

TEFHİMU'L KUR'AN

KURAN'IN ANLAMI VE TEFSİRİ

mevdudi

3. Cilt

insan yayınları

insan yayınları : 33

kaynak eserler : 1

Copyright©insanyayınları

yayıncı sertifika no: 12381

isbn 978-975-574-549-7 (tk. no)

isbn 978-975-574-552-7 (3. cilt)

tefhimu'l-kur'an

ebu'l-a'lâ mevdûdî

genel yayın yönetmeni

ali bulaç

tercüme kurulu

muhammed han kayanî

yusuf karaca

nazife şişman

ismail bosnalı

ali ünal

hamdi aktaş

redaksiyon

ismail bosnalı

dücane cündioğlu

içdüzen

mürettibhane

kapak düzeni

yunus karaaslan

baskı-cilt

çınar matbaacılık ve yayıncılık san. tic. ltd. şti.

yüzyıl mahallesi matbaacılar caddesi

ata han no: 34 kat: 5 bağcılar/istanbul

matbaa sertifika no: 12683

insan yayınları

mehmet akif caddesi

kestane sok. no: 1 güngören/istanbul

tel: 0212-642 74 84 faks: 0212-554 62 07

www.insanyayinlari.com.tr

insan@insanyayinlari.com.tr

İçindekiler

- 16. Nahl Sûresi / 7
- 17. İsrâ Sûresi / 73
- 18. Kehf Sûresi / 147
- 19. Meryem Sûresi / 203
- 20. Tâ-Hâ Sûresi / 235
- 21. Enbiyâ Sûresi / 291
- 22. Hacc Sûresi / 339
- 23. Mü'minûn Sûresi / 395
- 24. Nûr Sûresi / 439
- 25. Furkân Sûresi / 569

kısaltmalar

- (an.) : Açıklama notu
(a.s) : Aleyhisselam
(b.) : Bin (ibn)
(bkz.) : Bakınız
(c.) : Cilt
(c.c) : Celle Celâlühü
(Çev.) : Çeviren
(H.) : Hicrî
(Hz.) : Hazreti
(M.) : Milâdî
(M.Ö.) : Milattan önce
(M.S.) : Milattan sonra
(r.a) : Radiyallâhü anhü
(s.a) : Sallallâhu aleyhi ve sellem
s. / sh) : Sayfa

NAHL SÛRESİ GİRİŞ

Adı: Bu sûreye adını veren “en-Nahl” kelimesi, sûrenin 68. ayetinden ve sadece sûreyi diğerlerinden ayırt etmek için alınmıştır.

Nüzûl Zamanı: Aşağıdaki tesbitler sûrenin, Mekke döneminin sonlarında nâzil olduğunu göstermektedir:

1) 41. ayet, işkence nedeniyle birçok Müslümanın bu sûre nâzil olmadan önce Habeşistan’a göç etmek zorunda kaldığını göstermektedir.

2) 106. ayetten, o dönemde Müslümanlara yapılan işkencenin doruk noktasına ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, dayanılmaz şartlar altında, bir kimsenin gerçekten kâfir olmadığı halde inkâr ettiğini söylemek durumunda kalışıyla ilgili bir mesele ortaya çıkmıştı. Bu, eğer bir kişi böyle yaparsa, ona nasıl davranılacağı meselesiydi.

3) 112-114. ayetler, açıkça peygamberliğin gelişinden birkaç yıl sonra başlayan ve Mekke’yi sarsan yedi yıllık kuraklık ve kıtlık döneminin sonuna işaret etmektedir.

4) En‘âm Sûresi, 119. ayette, bu sûrenin 115. ayetine değinilmekte; bu sûrenin 118. ayetinde ise, En‘âm Sûresi’nin 146. ayetine işaret edilmektedir. Bu da, her iki sûrenin (En‘âm ve Nahl) aynı dönemde nâzil olduğunu gösteren bir delil niteliğindedir.

Sûrenin genel üslûbu da, Mekke döneminin sonlarında indirildiği tezini desteklemektedir.

Ana Fikir:

Sûrenin bütün konuları; tebliğin çeşitli yönleri, yani şirkin reddedilmesi, tevhiidin isbâtı, Hakk'a düşmanlığın, karşı çıkmanın ve onu reddetmenin sonuçlarına karşı uyarılar gibi konular etrafında dönüp dolaşmaktadır.

Ele Alınan Konular:

İlk ayette, daveti açıktan inkâr edenlere açık ve kesin bir uyarıda bulunulmakta ve onlara şöyle denilmektedir: “Sizin daveti reddetmenizle ilgili olarak Allah'ın hükmü gelmiştir. Peki neden ondan hemen tereddüt ediyorsunuz? Neden size verilen süreyi kullanmıyorsunuz?” Bu sûrenin indirildiği dönemde, Mekke müşriklerin ihtiyaç duyduğu şey buydu. Çünkü onlar tekrar tekrar Hz. Peygamber'e (s.a.) ihtar ediyorlardı “Bizi tehdit ettiğin azâbı neden getirmiyorsun? Çünkü biz, sadece senin davetini kabul etmemekle kalmadık; aynı zamanda uzun süredir ona açıktan düşmanlık yapıyoruz.” Bu, onların Hz. Muhammed'in (s.a.) gerçekten peygamber olmadığının isbâtı olarak kabul ettikleri bir teklifti.

Bu uyarıdan hemen sonra, onlara şirkten vazgeçmeleri tavsiye edilmektedir. Çünkü bu, ilâhî davete giden yolda onları durduran en önemli engeldi. Daha sonra arka arkaya aşağıdaki konular ele alınmaktadır.

1) Tevhîdi isbât eden ve şirki çürüten deliller, evrendeki ve insanın kendisindeki apaçık işaretlere ve ayetlere dayandırılmaktadır.

2) Kâfirlerin itirazlarına cevap verilmekte, iddiaları çürütülmekte, şüpheleri ortadan kaldırılmakta ve yanlış düşünceleri eleştirilmektedir.

3) Davete düşman olmanın ve bâtıl yollara uymakta direnmenin sonuçları ile ilgili uyarılar sunulmaktadır.

4) Hz. Peygamber'in (s.a.) getirdiği mesajın insan hayatında yapmayı amaçladığı değişiklikler göz alıcı bir şekilde apaçık ortaya konulmaktadır. Müşriklere, tasdik ettiklerini söyledikleri Allah inancının, sadece dilin söylemesi ile sınırlı olmadığı ve bu inancın insanın ahlâkî ve pratik hayatında somut bir şekle bürünmesi gerektiği anlatılmaktadır.

5) Hz. Peygamber (s.a.) ve sahâbeye, kâfirlerin düşmanlığına ve işkencelerine karşı nasıl bir tavır takınmaları gerektiği bildirilmekte ve onlar bu konuda teselli edilmektedirler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ۞ أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Allah'ın emri geldi,¹ artık onda acele etmeyin. O (Allah), şirk koştukları şeylerden münezze ve yücedir.²

AÇIKLAMA

1. Yani, “Son ‘Hüküm’ günü yaklaşmıştır.” Orijinal metinde geçmiş zamanın kullanılması, olayın yakın gelecekte gerçekleşeceğinin kesin olduğunu göstermek veya Kureyş’in isyanının ve kötü amellerinin dayanılmaz bir hal aldığını ve artık azap gününün gelmesini hak ettiklerini vurgulamak amacıyla olabilir.

Burda, o “emir”in ne olduğu veya nasıl geldiği gibi bir soru ile karşılaşılabılır. Biz burada “emr” ile Hz. Peygamber’in (s.a.) Mekke’den Medîne’ye hicret etmesinin kastedildiği görüşündeyiz (Gerçeği yalnızca Allah bilir). Çünkü bu ayetin indirilişinden kısa bir süre sonra, Hz. Peygamber’e (s.a.) hicret etmesi emredilmişti. Kur’ân’a göre, bir peygamber ancak kavminin azgınlık ve isyanının doruk noktasına ulaştığı bir zamanda yurdunu terk eder. Daha sonra onların kaderi çizilir, onlar ya Allah’tan gelen bir azapla helâk edilirler, ya da peygamber ve ona inananlar tarafından yok edilirler. Tarihte buna benzer gerçekleşmiş birçok olay vardır. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke’den hicret edince, Mekkeliler bunu kendileri için zafer saydılar. Fakat bu, kâfirler için hicretten on yıl kadar bir süre sonra, sadece Mekke’den değil, tüm Arabistan’dan şirkin ve küfrün silinmesi gibi bir yenilgiyle neticelendi.

2. Birinci ve ikinci cümle arasındaki ilginin anlaşılabilmesi için, olayın arka planı zihinde tutulmalıdır. Kâfirlerin Hz. Peygamber’den “Allah’ın emrini acele istemeleri”, kendi şirk dinlerinin doğru, Hz. Muhammed’in (s.a.) sunduğu tevhidin ise yanlış olduğu inancına dayanıyordu. “Aksi takdirde”, diyorlardı; “eğer bu mesajın arkasında Allah olsaydı, isyanlarımız ve küfrümüz nedeniyle ilâhî azap çoktan gelmeliydi.” Bu nedenle, “Allah’ın emri”nin gelmesinin yakın olduğu belirtildikten sonra, onların azâbın gecikmesi konusundaki yanlış anlamaları ortadan kaldırılmaktadır: “Sizin, gittiğiniz şirk yolu doğru olduğu için azâbın gelmeyeceğini sanmanız tamamen yanlıştır. Çünkü Allah şirkten müstağnîdir ve O’nun hiçbir ortağı yoktur.”

يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ
 أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٦﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 بِالْحَقِّ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٧﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ
 خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٨﴾ وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا
 تَأْكُلُونَ ﴿٩﴾

- 2 Kullarından dilediklerine, melekleri emrinden olan Ruh³ ile indirir:⁴ Benden başka ilâh yoktur; şu halde benden korkup sakının, diye uyarıp korkutun.”⁵
- 3 Gökleri ve yeri hak ile yarattı: O, şirk koştukları şeylerden yücedir.⁶
- 4 İnsanı bir damla sudan yarattı; buna rağmen o, apaçık bir düşmandır.⁷
- 5 Ve hayvanları da yarattı; sizin için onlarda ısınma ve yararlar vardır ve onlardan yemektesiniz.

AÇIKLAMA

3. Bu, “Bir peygamberin hem sözle, hem de amelle görevini yerine getirebilmesi için ona bahsedilen ‘peygamberlik ruhu’” anlamına gelir. Kur’ân bu “Ruh”tan birçok yerde bahseder. Çünkü insanın ruhu ile fizikî hayatı arasında nasıl bir ilişki varsa, bu ruhla peygamberin görevi ve onun ahlâkî hayatı arasında da aynı tür bir ilişki vardır. Bu bağlamda Hristiyanlar “ruh” kavramını yanlış yorumlayarak, “teslîs” şeklinde sapık bir akîde ortaya çıkarmışlardır.

4. Kâfirleri azâbın gecikmesi konusunda Hz. Peygamber (s.a.) ile alay etmeye teşvik eden noktalardan biri de, O’nun gerçek bir peygamber olduğuna inanmamalarıydı. Allah, rasûlünün kendi gönderdiği seçilmiş bir insan ve gerçek bir peygamber olduğu konusunda onları temin etmektedir.

“O, kendi emriyle kullarından kimi dilerse, ona ruh ile melekleri indirir.” Bu, Kureyş’in ileri gelenlerinin Hz. Peygamber’e (s.a.) yönelttikleri itirazlara bir cevap niteliğindedir. “Eğer Allah, onlara bir peygamber göndermek dileseyse, Abdullah’ın oğlu Muhammed’den başka bu görevi yapacak kimse yok muydu? Neden Mekke ve Taif’in ileri gelenlerinden birini seçmedi?” Bu tip saçma sorulara ancak böyle cevap verilir. Bu nedenle Kur’ân’ın birçok yerinde bu cevap tekrarlanmıştır: “Allah ne yapacağını en iyi bilendir ve sizin tavsiyelerinize ihtiyacı yoktur. O, bu görevi uygun bulduğu kişiye seçip verir.”

5. Bu ayet, peygamberlik “ruhu”nun özünü ortaya koymaktadır: İlâhlık sadece Allah’a mahsustur; korkutmaya lâyık olan da sadece O’dur. Bu yüzden, Allah korkusundan başka toplumun ahlâkî sistemini ayakta tutacak bir dayanak noktası yoktur. Çünkü ancak O’nun gazâbından ve cezasından veya O’na itâatsizliğin sonuçlarından korkma kişiyi dalâletten kurtarabilir. Bu nedenle insanlara “Yalnız Ben’den korkun” diye emredilmiştir.

6. Yani, “Bütün yeryüzü ve gökler sistemi, tevhîdin doğruluğuna ve şirkin bâtil olduğuna şâhiddir. Evrende neye bakarsanız ve sistemi ne yönden ele alırsanız alın; onun birçok değil, sadece bir tek tanrı tarafından idare edildiğini göreceksiniz. Evrende onu destekler nitelikte hiçbir delil bulamadığınız halde, nasıl şirke inanabilirsiniz?”

Buna uygun bir şekilde, insanın kendisinden ve evrendeki diğer ayetlerden tevhîdi isbatlayan ve şirkin bâtil olduğunu gösteren deliller ortaya konulmaktadır.

7. Bunun iki anlamı vardır ve burada her iki anlam da kastedilmektedir.

1) Allah insanı bir damla sudan yaratmıştır. Buna rağmen insan iddiasını destekler nitelikte sebepler öne sürme ve tartışma gücüne sahiptir.

2) Böyle önemsiz bir şeyden yaratılan insan, o denli kibirlenmiştir ki yaratıcısını bile inkâr eder olmuştur.

Eğer ifade birinci anlamıyla ele alınırsa, ileriki ayetlerde buna cevap niteliğinde Peygamber’in getirdiği davetin hak olduğunu isbâtlayan bir dizi deliller öne sürülmüştür (Bkz. an: 115). Eğer ikinci anlamıyla ele alınırsa, bununla insana, yaratıcısına isyankâr olup azgınca karşı çıkarken, kendi kökeninin ne denli basit bir madde olduğunu unutmaması için uyarı yapılmaktadır diyebiliriz. Eğer insan, gelişmesindeki çeşitli dönemleri, doğumunu, büyümesini hatırlayacak olursa, yaratıcısına karşı isyankâr ve kibirli bir tutum takınmadan önce birçok kez düşünme fırsatı bulacaktır.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ
تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَلِّغِيهِ إِلَّا
بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ
وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى اللَّهِ
قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ
الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَّكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ
تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ
وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ
لَكُمْ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ
مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذِي
سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً
تَلْبَسُونَهَا وَتَرَىٰ الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

6 Akşamları getirir, sabahları götürürken, onlarda sizin için bir güzellik vardır.

7 Kendisine ulaşmadan canlarınızın yarısının telef olacağı şehirlere onlar, ağırlıklarınızı da taşımaktadırlar. Şüphesiz sizin Rabbiniz şef-

katli ve merhametlidir.

- 8 Onlara binmeniz ve süs için atları, katırları ve merkepleri (yarattı). Ve daha sizlerin bilmediğiniz neleri yaratmaktadır?⁸
- 9 Yolu doğrultmak Allah'a aittir; kimi (yollar) ise eğridir.⁹ Eğer o dileseydi, sizin tümünüzü elbette hidâyete erdirirdi.¹⁰
- 10 Sizin için gökten su indiren O'dur; içecek ondan, ağaç ondandır (ki) hayvanlarınızı onda otlatmaktasınız.
- 11 Onunla sizin için ekin, zeytin, hurmalıklar, üzümmler ve meyvelerin her türlüşünden bitirir. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir topluluk için ayetler vardır.
- 12 Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin emrinize verdi; yıldızlar da O'nun emriyle emre hazır kılınmıştır. Şüphesiz bunda, aklını kullanabilen bir topluluk için ayetler vardır.
- 13 Yerde sizin için üretip türettiği çeşitli renklerdekileri de (faydanıza verdi). Şüphesiz bunda, öğüt alıp düşünen bir topluluk için ayet vardır.
- 14 Denizi sizin emrinize veren O'dur; ondan taze et yemektesiniz ve giyiminizde ondan süs eşyaları çıkarmaktasınız. Gemilerin onda (suları) yara yara akıp gittiğini görüyorsun. (Bütün bunlar) O'nun fazlından aramanız¹¹ ve şükretmeniz içindir.

AÇIKLAMA

8. Yani, “insanın iyiliği için çalışan daha nice yaratık vardır; fakat insan bu tür hizmet veren yaratıkların ve onların verdikleri hizmetlerin farkında değildir.”

9. Bu, peygamberlikle ilgili bir tartışmayla birlikte tevhiidi, Allah'ın merhamet ve inâyetini isbatlayan delilleri içermektedir. Bu tartışmanın özü şudur:

İnsanın seçimine açık, pek çok çeşitli düşünce ve eylem yolları vardır. Bütün bu farklı yolların, doğru yollar olamayacağı açıktır; çünkü bir tek doğru yol vardır. Bu nedenle bu doğru yol üzerine kurulan bir tek doğru hayat felsefesi ve doğru hayat felsefesine dayanan bir tek doğru hayat tarzı olabilir.

Dolayısıyla doğru hayat tarzını seçmek, insanın en önemli ve vazgeçilmez ihtiyacıdır. Çünkü yanlış bir seçim, onu felâkete götürebilir. İn-

san, tüm diğer hayvanî ihtiyaclarını tıpkı hayvanlar gibi karşılayabilir; fakat bu doğru hayat tarzının seçimi, onun insan olmak münâsebetiyle en temel ihtiyacıdır ve onsuz insanın hayatı, başlı başına bir hata teşkil edebilir.

Şimdi, insanın bedenî yönden duyduğu ihtiyacları birçok nimetler vererek karşılayan Allah'ın, insanın en önemli ve gerçek ihtiyacını karşılamak için bir düzenleme yapmadığı düşünülemez. Allah onun hayatı ihtiyaclarını nasıl karşıladıysa, onun en büyük ihtiyacını da gönderdiği rasûlleri aracılığıyla gidermiştir. Yüzyılların deneyimi, insanoğlu ne zaman kendi kendisine bir hayat tarzı seçti ise budalaca bir iş yaptığını göstermiştir. Çünkü insan aklı ve zihni sınırlıdır ve insan doğru hayat tarzının seçiminde bunlara güvenip dayanamaz. Her şeyin ötesinde, Allah'ın, insanın bu en büyük ihtiyacını karşılamak için tedbirler almadığı söylene- mez. Çünkü Allah'ın, insanın bedenî ihtiyacları için birçok nimetler verip, onu en önemli ve vazgeçilmez ihtiyacını karşılamak için kendi kendine araştırma ve aramaya terk edeceğine inanmak, Allah hakkında yanlış bir düşünce taşımaktır. (Bkz. Rahmân, an: 2-3)

10. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: "Allah insanlara doğru yolu göstermeyi üzerine aldığı halde, neden bütün insanları doğuştan hidâyete erdirmiyor." Allah'ın, diğer hayvanlarda olduğu gibi, insanı da doğuştan bir içgüdü ile yaratabileceği ve bilinçli bir düşünme, öğrenme ve imtihan sürecinden geçmeden ona doğru yolu seçme yetkisi verebileceği mümkündü. Fakat bu O'nun, doğru yolu veya bâtıl yollardan birini seçip ona uyma, özgürlük, güç ve yetisine sahip bir varlık yaratma dileğine karşıt bir durum olurdu. Bu nedenle insan farklı bilgi araçlarına, bilinçli düşünme, dileme ve karar verme güçlerine sahip kılınmış ve ona kendisindeki güçlerin tümünü ve tüm çevresindekileri kullanma yetkisi verilmiştir. Bunun yanı sıra Allah, insana ve çevresindeki her şeye, onun doğru yolu bulmasına veya sapıtmasına neden olacak faktörler yerleştirmiştir. Eğer Allah, insanı doğuştan doğru yolu bulmuş olarak yaratsaydı, tüm bunlar anlamını kaybederdi ve insan sadece kendisine verilen özgürlüğün doğru kullanılması ile varılabilecek gelişmeleri hiçbir zaman ele-yemezdi. Bu nedenle Allah, insanlığın hidâyeti -doğru yolu- bulabilmesi için risâleti, yani peygamberliği seçmiştir ve insanı, peygamberi kabul veya reddetme konusunda serbest bırakmıştır. Bu sınamayla Allah, insanın kendisine sunulan hidâyeti kabul edip etmediği konusunda hüküm verir.

11. Yani "... hayatını helâl yollardan kazanmaya çalış."

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا
 وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾ وَعَلَّمَتِ بِالْنَجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٧﴾
 أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٨﴾ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ
 اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ
 وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٠﴾

- 15 Sizi sarsıntıya uğrattır diye yerde sarsılmaz dağlar¹² bıraktı, ırmaklar ve yollar¹³ da (kıldı). Umulur ki doğru yolu bulursunuz.
- 16 Ve (başka) işaretler¹⁴ de (yarattı); onlar yıldız(lar)la da doğru yolu bulabilirler.¹⁵
- 17 Yaratan, hiç yaratmayan gibi midir?¹⁶ Artık öğüt alıp düşünmez misiniz?
- 18 Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışacak olursanız, onu bir genelleme yaparak bile sayamazsınız. Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.¹⁷
- 19 Allah, saklı tuttuklarınızı ve açığa vurduklarınızı bilir.¹⁸

AÇIKLAMA

12. Burada dağların gerçek işlerinin, yeryüzünün devinim ve hızını düzenlemek olduğu gösterilmektedir. Bizim bu sonuca varmamızın sebebi, Kur'an'ın birçok yerinde dağların bu yararlılığından açıkça bahsetmiş olmasıdır. Bu nedenle dağların diğer faydaları ârizi olarak kabul edilmelidir.

13. Doğal yollar; akarsular, nehirler ve derelerin yataklarının oluşturduğu yollardır. Her ne kadar bu tip yollar ovalarda da büyük öneme sahipse de, özellikle dağlık bölgelerde bu tip yollara daha büyük ihtiyaç duyulur.

14. Bu Allah'ın bir ayetidir: O, çeşitli bölgeleri birbirinden ayırmak için işaretler koyarak arzın tekdüzeliğini ortadan kaldırmıştır. Bunların birçok faydaları vardır; bu faydalardan biri de, yolcuların ve denizcilerin yollarını bulmalarına yardımcı olmalarıdır. Özellikle, yol gösteren hiçbir nesnenin olmadığı ve her an kaybolunabilecek olan kumlu bir çöl-

de yolculuk edilirken bu işaretlerin önem ve değeri daha da iyi anlaşılır. Bu işaretlerin eksikliği en çok deniz yolculuğunda hissedilir. İnsan ancak denizde ve çölde yolculuk yaparken, “yıldızlarla varacağı yere ulaşma”nın gerçek önemini anlayabilir.

Bu ayet tevhîdle ilgili delilleri, Allah'ın merhamet ve inâyeti ve peygamberlikle ilgili işaretleri gözler önüne sermektedir. Çünkü insan ister istemez şöyle bir soru yöneltmektedir: “İnsanın doğru yolu maddî anlamda bulması, yani gideceği yere ulaşabilmesi için bu denli geniş imkânlar hazırlayan Allah'ın, onun ahlâkî ve rûhî ihtiyaçlarını görmezlikten gelmesi mümkün müdür?” Bu mümkün değildir; çünkü yanlış bir yöne yöneldiği için karşılaşılan büyük kayıplar, doğru yoldan sapma sonucu karşılaşılan ahlâkî ve rûhî kayıpların yanında hiç kalır. İnsanların karada ve denizde yollarını bulabilmeleri için dağlar, nehirler, yıldızlar ve başka nesneler var eden Allah'ın, insanın ahlâkî ve rûhî ihtiyaçlarını görmezden geldiğini düşünmek, Allah'ın lütuf ve rahmetinden şüphe etmekten başka bir şey değildir. Mantıkî olarak Allah'ın, insanı başarısının kendisine bağlı olduğu doğru hayat tarzına yönelten işaretler göstermiş olması gerekir.

15. Burada insanın dikkatini, kendi yaratılışına, göklerin ve yerin yaratılışına çekmek için bir dizi ayetten (işaretten) bahsedilmektedir. Bu şekilde insan, her şeyin, Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediklerinin doğruluğunu desteklediğini fark edecektir. Bu işaretler yakından incelendiğinde, ateistlerin iddia ettiği gibi olmadığı; aksine bunların bir tek yaratıcı ve bir tek varlık tarafından yaratıldığı ve bu konuda O'nun ortağı olmadığı anlaşılır. Bu konuyu, yaratılışın merkezî konusunu oluşturan insan açısından ele alalım. Diliyle konuşabilen ve kendisini onunla savunabilen bu mükemmel varlık, önemsiz bir damla sudan, bir sperm parçasından yaratılmıştır. Daha sonra tüm hayvanlar, onun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaratılmışlardır. Bu yaratıklar onun giyecek, yiyecek gibi ihtiyaçlarını karşılarlar, aynı zamanda onun estetik zevkini de giderirler. Bundan başka, insanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeryüzünde meyveler, tahıllar ve bitkiler yetişmesi için gökten yağmur yağar. Hem yeryüzündeki çeşitli bitkilerin üretimi ile, hem de insanın genel menfaati ile yakından ilgili mevsimler, düzenli geceler ve gündüzler yaratılmıştır. Bundan başka, insanın estetik ve fizikî ihtiyacını karşılayan ve ona ulaşım yolları sağlayan okyanuslar vardır. Aynı şekilde dağlar da insanlara birçok yararlar sağlamak üzere yaratılmışlardır. Yolcuların ve denizcilerin yollarını bulmasını sağlayan gökte yıldızlar ve yerde işaretler de yaratılmıştır. Kısacası, yeryüzünde ve göklerde insanın refahı ile ilgili hayatı için kaç-

nılmaz işaretler vardır. Tüm bunlar, bütün evreni bir tek yaratıcının düzenlediği ve bu düzene göre de yarattığını göstermektedir. Bu düzene uygun olarak sürekli yeni şeyler yaratan ve yeryüzünden sonsuz uzaya doğru uzanan bu muhteşem evreni yöneten O'dur. Aptal ve inatçı olanlar dışında, kim bütün bunların sadece tesadüfen meydana geldiğini söyleyebilir? Veya kim, mükemmel bir sistem içinde birbirine bağlı ve dengeli bir şekilde işleyen tüm bu farklı yönlerin, farklı tanrılar tarafından yaratıldığını ve farklı hâkimlerin kontrolünde olduğunu söyleyebilir?

16. Yani, "Eğer siz, ey Mekkeliler! Sizin ve her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu kabul ediyor (onlar da diğer müşrikler gibi bunu kabul ediyorlardı) ve O'na ortak koştüğunuz şeylerden hiçbirinin evrende hiçbir şey yaratmadığına inanıyorsanız, nasıl oluyor da O'nun yarattığı evrende, yaratıcının sıfatlarından birini veya benzerini yaratıklardan birine atfedebiliyorsunuz? Nasıl olur da, Allah'ın yarattığı bir evrende yaratıkların hakları ve güçleri, Yaratıcı'nın hak ve güçlerine eşit olur? Nasıl olur da Yaratıcı'nın ve yaratılanların aynı özellik ve niteliklere sahip oldukları veya baba ve oğul ilişkisi içinde oldukları söylenebilir?

17. Burada belirtilen Allah'ın "el-Gafûr" ve "er-Rahîm" sıfatlarının, bir önceki ayetle olan ilgisi çok açıktır; bu nedenle değinilmemiştir. "Allah, insanlara sayısız nimetler ve lütuflar ihsân eder; buna rağmen insanlar O'na karşı nankör, inançsız ve isyankâr bir tavır takınırlar. O, insanları hemen cezalandırmaz; aksine onlara mühlet verir; çünkü O Rahîm'dir, Halîm'dir." Bu, hem bireyler hem de toplumlar için geçerlidir. Allah'ın varlığını bile inkâr eden nice insan vardır ki, yine de Allah onlara nimetlerini vermeye devam eder. Bir de sıfatlarında güç ve haklarında O'na ortak koşan, nimetleri nedeniyle O'na değil başkalarına şükreden insanlar vardır. Allah, bunlara da nimetlerini bağışlamaya devam eder. O'nu yaratıcıları olarak kabul ettikleri halde, O'na isyan eden kimseler de vardır. Fakat Allah, tüm bunlara rağmen sayısız nimetlerini fertlere ve toplumlara asırlarca vermeye devam eder.

18. Allah'ın, kendisini inkâr eden ve O'na ortak koşanlara neden hâlâ nimetlerini vermeye devam ettiği konusunda bir yanlış anlama ortaya çıkabilir. Bazı bilgisiz kimseler, O'nun böyle kimselere nimetlerini vermeye devam ettiği; çünkü onların yaptıklarından haberdar olmadığı gibi yanlış bir düşünceye kapılabilirler. Kur'an bu konuyu şu şekilde açıklığa kavuşturur: "Gizli ve açık yapılan her şeyi Allah bilir. Buna rağmen nimetlerini günahkârlardan esirgemez; çünkü O merhametlidir, bağışlayandır. O halde, ey akılsızlar! Bu yanlış düşünceyi bırakın ve durumunuzu düzeltin."

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا
وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ
يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
قُلُوبُهُم مُّنْكَرَةٌ وَهُمْ مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا
يُسرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ
لَهُمْ مَّاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا
أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ
عِلْمٍ ۚ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ ﴿٢٥﴾

- 20 Allah'tan başka yakardıkları hiçbir şeyi yaratamazlar; üstelik onlar yaratılıp durmaktadırlar.
- 21 Ölüdürler, diri değildirler; ne zaman dirileceklerinin şuuruna da varamazlar.¹⁹
- 22 Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Âhirete inanmayanların kalpleri ise inkârcıdır ve onlar müstekbir (büyüklenmekte) olanlardır.²⁰
- 23 Şüphesiz ki Allah, onların saklı tuttuklarını ve açığa vurduklarını bilir; gerçekten O, müstekbirleri sevmez.
- 24 Onlara²¹ "Rabbiniz ne indirdi?" dendiğinde, "Eskilerin masalları" dediler.²²
- 25 Kıyamet gününde kendi günahlarının tümünü ve bilgisizce saptırdıklarının günahlarının bir kısmını yüklenmeleri için. Bak, ne kötü yük yükleniyorlar!

AÇIKLAMA

19. Burada insanların koştukları ortakları reddederken kullanılan

kelimeler, bunların melekler, cinler, şeytan veya putlar değil; ölmüş peygamberler, azizler, şehitler, ulu ve olağanüstü insanlar olduklarını göstermektedir. Melekler ve şeytanlar diridirler; o halde “Onlar ölüdürler, diri değil” ifadesi onlar için geçerli değildir. “Onlar ne zaman dirileceklerini de bilmezler.” ifadesinin taştan, tahtadan putlar için kullanılmış olması da söz konusu değildir. İslâm öncesi Arabistan’da bu tür soyut ilâh kavramlarının olmadığı gibi, bu tür bir itiraz, itiraz eden kişinin o dönem konusunda tarihî bilgisinin eksikliğini gösterir. O dönemde Arabistan’da peygamberlere, azizlere kutsiyet atfeden Yahudi ve Hıristiyanların bulunduğu bilinmektedir. Arap müşriklerinin yaptığı ilâhların çoğunun insan olduğu ve öldükten sonra putlarının yapıldığı da bir gerçektir. İbn Abbâs’tan rivâyet edilen bir hâdise göre, “Vedd, Süvâ, Yeğûs, Ye’ûk ve Nesr büyük insanlardır; kendilerinden sonra gelen insanlar, onları ilâh edindi”. Hz. Âişe’den rivâyet edilen diğer bir hadise göre ise, Asâf ve Nâile adlı putlar birer insandı. Lât, Menât ve Uzzâ ile ilgili de buna benzer hadisler vardır. O denli ki müşriklerin inancına göre Lât ve Uzzâ Allah’ın ma’şûku (sevgilisi) idiler ve O, kışı Lât ile, yazı da Uzzâ ile geçirirdi. Fakat “Allah, onların isnâd ettikleri bu bâtıl şeylerden uzaktır.”

20. Yani, “Âhiret hayatına inanmayanlar, o denli sorumsuz, başıboş ve bu dünya hayatı ile o denli sarhoş oldular ki herhangi bir gerçeği inkâr etmekte, Hakk’a hiçbir değer vermemek ve onu önemsememekte bir an bile tereddüt etmez hale geldiler. Bu nedenle onlar, kendilerine herhangi bir ahlâkî sınırlama uygulamaya hazır değildirler ve uydukları yolun doğru mu yanlış mı olduğunu araştırmaya hiçbir ihtiyaç duymazlar.”

21. Bir önceki ayette (23), vahyi reddeden kibirli insanlar, Allah’ın, “onların bütün yaptıklarını” bildiği söylenerek uyarılmaktadırlar. Burada ise yani 24. ayetten itibaren Kur’ân, bu amelleri birer birer saymakta ve onların Hz. Peygamber’e (s.a.) yönelttikleri eleştirilere, onu kabul etmemek için öne sürdükleri özörlere cevap vermekte, onlara ikaz ve nâsihat etmektedir.

22. Onların en hileli oyunlarından biri de, Kur’ân hakkında şüpheler yaratmaktır. Mekke’ye dışarıdan yabancılar geldiğinde, doğal olarak Hz. Peygamber’in (s.a.) Allah’tan geldiğini ilân ettiği Kur’ân hakkında araştırma yapmaya başlıyorlardı. Kâfirler ise, onlara, Kur’ân’ın sadece “eskilerin masalları” olduğunu söylüyorlardı. Böylece yabancıların, Hz. Peygamber’in (s.a.) mesajına ilgi duymasını engellemek istiyorlardı.

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ

بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَنَّهُمْ
الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يُخْزِيهِمْ
وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشْتَقُونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ
تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوْا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ
مِنْ سُوءٍ بَلَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَاذْخُلُوا
أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾
وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرٌ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي
هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾

26 Onlardan öncekiler, hileli düzenler kurmuşlardı da, Allah'ın azâb emri onların kurdukları yapıların temellerine geldi; böylece üstlerindeki tavan tepelerine çöktü; azâb onlara şuurunda olmadıkları yerden gelmişti.

27 Sonra (Allah) kıyâmet günü onları aşağılık kılacak ve diyecek ki: "Haklarında (mü'minlere karşı) düşman kesildiğiniz ortaklarım hani nerede?" Kendilerine²³ ilim verilenler, dediler ki: "Bugün, gerçekten aşağılanma ve kötülük kâfirlerin üstündedir."

- 28 ²⁴Ki melekler, kendi nefislerinin zâlimleri olarak onların canlarını aldıklarında,²⁵ “Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk” diye teslim olurlar. Hayır, şüphesiz Allah, sizin neler yaptığınızı bilendir.
- 29 Öyleyse içinde ebedî kalıcılar olarak cehennemin kapılarından girin.²⁶ Büyüklük taslayanların konaklama yeri ne kötüdür.
- 30 (Allah’tan) sakınanlara: “Rabbiniz ne indirdi?” denildiğinde, “Hayır!” dediler.²⁷ Bu dünyada güzel davranışlarda bulunanlara güzellik vardır; âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu ne güzeldir.

AÇIKLAMA

23. Bu cevap ile biraz önce geçen ve cevabı okuyucuya bırakılan soru arasında bir ilişki vardır. Allah “Şimdi benim ortaklarım nerede?” diye sorduğunda, kıyâmet günü mahşer alanında toplanacak olan tüm insanlar ölüm sessizliği içine gireceklerdir. O zaman kâfirlerin ve müşriklerin dili tutulacaktır; çünkü, bu soruya bir cevap bulamayacaklardır. İşte o zaman kendilerine ilim verilenler, “Bugün kâfirler için kötü bir gündür” diyerek onların durumunu te’yid edeceklerdir.

24. Bu, biraz önce kendilerine ilim verilenlerin söyledikleri söze Allah’ın yaptığı ilâvedir; onların sözünün devamı değildir. Burayı bir önceki cümlemin devamı olarak kabul eden tefsirciler, bu görüşlerini destekler nitelikte bir delil öne sürememişlerdir.

25. Yani, “Ölüm anında Allah onların canlarını aldığı anda...”

26. Bu ayet (28), 32. ayet ve Kur’ân’da diğer birçok ayetler, ölüm-den hemen sonra, ruhların Berzah’ta azap veya selâmeti yaşadığını açıkça göstermektedir. Hadislerde “kabir” (mezar) kelimesi, ruhun bu durumu için mecâzî anlamda kullanılmaktadır. Bu, ruhun ölümünden hemen sonra başlayan ve kıyâmet gününe kadar süren bir hayattır. Hadisleri inkâr edenler, ölümünden sonra ruhun kıyâmet gününe kadar askıda kalacağını; azap veya mükâfâtla karşılaşmayacağını ve hiçbir şeyin de farkında olmayacağını söylerler. Bunun yanlış bir görüş olduğu açıktır. Çünkü 28. ayete göre, öldükten hemen sonra kâfirler kötü ve yanlış bir hayat yaşadıklarını fark edince, melekleri hiçbir kötülük yapmadıklarına inandırmaya çalışacaklardır. Melekler onların bu “cesaret”ine karşı çıkıp azarlayacak ve onlara cehenneme gideceklerini söyleyeceklerdir. Diğer taraftan 32. ayete göre, melekler ölümünden hemen sonra muttakî insanları se-

lâmlayacak ve onları Cennet'le müjdeleyeceklerdir. Bu ayetlerin yanı sıra 97. ayette, Medîne'ye hicret etmeyen Müslümanlarla -ölümlelerinden sonra- meleklerle aralarında geçen bir konuşmaya değinilmektedir. Bunların dışında Mü'min: 45-46'da, Firavun ve halkının şedîd bir azap içinde oldukları ifade edilmektedir. Yani her saban ve her akşam, Cehennem ateşi onlara gösterilmektedir. Bu, onların kıyâmet gününden sonra ebedî azâba çarptırılmalarına dek böyle devam edecek ve sonra ateşe atılacaklardır.

Hem Kur'ân, hem de hadisler ruhun, ölümden sonra kıyâmet gününe dek bu durumda olacağını vurgular. Ölüm sadece ruh ile bedeni birbirinden ayırır. Ruh, ölümden sonra dünyada iken beden ile birlikte geçirdiği deneyimler, edindiği ahlâkî tutumlar ve yaptığı zihnî faaliyetler sonucu oluşan kişiliğin aynısı içinde yaşamaya devam eder. Bu bekleme süresince ruhun deneyimleri, gözlemleri, düşünce ve bilinci aynen bir rüyadaki duruma benzetilebilir. Nasıl ölüm cezasına çarptırılan bir mahkûm, idam öncesinde vicdânen eziyet çekerse, aynı şekilde melekler de suçluya, sanki bir rüyada imiş gibi sonsuz azâbı önceden tatması için azap eder ve onu cehenneme götürürler. Bunun tersine, mü'min bir ruh melekler "Hoş geldin!" diyerek karşılarlar, onu "cennet" ile müjdelemler, onun güzel koku ve meltemini ona ulaştırır ve sâdık bir hizmetçinin ödülünü almak üzere efendisinin yanına çağrıldığı an gibi onun mutlu olmasını sağlarlar. Fakat Berzah'taki bu "hayat", Sûr'a ikinci kez üfle nişiyle son bulacaktır. Günahkâr ruhlar tekrar eski bedenlerine iade edilince mahşerde, "Yazıklar olsun bize! Bizi uykumuzdan kim uyandırdı?" diye bağıracaklar. Fakat gerçek mü'minler tam bir huzur içinde, "Bu, Rahmân'ın va'dettiğidir, peygamberler de doğruyu söylemişlerdir." (Yâsîn: 52) diyeceklerdir.

Bu olay Rum Sûresi'nde daha açık bir şekilde ele alınmıştır.

Günahkârlar, ölümden sonra kabirde bir veya iki satten fazla yaşamadıklarını ve hemen oradan kaldırıldıklarını sanırlar. Kendilerine ilim ve iman verilenler ise, "And olsun, siz Allah'ın kitabında yazılı süre boyunca, öldükten sonra dirilme gününe kadar yaşadınız. İşte bu da dirilme günüdür. Ancak siz bunu bilmiyordunuz." (Rûm: 55-56) derler.

27. Kâfirlerin aksine (24. ayet), Allah'tan korkan ve doğru sözlü olan insanlar Mekke dışından gelenlere Hz. Peygamber'i (s.a.) ve Kur'ân'da anlatılanları övüyorlardı. Onlar ne kâfirler gibi insanları kandırıyor, ne de onların kafalarını karıştırıyorlardı. Bu insanlar Hz. Peygamber hakkında doğruyu söylüyorlardı.

جَنَّتٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا
 يَشَاءُونَ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ
 الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ
 تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ
 رَبِّكَ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ
 كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ
 بِهِمْ مِمَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ
 مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ
 دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ
 إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

- 31 Adn cennetleri... Ona girerler, onun altından ırmaklar akar, içinde onların her diledikleri şey vardır.²⁸ İşte Allah, takvâ sahiplerini böyle ödüllendirir.
- 32 Ki melekler, güzellikle canlarını aldıklarında, “Selâm size” derler. “Yaptıklarınıza karşılık olmak üzere cennete girin.”
- 33 (Küfre sapanlar), kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rabbinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi gözlüyorlar?²⁹ Onlardan öncekiler de öyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi; fakat onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.
- 34 Böylece işledikleri kötülükleri kendilerine isabet etti ve alaya aldıkları şey, kendilerini sarıp kuşatıverdi.

- 35 Şirk koşmakta olanlar dediler ki: “Eğer Allah dileseydi, O’nun dışında hiçbir şeye kulluk etmezdik; biz de, atalarımız da. Ve O’nsuz hiçbir şeyi haram da kılmazdık.”³⁰ Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı.³¹ Şu halde peygamberlere düşen apaçık bir tebliğden başkası mı?

AÇIKLAMA

28. Bu, cennet nimetlerinin en güzeli. Cennet ehli orada her istediğini ve dilediğini elde edecek ve orada onlara hiçbir üzüntü olmayacaktır. Bu, bu dünyadaki en zengin insanın bile ulaşamayacağı bir nimettir. Cennete giren herkes bu nimetten yararlanacaktır; çünkü o her şeyi istediği ve dilediği gibi bulacak ve her dileğinin, her arzusunun yerine getirildiğini görecektir.

29. Burada kâfirler uyarılmaktadır: “Niçin onlar hâlâ, çok basit ve açık olan daveti kabul etmekte tereddüt ediyorlar? Biz, Hakk’ın her yönünü ortaya koymak için her metodu denedik ve buna evrenin her tarafından şahidler getirdik; akıllı ve düşünebilen insanlar için şirke sapmaya neden olacak hiçbir boşluk bırakmadık. Şimdi onların bekledikleri şey, ölüm meleğinin gelmesinden başka bir şey değil; işte o zaman son nefeslerinde daveti kabul ederler. Yoksa onlar kendilerini helâk edip daveti kabul etmelerine neden olacak Allah’ın azâbını mı bekliyorlar?”

30. Bu noktanın öneminin kavranabilmesi için okuyucu, En’âm Sûresi 148-150. ayetlere ve 124-126. açıklama notlarına bakmalıdır. Çünkü bu konu orada ele alınmıştır.

31. Yani, “Sizin itirazınız yeni değil; sizden önceki sapık kimseler de aynı şeyi öne sürerlerdi. Bugün siz de, onlar gibi, sapıklığınıza ve yanlış hareketlerinize ‘Allah’ın dilediği bu’ diye özür gösteriyorsunuz. Bunun kendinizi aldatmak ve nasihattan kaçmak için uydurduğunuz yalan bir özür olduğunu biliyorsunuz.”

Bu cevap, aynı zamanda, Kur’ân’ın sadece “eskilerin masalları” olduğunu söyleyen kâfirlere de imalı bir cevap niteliğindedir (ayet: 24). Onlar Hz. Peygamber’in (s.a.) yeni bir şey sunmadığını söylemek istiyorlardı. Yani O, Nûh Peygamber’den beri tekrar edilegelen aynı eski hikâyeleri anlatıyordu. Bu itiraza verilen cevap şöyledir: “Eğer Hz. Peygamber (s.a.) yeni bir şey söylemiyor ve eskilerin masallarını tekrarlıyorsa, siz de kötü amelleriniz için yeni bir özür öne sürmüyor ve sizden öncekilerin öne sürdükleri özürleri tekrarlıyorsunuz.”

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا
 الطَّغُوتَ فَمِنْهُمْ مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ
 فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿٣٢﴾

- 36 And olsun, biz her ümmete: “Allah’a kulluk edin ve tâğûttan kaçın-
 nın” (diye tebliğ etmesi için) bir peygamber gönderdik.³² Böylelik-
 le, onlardan kimine Allah hidâyet verdi; onlardan kiminin üzerine
 de sapıklık hak oldu.³³ Artık, yeryüzünde dolaşın da yalanlayanla-
 rın uğradıkları sonucu görün.³⁴

AÇIKLAMA

32. Yani, “Siz işlediğiniz günahlara ‘Allah’ın dileği böyle’ diye özür
 öne sürerek kurtulamazsınız; çünkü biz her ümmete, ‘Benden başkasına
 kulluk etmeyin; tâğûta uyup, ona itâat etmeyin’ diye tebliğ eden bir pey-
 gamber gönderdik. Bunun yanı sıra sizi, daha önceden amellerinizi ve sa-
 pıklıklarınızı kabul etmediğimiz konusunda uyardığımız. O halde neden
 sapıklıklarınız için özürler bulmaya çalışıyorsunuz? Yoksa size gönderdi-
 ğimiz rasûllerin size dini tebliğ etmek yerine, sizi zorlaması gerektiğini
 mi söylemek istiyorsunuz?” (Allah’ın “dileği” ile Allah’ın “kabul”ü ara-
 sındaki fark için bkz. En‘âm, an: 80, Zümer, an: 20)

33. Yani, “Ne zaman bir ümmete bir peygamber gelse onlar iki grup
 olurlar.”

(1) Daveti kabul edenler (Eğer Allah’ın dilemesi olmasa bu da imkân-
 sız olur.)

(2) Daveti reddeden ve sapık yola bağlananlar. (Daha geniş açıklama
 için bkz. En‘âm, an: 28.)

34. Yani, siz insanlık tarihinden kendinize ders çıkarabilirsiniz. Söz-
 gelimi Hz. Mûsâ (a.s.) ve İsrâiloğulları mı Allah’ın azâbına çarptırılmış-
 tır; yoksa Firavun ve kavmi mi? Yine azâb, Hz. Sâlih, Hz. Hûd, Hz. Nûh
 ve diğer peygamberlere inanan kimselere mi, yoksa onları reddedenlere
 mi gelmiştir? Bu tarihî misallerden, kâfir toplumlara bir mühlet tanınmış
 olduğu ortaya çıkmıyor mu? Allah onlara inkâr ve isyan etmelerine rağ-
 men, yine de mühlet vermiştir. Ancak kendilerine yapılan tebliğ ve nasi-
 hata rağmen, bir toplum dalâlet üzerinde ısrar eder ve haddi aşarsa, on-
 lara verilen mühlet sona erer ve Allah o toplumu helâk eder.

إِنْ تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَن
 يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا
 يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لَيْسَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 أَنَّهُمْ كَانُوا كَذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ
 كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا
 لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جَزَاءَ لَآ خَيْرَ أَكْبَرَ لَوْ كَانُوا
 يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

- 37 Sen, onların hidâyet bulmalarını ne kadar tutkuyla istesen de, Allah, şüphesiz saptırdığına hidâyet vermez; onlar için yardım edecek yoktur.
- 38 Olanca yeminleriyle, “Öleni Allah dirilmez” diye yemin ettiler. Hayır! Bu, O’nun üzerinde hak olan bir vaidir, ancak insanların çoğu bilmezler.
- 39 Hakkında ihtilâfa düştükleri şeyi onlara açıklaması ve küfre sapanların kendilerinin yalancı olduklarını bilmesi için (diriltecektir)³⁵
- 40 Onu istediğimizde herhangi bir şey için sözümüz, ona yalnızca “Ol” demekten ibarettir; o da hemen oluverir.³⁶
- 41 Zulme uğratıldıktan sonra, Allah yolunda hicret edenleri dünyada şüphesiz güzel bir biçimde yerleştireceğiz; âhiret karşılığı ise daha büyüktür.³⁷ Bilmiş olsalardı.

AÇIKLAMA

35. Burada mantıkî olarak kıyâmetin ve öldükten sonra dirilmenin gerekliliğini gösteren iki şey belirtilmektedir: 1) Gerçeği gözler önüne sermek. 2) Bu dünyadaki doğru ve yanlış amelleri nedeniyle insanları ceza-

landirmek veya mükâfâtlandırmak. İnsanın yeryüzünde yaratılışından beri gerçeğin; aileler, milletler ve ırklar arasında anlaşmazlıklara neden olacak biçimde değişik şekillerde algılandığı bilinen bir noktadır. Bu değişik algılamalar farklı teorilere dayalı birçok farklı toplum, kültür ve inançların doğmasına neden olmuştur. Her çağda bu teorilerin milyonlarca taraftarları, kendi teorilerini yaymak için hayatlarını, mal ve şereflerini bu yola harcamışlardır. Her grup diğerini yok etmek için büyük bir çaba sarfetmiştir. Durum bu olunca, her akli başında olan insan bu uzlaşmaz farklılıkların mutlaka bir gün çözümlenmesi ve neyin doğru neyin yanlış olduğunun ortaya çıkması gerektiği sonucuna varacaktır. Gerçek perdesinin bu dünyada iken açılmayacağı ve her şeyin ortaya serilemeyeceği meydandadır. Çünkü bu dünyanın üzerine kurulduğu sistem buna izin vermez. Bu nedenle bu ihtiyacın karşılanması için başka bir dünyaya gerek vardır.

Bu sadece aklın ve mantığın değil, ahlâk duygusunun da gerektirdiği bir ihtiyaçtır. Ahlâk duygusu herkesin adâletli davranıp davranmadığına, doğru iş yapıp yapmadığına göre mükâfâtlandırılmasını veya cezalandırılmasını gerektirir. Çünkü, bazı insanlar diğerlerine zulmetmiş, bazıları zulme uğramış, bazıları fedakârlık etmiş, bazıları da onların fedakârlıklarını istismar etmiştir. Böylece herkes, milyonlarca insanı iyi veya kötü yönden etkileyen ahlâkî veya gayri ahlâkî felsefeler ortaya atmış ve uygulamışlardır. Ahlâk duygusu, ahlâkî sonuçların gerçek yerini bulacağı ceza ve mükâfâtın verileceği bir zamanın olmasını gerektirir. Bu amaç bu dünyada gerçekleştirelemeyeceği için başka bir dünya olmalıdır.

36. Bu, ölülerin diriltilmesini ve değişik zamanlarda ölen tüm insanların bir anda diriltilmesini çok zor bir iş olarak kabul edenlere bir cevap niteliğindedir. Burada onlara, sadece “ol” emri ile dilediği her şeyi yapmaya kadir olan Allah için, bunun çok kolay bir iş olduğu söylenmektedir. Çünkü Allah bunun için hiçbir yardıma, araca ve uygun ortama ihtiyaç duymayacak denli bunlardan yücedir. Onun sadece “Ol!” demesi, gelmesi için yeterlidir. Bu dünya O’nun “Ol!” emri ile yaratılmıştır. Aynı şekilde âhiret de sadece O’nun “Ol!” emri ile yaratılacaktır.

37. Burada, kâfirlerin işkenceleri nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan ve Mekke’den Habeşistan’a hicret eden muhâcir Müslümanlar teselli edilmektedir. Burada kâfirlerden hemen sonra muhâcirlerle değinilmesi, kâfirlere imalı bir uyarı niteliği taşımaktadır. Onlara, Müslümanlara yaptıkları eziyetlerin cezasız kalacağını düşünerek kendilerini aldatmamaları söylenmektedir: “Ey zâlimler! Zulme uğrayan mü’minlerin adâlet bulmayacaklarını mı sanıyorsunuz?”

الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا
 مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَسَلُّوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا
 تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ
 مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا
 السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ
 حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقْلُيبِهِمْ فَمَا هُمْ
 بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُم لَّرَءُوفٌ
 رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾

- 42 Onlar sabredenler ve Rablerine tevekkül edenlerdir.
- 43 Biz, senden evvel kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka (peygamberler) göndermedik.³⁸ Eğer bilmiyorsanız, zikir³⁹ ehline sorun.
- 44 (Onları) apaçık deliller ve kitaplarla (gönderdik). Sana da zikri (Kur'ân'ı) indirdik ki, insanlara kendileri için indirileni açıklayasın⁴⁰ ve onlar da iyice düşünsünler, diye.
- 45 Artık 'kötülüğü örgütleyip düzenleyenler', Allah'ın, kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden veya şuuruna varamayacakları yerden azâbın gelmeyeceğinden emin midirler?
- 46 Ya da onlar, dönüp dolaşmaktalarken, onları yakalayivermesinden (mi emindirler?) Ki onlar (bu konuda Allah'ı) aciz bırakacak değildirler.
- 47 Veya onları bir korku üzerinde yakalayivermesinden (mi emindirler)? Öyleyse Rabbin, gerçekten şefkatli ve merhamet sahibidir.

AÇIKLAMA

38. Bu, Mekkeli müşriklerin, kendileri gibi bir insan olduğu için Hz. Muhammed'i (s.a.) peygamber olarak kabul etmeyeceklerini söyleyerek yaptıkları (ve burada belirtilmeyen) itiraza bir cevap niteliğindedir. Onlara, daha önce gönderilen peygamberlere de aynı itiraz ile karşı çıkıldığını söylenmektedir.

39. "Zikr ehli..." Yani Ehl-i Kitab'ın alimleri, tamamen olmasa da diğer semâvî kitaplara vâkıf olanlar ve daha önceki peygamberlerin kussalarını bilenler.

40. Bu bağlamda, "Kendilerine indirileni insanlara açıklama..." görevinin peygamber tarafından sadece dil ile değil, aynı zamanda uygulamada da yerine getirilmesi gerektiğini belirtmekte yarar var. Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi önderliğinde bir İslâm toplumu kurması ve onu Kitab'ın ilkeleri doğrultusunda yönetmesi gerekir. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu görevi, bu arada özellikle bir insan göndermenin hikmetini göstermek üzere anılmıştır. Aksi takdirde, kitap bir melek aracılığıyla gönderilebilir veya yazılıp ayrı ayrı her insanın eline verilebilirdi. Fakat bu durumda, Allah'ın insanlara bir kitap göndermedeki dileği, hikmeti, rahmeti ve nimeti yerine gelmiş olmazdı. Çünkü Allah'ın bir kitap göndermeden amacı; onun bir insan tarafından parça parça sunulması, anlamlarının açıklanması, şüphe ve karışıklıkların o insan tarafından açığa kavuşturulması, yapılan itirazlara cevap verilmesi vs. ve her şeyin ötesinde o insanın kendisini reddeden ve kendisine karşı çıkanlara, ancak Kitab'ı getiren birine lâıyk bir tavır takınmasıdır. Diğer taraftan Peygamber, Kitab'a inananlara, hayatın her yönünde rehberlik etmeli ve kendi mükemmel hayat tarzını onların gözü önüne sermeli; sonra da onları, bütün insanlara model teşkil edecek örnek bir toplum haline sokmak için gerek fert fert, gerekse toplu olarak, Kitab'ın ilke ve öğretileri konusunda eğitmelidir.

Şimdi bu ayeti (43) diğer bir yönden ele alalım. Bu ayet hem peygamber olarak bir insanın gönderilmesi inancını reddedenlerin öne sürdükleri itirazları, hem de peygamberin açıklamasına gerek kalmaksızın sadece Kitab'ın kabul edilmesi gerektiğini söyleyenlerin görüşünü (hadisi inkâr edenler) çürütür. Bu ikinci görüş, taraftarları her neyi önü sürerlerse sürsünler, bu ayete aykırıdır. Sadece Kitab'ın kabul edilmesi gerektiğini söyleyenler şu görüşleri öne sürerler:

(a) Peygamber tebliğ ettiği kitap ile ilgili hiçbir açıklama yapmamıştır.

(b) Sadece Kitap kabul edilmelidir, peygamber tarafından yapılan “açıklama” değil.

(c) Bugün için bize sadece Kitap gereklidir; çünkü Peygamberin “açıklama”sı yararını yitirmiştir.

(d) Şimdi sadece Kitab’a güvenilebilir; çünkü Hz. Peygamber’in “açıklama”ları bugüne ulaşmamıştır, veya ulaşsa bile güvenilir değildir.

Kur’ân’ın mezkûr ayeti bu dört görüşü de reddeder.

Eğer (a) görüşünü kabul edecek olurlarsa, bu Hz. Peygamber’in Kitab’ın tebliğcisi olarak, seçildiği amacı yerine getirmediği anlamına gelir; aksi takdirde Allah, Kitab’ı melek aracılığıyla veya doğrudan her insana gönderebilirdi.

Eğer (b) veya (c) görüşünü kabul edecek olurlarsa, Allah’ı yazılı Kur’ân nüshalarını doğrudan insanlara gönderebileceği halde, Kitab’ı bir peygamber aracılığıyla göndererek lüzumsuz bir iş yapmakla suçlamış olurlar (Allah korusun).

(d) görüşünü kabul ettikleri halde ise, gerçekte hem Kur’ân’ı, hem de Hz. Muhammed’in (s.a.) “peygamberliği”ni inkâr etmiş olurlar. O zaman onlara kalan tek akıllıca yol, yeni bir peygamber ve yeni bir vahiy gelmesi gerektiğine inananların görüşünü kabul etmek olacaktır. Oysa Allah, Hz. Peygamber’in (s.a.) Kitab’ı açıklamasını temel bir nokta olarak kabul etmekte ve bunu peygamber gönderilmesinin nedeni olarak bildirmektedir. Eğer hadisi reddedenlerin öne sürdükleri, Hz. Peygamber’in (s.a.) açıklamalarının sona erdiği görüşünü kabul edecek olursak, iki sonuç kaçınılmaz olmaktadır: Birincisi, Hz. Muhammed’in (s.a.) peygamberliğinin bir yol olarak bizim için sona erdiği ve onunla aramızdaki ilişkinin sadece daha önceki peygamberlerle (örneğin Hûd, Sâlih, Şuayb) (Allah’ın selâmı onların üzerine olsun) olan ilişkimiz gibi olduğu sonucudur. Yani, biz sadece onların eski peygamberler olduğuna şehâdet etmeliyiz; fakat onların sünnetine uymak zorunda değiliz. Bu görüş hemen bizi, yeni bir peygambere ihtiyaç vardır fikrine götürecektir. Çünkü böylece Hâtemü’n-Nebîyyîn ilkesi reddedilmiş olmaktadır. İkinci kaçınılmaz sonuç ise, yeni bir Kitab’a ihtiyaç olduğudur; çünkü bu durumda Kur’ân, tek başına yeterli olamaz. Bu ayetin ışığında, Kur’ân’ın kendi kendisini açıklayabileceği görüşünü isbâtlayacak tek bir fikre bile yer kalmamaktadır. O halde, bu son görüşe göre mutlaka yeni bir kitap gönderilmelidir. Hadisi ve sünneti inkâr edenler, İslâm’a kökünden darbe vurmaktadırlar.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَّلهُ
 عَنِ الِّيمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ
 مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةِ وَهُمْ لَا
 يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا
 يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾

- 48 Allah'ın herhangi bir şeyden yarattığına bakmıyorlar mı? Onun gölgeleri bakmıyorlar mı? Onun gölgeleri küçülerek sağdan ve soldan Allah'a secde eder vaziyette döner.⁴¹
- 49 Göklerde ve yerde olan ne varsa, canlılar ve melekler Allah'a secde ederler⁴² ve onlar büyüklük taslamazlar.
- 50 Üstlerinden (her an bir azâb göndermeğe kadir olan) Rablerinden korkarlar ve emrolundukları şeyi yaparlar.

AÇIKLAMA

41. Her şeyin -bir insan, bir hayvan, bir ağaç veya bir dağ- gölgesini yayması, onun maddî varlığının bir delilidir; maddeden yapılmış olan her şey de Allah'ın bir yaratığıdır ve evrensel bir kurala, bir kanuna tabidir. Buradaki "kanun", maddî varlığa sahip olan her şeyin gölgesinin yerde sürünmesidir. Bu, kulluklarının sembolik bir ifadesidir ve hiçbir şekilde ilâhlığa ortak olamazlar.

42. Yani, "Sadece yeryüzündeki varlıklar değil, göklerde bulunan, insanların ilâh olarak kabul ettiği ve Allah'a yakın saydığı bütün varlıklar da Allah'a secde ederler ve hiçbir şekilde ilâhlıkta O'na ortak değildirler."

Bu ayet, aynı zamanda bize sadece yeryüzünde değil, göklerde, yani gezegenlerde de canlı yaratıkların olduğunu bildirmektedir. (Bkz. Şûrâ: 29)

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ
فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ
وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا
مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ إِذَا كُشِفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ إِذَا
فَرِيقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا ءَاتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا
رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ
الْبَنَاتِ سُبْحَٰنَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ
بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ
مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ
أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

- 51 Allah dedi ki: “İki ilâh edinmeyin;⁴³ O, ancak tek bir ilâhtır. Öyleyse benden, yalnızca benden korkun.”
- 52 Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur, itâat-kulluk da (din de) sürekli olarak O'nundur.⁴⁴ Böyleyken Allah'tan başkasından mı korkup sakınıyorsunuz?⁴⁵
- 53 Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır; sonra size bir zarar dokunduğunda (yine) ancak O'na yalvarmaktasınız.⁴⁶
- 54 Sonra sizden zararı kaldırdığında, sizden bir grup (hemen)⁴⁷ Rable-rine şirk koşarlar;
- 55 Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etmek için. Öyleyse yararlanın, ileride bileceksiniz.
- 56 Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, hiçbir şey bilmeyenlere

paylar ayırıyorlar.^{48 49} And olsun Allah'a karşı düzmekte olduklarınızdan dolayı mutlaka sorguya çekileceksiniz.

57 Ve Allah'a kızlar isnâd ediyorlar,⁵⁰ (hâşâ) O yücedir. Hoşlandıkları (erkek çocuklar) da kendilerininindir.⁵¹

58 Onlardan birine dişi (çocuk) müjdelendiği zaman içi öfkeyle taşarak yüzü simsiyah kesilir.

59 Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı topluluktan gizlenir; onu aşağılanarak tutacak mı, yoksa toprağa gömecek mi? Bak, verdikleri hüküm ne kötüdür?⁵²

AÇIKLAMA

43. İki tanrının varlığının reddedilmesi, ikiden fazla tanrının varlığının da reddedilmesi anlamına gelir.

44. Başka bir deyişle, tüm evren O'na itâat üzerine kaimdir.

45. Yani, "Böyle olduğu halde siz hayat düzeninizi Allah'tan başka bir ilâhtan korku üzerine mi kuruyorsunuz?"

46. "Sıkıntıya düştüğünüzde başkasına değil, Allah'a yalvarmanız, O'nun birliğinin bir isbâtıdır; O sizin kalplerinizde yer etmiştir. Edindiğiniz tanrılar tarafından baskı altına alınan gerçek tabiatınız, sıkıntı zamanlarında elinizde olmadan yüzeye çıkar ve Allah'a yalvarır. Çünkü o, gerçek kuvvete sahip başka tanrı, rab ve mabud tanımaz. (Daha geniş ayrıntılar için bkz. En'âm, an: 29-41, Yûnus, an: 31)

47. Yani, "Sıkıntıdan kurtulup Allah'a şükrünü ifa edeceği sırada, Allah'ın bu lütfuna aracılık ettikleri için bazı tanrılara ve azizlere de şükür sunmaya başlar. Çünkü onların aracılığı olmaksızın Allah'ın bu sıkıntıyı gideremeyeceğini sanır."

48. Allah'ın ortağı edinmediği, ilâhlık vasıflarından bazısını vermediği ve kendilerini mülkünde hâkim kılmadığı varlıklara, bu konuda yeterli bilgileri olmadığı halde; Allah'ın mülkünden pay ayırmaktadırlar.

49. Yani, "Gelirlerinin toprak ürünlerinin bir kısmını şükürlerinin göstergesi olarak yüce kabul ettikleri varlıklara sunarlar."

50. Burada Arapların eski bir geleneğine işaret edilmektedir. Araplar, tanrıça ve melekleri Allah'ın kızları olarak kabul ederlerdi.

51. Yani, "Oğullar."

52. Kızları hor görme tutumu, burada, onların Allah'a karşı cehâlet, küstahlık ve akılsızlıkta ne kadar aşırı gittiklerini göstermek üzere anılmıştır. Bu cehâlet ve küstahlık nedeniyle onlar, kız çocuğuna sahip olmayı kendileri için aşağılık bir durum olarak kabul etmelerine rağmen, Allah'a kızlar isnâd etmekte tereddüt etmemişlerdir. Bunun yanı sıra bu isnâd, onların koştukları şirk nedeniyle Allah'a ne kadar az bir değer verdiklerini de göstermektedir. Bu nedenle onlar, her şeyden müstağnî ve yüce olan Allah'a böyle saçma ve komik şeyler isnâd etmekten sakınmamışlardır.

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوِّءِ
وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يَوَاحِدُ اللَّهُ
النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ
أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَحْضِرُونَ سَاعَةً وَلَا
يَسْتَفْهِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ
الْكُذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ
مُقَرَّبُونَ ﴿٦٢﴾ تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ
الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ فَهُمْ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَا
أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى
وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾ وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْبَا بِهِ
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾

- 60 Âhirete inanmayanların kötü örnekleri vardır; en yüce örnekler ise Allah'a aittir. O, güç sahibi olan, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 61 Eğer Allah, insanları zulümleri nedeniyle sorguya çekecek olsaydı, onun üstün (yeryüzünde) canlılardan hiçbir şey bırakmazdı; ancak onları adı konulmuş bir süreye kadar ertelemektedir. Onların ecelleri gelince ne bir saat ertelenebilirler, ne de öne alınabilirler.

- 62 Onlar, Allah'a, hoşlarına gitmeyen şeyleri uygun görürler; dilleri de yalan olarak en güzel olanın 'kendilerinin olduğunu' düzmektedir. Hiç şüphesiz ateş onlar içindir ve hiç şüphesiz onlar, (cehennemde) öncülerdir.
- 63 And olsun Allah'a, senden önceki ümmetlere de (peygamberler) gönderdik; fakat şeytan onlara yapıp ettiklerini süslü göstermiştir; bugün de onların velisi odur ve onlar için acıklı bir azâb vardır.
- 64 Biz Kitab'ı ancak, hakkında ihtilâfa düştükleri şeyi onlara açıklamak ve inanan bir kavime rahmet ve hidâyet olması dışında (başka bir amaçla) indirmedik.⁵³
- 65 Allah gökten su indirdi, ölümünden sonra yeri onunla diriltti; işitebilen bir topluluk için bunda gerçekten bir ayet vardır.^{53/a}

AÇIKLAMA

53. Yani, "Bu kitap onlara, babalarının ve atalarının bâtil inançlarının neden olduğu ve onları birçok gruba bölen ihtilâfları çözmeleri için bir fırsat vermiştir. Onlar Kur'ân tarafından sunulan Hak üzerinde birleşebilirler; fakat bu akılsız insanlar, kendilerine nimet geldikten sonra da daha önceki durumlarını tercih ederek azap ve cezaya uğrayacaklardır. Diğer taraftan, sadece bu Kitab'a inananlar doğru yolu bulacak ve Allah'ın lütuf ve nimetine mazhar olacaklardır."

53/a. Yani, "Eğer Hz. Peygamber'in (s.a.) davetini dinleyip bu ayetleri dikkatlice gözleseydiniz tüm kalbinizle 'Bu ayetler O'nun davetini destekliyor.' diye bağırırdınız. Her yıl durmadan bu ayetlere şahid oluyorsunuz. Önünüzde kupkuru, hiçbir hayat belirtisi -bir parça çim, çiçek, tomurcuk veya bir böcek- bulunmayan bir toprak var. Sonra yağmur yağıyor. Birdenbire aynı toprak parçasını hayat kaplıyor. Orada bin bir çeşit böcek beliriyor. Bu önce hayat, sonra ölüm, tekrar hayat, tekrar ölüm sürecini her yıl izliyorsunuz. Yine de Hz. Peygamber (s.a.) size tüm insanların öldükten sonra diriltileceğini söylediğinde şüpheye düşüyorsunuz; çünkü siz bu ayetlere Allah'ın her şeyin altında yatan hikmetini düşünmeyen hayvanlar gibi bakıyorsunuz. Aksi takdirde bu ayetlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.) davetini desteklediğini görürdünüz."

وَإِنَّ

لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ نُظَيِّكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ
وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ
وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنْ
الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾

- 66 Sizin için hayvanlarda da elbette ibretler vardır; size onların karınlarındaki fers (yarı sindirilmiş gıdalar) ile kan arasından,⁵⁴ içenlerin boğazından kolaylıkla kayan dupduru bir süt içirmekteyiz.
- 67 Hurmalıkların ve üzümlüklerin meyvelerinden kurdukları çardaklarda hem sarhoşluk verici içki, hem güzel bir rızık⁵⁵ edinmektesiniz. Şüphesiz aklını kullanabilen bir topluluk için, gerçekten bunda bir ayet vardır.
- 68 Rabbin bal arısına⁵⁶ vahyetti: Dağlarda, ağaçlarda ve onların kurdukları çardaklarda kendine evler edin.

AÇIKLAMA

54. “..... fışkı ile kan arasından....” Burada dişi sağmal hayvanların göğüslerinde sütün nasıl mükemmel bir şekilde oluştuğuna işaret edilmektedir. Bu hayvanların yedikleri yem; kan, fışkı ve bu her ikisinden gerek yapı, gerek renk ve gerekse kullanım bakımından farklı olan süte dönüşür. Bazı hayvanların sütü o denli çok olur ki, yavruları doyduktan sonra insanların beslenmesi için de büyük bir miktar süt kalır.

55. Burada meyve, hurma ve üzüm sularının iki özelliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Birisi insan için temiz bir rızık olma, diğeri ise ma-

yalanınca alkole dönüşme özelliği. Fakat bu nimetten temiz ve sağlığa uygun rızık almak ile kendisine zevk verecek ve onu sarhoş edecek içkiyi içmek arasındaki seçim insana bırakılmıştır. Bu, aynı zamanda şarabın haram olacağına da işarettir.

56. Arapça “vahy” kelimesinin sözlük anlamı, sadece konuşanla dinleyenin anlayabileceği bir tür gizli işarettir. Aynı bağlamda “ilkâ” (bir şeyin kalbe doğması) ve “ilhâm” (gizli mesaj ve telkin) anlamında kullanılır. Allah mahlûkâtını böylece vahy yoluyla terbiye eder. Terbiye olunan (mahlûkât) ile terbiye edici (rabbu'l-âlemîn) arasındaki bu eğitim ilişkisi bir başkası tarafından görülemez. İşte bu olay, Kur'an'da *vahy*, *ilhâm* ve *ilkâ* kelimeleriyle ifade edilmiştir. Ancak bu kelimeler, ayrı olayları ifade etmede kullanılır olmuştur. Örneğin “vahy” peygamberlere, “ilhâm” ve-lilere ve Allah'ın has kullarına, “ilkâ” ise herkese mahsus olmak üzere kullanılmaktadır. Fakat Kur'an, bu kavramların kullanılmasında, aralarında bir ayırım gözetmez.

“Allah emriyle semâya vahyetti ve onlar buna uygun olarak hareket etmeye başladılar.” (Fussilet: 12)

“O emriyle arza vahyedecek ve arzda haberlerini anlatacaktır.” (Zil-zâl: 4-5)

“Rabbın meleklere vahyediordu ki...”

O, balarısına da vahyeder ve onu tüm görevini mükemmel ve içgüdüsel bir şekilde yerine getirmesini sağlayacak özelliklerle donatır (68. ayet). Uçmayı öğrenen bir kuş, yüzmeyi öğrenen balık ve emmeyi öğrenen yeni doğmuş bir bebek için de aynı şey geçerlidir. Allah'ın bir insana birdenbire bir fikir ilhâm etmesi de vahiydir (Kasas: 7). Bütün büyük keşifler, icatlar, büyük edebiyat ve sanat eserleri için de durum aynıdır; vahiy olmasa bunların hiçbirisi söz konusu olamaz. Gerçekte her insan, şu veya bu zamanda zihnî ve rûhî etkisini bir fikir, bir düşünce veya bir rüya şeklinde duyumsar ve daha sonra yaşanan bir tecrübeyle bunun görülmeyen bir vahiy olduğu isbatlanır.

Bir de sadece nebî ve rasûllerin ayırıcı vasfı olan vahiy vardır. Bu vahiy şekli, kendine özgü özellikleri ile diğer vahiy türlerinden ayrılır. Peygamber kesin olarak kendisine Allah tarafından ilhâm edildiğini bilir ve bunun farkındadır. Bu tür bir vahiy, insanlığın hidâyeti için inanç ilkele-ri, emirler, kanun ve düzenlemeleri içerir.

ثُمَّ كُلِّى مِنْ كُلِّ
 الشَّجَرَاتِ فَاسْلُكْى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ
 مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ
 يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٠﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى
 أَرْذَلِ الْعُمُرِ لَكُمْ لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٦١﴾

- 69 Sonra meyvelerin tümünden ye; böylece Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarda yürü, uçuver.⁵⁷ Onların karınlarından türlü renklerde şerbetler çıkar; onda insanlar için bir şifa vardır.⁵⁸ Şüphesiz düşünen bir topluluk için gerçekten bunda bir ayet vardır.⁵⁹
- 70 Allah sizi yarattı; sonra sizi öldürüyor.⁶⁰ Sizden kimi de, bildikten sonra bir şey bilmesin diye,⁶¹ ömrün en aşağı ucuna (yaşlılığa) geri çevrilir. Şüphe yok, Allah bilendir, her şeye güç yetirendir.

ACIKLAMA

57. "... Rabbinin gösterdiği düz yollardan git." "... hayatının kolayca akıp gitmesi için sana Allah'ın vahyi tarafından öğretilen metotlara uygun bir şekilde çalış." Arılara, yumurtalar için ayrı, bitki özünü bala çevirmek ve yiyecek depolamak için ayrı peteklerden, yani hayatın her yönü için ayrı bir petekten oluşan o mükemmel fabrikayı ve kovan içindeki düzeni sağlamalarını öğreten şey Allah'ın vahyidir. Arılara bu "fabrikayı" düzen içinde yürütmeyi, bir kral ve çeşitli işlerle görevli binlerce işçiden oluşan bir topluluk kurmayı öğreten de Allah'ın vahyidir. Onlara vahiy yoluyla o denli açıklık getirilmiştir ki arılar bunu düşünmeye bile ihtiyaç duymazlar. Onlar bu düzeni yüzyıllardan beri toplu çabalarıyla tam bir uyum içinde sürdürmektedirler.

58. Bal hem lezzetli bir besin kaynağıdır, hem de tıbbî yönden yararlıdır. Birinci özelliği herkes tarafından bilindiği için, burada özellikle ikinci niteliğine değinilmiştir. Bal, birçok hastalığın tedavisinde kullanılır; çünkü çiçek ve meyvelerin suyunun ve glikozunun en güzel bir şekilde birleşiminden oluşmuştur. Bunun yanı sıra bal, çürüyüp bozulmadığı için diğer ilaçların hazırlanmasında ve korunmasında da kullanılır. Başka şeylerin çürüyüp bozulmasını da engeller. Bu nedenle yüzyıllardan beri bal, alkolün yerine kullanılmaktadır. Eğer arı kovanı şifalı bitkilerin

bol olduğu bir yerde ise, o kovanın balı sadece bal değil, aynı zamanda o şifalı bitkilerin de bir özü olur. Eğer arılar bilinçli bir şekilde bitkilerden öz elde etmek için kullanılırsalar, büyük bir ihtimalle elde edilen bu öz, laboratuvarlarda elde edilen özden çok daha iyi olur.

59. Bu pasajda (48-69. ayetler) tevhid ve öldükten sonra dirilme hakkında deliller yer almaktadır. Bu delillere yer vermek gerekiyordu; çünkü kâfirler ve müşrikler, Hz. Peygamber'e (s.a.) özellikle bu iki nokta nedeniyle karşı çıkıyorlardı. Birinci ilkeyi, yani tevhidî kabul etmek, şirk ve inkârı dayanan tüm hayat tarzını yıkmaktaydı; çünkü yardımcı, velî ve rızık veren olarak Allah'ı kabul etmek başka bir tanrı veya puta yer bırakmıyordu. Tevhidin isbâtı sağmal hayvanların, arıların, hurma ağacının ve üzümün yapısının ve bunların insanlar için olan faydalarının gözlenmesine dayandırılmaktadır. Bunlar gözlemlendiğinde insanın aklına doğal olarak şöyle bir soru gelir: "Bunları bu şekilde ve bu amaçla düzenleyen kim?" Tek açık ve doğru cevap, tüm bunları hikmet sahibi ve merhametli olan Allah'ın insanlara yiyecek sağlamak için bu kadar mükemmel yarattığıdır. O halde Hz. Peygamber (s.a.) haklı olarak şöyle demektedir: "Size süt, bal, hurma, üzümler ve daha nicelerini veren Allah olduğunu kabul ettiğinize göre, ki bunu kabul etmek zorundasınız; sadece O'nun ibâdete, şükre, övülmeye ve bağlanmaya lâayık olduğunu da kabul etmelisiniz. Neden hâlâ kendi yaptığınız ilâh ve putlara ibâdet etmeye devam ediyorsunuz?"

Kâfirlerin en çok itiraz ettikleri ikinci konu da, öldükten sonra dirilme konusu idi. Onlar bu ilkeye karşı çıkıyorlardı; çünkü eğer bunu kabul ederlerse, tüm ahlâk sistemlerini değiştirmeleri gerekiyordu ve onlar da bu ahlâksız hayat tarzını değiştirmeye hazır değillerdi. Onların karşı çıkmalarının tek dayanağı, bir kimseyi öldükten sonra diriltmenin imkânsız olduğunu sanmalarıydı.

Onlara bir zamanlar kupkuru olan bir toprağın, yağmurun yağmasıyla nasıl birdenbire tekrar canlandığını gözlemeleri istenmekte ve bu döngüyü her yıl izlemekte oldukları söylenmektedir. Ölü bir toprağı canlandırıp bitkilerle donatan Allah aynı şekilde hiçbir zorluk çekmeksizin ölü bir insanı da tekrar diriltebilir.

60. Burada vurgulanan nokta şudur: Allah sadece (önceki ayetlerde belirtildiği gibi) sizin hayatı ihtiyaçlarınızı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda O sizin hayat ve ölümünüz hakkında tek söz sahibi ve Hakim olandır. O'ndan başka hiç kimse öldürme veya diriltme kudretine sahip değildir.

61. Bu nokta, müşriklere ve kâfirlere, insanı yeryüzündeki diğer yaratıklardan üstün kulan bilginin Allah tarafından verildiğini bildirmek için vurgulanmıştır: Bir zamanlar bilgiye sahip olan insanın yaşlanınca bir et yığını gibi kaldığını görürsünüz. Bir zamanlar başkalarına bilgi öğreten bu adam, tüm duygularını yitirir ve kendisine bile bakamayacak hale gelir.

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا
 بِرِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ
 اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ
 لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
 أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا
 وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾

- 71 Allah rızıkta kiminizi kiminize üstün kıldı; üstün kılınanlar, rızıkla-
 rını ellerinin altında bulunanlara onda eşit olacak şekilde çevirip
 verici değildirler. Şimdi Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?⁶²
- 72 Allah size kendi nefslerinizden eşler yarattı ve size eşlerinizden de
 çocuklar ve torunlar yarattı ve sizi güzel şeylerden rızıklandırdı.
 Şimdi onlar, bâtıla⁶³ mı inanıyorlar ve Allah'ın nimetini inkâr mı
 ediyorlar?⁶⁴
- 73 Allah'ın dışında, kendileri için göklerden ve yerden hiçbir rızka,
 hiçbir şeye mâlik olmayan ve buna güçleri yetmeyen şeylere mi ta-
 pıyorlar?

AÇIKLAMA

62. Bu ayetin anlamı hakkında derinlemesine düşünmek yararlı ola-
 caktır; çünkü bazı çağdaş tefsirciler, bu ayete dayanarak garip ekonomik
 teoriler icat etmektedirler. Onlar bu yoruma, İslâm ekonomisine yeni bir
 felsefe ve görünüm kazandırmak için, ayetleri sunuldukları çerçeveden

ayıp tek bir bütünmüş gibi ele alarak ulaşırlar. Ayeti böyle tefsir edenlere göre ayetin anlamı şudur: Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimse-ler bu nimetleri hizmetçileri ve köleleri ile eşit olarak paylaşmalıdırlar; aksi takdirde Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere karşılık O'na nankörlük etmiş olurlar. Ayetin bu şekilde tefsir edilmesi yanlıştır ve çok uzak bir ihtimaldir. Çünkü ayetin ele alındığı çerçeve içinde kesinlikle hiçbir ekonomik kural söz konusu değildir. Bu ayeti de içine alan tüm pasaj, tevhitin isbâtlanması ve şirkin reddedilmesini konu alır. Bu pasaja takip eden ayetlerde de aynı konuya devam edilmektedir. Burada ekonomik bir kuraldan bahsedilmesinin hiçbir gereği yoktur ve bahsedilmiş olması en azından anlamsız olacaktır. Bunun aksine eğer ayet sunulduğu çerçeve içinde ele alınırsa, ayetin tüm pasajda ele alınan konunun aynı-sını ifade ettiği anlaşılır. Bu şekilde ele alındığında ayet şu anlama gelir: “Siz servetinizde -bu nimeti size Allah verdiği halde- kölelerinizi ve hizmetçilerinizi kendinize ortak kılma, Allah'ın size verdiği nimete şükürde nasıl olur da başka ilâhları O'na ortak koşarsınız? Siz bu ilâhların hiç kimse üzerinde hiçbir hakka sahip olmadıklarını ve bu nedenle de sizin Allah'a olan ibâdetinizde de hiçbir hakka sahip olmadıklarını biliyorsunuz; çünkü en sonunda onlar Allah'ın kulları ve köleleridir.”

Ayetin bu şekilde tefsir edilmesi gerektiği görüşü Rûm Sûresi 28. ayet tarafından da desteklenmektedir: “Allah size kendi nefislerinizden bir örnek verir: Size rızık olarak verdiğimiz şeylerde, sağ ellerinizin mâlik olduğu kölelerinizden sizinle eşit olanlar var mı? Ve siz birbirinizden korktuğunuz gibi onlardan da korkar mısınız? İşte biz aklını kullanabilen bir toplum için ayetleri böyle birer birer açıklarız.” Bu iki ayet karşılaştırıldığında, her ikisinin de müşriklere, kendilerini köleleri ile servet ve statü bakımından eşit tutmadıkları halde, yaratıklarından birini Allah'a ortak koşacak kadar aptalca bir iş yaptıklarını bildirmek için indirildiği sonucuna ulaşılır.

Yanlış sonuca ulaşan tefsirin ise şu cümle ile desteklendiği ortaya çıkmaktadır: “O halde bunlar Allah'ın nimetini bilerek inkâr mı ediyorlar?” Bu ayet, zengin insanlar ve köleler örneğinin hemen arkasından geldiği için bazıları; servetlerini, daha az serveti olanlarla eşit olarak paylaşmayanların nankörlük etmiş olacakları sonucuna varmaktadırlar. Gerçekte, Kur'an'ı yakından inceleyen herkes, Allah'a karşı nankörlüğün, O'nun verdiği nimetlere karşı şükürde O'na ortaklar koşmak anlamına geldiğini bilir. Bu yorumun yanlış olduğu o denli ortadadır ki, Kur'an'ı yakından inceleyen ve Kur'an ilimlerini bilen hiç kimse bu konuda yanılıya

düşemez. Bu ve buna benzer ayetler, sadece Kur'ân hakkında yüzeysel bir bilgiye sahip olan kimseleri yanıltabilir.

Şimdi Allah'a karşı gösterilen nankörlüğün önemi açığa çıktığına göre, ayetin asıl anlamının aşağıdaki gibi olacağını söyleyebiliriz: "Müşrikler, efendi ve köle arasındaki ayırımın önemini anladıkları ve kendi hayatlarında bu ayrımı gözledikleri halde, neden yaratıcı ve yaratıklar arasındaki büyük farkı göz ardı etmekte inat ediyorlar ve kendilerine Allah tarafından verilen nimetlere karşılık neden şükürde O'na yaratılanları ortak koşuyorlar?"

63. "..... onlar bătıla inanıyorlar....." Onlar, kaderlerini belirleme, isteklerini karşılama, dualarına cevap verme, onlara çocuklar ihsân etme, hastalıklarını iyileştirme ve onların davalarda kazanmalarına yardım etme güçlerine sahip olan cinler, belirli tanrı ve tanrıçalar ve ölü veya diri azizlerin var olduğu konusunda bătıl ve asılsız bir inanç besliyorlar.

64. ".... Allah'ın nimetini inkâr ediyorlar." Allah'ın verdiği nimetlere karşılık şükürde, bu nimetleri vermekle hiçbir ilgisi olmayan tanrı ve putları O'na ortak koşarak O'nun nimetini inkâr ediyorlar. Kur'ân bu tür şirki Allah'ın nimetlerini inkâr etmek olarak adlandırıyor. Burada şu temel prensip ortaya konulmaktadır: Nimet vermeyen birisine karşı şükürde bulunmak veya o nimeti gerçek verenin kendi isteğiyle değil de, şu veya bu kimsenin aracılığı, isteği veya şefkati ile verdiğine inanmak, o nimeti gerçek veren varlığa nankörlük etmek anlamına gelir.

Biraz düşünen insan, yukarıda değinilen şeylerin mutlak olarak âdil ve mantıkî olduğu sonucuna varır. Olayı örneklemek için A'nın, ihtiyacı olan B'ye karşılıksız yardım ettiğini; fakat B'nin, A'nın karşısına geçip olayla hiç ilgisi olmayan başka bir kimseye teşekkür ettiğini, ona şükran gösterdiğini farz edelim. Çok cömert bir insan olan A, B'nin bu yersiz karşılığına dikkat etmeyip ona yardım etmeye devam bile edebilir. Fakat B'yi düşük karakterli ve nankör bir zavallı olarak görür. Daha sonra B'nin diğer kimselere, A'nın kendisine iyilik etmesinde aracılık ettikleri için şükran gösterdiği açığa çıkar. Doğal olarak A bunu kabul etmeyecektir; çünkü B'nin kanâati kesinlikle yanlıştır. Ayrıca A bunu kendisine hakaret olarak kabul edecektir; çünkü bu, B'nin kendisi hakkında cömert ve ikram sahibi diye bir düşünceye sahip olmadığı ve sadece arkadaşlarını memnun etmek için yardım ettiği kanâatinde olduğu anlamına gelir. Bu, A'nın ihtiyacı olan bir kimseye ancak dostlarının aracılığıyla yardım ettiği, aksi takdirde hiç kimsenin ondan hiçbir şey beklememesi gerektiği anlamına gelir.

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ
 لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ۞ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى
 شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّْا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ
 يَسْتَوُونَ ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا
 رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ
 أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ
 وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

- 74 Artık Allah'a benzerler aramağa kalkışmayın;⁶⁵ çünkü Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.
- 75 Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının mülkünde olan ile, tarafımızdan kendisine güzel bir rızık verdiğimiz, böylelikle ondan gizli ve açık infâk eden kimseyi örnek olarak gösterdi;⁶⁶ bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'ındır;⁶⁷ fakat onların çoğu bilmezler.⁶⁸
- 76 Allah şu örneği de verdi: İki kişi; bunlardan birisi dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez ve her şeyiyle efendisinin üstünde (bir yük). O, onu hangi yöne gönderse bir hayır getirmez. Şimdi bu, adâletle emreden ve dosdoğru yol üzerinde bulunanla eşit olabilir mi?⁶⁹

ACIKLAMA

65. "Allah'a benzerler koşup durmayın." Allah'ı başkaları ile karşılaştırmayın ve O'nu, kendilerine hizmetçiler, kapıcılar olmaksızın ulaşılmayan dünya kralları ve yöneticileri gibi kabul etmeyin. Allah; melekler, ve-

liler, seçilmiş kimseler, vs. ile çevrili olmadığı için, herkes hiçbir aracıya ihtiyaç duymaksızın doğrudan O'na yönelebilir.

66. Bir önceki ayette müşriklere, hiçbir şey O'na benzemediği için, Allah'la O'nun yaratıkları arasında benzerlikler koşmaya çalışmamaları söylenmektedir. Bu benzetmelerin temeli yanlış olduğu için, sonuçları da yanıltıcıdır. Bu ayetle, onları gerçeğe ulaştırmak için uygun örnekler ve doğru benzerlikler anlatılmaktadır.

67. Son soru ile "Hamd Allah'a mahsustur" cümlesi arasında, bu cümle yardımı ile doldurulması gereken bir boşluk vardır. Ayetteki soru yöneltildiğinde, müşrikler elbette iki insanın eşit olduğu cevabını vermeyeceklerdir. Bu nedenle bazıları bu ikisinin eşit olamayacağını söyleyecekler, bazıları ise bunu kabul ettiklerinde, şirki reddetmek zorunda kalacaklarını düşünerek susacaklardır. Bu nedenle "Hamd Allah'a mahsustur" sözü, Peygamber tarafından her iki gruba da yöneltilecek bir cevaptır. Birinci gruba yöneltildiğinde: "Elhamdülillah! Hiç olmazsa bu kadarını kabul ettiniz", anlamına gelir. İkinci gruba yöneltildiğinde: "Elhamdülillah! Tüm inatçılığınıza rağmen sesinizi çıkarmadınız ve her ikisinin eşit olduğunu söyleyecek cür'eti ve küstahlığı göstermediniz" anlamına gelir.

68. "İnsanların çoğu (bu basit gerçeği) anlamazlar." Güç sahibi olanlar ve olmayanlar arasındaki farkı hissettikleri ve dikkatle gözettikleri halde, yaratıcı ile yaratılanlar arasındaki büyük farkı ne hissedip ne de gözetiyorlar. Bu nedenle sıfat ve güçlerinde yaratıkları Yaratıcı'ya ortak koşuyorlar ve sadece Yaratıcı'nın hakkı olan bağıllığı yaratıklara gösteriyorlar. Ne yazık ki günlük hayatlarında bir ricada bulunacakları zaman evin hizmetçisine değil, efendisine başvuruyorlar; fakat bunun aksine ihtiyaçları için Allah'a değil, O'nun kullarına yalvarıyorlar.

69. Birinci örnekte, belli güçlere sahip olma veya olmama konusunda Allah ile diğer bâtil ilâhlar arasındaki fark açığa çıkarılmıştı. İkincisinde ise, bu güçlerin kullanılması vurgulanmaktadır. Allah sadece her şeye kâdir olan değil, aynı zamanda duaları işiten ve ihtiyaçları giderendir; oysa bir kulun bunlara gücü yetmez. O yakarışları işitmez, işitemez; ne onlara cevap verebilir, ne de bir şey yapmaya gücü yeter. Kul tamamen efendisine bağıldır ve yalnız başına bir şey yapamaz. Diğer taraftan efendi, her şeye gücü yetendir. Hüküm ve hikmet sahibidir. O dünyada adâleti uygular: O'nun her yaptığı doğru ve kesindir. Onlara sor: "O halde bu efendi ile kulu eşit görmenin bir anlamı var mı?"

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾

- 77 Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir.⁷⁰ (Kıyamet) saatin(in) emri de yalnızca (süatli) bir göz çarpması gibidir veya daha yakındır.⁷¹ Şüphe yok, Allah her şeye güç yetirendir.

AÇIKLAMA

70. Bir sonraki ayet, bunun Mekkeliler tarafından Peygamber'e (s.a.) sık sık yöneltilen bir soruya cevap niteliğinde olduğunu göstermektedir. Burada değinilmeyen soru şudur: "Eğer sık sık adından söz ettiğin 'kıyâmet' gerçekten gelecekte, ne zaman geleceğini bize haber ver."

71. Yani, "kıyâmet"in yavaş yavaş gelip, uzun zaman alacağını sanarak kendi kendinizi aldatmayın: Ne onun gelişini belli bir uzaklıkta görebilecek, ne ona karşı korunabilecek ve ne de onun gelişine hazırlık yapabileceksiniz. Çünkü o, önceden hiçbir belirti olmaksızın aniden bir göz açıp kapayıncaya dek veya bundan daha az bir sürede gelecek. Bu nedenle şimdi meseleyi ciddi olarak düşünme ve ona karşı tutumunuzu belirleme zamanıdır. Kıyamet'in gelmesine daha çok zaman olduğu ve onun gelişini görünce Allah'a karşı vazifeleri yapmak gibi boş ümide dayanmayın."

Tevhîdin anlatıldığı bu bölümde kıyâmetten bahsedilmesi, insanlara tevhd veya şirki tercih etmenin sadece teorik bir mesele olmadığını anlatmak amacıyla olabilir. Çünkü bu seçim, kişilerin kıyâmet gününde hesap sorulacakları değişik hayat tarzlarının doğmasına neden olur. Onlara kıyâmetin bilinmeyen bir zamanda âniden geleceği de bildirilmektedir. Bu nedenle onlar, o gün kurtuluş veya hezimete uğramalarına neden olacak doğru seçimi yapmalıdırlar.

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ
 شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ
 تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ مَا
 يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

- 78 Allah, sizi annelerinizin karnından siz hiçbir şey bilmez halde iken çıkardı. Size, şükredesiniz diye kulaklar, gözler ve gönüller (düşünen kafalar)⁷² verdi. Ta ki şükredesiniz.⁷³
- 79 Göğün boşluğunda boyun eğdirilmiş (musahhar kılınmış) kuşları görmüyorlar mı? Onları (böyle boşlukta) Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz, iman eden bir topluluk için bunda ayetler vardır.

AÇIKLAMA

72. Burada onlara, doğduklarında bir hayvan yavrusundan daha câhil ve muhtaç bir halde oldukları; fakat Allah'ın onlara işitecek kulaklar, görececek gözler ve düşünen akıllar verdiği hatırlatılmaktadır. Bu nimetler, onların dünyevî işlerini mükemmel bir şekilde yürütmelerine yarayan bilgileri elde etmelerini sağlamıştır. O denli ki bu duyu organları, insanın dünyadaki her şeye hükmetmesini sağlayan yegâne araçlardır.

73. Yani, “size bu gibi nimetleri veren Allah’a şükretmelisiniz. Eğer siz kulaklarınızla Allah Kelâmı dışındaki her şeyi işitir, gözlerinizle Allah'ın ayetleri dışındaki her şeyi görür ve size bu nimetleri veren hâric her konuda iyi düşünürseniz, bu sizin nankörlüğünüzdür.”

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ
بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا
وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثْنَا وَمِئْتًا إِلَى حِينٍ ﴿٨٥﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ
مِّمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ
سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُم بَأْسَكُمْ كَذَلِكَ يُتِمُّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨٦﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٧﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمْ
الْكَافِرُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٩﴾ وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا
يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٩٠﴾

80 Allah, size evlerinizi (içinde) “güvenlik ve huzur bulacağınız yerler” kıldı; ve size hayvan derilerinden hem göç gününde, hem de yerleşme gününde⁷⁴ kolaylıkla taşıyabileceğiniz evler;⁷⁵ yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir zamana kadar giyimlikler-döşemelikler ve (ticaret için) bir meta kıldı.

81 Allah, sizin için yarattığı şeylerden gölgeler kıldı. Dağlarda da sizin için barınaklar, siperler kıldı; sizi sıcaktan koruyacak elbiseler,⁷⁶ si-

zi savaşınızda (zorluklara karşı) koruyacak giyimlikler⁷⁷ de var etti. İşte O, üzerinizdeki nimetini böyle tamamlamaktadır;⁷⁸ umulur ki teslim olursunuz.

- 82 Fakat onlar yüz çevirirlerse, sana düşen yalnızca apaçık bir tebliğdir.
- 83 Onlar, Allah'ın nimetini bilmektedirler, sonra da inkâr etmektedirler;⁷⁹ onların çoğu küfre sapanlardır.
- 84 Her ümmetten bir şahid⁸⁰ göndereceğimiz gün; (artık ondan) sonra ne küfredenlere (özür dilemeleri için) izin verilecek,⁸¹ ne de (Allah'tan) hoşnutluk dilekleri kabul edilecek.⁸²
- 85 O zulmedenler, azâbı gördüklerinde, ne (azâb) onlara hafifletilecek, ne de onlara süre tanınacak.

AÇIKLAMA

74. Evler: Arabistan'da çok kullanılan deriden çadırlar.

75. Yani, "Yolculuğa çıkmak istediğinizde kolayca çadır bozup onları taşıyabilirsiniz. Kısa bir mola vermek istediğinizde, hemen çadırlarınızı kurup onları dinlenme ve gölgelenme yeri olarak kullanabilirsiniz."

76. Kur'ân şu iki sebep yüzünden soğuktan korunmaya değinmemiştir:

(1) Yaz mevsiminde giyeceklerin kullanılması, yüksek bir kültür seviyesine işaret eder ve daha aşağı kültür seviyelerinin burada anılmasına gerek yoktur.

(2) Sıcak ülkelerde elbisenin kullanılması özellikle anılmıştır. Çünkü bu tür ülkelerde giyecekler, sıcak ve şiddetli rüzgârdan korunmak için giyilir. Bu nedenle kişi, sıcak rüzgârdan korunmak için başını, boynunu, kulaklarını ve tüm vücudunu örtmek zorundadır; aksi takdirde bu sıcak rüzgâr insanı öldürebilir.

77. Yani, "Zırh".

78. "Allah üzerinizdeki nimetini böylece tamamlıyor.": Allah insanın hayatının her yönüyle ilgili en ufak ihtiyaçlarını ve gerekli olan şeylerini karşılar. Sözelimi, insan vücudunun dış etkilere korunmasını ele alalım. Allah'ın bu konuda, geniş bir kitap yazılacak kadar çok düzenlemeler yaptığını görüyoruz. Bu düzenlemeler, giyinme ve barınma gibi ni-

metlerde mükemmele ulaşır. Yiyecekleri ele alırsak; bunların da her ihtiyacı karşılayacak kadar çok çeşitli olduğunu görürüz. Bunun da ötesinde, Allah'ın insanların yiyecek ihtiyacını karşılamak için ihsân ettiği araçlar o denli çoktur ki bu çeşitlerin listesi ve değişik yiyecek türlerinin isimlerini yazâbilmek için ciltler dolusu kitaba ihtiyaç vardır. Bu yiyecek nimetinin tamamlanmasıdır. Aynı şekilde insan, Allah'ın, insan hayatının her yönü ve her ihtiyacı için verdiği tüm nimetlerin mükemmele eriştiğini ve tamamlandığını görebilir.

79. Burada Allah'ın nimetlerinin inkâr edilmesi ile Mekkeli kâfirlerin pratik hayatlarındaki nimetleri inkâr etmeleri kastedilmektedir. Çünkü onlar, tüm bu nimetlerin Allah katından olduğunu inkâr etmiyorlar; fakat bunun yanı sıra meleklerin, azizlerin ve ilâhların bunda katkısı olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle de Allah'ın nimetlerine karşı şükürde bu araçları da ortak yapıyorlardı. Bilakis onlara, Allah'tan daha çok şükran gösteriyorlardı. Allah, onların bu ortak koşmasını, Allah'ın nimetlerini inkâr etme, nankörlük ve O'nun nimetlerini unutma diye nitelemektedir.

80. “Şâhid”, o ümmetin peygamberi veya o topluluğu tevhîde ve Allah'a ibâdete çağırان ve onları şirk, bâtil inanç ve geleneklerin sonuçlarına karşı ikaz eden ve kıyâmet günündeki hesap ile uyaran, Peygamber'in takipçilerinden biri olacaktır. O, topluluğa doğru mesajı verdiği, fakat onların bilerek ve isteyerek o günahları işlediği konusunda şâhidlik edecektir.

81. Bu, suçluların kendilerini temize çıkarmaya hiçbir fırsatları kalmayacağı anlamına gelmez; fakat onların suçlarının güçlü belgelerle ispatlanacağı ve onların mazeret öne sürmeye fırsatları kalmayacağı anlamına gelir.

82. Yani, “Onlara, işledikleri günahlar nedeniyle Rablerinden özür dileme fırsatı verilmeyecektir. Çünkü o gün hüküm günü olacak ve özür dileme ve tevbe etme zamanı çoktan sona ermiş olacaktır.” Kur'ân ve hadisler, tevbe etme ve özür dileme yerinin âhîret değil, bu dünya olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu dünyada bile, ölüm ââmetleri görülür görülmez bu fırsat sona ermektedir. Çünkü kişi ölümün yaklaştığını anladığında, tevbe etmenin ve özür dilemenin bir anlamı olmaz. Günahlarına tevbe zamanı, kişi ölüm sınırına girer girmez sona erer; ondan sonra artık sadece ceza veya mükâfât hükmü kalır.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا

شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ
دُونِكَ فَأَلْقُوا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقُوا إِلَى اللَّهِ
يَوْمَ يَذِرُ السَّلَامَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا
يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ
وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا
لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

86 O şirk koşanlar, şirk koştuklarını gördükleri zaman: “Rabbimiz, seni bırakıp bizim tapmakta olduğumuz ortaklarımız bunlardır” diyecekler. (Onlar da bunlara:) “Siz gerçekten yalan söyleyenlersiniz”⁸³ diye sözü (geri çevirip) fırlatacaklar.

87 O gün (artık) Allah’a teslim olmuşlardır ve uydurdıkları (yalancı ilâhlar) da onlardan çekilip uzaklaşmıştır.⁸⁴

88 Küfre sapıp da Allah’ın yolundan alıkoyanlar; biz, işledikleri bozgunculuğa karşılık, onlara azâb üstüne azâb ilâve ettik.⁸⁵

89 Her ümmet içinde kendi nefislerinden onların üzerine bir şahid getirdiğimiz gün, seni de onlar üzerinde bir şahid olarak getireceğiz. Biz Kitab’ı sana, her şeyin açıklayıcısı,⁸⁶ Müslümanlara da bir hidâyet, bir rahmet ve bir müjde olarak indirdik.⁸⁷

AÇIKLAMA

83. Bu, onların, müşriklerin kendilerinden yardım dileyip, yalvar-dıkları şeyleri reddetmeleri anlamına gelmez. Onlar müşrikleri yalancı-lıkla suçlarlar ve onların izin almaksızın kendilerini put ve ilâh edindik-lerini söylerler: “Biz size Allah’ı bırakıp da bizden yardım dileyin, bize yalvarın demedik. Aslında biz bunu asla kabul etmedik; hatta bizden yardım dilediğinizde ve bize yalvardığınızda haberimiz bile yoktu. Bi-zim dualarınızı işitebileceğimizi, onlara cevap verebileceğimizi ve zor-luklardan sizi kurtaracağımızı sanmanız çok asılsız. Bu şirkten siz so-rumlu olduğunuza göre, neden bunun sonuçlarını bize yüklemek isti-yorsunuz?”

84. Yani, onların dayandıkları her şey bâtil ve asılsız olacaktır; çün-kü onlar yalvarışlarını duyacak ve zorluklarını giderecek hiç kimse bula-mayacaklardır. Ortaya çıkıp: ‘Bunlar bana bağlı olan kimselerdir, onlara bir şey yapılmasın’ diyecek kimse de olmayacaktır.

85. Çifte azap: Birincisi kendi inkârları için, diğeri ise başkalarını Al-lah yolundan alıkoydukları için.

86. Kur’ân hidâyet veya dalâletin, kurtuluş veya azâbın dayandığı her şeyi açıkça ortaya koymuştur ki, Hak’la bâtili birbirinden ayıran bu bilgi doğru yola ulaşmak için zarûrîdir.

Bu bağlamda, Kur’ân’daki bu ve buna benzer cümlelerde, “her şey” ile bütün ilimler ve sanatlar kastedildiğini savunan ve bu yoru-mun doğruluğunu isbâtlamak için Kur’ân’ın gerçek anlamını değiştiren bazı kimselerin düştüğü hataya düşmemeye dikkat etmek gerek-mektedir.

87. Bu Kitap, kendisine ilâhî bir kitap olarak teslim olan ve onu hayatın her yönünde takip edenler için bir yol göstericidir. Daha son-ra bu Kitap, onlara Allah’ın nimet ve lütuflarını ihsân eder ve onlara hüküm gününde Allah’ın mahkemesinden başarı ile çıkacaklarını müj-deler: Bunun aksine, onu inkâr edenler, sadece onun hidâyetinden ve nimetlerinden mahrum olmakla kalmayacaklar; aynı zamanda kıyâ-met gününde, Allah’ın Rasûlü onlara karşı şâhidlik ettiğinde, bu Kita-bı da kendi aleyhlerinde bir şâhid olarak bulacaklardır. Bu Kitap, on-lar aleyhinde çok kuvvetli bir delil olacaktır; çünkü Allah Rasûlü (s.a.), onun Hak ile bâtili birbirinden ayıran mesajını onlara ilettiğini söyle-yecektir.

إِنَّ اللَّهَ

يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ
الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

- 90 Şüphe yok Allah, adâleti, ihsâm, yakınlara vermeyi⁸⁸ emreder; çirkin utanmazlıklardan (fahşâdan), kötülüklerden ve zorbalıklardan sakındırır.⁸⁹ Size öğüt vermektedir, umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz.

AÇIKLAMA

88. Bu kısa cümlede Allah, dengeli ve sağlıklı bir toplumun dayanağını teşkil eden üç önemli şey emretmektedir:

Bunlardan birincisi, iki farklı yöne sahip olan adâlettir.

ADÂLET: Sınırlama olmaksızın herkesin sahip olduğu hakları elde etmesi için gerekli olan düzenlemeleri yapmaktır. Bununla birlikte adâlet, hakların eşit olarak dağıtılması anlamına gelmez; çünkü bu çok gayrı tabii olur. Gerçekte adâlet, hakların, bazı zamanlar da eşitlik denebilecek şekilde haktanır ölçülerde dağıtılmasıdır. Örneğin, bütün vatandaşlar, vatandaşlık hakları bakımından eşit olmalıdırlar; fakat diğer durumlarda hakların eşit olması adâlet dışıdır. Mesela çocuklar ve anne-babanın, toplumsal konum ve haklar bakımından eşit olması tabii ki yanlıştır. Aynı şekilde daha yüksek veya daha alçak bir iş dalında hizmet verenler, ücret ve gelirden eşit olamazlar. Allah'ın emrettiği şey, herkese ahlâkî, sosyal, ekonomik, kanunî veya siyasî olan tüm haklarının, hak ettiği ölçüde verilmesidir.

İHSÂN: Emredilen ikinci nokta, "ihsân"dır. Bu kelime iyi, cömert, hoşgörülü, affeden, merhametli, nazik olma, bencil olmama... vs. anlamlarına gelir. Toplumsal hayatta bu adâletten daha önemlidir; çünkü adâlet, sağlıklı ve dengeli bir toplumun temeli ise, ihsân onun mükemmele erişmesidir. Bir taraftan adâlet, toplumun haklarını çiğnemekten ve zulümden korunurken; diğer taraftan ihsân, toplumu zevkli yaşamaya değer bir hale sokar. Eğer bir toplumda birey kendi isteklerini yerine getirmekte inat ederse, o toplumun gelişemeyeceği açıktır. En iyi ihtimalle, bu toplum çatışmadan uzak olabilir; fakat böyle bir toplumda, sevgi, şükran, cömertlik, fedâkârlık, samimiyet, sempati gibi yaşama zevkini geliş-

tiren ve yüce değerlerin oluşmasını sağlayan insanî nitelikler oluşamaz.

SILA-I RAHİM: Emredilen üçüncü nokta, ihsânın özel bir uygulaması olan sila-ı rahime iyilik etmektir. Bu, kişinin akrabalarına sadece iyi davranması, onların acılarını ve mutluluklarını paylaşması ve onlara kanûnî sınırlar içinde yardım etmesi anlamına gelmez. Aynı zamanda kişi servetini de imkânları dahilinde ve akrabalarının ihtiyaçlarına göre onlarla paylaşmalıdır. Burada, gerekli imkânlara sahip herkesin, kendi ailesinin haklarının yanı sıra akrabalarının payının da gerçek ve kanunî olduğunu kabul etmesi gerektiği emredilmektedir. İlâhî Kanun, ailede zengin olan her bireyi, fakir akrabaların ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu tutar. İslâm, akrabaları açlıktan kıvrandırken, zevk ve sefâhat içinde yaşamayı büyük bir günah olarak tanımlar. İslâm, aileyi toplumun önemli unsurlarından biri olarak kabul ettiği için, fakir bireylerin hakkı ilk önce ailedeki zenginler, daha sonra da diğer zenginler üzerindedir. Hz. Peygamber (s.a.) bu noktayı birçok hadiste vurgulamıştır: Bir kimsenin, akrabalıkta yakınlık sırasına göre, anne-babasına, karısına, çocuklarına, kız ve erkek kardeşlerine ve diğer akrabalarına karşı görevleri vardır. Bu ana ilkeye dayanan Hz. Ömer, hilâfeti döneminde bir yetime birinci dereceden kuzeninin kefil olmasını emretmiştir. Bir başka yetim konusunda da, birinci dereceden kuzeni olmadığı için uzak akrabalarını yetime bakmakla görevlendirmiştir. Her bölümün kendi içindeki fakir bireyleri desteklediği bir toplum düşünün! Elbette böyle bir toplum hem ekonomik, hem sosyal, hem de ahlâkî yönden yüce ve saf bir toplum olacaktır.

89. Yukarıdaki değinilen üç iyi özelliğe karşılık Allah, hem bireyi hem de tüm toplumu bozan üç kötülüğü yasaklamaktadır.

1) **FAHŞÂ'**: Arapça *fahşâ'* kelimesi, gayri ahlâkî, müstehcen, kötü, çirkin, adi, terbiyesiz; her şeye veya genel beğeni ve edeb kurallarına uymadığı için duyulması ve görülmesi uygun kaçmayan şeyleri; zinâ, fuhuş, homoseksüellik, çıplaklık, açıklık, hırsızlık, soygun, içki içme, kumar oynama, dilencilik, terbiyesizce konuşma ve benzeri şeyleri içerir. Aynı şekilde bu ahlâksızlıkları toplumsallaştırmak ve yaymak da, örneğin yanlış propaganda, iftira, suçların açıktan işlenmesi, ahlâksız hikâyeler, bu türden tiyatrolar, filmler, çıplak resimler, kadınların açık saçık ortalıkta dolaşması, karşı cinslerin gruplar halinde karışık halde dolaşması, dans etmesi vs. aynı şekilde fahşânın içine girer.

2) **MÜNKER:** Genelde insanlar arasında kötü kabul edilen ve tüm diğer ilâhî şeriatlar tarafından yasaklanan her şey demektir.

3) **BA'Y:** Genel ahlâk kurallarını aşan ve Yaratıcı olsun yaratıklar olsun, diğerlerinin haklarını çiğneyen her tür kötü davranıştır.

وَأَوْفُوا

بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْفُضُوا أَلَا يَمُنَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ
 جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا
 تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَا تَتَّخِذُونَ
 أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا
 يَبُلُوكُمْ اللَّهُ بِهِ ۖ وَلِيُبَيِّنَ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ

تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

- 91 Abidleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin; pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; çünkü Allah'ı üzerinize kefil kılmuştunuzdur. Şüphe yok Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.
- 92 Bir ümmet diğer bir ümmetten (sayıca ve malca) daha gelişkindir diye, yeminlerinizi kendi aranızda bir bozuculuk unsuru yaparak, ipini kuvvetle eğirdikten sonra bozup çözen (kadın) gibi olmayın.⁹⁰ Şüphesiz Allah, sizi bununla imtihan etmektedir.⁹¹ Kıyamet günü hakkında ihtilâfa düştüğünüz şeyi size muhakkak açıklayacaktır.⁹²

AÇIKLAMA

90. Bu ayette Allah, önem sırasına göre dizilmiş üç tür anlaşımdan (ahid) bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, hepsinden önemli olan Allah'la insan arasındaki ahid yani bağıdır. Önem sırasında ikinci olan, bir insanla bir insan arasında veya bir grup insan arasında Allah şâhid tutu-

larak veya Allah'ın adı anılarak yapılan ahidleşme veya anlaşmadır. Üçüncü tür ahid ise, Allah'ın adı anılmadan yapılan ahiddir. Her ne kadar bu, önem sırasına göre üçüncü ise de, bu ahidin yerine getirilmesi de ilk ikisi kadar önemlidir ve bozulması yasaklanmıştır.

91. Bu bağlamda, Allah'ın, anlaşmaları bozanları çok şiddetli bir şekilde azarladığına dikkat edilmelidir ki bu yeryüzündeki karışıklık ve düzensizliklerin en büyük sebebidir. Ne yazık ki “büyük” insanlar bile, ekonomik, politik ve dinî anlaşmazlıklarda kendi toplulukları lehinde avantaj elde etmek için yapılan anlaşmaları bozmayı büyük bir hüner kabul etmektedirler. Bir ülkenin önderi, bir seferinde kendi halkının yararına başka bir ülke ile anlaşma yapar, fakat bir başka sefer, yine aynı önder o anlaşmayı halkının çıkarları için açıktan veya gizliden bozar. Özel hayatlarında şerefli bir şekilde yaşayan insanların bile bu tür davranışlarda bulunmaları bir tezattır. Bunun yanı sıra, ne yazık ki halk da onların bu davranışını protesto etmez, hatta bu utanç verici diploması oyunları nedeniyle onları över. Bu nedenle Allah, bu tür anlaşmalardan hepsinin, anlaşmaya girenler ve onların halkı için birer imtihan konusu olduğunu bildirmektedir. Onlar bu şekilde, yani anlaşmayı bozarak halkla belirli bir yarar sağlayabilirler; fakat hüküm gününde bunun sonuçlarından kaçamazlar.

92. Burada anlaşmazlıklara neden olan fikir ayrılıkları ve ihtilâfların çözümünün kıyâmet gününde olacağı bildirilmektedir. Bu nedenle bu ihtilâflar, anlaşmaları bozmak için bir özür teşkil etmemelidir. Taraflardan biri tamamen haklı, karşı taraf ise tamamen haksız olsa bile, haklı olanın anlaşmayı bozması, yanlış propaganda yapması veya diğerini mahvetmek için başka kötü yollar kullanması doğru değildir. Eğer haklı olan taraf böyle yaparsa, yaptığını kıyâmet günü kendi aleyhinde bulacaktır. Çünkü doğruluk ve adâlet, kişinin sadece teorilerinde ve amaçlarında doğru olmasını değil, aynı zamanda doğru metotlar ve araçlar kullanmasını da gerektirir. Bu uyarı özellikle, kendileri Allah yolunda oldukları ve düşmanları Allah'a asi olduğu için düşmanları ile savaşma hakkına sahip olduklarını; bu nedenle de düşmanla yaptıkları anlaşmalara uyma zorunlulukları olmadığını düşünen dinî grupları hedef almaktadır. Bu, Arap Yahudilerinin uyguladığı bir yöntemdi. Onlar şöyle derlerdi: “Bizim putperest Araplara karşı hiçbir yükümlülüğümüz yok. Bizim için avantajlı ve Yahudi olmayanlar için kötü olan her konuda onları kandırmaya ve aldatmaya hakkımız var.”

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُضِلُّ
 مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا
 تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا
 أَلْسُوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا
 تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنتُمْ
 تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ
 صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

93 Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet kıları;⁹³ ancak dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir.⁹⁴ Yapmakta olduklarınızdan muhakkak sorulacaksınız.

94 Yeminlerinizi kendi aranızda bir bozuculuk unsuru edinmeyin; sonra sapasağlam basan ayak kayar⁹⁵ ve Allah'ın yolundan alıkoyduğunuz için kötülüğü tadarsınız. (Ayrıca) büyük azâb da sizin içindir.

95 Allah'ın ahdini⁹⁶ ucuz bir değere karşılık satmayın.⁹⁷ Eğer bilerseniz, Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır.

96 Sizin yanınızda olan tükenir, Allah'ın katında olan ise kalıcıdır. Sabredenlerin⁹⁸ karşılığını yaptıklarının en güzeliyle biz muhakkak vereceğiz.

AÇIKLAMA

93. Bu da bir önceki uyarıyı destekler niteliktedir. Allah'ın dinini savunan bir kimsenin, kendi dinini (bunun Allah'ın dini olduğunu farz edelim,) yaymak için doğru, yanlış diye ayırmaksızın her türlü metodu kullanmaya ve karşı dinleri yok etmeye haklı olduğunu sanması yanlıştır. Çünkü bu açıkça Allah'ın "muradı"na ters olacaktır: Eğer Allah dinî farklılıkların olmamasını dileseydi, insana seçme özgürlüğünü vermeyebilirdi. Bu durumda Allah'ın, dinini kötü yollarla yaymaya çalışan, dinin savunucularına da ihtiyacı kalmazdı. Allah, insanlardan günah işleme ve küfre sapma güç ve özgürlüğünü alarak insanların hepsini doğuştan mü'min ve itâatkâr kullar olarak yaratabilirdi. Bu durumda iman ve itâatten sapma gibi bir şey söz konusu olamazdı.

94. Burada Allah'ın kendisinin, insanlara birçok yoldan birine uyma güç ve özgürlüğünü verdiği belirtilmektedir. Bu nedenle Allah, doğru yola uymaya niyetlenenlerin hidâyete ulaşmasını kolaylaştırır ve sapmak isteyenleri de saptıkları yolda bırakır.

95. Yani, "Daha önceden İslâm'a inanan bir insan, sizin kötü davranışlarınızı görüp hayâl kırıklığına uğrar ve mü'minlere katılmaktan vazgeçebilir." Çünkü o şöyle bir düşünce içinde olur: "Ahlâk ve davranış yönünden bu müslümanların kâfirlerden pek farkı olmadığına göre, onlara katılmam için hiçbir sebep yok."

96. Yani, "O'nun dininin bir temsilcisi olarak Allah adına yaptığınız ahidleşme".

97. Bu, Allah'a verilen sözün yüksek pahaya satılması gerektiği anlamına gelmez. Burada anlatılmak istenen, dünyevî bir kazanç ne kadar büyük olursa olsun, Allah'a verilen sözün değeri ile karşılaştırıldığında hiçbir öneminin olmayacağıdır. Bu nedenle, Allah'a verilen söz ile sonunda geçici olan herhangi dünyevî bir kazancı değiştirmek kârsız bir alış-veriştir.

98. "Sabredenler", bir tarafta doğru ve hakkın, diğer tarafta da açgözlülük ve nefsin bulunduğu savaşta daima sebat gösterenlerdir. Onlar, doğruluk uğruna her kaybı göğüsleyip haram yollarla elde edebilecekleri her tür kazancı reddederler. Onlar yaptıkları iyi amellerin karşılığını âhirette almak için sabırla beklerler.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا

مَنْ ذَكَرَ أَوْ أَنْشَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْءَانَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطٰنٌ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطٰنُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

- 97 Erkek olsun, kadın olsun, bir mü'min olarak kim sâlih bir amelde bulunursa, hiç şüphesiz biz onu güzel bir hayatla yaşatırız⁹⁹ ve onların karşılığını, yaptıklarının en güzeliyle muhakkak veriz.¹⁰⁰
- 98 Öyleyse Kur'ân okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.¹⁰¹
- 99 Gerçek şu ki, iman edenler ve Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir zorlayıcı gücü yoktur.
- 100 Onun zorlayıcı gücü ancak onu velî edinenlerle, onunla O'na (Allah'a) ortak koşanlar üzerindedir.

AÇIKLAMA

99. Bu ayet, adil, doğru ve şerefli bir tutum içinde olanların âhirette kazançlı çıkmalarına rağmen, bu dünyada daima kaybedeceği gibi yanlış bir fikre kapılan mü'minlerin ve kâfirlerin bu düşüncesinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Allah, bu yanlış anlamayı ortadan kaldırır ve şöyle der: "Sizin bu kanâatiniz yanlıştır. Doğru davranış, sadece âhirette

mutlu bir hayat değil, aynı zamanda Allah'ın lütfuyla bu dünyada da temiz ve mutlu bir hayat sağlar.” Şu bir gerçektir ki davranışlarında samimi, doğru, şerefli, adil ve temiz olanlar, bu dünyada çok daha iyi bir hayat yaşarlar. Çünkü onlar, kusursuz kişilikleri ile bu özelliklere sahip olmayanların yaşamadığı saygı, şeref ve güven içinde yaşarlar. Başarı kazanmak için pis ve kötü yollar deneyenlerin elde edemediği temiz ve göze çarpan bir başarı kazanırlar. Her şeyin ötesinde, kulübede yaşasalar bile, saraylarda ve köşklere oturan günahkârların yaşamadığı bir vicdânî huzuru ve tatmini yaşarlar.

100. Yani, “Onların âhiretteki derecesi, işledikleri en iyi amellere göre belirlenecektir.” Başka bir deyişle; “Eğer bir kimse hem büyük hem de küçük iyilikler yapmışsa, işlediği en büyük iyiliklere göre değerlendirilip yüksek derecelere ulaşacaktır.”

101. Bu, sadece Arapça “Eûzü billâhi mine’ş-şeytânî’r-racîm” (Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım) kelimelerini tekrarlamak gerektiği anlamına gelmez. Kişi Kur’ân okurken şeytanın vesveselerinden korunmak için elinden geleni yapmalı, bunu içten dilemeli ve kalbine anlamsız ve yanlış şüphelerin gelmesine izin vermemelidir. Kur’ân’da var olan her şeyi gerçek şekliyle görmeli ve anlamını, Allah’ın dileği dışında bir anlama sokacak şekilde, ondaki fikirleri kendi şahsî görüş ve fikirleriyle karıştırmamalıdır. Bundan başka kişi, şeytanın en büyük ve en gizli düzeninin, okuyucunun Kur’ân’dan hidâyet almaması olduğunu da unutmamalıdır. Şeytan okuyucuyu saptırmak, onun Kur’ân’dan hidâyet almasını engellemek ve onu yanlış düşünme yollarına sevk etmek için elinden geleni yapar. Bu nedenle okuyucu, şeytana karşı korunmuş olmak ve şeytanın kendisini Kur’ân hidâyetinden alıkoymaması için Allah’tan yardım isteyip O’na sığınmalıdır. Çünkü bu kaynaktan hidâyet alamayan, başka hiçbir yerden hidâyet bulamayacaktır. Bunun da ötesinde, bu kitapla dalâlete düşmek isteyen kimse o denli sapacaktır ki düştüğü kısır döngüden çıkamayacaktır.

Bu ayetin yer aldığı bölüm, Mekkeli müşriklerin Kur’ân aleyhinde yönelttikleri sorulara verilen cevaplara giriş niteliğindedir. Onlara, Kur’ân aleyhinde sorular yönelterek değil, ancak, şeytanın saptırmalarına karşı Allah’a sığınarak Kur’ân’ı gerçek şekliyle görmeye çalışırlarsa O’nun nimetlerinden yararlanabilecekleri söylenmektedir. Aksi takdirde şeytan, bir kimsenin Kur’ân’ı ve öğrettiklerini anlamasına izin vermez.

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

- 101 Biz bir ayeti, bir (başka) ayetin yeriyle değiştirdiğimiz zaman, -Allah neyi indirdiğini daha iyi bilmektedir- “Sen yalnızca iftira edicisin”¹⁰² dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler.

AÇIKLAMA

102. Bu ayet şu anlama da gelebilir: “Kur’ân’da emirler parça parça indirildiği için bir emri açıklayan başka bir emir indirdiğimiz zaman.” Örneğin; “içki yasağı ve zinâ ile ilgili emirler, yıllarca birbiri ardınca gelen emirlerden oluşmaktadır. Fakat biz bu tefsiri kabul etmekte tereddüt ediyoruz; çünkü Nahl Sûresi, Mekkî bir sûredir ve bildiğimiz kadarıyla Mekke’de emirlerin böyle derece derece gönderildiğini gösteren bir örnek yoktur. Bu nedenle biz diğer tefsiri kabul ediyoruz. Kur’ân bir konuya farklı yerlerde ayrıntılar ekler ve aynı konuyu farklı yerlerde farklı örneklerle açıklar. Aynı şekilde Kur’ân, aynı hikâyeyi farklı yerlerde farklı kelimelerle anlatır ve değişik yerlerde farklı yön ve ayrıntılarını sunar. Aynı konuyu isbâtlamak için bir yerde bir fikir, başka yerde başka bir fikir öne sürer. Bir yerde bir konuyu kısaca, başka bir yerde ayrıntılarıyla ele alır. Mekkelilerin, Kur’ân’ı Hz. Muhammed’in (s.a.) uydurduğunu söylemelerinin nedeni budur. Müşrikler şöyle diyorlardı: “Eğer Kur’ân Allah kelâmı olsaydı, belirli bir yerde belirli bir konunun tümüne değinirdi; çünkü Allah’ın bilgisi eksik değildir. O, bir konunun ayrıntılarını derece derece düşünmek ve aynı şeyi anlatmak için farklı yaklaşımlar kullanmak zorunda değildir. Bunun aksine, insan bilgisi sınırlıdır. İnsan, Kur’ân’da da olduğu gibi merhale merhale düşünmek zorundadır. Bu da, Kur’ân’ı senin uydurduğunun bir delilidir.”

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ
 الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ
 يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِي
 وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا
 يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا
 يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

- 102 De ki: “İnananları sağlamlaştırmak¹⁰³ ve müslümanlara yol gösterici¹⁰⁴ ve müjde olmak üzere¹⁰⁵ onu (Kur’ân’ı) Rûhu’l-Kuds, Rabbinden hak gereğince indirdi.”¹⁰⁶
- 103 And olsun ki biz, onların: “Bunu ancak kendisine bir beşer öğretmektedir” dediklerini biliyoruz.¹⁰⁷ Saparak kendisine yöneldikleri (kimse)nin dili A’cemîdir; bu ise açıkça Arapça olan bir dildir.
- 104 Allah’ın ayetlerine inanmayanları Allah hidâyete ulaştırmaz ve onlar için acıklı bir azâb vardır.
- 105 Yalanı, yalnızca Allah’ın ayetlerine inanmayanlar uydurur.¹⁰⁸ İşte yalancıların asıl kendileri de onlardır.

AÇIKLAMA

103. Yani “Allah’ın vahyini parça parça göndermesi, sizin sandığınız gibi O’nun ilim ve hikmetinin eksik olduğunu göstermez. Allah vahyini parça parça gönderir; çünkü insan aklı ve kavrama kapasitesi sınırlı ve eksiktir ve onun meseleyi bir anda, bir kerede anlayıp kavramasını engeller. Bu nedenle Allah, hikmeti ile Vahyini Rûhu’l-Kuds (Cebrâil) aracılığıyla parça parça göndermiştir. O, insanların bir konuyu kabiliyet ve istidatlarına göre kavrayıp bilgi ve imanlarında sağlam olabilmeleri için

onu safha safha indirir, yavaş yavaş ayrıntılarına iner ve onu insanlara açıklamak için birçok değişik yol ve metotlar izler.”

104. Kur'ân'ın parça parça gönderilmesinin ikinci hikmeti de, ona tabi olan Müslümanların İslâm'ın tebliği için gerekli talimâtı alabilmele-ri ve ihtiyaç duyduklarında, O'nun tam zamanında çözümler sunmasıdır. Eğer bu emirler ve talimâtlar zamanından önce veya sonra gönderilsey-di, yararlı olmazdı.

105. Kur'ân'ın bir seferde bir bütün olarak gönderilmemesinin üçün-cü hikmeti de, işkence çeken ve büyük engellerle karşılaşan mü'minlere, tekrar tekrar ihtiyaç duydukları cesaret ve müjdenin verilmesidir. Bu ne-denle Kur'ân'da kendilerine, görevlerini yürütecek güç ve ümit vermek üzere tekrar tekrar âhiret mutluluğu müjdelenmektedir.

106. Rûhu'l-Kuds: “Cibrîl burada, vahyi getiren meleğin yerine, vah-yi getiren meleğin insanlarda bulunan zaafılardan uzak olduğunu kâfirle-re anlatmak üzere bu ünvanı almıştır. O, ne getirdiği mesaja bir şeyler ekleyecek veya ondan bir şeyler çıkaracak kadar şereften yoksun; ne de Allah adına bir şey uyduracak kadar yalancıdır. O, günah işlemesine ne-den olacak insânî eksikliğe de sahip değildir. O, tamamen temiz ve kut-saldır ve Allah kelâmını eksiksiz bir şekilde iletir.”

107. Bu bağlamda, hadisler, Mekkelilerin Hz. Peygamber (s.a.) ile il-gisi olduğunu düşündükleri birçok şahsın adını verir; bunlardan biri Ce-ber'dir (Amr bin el-Hadramî'nin Rum kölesi). Fakat bu şahısların tek or-tak özelliği, hepsinin de Arap olmayan köleler olmalarıdır. Kim olursa ol-sun, Tevrat ve İncil'i okuyan ve Peygamber'le de (s.a.) bir yakınlığı olan herkes, Mekkelilere Kur'ân'ın gerçek yazarının bu şahıs olduğu; fakat Hz. Muhammed'in (s.a.), onun Allah kelâmı olduğunu iddia ederek yalan söy-lediğini düşünme ve buna inanma fırsatı sağlıyordu. Bu, sadece Hz. Pey-gamber'in (s.a.) düşmanlarının onun aleyhinde iftiralar uyduracak denli küstah olduğunu değil, aynı zamanda genelde halkın çağdaşlarını değer-lendirmede adil olmadığını göstermektedir. Onlar tarihte eşsiz olan o bü-yük şahsiyete işte böyle kötü davranıyorlardı. Düşmanlıklarının kendi gözlerini körelttiği bu insanlar, saf Arapça olan Kur'ân'ı, Tevrat ve İncil'le ilgili yüzeysel bir bilgiye sahip olan bir yabancıya isnâd ediyorlardı. Bir doğruluk timsali olan Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediğini kabul etmek ye-rine, Kur'ân'ı hiçbir önemi olmayan yabancı bir köleye isnâd ediyorlardı.

108. Bu ayet şöyle de yorumlanabilir: “Bir peygamber yalan uydur-maz; fakat Allah'ın ayetlerine inanmayanlar yalan uydururlar.”

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ

مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ
مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ
وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ
عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمِعِهِمْ وَأَبْصَرِهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا
جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ
هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا
لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٠﴾

106 Kim imanından sonra Allah'a (karşı) küfre sapıp da, -kalbi imanla tatmin bulmuş olduğu halde baskı altında zorlanan hariç- küfre göğüs açarsa, işte onların üstünde Allah'tan bir gazâb vardır ve büyük azâb onlarındır.¹⁰⁹

107 Bu, onların dünya hayatını âhirete göre daha sevimli bulmalarından ve şüphesiz Allah'ın da küfre sapan bir topluluğu hidâyete ulaştırmaması nedeniyledir.

108 Onlar, Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Gafil olanlar da, onların ta kendileridir.

109 Hiç şüphe yok, onlar âhirette ziyana uğrayanlardır.¹¹⁰

110 Sonra gerçekten Rabbin, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret edenlerin, ardından cihâd edip sabredenlerin (destekçisidir). Hiç şüphesiz senin Rabbin, bundan sonra da gerçekten bağışlayandır, esirgeyendir.¹¹¹

AÇIKLAMA

109. Bu ayet, imanlarından vazgeçirilmek üzere dayanılmaz işkencelere ve acılara maruz bırakılan mü'minlerle ilgilidir. Onlara, eğer hayatlarına karşılık küfrü kabul etmeye zorlanırlarsa, kalpleri iman bakımından sağlam olmak şartıyla küfür sözlerini kabul etmelerinde bir beis olmadığı, böyle yaptıklarında affedilecekleri söylenmektedir. Diğer taraftan, eğer küfrü gönülden kabul ederlerse, hayatlarını kurtarsalar bile Allah'ın azâbından kurtulamayacaklardır.

Fakat bu, kişinin hayatını kurtarmak için küfrü söz ile kabul etmesi gerektiği anlamına gelmez. Bu sadece bir ruhsattır ve mü'min için ideal bir durum değildir. Bu ruhsata göre, eğer kişi o sözleri (küfrü kabul ettiğini) söylerse, bundan hesaba çekilmeyecektir. Gerçekte bir mü'min için ideal olan, vücudu parça parça doğransa bile haktan başka bir şey söylememektir. Hz. Peygamber'in (s.a.) döneminde bazılarının ideale göre davrandığını, bazılarının ise kendilerine verilen izinden faydalandıklarını gösteren örnekler vardır. Örneğin Habbâb bin Eret (r.a.), eriyen yağları ateşi söndürünceye dek kor üzerinde yatmaya zorlanmış; fakat imanında sebat göstermiştir. Bilâl-i Habeşî de (r.a.) demirden bir zırh içinde kavurucu sıcaklığın ortasında bırakılmıştır. Daha sonra kızgın kum üzerinde sürüklenmiş, fakat yine de "Allah birdir" demeye devam etmiştir. Habîb bin Zeyd bin Âsım (r.a.) adındaki mü'minin ise, yalancı peygamber Müseylime'nin emriyle uzuvları birer birer kesilmiştir. Her uzuvu kesilişinde, ona bu yalancıyı peygamber olarak kabul etmesi söylenmiş; fakat o, son nefesini verinceye dek her seferinde onun peygamberliğini reddetmiştir. Diğer taraftan, anne ve babası gözleri önünde işkence ile öldürülen Ammâr bin Yâsir (r.a.) örneği vardır. Anne babasından sonra ona da işkence yapmaya başlamışlar, fakat o hayatını kurtarmak için onların söylediği küfür sözlerini tekrarlamak zorunda kalmıştır. Daha sonra ağlayarak Hz. Peygamber'e (s.a.) gelmiş ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Beni senin hakkında kötü konuşmadan ve kendi ilâhlarını övmekten bırakmadılar" demişti. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Peki, bu sırada gönülünde iman sabit miydi?" diye sorduğunda samimiyetle "Kalbim imanla doluydu." diye cevap vermişti. Hz. Peygamber (s.a.) bunun üzerine, "Eğer aynı işkenceye maruz kalırsan yine aynı şeyi yap." demişti.

110. Bu sözler, Hak Yolu'nun sıkıntılarına katlanamayacaklarını anlayıp imandan dönen ve tekrar müşrik topluluğa katılan kimseler hakkındadır.

111. Bunlar, Habeşistan'a hicret eden kimselerdi.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا
 وَتُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ
 مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ ءَامِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ
 فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا
 يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ
 الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَلًا طَيِّبًا
 وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ
 عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلِيَ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۖ فَمَنِ
 اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا
 تَصِفُ السَّنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَلٌ ۚ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى
 اللَّهِ الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾

- 111 O gün, herkes kendi nefsi adına mücadele eder ve herkese yaptığı-
 nın karşılığı eksiksiz ödenir. Onlar zulme uğratılmazlar.
- 112 Allah bir şehri örnek verdi: (Halkı) güvenlik ve huzur içindeydi;
 rızkı da her yerden bol bol gelmekteydi. Fakat Allah'ın nimetleri-
 ne nankörlük etti. Böylece Allah yaptıklarına karşılık olarak, ona
 açlık ve korku elbisesini tattırdı.
- 113 And olsun, onlara kendi içlerinden bir peygamber gelmişti; fakat
 onu yalanladılar. Böylece onlar, zulümlerine devam etmekteyken,
 azâb onları yakalayiverdi.¹¹²

- 114 O halde, ey insanlar! Allah'ın size verdiği rızıktan helâl (ve) hoş olarak yiyin ve Allah'ın nimetine şükredin;¹¹³ eğer O'na kulluk ediyorsanız.¹¹⁴
- 115 O, size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olan (hayvan)ı haram kıldı. Fakat kim mecbur kalırsa, saldırmamak ve sınırı taşmamak üzere (yiyebilir). Çünkü gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.¹¹⁵
- 116 Dillerinizin yalan yere nitelendirmesi dolayısıyla: “Şuna helâl buna haram”¹¹⁶ demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler.

AÇIKLAMA

112. Zikredilen memleket burada belirtilmemiştir; tefsirciler de bu yerin neresi olduğuna işaret etmemişlerdir. Bununla birlikte İbn Abbâs'ın, bu yerin Mekke olduğu konusunda (doğruya yakın) bir sözü vardır. Bu durumda “açlık ve korku”, Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamber olduğu dönemde, Mekke halkını sarsan kıtlık olacaktır.

113. Bundan, bu sürenin kıtlıktan sonra nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

114. Burada helâl ve harama niyet etmek, Allah'a ibâdetin ölçüsü olarak sunulmuştur. Allah'ın kulları olduklarını söyleyenler, temiz ve helâl olanı yerler. O'na şükrederler, haram ve pis şeylerden kaçınırlar.

115. Bkz. Bakara: 173, Mâide: 3 ve En'âm: 145.

116. Bu ayet açıkça, haram ve helâli belirleme hakkının sadece Allah'a ait olduğunu gösterir. Veya başka bir deyişle, kurallar koyma yetkisi sadece Allah'ındır. Bu nedenle helâl ve haramı belirlemeye yeltenen herkes, O'nun haklarına tecâvüz etmiş olur. Elbette ilâhî emri nihâî otorite olarak kabul eden bir kimse, belirli bir şeyin veya hareketin haram mı yoksa helâl mi olduğunu bundan çıkarabilir.

Haramı ve helâli belirleme yetkisini haksız yere üstlenmek, iki nedenden ötürü Allah'a karşı yalan uydurmak olur:

1) Böyle bir kimse, Kitab'ı göz önüne almaksızın, kendisinin helâl ve haram dediklerinin Allah tarafından helâl ve haram kılındığını söyler veya;

2) Allah'ın helâli ve haramı belirleme yetkisinden vazgeçtiğini ve insanları hayatlarıyla ilgili hükümler koymada serbest bıraktığını söylemek ister. Tabii ki bu iddiaların her biri, Allah'a karşı uydurulmuş bir “yalan” ve bir iftiradır.

مَتَّعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا
 قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ
 يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

117 (Bu dünyada olup biten) pek az bir metadır. Onlara ise acıklı bir azâb vardır.

118 Yahudi olanlara da,¹¹⁷ bundan önce sana aktardıklarımızı haram kıldık.¹¹⁸ Biz onlara zulmetmedik; ancak onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.

AÇIKLAMA

117. Bu paragrafta (118-124), Mekkeli müşriklerin, daha önceki ayetlerde (114-117) verilen emirlere karşı yaptıkları itirazlara cevap verilmektedir. Birinci itirazları şöyleydi: “Sizin haram diye saydıklarınızın yanı sıra, Yahudilerde haram olan, fakat sizin helâl diye saydığınız birçok şey var. Eğer onlarınki de sizinki de Allah’tan geliyorsa, niçin aranızda farklılıklar var?” İkinci itirazları ise şuydu: “Siz cumartesi (sebt) gününün kutsiyetini ortadan kaldırdınız. Bunu kendi kendinize mi yoksa Allah’ın emri ile mi yaptınız? Eğer Allah emrettiyse, o zaman iki kanun arasında apaçık bir çelişki olacaktır. Yoksa Allah birbirine karşıt iki emir mi verdi?”

118. Burada: “Yahudi olanlara da her tırnaklı hayvanı haram kıldık...” (En’âm: 146) ayeti kastedilmektedir. Bu ayette (117) Allah, bu belirtilen şeylerin, Yahudilerin zulümleri nedeniyle haram kılındığını bildirmektedir.

Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: En’âm Sûresi mi yoksa Nahl Sûresi mi önce indirilmiştir? Çünkü Nahl Sûresi 118. ayette, En’âm Sûresi 146. ayete bir gönderme; En’âm Sûresi 119. ayette de, “Ne oluyor ki size, kaçınılmaz bir ihtiyaçla karşı karşıya kalmanız dışında, O size haram kıldıklarını ayrı ayrı açıklamışken, üzerinde Allah’ın ismi anılan şeyleri yemiyorsunuz?...” şeklinde Nahl Sûresi 115. ayete bir gönderme vardır. Çünkü, Mekkî sûreler içinde haram olanların ayrıntısıyla açıklandığı tek yer, bu iki sûredir. Biz Nahl Sûresi’nin En’âm’dan önce nâzil olduğu görüşündeyiz. Çünkü En’âm Sûresi 119. ayette, Nahl Sûresi’nin daha önceki bir ayetine (115. ayete) gönderme vardır. En’âm Sûresi’nin nâzil olmasından sonra, kâfirlerin Nahl Sûresi’ndeki bu konuyla ilgili ayetlere itiraz ettikleri açığa çıkmaktadır. Daha sonra bunlara En’âm: 146’da değinilmiş ve burada birçok şey özellikle Yahudilere haram kılınmıştır. Nahl Sûresi’ndeki cevaba, yani 118. ayete gelince, bu ayet En’âm’dan sonra nâzil olduğu halde, Nahl Sûresi’ne yerleştirilmiştir.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهْلَةٍ ثُمَّ تَابُوا
 مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾
 إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾
 شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ
 فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّا فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ
 أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعِ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ
 رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

- 119 Sonra gerçekten Rabbin, cehâlet sonucu kötülük işleyen, sonra bunun ardından tevbe eden ve ıslâh olanlar(la beraberdir). Şüphe yok, senin Rabbin bundan sonra bağışlayandır, esirgeyendir.
- 120 Gerçek şu ki, İbrâhim (tek başına) bir ümmetti;¹¹⁹ Allah'a gönülden yönelip itâat eden bir muvahhiddi ve o müşriklerden değildi.
- 121 O'nun nimetlerine şükrediciydi. (Allah) O'nu seçti ve doğru yola iletti.
- 122 Ve biz O'na dünyada bir güzellik verdik; şüphesiz O, âhirette de sâlih olanlardandır.
- 123 Sonra sana vahyettik: "Hanif (muvahhid) olan İbrâhim'in dinine uy. O müşriklerden değildi."¹²⁰
- 124 Cumartesi, ancak onda ihtilâfa düşenlere (farz) kılındı.¹²¹ Şüphesiz senin Rabbin, onların ihtilâf ettikleri şeyler hakkında kıyâmet günü aralarında hükmedecektir.

AÇIKLAMA

119. “İbrâhim başlı başına bir ümmetti.” Çünkü o dönemde dünyada İslâm sancağını taşıyan tek Müslüman’dı. Dünyanın geri kalanı ise, küfür sancağını taşıyordu. Allah’ın bu kulu, normalde bir topluluk tarafından yürütülen bir görevi yürüttüğü için bir tek kişi değil, başlı başına bir topluluk, bir ümmetti.

120. Bu, kâfirlerin birinci itirazına (an: 117) verilen bir cevap niteliğindedir ve iki kısma ayrılır:

1) Sizin Yahudilik ve İslâm kuralları arasında yüzeyde gördüğünüz farklılıklardan ötürü, düşündüğünüz gibi ilâhî kanunda bir çelişki yoktur. İsyanlarından ötürü sadece birkaç şey Yahudilere haram kılınmıştır. Bu nedenle başkalarının bu temiz şeylerden yararlanmaması için bir sebep yok.

2) Hz. Muhammed’e (s.a.), Yahudilerin yoluna değil, Hz. İbrâhim’in (a.s.) yoluna uyması emredilmiştir. Onlar da bu belirtilenlerin Hz. İbrâhim (a.s.) hukukunda haram olmadığını bilmektedirler. Örneğin Yahudiler deve etini yemezler; oysa bu Hz. İbrâhim’in şeriatına göre helâldir. Aynı şekilde devekuşu, yabani tavşan, ördek vs. Yahudilerde haramdı; fakat bunlar, Hz. İbrâhim’le (a.s.) hiçbir bağları ve ilişkileri olmadığı konusunda uyarılmaktadırlar. Çünkü Hz. İbrâhim (a.s.) müşrik değildi; oysa Yahudiler ve Mekkeliler şirk içindeydiler. Hz. Muhammed (s.a.) ve O’nun yanında olanlar, Hz. İbrâhim’in (a.s.) tek gerçek takipçileridirler. Çünkü onların inançlarında ve uygulamalarında şirkin zerresi bile yoktur.

121. Bu, ikinci itiraza verilen cevaptır. Sebt (cumartesi günü) ile ilgili kısıtlamaların sadece Yahudilerle ilgili olduğu, Hz. İbrâhim’in (a.s.) dini ile hiçbir ilgisi olmadığını söylemeye gerek yoktu; çünkü onlar da bunu biliyorlardı. Bu kısıtlamalar, Yahudiler sürekli kanunlara ve emirlere karşı geldiği için konmuştur. Bunun tam anlamıyla kavranabilmesi için, Kitâb-ı Mukaddes’teki sebt günü ile ilgili emirlere bakılmasında fayda vardır: Örneğin Çıkış 20:8-11, 23:12-13, 31: 1-17, 35: 23 ve Sayılar 15:32-36. Bunun yanı sıra sebt gününü tecâvüz ile ilgili bölümlere bakmakta da yarar vardır. Bkz. Yeremya: 17: 21-27 ve Hezekiel 10: 18-24.

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجِدْلُهُمْ
 بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ
 أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ
 وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ
 وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ
 الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

- 125 Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle¹²² çağır ve onlarla en güzel bir biçimde mücadele et.¹²³ Şüphesiz senin Rabbin yolundan sapanı bilendir ve hidâyete ereni de bilendir.
- 126 Eğer ceza verecekseniz, size verilen cezanın misliyle ceza verin ve eğer sabrederseniz, and olsun bu, sabredenler için daha hayırlıdır.
- 127 Sabret; senin sabrın ancak Allah'ın (yardımı) ileidir. Onlar için hüzne kapılma ve kurmakta oldukları hileli düzenlerden dolayı da sıkıntıya düşme.
- 128 Şüphe yok Allah, korkup sakınanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.¹²⁴

AÇIKLAMA

122. Bu emir, İslâm'ın tebliği ile ilgilenenler için çok önemlidir. Onlar şu iki şeyi de göz önünde bulundurmalıdırlar: "Hikmet" ve "güzel öğüt". Hikmet; kişinin tebliği sırasında dikkatli ve başıretli olması, bunu körü körüne yapmamasıdır. Hikmet, hitâb edilen kişinin zihin, yetenek ve şartlarının göz önünde bulundurulmasını ve Mesaj'ın bunlara uygun bir şekilde iletilmesini gerektirir. Bundan başka, aynı metot herkese ve-

ya her gruba uygulanmamalı; aksine önce muhâtabın hastalığı teşhis edilmeli, ona göre zihin ve kalbi uyarılarak tedavi edilmelidir.

“Güzel öğüt” iki noktayı vurgulamak ister:

1) Kişi muhâtabını sadece mantıkî ikna metotlarıyla değil, aynı zamanda duygularını cezbederek de inandırmaya çalışmalıdır. Aynı şekilde kişi, sadece sapıklık ve kötülüklerin yasak olduğu konusu üzerinde durmamalı; aynı zamanda insan doğasında varolan kötülük aleyhtarı tutumu, karşısındaki insanda da uyandırmaya çalışmalıdır. Bu kötülüklerin sonuçlarıyla da muhâtabını uyarmalıdır. Bunun yanı sıra kişi, karşısındakine hidâyetin ve iyi amellerin mükemmel ve doğru olduğunu mantıken kabul ettirmeye çalışmakla kalmayıp aynı zamanda onu sevdirmeye de çalışmalıdır.

2) Öğüt, karşıdakinin mutluluğu ve refahını düşündüğünü gösterir bir tarzda olmalıdır. Öğüt verenin karşısındakini küçük gördüğünü veya kendi üstünlüğü ile övündüğünü gösterecek hiçbir davranışı olmamalıdır. Aksine karşıdaki kimse, öğüt verenin kendisini düzeltmeye ve mutluluğa ulaştırmaya çabaladığını hissetmelidir.

123. “En güzel şekilde mücâdele et” emri, kişinin tatlı bir dile sahip olması, soylu bir davranış göstermesi, aklî ve cezbedici fikirler öne sürmesi ve polemik, tartışma ve karşıtlıklar içine düşmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Başkalarıyla en güzel şekilde mücâdele eden kimse, suçlamalara, çarpık fikir ve iğneli sözlerle yönelmez; karşısındakini mat etmek ve tartışmada kendi üstünlüğünün alkışlanması için onunla alay da etmez. Çünkü bu tür davranışlar inatçılık ve dik başlılığa neden olur. Bunun tam tersine, öğüt veren kişi karşısındakini alçakgönüllü ve basit bir şekilde ikna etmeye çalışır ve karşısındakinin çarpık fikir ve kısır döngülere girdiğini gördüğü zaman, onun daha çok sapıtmaması için tartışmayı bırakır.

124. “Allah kendisinden korkanlarla beraberdir.” Çünkü onlar kötü yollardan sakınırlar ve daima doğru bir davranış içinde olurlar. Onlar eylem ve davranışlarının, kendilerine yaptıkları kötülükler tarafından değil, kendi doğruluk duygularından kaynaklandığını bilirler. Bu nedenle kötülüğe iyilikle karşılık verirler.

●

İSRÂ SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını 1. ayetten alır.

Nüzûl zamanı: Sûrenin ilk ayeti, bu sûrenin Mi'râc (göğe yükseliş) olayı sırasında indirildiğini göstermektedir. Hadislere ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatını anlatan eserlere göre, bu olay Hicret'ten bir yıl önce meydana gelmiştir. O halde bu sûre, Mekke döneminde indirilen son sûrelerden biridir.

Sûrenin Arka Planı:

Hız. Peygamber (s.a.), on iki yıldan beri tevhdî tebliğ ediyor ve düşmanları da bu tebliği başarısızlığa uğratmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Fakat onların tüm çabalarına rağmen İslâm, Arabistan'ın her köşesine yayılmıştı ve onun davetinden etkilenmeyen bir kabile neredeyse yoktu. Mekke'de de gerçek mü'minler küçük bir toplum oluşturmuşlar ve İslâm'ı zafere ulaştırmak için her türlü tehlikeye karşı durmaya hazır bir hale gelmişlerdi. Onların yanı sıra Evs ve Hazrec'in (Medîne'de iki büyük ve etkili kabile) büyük bir çoğunluğu da Müslüman olmuştu. Bu nedenle Hz. Peygamber'in (s.a.), Mekke'den Medîne'ye hicret edip orada bütün Müslümanları toplama ve İslâm ilkelerine dayalı bir devlet kurma zamanı gelmişti.

Mi'râc geldiğinde durum buydu ve dönüşünde Hz. Peygamber (s.a.) bu sûrede yer alan mesajı getirdi.

Ana Fikir ve Konular:

Bu sûre, uyarı, öğüt ve buyruğun mükemmel bir bileşimidir; sûrede bu üç unsur da dengeli bir şekilde yer almıştır.

Mekkeli müşrikler, İsrâiloğulları'nın ve diğer toplulukların kötü sonlarından ders almaları ve Allah tarafından kendilerine verilen ve bitmek üzere olan süre içinde kendilerini düzeltmeleri konusunda uyarılmaktadırlar. O halde onlar, Hz. Muhammed (s.a.) tarafından iletilen daveti ve Kur'ân'ı kabul etmelidirler; aksi takdirde onlar helâk edilecek ve yerlerine başka bir topluluk getirilecektir. Yakın gelecekte Medîne'de İslâm'ın doğrudan kendilerine tebliğ edileceği İsrâiloğulları da, kendilerini felâkete sürükleyen deneyimlerden ders almaları konusunda uyarılmaktadırlar. "Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliğinden yararlanın; çünkü bu size verilen son fırsattır. Eğer şimdi de eskiden davrandığınız gibi davranmaya devam ederseniz, acıklı bir azapla karşılaşacaksınız."

İnsanlığın eğitilmesine gelinece; insanın başarı veya başarısızlığının, kazanç veya kaybının, tevhide, öldükten sonra dirilmeyi ve peygamberliği iyi anlayıp anlamamasına bağlı olduğu belirtilmektedir. Buna uygun olarak Kur'ân'ın, Allah kitabı olduğunu isbâtlayan ikna edici fikirler öne sürülmekte, kâfirlerin bu gerçekler hakkındaki şüpheleri ortadan kaldırılmakta ve uygun yerlerde kâfirler, câhillikleri nedeniyle azarlanmakta ve uyarılmaktadırlar.

Bu bağlamda İslâmî hayat tarzının dayandırılması amaçlanan temel ahlâk ve medeniyet ilkeleri ortaya konulmaktadır. O halde bu, fiilî kuruluşunun bir yıl öncesinde haber verilen İslâm Devleti'nin bir manifestosu niteliğindedir. Burada, bunun, Hz. Muhammed'in (s.a.) kendi memleketinde ve dışarıda kurmayı amaçladığı hayat tarzı oldukça açık bir biçimde ifade edilmektedir.

Bunların yanı sıra Hz. Peygamber'e (s.a.), çektiği sıkıntı ve zorluklara aldırmaksızın görevinde sebat etmesi ve hiçbir şekilde kâfirlere taviz vermeyi aklından geçirmemesi emredilmektedir. İşkence, alay ve acılarla karşılaştıklarında bazen sabırsızlık ve dayanıksızlık belirtileri gösteren Müslümanlara da, bu kötü şartlara sabır ve dayanıklılıkla karşı koymaları, duygu ve arzularını kontrol etmeleri emredilmektedir. Bundan başka "salât" (namaz), nefislerini temizlemeleri ve yüceltmeleri için bir araç olarak sunulmaktadır: "Bu, sizde, Hak yolunda savaşmaya niyet eden herkeste bulunması gereken niteliklerin oluşmasını sağlayacaktır." Hadislerden, belirli zamanlarda kılınan beş vakit namazın ilk olarak Mi'râc'da farz kılındığını öğreniyoruz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ❶ سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى
 الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ
 السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Bir kısım ayetlerimizi kendisine göstermek için, kulunu bir gece Mescid-i Harâm'dan, çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ'ya götüren O (Allah) yücedir.¹ Gerçekten O, işitendir görendir.

AÇIKLAMA

1. Bu ayette değinilen olay, “Mi‘râc” ve “İsrâ” olarak bilinmektedir. Sahih hadislerle göre bu olay, Hicret’ten bir yıl önce meydana gelmiştir. Hadis ve diğer siyer kitaplarında çok sayıda (25) sahâbeden bu konunun ayrıntılarını anlatan rivâyetler nakledilmektedir. Enes bin Mâlik, Mâlik bin Sa’sa’a, Ebû Zer Gıfârî ve Ebû Hureyre (Allah hepsinden razı olsun) olayın ayrıntılarını rivâyet etmişlerdir. Bunların yanı sıra Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbâs, Ebû Saîd el-Hudrî, Huzeyfe bin Yemân, Hz. Âişe vs. (Allah hepsinden razı olsun) olayın bazı bölümlerini nakletmişlerdir.

Bu ayette Kur’ân, yolculuğun sadece bir bölümünü, Mescid-i Harâm’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya gidişi anmaktadır. Burada anlatıldığı üzere, bu yolculuğun gayesi Allah’ın kuluna bazı ayetlerini göstermek istemesidir. Kur’ân, bundan başka ayrıntılara değinmez; fakat biz, diğer ayrıntıları hadislerden öğrenmekteyiz:

Bir gece Cebrâil (a.s.), Hz. Peygamber’i (s.a.) Burak üzerinde, Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya götürdü. Hz. Peygamber (s.a.), orada diğer peygamberlerle birlikte namaz kıldı. Daha sonra göğün çeşitli tabakalarına yükselen Peygamberimiz, orada bazı büyük peygamberlerle karşılaştı. En sonunda göğün en yüksek tabakasına ulaştı ve Allah’ın huzuruna çıktı. Başka önemli emirlerin yanı sıra, beş vakit namaz da işte burada emredildi. Daha sonra Peygamber (s.a.) Mescid-i Harâm’a geldi.

Birçok hadise göre, bu yolculuk sırasında O'na (s.a.) cennet ve cehen-nem de gösterilmiştir. Güvenilir hadislerden öğrendiğimize göre Hz. Peygamber (s.a.), ertesi gün bu olayı anlattığında Mekkeli müşrikler onunla alay ettiler ve mü'minlerden bazıları da bunda şüpheye düştüler.

Yukarıda belirtilen hadislere dayanan ayrıntılar, Kur'an'da verilen ayrıntılara yapılan eklemelerdir. Bu nedenle hadislerde değinilen ayrıntılar, Kur'an'a ters olduğu gerekçesi ile reddedilemez. Bununla birlikte, bir kimse eğer hadislerde belirtilen ayrıntıları reddederse, o kâfir olmaz. Ancak Kur'an'daki ayrıntıları reddederse kâfir olur.

Bu yolculuk (Mi'râc) hakkında birçok farklı görüşler vardır. Bazıları bunun rüyada meydana geldiği görüşündedirler. Bazıları da olay sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.) tamamen uyanık olduğu ve bedeni ile birlikte yolculuk ettiğini; bazıları ise, bunun sadece Hz. Peygamber'e (s.a.) gösterilmiş mistik bir görüntüden öte bir şey olmadığını söylerler. Fakat bu ayetin başlangıç sözleri: "Kulunu... götüren o (Allah) yücedir", bunun Allah'ın sınırsız gücü ile meydana gelmiş olan tabiatüstü bir olay olduğunu göstermektedir. Eğer olay sadece mistik bir görüntüden ibaret olsaydı, ayet, bu olayı meydana getiren varlığın her tür zayıflık ve eksiklikten uzak olduğunu gösteren "subhâne" ifadesi ile başlamazdı. Yine "Kulunu bir gece... götüren" sözleri, bunun sadece bir görüntü veya rüya olmadığını; bilakis Allah'ın Peygamberi'ne (s.a.) ayetlerini gösterdiği fizikî ve bedensel bir yolculuk olduğunu göstermektedir. Bu nedenle herkes, bunun sadece rûhî bir deneyim olmayıp, Allah'ın Peygamber'i (s.a.) için hazırladığı fizikî bir yolculuk ve bir gözlem olduğunu kabul etmelidir.

Bazı kimselerin bu olayı imkânsızmış gibi görmeleri çok gariptir. İnsanın sınırlı -hem de çok sınırlı- güçleri ile Ay'a ulaşmayı başardığı bir zamanda, Allah'ın sonsuz ve sınırsız gücü ve kudreti ile Rasûlü'ne (s.a.) kısa bir zaman içinde bu yolculuğu yaptırabileceğini inkâr etmek çok saçmadır.

Her şeyin ötesinde, bir şeyin mümkün olup olmadığı konusundaki soru, sadece sınırlı güçlere sahip olan insan hakkında geçerli olur. Fakat her şeye kâdir olan Allah söz konusu olduğunda bu tür sorular sorulamaz. Sadece Allah'ın her şeye kâdir olduğuna inanmayan bir kimse, Allah kendisi, kulunu Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdüğünü söylediği halde, bu olağanüstü olaya itiraz edip inkâr edebilir. Aynı şekilde, hadislerde geçen ayrıntılara yöneltilen itirazlar da, ikisi dışında, çok basit ve saçmadır:

Birinci itiraz şudur: Eğer hadislerdeki ayrıntıları kabul edecek olursak, o zaman Allah'ın belirli bir yer ile sınırlı olduğunu kabul etmemiz

gerekecektir; aksi takdirde, bu amaçla kulun belli bir yerden başka bir yere götürülmesine gerek olmazdı. Bunun yanı sıra, hadislerin bildirdiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), bu yolculuğunda cennet ve cehennemi, orada azap çeken insanları görmüştür. Buna yöneltilen itiraz da şöyledir: “Neden bazı insanlar, kıyâmetten sonra kurulacak mahkemeden önce azap çekmekte veya mükâfât görmektedirler?”

Birinci itirazı ele alırsak; elbette Allah, sınırsız ve sonsuzdur. Fakat O, kullarıyla münâsebet kurduğunda, kullarının eksik ve zayıf yaratılışlarına uygun araçlar kullanır. Bu O’nun kendi eksikliği nedeniyle değil, kullarının zayıflık ve eksiklikleri sebebiyledir. Örneğin O, yarattıklarından herhangi biriyle konuştuğu zaman, kendisinin konuşmasında sınırlama söz konusu olmamasına rağmen, kulunun anlayacağı sınırlı konuşma şeklini kullanır. Aynı şekilde O, kuluna mülkünün muhteşem ayetlerinden bazılarını göstermek istediğinde, onu ayetlerin bulunduğu mekâna götürür. Elbette kul, Allah gibi evrende var olan ayetlerin tümünü görmeye güç yetiremez. Çünkü Allah’ın bir şeyleri görmek için bir yere gitme gibi bir ihtiyacı yoktur; fakat kul, bunu yapmak zorundadır. Aynı şey, kulun Allah’ın huzuruna çıkması için de geçerlidir. Gerçi Allah, herhangi bir mekânla sınırlı değildir; fakat kul, O’nun huzuruna çıkmak için, O’nun ayetlerinin çok yoğun olduğu bir yere gitmelidir. Çünkü kul, sınırlı güçleri ile O’nun sonsuz ve sınırsız huzuruna varamaz.

İkinci itiraza gelince, bu da Hz. Peygamber’e (s.a.) gösterilen birçok ayetin sembolik olduğu konusunu anlamamaktan kaynaklanmaktadır. Örneğin bir çukurdan şişman bir öküzün çıkması, fakat tekrar içeri girmemesi, fitnenin somutlaştırılmış bir halidir. Aynı şekilde zinâ yapanlar, Hz. Peygamber’e (s.a.) önlerinde taze et olduğu halde, çürük ve kokmuş et yerken gösterilmişlerdir. Buna benzer bir şekilde, kötülöklere verilen cezalar da ona âhirette verilecek olan cezaları önceden görebilmesi için sembolik bir şekilde gösterilmiştir.

Mi’râc’la ilgili olarak, Allah’ın Peygamberi’nden her birine, derecelerine göre yerdeki ve gökteki ayetlerini gösterdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu amaçla tüm maddî perdeler kaydırılmış ve onlar, insanlara davet edecekleri gaybî gerçekleri çıplak gözle görmüşlerdir.

Bu, peygamberlerin gözleriyle gördükleri şeyleri tam bir “ayne’l-yakîn” içinde başkalarına anlatabilmesi içindir. Çünkü bu deneyim onları, tüm teorilerini zanna dayandıran ve iddia ettiklerini müşâhede edemeyen filozoflardan ayırır. Filozofların aksine peygamberler, insanlara sundukları şeyler konusunda şehâdet edebilirler; çünkü onları kendi gözleriyle görmüşlerdir.

وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي
 إِسْرَءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ
 نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾ وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ فِي
 الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوكُمْ كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا
 جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
 فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾

- 2 Mûsâ'ya kitap verdik² ve “Benden başka vekil edinmeyin”³ diye onu İsrâiloğulları için kılavuz kaldık.
- 3 (Ey) Nûh ile birlikte taşıdıklarımızın çocukları!⁴ Şüphesiz o, şükreden bir kuldu.
- 4 Kitapta⁵ İsrâiloğulları'na şu hükmü verdik: “Muhakkak siz yer(yüzün)de iki defa bozgunculuk çıkaracaksınız ve oldukça ‘kibirli bir yükselişle’ muhakkak ‘kibirlenip yükseleceksiniz’.”⁶
- 5 Nitekim o ikiden ilk vaîd geldiği zaman, oldukça zorlu olan kullarımızı üzerinize gönderdik de (sizi) evlerin aralarına kadar girip araştırdılar. Bu yerine getirilmesi gereken bir sözdü.⁷

AÇIKLAMA

2. Bu ayetin görünürde Mi'râc olayıyla hiçbir ilgisi yoktur. Bu nedenle yüzeysel bir okuyucuya, her iki ayetten birinin yerlerinin karıştırılmış olabileceği hissini verebilir. Fakat meseleyi tüm sûrede sunulan ana fikir çerçevesinde ele alırsak, bu ikisi arasındaki ilgiyi hemen anlayabiliriz. Bu sûrenin en büyük gayesi, Mekke'li müşrikleri uyarmaktır. Bu nedenle Mi'râc olayı sûrenin hemen başında yer almıştır. Sanki şöyle demek ister: “Sizin sahtekâr diye şüphe ettiğiniz ve kendisine gönderilen kitabı reddettiğiniz kimse, çıplak gözleriyle Allah'ın ayetlerini görmüştür. Bu nedenle, Allah'ın kitabını bir kenara atan ve bu yüzden acıklı bir azâba uğratılan İsrâiloğulları'nın tarihinden bir ders almalısınız.”

3. Arapça “vekîl” kelimesi, güvenilir, kişinin işlerinde güvenip dayanabileceği, yardım ve korunma istenilebilecek bir kimse anlamına gelir.

4. Yani, “Siz Hz. Nûh ve ashâbının torunlarısınız. Bu nedenle onlara yaraşır bir şekilde davranmalısınız. Sadece Allah’ı vekîl (dost, yardımcı) edinmelisiniz; çünkü atalarınız, sadece Allah’ı vekîl edindikleri için tufandan kurtuldular.”

5. Burada “kitap” kelimesi, Tevrat için değil, bütün ilâhî kitaplar için kullanılmıştır.

6. Bu tür uyarılar Kitâb-ı Mukaddes’in çeşitli bölümlerinde yer almıştır. İlk fitneleri ve bunun kötü sonuçları ile ilgili olarak İsrâiloğulları Mezmurlar, İşaya, Yeremya ve Hezekiel’de uyarılmakta ve onların ikinci sapıklıkları ve bunun sonucu çektikleri ceza ise, Matta ve Luka İncilinde yer almaktadır. Aşağıya, Kur’ân’ın bu ifadesini destekleyen bölümler alınmıştır.

İsrâiloğulları’nı sapıklık ve fesat çıkarmaları nedeniyle ilk uyarın kişi, Mezmurlar’da bu uyarısını yapan Hz. Dâvûd’dur. (a.s.):

“Rabbim onlara emrettiğine uyup kavimleri helâk etmediler. Fakat o milletlerle karıştılar ve onların işlerini öğrendiler. Onların putlarına kul-luk ettiler. Onlar da kendilerine tuzak oldular. Oğullarını ve kızlarını şeytanlara kurban ettiler. Oğullarının ve kızlarının kanına varıncaya dek birçok kan döktüler... Rabbim öfkesi kavmine karşı tutuştu ve mirasın-dan tiksindi. Rabb onları o milletlerin eline teslim etti.” (Mezmurlar 106: 34-38, 40, 41)

Yukarıdaki olaylar, sanki gerçekten olmuş gibi geçmiş zaman kipiyle anlatılmaktadır. Kutsal kitaplar, önceden haber verilen şeylerin önemini vurgulamak için bu tür bir ifade kullanırlar.

Bu kötülükler meydana geldiğinde İşaya peygamber, bunların kötü sonuçlarıyla İsrâiloğulları’nı uyardı: “Ah, ey suçlu millet! Haksızlığı yüklenmiş olan kavim! Kötülük işleyenlerin zürriyeti, baştan çıkmış çocuklar! Rabbi bıraktılar, İsrâil’in Kuddüs’ünü hor gördüler, yabancılaşlar ve gerilediler. Niçin sapıklığı artırarak yine vurulmak istiyorsunuz? Sâdık şehir nasıl fâhişe oldu! O şehir ki hakla dolu idi; onda adâlet yer tutmuştu; şimdi ise adam öldürenler. Sizin reisleriniz asi, hırsız da onların ortakları. Her biri rüşvet seviyor ve hediyeler peşinde koşuyor. Öksüzün hakkını vermiyorlar ve dul kadının davası onların önüne gelmiyor. Bundan dolayıdır ki Rab, orduların Rabbi, İsrâil’in Kadir’i diyor ki: Oh! Hasımlarından rahat bula-cağım ve düşmanlarından öç alacağım: Onlar şarktan gelen şeylerle dolu; onlar da Filistinliler gibi müzeccim ve ecnebilerin çocukları ile el ele veriyorlar ve onların memleketi putlarla dolu; kendi parmakları ile yaptıkları-na, ellerinin işine tapıyorlar. Ve Rab dedi ki: Mademki Sion kızları kibirli-dir ve boyunlarını ileri uzatarak göz edip yürüyorlar, gezerken kırıttıyorlar ve ayaklarının halkalarını şingırdatıyorlar; bundan ötürü Rab, Sion kızları-

nın tepesini kil ile vuracak ve Rab onların gizli yerlerini açacak, erkekleri kılıçla ve yiğitleri cenkte düşecekler. Ve Sion kapıları ah çekip yas tutacak ve kimsesiz kalıp toprakla oturacak. Bunun için işte Rab, ırmağın bol ve kuvvetli sularını, Asur kralını ve onun bütün izzetini onların üzerine çıkarıyor. Fırat nehri bütün yataklarından yükselecek ve bütün kıyıları üzerine taşacak. Çünkü o asi bir kavim, yalancı oğullar, Rabbin şeriatini duymak istemeyen oğullardır. Onlar ki görenlere, 'Görmeyin' ve peygamberlere de 'Bize doğru şeyler bildirmeyin; bize yumuşak şeyler söyleyin; hileli yollar öğretin' derler. Bundan dolayı İsrâil'in Kuddüs'ü şöyle diyor: Mademki bu sözü hor görüyorsunuz ve gaddarlığa ve sapıklığa güveniyorsunuz ve onlara dayanıyorsunuz; o halde bu fesat, sizin üzerinize düşmek üzere olan çatlak bir duvar gibi olacaktır. Ve çömlekçi kabı nasıl kırılırsa, onu esirgemeden parçalayıp öyle kıracak ve parçaları arasında ocaktan ateş getirmek, yahut sarnıçtan su almak için bir parça kalmayacak." (İşaya Bab 1: 4-5; 21-24; Bab 2: 6, 8 Bab 3: 16-17; 25-26; Bab 8:7; Bab 30: 9-10, 12-14)

Bundan sonra sapıklık ve fesat her şeyi önüne katıp sürüklemeye başladığında, Yeremya Peygamber sesini yükseltti:

"Rab şöyle diyor: Atalarınız bende ne haksızlık buldular da benden uzaklaştılar ve boşluk ardınca gidip boş oldular? Meyvesini ve iyi şeyleri yiyesiniz diye sizi verimli bir diyara getirdim ve mirasımı kerih bir şey yaptınız. Çünkü boyunduruğunu eski zamandan kırdın ve bağlarını kopardın. 'Kulluk etmem' dedin ve her yeşil ağacın altında fâhişelik ederek yattın. Hırsız tutulunca nasıl utanırsa, İsrâil evi de kendileri, kralları ve kâhinleri ile peygamberleri öyle utaniyorlar. Onlar ki ağaca: 'Babamsın'; taşa: 'Beni sen doğurdun' derler. Çünkü bana yüzlerini değil, sırtlarını döndürdüler. Fakat onlara bela gelince: 'Kalk da bizi kurtar' diyecekler. Ya kendi icat ettiği ilâhların nerede? Başına bela geldiği vakit seni kurtarabilirlerse kalksınlar; çünkü senin ilâhların, şehirlerinin sayısına göredir, ey Yahuda! Ve Kral Yeşaya (Isaiah)'nın günlerinde Rab bana dedi: Dönek İsrâil'in yaptığı şeyi gördün mü? Her yüksek dağın üzerine ve her yeşil ağacın altına gidip orada fâhişelik etti. Hain kızkardeşi Yahuda da bunu gördü. Ve gördüm ki dönek İsrâil zinâ etmiş olduğundan ötürü, onu boşayarak kendisine boş kâğıdı verdiğim zaman, hain kızkardeşi Yahuda yine kovmadı ve gidip o da fâhişelik etti. Ve vâki oldu ki zinâsının vellesi ile diyar murdar oldu, taşlarla ve ağaçlarla zinâ etti. Yerusâlim'in (Kuddüs) sokaklarını dolaşın ve şimdi bakın, anlayın ve meydanlarında arayın; eğer bir adam bulursanız. Eğer Hakk'ı ifade eden, hakikatı arayan varsa, ben de ona bağışlarım. Sana nasıl bağışlayayım? Oğullarla and ettiler. Ben onlara duyurunca zinâ ettiler ve fâhişelerin evine bölük bölük koşuştular. Başboş besili aygır oldular; her biri, komşusunun karısına kişniyor. Ben bunlardan ötürü yoklamaz mıyım? Rab diyor: Nefsim böyle bir millettен

öç almaz mı? İşte ey İsrâil evi! Uzaktan üzerinize bir millet getireceğim. O, zorlu bir millet, eski bir millettir. Bir millet ki sen onun dilini bilmez ve ne dediklerini anlamazsın. Onların ok kılıfı açık bir kabirdir; hepsi yiğitlerdir. Güvenmekte olduğun duvarlı şehirlerini kılıçla vurup yakacaklar. Ve kavmin leşleri yerin canavarlarına ve göklerin kuşlarına yem olacak ve onları korkutan olmayacak. Ve Yahuda şehirlerinden ve Yerusâlim (Kudüs) sokaklarından, meserret sesini, sevinç sesini ve gelin ile güveyin sesini sona erdireceğim; çünkü diyar harap olacak. Ve vâkı olacak sana, nereye çıkalım dedikleri zaman onlara diyeceksin: Rab şöyle diyor: Ölüm için olan ölüme; kılıç için olan kılıca, kıtlık için olan kıtlığa ve sürgün için olan sürgüne. Ve onların üzerine dört çeşit dini koyacağım: Öldürmek için kılıcı, parçalamak için köpekleri, yiyip bitirmek ve helâk etmek için göklerin kuşlarını ve yerin canavarlarını.” (Yeremya, Bab: 2: 5-7, 20, 26-28; Bab 3: 6-9; Bab 5: 1, 7-9, 15-17; Bab 7: 33, 34; Bab 15: 2, 3.)

Hezekiel peygamber, onları uyarmak için tam zamanında tebliğine başladı. Kudüs’e hitâben şöyle dedi:

“Ey, vakti gelsin diye kendi içinde kan döken şehir ve kendisini murdar etmek için kendi aleyhine putlar yapan şehir! İşte her biri elinden geldiği kadar kan dökmek için İsrâil beyleri senin içinde idiler. Sende babayı ve anayı hiçe saydılar; senin içinde misafire karşı zorbalık ettiler; sende öksüze ve dul kadına haksızlık ettiler. Mukaddes şeylerini hor gördün ve semtlerimi bozdun. Kan dökmek için iftiracı adamlar senin içinde idiler; sende hayâsızlık ettiler. Babalarının çıplaklığını sende açtılar; kadın kirli iken sende ona tecâvüz ettiler. Kimi komşusunun karısı ile mekruh iş etti, kimi hayâsızlıkla gelinini kirletti; kimi sende kızkardeşini, babasının kızını alçalttı. Senin içinde kan dökmek için rüşvet aldılar. Faiz ve murâbaha kârı aldın ve zorbalıkla komşularından haksız kazançlar aldın. Beni unuttun. Peki seninle işe gireceğim günlerde yüreğin dayanabilecek mi, ellerin kuvvetli olabilecek mi? Seni milletler arasında dağıtacağım ve seni memleketler arasına saçacağım ve murdarlığını senden gidereceğim. Milletlerin gözü önünde sen kendiliğinden bozulacaksın; ve bileceksin ki Ben Rabbim.” (Hezekiel Bab 22: 3, 6-12, 14-16)

İsrâiloğulları’nın ilk sapıklıkları sırasında, onlara yapılan yukarıda değinilen uyarıların yanı sıra, ikinci sapıklıkları sırasında bunun sonuçları ve kötü âkıbetine karşı Hz. İsâ (a.s.) tarafından uyarılmışlardır. Hz. İsâ (a.s.) çok sert bir hitâbla onların bozulmalarını şöyle eleştirmiştir:

“Ey Kudüs! Peygamberleri öldüren ve kendisine gönderilenleri taşıyan Kudüs! Tavuk, yavrularını kanatları altına nasıl toplarsa, ben de senin çocuklarını kaç kere öyle toplamak istedim, fakat siz istemediniz. İşte eviniz size ıssız bırakılacak. Doğrusu size derim ki, burada taş üstünde yıkılmadık taş bırakılmayacak.” (Matta Bab 23: 37, 38; Bab 24: 2)

Romalı yöneticiler Hz. İsa'yı (a.s.) çarmıha germek için götürürken, O, ağlayıp yas tutan kadın ve erkeklerden oluşan topluluğa hitâb etmiş ve son uyarısını yapmıştır.

"İsa onlara dönüp dedi: 'Ey Yerusâlim (Kudüs) kızları! Benim için ağlamayın; fakat kendiniz ve çocuklarınız için ağlayın. Çünkü işte günler geliyor ki, o günlerde: 'Ne mutlu kısırlara, doğurmamış rahimlere ve emzirmemiş memelere!' diyecekler. O zaman dağlara; 'Üzerimize düşün' ve tepelere: 'Bizi örtün!' demeye başlayacaklar.'" (Luka Bab 23: 28-30)

7. Burada Asurluların ve Babilîlilerin İsrâiloğulları'nı helâk etmesi kastedilmektedir. Bunun tarihî arka planını sadece yukarıda zikredilen peygamberlerin sahifelerinden anlamak mümkün değildir. Allah'ın vah-yolunan Kitabına inandıklarını iddia eden bu kavmi, insanların önderi seviyesinden indirip en zelîl ve hakîr bir kavim haline getirmesine neden olan durum ve şartların tam anlaşılabilmesi için İsrâiloğulları'nın tarihini özetle zikretmekte fayda vardır.

Hız. Mûsâ'nın (a.s.) ölümünden sonra İsrâiloğulları, Filistin'e girdiklerinde Filistin'de, Hittiler, Kenanlılar, Perizziler, Filistinliler, Yebusiler, Hiviler, Amoriler vardı. Bu topluluklar, putperestliğin en kötü şekillerini benimsemişlerdi. En büyük ilâhları, tüm ilâhların babası olarak kabul ettikleri ve boğa heykelleri ile temsil edilen "El" idi. Onun eşi "Asherah" idi ve bu ikisinden türemiş yetmiş yakın tanrı ve tanrıça vardı. Bunların arasında en güçlü tanrı olarak Ba'al kabul ediliyordu ve onun yağmur ve büyüme ilâhı ve göklerin ve yerlerin rabbi olduğuna inanılıyordu. Onun karısına kuzey bölgelerinde Anath, Filistin'de ise Ashtoreth deniliyordu. Bu ikisi aşk ve üreme tanrıçalarıydı. Bunların yanı sıra, ölüm tanrısı, hastalık ve kıtlık tanrısı ve sağlık tanrıçası gibi tabii olay ve dünyevî güçlere atfedilen bir sürü tanrı ve tanrıça vardı. Bu insanlar tanrı ve tanrıçalarına o denli aşâğılık ve pis özellikler atfettiler ki en ahlâksız kimse bile böyle bilinmekten kaçınır. Tapınma ve dayanma açısından böyle tanrılar edinen bir topluluğun, ahlâkî olarak en kötü dejenerasyonlardan uzak kalamayacağı açıktır; çağımızda yapılan arkeolojik kazılar da bunu göstermektedir.

Çocukların kurban edilmesi onlar arasında çok yaygın bir gelenektir. Onların ibâdet yerleri, sanki geneleve dönüşmüştü. İbâdet yerlerinde kadınlar dinî fâhişeler olarak yer alıyor ve onlarla ilişki kurmak, ibâdet ve tapınmanın bir parçası olarak kabul ediliyordu.

Tevrat'ta verilen emirlerde İsrâiloğulları'na açıkça bu toplulukları yok etmeleri, Filistin'i onlardan almaları, bu insanlarla karışmaktan kaçınmaları ve ahlâkî ve ideolojik zayıflıklardan kaçınmaları emredilmektedir.

Fakat İsrâiloğulları Filistin'e girer girmez, bu hidâyeti (yol göstermeyi) bir kenara attılar. Sadece birleşik bir krallık kurmayı becerememekle kalmadılar; aynı zamanda kavmiyetçiliğin dar görüşlülüğü içine hapso-lundular. Her kabile, fethedilen topraklardan bir kısmını ele geçirip bağımsız bir devlet kurmak istiyordu. Aralarındaki bu birlik eksikliği, hiçbir kabilenin topraklarından putperestleri atmasını sağlayacak güce sahip olamamasını sağladı. Böylece hepsi de putperestlere kendi topraklarında yaşama izni vermek zorunda kaldılar. Bunun yanı sıra fethedilen topraklar içinde İsrâiloğulları'nın başa çıkamadığı bazı putperest şehir devletleri de kalmıştı. Yukarıda an: 6'da Mezmurlar'dan yapılan alıntıda değinilen nokta işte budur.

Bu putperest topluluklarla karışmanın birinci sonucu, İsrâiloğulları'nın putperest olmaları ve yavaş yavaş başka kötülöklere de alışmalarıdır. Bu noktaya Hakimler'de şöyle değinilmektedir; "İsrâiloğulları, Rabbin gözünde kötü olanı yaptılar ve Ba'al'lara kulluk ettiler. Kendilerini Mısır diyarından çıkaran, atalarının ilâhı olan Rabb'i bıraktılar ve etraflarında olan milletlerin ilâhlarından olan başka ilâhların ardınca yürüdüler ve onlara eğildiler. Rabb'i öfkeliendirdiler. Rabb'i bırakıp Ba'al'a ve Astartilere kulluk ettiler." (Hakimler 2: 11-13)

İsrâiloğulları'na isabet eden ikinci âkîbet ise, fethetmedikleri şehir devletlerinin ve topraklarına hiç dokunmadıkları Filistinlilerin birleşip arkaya yaptıkları saldırılarla Filistin'in büyük bir bölümü ele geçirmeleri ve sonunda Kutsal Tabut'u (Ahit Sandığı) da elde etmeleridir. En sonunda İsrâiloğulları bir kralın yönetiminde birleşmeleri gerektiği sonucuna vardılar ve Samuel peygamber, onların isteği üzerine M. Ö. 1020'de Tâlût'u onlara kral tayin etti (Ayrıntılar için bkz. Bakara: 246-248 ve an: 268-270).

Birleşik krallık üç kral tarafından yönetildi: Tâlût (M.Ö. 1020-M.Ö. 1004), Dâvûd Peygamber (M.Ö. 1004-M.Ö. 965), Süleyman Peygamber (M.Ö. 965-M.Ö. 926). Bu krallar Hz. Mûsâ'nın (a.s.) ölümünden sonra İsrâiloğulları'nın yarım bıraktığı görevi tamamladılar. Kuzeydeki Finike devleti ve güney kıyıdaki Filistin devleti dışındaki tüm devletleri ele geçirdiler; bu iki devleti de haraca bağladılar.

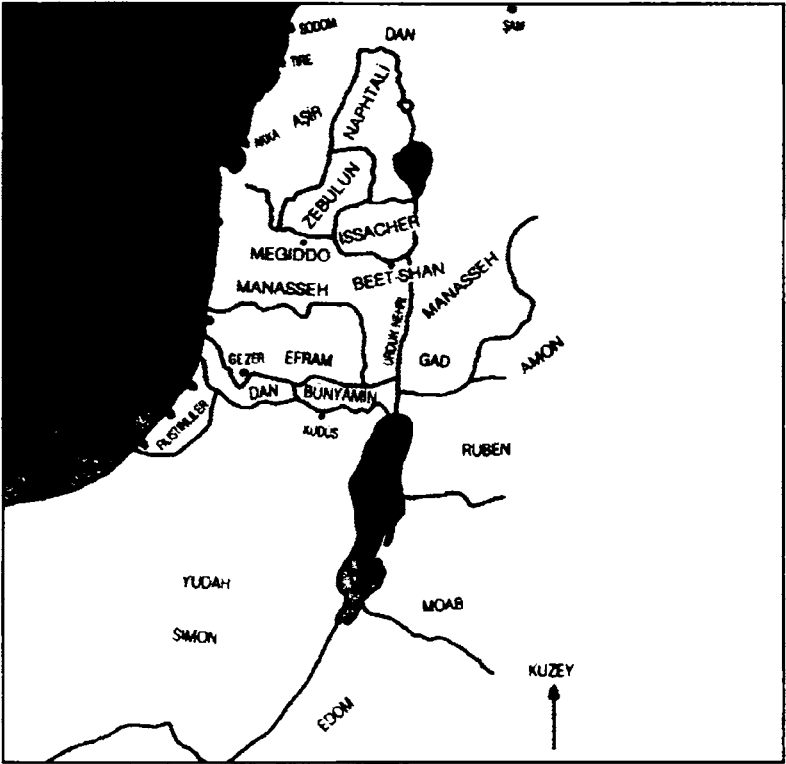
Hz. Süleyman'ın (a.s.) ölümünden sonra İsrâiloğulları tekrar sapıttılar ve kendi aralarında çarpışıp biri, başkenti "Samaria" olan Kuzey Filistin ve Ürdün'de İsrâil Krallığı; diğeri, başkenti Kudüs olan Güney Filistin ve Edom'da Yûda Krallığı olmak üzere iki krallığa ayrıldılar. Bu iki krallık da başlangıçtan beri didişme üzerine kurulmuşlardı ve sonuna dek de böyle devam etti.

Komşu toplulukların ideolojik ve ahlâkî zayıflıklarından ilk önce etkilenen, İsrâil Krallığı'nın yöneticileri ve halkı oldu. Özellikle Kral

Ahab'ın putperest Finike prensesi Jezebel ile evlenmesinden sonra, putperestlik ve diğer kötülükler devletin önderliğinde kontrolsüzce yayılmaya başladı. Elîjah (İlyâs) ve Elisha (Elyesa') peygamberler bu tufanı durdurmak için ellerinden geleni yaptılar; fakat hızla bozulan ve sapıtan İsrâîloğulları onları dinlemediler. En sonunda Allah'ın İsrâîloğulları'na bir gazâbı olarak Asurlular M.Ö. 900 yılından itibaren Filistin'e sayısız saldırılar düzenlediler. Bu dönemde Amos (M.Ö. 787-747) ve Hosea (M.Ö. 747-735) peygamberler çıktılar ve İsrâîloğulları'nı tekrar tekrar uyardılar. Fakat bu sapık topluluk, onların uyarılarını dinlemedi ve tüm sınırları çiğnedi. Amos Peygamber, İsrâîl kralı tarafından Samaria'dan sürgün edildi ve ülkede davetini yayması yasaklandı. Bundan çok kısa bir süre sonra İsrâîl Krallığı ve topluluğu üstüne Allah'ın gazâbı indi. Asur kralı Sargon M.Ö. 71'de Samaria'ı aldı ve bu Kuzey Krallığı'na bir son verdi. İsrâîloğulları'ndan binlercesi kılıçtan geçirildi; ileri gelenlerinden 27 bini de anayurtlarından çıkarılıp Asur İmparatorluğu'nun doğu sınırları tarafına dağıtıldı ve imparatorluğun diğer bölgelerinden gelen gruplarla mübadele edildi. Kendi memleketlerinde kalan İsrâîloğulları'ndan bir grup ise, yabancılarla karıştıkları için yavaş yavaş ulusal ve kültürel kimliklerini kaybettiler.

İsrâîloğulları'nın Güney Filistin'de kurdukları Yuda Krallığı dedikleri diğer krallık da, Hz. Süleyman'ın (a.s.) ölümünden sonra küfre saptı. Fakat bunların ahlâkî bozulmaları diğer krallığa göre daha yavaş gerçekleşti. Bu nedenle tarih sahnesinde daha uzun kalabildi. Daha sonra, aynen İsrâîl Krallığı gibi sürekli saldırılara uğradı, şehirleri harap edildi, başkenti kuşatıldı. Fakat bu krallık Asurlular tarafından tamamen yok edilmedi; sadece haraca bağlandı. Daha sonraları İşaya ve Yeremya peygamberlerin tüm çabalarına rağmen Yuda halkı puta tapıcılıktan ve diğer kötülüklerden vazgeçmeyince, Babil Kralı Nebukadnezar M.Ö. 598'de Kudüs dahil tüm Yuda Krallığı'nı ele geçirdi ve Yuda kralını da esir aldı. O zaman bile İsrâîloğulları yola gelmediler ve Yeremya Peygamber'in sözlerine ve uyarılarına kulak asmadılar. Durumlarını düzeltecekleri yerde, Babilililere isyan edip yönetimi ele geçirmeyi planladılar. En sonunda Nebukadnezar, M.Ö. 587'de Yuda'yı istilâ edip tüm önemli şehirleri yerle bir ederek onları ağır bir şekilde cezalandırdı. Kudüs'ü ve Hz. Süleyman'ın mabedini yerle bir etti ve taş üstünde taş bırakmadı. İsrâîloğulları'nın çoğunu oradan çıkardı ve onları çevre ülkelere dağıttı. Geride kalan topluluk, çevre topluluklar tarafından lanetlendi ve her tür kötülüklerle maruz kaldı.

Bu, İsrâîloğulları'na uyarı olarak verilen ilk felâket ve bunun sonucu çıktıkları ilk ceza idi.

HARİTA - I

Hız. Mûsâ'dan sonra Filistin

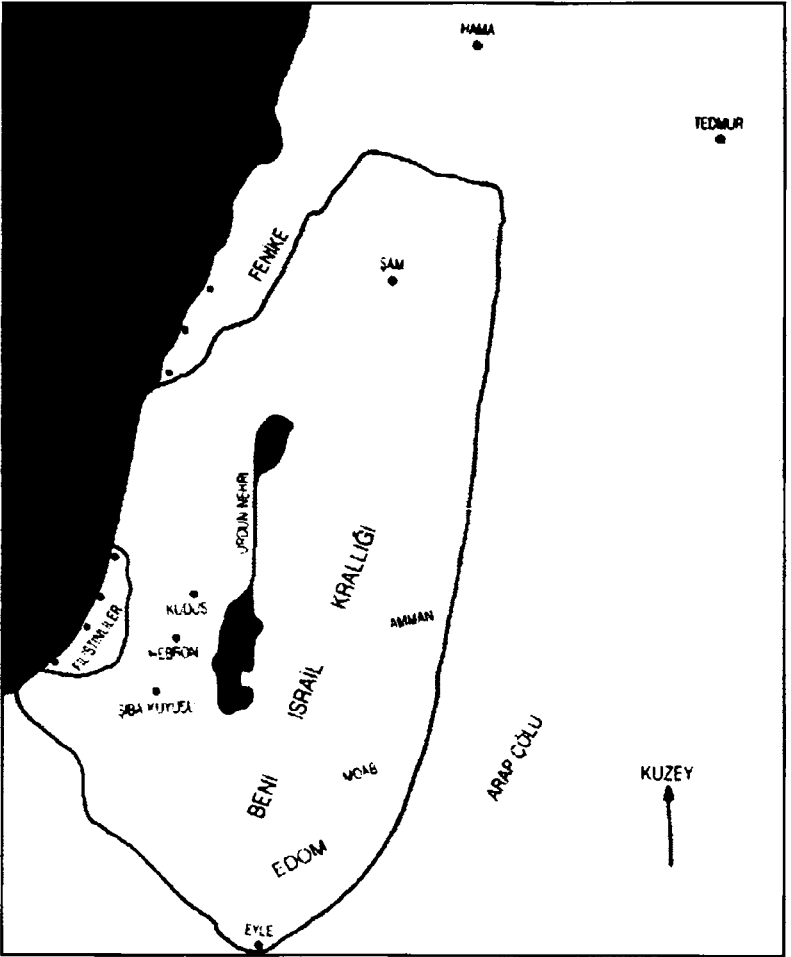
Açıklama:

Hız. Mûsâ'nın (a.s.) ölümünden sonra İsrâiloğulları, Yeşu'nun önderliğinde bütün Filistin'i ele geçirdiler; fakat birleşik bir krallık kurmak yerine, bütün toprakları miras olarak aralarında paylaştılar.

Bu harita, Filistin'in nasıl parçalandığını ve İsrâiloğulları'nın on iki kabilesi tarafından nasıl alındığını gösterir. Bu on iki kabile şunlardır: Judah (Yehuda), Simeon (Şimon), Dan, Benjamin (Bünjamin), Ephraim, Reuben (Ruben), Gad, Manasseh (Menaşe), Issachar (İssakar), Zebulun (Zevulun), Naphtali (Naftali), Asher (Aşer).

Zayıf ve parçalanmış oldukları için Tevrat'ın, putperest Kenanlıları Filistin'den çıkarma emrini yerine getiremediler. Kenanlılar onların aralarında yaşamaya devam etti ve güçlü şehir devletleri kurdular. Kitâb-ı Mukaddes, Tâlûr'un zamanına kadar Sidon (Sayda), Tyre (Sur), Dor, Megiddo, Beth-Shean, Gezer, Kudüs gibi şehirlerin Kenanlıların elinde kaldığını ve onların putperest kültürünün İsrâiloğulları'nu etkilediğini söyler.

Bunun da ötesinde, İsrâil sınırları çevresinde hâlâ güçlü devletler vardır. Filistiler, Edomlular, Moablılar ve Ammoniler, daha sonraları İsrâil'e sürekli saldırılar düzenlemişler ve topraklarından büyük bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Eğer Allah'ın rahmeti olmasa ve Tâlûr zamanında birleşmiş olmasalar, İsrâiloğulları Filistin'den bile sürülebilirdi.

HARİTA - II

Süleyman ve Dâvûd peygamberlerin krallığı

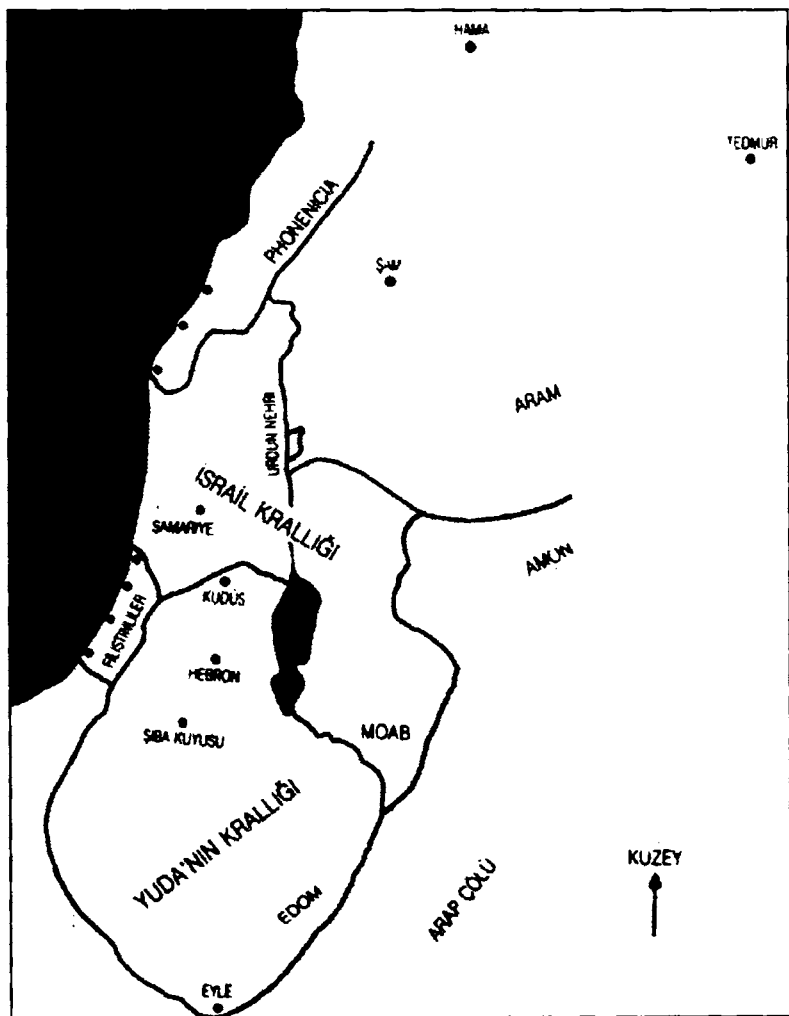
ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ

الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ
نَفِيرًا ۖ إِنَّا مُحْسِنُونَ أَحْسَنُكُمْ لَأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا
جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيُسْئِلُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا
دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ۝

- 6 Sonra onlara karşı size tekrar ‘güç ve kuvvet verdik’, size mallar ve çocuklarla yardım ettik ve topluluk olarak da sizi sayıca çok kıldık.⁸
- 7 Eğer iyilik ederseniz, kendi nefsinize iyilik etmiş olursunuz ve eğer kötülük ederseniz, o da (kendinizin) aleyhindedir. Sonuncu vaad geldiği zaman, (yine öyle kullar göndeririz ki) yüzlerinizi ‘kötü duruma soksunlar’, birincisinde ona girdikleri gibi mescid (Kudüs)’e girsinler ve ele geçirdiklerini ‘darmadağın edip mahvetsinler’.⁹

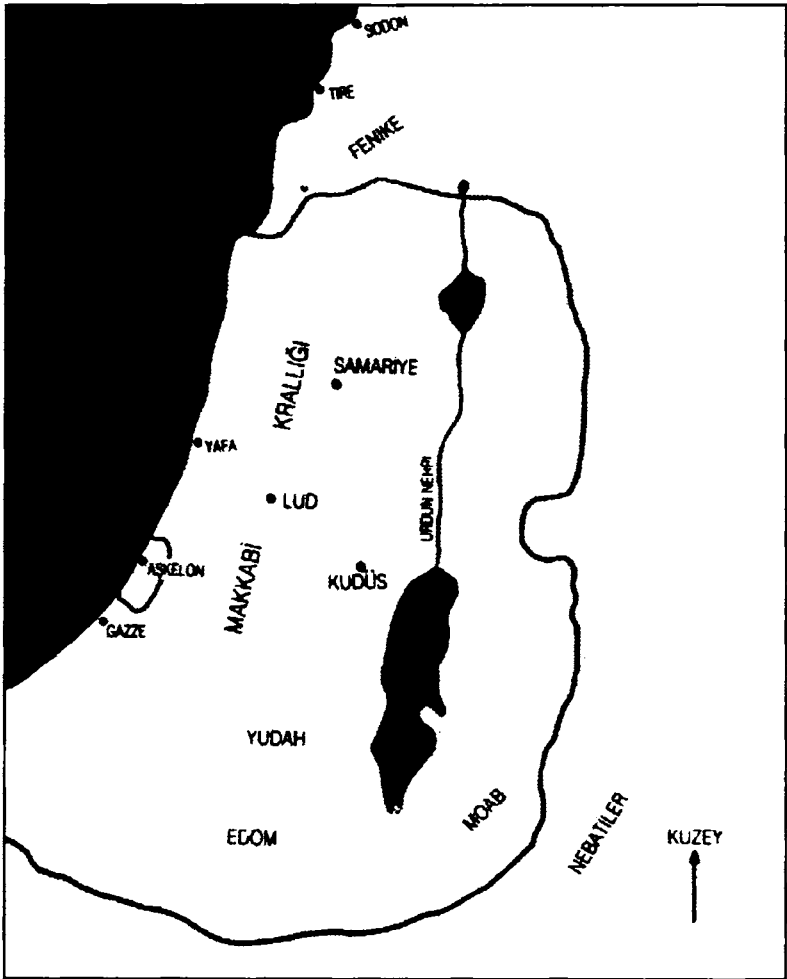
AÇIKLAMA

8. Burada, Babillilere esaretten kurtulduktan sonra İsrâiloğulları’na (yani Yahuda halkına) verilen mühlet kastedilmektedir. İsrâil ve Samaria halkı ahlâkî yönden bir kez çöktükten sonra tekrar düzelemediler. Fakat Yahuda halkı arasında hâlâ Hakk’a uyan ve diğer insanları da doğru yola çağıran insanlar vardı. Bunlar Yahuda’da kalanları doğru yola çağırma görevlerine devam ettiler ve Babil’e ve diğer memleketlere sürülenleri de pişman olup tevbe etmeye davet ettiler. En sonunda Allah’ın rahmeti yardıma geldi. Babil’in çöküşü başladı. Pers Kralı Keyhüsrev (Kuroş) M.Ö. 529’da Babil’i aldı ve ertesi yıl İsrâiloğulları’na anayurtlarına dönme izni veren bir kanun çıkarttı. İsrâiloğulları kabileler halinde vatanlarına dönmeye başladılar ve bu manzara uzun bir süre devam etti. Keyhüsrev, İsrâiloğulları’na Süleyman’ın Mabedi’ni tekrar yapma izni de verdi; fakat orada yerleşik bulunan komşu topluluklar buna karşı çıktı. En sonunda I. Darius, son Yahuda kralının torunlarından biri olan Zerubbabel’i M.Ö. 522’de Yahuda’nın yöneticisi olarak atadı. O da Yeşu ve Zekeriyâ ve Haggai peygamberlerin gözetiminde Mabed’i tekrar inşa ettirdi. M.Ö. 458’de Ezra bir grup sürgün vatandaşıyla Yahuda’ya vardı ve Pers Kralı I. Artaxerxes (Erdeşir) ona şöyle bir ferman yazdı:

HARİTA - III

İsrâil ve Yahuda'nın Benî İsrâil Krallığı

HARİTA - IV

Makkabilerin yönetimindeki Filistin

“Ve sen Ezra! Nezdindeki Allah’ın hikmetine göre âmirler ve hâkimler koy; ta ki ırmağın öte tarafında olan bütün kavme, senin ilâhının şeriatını bilenlerin hepsine hükmetisinler ve bilmeyene öğretin.

Ve her kim senin ilâhının şeriatını ve kralın emirlerini yapmazsa gerek ölüm, gerek sürgün, gerek mal müsaderesi, gerekse hapis için hemen hüküm icra olsun.” (Ezra 7: 25-26)

Bu fermanndan yararlanan Ezra, Hz. Mûsâ’nın (a.s.) dinini tekrar ikame etmek için uğraştı. İsrâiloğulları’ndan tüm doğru ve iyi insanları topladı ve güçlü bir organizasyon kurdu. Tevrat’ı içeren Pentateuch’u (Kitâb-ı Mukaddes’te Eski Ahid’in ilk beş kitabı -çev.) derledi ve dağıttı. İsrâiloğulları’nın dinî eğitimi için düzenlemeler yaptı, kanun uyguladı ve başka topluluklarla karışma sonucu yerleşen ahlâkî ve ideolojik zayıflıkları yavaş yavaş ortadan kaldırmaya başladı. Yahudileri, evlendikleri putperest kadınları boşamaya zorladı ve onlardan sadece bir tek Allah’a ibâdet edecikleri ve sadece O’nun kanununa uyacakları konusunda söz aldı.

M.Ö. 445’te, Nehemya önderliğinde bir sürgün grubu Yahuda’ya geldi. Pers Kralı, Nehemya’yı Kudüs’ün yöneticisi tayin etti ve ona şehrin çevresine bir duvar yapmayı emretti. Böylece 150 yıl sonra, kutsal şehir tamamen inşa edilmiş ve Yahudi din ve kültürünün merkezi haline gelmişti. Fakat Kuzey Filistin ve Samaria’da yaşayan İsrâiloğulları, Ezra’nın yaptığı islâhâtan faydalanamamışlardır. Bu nedenle Kudüs’e karşılık Cerizim dağında bir tapınak inşa etmişler ve burayı Kitab Ehli’nin dinî merkezi yapmaya çalışmışlardır. Bu Yahudilerle, Samaria’lıları ayıran son nokta olmuştur.

Pers İmparatorluğu’nun çöküşü, Büyük İskender’in fetihleri ve Yunanlıların yükselişi ile Yahudiler biraz geriledi. İskender’in ölümünden sonra onun krallığı üçe bölündü. Suriye, Antakya başkent olmak üzere Seleucide (Selefkos) İmparatorluğu’na düştü. Kral III. Antiochus, M.Ö. 198’de Filistin’i kendi topraklarına kattı. Putperest olan bu Yunanlı istilâcılar, Yahudi din ve kültüründen çok rahatsız oldular. Bu nedenle ekonomik ve siyasî baskı ile Yunan hayat tarzı ve kültürünü empoze etmeye çalıştılar. İsrâiloğulları’ndan büyük bir bölümünü, kendilerine yardım etmek üzere taraflarına kazandılar. Bu dışarıdan yapılan müdahale, Yahudi milletini parçaladı. Aralarından bir grup hemen Yunan kıyafetlerini, Yunan dilini, Yunan hayat tarzını ve Yunan sporlarını benimsedi; fakat kendi kültür ve hayat tarzlarına bağlı kalanlar da oldu.

M.Ö. 175’te IV. Antiochus (kendisine Tanrı’nın tezâhürü anlamına gelen Epiphanes denirdi) tahta geçtiğinde, Yahudi din ve kültürünü ortadan kaldırmak için elinden geleni yaptı. Kudüs’teki Kutsal Mabed’e put-

lar koydu ve Yahudileri, bunlara secde etmeye zorladı. Onların ibâdet şekillerini ve sunakta kurban kesmelerini yasakladı ve bunun yerine, Yahudilerin putlara kurban kesmelerini emretti. Evlerinde Tevrat bulunduranlara, cumartesi (sebt) yasağına uyanlara veya çocuklarını vaftiz edenlere ölüm cezası uyguladı. Fakat Yahudiler bu baskılara boyun eğmediler ve tarihte Makkabi İsyanı diye bilinen bir isyan başlattılar. Yunanlılardan etkilenen diğer Yahudiler, Yunan tarafına sempati duyuyor ve Makabbi İsyanı'nı bastırmak için Antakya'daki despotlarla işbirliği yapıyorlardı. Fakat hâlâ Ezra'nın günlerindeki havaya sahip olan sıradan Yahudiler, Makabilerle birlik oldular ve Yunanlıları yenip M.Ö. 67'ye kadar gücünü koruyan bağımsız bir din devleti kurmayı başardılar. Bu devlet zamanla genişledi ve bir zamanlar Yahuda ve İsrâil krallıklarına ait olan tüm toprakları ele geçirdi. Hatta Hz. Dâvûd (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.) zamanında bile fethedilemeyen Filistiye'nin bir bölümünü de ele geçirdiler.

İşte bu ayetin tarihî arka planı budur.

9. İkinci çöküş ve bunun cezası da şöyledir:

Makkabilerin başlattığı ateşli dinî ve ahlâkî hava yavaş yavaş etkisini kaybetti ve bunun yerine dünya sevgisi ve dış görünüşe verilen önem artmaya başladı. Aralarında ayrılıklar çıktı ve Roma generali Pompey'i kendileri Filistin'e davet ettiler. Pompey, M.Ö. 63'de dikkatini bu topraklara yöneltti ve Kudüs'ü alarak Yahudilerin siyasî özgürlüğüne bir son verdi. Fakat Romalı fatihler bu toprakları doğrudan yönetim yerine, yerel liderler aracılığıyla yönetmeyi tercih ediyorlardı. Bu nedenle Filistin'de yerel bir yönetim kuruldu. Bu görev, M.Ö. 40 yılında akıllı bir Yahudi olan Herod'un eline geçti. Bu yönetici "Büyük Herod" olarak bilinir. Herod, M.Ö. 40'tan, M.Ö. 4'e dek Filistin ve Ürdün'ün tümünü yönetti. Herod bir taraftan Yahudileri memnun etmek için dinî liderleri koruyor, bir taraftan da Roma İmparatorluğu'na bağlılığını göstererek Sezar'ı memnun ediyor ve Roma kültürünü yaymaya çalışıyordu. Onun yönetimi döneminde Yahudiler çok dejenere oldular ve ahlâksızlığın en kötü seviyelerine düştüler.

Herod'un ölümünden sonra krallığı üçe ayrıldı. Oğlu Archelaus, Samaria, Yahuda ve Kuzey Edom'un yöneticisi oldu. Fakat M.S. 6'da Sezar Augustüs, onu yöneticilikten aldı ve yerine Romalı bir yönetici getirdi. Bu durum M.S. 41'e kadar devam etti. İşte bu sıralarda Hz. İsâ (a.s.), İsrâilîoğulları'nı ıslâh etmek için ortaya çıkmıştı; fakat Yahudi liderleri onu kabule yanaşmıyordu; hatta onun, Roma yöneticisi Pontius Pilate tarafından ölüm cezasına çarptırılması için ellerinden geleni yapmışlardı.

Herod'un ikinci oğlu Herod Antipas, Kuzey Filistin'de Celile ve Ür-

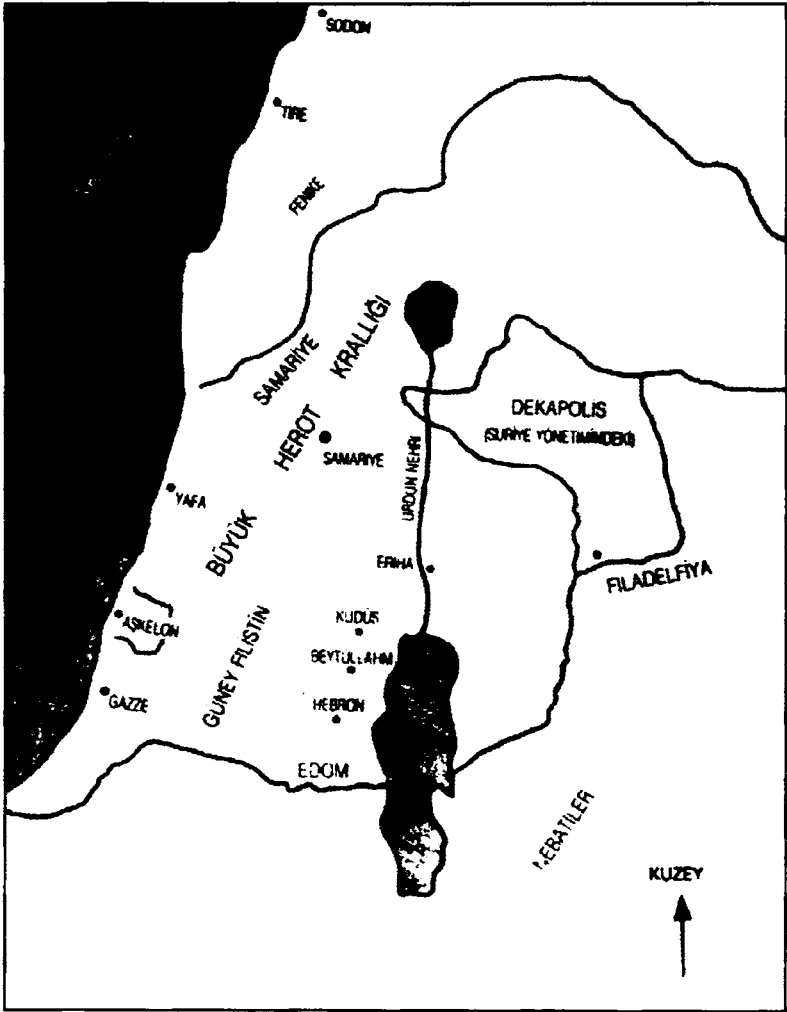
dün'ün yöneticisi oldu. Bir dansözün isteği üzerine, Hz. Yahyâ'nın (a.s.) başını kestiren işte bu kraldır.

Herod'un üçüncü oğlu Philip, bir tarafta Yermuk nehri, diğer tarafta Hermon dağı tarafından çevrelenen bölgeyi devraldı. Philip, Yunan ve Roma kültüründen, hem babasından, hem de kardeşlerinden çok daha fazla etkilenmişti. Bu nedenle, hakkın tebliğ edilmesi, Filistin'in diğer bölgelerindeki etkinin çok az bir bölümünü bile burada gösteremezdi.

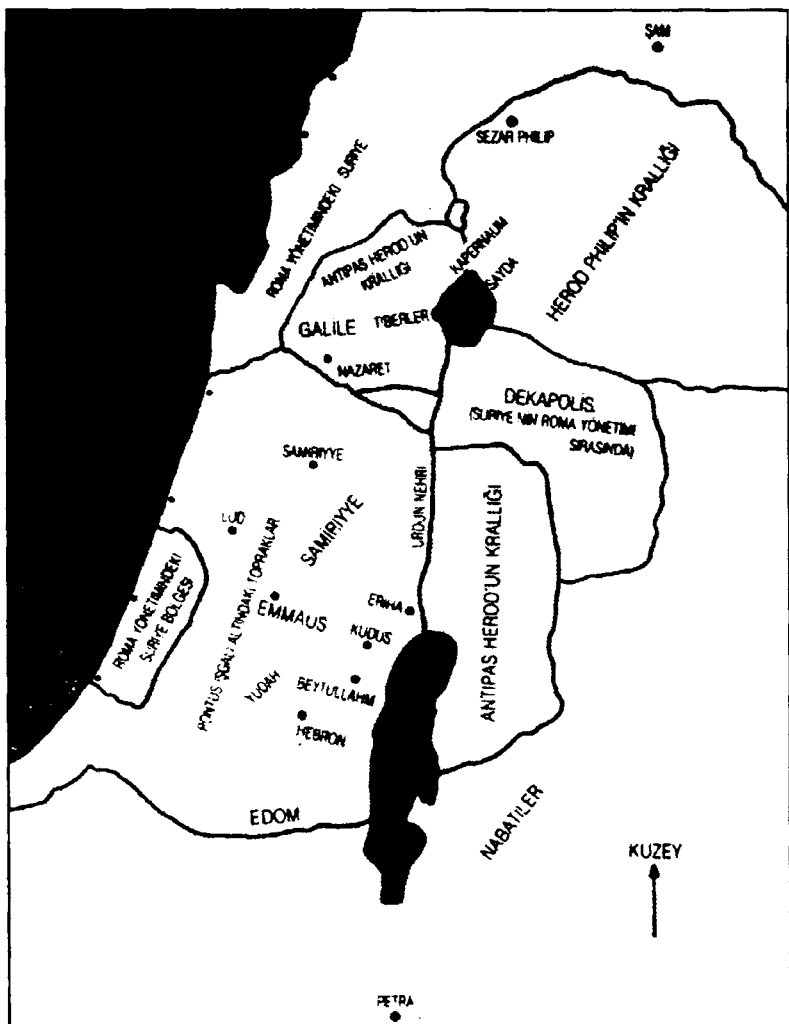
M.S. 41'de Romalılar, Herod'un torunu Herod Agrippa'yı bir zamanlar Herod tarafından yönetilen toprakların yöneticisi tayin ettiler. Yönetime geçtikten sonra bu adam, Hz. İsa'ya (a.s.) tabi olanlara elinden gelen işkenceyi yaptı. Havarilerin önderliğinde insanlar arasında Allah korkusunu ve güzel ahlâkı yaymak için girişilen hareketin başını ezmek için tüm gücünü kullandı.

Yahudilerin genelinin ve dinî liderlerinin ne durumda olduklarını anlayabilmek için, Hz. İsa'nın (s.a.) dört İncil'de yer alan vaazlarında onlara yönelttiği eleştirilere bir göz atılmalıdır. Yahyâ (a.s.) gibi bir din adamı, onların gözü önünde öldürülmüş, fakat bu barbarlığa karşı hiç kimse sesini çıkarmamıştır. Daha sonra topluluğun dinî liderlerinin hepsi söz birliği ile Hz. İsa'nın (a.s.) ölüm cezasına çarptırılmasını istemişlerdir. Bu azgınlığa yas tutacak sadece birkaç doğru insan vardı. Bunun da ötesinde Pontius Pilate; "Âdet üzere Fısıh Bayramı nedeniyle hangi mahkûmu serbest bırakalım: İsa'yı mı yoksa hırsız Barabbas'ı mı?" diye sorduğunda, hep bir ağızdan "Barabbas!" diye bağıldılar. Bu, Allah'ın İsrâilîgulları'na verdiği son şans; artık bundan sonra onların kaderi mühürlendi.

Bundan kısa bir süre sonra Yahudilerle Romalılar arasında bir anlaşmazlık çıktı ve bu, Yahudilerin M.S. 64-66 yıllarında açık bir isyan başlatmalarına neden oldu. Ne II. Herod Agrippa, ne de Roma maliye memuru Florus, bu isyanı bastırmayı başaramadılar. En sonunda Romalılar büyük bir askerî güçle saldırdılar ve M.S. 70'te Titus, Kudüs'ü zor kullanarak aldı. Yaklaşık 133.000 kişi kılıçtan geçirildi, 67 bin kişi esir alındı ve binlercesi Mısır madenlerinde ve başka ülkelerde çalıştırılmak üzere götürüldü. Bunlar ya arenalarda vahşî hayvanlara yem oluyor, ya da kılıçla çalışan savaşçıların hedef tahtası olarak kullanılıyorlardı. Bütün uzun boylu ve güzel kızlar fetih ordusu tarafından alındı. Kutsal Kudüs şehri ve Kutsal Mabet yerle bir edildi. Bundan sonra Filistin'de Yahudi etkisi o denli zayıfladı ki Yahudiler iki bin yıldır güç kazanamadılar ve Kutsal Mabet hiçbir zaman tekrar inşa edilemedi. Daha sonraları Roma İmparatoru Hadrian Kudüs'ü inşa ettirdi; fakat adını değiştirerek "Aelia" koydu. Fakat Yahudiler yüzyıllarca Kudüs'e giremediler. Bu, Yahudilerin ikinci kez sapmaları nedeniyle çektikleri cezaydı.

HARİTA - V
Büyük Herod Krallığı

HARİTA - VI

Hz. İsa zamanındaki Filistin

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن

يَرْحَمَكُم ۖ وَإِنْ عُدتُمْ عُدتْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾
 إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ
 يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْإِنْسَنُ بِالشَّرِّ
 دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَنُ عَجُولًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ
 آيَتَيْنِ ۖ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا
 فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ

فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

- 8 Umulur ki, Rabbiniz size merhamet eder; fakat siz (bozgunculuğa) dönerseniz, biz de (sizi aşağılık kılmaya ve cezalandırmaya) öneriz. Biz, cehennemi kâfirler için bir kuşatma yeri kıldık.¹⁰
- 9 Şüphe yok ki bu Kur'an, en doğru yola iletir ve sâlih amellerde bulunan mü'minlere, onlar için gerçekten büyük bir ecir olduğunu müjde verir.
- 10 Ve şüpheyiz, âhirete inanmayanlar için de acıklı bir azâb hazırlamışızdır.¹¹
- 11 İnsan hayra dua ettiği gibi, şerre de dua etmektedir. İnsan, pek acelecidir.¹²
- 12 Biz geceyi ve gündüzü iki ayet kıldık; gece ayetini sildik ve Rabbinizden bir fazl aramanız, yılların sayısını ve hesabı öğrenmeniz için gündüzün ayetini aydınlatıcı kıldık. Biz her şeyi yeterince açıkladık.¹³

AÇIKLAMA

10. Her ne kadar bu uyarı, İsrâiloğulları'na yapılan hitâbın sonunda parantez içi olarak yer almışsa da, bunun Yahudilere hitâb etmediği ve

sadece baştaki bölümünün onlara hitâb ettiği söylenemez. Aslında tüm hitâb Mekkeli müşriklere yöneliktir. Fakat burada onlara doğrudan hitâb edilmemiş, onları uyarmak için İsrâiloğulları'nın tarihinden önemli olaylar sunulmuştur.

11. Burada, Kur'ân'ın İsrâiloğulları'nın uğradığı âkıbeti yaşamaya hazır olmaları konusundaki uyarılarından ders almayan kişi, topluluk ve milletler korkutulup uyarılmaktadır.

12. Bu, Mekkeli kâfirlerin saçma isteklerine, Hz. Peygamber'den (s.a.) bahsettiği azâbı hemen indirmesi isteklerine verilen cevaptır. Bu bir önceki ayetle de yakından ilgilidir. Sanki şöyle demek istenir: “Ey akılsız insanlar topluluğu! İyilik isteyeceğinize, azap istiyorsunuz. Allah'ın azâbının uğradığı topluluğun çektiklerini görmüyor musunuz?”

Burada, kendilerine yaptıkları işkenceler ve daveti inatlarından ötürü reddetmeleri nedeniyle kâfirlerin helâk olması için dua eden mü'minlere de gizli bir uyarı vardır. Bu topluluğun içinde sonradan Müslüman olan ve İslâm'ın en kuvvetli temsilcileri haline gelen birçok kimse vardı. İşte bu nedenle Allah, “İnsan pek acelecidir.” demektedir. İnsan Allah'a, sadece anlık acil ihtiyaçları için dua eder. Oysa daha sonra yaşanan tecrübe gösterir ki, eğer Allah onun duasını kabul etmiş olsaydı, bu kendisi için daha kötü olurdu.

13. Allah, insanı evrendeki çeşitliliğin altında yatan hikmeti araştırmaya davet eder ve monoton bir aynılık beklememesini bildirir. Gerçekte tüm sistem çeşitlilik, farklılık ve her şeyin birbirinden ayrı olması kuralına dayanır. Bu olayı daha da açıklığa kavuşturmak için gece ve gündüzün ayetlerini ele alalım: “Siz bu iki birbirine zıt olayı günlük hayatınızda her gün gözlemlemektesiniz. Eğer bunun altında yatan hikmeti bir an düşünürseniz, böyle bir çeşitlilik olmasa, yeryüzünde hiçbir etkinliğin olmayacağı sonucuna varırsınız. Aynı şekilde insanların farklı tabiatı, düşünce ve eğilimlere sahip olarak yaratılmalarının altında da bir hikmet yatar. Eğer Allah, bütün insanları doğuştan doğru yaratsaydı ve sadece itâat edenleri ve mü'minleri bırakıp tüm isyankâr ve kâfirleri helâk etseydi, insanın yaratılış gayesi yerine getirilmemiş olurdu. Bu nedenle sadece gündüzün olmasını ve hiç gecenin olmamasını istemek doğru değildir. En doğru şey, hidâyet ışığına sahip olanların, ellerinden geldiğince sapıklığın karanlığını yok etmeye çalışmalarıdır. Eğer gecenin karanlığı gibi bir karanlık bulurlarsa, hidâyet ışığının güneş gibi tekrar meydana çıkması için beklemeleri onların görevidir.”

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَلْعَهُ فِي عُنُقِهِ
 وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ أَقْرَأُ كِتَابَكَ كَفَىٰ
 بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾ مَن أَهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ
 وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَمَا كُنَّا
 مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

- 13 Biz, her insanın kuşunu (işlediklerini, yaptıklarını) kendi boynuna doladık,¹⁴ kıyâmet gününde onun için açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız.
- 14 “Kendi kitabını oku; bugün nefsin hesap sorucu olarak sana yeter.”
- 15 Kim hidâyete ererse, kendi nefsi için hidâyete erer; kim de saparsa kendi aleyhine sapar.¹⁵ Hiçbir günahkâr, bir başkasının günah yükünü yüklenmez.¹⁶ Biz, bir peygamber gönderinceye kadar (hiçbir topluma) azâb edecek değiliz.¹⁷

AÇIKLAMA

14. “Biz herkesin kaderini (kısmetini) kendi boynuna doladık.” “İyi şans veya kötü kaderin sebep ve sonuçları kişinin kendisindedir. İyi davranışları nedeniyle iyi bir şansa sahip olur ve bunların eksiklikleri nedeniyle de kötü olaylarla karşılaşır.” Bu konuyu açığa kavuşturmak zorundaydı; çünkü kaderleri kendi iyi veya kötü amellerine bağlı olduğu halde, akılsız insanlar talihsizliklerini hep dış güçlere bağlamışlardır. Eğer sebeplere inerlerse, talihlerinin kendi iyi veya kötü nitelik ve yargılarına bağlı olduğunu görürler.

15. Burada, “Eğer bir kimse doğru yola uyarsa, ne Allah’a ne Peygamber’e ve ne de başka bir kimseye iyiliği dokunmaz; bu sadece kendi yararınadır” gerçeği vurgulanmaktadır. Diğer taraftan, eğer bir kimse doğru yoldan saparsa, ne Allah’a, ne Peygamber’e ve ne de insanları ıslâh eden kimseye hiçbir zarar veremez. Çünkü bunlar, insanları yanlış yollardan alıkoyup doğru yola yöneltmeyi dilerler ve hiçbir kişisel çıkar-

ları yoktur. Bu nedenle akıllı bir insanın yapması gereken şey, kendisine neyin doğru neyin yanlış olduğu açıklandıktan sonra doğru yola uymasındır. Bunun aksine, eğer çıkarlarına ve önyargılarına ters geldiği için Hak'tan yüz çevirirse, bunlar kendisinin dostu değil, düşmanı olacaktır.

16. Kur'ân, birçok yerde kişisel sorumluluk ilkesini sık sık vurgulamıştır. Çünkü hiç kimse ifade ettiklerini tam anlamaksızın körü körüne doğru yola tabi olamaz. Herkes sadece kendi ahlâkî tutumundan sorumludur ve Allah'a karşı kendisi hesap verecektir; başka hiç kimse onun yükünü paylaşmayacaktır. Örnek olarak bir nesil, bir toplum veya çok sayıda insanın ortak olduğu belirli bir davranış veya tutumu ele alalım. Hüküm gününde tüm insanlar Allah'ın önünde toplandıklarında, bu toplu hareket, o davranış veya tutuma katkıda bulunan herkese katkıda bulunduğu ölçüde sorumluluk yükleyecek ve ona göre ceza veya mükâfâta hak kazandıracak şekilde çözümlenecektir. Ne bir kimse başkasının yaptığı katkı nedeniyle cezalandırılacak, ne de bir kimsenin günahı başka bir kimseye yüklenecektir. Bu ilke, akıllı bir insanın başka insanları taklit ederek hareket etmemesi veya kendi davranışlarını başkalarının aynı tür davranışları ile haklı göstermeye çalışmaması için tekrar tekrar ifade edilmektedir. Eğer bir kimse kendi kişisel sorumluluğunu hissedebilirse, diğerleri ne yaparsa yapsın, hüküm gününden başarıyla çıkmasını sağlayacak davranışlarda bulunur.

17. Bu, Kur'ân tarafından zihinlere farklı şekillerde işlenen diğer bir ilkedir. Burada ilâhî adâletin uygulanmasında elçinin önemi vurgulanmaktadır. Çünkü ceza veya mükâfât, elçinin getirdiği mesaja göre belirlenmektedir. Bu mesaj, ilgili kişilerin lehinde veya aleyhinde bir delil olarak kullanılacaktır. Aksi takdirde insanların cezalandırılması âdil olmaz. Çünkü bu durumda insanlar, doğru yola uymalarını gerektiren bilginin kendilerine ulaşmadığı, bu nedenle de cezalandırılmamaları gerektiği ömrünü öne sürebilirler. Fakat elçinin daveti belirli bir topluluğa ulaştıktan ve onlar bu daveti reddettikten sonra, onlar için hiçbir özür imkânı kalmayacaktır.

Bazıları kendilerine sunulan daveti kabul etmek yerine, bu gibi ayetleri okuyarak sapıttırlar ve şöyle saçma sorular öne sürerler: "Hiçbir peygamberin tebliğini duymamış olanlar ne yapacaklar?" Bu tür insanlara verilecek en akıllıca cevap, hüküm gününde kendilerinin ne halde olacağı sorusudur. Çünkü onlara elçinin tebliği ulaşmıştır. Diğer insanlara gelince; kimin daveti duyduğunu ve belirli bir kişinin ona karşı ne zaman, nasıl, ne dereceye kadar hangi tutumu takındığını en iyi Allah bilir. Kısacası, bir kimsenin cezalandırılması için gerekli şartları hazırlayacak şekilde bir tebliğden haberdar olup olmadığını ancak Allah bilebilir.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا

مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾

- 16 Biz, bir ülkeyi helâk etmek istediğimiz zaman, onun ‘varlık ve güç sahibi önde gelenlerine’ emrederiz; böylelikle onlar onda bozgunculuk çıkarırlar. Artık onun üzerine söz hak olur da, onu köktünden darmadağın ederiz.¹⁸

AÇIKLAMA

18. Burada bir topluluğun Allah tarafından nasıl helâk edileceğinin bir planı yer almaktadır. Bir bölgenin zenginleri isyankâr oldular mı, o topluluk mutlaka helâk olur. Devam edegelen isyanları ve haddi aşmalarından sonra, zenginler isyanda o denli direnirler ki vicdânın içgüdüsel duygularını bile yok saymaya başlarlar. Aynı olaya 16. ayette de değinilmektedir: “Biz bir ülkeyi helâk etmek istediğimiz vakit, onun varlıklıklarına emrederiz ve orada itâatten çıkarlar.” Bunun nedeni, Allah’ın, insanın hidâyeti için vicdânı yaratmış olmasıdır. Binaenaleyh, vicdânın söyledikleri gerçekte Allah’ın emirleridir. Bu nedenle, “Biz bir ülkeyi helâk etmek istediğimiz zaman...” ayeti, Allah’ın sebepsiz yere bir topluluğu helâk etmek istediği anlamına gelmez. O ülke helâk edilir; çünkü isyanlarından sonra “artık o memlekete azap hak olmuştur. Biz onu tamamen mahvederiz.” Bu ülke helâk olmayı hak eder; çünkü sıradan insanlar, topluluğun önderleri ve topluluğun çökmesinin gerçek sorumluları olan zenginlere uyarlar. İlk önceleri zenginler, isyan, fesad, zulüm ve kötülükler işlerler; daha sonra da halk onlara uyar ve Allah’ın azâbını üzerine çekerler. Bu, aynı zamanda her toplumun önderlerini ve yöneticilerini seçmede çok dikkatli ve titiz olması gerektiği konusunda da bir uyarıdır. Çünkü eğer önderler, günahkâr ve isyankâr olurlarsa, kaçınılmaz olarak toplumu da felâkete sürüklerler.

وَكَمْ

أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ
 خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ
 لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ
 أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ
 مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ
 عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ
 وَلََّا خِرَةَ أَكْبَرُ دَرَجَتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا
 ءَاخَرَ فَتَقَعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا ﴿٢٢﴾

- 17 Biz, Nûh'tan sonra nice kuşakları yıkıma uğrattık. Kullarının günahlarını haber alıcı, görücü olarak Rabbin yeter.
- 18 Kim çarçabuk olanı (geçici dünya arzularını) isterse,¹⁹ orada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabuklaştırırız; sonra da ona cehennemi (yurt) kılarız; ona, kınanmış ve kovulmuş olarak gider.²⁰
- 19 Kim de âhireti ister ve bir mü'min olarak ciddi bir çaba göstererek ona çalışırsa, işte böylelerinin çabası şükre şâyandır.²¹
- 20 Hepsine, onlara da bunlara da Rabbinin ihsânından 'artırarak veririz'. Rabbinin ihsânı kesilmiş değildir.²²
- 21 Onlardan bir kısmını bir kısmına nasıl üstün tuttuğumuzu gör. Muhakkak âhirederece bakımından da daha büyüktür, üstünlük bakımından da daha büyüktür.²³
- 22 Allah ile beraber başka ilâhlar edinme!²⁴ Yoksa kınanmış ve kendi başına (yapayalnız ve yardımcısız) bırakılmış olursun.

AÇIKLAMA

19. Arapça “عاجلة” kelimesi sözlükte “hemen sahip olunabilen şey” anlamına gelir; fakat Kur’ân, bu kelimeyi sadece dünyevî hayatta yararlanılabilen fayda ve sonuçlara sahip olan “bu dünya” için kullanır. Bunun karşıt anlamlısı olan “âhiret” ise, ölümden sonraki öte dünyada yararlanılabilen fayda ve sonuçlara sahiptir.

20. Âhirete inanmayan kimse, cehennemi hak eder; çünkü sadece bu dünyanın geçici fayda ve çıkarları için çalışır ve onun çabaları sadece maddî nesnelerle sınırlıdır. Bu nedenle böyle bir kimse, sadece bu dünyaya tapar ve yanlış bir tutum içinde yaşar. Çünkü onda kişisel sorumluluk duygusu ve Allah’a hesap verme inancı yoktur. Bu yüzden en sonunda cehennem azâbını hak eder.

21. “Öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir.” Âhirette kurtuluşu etmek için harcanan tüm çabaların karşılığı verilir.

22. Allah bu dünya nimetlerini hem bu dünyayı isteyenlere, hem de âhiret için çalışanlara verir. Fakat bu sadece Allah’ın bir lütfudur, başkalarının değil. Ne bu dünyayı isteyenler, âhiret için çalışanları bu nimetlerden mahrum bırakabilir; ne de âhiret için çalışanların, dünyayı isteyenlerden bu nimetleri almaya güçleri vardır.

23. Bu, âhiret için çalışanların, bu dünyada da, dünya hayatını isteyenlerden daha üstün bir seviyede olduklarını göstermektedir. Fakat bu üstünlük, dünyevî şeyler (iyi yemek, iyi giyecek, saray gibi evler, taşıtlar... vs.) gibi zenginlik göstergesi şeyler bakımından daha iyi bir derecede olmak demek değildir. Onlar, zâlimlerin ve zenginlerin sahip olmadığı gerçek şeref, sevgi ve iyi niyeti yaşarlar. Çünkü âhiret için çalışanlar, bu dünyada ne kazanırlarsa şerefli ve doğru bir şekilde kazanırlar; oysa sadece dünya için çalışanlar, haksız yollardan servet biriktirirler. Sonra, âhiret için çalışanlar kazandıklarını doğru ve iyi yollara harcarlar; başkalarına karşı yükümlü oldukları görevleri yerine getirirler. Onlar paralarını Allah yolunda, Allah’ın rızasını kazanmak için fakir ve muhtaçlara harcarlar. Bunların aksine dünyaya tapanlar, servetlerini lüks tüketime, günah amellerine, fesâda ve diğer kötülükleri yaymaya harcarlar. Bu, ilk bahsettiklerimizi Allah’a ibâdetin ve her yönden temiz ve saf olmanın timsalleri haline getirir ve onları dünyaya tapanlardan o denli açık bir şekilde ayırır ki, diğerlerinden daha yüksek seviyede oldukları hemen anlaşılır. Bunlar açıkça gösterir ki, âhiret için çalışanların dereceleri öte dünyada daha yüksek olacaktır ve onlar dünyaya tapanlardan çok daha üstün bir konumda olacaklardır.

24. Bu cümle şöyle de ifade edilebilir: “Allah’ın yanı sıra başka bir tanrı icat etme.” Veya “Bir başkasını Allah’ın yanı sıra tanrı edinme.”

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّاَّ

إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ
كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾
وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا
رَبَّيْنِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا
صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَءَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ
وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذُرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ إِنْ الْمُبْذِرِينَ
كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

- 23 Rabbin,²⁵ O'ndan başkasına kulluk etmemenizi²⁶ ve anne-babaya iyilikle davranmayı emretti. Şayet onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlılığa ulaşırsa, onlara “Öf!” bile deme ve onları azarlama; onlara güzel söz söyle.
- 24 Onlara acıyarak alçakgönüllülük kanadını ger ve de ki: “Rabbim! Onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse, Sen de onları esirge.”
- 25 Rabbiniz, sizin içinizdekini daha iyi bilir. Eğer siz sâlih olursanız, şüphesiz O da, (kendisine) yönelip dönenleri bağışlayıcıdır.²⁷
- 26 Akrobaya hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. İsrâf ederek saçıp savurma.
- 27 Çünkü saçıp savuranlar, şeytanın kardeşleri olmuşlardır; şeytan ise Rabbine karşı nankördür.

AÇIKLAMA

25. Buradan itibaren yer alan ayetlerde, İslâm'ın insan hayatının tüm yapısını üzerine dayandırmayı amaçladığı ana ilkeler ortaya konulmaktadır. Bunlar, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından Mekke döneminin sona

erdiği ve Medîne döneminin başlayacağı sıralarda ilan edilen, tabir yerindeyse, Hz. Peygamber'in davetinin bir manifestosunu oluşturmaktadırlar. Böylece herkes, İslâm toplumunun ve devletinin hangi ideolojik, ahlâkî, kültürel, ekonomik ve hukukî ilkeler üzerine kurulacağını bilecektir. (Bkz. En'âm Sûresi 151-153 ayetler ve bunlarla ilgili açıklamalar.)

26. Bu emir çok geniş kapsamlıdır. Sadece Allah'tan başka bir ilâha tapmayı yasaklamakla kalmaz; aynı zamanda kişinin hiç tereddütsüz Allah'a ibâdet ve itâat edip ona boyun eğmesi gerektiği anlamına da gelir. Sadece O'nun emirleri ve kanunları itâat edilmeye lâıyk ve O'nun otoritesinin her şeyin üstünde olduğu kabul edilmelidir. Bu, sadece dinî inanç ve kişisel uygulama ile sınırlı bir emir değildi; aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.) tarafından Medîne'de uygulanarak ortaya konulan ahlâkî, kültürel ve siyasî sistemin de temelini teşkil eden bir ilkeydi. Bu kurulan sistemin ilk ve en önemli dayanağı, ancak Allah'ın ma'bûd, kanun koyucu ve hâkim olarak kabul edilmesi ilkesiydi.

27. Bu ayet, insan üzerinde Allah'tan sonra en büyük hak sahibi olan kimselerin anne-baba olduğunu bildirmektedir. O halde çocuklar anne ve babalarına itâat etmeli, saygı göstermeli ve hizmet etmelidirler. Toplumdaki kollektif ahlâk, çocukların anne-babalarına müteşekkik ve saygılı olmalarını zorunlu kılmalıdır. Anne-baba nasıl çocukluklarında onları besleyip büyüttülerse, çocuklar da onlara aynı şekilde hizmet etmelidirler. Her şeyin ötesinde bu ayet, sadece ahlâkî bir emir veya tavsiye değil, aynı zamanda ayrıntılarını hadis ve fıkıh kitaplarında bulabileceğimiz, anne-babanın hak ve yetkilerinin dayanağı niteliğindedir. Bundan başka, anne-babanın haklarını gözetme, onlara itâat ve saygılı davranış, İslâm toplum ve medeniyetinde maddî öğretimin ve ahlâkî eğitimin en önemli ögesini oluşturmaktadır. Tüm bunlar, İslâm devletinin, aile hayatını kanunlar, hukukî düzenlemeler ve eğitim politikaları ile dengeli ve sağlıklı bir biçimde devam ettirmesi ve ailenin parçalanmasını engellemesi ilkesinin oluşmasını sağlayan emirlerdir.

İslâm manifestosunun bu maddeleri sadece ahlâkî öğretilerle sınırlı kalmamış, zekâtla ve sadaka ile ilgili emirlerin temelini de oluşturmuştur. Miras, vasiyet ve hibe ile ilgili hükümler bu maddelere dayanmaktadır. Yetimlerin hakları bunlarla belirlenmiş ve her beldenin bir yolcuu en az üç gün bedava ağırlaması zorunlu kılınmıştır. Sonuç olarak tüm ahlâkî sistem, sevgi, cömertlik ve birlik duyguları yaratmak üzere şekillendirilmiştir. O denli ki, insanlar ne kanunla zorlanabilecek ne de emredilebilecek bu ahlâkî hakları, kendiliklerinden yerine getirmeye ve bunların önemini kavramaya başlamışlardır.

وَأَمَّا

تُعْرِضَنَّ عَنْهُمْ أَبْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا
مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ
الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن
يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

- 28 Eğer Rabbinden ummakta olduğun bir rahmeti beklerken (darlıkta olduğundan) onlara sırt çevirecek olursan, bu durumda onlara yumuşak söz söyle.²⁸
- 29 Elini boynunda bağlanmış olarak kılma, büsbütün de açık tutma. Sonra kınanır, hasret (pişmanlık) içinde kalakalırsın.²⁹
- 30 Şüphesiz senin Rabbin, rızkı dilediğine genişletir –yayar- ve daraltır. Gerçekten O, kullarından haberi olandır, görendir.³⁰

AÇIKLAMA

28. Bu üç madde (3-5), kişinin kazanç ve servetini sadece kendisine harcaması için ayırmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Kendi ihtiyaçlarını normal bir şekilde karşılamak ve akrabalarının, komşularının ve diğer muhtaç insanların haklarını vermek için elinden geleni yapmalıdır. Bu tür davranışlar, İslâm'ın toplumsal hayatında birlik, sevgi ve adâlet ruhunun doğmasına yardımcı olacaktır. Böylece her akraba diğeriyle birlik olacak, her zengin yakınındaki fakirlere yardım edecek ve her yolcu kendisini cömert ev sahipleri arasında şerefli bir misafir olarak bulabilecektir. Hak kavramı o denli geniş kapsamlıdır ki, her birey tüm diğer insanların kendisi ve serveti üzerinde hakları olduğunu kabul etmeli ve onlara iyilik yapmadığı; bilakis haklarını verdiği gibi bir duygu içinde yardım etmelidir. Bu durumda, eğer bir kimse yardım edebilecek durumda değilse karşısındakinden özür dileycek ve Allah'a, O'nun kullarına yardım edebilmesini sağlayacak, servet vermesi için dua edecektir.

29. "Elini boynuna bağlı olarak asma" diye kelimesi kelimesine tercüme edilen cümle, "cimri olma" anlamına gelir. "Onu büsbütün de açıp saçma" ise, "savurgan ve müsrif olma" anlamına gelir. Eğer 27 ve 29. ayetler

birlikte okunursa, Kur'ân'ın insanlardan orta yolu takip etmelerini, yani ne servetin dönüşümünü ve dağılımını engelleyecek denli cimri, ne de kendi ekonomik durumlarını çökertecek denli savurgan olmamalarını istediği anlaşılır. Bunun aksine, onlar dengeli bir biçimde davranmayı öğrenmeli; parayı harcaması gereken yere harcamalı ve kendilerini felâkete sürükleyecek savurganlıktan sakınmalıdırlar. Gerçekte parayı insanın gerçek ihtiyaçlarından olmayan, faydasız yerlere, yani gösteriş, lüks, günah fiiller ve buna benzer yerlere harcamak, Allah'ın verdiği nimete karşı nankörlük etmektir. Bu nedenle, bu tür yerlere para harcayanlar şeytanın kardeşleridir.

Bu iki cümle de, sadece bireye yapılan ahlâkî tavsiye ve emirden ibaret değildir. Bu emirler, İslâm toplumunu ahlâkî eğitim, sosyal baskı ve hukukî sınırlamalarla savurganlıktan korumaya yöneliktir. Buna uygun bir şekilde, Medîne İslâm Devleti'nde toplumu savurganlıktan korumak için bazı önlemler alınmıştı. Birincisi; savurganlık ve lüksün birçok çeşidi kanûnen yasaktı, yani haramdı. İkincisi; bunlara karşı hukukî önlemler alınmıştı. Üçüncüsü; israfı içeren gelenekleri ortadan kaldıracı sosyal düzenlemeler yapılmıştı. Devletin, bireylerin açıktan yaptıkları israfı engelleme hakkı vardır. Her şeyin ötesinde zekât ve sadaka, pintiliği ve para biriktirme arzusunu ortadan kaldırmaya yardımcı oluyordu. Bu önlemlerin yanı sıra, insanların savurganlıkla cimriliği, cömertlikle hasisliği birbirinden ayırmasını sağlayan genel bir toplumsal sağduyu yaratılmıştı. Öyle ki cimri insanlar aşağı görülüyor, cömert insanlar şerefli kabul ediliyordu. Bu zihni ve ahlâkî tavır, İslâm toplumunun bir parçası olmuştu. Bugün de İslâm toplumunda cimri ve savurgan insanlar aşağı görülmekte, cömert insanlara ise her yerde saygı gösterilmektedir.

30. Yani, "İnsan, insanlar arasında servet bakımından var olan eşitsizliğin hikmetini anlayamaz." Bu nedenle, sun'î araçlarla doğal servet dağılımını değiştirmeye çalışmamalıdır. Doğal eşitsizliği ortadan kaldırmak veya onu adâletsiz bir hale sokmak için sun'î araçlar kullanmak doğru değildir. Her iki aşırı uç da yanlıştır. En iyi ekonomik sistem, servetin ilâhî kanuna uygun bir şekilde dağıtılmasına dayanan sistemdir.

Ekonomik eşitsizliğin hikmetini anladıktan sonra, bu farklılığı kendiliğinden kötü saymak ve sınıfsız bir toplum yaratmaya çalışmak gibi problemler söz konusu olmaz. Böyle bir problemin doğmamasının yanı sıra, insan doğasına daha yakın olan ve bu ilâhî kurallar üzerine kurulan Medîne toplumunda, ekonomik farklılıklara sun'î araçlarla müdahale edilmiyordu. Fakat ahlâkî ve hukukî düzenlemelerle bunlar, adâletsizlik yerine birçok ahlâkî, rûhî ve kültürel fayda ve güzelliğin doğmasında rol oynamışlardır. Böylece evrenin yaratıcısı tarafından yaratılan ekonomik farklılıkların hikmeti, Medîne'de gözler önüne serilmiştir.

وَلَا تَقْتُلُوا

أَوْلَدَكُمْ خَشْيَةً إِمَّا لَقِيتُمْ نَحْنُ نَزَرُفُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنْ قَتَلْتُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۖ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾

- 31 Yoksulluk endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin; onlara da, size de biz rızık veriyoruz. Şüphe yok, onları öldürmek büyük bir hata (suç ve günah)dır.³¹
- 32 Zinaya yaklaşmayın; şüphe yok o, 'çirkin bir hayasızlık' ve kötü bir yoldur.³²
- 33 Haklı bir neden olmaksızın Allah'ın haram kıldığı³³ bir kimseyi öldürmeyin.³⁴ Kim mazlum olarak öldürülürse, onun velisine yetki vermişizdir;³⁵ o da öldürmede ölçüyü taşırmaz.³⁶ Çünkü, o gerçekten yardım görmüştür.³⁷
- 34 Erginlik çağına erişinceye kadar, -o da en güzel bir tarz olması- dışında yetimin malına yaklaşmayın.³⁸ Ahde vefâ edin. Çünkü ahid bir sorumluluktur.³⁹

AÇIKLAMA

31. Bu ayet, eski çağlardan günümüze dek süregelen doğum kontrolü hareketini kökten yasaklamaktadır. İnsanları, çocuklarını öldürmeye veya düşük yaparak yok etmeye yönelten dürtü açlık korkusuydu. Çağımızda buna yeni bir metod daha eklenmiştir: Kürtaj, İslâmî tebliğin bu maddesi insanların sun'î metotlarla çoğalmayı engellemesini yasakla-

makta ve Allah tarafından emredilen doğal metotlarla üremeyi, çoğaltmaya teşvik etmektedir. Bu maddeye göre, açlık ve kaynakların azlığına doğum oranını kontrol etmek gibi bir çözümü öne sürmeleri, insanların en büyük hatasıdır. Bu nedenle, bu ayette insana şöyle bir uyarı yapılmaktadır: “Ey insan! Yiyeceklerle ilgili düzenlemeleri yapan sen değil-sin; fakat seni yeryüzüne yerleştiren, sana nimetler veren ve senden sonra geleceklere de nimetler verecek olan Allah’tır.” Tarih bize, bir bölgenin nüfusu ile beslenme kaynaklarının aynı oranda arttığını, hatta besin kaynaklarının daha da hızla arttığını söylemektedir. Bu nedenle insanın, Allah’ın işine ve düzenlemesine karışması aptallıktır.

Bu öğretinin bir sonucu olarak, Kur’ân’ın indirilişinden bu yana, Müslümanlar arasında ne bir doğum kontrol hareketi başlamış, ne de çocuk öldürmeye doğru bir eğilim ortaya çıkmıştır.

32. “Zinâyâ yaklaşmayın.” Bu emir hem bireye, hem de bir bütün olarak topluma hitâb etmektedir. Bu emir, kişiyi sadece zinâyâ ve fuhuş karşı uyarmakla kalmaz; aynı zamanda ona yönelten veya sebep olan her şeye karşı da uyarır. Topluma gelince; ayet, toplumun zinâyâ önleyici ve ona yönelten sebep ve araçları ortadan kaldıracı önlemler almasını emretmektedir. Bu nedenle toplum, zinâyâ ortadan kaldıracı bir çevre oluşturmak için tüm eğitsel ve hukukî araçları kullanmalıdır.

En son olarak bu madde, İslâmî hayat tarzının kanun ve düzenlemelerinin temelini oluşturmaktadır. Bu maddenin ifade ettiklerinin uygulanabilmesi için zinâ ve zinâ iftirası hukukî suçlar olarak belirlenmiş, “hicâb” ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Müstehcen neşriyât ve fuhuş şiddetle yasaklanmış, sarhoş edici içkilerin içilmesi haram kılınmıştır. Zinâyâ teşvik eden müzik, oyun ve resimler de yasaklanmıştır. Daha sonra da evliliği kolaylaştırıcı ve zinânın kökünü kesen yasaklar konulmuştur.

33. “Hiçbir canı öldürmeyin” yasağı, sadece başkalarını değil, kişinin kendi canını da kapsamı içine almaktadır. Çünkü o da, bu emri takip eden yasağın içine dahildir. Bu nedenle intihar da cinâyet kadar büyük bir günahdır. Bazı akılsız insanlar intiharın yasak olmadığını; çünkü, herkesin kendi nefsi (canı) üzerinde hâkim olduğu fikrini öne sürmektedirler. Bu nedenle, onlara göre kişinin kendisini öldürmesinde veya servetini yok etmesinde hiçbir kötülük yoktur. Onlar her nefsin Allah’a ait olduğunu ve kişinin onu yok etme, hatta kötüye kullanmaya bile hakkı olmadığını unutmaktadırlar. Bu dünya bir imtihan yeridir ve biz Allah’ın dileğine uygun bir şekilde hayatımızın sonuna dek burada bir denemeden geçeceğiz. Yaşadığımız şartların uygun veya denenme için tercih edi-

lir olup olmaması önemli değildir. Bu nedenle bırakın imtihandan kurtulmak için (Allah'ın yasakladığı) intihar suçunu işlemeyi, imtihan alanından kaçmak bile doğru değildir. Çünkü intihar eden kimse, küçük ve önemsiz meselelerden büyük ve ebedî azâba kaçmaktadır.

34. İslâm devleti kurulduğunda “haklı olarak öldürme” sadece beş durum ile sınırlandırılmıştı.

- (1) Kasten adam öldüren,
- (2) Savaş sırasında hak dine karşı gelenler,
- (3) İslâm devletini ortadan kaldırmaya çalışanlar,
- (4) Zinâ yapan evli kadın veya erkek,
- (5) Mürted.

35. Arapça “sultan” kelimesini “kisas için salâhiyet” diye tercüme ettik. Burada “sultan” kelimesi “hukukî işlem için bir zemin” anlamına gelmektedir. Burada, bir cinâyet işlendiğinde salâhiyetli olan kişinin devlet değil, öldürülen kişinin velî veya velîleri olduğu ortaya konulmaktadır. Öldürülenin velîsi, katili affetme veya ondan hayatına karşılık diyet alma yetkisine sahiptir.

36. “Öldürmede aşırıya gitmek.”; katilden başka kimseleri de öldürmek, suçluyu işkence ile öldürmek, suçlunun cesedini tahrip etmek, diyet aldıktan sonra katili öldürmek vs. anlamlarına gelebilir. Tüm bunlar yasaklanmıştır.

37. Yardımın nasıl verileceği açıklanmamıştır; çünkü ayetin nâzil olduğu dönemde henüz İslâm devleti kurulmamıştı. Devletin kuruluşundan sonra, öldürülenin velîsinin kisası uygulama yetkisinin olmadığı açığa çıkmıştır. Sadece İslâm devleti kisası uygulama yetkisine sahiptir. Bu nedenle adâlet sadece devletten istenmelidir.

38. Bu da sadece ahlâkî bir tavsiye niteliğinde değildir. İslâm devleti kurulduğunda yetimlerin haklarının korunması için hukukî ve kanûnî önlemler alınır. Bunların ayrıntıları fıkıh ve hadis kitaplarında yer almıştır. Bu hüküm, kendi haklarını koruyamayan kişileri de kapsayacak şekilde genişletilebilir. Hz. Peygamber (s.a.), “Velîsi olmayanın velîsi benim” diye buyurmuştur. Bu, İslâm'daki birçok kanun ve düzenlemelerin temelini teşkil eder.

39. “Ahdi yerine getirme” ilkesi, sadece fertler için ahlâkî bir emir olarak kalmamış; daha sonraları İslâm devleti kurulduğunda, İslâm toplumunun ve devletinin iç ve dış ilişkilerinde tavrını belirleyen yol gösterici bir ilke olmuştur.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ

وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾ ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾

- 35 Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın;⁴⁰ bu, daha hayırlıdır ve sonuç bakımından daha güzeldir.⁴¹
- 36 Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme; çünkü kulak, göz ve kalb, bunların hepsi ondan sorumludur.⁴²
- 37 Yeryüzünde böbürlenerek yürüme; çünkü sen ne yeri yarabilirsin, ne dağlara boyca ulaşabilirsin.⁴³
- 38 Bütün bunlar, kötülüğü olan, Rabbinin katında da hoş olmayanlardır.⁴⁴
- 39 Bunlar, Rabbinin sana hikmet olarak vahyettiği şeylerdir. Rabbin ile beraber başka ilâhlar kılma! Yoksa yerilmiş, kovulmuş olarak cehenneme bırakılırsın.⁴⁵

ACIKLAMA

40. Bu emir sadece bireylere hitâb etmez. Bu emir, cadde ve pazarlarda alışverişlerin gerçek ölçü ve tartılara uyup uymadığını kontrol etmeyi, tartı ve ölçünün eksiltilmesini kanun zoruyla önlemeyi, İslâm devletinin görevlerinden biri haline getirmektedir. Sonraları bütün ticârî işlerde ve ekonomik ilişkilerdeki haksızlığı ortadan kaldırmak, devletin görevleri arasında değerlendirildi.

41. Yani, “Onun sonu, bu dünyada da âhirette de iyi olacaktır.” Böyle davranmanın sonu bu dünyada iyidir; çünkü alıcı ile satıcı arasında karşılıklı güven yaratır. Bunun sonucu ticaret gelişir ve genel bir refah yaşanır. Âhirete gelince; orada âkıbet sadece temizlik, adâlet ve Allah korkusuna dayanır.

42. “Bilmediğin şeyin ardına düşme” ayetinin anlamı çok geniştir. Hem bireysel hem de toplumsal hayatta, kişinin “bilgi” yerine tahmin ve zanna uymamasını gerektirir. Bu emir, İslâm hayatının ahlâkî, hukukî, siyasî ve idarî tüm yönlerini kapsar ve bilim, sanat ve eğitim için de geçerlidir. Bu emir, toplumun insan hayatında “bilgi” yerine “tahmine” uyma- nın ortaya çıkardığı birçok meseleden korur. İslâm ahlâkı şunları gerektirir: Şüpheden kaçın ve araştırmaksızın hiçbir birey veya grubu suçlama! Kanunda, hiç kimsenin aleyhinde yeterli araştırma yapılmaksızın işlem yürütülemeyeceği şeklinde sürekli bir ilke vardır. Soruşturma sırasında sadece şüphe nedeniyle bir kimseyi tutuklamak, dövmek veya hapsedmek yasaktır. Dış ilişkilerde de, soruşturma ve araştırma yapmaksızın hiçbir harekete girişilmeyeceği ve söylentilerin ortalıkta dolaşmasına izin verilmeyeceği şeklinde belirlenmiş dengeli bir politika izlenmelidir. Aynı şekilde eğitimde de sadece tahmin, varsayım ve akıldışı teorilere dayanan bilimler kabul edilmez. Her şeyin ötesinde bu cümle hurâfe ve bâtıl inançları kökten kesip atmaktadır. Çünkü bu emir, mü'minlere sadece Allah ve Peygamberi tarafından öğretilen “bilgi”ye dayanan şeyleri kabul etmeleri gerektiğini bildirmektedir.

43. Burada kibirli ve zorba insanların davranışları eleştirilmektedir ve sadece birey için değil, İslâm toplumunun toplu tavrı için de geçerlidir. Bu hidâyet ve yol gösterme nedeniyle, bu kurallar (manifesto) üzerine, Medîne’de kurulan İslâm devletinin yöneticileri ve kumandanları her tür kibir, zorbalık, gurur, kendini beğenme, yüksekte bakma gibi özelliklerden uzak kalmışlardır. O denli ki, savaş alanında bile gurur ve kibre neden olacak en ufak bir söz bile sarf etmemişlerdir. Onların giyecekleri, yiyecekleri, evleri ve binekleri hep sade ve basit olmuştur. Kısacası onların tacirleri “büyüklenenler” gibi değil, alçakgönüllü insanlar gibiydi. Bu nedenle onlar, hiçbir zaman fethettikleri şehrin halkını kibir ve gururla korkutup ezmemişlerdir.

44. Yani “Allah, haram olan hiçbir şeyin yapılmasından hoşlanmaz” veya başka bir deyişle, “Allah bu emirlerden herhangi birine karşı gelinmesinden hoşlanmaz.”

45. Gerçi bu ayette hitâb Hz. Peygamber’edir (s.a.); fakat diğer birçok ayette olduğu gibi gerçek muhâtab tüm insanlardır.

أَفَأَصْفَنكُمْ رَبُّكُم بِالْبَيِّنَاتِ وَأَتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
 إِنْسَاءً إِنَّكُمْ لَقُلُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا
 الْقُرْآنِ لِيَذَكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ
 آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَأَبْتَغُوا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

- 40 Rabbiniz size erkekleri seçti de meleklerden dişileri mi (kendine) edindi?⁴⁶ Gerçekten siz büyük bir söz söylemektesiniz.
- 41 And olsun, biz bu Kur'an'da çeşitli açıklamalar yaptık, öğüt alıp düşünsünler diye; oysa bu, onların daha da uzaklaşmalarından başkasını arttırmıyor.
- 42 De ki: "Eğer söyledikleri gibi O'nunla beraber ilâhlar olsaydı, onlar arşın sahibine mutlaka bir yol ararlardı."⁴⁷

AÇIKLAMA

46. Bkz. Nahl: 57-59 ve ilgili açıklama notları.

47. Yani, "Onlar kendileri arşa sahip olmak için çaba harcarlardı." Eğer birden fazla ilâh olsaydı, şu iki sonuçtan biri ortaya çıkardı:

1) Eğer her biri birbirinden bağımsız ilâhlar olsalar, sınırsız evrenin yönetiminde birbirleriyle anlaşamazlar ve evrenin işleyişinde düzen, âhenk ve denge olmazdı. Her an anlaşmazlık çıkar ve her biri tek hâkim olmak için çalışırdı.

2) Eğer onlardan bir tanesi en üstün ilâh olsa ve diğerleri onun bazı yetkiler verdiği kulları olsaydı, onlar üstün ilâhın daima itâat eden kullar olarak kalmazlar ve kendileri de en üstün olmaya çalışırlardı.

Oysa gerçek şudur ki, göklerde ve yerde olan her şey, yetişmesi için ortak bir amaçla hareket etmeseler, bu evrende bir tek buğday tanesi veya bir tutam ot bile büyüyemez. Bu nedenle ancak câhil ve anlayışsız bir kimse, bu evrenin işlerini yürüten birbirinden bağımsız veya yarı bağımlı birden fazla tanrının olduğunu söyleyebilir. Evrenin doğasını ve işleyişini inceleyen herkes, bu evreni yöneten tek bir varlık ve tek bir hâkim olduğu ve bunda hiçbir kimsenin payı olmasına imkân olmadığı görüşüne varır. 1

سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ
 السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ
 بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا
 غَفُورًا ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا
 يُؤْمِنُونَ بَالًا خَيْرَةً حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً
 أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ
 وَحْدَهُ وَلَوَّا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ
 بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ
 تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾

- 43 O, onların dediklerinden münezze, yüce ve büyük bir yükseklikle yüksektir.
- 44 Yedi gök, yer ve bunların içindekiler⁴⁸ O'nu tesbîh etmektedir;⁴⁹ O'nu övgü ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur; ancak siz onların tesbîhlerini kavramıyorsunuz. Şüphe yok O, Halîm olandır, bağışlayandır.⁵⁰
- 45 Kur'ân okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanlar arasında görünmez bir perde kıldık.
- 46 Ve onların kalbleri üzerine, onu kavrayıp anlamalarını engelleyen kabuklar, kulaklarına da bir ağırlık koyduk.⁵¹ Sen Kur'ân'da sadece Rabbini "bir ve tek" (ilâh olarak) andığın zaman, 'nefretle kaçır vaziyette' gerisin geriye giderler.⁵²
- 47 Biz onların seni dinlediklerinde ne için dinlediklerini, gizli konuşmalarında da o zâlimlerin: "Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz" dediklerini çok iyi biliriz.⁵³

AÇIKLAMA

48. Yani, “Bütün evren ve onun içinde bulunan her şey, onları yaratan ve koruyan varlığın her tür eksiklik, hata ve zayıflıktan uzak olduğuna ve O’nun hiçbir ortağı ve eşi olmayacak kadar yüce olduğuna şahidlik eder.”

49. Her şey sadece yaratıcıyı hamd ile tesbîh etmekle kalmaz; aynı zamanda O’nun her yönden eşsiz ve hamde lâayık tek varlık olduğuna da delil teşkil eder. Her şey yaratıcısının ve düzenleyicisinin her tür niteliği mükemmele ulaştığı bir tek varlık olduğunun bir delilidir. Bu nedenle sadece O, hamde ve övgüye lâyıktır.

50. Yani, “O’na karşı cüretkâr olmanıza ve sürekli O’na yanlış şeyler ve ortaklar isnâd etmenize rağmen, sizi bağışlamasının ve sabretmesinin tek nedeni, O’nun Halîm ve Gafûr olmasıdır. O ne sizden rızkınızı esirger, ne sizi lütfundan mahrum bırakır, ne de isyankâr ve günahkâr bir kimseyi yıldırımla yakar. O, o denli Halîm ve Gafûr’dur ki, insanlara ve toplumlara ıslâh olmaları için zaman tanır; onların doğru yolu bulabilmesi için nebîler ve rasûller gönderir ve samimiyetle ve pişmanlıkla doğru yola uyan bir kimsenin geçmiş günahlarını affeder.

51. Burada, âhirete inanmayanların Kur’ân’dan faydalanamayacakları konusundaki ilâhî kurala işaret edilmektedir. Allah şöyle bir kural koymuştur: “Âhirete inanmamanın doğal sonucu, böyle bir kimsenin Kur’ân’ın mesajına karşı kalbinin katılaşması ve kulaklarının sağırlaşmasıdır; çünkü Kur’ân’ın daveti âhiret inancına dayanmaktadır. Böylece Kur’ân, insanları, kendilerini burada hesaba çekecek hiç kimsenin olmadığını düşündürse bile, bu dünyanın geçici zevkleri ile oyalanmalarını gerektirdiği konusunda uyarır. Gerçekte bu görünenler, onların hiç kimseye karşı sorumlu olmadıkları anlamına gelmez. Aynı şekilde Allah şirke, ateizme, küfre ve tevhîde aynı ölçüde uygulanma izni verdiyse ve bunların uygulanması, dünyada (insanı hayr veya şerri yapma imkânına sahip olması gibi, potansiyel imkân bakımından -çev.) hiçbir pratik farklılığa neden olmuyorsa; bu, bunların hiçbir sonuç doğurmadıkları anlamına gelmez. Çünkü gerçek şu ki, herkes yaptıklarından sorumludur; fakat öldükten sonra âhirette, herkes sadece tevhîdin doğru olduğunu ve diğer tüm doktrinlerin yanlış olduğunu anlayacaktır. Çünkü şimdi yapılan işlerin sonuçları görünmüyorsa da, ölümden sonra hepsi açığa çıkacaktır; fakat şimdi gerçek, görünmez bir perde ile gizlenmektedir. Kendisine uyularak mükâfât kazanılan ve uyulmadığında ceza gö-

rûlen kaçınılmaz bir ahlâkî kural vardır. Bu ahlâkî kurala göre verilecek kararlar, âhirette uygulanacağı için, bu geçici hayatın câzibesine kendinizi kaptırmamalısınız. Bu nedenle, en sonunda yaptığınız her hareketten Rabbiniz önünde sorguya çekileceğinizi her an göz önünde bulundurmalı ve âhirette kurtuluşunuza neden olacak doğru akide ve amellere tâbi olmalısınız.”

Buradan anlaşılacağı üzere, eğer bir kimse âhirete inanmıyorsa, Kur'ân'ın davetini hiçbir zaman değerli bulmayacak ve anlamayacak; aksine eliyle tuttuğu, gözüyle gördüğü dünya zevklerinin peşinden koşacaktır. Doğal olarak, onun kulakları mesajı dinlemeyecek ve o hiçbir zaman onun kalbinin derinliklerine inmeyecektir. Allah bu ayette, işte bu psikolojik gerçeği gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda bu ayette zikredilen Mekkeli müşriklerin söylediği sözlerle, Fussilet Sûresi 5. ayette de değinilmektedir: “Dediler ki: Ey Muhammed! Bizi kendisine çağırmakta olduğun şeye karşı kalplerimiz bir örtü içindedir; kulaklarımızda bir ağırlık, bizimle senin aranda bir perde vardır. Artık sen, (yapabileceğini) yap, biz de gerçekten yapıyoruz.” Burada da aynı sözler tekrarlanmaktadır ve şöyle denilmek istenmektedir: “Siz bu durumunuzu bir fazilet sanıyorsunuz. Oysa bu, âhirete inanmadığınız için ilâhî kurala uygun olarak size isabet eden bir felâkettir.”

52. Yani “Sizin, Rabbiniz olarak sadece Allah'ı kabul etmenizden ve onların zikrettiği ilâhları anmamanızdan hoşlanmazlar.” Onlar, sadece bir tek Allah'ı yüceltmekte ısrar etmeyi, onların büyüklerinin ve azizlerinin “mucizeler”inden hiç bahsetmemeyi ve onlara nimetleri için şükretmemeyi çok garip karşıyorlardı. Çünkü, onlara göre, Allah ilâhlık güçlerinden bazılarını o büyüklere vermiştir. Bu nedenle onlar şöyle diyorlardı: “Bu ne garip bir adam! Bilinmezliğin bilgisinin, tüm güç ve otoritelerin bir tek Allah'a ait olduğunu söylüyor. Bize çocuklar veren, bizi hastalıklardan koruyan, ticaretimizin gelişmesini sağlayan, kısaca bizim tüm istek ve arzularımıza cevap veren ilâhlara neden hiç pay biçmiyor?” (Bkz. Zümer: 45 ve an: 64)

53. Burada, onların, Hz. Peygamber'in (s.a.) davetine karşı kurdukları tuzaklar ve oyunlara değinilmektedir. Onlar gizlice Hz. Peygamber'i (s.a.) dinlerler ve daha sonra buna karşı bir oyun hazırlamak üzere toplanırlardı. Bazen bir kimsenin Kur'ân'dan etkilendiği konusunda şüpheye düşerler ve birlikte oturup onu bu etkiden kurtarmaya çalışarak şöyle derlerdi: “Bir düşman tarafından büyülenen ve aynı onun gibi konuşan bir adamdan nasıl etkilenirsin?”

أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ

فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظْمًا وَرَفَتًا
 إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ
 حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ
 يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ
 وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾

- 48 Sana nasıl örnekler vererek saptıklarına bir bak; artık onların bir yola güçleri yetmemektedir.⁵⁴
- 49 Dediler ki: “Biz kemikler haline geldikten, toprak olup ufalandıktan sonra mı, gerçekten biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?”
- 50 De ki: “İster taş olun, ister demir,”
- 51 “Ya da göğüslerinizde büyümekte olan (veya büyüttüğünüz) bir yaratık (olun).” “Bizi kim (hayata) geri çevirebilir” diyecekler. De ki: “Sizi ilk defa yaratan.” Bu durumda sana başlarını alaylıca sallayacaklar⁵⁵ ve diyecekler ki: “Ne zamanmış o?” De ki: “Umulur ki pek yakında.”

AÇIKLAMA

54. Burada, onların her seferinde birbirine karşı fikirler öne sürdükleri söylenmek istenmektedir. Onlar bazan “Sen bir büyücüsün” derler, bazan da “Sen büyülenmişsin veya sen bir şairsin veya içine kötü bir ruh girmiş” derlerdi. Bu birbirine karşı ithâmlar, gerçeği bilmediklerinin delilidir. Aksi takdirde, her yeni durumda ona uygun yeni bir ad icad etmezlerdi. Bu aynı zamanda, onların Hz. Peygamber’e (s.a.) yönelttikleri “ithâm”dan kendilerinin bile emin olmadıklarını gösterir. Onlar bir gün Hz. Peygamber’e (s.a.) bir ad takıyorlar, fakat ertesi gün onun uygun olmadığını anlıyorlardı. Daha sonra ikinci bir lakap takıyorlar, bunu üçüncü gün ve daha sonrası takip ediyordu. Böylece her lakap birbirine zıt oluyor ve bu hiçbirinin doğru olmadığını, tersine kâfirler tarafından uydurulduğunu gösteriyordu.

55. Düşmanlıklarını veya kabul etmediklerini, şüphe ettiklerini göstermek yahut da seninle alay etmek için “başlarını sallarlar”.

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ

فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٦﴾ وَقُلْ
لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ
الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿٥٧﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِن يَشَأْ
يَرْحَمَكُمُ أَوْ إِن يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٨﴾
وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَن فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ
النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَءَاتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٩﴾ قُلْ أَدْعُوا الَّذِينَ
زَعَمْتُمْ مِّنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا
تَحْوِيلًا ﴿٦٠﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ
أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ
كَانَ مَحْذُورًا ﴿٦١﴾

- 52 Sizi çağıracağı gün, O'na övgüyle icâbet edecek (dünyada) pek az bir süre kaldığınızı sanacaksınız.⁵⁶
- 53 Kullarıma⁵⁷, sözün en güzel olanını söylemelerini, söyle⁵⁸. Çünkü şeytan aralarımı açıp bozmaktadır. Şüphesiz şeytan, insanın açıkça bir düşmanıdır.⁵⁹
- 54 Sizi en iyi Rabbiniz bilir; dilerse size merhamet eder, dilerse sizi azâblandırır.⁶⁰ Biz seni onların üzerine bir vekil olarak göndermedik.⁶¹
- 55 Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilir. And olsun, biz peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık⁶² ve Dâvûd'a da Zebûr verdik.⁶³
- 56 De ki: "O'nun dışında (ilâh olarak) öne sürdüklerinizi çağırın; onlar sizden ne zararı uzaklaştırabilirler, ne de (onu yararınıza) dönüştürebilirler."⁶⁴

AÇIKLAMA

56. Yani, “Siz, ölümle kıyâmet gününde tekrar dirilişiniz arasında sadece birkaç saat yaşadığınızı sanacaksınız; çünkü kısa bir uykudan sonra, aynı günün sesiyle uyarıldığınızı düşüneceksiniz.”

“O’na hamd ederek çağrısına uyarsınız.” cümlesi büyük bir gerçeğe işaret etmektedir: Tekrar dirilirken, kâfir de mü’min de Allah’a hamd edecektir. Mü’min böyle yapacaktır; çünkü o dünyada iken de aynı inancı kabul etmiş veya yaşamıştır. Kâfire gelince, böyle deme cesaretini bulacaktır; çünkü onda küfrü nedeniyle bastırmakta olduğu bu inanma fırsatı vardır. Yeni hayatta tüm bu kasdî baskılar sona erecek ve kâfirler elinde olmaksızın Allah’a hamd edecektir.

57. “İnananlar”.

58. Mü’mînler, kâfirlerle ve diğer İslâm düşmanlarıyla tartışıklarında bile güzel sözler söylemeleri emredilmektedir. Onlara ne sert söz söylemeli, ne de abartılmış ifadeler kullanılmalıdır. Konuşmalarında soğukkanlı olmalı ve karşı tarafın kışkırtıcı davranışlarına rağmen sadece doğru olanı söylemelidirler.

59. Mü’mînler şeytanın kışkırtmalarına karşı da uyarılmaktadırlar. “Düşmanlarınıza cevap verirken sinirlendiğinizi hissederseniz, hemen bu kışkırtmayı sizin tartışmanıza zarar vermek isteyen şeytanın yaptığını anlamalısınız. Böylece o, insanlar arasında anlaşmazlığı yaymaya çalışır.”

60. Bu ayet mü’mînlerin, cennetin kendilerine has olduğu ve düşmanlarının cehenneme girecekleri şeklinde ifadeler kullanmalarını yasaklar. Bunlara karar verecek olan sadece Allah’tır; çünkü O, tüm insanlar hakkında geçmiş gelecek, gizli âşikâr her şeyden haberdârdır. Bir kimsenin azap mı yoksa mükâfât mı göreceğine sadece O karar verir. Bununla birlikte, şu tür insanların Allah’ın rahmetini hak ettiği, şu tür insanlarınsa Allah’ın gazâbını hak ettiği söylenebilir. Fakat hiç kimsenin, belirli bir kimsenin Allah’ın rahmetini, başka birinin de Allah’ın gazâbını hak ettiğini söylemeye hakkı yoktur.

61. Bu, bir peygamberin, kimin azâb, kimin rahmet göreceğine karar vermek üzere değil, sadece mesajı tebliğ etmek üzere gönderildiğini bildirmektedir. Fakat bu, Peygamber’in (s.a.) böyle bir davranışta bulunduğu ve Allah’ın bu nedenle O’nu uyardığı anlamına gelmez. Gerçekte bu, mü’mînleri uyarmayı amaçlar: Hz. Peygamber (s.a.) insanların kaderlerine karar verme durumunda olmadığına göre, onlar da bir kimseyi cennetlik veya cehennemlik diye önceden belirlemeye kalkışmamalıdır.

62. Burada, görünürde hitâb Hz. Peygamber’e (s.a.) olmasına rağmen, gerçek muhâtab Mekkeli müşriklerdir. Bu hitâb, onların Peygamber’i (s.a.) küçük görmelerini eleştirmektedir.

Genelde aynı çağda yaşayanların, özelde de düşmanların, kendi toplumlarından çıkan bir insandaki üstünlük ve soyluluğu görmemeleri çok rastlanılan bir olaydır. Aynı durum, Hz. Peygamber'de (s.a.) olağanüstü veya küçük hiçbir özellik göremeyen çağdaşları için de geçerliydi. Onlara göre O, aralarından çıkan herhangi bir insandı. Diğer taraftan onlar, kendilerinden birkaç yüzyıl önce yaşayan ünlü bazı kimselere çok saygı duyuyorlar ve onları yüceliğin mükemmelere ulaştığı varlıklar olarak telakki ediyorlardı. Hz. Muhammed (s.a.) peygamberliğini ilan ettiğinde, ona karşı saçma sapan itirazlar öne sürmelerinin nedeni buydu. Şöyle diyorlardı: "Kendisinin peygamber olduğunu iddia eden şu adama bakın. Oysa o herkesten büyük bir saygı gören eski peygamberlerle karşılaştırılmaz bile." Allah bu itiraza şöyle cevap verdi: "Biz yerdeki ve gökteki tüm yarattıklarımızdan haberdâriz ve onların derecelerini biz biliriz, siz değil. Daha önceki peygamberlere nimet verdiğimiz ve bazısını bazısından üstün kıldığımız gibi, kime peygamberlik vereceğimizi biz biliriz."

63. Hz. Dâvûd'un (a.s.) burada özellikle anılmasının nedeni, peygamberliğin, insanın bu dünya ile hiç ilgisi olmaması anlamına gelmediğini göstermektedir. Bu, onların, Hz. Muhammed'in (s.a.) bir insan olduğunu öne sürerek peygamberliğine yaptıkları itiraza bir cevap niteliğindedir. Burada şöyle denilmek istenmektedir: "Dâvûd kendisini normal bir insandan daha çok dünya ile ilgilenmeye mecbur eden bir makamda, yani kral olmasına rağmen, Allah ona peygamberlik nimetini verdi; ona Kitap, yani Zebûr'u verdi. Aynı şekilde Hz. Muhammed'e de (s.a.) karısı, çocukları olduğu, herkes gibi bir hayat sürdüğü, ticaret ve alışverişle uğraştığı; kısacası, hayatı ihtiyaçlarını sağlamak zorunda olan her insanın yaptıklarını yaptığı halde peygamberlik nimeti verilebilirdi. Böyle bir açıklama zorunluydu; çünkü Mekkeli müşrikler, böyle bir insanın değil peygamber, saygıdeğer ve dindar bir insan bile olamayacağı görüşündedirler. Çünkü onlara göre, zâhid ve dindar bir adam dünyayla ilgili hiçbir iş yapmamalı, inzivaya çekilip Allah'ı zikretmelidir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), yaşaması için gerekli olan şeyleri kazanmak için çalışmak zorundaydı.

64. Bu uyarı, tevhit ilkesini işlemekte ve şirki reddetmektedir. Buna göre, şirk sadece Allah'tan başkasına secde etmekten ibaret değildir. Allah'tan başkasına yalvarıp başkasından yardım dilemek de şirktir. Çünkü yalvarmak ve yardım dilemek de bir tür ibâdetdir. Bu nedenle Allah'tan başkasından yardım dileyen kimse de, puta tapan kimse kadar müşriktir. Bu ayet, Allah'tan başka, dualara cevap veren, sıkıntıları gideren, kötü durumları düzelten başka bir gücün olmadığını açıkça göstermektedir. O halde, eğer bir kimse Allah'tan başkasının bir güce sahip olduğunu söylerse, şirk işlemiş olacaktır.

وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ
 الْقِيَمَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ
 مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾ وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا
 الْأُولُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ
 بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ
 وَمَا جَعَلْنَا الرَّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ
 الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا
 كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

- 57 Onların taptıkları da, -hangisi daha yakındır diye- Rablerine (yaklaşmak için) bir vesile arıyorlar. O'nun rahmetini umuyorlar ve azâbından korkuyorlar. Şüphesiz senin Rabbinin azâbı korkunçtur.⁶⁵
- 58 Hiçbir ülke (veya şehir) olmasın ki, kıyâmet gününden önce biz onu (ya) bir yıkıma uğratacağız veya onu şiddetli bir azâbla azâblandıracacağız;⁶⁶ bu (muhakkak) o kitapta yazılıdır.
- 59 Bizi ayet (mucize)ler⁶⁷ göndermekten, öncekilerin onu yalanlamasından başka bir şey alıkoymadı. Semûd'a dişi deveyi görünür (bir mucize) olarak gönderdik; fakat onlar, bununla (onu boğazlamakla) zulmetmiş oldular.⁶⁸ Oysa biz ayetleri, ancak korkutmak için göndeririz.⁶⁹

60 Ey Muhammed! Bir zaman sana: “Şüphesiz Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır.” demiştik.⁷⁰ Sana gösterdiğimiz rüyayı⁷¹ ve Kur’ân’da lanetlenen ağacı⁷² ancak insanlara bir fitne (sınama aracı) yaptık.⁷³ Biz onları arka arkaya korkutuyoruz; fakat (bu) onlarda büyük bir azgınlıktan başka bir şeyi artırmaya yaramıyor.

AÇIKLAMA

65. Metindeki kelimeler, burada adı geçen ilâh ve yardımcıların taştan yapılmış putlar değil, ya melekler ya da ölmüş azizler olduklarını göstermektedir. Bu ayette, insanların yardım dilediği hiçbir melek, aziz veya peygamberin, hiç kimsenin yalvarmasına cevap verecek güçte olmadığı açıkça belirtilmektedir. Onlar, kendileri Allah’tan merhamet umar, azâbından korkar ve O’na yakınlaşmak için vesile ararlar.

66. Bu ayet, kâfirlerin kendi memleketlerinin tehlike veya azaptan uzak olduğu konusundaki zanlarını ortadan kaldırmak amacıyla. Ayet, her memleketin, zamanın eseri veya Allah’ın azâbı ile helâk edileceğini bildirmektedir.

67. Burada “ayetler”, peygamberliğin delilleri olarak sunulan görülebilir mucizelerdir. Kureyşli müşrikler tekrar tekrar böyle mucizeler istiyorlardı.

68. Burada kâfirler şöyle uyarılmaktadırlar: “Size doğru yolu göstermek için mucizeler göndermemesi Allah’ın rahmetindendir. Oysa siz, böyle mucizelerin gönderilemeyeceğini sanıyorsunuz. Bilmelisiniz ki, size bir mucize gönderilmiyor; çünkü onun reddedilmesi kaçınılmaz olarak azâba neden olur ve o topluluk helâk edilir. Apaçık mucizeleri reddeden Semûd gibi kavimlerin tamamen helâk edildiğini tarihten öğrenebilirsiniz.”

69. Yani, “Mucizeler iş olsun diye gösterilmez. Bunlar insanları, Peygamber’in Allah’tan yardım gördüğü ve isyanları sonucunda karşılaştıkları azâbın farkına varmaları konusunda uyarmak için gösterilir.”

70. Yani, “Peygamberliğin daha başlangıcında, Kureyşli müşrikler senin davetine karşı çıkmaya başladıklarından, sana, ‘Şüphesiz biz onları çepeçevre kuşatmışızdır’ demiştik. Onlar senin davetini engellemek için ellerinden geleni yapabilirler; fakat bunda başarısızlığa uğrayacaklar ve

senin davetin tüm düşmanlıklara karşı zafere ulaşacaktır. Bu davetin bir mucize şeklinde gerçekleştiğini görmüyorlar mı? Onların tüm engellemeleri etkisiz kalmış ve sana ufacık bir zarar vermeyi bile başaramamışlardır. İşte bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) davetinin her şeye gücü yeten Allah tarafından desteklendiğinin apaçık bir delilidir."

Allah'ın kâfirleri çepeçevre kuşattığına ve Hz. Peygamber'e (s.a.) davetinde yardımcı olduğuna değinen ayetler Mekke döneminin ilk zamanlarında nâzil olan birçok sûrede yer almaktadır. Mesela, Allah Bu-rûk Sûresi 17-20. ayetlerde şöyle buyurmaktadır: "Orduların haberi sana geldi mi? Firavun ve Semûd ordularının? Hayır, küfretmekte olanlar bir yalanlama içindedirler. Allah ise onları, arkalarından çepeçevre kuşatmıştır."

71. Burada Mi'râc (Göğe yükseliş) kastedilmektedir; çünkü burada "rüya" "düş görmek" anlamında değil, bir şeyi fizikî olarak çıplak gözle görmek anlamındadır. Eğer bu sadece bir "rüya" olsaydı ve Hz. Peygamber (s.a.) kâfirlere sadece bir rüya anlatmış olsaydı, bunun onlar için bir deneme aracı olmasının bir anlamı olmazdı. İnsanlar bir gün garip rüyalar görürler ve bunu diğer insanlara anlatırlar. Fakat bu rüyalar, hiçbir zaman rüya görenin yalan söylediği veya deli olduğu konusunda ithâm aracı olmazlar.

72. Duhan Sûresi 43-44. ayetlerde anılan lanetli "Zakkum" ağacı, cehennem dibinde yetişir ve cehennemlikler ondan yemek zorunda kalacaklardır. Bu ağaca lanetli denmesinin sebebi, cehennemliklerin onu Allah'tan bir rahmet olarak değil, lanetlenmelerinin bir sembolü olarak yemeleridir. Lanetlenen insanlar bundan yiyecek ve daha çok acı çekeceklerdir; çünkü bu ağaçtan yenen kısım, onların karnında kaynar suyun kaynaması gibi kaynayacaktır.

73. Yani, "Onların Gerçeğin bilgisini senin gibi doğru ve soylu bir insandan, ilk ağızdan öğrenmeleri ve ondan ders alıp doğru yolu bulmaları için sana Mi'râc'da böyle mucizeler gösterdik. Fakat onlar seninle alay etmeye başladılar; oysa biz onları, senin aracılığınla kötü amellerin sonucunu Zakkum'dan yemek zorunda kalacakları konusunda yine uyarmıştık. Bunun tersine onlar, seninle alay etmeye başladılar ve şöyle dediler: "Şu adamın mantığına bir bakın: Bir taraftan cehennemde korkunç bir ateş yandığından bahsediyor, diğer taraftan orada ağaçlar yetiştiğini söylüyor."

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ
 قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي
 كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا
 قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ أَذْهَبَ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ
 جَزَاءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَأَسْتَفْزِرُ مِنْ أَسْطِطَعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبَ
 عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ
 وَعِندَهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ
 عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

- 61 Hani meleklerle: “Âdem’e secde edin” demiştik. İblis’in dışında (hepsi) secde etmişlerdi.⁷⁴ Demişti ki: “Bir çamur olarak yarattığın kimseye ben secde eder miyim?”
- 62 Demişti ki: “Şu bana karşı yücelttiğine bir bak; and olsun, eğer bana kıyâmet gününe kadar süre tanırırsan, onun soyunu -pek azı dışında- kuşkusuz kendime bağlı kılacağım.”⁷⁵
- 63 Demişti ki: “Git, onlardan kim sana uyarsa, şüphesiz sizin cezanız cehennemdir; eksiksiz bir ceza.”
- 64 “Onlardan güç yetirdiklerini sesinle sarsıntıya uğrat;⁷⁶ atlıların ve yayalarının onların üstüne yaygarayı kopar;⁷⁷ mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol⁷⁸ ve onlara çeşitli vaadlerde bulun.”⁷⁹ Şeytan, onlara aldatmadan başka bir şey va’detmez.
- 65 “Benim kullarım; senin onlar üzerinde hiçbir zorlayıcı gücün (hâkimiyetin) yoktur.”⁸⁰ Vekil olarak Rabbin yeter.⁸¹

AÇIKLAMA

74. Bkz. Bakara: 30-39, Nisâ: 117-121, A'râf: 11-25, Hicr: 26-42, İbrâhim: 22.

Bu hikâye burada, kâfirlere, Allah'a karşı olan tutum ve davranışlarının aynı şeytanınki gibi olduğu anlatılmak üzere tekrarlanmıştır. Gerçekte onlar, insanın en büyük düşmanı olan şeytana uyuyorlar ve onun, insanlığın yaratılışının başlangıcında, Âdem'in soyundan gelenleri saptırmak üzere verdiği sözü yerine getirmek için kurduğu tuzaklara düşüyorlar.

75. Yani, "Onları, itâatte sabit kalmayı gerektiren Allah'a halife olma konumundan ayıracam. Onların yüce konumdan ayrılmaları, aynen bir ağacın kökünden sökülmesi gibidir."

76. Arapça metnin sözlük anlamı şöyledir: "Zayıf ve güçsüz bulduklarını silip süpürebilirsin."

77. Burada şeytan, bir bölgeyi atlılar ve yayalarla basan, belirli şeylerin çalınmasını, talan edilmesini emreden bir soyguncuya benzetilmektedir. Şeytanın atlıları ve yayaları, onun görevini sayısız şekillerde ifa eden insanlar ve cinlerdir.

78. Bu, şeytan ile takipçilerinin arasındaki ilişkiyi açıklayan çok anlamlı bir cümledir. Bir taraftan şeytan hiçbir çaba harcamaksızın, kendisine uyan bir kimsenin mallarına ve kazancına ortak olur; diğer taraftan günah, isyan ve kötü davranışların cezasını paylaşmada, ortak olmaz. Yine böyle bir adamın çocukları ile ilgili olarak, sadece baba onları büyütüp yetiştirme zahmetine katlanır. Fakat baba, şeytanın saptırmalarıyla sadece kendisi değil de şeytan da çocuğun babası imiş gibi onu kötü ve ahlâksız bir şekilde etkiler.

79. Şeytan onları boş başarı vaadleriyle kandırır ve onları boş ümitlerle oylar.

80. Bunun iki anlamı vardır:

1) "Sen insanoğlunu kendi yoluna uydurmak için zorlama gücüne sahip değilsin. Senin yapabileceğin tek şey, onları boş vaadler ve ümitlerle kandırmandır; fakat onların sana uyup uymama seçenekleri olacaktır. Onları isteksizce kendine uymaya zorlamaya gücün yetmez."

2) "Sen benim doğru kullarımı kandırmayı başaramazsın. Zayıf ve güçsüzler sana uysa da, bana itâatte sabit olan sâlih kullarım üzerinde bir tasarrufta bulunamazsın."

81. Yani, "Allah'a güvenen, O'nun hidâyetine ve yardımına inanan kimseler, şeytanla imtihan edildiklerinde başka bir desteğe ihtiyaç duymayacaklardır. Çünkü Allah, onların şeytanın saptırmalarından uzak kalmalarına yardım edecek, onları koruyacak ve doğru yola iletecektir. Diğer taraftan, kendi güçlerine veya Allah'tan başka güçlere güvenenler, şeytanla imtihan edildiklerinde, bu imtihandan başarılı çıkamayacaklardır."

رَبُّكُمْ الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ

الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾
وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَاهُ فَلَمَّا
نَجَّيْنَاهُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ
يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا
لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ
عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ
عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ ۝ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ
وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ
خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمْئِهِمْ فَمَنْ أُوْتِيَ
كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

- 66 Sizin Rabbiniz,⁸² fazlından aramanız için denizde gemileri sizin için yürütür.⁸³ Gerçekten O, size karşı merhametli olandır.
- 67 Size denizde bir sıkıntı (tehlike) dokunduğu zaman, O'nun dışında taptıklarınız kaybolur gider;⁸⁴ fakat karaya (çıkarıp) sizi kurtarıncaya (yine) sırt çevirirsiniz. İnsan pek nankördür.
- 68 Kara tarafında sizi yerin dibine geçirmeyeceğinden veya üzerinize taş yığınları yüklü bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz? Sonra kendinize bir vekil de bulamazsınız.
- 69 Veya sizi bir kere daha ona (denize) gönderip üzerinize kırıp geçiren bir fırtına salarak nankörlük etmeniz nedeniyle sizi batırmasına karşı emin misiniz? Sonra onun öcünü bize karşı alacak (kimseyi

de) bulamazsınız.

- 70 And olsun, biz Âdemoğlunu yücelttik; onları karada ve denizde (çeşitli araçlarla) taşıdık; temiz, güzel şeylerden rızıklandırdık; çoğundan üstün kıldık.⁸⁵
- 71 Her insan grubunu imamlarıyla çağıracağımız gün, artık kimin kitabı sağ elinde verilirse, onlar kitaplarını okuyacaklar⁸⁶ ve onlar, bir 'hurma çekirdeğindeki ipince iplik kadar' bile haksızlığa uğratılmazlar.

AÇIKLAMA

82. Bu pasaj (66-72. ayetler), bir önceki bölüm ile yakından ilgilidir. Bu bölüm insana, eğer yaratılıştan beri en büyük düşmanı olan şeytanın saptırmalarından, aldatma ve boş vaadlerinden korunmak istiyorsa, gerçek rabbini bilmesi ve O'na itâatte sabit olması gerektiğini bildirmektedir. Şeytan, insanın Allah'ın kendisine verdiği nimete lâıyk olmadığını isbatlamayı amaçlar. Bu nedenle de insana Allah'ın yolunun dışındaki yolları doğru göstermeye çalışır. İşte Allah'ın doğru yolundan başka yollara giden kimse, şeytanın saptırma ve aldatmalarından kurtulamaz. Bu bölümde, insanı imanında sabit kılmak ve şirkten korumak için tevhîd anlatılmaktadır.

83. Yani, "Deniz yolculukları ile sağlanan ekonomik, sosyal, eğitsel ve zihnî faydalardan yararlanmaya çalışın."

84. Yani, "Bu, sizin gerçek fıtratınızı, Allah'tan başkasının bilmediğinin apaçık bir delilidir. Siz de kalplerinizin derinliklerinde herhangi bir kayıp veya kazanç gücünün sadece O'na ait olduğunu hissedersiniz. Eğer böyle olmasaydı, insan başka bir yardımcının güç yetiremeyeceğini hissettiği durumlarda Allah'a yalvarmazdı." (Bkz. Yûnus, an: 31)

85. Yani, "Şu bir gerçektir ki; insanın yeryüzündeki ve yer altındaki tüm varlıklardan üstün olma şerefi, ona ne bir cin, ne de bir melek, ne de bir peygamber tarafından verilmiştir. Bu, ancak Allah tarafından verilen bir nimet ve ikramdır. O halde, insanın bu kadar üstün bir seviyeye yükseltilmesinden sonra, onun Allah yerine O'ndan başkalarına ibâdet etmesi, cehâletin ve aptallığın doruk noktası değil midir?"

86. Kur'an'dan, kıyâmet gününde iyilerin kitaplarını sağ ellerinden alacaklarını ve onların kitaplarına bakıp, başkalarına da göstermekten büyük sevinç duyacaklarını öğreniyoruz. Günahkârlar ise, kitaplarını sol ellerinden alacaklar ve utançtan onu arkalarına gizlemeye çalışacaklardır. (Bkz. Hakk: 19-28, İnşikak: 7-13)

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٦﴾ وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا لَا تَخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٧﴾ وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٨﴾ إِذَا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٩﴾ وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبِثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٠﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٨١﴾

- 72 Kim bunda (dünyada) kör ise, o, âhirette de kördür ve yol bakımından daha 'şaşkın bir sapıktır'.
- 73 Onlar neredeyse, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı düzüp uydurman için seni fitneye düşüreceklerdi;⁸⁷ o zaman da seni dost edineceklerdi.
- 74 Eğer biz seni sağlamlaştırmasaydık, and olsun, sen onlara az bir şey (de olsa) eğilim gösterecektin.
- 75 Bu durumda, biz sana, hayatın da kat kat, ölümün de kat kat (acısını) taddırırdık; sonra bize karşı bir yardımcı bulamazdın.⁸⁸
- 76 Neredeyse seni (bu) yerden (yurdundan) çıkarmak için tedirgin edeceklerdi; bu durumda kendileri de senden sonra az bir süreden başka kalamazlar.⁸⁹
- 77 (Bu,) Senden önce gönderdiğimiz rasûllerimizin bir sünnetidir.⁹⁰ Sünnetimizde bir değişiklik bulamazsın.

AÇIKLAMA

87. Bu ayetin önemini kavrayabilmek için, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke döneminin ilk on yılında yaşadığı olayları göz önünde bulundurmalıyız. Mekkeli müşrikler herhangi bir şekilde Hz. Peygamber'i (s.a.) tevhidi inanç ve davetinden döndürmek ve onunla şirk ve câhiliye gelenekleri arasında bir uzlaşma yapması konusunda O'nu zorlamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu amaca ulaşmak için O'na çeşitli şekillerde yaklaşıyorlardı. Ona tuzaklar kurdular, mal teklif ederek baştan çıkarmaya çalıştılar, tehdit ettiler, O'na karşı iftiralar düzdüler, işkence yaptılar ve O'na ve taraftarlarına karşı sosyal ve ekonomik boykot uyguladılar. Kısacası O'nu etkisiz kılmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar.

88. Bu ifadeler tekrar iki noktayı anlatmak ister:

1) "Eğer hakkı bildikten sonra küfürle uzlaşma yapsaydın, o dejener olmuş topluluğu hoşnut edebilirdin; fakat Allah'ın gazâbını üzerine çeker ve hem bu dünyada, hem de âhirette kat kat azâbı tadardın."

2) "Hiç kimse, hatta Allah'ın Rasûlü bile, Allah'tan yardım almaksızın bâtil ve küfrün saptırıcı metotlarına karşı koyamaz."

Hz. Peygamber'in (s.a.) bulunduğu doğru durumda sebat edip kalmasını sağlayan güç, Allah tarafından kendisine verilen sabır nimetinden kaynaklanıyordu. Böylece O'nu, ne kadar şiddetli olursa olsun, hiçbir işkence yolundan döndürememiştir.

89. Bu apaçık bir gayb haberi idi. Her ne kadar indirildiği dönemde sadece bir tehdit olarak kabul edilmişse de, on yıl kadar sonra bu tehdit gerçekleşmiştir. Bu sürenin indirilmesinden bir yıl kadar sonra Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber'i (s.a.) yurdundan ayrılmaya zorladılar. Bundan sekiz yıl kadar sonra Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'ye bir fatih olarak döndü ve bundan da iki yıl sonra tüm Arabistan, müşriklerden temizlendi. Bundan sonra orada kalan Müslüman olarak kaldı, müşrik olarak değil.

90. Yani, "İşte Allah her zaman, bir peygamberi öldüren veya süren bir topluluğa böyle davranır. Onlar bundan sonra o topraklarda kalmazlar. Onlar ya Allah'ın azâbı ile helâk edilirler, ya bir düşman topluluğun idaresi altına girerler, ya da Peygamber'in takipçileri tarafından hezimete uğratılırlar."

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ
الَّيْلِ وَقُرْءَانَ الْفَجْرِ إِنْ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ۝ وَمِنَ اللَّيْلِ
فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ۝

- 78 Güneşin sarkmasından⁹¹ gecenin kararmasına⁹² kadar namazı kıl;⁹³ fecr vakti Kur'ân'ını (namazını) da;⁹⁴ çünkü fecr vakti (namazda okunan) Kur'ân'ı, işte o, şahid olunandır.⁹⁵
- 79 Gecenin bir kısmında uyanıp teheccüd⁹⁶ namazı kıl; bu sadece sana mahsus bir ibâdettir.⁹⁷ Belki böylece Rabbin seni övülmüş bir makama ulaştırır.⁹⁸

AÇIKLAMA

91. Arapça metindeki sözleri “güneşin sarkması” diye tercüme ettik. Bazı sahâbe ve tâbiîn bunun, “güneşin batışı” anlamına geldiğini söyler. Fakat sahâbenin ve tâbiînin çoğunluğu, bunun “güneşin zirveden kayması” anlamına geldiği görüşündedirler. Hz. Ömer, İbn Ömer, Enes bin Mâlik, Ebû Berzetü'l-Eslemî, Hasan Basrî, Şa'bî, Atâ, Mücâhid ve bir kavle göre İbn Abbâs (Allah hepsinden razı olsun) bu görüştedir. Muhammed Bâkır ve İmam Ca'fer Sâdık da bu görüştedir. Bunların yanı sıra, her ne kadar senedi kuvvetli değilse de, Hz. Peygamber'den (s.a.) bu görüşü destekler nitelikte hadisler de rivâyet edilmiştir.

92. Bazılarına göre Arapça metindeki kelimeler, “gecenin tamamen kararması”, bazılarına göre de “gece yarısı” anlamına gelir. Birinci görüş kabul edilirse bu, işâ (yatsı) namazının başlangıç vakti; ikinci görüş kabul edilirse de, yatsı namazının vaktinin sona erdiği sınır anlamına gelir.

93. Müslümanlara, engeller ve zorluklar anlatıldıktan hemen sonra namazı ikame etmeleri emredilmektedir. Bu, zor durumlara göğüs germek için gerekli olan dayanıklılığın ancak namazla elde edilebileceği anlamına gelir.

94. Fecr kelimesinin anlamı “şafak”, yani “gecenin karanlığından sonra sabahın başlaması”dır. Burada “sabahın Kur'ân'ını okumak”, sabah namazı demektir. Kur'ân bazı yerlerde “salâtı”, namazı kastetmek için kullanmış; bazen de namazın herhangi belirli bir bölümünü, tüm namazı kastetmek için kullanmıştır. Örneğin tesbîh, hamd, zikir, kıyâm, rükû, sücûd. Ay-

nı şekilde “sabahın Kur’ân’ını okumak” sadece Kur’ân okumak demek değil, bilakis namaz sırasında okumak demektir. Böylece Kur’ân, salâtı oluşturan bölümleri salât yerine kullanmış ve Hz. Peygamber’in (s.a.), bugün Müslümanların kıldığı şekilde namazı formüle etmesine yol göstermiştir.

95. Hadislerde açıklandığına göre, sabah namazına melekler şahidlik eder. Melekler her namazı ve her iyi ameli gözlediği halde, sabah namazına verilen özel önemi gösterir. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.), sabah namazında Kur’ân’dan çok uzun bölümler okurdu. O’nun örneğini sahâbe de devam ettirmiş ve sonraki alimler bunu müstehab görmüşlerdir.

Bu ayetle, Mi’râc’da belirli vakitler için farz kılınan namazın nasıl kılınacağı kısaca ele alınmıştır. İlk namazın güneşin doğmasından önce ve geri kalan dört namazın güneşin kaymasından gecenin karanlığına kadar olan zamanda kılınması gerektiği bildirilmiştir. Daha sonra Cebrâil (a.s.) gelmiş ve Hz. Peygamber’e (s.a.) her namaz vaktinin sınırlarını bildirmiştir. Ebû Dâvûd ve Tirmizî’de kaydedilen İbn Abbâs’tan rivâyet edilen bir hâdis'e göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Cebrâil bana beş vakit namazı Kâ’be’nin yanında iki kez kıldırdı. İlk günde zuhr’u (öğlen namazı), hemen güneşin zirveden kaydığı ve her şeyin gölgesinin çok kısa olduğu zamanda kıldırdı. Sonra asr’ı (ikindi namazı), her şeyin gölgesinin kendi boyuna eşit olduğu zamanda kıldırdı. Mağrib’i (akşam namazı) orucun iftar edildiği zamanda, işâ’yı (yatsı namazı) alaca karanlığın kaybolduğu zamanda ve fecr’i (sabah namazı) oruç tutmak isteyen yemek ve içmesinin haram olduğu zamanda kıldırdı. Ertesi gün zuhr’u, her şeyin gölgesinin kendi boyuna eşit olduğu; asr’ı, her şeyin gölgesinin kendisinin iki katı olduğu zamanda kıldırdı. Mağrib’i bir önceki gün gibi kıldırdı, İşâ’yı gecenin üçte biri geçtikten sonra, fecr’i de aydınlık ortalığa yayıldığında kıldırdı. Bundan sonra Cebrâil bana döndü ve dedi ki: “Ey Muhammed! Bunlar peygamberlerin kıldığı namazların vakitleridir. En doğru vakit tayini, iki vakit arasında olanıdır. “Cebrâil’in ilk gün kıldırdığı namaz, vaktin başı; ikinci gün kıldırdığı namaz, vaktin sonudur. Buradaki son ifade, ikisinin ortasının daha kolay tespit edebileceğine işaret etmektedir.

Kur’ân’da bu beş vakit namaza çeşitli yerlerde işaret edilir:

1) “Gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın saatlerinde namaz kıl.” (Hûd: 114)

2) “... Güneşin doğuşundan önce (fecd) ve batışından önce (asr) Rab-bini hamd ile tesbîh et. Gecenin bir bölümünde (işâ) ve gündüzün uçla-rında (fecd, zuhr ve mağrib) tesbîhte bulun.” (Taha: 130)

3) “Öyleyse akşama girdiğiniz vakit de, sabaha erdiğiniz vakit de Al-lah’ı tesbîh edip (yüceltin). Hamd O’nundur; göklerde de yerde de, gü-

nün sonunda da (asr) ve öğleye erdiğiniz vakit (zuhr) de.” (Rûm: 17-18).

Namazın zamanlarının böyle belirlenmesinde büyük bir hikmet vardır. Bunlardan biri, güneşe tapanların ibâdet ettikleri zamanlarda namaz kılmamaktır. Çünkü güneş, her çağda müşriklerin en büyük ilâhlarından biri olmuştur; onlar da genellikle güneşin batımında ve doğumunda ibâdet ederlerdi. Bu nedenle bu iki vakitte namaz tamamen yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, onlar güneşin tam zirvede olduğu zeval vaktinde de ibâdet ederlerdi. Bu nedenle İslâm, Müslümanlara gündüz kılınan iki namazdan birini güneş doğmadan önce (fecr), diğerini de güneş zirveden kaydıktan sonra (zuhr) kılmalarını emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) de namaz vakitlerinin hikmetini hadislerde açıklamıştır. Mesela, Amr İbn Abese'den rivâyet edilen hadiste Hz. Peygamber (s.a.), bu konuyla ilgili bir soruya şöyle cevap vermiştir: “Sabah namazını kılın; fakat güneş tam doğmak üzere iken yükselinceye kadar namaz kılmaktan sakının. Çünkü şeytanın boynuzları arasından doğar ve kâfirler, o zaman ona secde ederler.”

İkinci namazından bahsettikten sonra da şöyle demiştir: “İkinci namazından sonra güneş batıncaya kadar namazdan sakının. Çünkü güneş, şeytanın boynuzları arasındanatar ve kâfirler o zaman ona secde ederler.” (Müslim).

Güneşin şeytanın boynuzları arasından doğup batması, bu hadiste sembolik bir anlatımdır. Şeytanın bu vakitlerde insanları saptırmaya uğraştığı anlamına gelir. Şeytan kâfirlerin bu zamanlarda ibâdet etmesine o denli sevinir ki, bunu onayladığının bir belirtisi olarak sanki güneşi tepesinde taşır. Hadisin bir yorumu Hz. Peygamber'in (s.a.) “Kâfirler ona secde ederler” ifadesine dayanmaktadır.

96. “Teheccüd”ün sözlük anlamı uykuyu bölüp kalkmaktır. Bu nedenle cümle “Teheccüd namazı kıl” diye tercüme edilmiştir, yani “gece-nin bir bölümü geçince uykudan kalk ve namaz kıl.”

97. “Nafile”, sözlükte “zorunlu görevin yanı sıra yapılan bir şey” anlamına gelir. Bu teheccüdün beş vakit farz namazın dışında olduğunu gösterir.

98. “... Belki Rabbin seni övülmüş bir makama ulaştırır.” Sen hem bu dünyada, hem de âhirette öyle bir makama ulaşırsın ki, herkes sana karşı övgü ile dolu olur ve övülen bir kimse olursun. Bununla sanki şöyle denilmek isteniyor: “Şimdi senin düşmanların sana adlar takıyorlar; tüm memlekette senin adını kötüye çıkarmaya çalışıyorlar ve sana iftiralar yöneltiyorlar. Fakat dünyanın, sana yapılan övgünün yankılarıyla döneceği günler çok uzak değil ve âhirette de bütün yaratılanlar seni övgü ile anacaklar.” Hz. Peygamber'in (s.a.) kıyâmet gününde şefâat etme makamına yükseltilmesi de, övülmüş makamının bir bölümüdür.

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ
وَأَجْعَلْ لِّىْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿٨٠﴾

- 80 Ve de ki: “Rabbim! Beni (girilecek yere) doğru bir girdirişle girdir ve (çıkarılacak yerden) doğru bir çıkarılışla çıkar⁹⁹ ve katından bana yardımcı bir kuvvet ver.”¹⁰⁰

AÇIKLAMA

99. Bu duâ, Hicret’in yaklaştığını açıkça göstermektedir. Bu nedenle Allah, Peygamberi’ne (s.a.) şöyle bir uyarıda bulunmaktadır: “Nerede ve ne durumda olursan ol, Hakk’ı takip etmelisin. Eğer bir yerden hicret edersen, Hak yolunda hicret etmelisin ve nereye gidersen Hak için gitmelisin.”

100. Yani, “Bu bozulmuş dünyayı ıslâh edebilmem için ya bana bir güç ve yetki ver, ya da devletlerden birini benim yardımcım kıl.” Çünkü sapıklığı, günahkârlığı kontrol etmek ve adâleti uygulamak için güç gerekir.

Hasan Basrî ve Katâde de bu ayeti böyle tefsir etmişlerdir. Büyük müfessirlerden İbn Cerîr ve İbn Kesîr de bu görüştedir. Bu görüş, Hz. Peygamber’in (s.a.) bir hadisi ile de desteklenmektedir: “Allah, Kur’ân ile yok edilemeyen kötülükleri sultan (güç) ile yok eder.” Bu, İslâm’a göre ıslâh için siyasî gücün gerektiğinin bir delilidir. Çünkü sadece uyarı ve tebliğ ıslâh için yeterli değildir. Bunun yanı sıra, Allah kendi dininin ikame edilmesi ve kanununun uygulanması için Peygamber’ine bizzat bu duayı öğrettiğine göre, güç sahibi olmayı istemek sadece helâl değil, aynı zamanda övülen bir harekettir ve bunun dünyevî bir istek olduğunu söyleyenler büyük bir yanılğı içindedirler. Gerçekte asıl “dünyevî” olan şey, kişinin kendi çıkarı için güç kazanmayı isteyip arzulamasıdır. Bunun tersine, Allah yolunda, O’nun rızası için güç kazanmayı istemek dünyaya tapmak demek değil; bilakis, Allah’a ibâdet etmek demektir. Şayet cihâd için kılıç talep etmek yanlış değilse, ilâhî hükümler için güç talep etmek de yanlış değildir.

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ

الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ
شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا
أَنعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَقَا بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ
يَئُوسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ
أَهْدَى سَبِيلًا ﴿٨٤﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي
وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾ وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي
أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِن
رَّبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾

- 81 De ki: "Hak geldi, bâtil yok oldu; hiç şüphesiz bâtil yok olucudur."¹⁰¹
- 82 Kur'ân'dan mü'minler için şifâ ve rahmet olan şeyleri indirmekteyiz. Oysa o, zâlimlere kayıplardan başkasını arttırmaz.¹⁰²
- 83 İnsana bir nimet verdiğimizde sırt çevirir ve yan çizer; ona bir şer dokunduğu zaman da umutsuzluğa kapılır.
- 84 De ki: "Herkes kendi yaratılışına (fıtrat tarzına) göre davranır. Şu halde kimin daha doğru yolda olduğunu Rabbin daha iyi bilir."
- 85 Sana Ruh'tan sorarlar;¹⁰³ de ki: "Ruh, Rabbinin emrindedir, size ilimden yalnızca az bir şey verilmiştir."
- 86 And olsun; eğer dilersek, sana vahyettiklerimizi gerçekten gideririz; sonra bunun için bize karşı bir vekil bulamazsın.
- 87 (Vahyi sende bırakan) Rabbin rahmetinden başka(sı değildir). Şüphesiz O'nun lütfu senin üzerinde çok büyüktür.¹⁰⁴

AÇIKLAMA

101. Bu ilânın yapıldığı sırada mü'minler, çektikleri işkencenin en doruk noktasında idiler. Mü'minlerin büyük bir kısmı Habeşistan'a hicret etmişti; geride kalanlar ise Mekke'de ve çevre bölgelerde anlatılamayacak işkence ve zorluklar çekiyorlardı. O denli ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatı bile her an tehlike içindeydi. Bu nedenle, zâhirdeki alâmetler bâtılın yayıldığını gösteriyordu ve Hakk'ın bâtıla üstün geldiğini gösteren hiçbir delil yoktu. İşte bu yüzden, bu ayet nâzil olduğunda kâfirler bununla alay ettiler. Fakat bu zafer müjdesi, bir dokuz yıl sonra, Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye bir fatih olarak girdiğinde ve Kâ'be'ye girip üçyüz altmış putu kırarak aynı ilânı yaptığında gerçekleşti. Hz. Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen bir hâdiseye göre: "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'nin fetih gününde putları kırarken şöyle diyordu: Hak geldi bâtıl gitti; zaten bâtıl yok olmaya mahkûmdur. Hak geldi ve bâtıl hiçbir zaman gelmeyecek, ortaya çıkmayacak." (Buhârî)

102. Yani, "Kur'an'ı rehber edinen ve hüküm kitabı olarak kabul eden kimseler, Allah'ın rahmetine mazhar olurlar ve her tür zihnî, psikolojik, ahlâkî ve kültürel hastalıklardan şifâ bulurlar. Diğer taraftan, Kur'an'ı reddeden ve onun hidâyetine sırtını dönen günahkâr kimseler, gerçekte, kendilerine adâletsizce davranmaktadırlar. Bu nedenle Kur'an, onların kendisinin indirilmesinden veya bilgisinin onlara ulaşmasından önceki kötü durumda kalmalarına izin vermez; onları öncekinden daha büyük bir kayba sokar. Çünkü Kur'an indirilmeden veya onlara ulaşmadan önce onlar, sadece cehâletten çekiyorlardı. Fakat Kur'an onlara gelip Hak'la bâtılı birbirinden ayırdıktan sonra, artık onların önceki cehâlet konumlarında kalmalarını gerektiren hiçbir özürleri kalmamıştır. Bundan sonra, eğer onlar Kur'an'ın hidâyetini inkâr eder ve sapıklıkta ısrar ederlerse, bu onların câhil değil, Hakk'ın zıddı olan zulmün uygulayıcıları ve bâtılın kulları olduklarını gösterir. Çünkü o zaman onların durumu, önüne zehir ve iksir konulan, fakat zehiri seçen kimsenin durumu gibidir. Bu nedenle, bu durumda sapıklıklarından dolayı sadece kendileri sorumludurlar ve işledikleri tüm günahların cezasını çeceklerdir. Tabii ki isyanın kaybı sonuç bakımından cehâletin kaybindan daha büyük olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.), bunu şu kısa ve anlamlı cümlede ifade etmiştir: "Kur'an ya sizin aleyhinize, ya da lehinize bir delildir."

103. Genellikle Arapça "ruh" kelimesinin "can", "insan ruhu" anla-

mında kullanıldığı yargısı vardır. Buna göre, Hz. Peygamber'e (s.a.) insan ruhunun tabiatı sorulmuş; buna cevap olarak da, onun Allah'ın emrinde olduğu söylenmiştir. Fakat biz bu anlamı kabul etmekte tereddüt ediyoruz; çünkü bu, ancak ayeti içinde yer aldığı bölümden yani siyak ve sibaktan çıkardığımızda mümkün olur. Aksi takdirde bu sözler çok anlamsız olur. Çünkü buraya kadar olan ayetlerde, bundan sonra gelen ve Kur'ân'ın ana fikriyle ilgili olan ayetlerin arasına insan ruhu ile ilgili bir sorunun sokulması çok anlamsızdır.

Eğer ayeti, yer aldığı bölüm içinde okursak; burada "Ruh" kelimesinin vahyi getiren melek olduğunu anlarız. Bu, müşriklerin şu sorusuna verilen bir cevaptı: "Kur'ân'ı nereden alıyorsun?" Cevapta sanki şöyle denilmek isteniyordu: "Ey Muhammed! Bu insanlar sana 'Ruh'tan yani Kur'ân'ın kaynağından veya onu elde ettiğin araçtan soruyorlar. De ki: Bu 'Ruh' bana Rabbimin emri ile gelir. Fakat sizin bildiğiniz o kadar azdır ki, insan sözleriyle Allah'tan vahyolunan sözleri birbirinden ayırt edemezsiniz. Kur'ân'ın başka biri tarafından uydurulduğunu sanmanızın nedeni işte budur."

Yukarıdaki yorum tercih edilmelidir; çünkü önceki ve sonraki ayetlerle mükemmel bir uyum içindedir. Bu görüş Kur'ân tarafından da desteklenmektedir: "... Allah mahşer günü ile uyarıp korkutmak için, kendi emrinden olan 'Ruh'u kullarından dilediğine indirir." (Mü'min: 15) "Böylece sana da biz kendi emrimizden bir Ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun..." (Şûrâ: 52)

Bunun yanı sıra İbn Abbâs, Katâde ve Hasan Basrî de (Allah hepsine rahmet etsin) aynı tefsiri benimsemişlerdir. İbn Cerîr aynı görüşü Katâde'den rivâyetle İbn Abbâs'a isnâd eder, fakat çok gariptir ki, İbn Abbâs'ın bunu sadece gizli olarak söylediğini belirtir. *Rûhu'l-Meânî* yazarı da, Hasan Basrî ve Katâde'nin şu sözlerini nakleder: "Ruh ile Cebrâîl kastedilmiştir: soru onun inişi ve vahyin Hz. Peygamber'in (s.a.) kalbine ilka edilişi ile ilgiliydi."

104. Gerçi bu sözler görünürde Hz. Peygamber'e (s.a.) hitâb ediyorsa da, asıl hitâb Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in kendisinin uydurduğuna veya başka bir adamın O'na gizlice Kur'ân'ı öğrettiğine inanan kâfirlere. Onlara bunun Allah kelâmı olduğu söylenmektedir: "Bizim elçimiz Kur'ân'ı uydurmadı; bilakis biz onu ona ihsân ettik. Eğer biz Kur'ân'ı ondan geri almak istesek, ne Peygamber'in (s.a.) böyle bir şey uydurmay; ne de başka bir şey veya kimsenin, Peygamber'in (s.a.) böyle mükemmel bir kitap sunmasına yardım etmeye gücü vardır."

قُلْ لِّينِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ

وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ
كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا
الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَنْ
نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ
جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجَّرَ الْأَنْهَارُ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ
تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ
قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرَفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ
وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنْزَلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُوهُ قُلْ سُبْحَانَ
رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾

- 88 De ki: “Eğer bütün ins ve cin (toplulukları), bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek üzere toplansa, -onların bir kısmı bir kısmına destekçi olsa bile- onun bir benzerini getiremezler.”¹⁰⁵
- 89 And olsun, biz bu Kur’ân’da her örnekten insanlar için çeşitli açıklamalarda bulunduk. İnsanların çoğu ise, ancak inkârda ayak diretiler.
- 90 Dediler ki: “Bize yerden pınarlar fışkırtmadıkça sana kesinlikle inanmayız,”

- 91 “Ya da sana ait hurmalıklardan ve üzümlerden bir bahçe olup aralarından şarıl şarıl akan ırmaklar fışkırtmalısın,”
- 92 “Veya öne sürdüğün gibi, gökyüzünü üstümüze parça parça düşürmeli ya da Allah’ı ve melekleri karşımıza (şâhid olarak) getirmelisin,”
- 93 “Yahut altından bir evin olmalı veya gökyüzüne yükselmelisin. Üzerimize bizim okuyabileceğimiz bir kitap indirinceye kadar senin yükselişine de inanmayız.” De ki: “Rabbimi yüceltirim; ben, elçi olan bir beşerden başkası mıyım?”¹⁰⁶

AÇIKLAMA

105. Bu teklif Kur’ân’ın daha birçok yerinde yer almaktadır (Bakara: 23-24, Yûnus: 38-39, Hûd: 13-14, Tûr: 33-34). Tüm bu yerlerde bu teklif, Hz. Muhammed’i (s.a.), Kur’ân’ı kendi uydurup Allah’a isnâd etmekle suçlayan kâfirlere karşı bir cevap olarak sunulmuştur. Bunun yanı sıra, aynı iftira Yûnus: 16’da da reddedilmektedir: “De ki: Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size bildirmezdim. Ben ondan önce sizin içinizde bir ömür sürdüm. Siz yine de akıl erdirmeyecek misiniz?”

Şimdi de bu ayetlerde Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğunu isbatlayan üç delili ele alalım.

a) Kur’ân, dil, üslûb, öne sürdüğü deliller, konular, ana fikir, öğretiler ve gayble ilgili önceden verdiği haberler bakımından öyle bir mucizedir ki, onun benzerini meydana getirmek insan gücünün ötesindedir: “Siz bunu bir insanın yazdığını söylüyorsunuz. Fakat biz diyoruz ki: Bütün insanlar birleşse, bunun gibi bir kitap yazamaz; hatta müşriklerin ilâh olarak kabul ettikleri ve bu kitabın açıkça eleştirdiği cinler de kâfirlerin yardımına gelse, yine de bu teklife karşılık ona benzer bir kitap meydana getiremezler.”

b) Hz. Muhammed’in (s.a.) Kur’ân’ı uydurduğu iddiasına gelince; Kur’ân, bu iddiaya şöyle cevap verir: “Muhammed (s.a.) sizin aranızdan biridir ve yabancı değildir. Kur’ân indirilmeden önce, O sizin aranızda kırk yıl yaşadı. Daha önce, hatta peygamberliğini ilan etmeden bir gün önce bile, O’ndan hiç Kur’ân’a benzer sözler işittiniz mi veya O’nun hiç Kur’ân’daki konu ve meseleleri daha önceden tartıştığını duydunuz mu? Eğer meseleyi bu bakış açısından ele alırsanız, Hz. Muhammed’in (s.a.)

dili, fikirleri, bilgisi, üslûbu ve düşünce şekli ile ilgili bu ani değişikliğin ilâhî hidâyet olmaksızın gerçekleştiremeyeceğini anlarsınız.”

c) “Kur’ân’ın okunmasından sonra, onun aranızdan yok olmadığını ve aranızda yaşamaya devam ettiğini görmüyor musunuz? Ondan Kur’ân’dan başka sözler de işitiyorsunuz. İki tür ifade şekli arasındaki farkın, hiç kimsenin bu ikisini aynı anda beceremeyeceği kadar açık olduğuna dikkat etmiyor musunuz?” Kur’ân ile Hz. Peygamber’in (s.a.) hadisleri arasındaki ifade farkı bugün bile anlaşılabilir. Arap dili ve edebiyatını iyi bilen herkes, bu iki tür ifadenin bir kişiye ait olamayacak kadar birbirinden farklı olduğunu ayırt edebilir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Yûnus: 16 ve an: 21, Tûr, an: 22-27).

106. Bu, kâfirlerin mucize isteğine karşı verilen ikinci cevaptır; birinci cevap 59. ayette verilmişti. Bu özlü cevabın belâğatı övgüye değer: “Benden, yerden bir pınar fışkırtmamı veya göz kapayıp açıncaya dek içinden ırmaklar akan tamamen çiçek açmış bir bahçe getirmemi yahut daveti reddeden sizler üzerine göğü parça parça indirmemi yahut altından bir saray yapmamı yahut Allah’ı ve melekleri sizin yanınıza indirip: ‘Bu Muhammed’i elçi olarak biz gönderdik’ demelerini sağlamamı yahut da gözünüzün önünde göğe çıkıp Allah tarafından beni elçi olarak gönderdiğini belirten, elinizle dokunabileceğiniz ve gözünüzle okuyabileceğiniz bir yazı getirmemi istiyorsunuz.” Bu büyük isteklere verilen kısa ve özlü cevap şuydu: “Rabbimin şânı yücedir. Ben elçi olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey olduğumu iddia ettim mi ki?” Bu cevap şöyle genişletilebilir: “Ey anlayışsız insanlar! Ben hiç ilâh olduğumu iddia ettim mi ki benden böyle şeyler istiyorsunuz? Ben hiç güçlü olduğumu, yerleri ve gökleri yönettiğimi söyledim mi? İlk günden beri ben, Allah’tan vahy getiren bir insan olduğumu söylüyorum. Bu nedenle, eğer benim iddiamın doğruluğunu denemek istiyorsanız, getirdiğim mesajdan bunu anlayabilirsiniz. Eğer onun Hakk’a dayandığı ve tamamen mantıklı olduğuna ikna oldunuzsa, hiçbir saçma istekte bulunmaksızın hemen ona iman etmelisiniz. Diğer taraftan, eğer onda bir hata bulursanız, onu reddedebilirsiniz. Eğer benim iddiamın doğru olup olmadığını denemek istiyorsanız, buna binaen bir insan olarak davranışlarıma, ahlâkıma ve davetime bakarak karar verebilirsiniz. Buna rağmen, benden yeri yarmamı ve göğü parça parça üzerinize düşürmemi istemeniz saçma değil mi? Peygamberlik ile böyle şeylerin bir ilgisi ve bağı var mı?”

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ

جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ
كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ
السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ
كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ
يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِهِ ۚ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ
عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمًى وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَا وَنَهُمْ جَهَنَّمَ كُلَّمَا خَبَتْ
زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾

- 94 Kendilerine hidâyet geldiği zaman, insanları inanmaktan alıkoyan şey, onların: “Allah, elçi olarak bir beşer mi gönderdi?” demelerinden başkası değildir.¹⁰⁷
- 95 De ki: “Eğer yeryüzünde (insan değil de) tatmin bulmuş yürüyen melekler olsaydı, biz de onlara gökten elçi olarak elbette melek gönderirdik.”¹⁰⁸
- 96 De ki: “Benimle aranızda şâhid olarak Allah yeter; kuşkusuz O, kullarından gerçeğiyle haberdardır, görendir.”¹⁰⁹
- 97 Allah, kimi hidâyete ulaştırırsa, işte o, hidâyete bulmuştur; kimi de saptırırsa, onlar için O’nun dışında asla veliler bulamazsın.¹¹⁰ Kıyamet günü, biz onları yüzükoyun körler, dilsizler ve sağırlar olarak haşrederiz.¹¹¹ Onların barınma yerleri cehennemdir; ateşi sü-kûn buldukça, çılgın alevini onlara arttırırız.

AÇIKLAMA

107. Bu, bir insanın Allah’ın elçisi olmayacağı konusundaki yanlış kanâatinin tüm çağlardaki câhil insanlar arasında yaygın olduğunu gösterir.

Onlar sadece insan olduğu, yemek yediği, karısı ve çocukları olduğu için bir elçiye reddetmişlerdir. Buna mukabil, zaman geçtikçe peygamberlerin takipçileri de onun insan olmadığına ve sadece elçi olduğuna inanmaya başlamışlardır. Bu nedenle bazıları peygamberlerini ilâh edinmiş, bazıları onu Allah'ın oğlu, bazıları da Allah'ın cisimleşmiş şekli olarak kabul etmişlerdir. Kısacası câhil insanlar, hiçbir zaman bir insanın Allah'ın peygamberi olabileceği gerçeğini kabul etmemişlerdir. Açıklama için bkz. Yâsîn, an: 11.

108. Buradan, Hz. Peygamber'in (s.a.) sadece vahyi tebliğ etmek için değil, aynı zamanda ona uygun bir hayat tarzı kurmak üzere de gönderildiği çıkmaktadır. O, vahyin ilkelerini insânî şartlara uygulamalı ve getirdiği daveti anlamaya ve dinlemeye çalışanların yanlış anlayışlarını ortadan kaldırmalıdır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber, mü'minleri vahyî öğretilere dayanan bir toplum oluşturacak şekilde eğitmelidir. Davetine karşı çıkan ve onu reddedenlerle bâtıla giden yolları kapatmak ve Allah'ın elçi göndermede gayesi olan ıslâhî gerçekleştirmek için savaşmalıdır. Tüm bunların insan topluluğu içinde gerçekleştirilmesi gerektiğinden, bu görevi sadece bir insan (peygamber) başarabilir. Eğer elçi olarak bir melek gönderilseydi, onun yapabileceği tek şey, vahyi insanlara iletmek, aktarmak olurdu. Çünkü o insanlarla birlikte yaşayıp onların yaşayışını düzeltmek için onların hayatlarına ve meselelerine ortak olamazdı. O halde, sadece insan olan bir elçinin bu göreve uygun olduğu, kabul edilmesi gereken apaçık bir gerçektir.

109. Yani, "Allah, benim sizi ıslâh etmek için harcadığım tüm çabalardan ve sizin benim görevimi engellemek için harcadığınız tüm çabalardan haberdardır. O'nun şahidliği yeter; çünkü nihâî hükmü O verecektir."

110. Bu ayette Kur'ân, ilâhî bir kuralı ortaya koymaktadır. Allah, sadece kendi hidâyetine uymayı isteyen kimseyi doğru yola ulaştırır ve sapmak isteyenin de sapıtmasına izin verir. Bundan sonra Allah'ın hidâyet kapısını kapadığı kimseyi doğru yola getirmeye hiç kimsenin gücü yetmez; çünkü o kimse inatçılığı ve sapıklıktaki ısrarı nedeniyle hidâyetten mahrum edilmiştir. Şu açık bir gerçektir ki, eğer bir kimse Hakk'a sırtını döner ve bâtıla bağlanırsa, dünyada onu bâtıldan çevirip Hakk'a döndürebilecek hiçbir güç yoktur. Çünkü bu sapıklıktan sonra Allah, böyle bir kimse için Hak'tan daha da uzaklaşıp bâtıla daha çok sevgi duymasına neden olan vesileler yaratır.

111. Kıyamet gününde onlar kör, sağır ve dilsiz olarak diriltileceklerdir; çünkü onlar bu dünyada iken Hakk'ı görmediler, Hakk'ı duymadılar, Hakk'ı konuşmadılar. Kör, sağır, dilsizler gibi davrandılar.

ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا
 أَإِذَا كُنَّا عِظْمًا وَرُفَاتًا أَيْنَا لِمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ أَوَلَمْ
 يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ
 يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا
 كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ
 خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ
 آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسَعَلَ بَنِي إِسْرَءِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ
 إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَكْمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ
 هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَايِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ
 يَفِرْعَوْنُ مُتَبُورًا ﴿١٠٢﴾

- 98 Bu, şüphesiz, onların ayetlerimizi inkâr etmelerine ve: “Biz kemikler haline geldikten, toprak olup ufalandıktan sonra mı, gerçekten biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?” demelerine karşılık cezalarıdır.
- 99 Görmüyorlar mı? Gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini yaratmaya gücü yeter ve onlar için de kendisinde şüphe olmayan bir süre (ecel) kılmuştır. Zulmedenler ise, ancak inkârda ayak direkttiler.
- 100 De ki: “Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine mâlik olsaydınız, bu durumda harcama endişesiyle gerçekten (cimrilik edip elinizde) tutardınız. İnsan pek cimridir.”¹¹²
- 101 And olsun; biz Mûsâ'ya apaçık dokuz ayet (mucize) vermiştik.¹¹³ İşte, İsrâiloğulları'na sor! Onlara geldiği zaman Firavun ona: “Gerçekten ben seni büyülenmiş sanıyorum” demişti.¹¹⁴
- 102 O da: “And olsun; bunları görülecek belgeler olarak göklerin ve ye-

rin Rabbinden başkasının indirmediğini¹¹⁵ sen de bilmişsin; gerçekten ben de seni yıkılmış-harab olmuş sanıyorum” demişti.¹¹⁶

AÇIKLAMA

112. Bu ayette, 55. ayette anılan şeyler tekrarlanmaktadır. Bu ayette, Mekkelilerin Hz. Muhammed’i (s.a.) yani kendileri gibi bir insanı “peygamber” kabul etmemelerinin altında yatan psikolojik sebebe işaret edilmektedir. Çünkü böylece onun üstünlüğünü kabul etmek zorundaydılar ve bir kimsenin, kendi çağdaşı olan kendisi gibi bir insanın üstünlüğünü kabul etmesi çok zordur. Bu ayet şöyle genişletilebilir; “Bir başkasının üstünlüğünü bile kabul edemeyecek kadar cimri olan kimselerin, Allah’ın tüm hazinelerine sahip olsalar bile, başkalarına harcama konusunda cömert olmaları beklenemez.”

113. Bunun, Mekkelilerin mucize isteklerine verilen üçüncü cevap olduğuna dikkat edilmelidir. Onlar dediler ki: “Sen şunları gözümüzün önünde yapmadıkça sana inanmayacağız.” Onların bu isteklerine karşı şöyle cevap verilmektedir: “Sizin istediğiniz gibi, dokuz ayet (mucize) sizden önce Firavun’a gösterilmişti. Onun sadece Hz. Mûsâ’ya (a.s.) inanmamak için neler söylediğini biliyorsunuz. Bu mucizeleri de gördükten sonra, Peygamber’i (a.s.) yine inkâr ettiğinde ona ne yaptığımızı da biliyorsunuz.”

Burada anılan dokuz mucizeye, A’râf Sûresi 133. ayette de değinilmektedir. Bu mucizeler şunlardı:

- (1) Büyük bir yılanı dönüştürme.
- (2) Mûsâ’nın güneş gibi parlayan ve beyaz olan sağ eli.
- (3) Sihirbazların tümünün sihirlerinin bozulması.
- (4) Kıtık.
- (5) Tufan.
- (6) Çekirge.
- (7) Buğday güvesi.
- (8) Kurbağa.
- (9) Kan afeti.

114. Bu nokta, özellikle burada yer almıştır; çünkü Mekkeli müşrikler aynı iddiayı Hz. Peygamber’e de (s.a.) yöneltiyorlardı. 47. ayette de şöyle denilmektedir: “O zâlimler birbirlerine şöyle derler: Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz.” Burada Mekkeli müşriklerle, Firavun’un da, Hz. Mûsâ’ya inananlara aynı sözleri söylediği ve bu konuda kendilerinin Firavun’a tabi oldukları bildirilmektedir.

Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in (s.a.) büyülenmesiyle ilgili bir hadis karşı çıkan bazı hadis inkârcılarına kısaca değinmek istiyorum. Onlar, bu

hadisin, Kureyşlilerin Peygamber'e yönelttikleri "büyülenmiş" lakabını desteklediğini söylemektedirler; oysa Kur'ân bunu reddetmektedir. Fakat onlar şu noktayı unutuyorlar: Aynı durum Firavun'un büyülenmiş diye ithâm ettiği Hz. Mûsâ (a.s.) için de geçerlidir. Çünkü Taha Sûresi 66-67. ayetlerinde şöyle denilmektedir: "Sihirlerinden dolayı onların ipleri ve asâları Mûsâ'ya gerçekten debeleniyormuş gibi göründü. Mûsâ, bu yüzden kendi içinde bir tür korku duymaya başladı." Eğer hadisin sözleri Kur'ân'a aykırı görünüyorsa, Kur'ân'ın kendi sözleri, Mûsâ'nın büyülenmiş olmadığı konusundaki diğer sözleriyle çelişmiyor mu? Bu hadis inkârcıları, bu ayetin Firavun'un iddiasını desteklediğini mi söylemek istiyorlar?

Gerçekte bu hadis inkârcıları, Mekkeli müşriklerin ve Firavun'un Hz. Muhammed'e (s.a.) ve Hz. Mûsâ'ya (a.s.) ne anlamda büyülenmiş diye bir iftira yönelttiklerini bilmiyorlar. Onlar; Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hz. Muhammed'i (s.a.) bir düşman gücün büyülediğini ve onların bu sihir içinde peygamber olduklarını iddia ettiklerini ve bu garip mesajı ilettiklerini söylemek istiyorlardı. Kur'ân, bu iddianın yanlış olduğunu söyler. Fakat bir insana uygulanan kısa süreli büyü ve sihir de reddedilmemiştir; çünkü büyü'nün bir insana etkisi, sanki taşın insan vücuduna çarpması gibidir. Bir peygamberin geçici bir süre büyüden etkilenmiş olması, onun peygamberliğini zedelemmez. Aynen bir peygamberi zehirin etkilemesi veya bir peygamberin yaralanması gibi; bir peygamber belirli bir süre bir sihirin, bir büyü'nün etkisinde de kalabilir. Böyle geçici bir süre devam eden büyü, onun peygamberliğine zarar vermez. Allah korusun; eğer büyü onun aklında ve düşüncesinde kötü bir etki yapsaydı, onun getirdiği mesajdan ve vahiyden şüphe edilirdi. Mekkeli müşrikler ve Firavun, Hz. Muhammed'e (s.a.) ve Hz. Mûsâ'ya (a.s.) büyülenmiş demekle, onların, büyü'nün etkisiyle tüm düşünme yetilerini kaybettiklerini söylemek istiyorlardı. Kur'ân, Hz. Peygamber'e (s.a.) karşı yöneltilen bu iddia ve iftirayı reddeder.

115. Hz. Mûsâ (a.s.) bu sözleri, bu ayetlerin, âlemlerin Rabbinden geldiğini ifade etmek için söylemiştir. Çünkü Mısır'a gelen felâketlerin, herhangi bir büyü veya insan gücü tarafından yapılmış olması imkânsızdır. Hiçbir insan, kurbağa ve çekirgelerin bütün bitkileri yiyip bitirmesini sağlamayı başaramaz. Hz. Mûsâ'nın (a.s.) daha önceden Firavun'u, inatçılığından vazgeçmesi için gelecek olan ayetle uyardığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Daha sonra o felâket aynen Hz. Mûsâ'nın (a.s.) dediği gibi çıkardı. Böyle bir durumda, bu felâketlerin yerlerin ve göklerin Rabbi olan Allah'tan başka birisi tarafından gönderildiğini, ancak ahmak ve inatçı kimseler söyleyebilir.

116. Yani, "Ben büyülenmiş değilim; bilakis, siz çok kötü insanlarsınız. Siz bu kadar açık ayetleri gördükten sonra bile, inkârınızda direttinginiz için helâk olmayı hak ettiniz."

فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَفِزَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ
وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَءِيلَ ائْتُوا
الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾ وَبِالْحَقِّ
أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾

- 103 Böylelikle, onları o yerden sürüp sarsıntıya uğratmayı istedi. Biz de onu ve beraberindekileri hep birlikte boğuverdik.
- 104 Ve onun ardından İsrâiloğulları'na söyledik: “O toprak (yurt)ta oturun,¹¹⁷ âhiret va'di geldiğinde hepinizi derleyip toplayacağız.”
- 105 Biz onu (Kur’ân’ı) hak olarak indirdik ve o hak ile indi; seni de yalnızca bir müjde verici ve uyarıp korkutucu olarak gönderdik.¹¹⁸

AÇIKLAMA

117. Firavun’la ilgili hikâyenin bu bölümü, Mekkeli müşriklerin hi-kâyesine de aynen uyduğu için burada ele alınmıştır. Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber’i (s.a.) ve mü’minleri Arabistan’dan çıkarmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu kıssa, onlara şöyle bir uyarıda bulunmak-tadır: “Firavun, Hz. Mûsâ’yı (a.s.) ve İsrâiloğulları’nı yurtlarından çıkar-maya çalıştı; fakat o ve taraftarları tamamen helâk edildiler, Hz. Mûsâ ve ona inananlar hayatta bırakıldılar. Aynı şekilde, siz de böyle devam edecek olursanız, aynı âkıbeta uğrayacaksınız.”

118. Yani, “Kur’ân’ın mesajını değerlendirmeyen ve Hak’la bâtil ara-sında düşünerek karar vermeyen topluluğu ikna etmek için olağanüstü bir şekilde nehirler fışkırtmak, bahçeler ortaya çıkarmak, veya göğü par-ça parça onların üzerine düşürmek senin görevin ve sorumluluğun değil. Kur’ân hakla gönderildiğine göre, sen onu insanlara sunmalısın ve onla-ra açıkça inananın, kendi iyiliği için inandığını; inkâr edenin de, kendi aleyhine inkâr ettiğini söylemelisin.”

وَقُرْءَانَا

فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾ قُلْ ءَامِنُوا بِهِ ؕ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الدُّلَىٰ

وَكَبَّرَهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

- 106 Onu bir Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuman için (bölüm bölüm) ayırdık ve onu safha safha bir indirme ile indirdik.¹¹⁹
- 107 De ki: "İster ona inanın, ister inanmayın; o, daha önce kendilerine ilim verilenlere okunduğu zaman,¹²⁰ çenelerinin üstüne kapana-
rak secde ederler."
- 108 Ve derler ki: "Rabbimiz yücedir, Rabbimizin va'di gerçekten ger-
çekleşmiş bulunuyor."
- 109 Çeneleri üstüne kapanıp ağlıyorlar ve (Kur'ân) onların huşû (say-
gı dolu korku)larını¹²¹ arttırıyor.¹²²
- 110 De ki: "Allah", diye çağırın, 'Rahmân' diye çağırın, ne ile çağırır-
sanız; sonunda en güzel isimler O'nundur."¹²³ Namazında sesini
çok yükseltme, onda çok da kısıma; bu ikisi arasında (orta) bir yol
benimse.¹²⁴

111 Ve de ki: “Övgü (hamd), çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan ve düşkünlükten dolayı yardımcıya da (ihtiyacı) bulunmayan Allah’adır.” Ve O’nu tekbir edebildikçe tekbir et.

AÇIKLAMA

119. Bu, şu itiraza verilen cevaptır: “Allah neden vahyini bir bütün olarak indirmedir? Neden onu parça parça gönderiyor? Allah’ın, neyi göndereceğine karar vermesi için bir süre düşünmesi mi lazım?” Bu tür sorulara Nahl Sûresi 101-102. ayetler ve bunlarla ilgili 104-106. açıklama notlarında cevap verildiği için, burada tekrar ele almaya gerek yok.

120. Burada, ilâhî kitapları çok iyi bilen ve onların lafız ve mânâlarından hüküm çıkarabilen Ehl-i Kitap âlimleri kastedilmektedir.

121. Yani, “Onlar Kur’ân’ı dinledikleri zaman, hemen, onun daha önceki peygamberlerin kitaplarında müjdelenen peygamber olduğumu anlarlar.”

122. Kitap Ehlinde sâlih olanların durumu, Kur’ân’da birçok yerde anılmıştır. Örneğin Âl-i İmrân: 113-115, 199, Mâide: 82-85.

123. Bu, kâfirlerin diğer bir itirazına verilen cevaptır. Onlar şöyle diyorlardı: “Biz yaratıcıya ‘Allah’ dendiğini duyduk; fakat ‘Rahmân’ ismini nerden buldun?” Bunun nedeni, onların “Rahmân” ismini Allah için kullanmamaları ve bu ismi sevmemeleriydi.

124. Bu emir Mekke’de verilmişti. İbn Abbâs, Hz. Peygamber ve mü’minlerin namaz kıldıklarında yüksek sesle Kur’ân okuduklarını rivâyet etmiştir. Bunun üzerine kâfirler de bağıyorlar ve onlara sövüyorlardı. Bu nedenle onlara, ne kâfirleri baştan çıkaracak denli yüksek sesle, ne de diğer mü’minlerin duyamayacağı kadar alçak sesle okumamaları emredilmiştir. Bu emir, Medîne’de şartlar değişince uygulanmamaya başlandı. Fakat mü’minler herhangi bir yerde veya zamanda aynı şartlarla karşılaşarlarsa aynı emre uymalıdır.

125. Bu cümlede gizli bir alay vardır. Müşrikler, Allah’ın, mülkünü idare etmeleri için yardımcıları ve temsilcileri tayin ettiğine inanıyorlardı. Bu O’nun mülkünü idarede güçsüz ve yardıma muhtaç olduğu anlamına geliyordu; yani O’nun ilâhlıkta kendisine destek olacak yardımcılara ihtiyacı vardı. Bu cümle, onların bu yanlış iddialarını reddeder. “O’nun, ilâhlığının çeşitli yerlerine tayin edeceği veya mülkünün çeşitli bölgelerine yöneticiler yapacağı ilâhlara ve azizlere ihtiyacı yoktur.”

KEHF SÛRESİ GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını, içinde “el-Kehf” ismi geçen 9. ayetten alır.

Nüzûl Zamanı: Bu sûre, Mekke döneminin üçüncü aşamasında indirilen ilk sûrelerden biridir. Hz. Peygamber’in (s.a.) Mekke’de yaşadığı dönemi, En’âm Sûresi’nin giriş bölümünde dört aşamaya ayırmıştık. Bu ayrıma göre üçüncü aşama, peygamberliğin beşinci yılından onuncu yılına kadar sürmüştür. Bu aşamayı ikinci ve dördüncü merhalelerden ayıran nokta şudur: İkinci aşama boyunca Kureyşliler, İslâmî hareketi bastırmak için Peygamber (s.a.) ve mü’minlerle alay ettiler; onları tehdit ettiler; onlara karşı itirazlarda bulundular; iftiralar attılar. Fakat üçüncü aşamada, aynı amaçla işkence araçları, ekonomik baskı ve kaba kuvvet kullanmaya başladılar. Öyle ki Müslümanların büyük bir kısmı Habeşistan’a hicret etmek zorunda kaldı; geride kalanlar ise, Peygamber (s.a.) ve ailesi ile birlikte Şi’bi Ebî Tâlib’de (Ebû Tâlib Mahallesi’nde) muhâsara altına alındı. Bunun ötesinde, onlara tam anlamıyla sosyal ve ekonomik bir boykot uygulandı. Tek teselli verici nokta, Ebû Tâlib ve Hz. Hatîce (r.a) gibi önemli şahıslar nedeniyle Kureyş’in büyük ailelerinin onlara yardım etmesiydi. Fakat peygamberliğin gelişinin onuncu yılında bu iki önemli şahıs öldüğünde, Peygamber (s.a.) ve tüm sahâbenin Mekke’den hicret etmesine neden olan çok ağır işkenceler dönemi olan dördüncü merhale başladı.

Bu sûrede ele alınan konulardan sûrenin, üçüncü merhalenin başlangıcında, yani işkencelere rağmen henüz Habeşistan’a hicretin gerçekleş-

mediği dönemde indirildiği anlaşılmaktadır. İşte bu nedenle, işkence gören mü'minleri teselli etmek, onları cesaretlendirmek ve onlara mü'min insanların geçmişte imanlarını nasıl koruduklarını göstermek amacıyla bu sûrede Ashâb-ı Kehf'in hikâyesi anlatılmıştır.

Ana Fikir ve Konular: Bu sûre, Ehl-i Kitap'la birlik olup Hz. Peygamber'i (s.a.) imtihan etmek için üç soru soran Mekkeli müşriklerin sorularına bir cevap olarak gönderilmiştir. Bu sorular şunlardı: 1) Ashâb-ı Kehf kimlerdir? 2) Hızır'ın⁽¹⁾ gerçek hikâyesi nedir? 3) Zül-Karneyn hakkında ne biliyorsun? Bu üç soru, Hristiyanların ve Yahudilerin tarihiyle ilgili olduğu ve Hicaz'da bilinmediği için, Hz. Peygamber'in gayb bilgisine sahip olup olmadığını imtihan etmek üzere sorulmuştur. Allah, bu üç soruya sadece cevap vermekle kalmamış; aynı zamanda, hikâyeleri o dönemde Mekke'de İslâm'la küfür arasında süren çatışmada kâfirlerin aleyhine bir tarzda ele almıştır.

1) Soru soranlara, "Ashâb-ı Kehf'in de, Kur'ân'ın tebliğ ettiği aynı tevhide inandıkları ve onların durumunun da aynı, işkence çeken Mekkeli mü'minlere benzediği söylenmektedir. Diğer taraftan Ashâb-ı Kehf'e işkence yapanlar onlara, aynen Kureyş müşriklerinin Müslümanlara davrandığı gibi davranıyorlardı. Bunun yanı sıra Müslümanlara, bir mü'mine zâlim bir topluluk tarafından işkence edildiğinde, bâtıla boyun eğmemesi ve gerekirse, Allah'a güvenerek oradan hicret etmesi gerektiği öğretilmektedir. Aynı zamanda Mekkeli müşriklere, Ashâb-ı Kehf'in kıssasının, âhiret inancının açık bir delili olduğu söylenmektedir. Çünkü bu, Ashâb-ı Kehf de olduğu gibi, Allah'ın uzun süre ölüm uykusunda kaldıktan sonra bile, dilerse bir kimseyi diriltme kudretine sahip olduğunu göstermektedir.

2) Ashâb-ı Kehf kıssası, yeni oluşmuş küçük İslâm toplumuna işkence eden Mekke'nin ileri gelenlerini de uyarmaktadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'e (s.a.) işkence edenlerle hiçbir uzlaşmaya girmemesi ve onları kendisine uyan fakir ve zayıflardan daha önemli görmemesi söylen-

(1) Bazı kaynaklara göre ikinci soru "Ruh" hakkında idi ve buna İsrâ Sûresi: 85'te cevap verilmiştir. Fakat biz bu görüşü kabul etmiyoruz. Çünkü: 1) Bu sûre ile İsrâ'nın indirilişi arasında uzun bir zaman farkı vardır. 2) Bu sûrede iki değil, üç soruya değinilmektedir. Bu nedenle biz, ikinci sorunun Ruh hakkında değil, Hızır hakkında olduğu görüşünü kabul ediyoruz. (Bkz. Bu sûrede 61. açıklama notu.)

mektedir. Diğer taraftan, Mekke'nin ileri gelenlerine, şu anda yaşadıkları dünyanın geçici zevklerine aldanmamaları ve ebedî nimetleri kazanmaya çalışmaları tavsiye edilmektedir.

3) Hızır ile Hz. Mûsâ'nın hikâyesi, kâfirlerin sorularını cevaplamak ve mü'minleri de teskîn etmek için bu şekilde ele alınmıştır. Bu kıssadan alınacak ders şudur: "Allah'ın mülkünde, Allah'ın dileğine uygun olarak meydana gelen şeylerin hikmetine tamamen iman etmelisiniz. Gerçeklik sizden gizli olduğu için, siz meydana gelen şeylerin hikmetini anlayamazsınız. Bazen de bu olaylarda size göre bir terslik varmış gibi görünür ve 'Bu neden oldu, nasıl oldu?' diye sorular sorarsınız. Gerçek şu ki, görünmeyen (gayb) perdesi kaldırılrsa, o zaman meydana gelenin, yaşananın en iyi olduğunu siz de anlayacaksınız. Bazen bir şeyin sizin için kötü olduğu izlenimine kapılırsanız bile, sonunda onun sizin için bazı iyi sonuçlara yol açtığını görürsünüz."

4) Aynı şeyler, Zü'l-Karney'n kıssası için de geçerlidir. Çünkü bu kıssa da soruları yöneltenleri uyarmaktadır. "Ey gururlu ve kendini beğenmiş Mekke uluları! Zü'l-Karney'den ders almalısınız. Zü'l-Karney'n, büyük bir kral, büyük bir fatih ve büyük kaynaklara ve yeteneklere sahip bir insan olmasına rağmen, yine de yaratıcısına teslim oldu. Oysa siz, onunla karşılaştırıldığında küçük ve önemsiz birer lider olmanıza rağmen, Allah'a isyan ediyorsunuz. Bunun yanı sıra, Zü'l-Karney'n korunma için en güçlü duvarlardan birini inşa etmiş olmasına rağmen, yine de gerçek güvencesi Allah'tı; "duvar" değil. O, duvarın ancak Allah dilediği sürece kendisini düşmanlarından koruyabileceğine ve Allah dilerse, onda çatlakların, deliklerin oluşacağına inanıyordu. Oysa siz, onunla karşılaştırıldığında önemsiz ve küçük bazı bina ve evlere sahip olduğunuz halde, tüm felâketlere karşı kendinizi emin ve korunmuş sanıyorsunuz."

Kur'ân, bu sûrede Peygamber'i (s.a.) saf dışı bırakmaya çalışanların oyunlarını yine kendine çevirmektedir. Fakat sûrenin sonunda başlangıçta belirtilen ilkeler yine tekrarlanmaktadır: "Tevhîd ve âhiret haktır, gerçektir ve sizin iyiliğiniz içindir. Bunları kabul etmeli, buna göre gidişatınızı düzeltmeli ve bu dünyada, âhirette Allah'a hesap vereceğinizin farkında olarak yaşamalısınız. Aksi takdirde hayatınızı mahvedersiniz; yaptığınız şeylerin değeri de bir hiç olur."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ
 عِوَجًا ۖ قِيمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ
 الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ۖ مَّا كَثِيرٌ فِيهِ
 أَبَدًا ۖ وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۚ مَّا لَهُمْ بِهِ مِنْ
 عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ إِنَّ يَقُولُونَ
 إِلَّا كَذِبًا ۚ فَلَعَلَّكَ بِنِعْمَتِ نَفْسِكَ عَلَىٰ عَٰثِرِهِمْ ۚ إِنَّ لَّهُمْ يُؤْمِنُونَ
 بِهَذَا الْحَدِيثِ ۖ أَسَفًا ۚ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا
 لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Hamd, Kitabı kulu üzerine indiren ve onda hiçbir çarpıklık kılma-
yan Allah'a aittir.¹
- 2 Dosdoğru (bir Kitaptır) ki, kendi katından şiddetli bir azâbla uyarıp
korkutmak ve sâlih amellerde bulunan mü'minlere müjde vermek
için (onu indirdi); şüphesiz onlara güzel bir ecir vardır.
- 3 Onlar orada ebedî olarak kalıcıdırlar.
- 4 (Bu Kur'ân) "Allah çocuk edindi" diyenleri uyarıp korkutmaktadır.²
- 5 Bu konuda ne kendilerinin, ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur.
Ağzlarından çıkan söz ne (kadar da) büyük! Onlar yalandan başka-
sını söylemiyorlar.³
- 6 Şimdi onlar, bu söze (Kur'ân'a) inanmayacak olurlarsa sen, onların
peşi sıra esef ederek kendini kahredeceksin (öyle mi)?⁴

7 Şüphesiz biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık; onların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye.

AÇIKLAMA

1. Yani, “Onda ne bir kimsenin anlayamayacağı kadar karışık ve karmaşık şeyler vardır, ne de hakkı seven bir kimseyi kararsız bırakarak doğru yoldan saptıran bir nokta vardır.

2. Böyle diyen kimseleri, Hristiyanları, Yahudileri ve Allah’a çocuk isnâd eden Arap müşriklerini kapsar.

3. “*Büyük Söz*”: “Şu Allah’ın oğludur veya Allah, şunu oğul edinmiştir.” Bu söz büyük bir söz olarak nitelenmiştir; çünkü Allah’ın bir oğlu olduğu veya birisini oğul edindiği bir bilgiye dayanmamaktadır. Onlar sadece bir şahsa karşı duydukları bir sevgide aşırı gitmişler ve böyle bir bağ icad etmişlerdir. Onlar, âlemlerin Rabbi olan Allah’a iftira ettiklerinin, O’na karşı büyük bir yalan uydurduklarının farkında da değildirler.

4. Burada, bu sûrenin nâzil olduğu sırada Peygamber’in (s.a.) üzüntüsünün gerçek sebebine değinilmektedir. Bu, Peygamber’in (s.a.); kendisinin ve arkadaşlarının gördüğü işkenceye değil, kavminin sapıklık ve ahlâkî bozukluğuna üzüldüğünü göstermektedir. Onu en çok üzen konu, ne kadar yola getirmeye çalışırsa çalışsın, kavminin sapıklıkta inat etmesiydi. O çok üzülüyordu; çünkü kavminin sapıklığının en sonunda helâk olmalarına ve Allah’ın azâbının üzerlerine hak olmasına neden olacağından korkuyordu. Bu nedenle, gece gündüz onları kurtarmaya çalışıyordu; fakat onlar, sanki Allah’ın azâbının gelmesini istercesine inat ediyorlardı. Peygamber (s.a.) bu durumu, konuyla ilgili hadisinde şöyle açıklamaktadır: “Benim ve sizin benzeriniz, ateş yakan ve ateşine pervâne ve çekirgeler düşmeye başlayınca onları ateşten kurtarmaya çalışan kimse gibidir. Ben sizi ateşe düşmekten korumak için eteklerinizden tutuyorum. Oysa siz, benim elimden kurtulmaya çalışıyorsunuz.” (Buhârî-Müslim) Mukayese için bkz. Şuarâ: 3

Gerçi “... Üzüntü duyarak adeta kendini tüketeceksin.” denmektedir; ama bu sözde, Peygamber’i (s.a.) teselli eden bir ifade de vardır: “Sen onları inanmaya zorlamakla görevli olmadığına göre, neden kendini tüketiyorsun? Senin tek görevin müjdelemek ve korkutmaktır; insanları mü’min yapmak değil. Bu nedenle mü’minleri müjdelemeye ve kâfirleri kötü sonla uyarmaya devam etmelisin.”

وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ مَا عَلَيَهَا صَعِيْدًا

جُرُزًا ﴿٨﴾ اَمْ حَسِبْتَ اَنْ اَصْحَبَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيْمِ كَانُوْا مِنْ
 اٰيٰتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾ اِذْ اَوٰى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوْا رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ
 لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرْبْنَا عَلٰى اٰذَانِهِمْ
 فِى الْكَهْفِ سِنِيْنَ عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اٰى الْحَزْبَيْنِ
 اٰخَصٰى لِمَا لِيْتُوْا اَمَدًا ﴿١٢﴾ نَّحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ اِنَّهُمْ
 فِتْيَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اِذْ
 قَامُوْا فَقَالُوْا رَبَّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَّدْعُوْا مِنْ دُوْنِهٖ
 اِلٰهًا لَّقَدْ قُلْنَا اِذَا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هٰتُوْا قَوْمًا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖ
 اِلٰهَةً لَّوْلَا يٰتُوْنَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطٰنٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ اَفْتَرٰى

عَلٰى اِلٰهٍ كَذِبًا ﴿١٥﴾

- 8 Biz gerçekten (veryüzü) üzerinde olanları kupkuru-çorak bir toprak yapabiliriz.⁵
- 9 Sen, yoksa Kehf⁶ ve Rakîm⁷ Ehli'ni, bizim şaşılacak ayetlerimizden mi sandın?⁸
- 10 O gençler, mağaraya sığındıkları zaman demişlerdi ki: "Rabbimiz! Katından bize bir rahmet ver ve işimizden bize doğruyu kolaylaştır (bizi başarılı kıl)."
- 11 Böylelikle mağarada yıllar yılı onların kulaklarına (ağır bir uyku) vurduk.

- 12 Sonra iki gruptan hangisinin kaldıkları süreyi daha iyi hesap ettiğini belirtmek için onları uyandırıldık.
- 13 Biz sana, onların haberlerini bir gerçek (olay) olarak aktarmaktayız.⁹ Gerçekten onlar, Rablerine iman etmiş gençlerdi ve biz de onların hidâyetlerini arttırmıştık.¹⁰
- 14 Onların kalpleri üzerinde (sabrı ve kararlılığı) rabt etmiştik; (Krala karşı) kıyâm ettiklerinde demişlerdi ki: “Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir; ilâh olarak biz O’ndan başkasına kesinlikle tapmayız. (Eğer tersini) söyleyecek olursak; and olsun, gerçeğin dışına çıkarız.”
- 15 “Şunlar, bizim kavmimizdir; O’ndan başkasını ilâhlar edindiler. Onlara apaçık bir delil getirmeleri gerekmez miydi? Öyleyse Allah’a karşı yalan düzüp uydurandan daha zâlim kimdir?”

AÇIKLAMA

5. Altıncı ayet Peygamber’e (s.a.) hitâb ediyordu; fakat 7-8. ayetler, dolaylı olarak kâfirlere hitâb etmektedir: “Bu dünyada gördüğünüz ve sizi aldatan her şeyin sadece sizi denemek için düzenlendiğini açıkça anlamalısınız. Fakat ne yazık ki siz, tüm bunların sadece eğlence ve oyun için yaratıldığını sanıyorsunuz. İşte bu nedenle siz, hayatın tek amacı olarak “Ye, iç ve eğlen” ilkesini kabul ediyorsunuz. Bunun sonucu olarak, sizin gerçekten iyiliğinizi isteyen kimseye aldırımıyorsunuz. Tüm bunların, sadece sizin zevk ve eğlenmeniz için değil, sizi denemek için yaratıldığını anlamalısınız. Siz bu nimetlerin arasına, hanginizin hayatın gerçek amacını anlayacağını ve gönderiliş amacınız olan Allah’a ibâdette hanginizin sabredeceğini denemek amacıyla gönderildiniz. Tüm bu eğlence araçları o gün sona erecek, imtihan süreniz bitecek ve yeryüzü bomboş bir hale gelecektir.”

6. “*Kehf*” sözlükte büyük ve geniş mağara anlamına gelir.

7. “*رقيم*” kelimesinin anlamı konusunda değişik görüşler vardır. Bazı sahâbeler ve tâbiîn, *Rakîm*’in bu olayın meydana geldiği yerin ismi olduğu ve bu yerin Eyle (Akabe) ve Filistin arasında olduğu görüşündedirler. Bazı müfessirler de *Rakîm*’in mağarada uyuyanlar anısına yapılan yazıt (kitâbe) olduğu görüşündedirler. Mevlânâ Ebu’l-Kelâm Âzâd, *Tercümânü’l-Kur’ân* adlı tefsirinde birinci görüşü kabul eder ve *Rakîm*’in Kitâb-ı Mukaddes’te *Rekem* denilen (Yeşu, 18: 27) yer olduğunu söyler. Daha sonra bunun tarihi Petra şehri olduğunu belirtir. Fakat Ebu’l Kelâm, Kitâb-ı Mu-

kaddes'te anıldığı şekliyle, Rakîm'in Benjaminsogulları'na ait olduğunu ve Yeşu'ya göre, bu kavmin Ürdün Nehri'nin batısı ile Ölü Deniz arasında yerleştiğini ve Petra'nın Ürdün'ün güneyinde olduğunu göz önünde bulundurmaktadır. İşte bu nedenle modern arkeologlar, Petra ile Rakîm'in aynı yer olmadığı görüşündedirler. (Bkz. *Encyclopaedia Britannica*, 1946, cilt XVII, s. 658). Biz de Rakîm ile "kitâbe"nin kastedildiği görüşündeyiz.

8. Bu soru, kâfirlerin Ashâb-ı Kehf hakkındaki şüpheli tutumlarını ortaya koymak amacıyla sorulmuştur. "Siz gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, birkaç kişiyi birkaç yüzyıl boyunca uyku halinde bırakmaya ve onları uykudan uyandırır gibi diriltmeye gücü yetmez mi sanıyorsunuz? Eğer güneşin, ayın ve dünyanın yaratılışını düşünmüş olsaydınız, böyle bir şeyin Allah için zor olduğunu düşünmezsiniz bile."

9. Bu hikâyeye ilgili en eski kaynak, Suriyeli bir Hristiyan râhib olan Sarug'lu Jacob (James)'e aittir. Jacob, Ashâb-ı Kehf'in ölümünden birkaç yıl sonra M.S. 452'de doğmuştur. Bu olayı geniş ayrıntılarıyla açıklayan hitâbe, Jacob tarafından M.S. 474'de veya o sıralarda kaleme alınmıştır. Bu Süryanî kaynağı, ilk Müslüman müfessirlerin eline geçmiş ve İbn Cerîr et-Taberî, tefsirinde birçok râvîden bu kaynağı nakletmiştir. Diğer taraftan aynı kaynak Avrupa'ya ulaşmış ve Yunanca, Latince tercümeleri yayınlanmıştır. Gibbon'un, *The Decline and the Fall of Roman Empire* (Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü) adlı kitabının 33. bölümünde, "Yedi Uyuyanlar" başlığı altında söyledikleri, bizim müfessirlerimizin anlattığı hikâyeye o denli benzemektedir ki ikisinin de aynı kaynaktan alındığında şüphe yoktur. Mesela, Yedi Hristiyan genci, işkence yaparak mağaraya sığınmaya zorlayan kralın ismi, Gibbon'a göre, İmparator Decius'tur. Decius, Roma İmparatorluğu'nu M.S. 249-251 yılları arasında yönetmiştir ve onun dönemi, Hz. İsa'yı (a.s.) takip edenlere yapılan işkencelerle meşhurdur. Müslüman müfessirlerin kitaplarında ise, bu imparatorun adı "Dakyanus" "Dakyus" olarak geçmektedir. Bizim müfessirlerimize göre, bu olayın geçtiği yerin ismi "Aphesus" veya "Aphesos"tur. Diğer taraftan Gibbon'a göre, bu yerin ismi Ephesos (Efes)'tir. Yani Anadolu'nun batı sahilindeki Roma'nın en büyük limanı ve şehridir. Bu şehrin harâbelerini, bugün de Türkiye'nin İzmir kentinin 20-25 mil ötesinde görmek mümkündür. (Bkz. Harita: 1). Ashâb-ı Kehf'in uyandıkları dönemin imparatorunun adı, Müslüman müfessirlere göre "Tezusius"tur; Gibbon'a göre ise, II. Theodosius'tur. Bu imparator, Roma İmparatorluğu Hristiyanlığı kabul ettikten sonra, M.S. 408-450 yıllarında tahtta bulunuyordu.

İki hikâye arasında o denli benzerlik vardır ki, Ashâb-ı Kehf'in uyanıktan sonra yiyecek almak için şehre gönderdikleri adamın adı Müslüman müfessirlere göre "Yemliha", Gibbon'a göre ise Jamblichus'tur. İki hikâyenin ayrıntıları da hemen hemen aynıdır.

İmparator Decius zamanında Hz. İsa'ya uyanların acımasızca işkeneye uğradığı sırada, yedi Hristiyan genç bir mağaraya sığındılar ve uykuya daldılar. Daha sonra İmparator I. Theodosius'un tahta geçişinin 38. yılında (yaklaşık olarak M.S. 445-446 yıllarında) yani bütün Roma İmparatorluğu'nun Müslüman olduğu bir dönemde uyandılar. O halde mağarada yaklaşık 196 yıl kaldılar.

Bazı oryantalistler, yukarıda anlatılan hikâye ile Kur'an da anlatılan kıssanın aynı olmadığı görüşündedirler. Çünkü onlar Kur'an'da (25. ayet) anlatılan olayın 309 yıl olduğu, oysa bu hikâyede olayın 196 yıl olduğu fikrini savunurlar. Bu itiraza 25. açıklama notunda cevap verdik.

Kur'an ile bu Süryânî kaynağı arasında birkaç küçük fark vardır. İşte bu nedenle Gibbon, Hz. Muhammed'i (s.a.) "câhillikle" suçlamaktadır. Fakat onun kendisine dayanarak bu iftirayı attığı Süryânî kaynağı, ona göre bile olay bittikten 30-40 yıl sonra bir Suriyeli tarafından ele alınmıştır. Gibbon, bu olayın bir ülkeden diğer bir ülkeye ağızdan ağıza yayılırken nasıl değiştiğini göz önünde bulundurmamaktadır. Bu nedenle, bu kaynağı kesin doğru kabul edip aralarında var olan değişiklik nedeniyle Kur'an'ı ithâm etmek yanlıştır. Böyle bir tutum, ancak dinî düşünceler hakkında çok önyargılı olan ve mantığın gereklerini bile görmezlikten gelen kâfirlerin tutumu olabilir.

Ashâb-ı Kehf olayının geçtiği Ephesus (Efes) şehri, yaklaşık olarak M.Ö. II. yüzyılda kurulmuş ve putperestliğin en büyük merkezi olmuştur. Bu şehrin en büyük putu, Ay Tanrıçası Diana idi ve onun bulunduğu tapınak eski dünyanın harikalarından biri olarak kabul ediliyordu. Bu puta tapanların büyük bir bölümünü Anadolu'lular oluşturmaktaydı.... Roma İmparatorluğu da onu tanrıçalarından biri olarak kabul ediyordu.

Hz. İsa (a.s.)'dan sonra, onun mesajı Roma İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerine ulaşmaya başladığında, Efesli birkaç genç putperestlikten vazgeçtiler ve Allah'ı Rableri olarak kabul ettiler. Tours'lu Gregory, *Mercatorum Liber* adlı kitabında, bu Hristiyan gençler hakkında ayrıntılı bilgiler toplamıştır.

"Onlar yedi gençti. İmparator Decius, onların inançlarını değiştirdiklerini öğrenince, onlara yeni dinleriyle ilgili sorular sordu. Onlar, İmparatorun, İsa'nın dinine tamamen karşı olduğunu bildikleri halde, inan-

dıkları Rabbin yerlerin ve göklerin Rabbi olduğunu ve ondan başka hiçbir ilâh tanımadıklarını; aksi takdirde büyük bir günah işlemiş olacaklarını açıkladılar. İmparator buna çok kızdı ve onları öldüreceğini söyledi. Fakat daha sonra onların gençliğini göz önünde bulundurarak, dinlerini değiştirmeleri için üç gün süre verdi. Bu üç gün sonunda inançlarından dönmezlerse öldürüleceklerdi.

Bu yedi genç fırsattan faydalandılar ve şehirden ayrılarak dağda bir mağaraya sığınmak üzere yola çıktılar. Yol üzerinde bir köpek peşlerine takıldı. Onu geri çevirmeye çalıştılar, fakat köpeği peşlerinden ayıramadılar. Sonunda gizlenebilecek bir mağara buldular ve içine gizlendiler. Köpek de mağaranın girişine oturdu. Yorgunluktan derin bir uykuya daldılar. Bu olay M.S. 250 yıllarında meydana geldi. Yaklaşık 197 yıl sonra M.S. 447'de, İmparator II. Theodosius zamanında, tüm Roma İmparatorluğu'nun Hristiyan olduğu ve Efeslilerin de putperestlikten vazgeçtiği bir dönemde uyandılar.

Bu dönemde Romalılar arasında, öldükten sonra dirilme ve mahşer günü ile ilgili yoğun bir tartışma gündemeydi. İmparatorun kendisi de insanların kafasından bu inançsızlığı silmek için bir fırsat gözlüyordu. O denli ki bir gün insanların inançlarını ve düşüncelerini düzeltecek bir ayet, bir mucize sunması için Allah'a yalvarıp dua etti. İşte tam o günlerde "Yedi Uyuyanlar" mağaralarından uyandılar.

Uyandıktan sonra gençler, birbirlerine ne kadar uyuduklarını sormaya başladılar. Bazıları bir gün, bazıları da günün bir bölümü kadar uyuduklarını söylediler. Bir sonuca varamayınca tartışmayı bıraktılar ve gerçek sürenin ne olduğunu Allah'a bıraktılar. Daha sonra arkadaşlarından İohannes (Yemliha)'i gümüş paralarla yiyecek almak üzere şehre gönderdiler ve ona, tanınmamaya dikkat etmesini; zira Efeslilerin, onu Diana'nın önünde secde etmeye zorlayacaklarını tenbih ettiler. Fakat İohannes şehre indiğinde, tüm dünyanın değişmiş olduğunu görerek şaşırdı: "Bütün topluluk Hristiyanlığa girmiş ve şehirde Diana'ya tapan hiç kimse kalmamıştı. İohannes bir dükkâna girdi ve birkaç somun ekmek almak istedi. Fakat para olarak verdiği gümüşlerin üstünde İmparator Decius'un resmini gören dükkân sahibi gözlerine inanamadı ve yabancıya bu parayı nereden bulduğunu sordu. Genç adam, paranın kendisinin olduğunu söyleyince aralarında bir tartışma başladı. Daha sonra etraflarına büyük bir kalabalık toplandı ve mesele şehrin yöneticisine kadar ulaştı. Yönetici de şaşırmıştı ve parayı aldığı hazinenin nerede olduğunu soruyordu. Fakat genç, paranın kendisine ait olduğu konusunda ısrar etti. Yönetici

ona inanmadı; çünkü yaşlılardan hiçbirinin tanımadığı yüzyıllar öncesine ait bir paraya gençler sahip olamazdı. İohannes, İmparator Decius'un öldüğünü öğrenince buna hem şaşırdı, hem de sevindi. Kalabalığa, önceki gün Decius'un zulmünden kurtulmak için birkaç arkadaşı ile birlikte mağaraya sığındıklarını söyledi. Yönetici çok şaşırmıştı ve arkadaşlarının gizlenmekte oldukları mağarayı görmek isteyerek gencin peşinden gitti. Onların arkasından büyük bir kalabalık da geliyordu. Mağaraya geldiklerinde, gençlerin gerçekten de İmparator Decius zamanına ait olduklarını fark ettiler. En sonunda İmparator Theodosius'a da haber verildi ve o da mağarayı ziyaret etti. Daha sonra yedi genç mağaraya geri döndüler ve orada son nefeslerini verdiler. Bu apaçık mucizeyi görünce, insanların öldükten sonra dirilmeye inançları tekrar güçlendi ve İmparator, mağaranın etrafına büyük bir anıt inşa edilmesi için emir verdi."

Yukarıda anlatıldığı şekliyle mağarada uyuyanların hikâyesi, Kur'an'da anlatılan kıssaya o denli benzemektedir ki, bu yedi gencin *Ashâb-ı Kehf* olduğu kolayca kabul edilebilir. Bununla birlikte bazıları, bu hikâyenin bir Anadolu şehrinde geçtiği; oysa Kur'an'ın, Arabistan dışında gelişen bir olaya değinmediği şeklinde bir itiraz yöneltirler. Bu nedenle onlara göre, bu Hristiyan hikâyesini *Ashâb-ı Kehf* kıssası olarak kabul etmek, Kur'an'ın üslûb ve ruhuna aykırıdır. Bize göre bu itiraz yanlıştır. Kur'an, Arapları uyarmak amacıyla, Arabistan içinde veya dışında yaşayan Arapların tanıdığı doğru yoldan sapan birçok eski toplulukla ilgili hikâyeler anlatır. İşte bu nedenle, Kur'an'da Mısır'ın eski tarihine değinilmiştir; oysa Mısır, hiçbir zaman Arabistan'ın bir parçası olmamıştır. Sorun şudur: Kur'an'da Mısır tarihine değinilebilirken, neden Araplara Mısır tarihi kadar tanındık olan Roma ve Roma tarihine değinilmesin? Roma sınırları Kuzey Hicaz'a kadar uzanmıştı ve Arap kervanları, hemen hemen bütün yıl boyunca Romalılarla ticaret yapıyordu. Bundan başka, doğrudan Roma yönetimi altında olan Arap kabileleri de vardı. Roma İmparatorluğu Araplar için yabancı değildi. Ve bu gerçek, Rûm Sûresi'yle açığa çıkmıştır. Şöyle bir fikir de akla gelebilir: *Ashâb-ı Kehf* kıssası, Hz. Muhammed'in peygamberliğini sinamak için Yahudi ve Hristiyanların kıskırtması ve Arapların hiç bilmediği konularda sorular sormalarını tavsiye etmeleri üzerine, Mekkeli müşriklerin Peygamber'e (s.a.) yönelttikleri soruya bir cevap olarak da anlatılmış olabilir.

10. Yani onlar samimiyetle inandıklarında, Allah da onların doğru yola olan imanlarını artırdı ve onlara, bătıla boyun eğmek yerine, hayatları pahasına hak yolunda sabır ve sebat etme gücü verdi.

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأُورُوا
 إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ
 أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا ﴿١٦﴾ ۞ وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ
 ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرُّصُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ
 مِنْهُ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ
 فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾ ۞ وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ
 وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ
 بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمَلِئْتَ مِنْهُمْ
 رُعبًا ﴿١٨﴾ ۞

- 16 (İçlerinden biri demişti ki:) “Mademki siz onlardan ve Allah’tan başka taptıklarından kopup ayrıldınız; o halde, (dağlara çekilip) mağaraya sığınınız¹¹ da Rabbiniz size rahmetinden (bolca bir miktarını) yaysın ve işinizden size bir yarar kolaylaştırsın.”
- 17 (Onlara baktığında)¹² Görürsün ki, güneş doğduğunda onların mağaralarına sağ yandan yönelir, battığında onları sol yandan keser geçerdi ve onlar da onun (mağaranın) geniş boşluğundalardı.¹³ Bu, Allah’ın ayetlerindendir. Allah, kime hidâyet verirse, işte hidâyet bulan odur; kimi de saptırırsa, onun için asla doğru yolu gösterici bir velî bulamazsın.
- 18 Sen onları uyanık sanırsın, oysa onlar (derin bir uykuda) uyumuşlardır. Biz onları sağ yana ve sol yana çeviriyorduk.¹⁴ Onla-

rın köpekleri de iki kolunu uzatmış yatmaktaydı. Onları görmüş olsaydın, geri dönüp onlardan kaçardın; onlardan içini korku kaplardı.¹⁵

AÇIKLAMA

11. Bu Allah’a ibâdet eden gençler, sığınmak için dağlara kaçtığında Efes şehri, Anadolu’da putatapıcılığın ve kâhinliğin merkezi idi. Orada, bütün dünyada bilinen ve uzaktan yakından birçok tapıcısı olan Tanrıça Diana’ya adanmış bir tapınak vardı. Efes’in kâhinleri, cinleri, muskacıları ve sihirbazları çok meşhur idi ve onların bu karanlık işleri Suriye’ye, Filistin’e hatta Mısır’a dek uzanmıştı. Büyücülüğü Süleyman Peygamber’e (a.s.) isnâd eden Yahudilerin de bu işte büyük payı vardı. (Ayrıntılar için bakınız: *Cyclopaedia of Biblical Literature*, “Ephesus” başlığı.) Bu doğru insanların, putperestlik ve bâtıl inançlarla dolu bir çevrede nasıl kötü ve zor bir durumda yaşadıkları, 20. ayette geçen konuşmalarından anlaşılabilir: “Onlar sizi ellerine geçirirlerse taşıyarak öldürürler, yahut kendi dinlerine döndürürler.”

12. Bu ortak fikir sonucunda, onların şehri terk ettikleri ve ölümden ya da dinden döndürülmekten korkarak mağaraya sığındıklarına değinilmemiştir.

13. Bu, mağaranın ağzının kuzeye baktığını göstermektedir. İşte bu nedenle güneş ışığı mağaraya girmiyordu ve mağaranın yanından geçen biri, içeride ne olduğunu göremiyordu.

14. Yani, “Eğer bir kimse bu yedi genci dışarıdan seyreteydi ve onların aralıklı olarak bir taraftan bir tarafa döndüklerini görseydi, onların uyumadıklarını, bilakis kendi kendilerine dinlendiklerini sanırdı.”

15. Allah onları öyle korumuştur ki, hiç kimse mağaranın içine giremedi. Çünkü mağaranın içi zifiri karanlıktı ve köpek, mağaranın girişinde gözcülük yapıyordu. Eğer bir kimse mağaranın içine baksa ve onları görseydi, hırsız sanıp hemen dönüp kaçardı. İşte bu nedenle, bu kadar uzun bir süre onların sığınakları dış dünyaya gizli kaldı.

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ۖ إِنَّهُمْ إِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا ۝

- 19 Böylece, aralarında bir sorgulama yapınlar diye onları dirilttik (uyandırdık).¹⁶ İçlerinden bir sözcü dedi ki: “Ne kadar kaldınız?” Dediler ki: “Bir gün veya günün bir(kaç saatlik) kısmı kadar kaldık.” Dediler ki: “Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir; şimdi birinizi bu paranızla şehre gönderin de, hangi yiyecek temizse baksın, size ondan bir rızık getirsin; ancak oldukça nazik davran-sın ve sakın sizi kimseye sezdirmesin.”
- 20 “Çünkü onlar üzerinize çıkıp gelirlerse, sizi taşa tutarlar veya din-lerine geri çevirirler; bu durumda ebedî olarak kurtuluş bulamazsı-nız.”

AÇIKLAMA

16. Onlar, uyutuldukları ve dış dünyadan gizlendikleri zaman kulla-nılan aynı mucizevî yolla uykularından uyandırıldılar.

وَكَذَلِكَ أَغْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَن وَعْدَ اللَّهِ
 حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ مِنْهُمْ أَمْرُهُمْ فَقَالُوا
 ابْنُوا عَلَيْهِم بُيُوتًا رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَى أَمْرِهِمْ
 لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ۖ

- 21 Böylece onları (şehir halkına) duyurduk¹⁷ ki, Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu ve kıyâmetin mutlaka geleceğini, onda asla şüphe olmadığını bilsinler.¹⁸ (Fakat onlar meseleyi böyle ele alacakları yerde) kendi aralarında onların (mağarada uyuyanlar) durumunu tartışıyorlardı. Bazıları: “Onların üzerine bir bina yapın. Çünkü Rableri onları daha iyi bilendir,” dediler.¹⁹ Fakat onların işine galip gelenler ise:²⁰ “Mutlaka onların üstüne bir mescid yapacağız” dediler.²¹

AÇIKLAMA

17. Mağaradakilerin uykularının sırrı, içlerinden biri yiyecek almak üzere Efes'e inip İmparator Decius döneminin parasını verdiğinde açığa çıkmıştır. Dünya değiştiğinden, o doğal olarak insanların ilgisini çekmişti. Çünkü iki yüz yıl öncesinin kıyafetlerini giymişti ve günün lehçesinden farklı bir aksanla konuşuyordu. Bu iki yüz yıl boyunca dil, kültür, kıyafetler vs. gibi birçok şey değişmişti. Süryânî kaynaklara göre böylece dükkan bahibi ona güvensizlikle bakmış ve onun eski bir hazine kazdığından şüphelenmiştir. Hemen sonra dükkan sahibi bazı komşularını çağırdı ve onu yöneticilerinin huzuruna çıkardılar. Yöneltilen sorular üzerine onun, imanlarını korumak için 200 yıl önce şehirden kaçan Hz. İsa'nın takipçilerinden biri olduğu anlaşıldı. Topluluğun büyük bir çoğunluğu Hristiyanlığı kabul ettiği için haber şehirde hemen yayıldı ve büyük bir kalabalık Hristiyan Roma yöneticileriyle birlikte mağaraya vardı. İşte o zaman mağaradakiler yaklaşık iki yüz yıl uyuduklarını anladılar. Daha sonra Hristiyan kardeşlerini selâmlayıp yere uzandılar ve ruhları bedenlerinden ayrıldı.

18. Süryânî kaynağına göre bu olayın meydana geldiği dönemde Efes'te tekrar diriliş ve âhiretle ilgili ateşli tartışmalar hüküm sürüyordu. Her ne kadar halk Roma İmparatorluğu'nun etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmişse de, *şirk* ve Romalıların putperestliğinin izleri ve Yunan felsefesinin etkisi hâlâ güçlü idi. Bu nedenle Hıristiyanlığın âhiret inancına rağmen, birçok kimse âhireti inkâr ediyor veya en azından bu konuda şüphe duyuyordu. Bunun yanı sıra, şehrin büyük bir çoğunluğunu meydana getiren Yahudilerin Sadukî mezhebi âhireti inkâr ediyor ve buna Tevrat'tan dayanaklar bulmaya çalışıyordu. Buna karşı Hıristiyan âlimleri bu inançları reddeden kesin bir görüş de öne süremiyorlardı. O denli ki Matta, Markos, Luka'nın Hz. İsa'ya (a.s.) atfettikleri birbirine karşıt tartışma ve polemikler, Hıristiyan âlimlerince bile çok zayıf kabul ediliyordu. (Bkz. Matta 22: 23-33, Markos 12: 18-27, Luka 20: 27-40.) Bu nedenle âhirete inanmayanlar üstün durumdaydılar; hatta mü'minler bile bu konuda şüpheye düşüyorlardı. İşte bu sırada mağarada uyuyanlar diriltildiler ve öldükten sonra dirilmenin apaçık bir delili olarak bu tartışmalardaki teraziyi mü'minler tarafına çevirdiler.

19. Konunun gelişinden, bunun Hıristiyanlar arasında doğru kimse-lerin söylediği bir söz olduğu anlaşılmaktadır. Onlar uyuyanların olduğu gibi kalması için, mağaranın girişine bir duvar yapılması gerektiği görüşündeydiler. Çünkü onların derecesini, konumunu, hak ettikleri mükâfâtı ancak ve sadece Rableri bilebilirdi.

20. "Onların işine galip gelenler", doğru yoldaki Hıristiyanların istedikleri gibi davranmalarına izin vermeyen Romalı yöneticiler ve Hıristiyan kilisesinin râhibleriydi. Çünkü beşinci yüzyılın ortalarında sıradan insanlar, özellikle Hıristiyanların Ortodoks olanları *şirke* bulaşmış; azizlere ve mezarlara tapar olmuşlardı. O denli ki, mağarada uyuyanların dirilmesinden birkaç yıl önce M.S. 431'de, Efes'te bütün Hıristiyan âleminin temsilcilerinden oluşan bir konsül toplanmış ve orada İsa Mesih'in ilâhlığına ve Allah'ın annesi olarak Hz. Meryem'in de Hıristiyan kilisesinin iman maddeleri arasına katılmasına karar verilmişti. Eğer M.S. 431 yılını göz önünde bulundurursak, "meseleye galip gelenler"le, dinî ve siyasî ipleri elinde tutan kilise önderlerinin ve hükûmet adamlarının kastedildiğini anlarız. Gerçekte bunlar *şirkin* temsilcileri ve mağarada uyuyanların yanına bir ibâdethane, bir mescid inşa edilmesine karar veren kimselerdi.

21. Ne yazık ki bazı Müslümanlar, bu ayetten yola çıkarak Kur'ân'ın, doğru kimselerin ve azizlerin mezarlarına anıtlar, türbeler, mescidler, tapınaklar inşa etmeye izin verdiğini sanmaktadırlar. Gerçekte Kur'ân, diğerlerine galip gelerek, tekrar dirilişin ve âhîret hayatının birer sembolü olan mağarada uyuyanların etrafına bir mescid, bir tapınak inşa eden zâlimlerin sapıklığına değinmektedir. O zâlimler bu iyi fırsatı kötüye kullanmışlar ve *şirki* uygulamak için başka araçlar icâd etmişlerdir.

Peygamber (s.a.) bunu açıkça yasaklamışken, bir kimsenin bu ayetten, sâlih insanların mezarları üstüne mescid yapmanın helâl olduğunu nasıl çıkarabileceğini anlamak imkânsızdır.

1) "Allah'ın laneti, mezarları ziyaret eden kadınların, onları mescid edinenlerin ve oralarda mum yakanların üzerine olsun." (Ahmed ibn Hanbel, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce)

2) "İyi bilin ki sizden önce geçen ümmetler, peygamberlerinin kabirlerini mescid edinmişlerdir. Sakın siz kabirleri mescid edinmeyin. Ben size bunu nehyediyorum." (Müslim)

3) "Allah'ın laneti peygamberlerinin kabirlerini mescid edinen Yahudi ve Hristiyanların üzerine olsun." (Ahmed İbn Hanbel, Buhârî, Müslim, Nesâî)

4) "İnsanlar ne garip davranıyorlar: Aralarından sâlih bir insan ölse, onun kabri üzerine mescid inşa ediyorlar ve içine de resimler çiziyorlar. Onlar kıyâmet gününde, Allah indinde yaratıkların en şerlileri olacaklardır." (Ahmed İbn Hanbel, Buhârî, Müslim, Nesâî)

Yukarıda değindiğimiz nebevî hadislerden, kabirlerin mescid edinilmesinin haram olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân, Hristiyan râhiblerinin ve Romalı yöneticilerin bu günahkâr tutumuna sadece bir tarih gerçek olarak değinmiş ve bu davranışı hoş karşılamamıştır. Bu nedenle, Allah'tan korkan hiç kimse, bu ayetten yola çıkarak kabirler etrafına mescid inşa edilmesi fikrini savunamaz.

Burada, 1834'te *Discoveries in Asia Minor* (Anadolu'da Araştırmalar) adlı eserini yayınlayan Rev. T. Arundell'in bir sözüne değinmek yerinde olacaktır. Arundell, eski Efes kenti harâbeleri yakınında Meryem Ana ve Yedi Uyuyanlar Anıtı'nın kalıntılarını gördüğünü söyler.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ
 وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ
 وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا
 تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَهَرَ وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ۝ وَلَا
 تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ۝ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَآذُكُرُ
 رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا
 رَشَدًا ۝

- 22 (Sonra gelen kuşaklar) diyecekler ki: “Üçtüler, onların dördüncüsü de köpekleridir.” Ve: “Beştiler, onların altıncısı köpekleridir” diyecekler. (Bu,) bilinmeyene (gayba) taş atmaktır. “Yedidirler, onların sekizincisi de köpekleridir” diyecekler.²² De ki: “Rabbim, onların sayısını daha iyi bilir; onları pek az (insan) dışında da kimse bilemez.” Öyleyse onlar konusunda açıkta olan bir tartışmadan başka tartışma ve onlar hakkında bunlardan hiç kimseye bir şey sorma.²³
- 23 Hiçbir şey hakkında: “Ben bunu yarın mutlaka yapacağım” deme.
- 24 Ancak, “Allah dilerse” (yapacağım, de). Unuttuğun zaman Rabbini zikret ve de ki: “Umulur ki, Rabbim beni bundan daha yakın bir başarıya yöneltip iletir.”²⁴

AÇIKLAMA

22. Bu, bahsedilen olaydan üç yüz yıl sonra, Kur’ân’ın indirildiği dönemde Hristiyanlar arasında Ashâb-ı Kehf’le ilgili değişik hikâyelerin yayıldığı; fakat bunlardan hiçbirinin güvenilir bir kaynağa dayanmadığını göstermektedir. Çünkü o dönem, güvenilir kitapların basıldığı dönem değildi. Bu nedenlerle, olaylarla ilgili hikâyeler ağızdan ağıza, bölgeden bölgeye yayılıyor ve zaman geçtikçe uydurma olaylar gerçek hikâyeye karışıyordu.

23. Bu hikâyede asıl vurgulanan nokta uyuyanların sayısı değil, olayın öğrettiği derstir: 1) Gerçek bir mü’min hiçbir şekilde Hak’tan dönmemeli ve bâtil önünde boyun eğmemelidir. 2) Bir mü’min sadece maddî araçlara

değil, bilakis Allah'a güvenmelidir. Dış şartlar ne kadar kötü görünse de, o Allah'a güvenip dayanmalı ve doğru yoldan gitmelidir. 3) Allah'ın, söz konusu bir "tabiat kanunu" ile sınırlı olduğunu düşünmek tamamen yanlıştır. Çünkü O, genel tecrübelerle aykırı bile görünse, dilediği her şeyi yapmaya kadirdir. O, dilediği her yer ve zamanda, herhangi bir tabiat kuralını değiştirmeye ve alışılmamış bir "olağanüstü" şeyi meydana getirmeye kadirdir. O denli ki, Allah iki yüz yıldan beri uyuyan bir kimseyi, sanki birkaç saatlik uykudan uyandırır gibi; hem de bu zaman sürecinde görünüşünde, giyişinde, sağlığında hiçbir değişiklik meydana getirmeksizin uyandırmaya kadirdir. 4) Bu kıssa bize, peygamberlerin ve ilâhî kitapların söylediği gibi, Allah'ın geçmiş-gelecek bütün insanları tekrar diriltmeye kâdir olduğunu göstermektedir. 5) Yine bu kıssa bize, câhil insanların Allah tarafından doğru yolu göstermek amacıyla gönderilen ayetleri (mucizeleri) esas amacından saptırdıklarını göstermektedir. İşte bu nedenle, âhiret inancının bir isbâtı olarak gösterilen Ashâb-ı Kehf mucizesi, sanki bu amaçla gönderilmiş birer aziz imiş gibi, şirke bir araç haline getirilmiştir.

Ashâb-ı Kehf kıssasından öğrenilecek, yukarıda değindiğimiz derslerden anlaşılacağı üzere; akıllı bir insan dikkatini bunlarda yoğunlaştırmalı ve onların sayısı, isimleri, köpeklerinin rengi ve benzeri şeyleri araştırmaya çalışarak amaçtan sapmamalıdır. Sadece gerçeğe değil, yüzeysel şeylerle ilgilenen kimseler zamanlarını böyle araştırma yaparak harcarlar. İşte bu nedenle Allah, Peygamberine şöyle emretmektedir: "Başka insanlar seni meşgul etmeye çalışsalar bile, sen böyle gereksiz ve saçma araştırmalara girmemelisin. Zamanını böyle gereksiz şeylere harcamak yerine, dikkatini davet görevinin üzerinde yoğunlaştırmalısın." İnsanları bu tür gereksiz ve anlamsız araştırmalara teşvik etmemek için, Allah da onların gerçek sayısını bildirmemiştir.

24. Bu, bir önceki ayetle olan ilgisi nedeniyle buraya konulmuş bir parantez içi konudur. Bir önceki ayette, Ashâb-ı Kehf'in sayısını yalnız Allah'ın bilebileceği ve bu tür konularda yapılan araştırmaların anlamsız olduğu belirtilmişti. Bu nedenle insan önemsiz şeyleri araştırmaktan ve bunlarla ilgili tartışmalara girmekten kaçınmalıdır. Bu parantez içi cümlede, Peygamber (s.a.) ve mü'minlere, kendi yararlarına şöyle bir emir verilmesine neden olmuştur: Hiçbir zaman "Bu işi yarın yapacağım" demeyin; çünkü onu yapıp yapamayacağınızı bilemezsiniz. Siz ne gaybı bilebilirsiniz, ne de her şeyi yapmaya gücünüz yeter. Eğer unutarak ve yanıltarak böyle bir şey söylemişseniz, hemen Allah'ı anın ve "inşâallah" deyin. Bunun yanı sıra siz "yapacağım" dediğiniz işte, sizin için bir hayır olup olmadığını da bilmiyorsunuz. Belki de ondan daha hayırlı bir iş yapabilirsiniz. Bu nedenle Allah'a güvenmeli ve "Umulur ki Rabbim beni bu meselede doğru yola daha yakın bir şeyle bana hidâyet verir" demelisiniz.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾
 قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ
 وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِّنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ
 أَحَدًا ﴿٢٦﴾ وَأَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ
 لِكَلِمَتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾ وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ
 الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ
 عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ
 عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِن
 رَبِّكُمْ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَن شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ
 نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ
 يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾

25 Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar ve dokuz (yıl) daha kattılar.²⁵

26 Dedi ki: “Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O’nundur. O, ne güzel görmekte ve ne güzel işitmektedir. O’nun dışında, onların bir velisi yoktur. Kendi hükmünde hiç kimseyi ortak kılma.”

- 27 Sana²⁶ Rabbinin Kitabından vahyedileni oku. O'nun sözlerini değiştirici yoktur ve O'nun dışında kesin olarak bir sığınacak (makam) bulamazsın.²⁷
- 28 Sen de sabah akşam O'nun rızasını isteyerek Rablerine dua edenlerle birlikte sabret. Dünya hayatının (aldatıcı) süsünü isteyerek gözlerini onlardan kaydırma.²⁸ Kalbini bizi zikretmekten gaflete düşürdüğümüz, kendi 'istek ve tutkularına (hevâsına)' uyan ve işinde aşırılığa gidene²⁹ itâat etme.³⁰
- 29 Ve de ki: "Hak Rabbinizdendir; artık dileyen iman etsin, dileyen küfre sapsın.³¹ Şüphesiz biz zâlimlere bir ateş hazırlamışız; onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.³² Eğer onlar yardım isterlerse, katı bir sıvı³³ gibi yüzleri kavurup yakan bir su ile yardım edilirler. Ne kötü bir içkidir o ve ne kötü bir destektir.

AÇIKLAMA

25. Bu cümle, parantez içi bölümden hemen önceki konu ile ilgilidir. "Bazıları 'onlar beş kişidir, altıncıları köpektir' derler.... Bazıları 'onlar mağarada üç yüz yıl kaldı derler', bazıları da (bu hesaplanan süreye) dokuz yıl ilâve ederler." Biz 300 ve 309 yıllık sürelerin Allah'ın kendi sözü olarak değil, başkalarının bu konuyla ilgili kendi görüşleri olarak Kur'ân'da belirtildiği görüşündeyiz. Bu görüş bir sonraki cümleye dayanmaktadır: "Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir." Eğer 25. ayetteki sözler Allah'ın kendi sözü olsaydı, bu cümle anlamsız olurdu. Hz. Abdullah ibn Abbâs (r.a) da, bunun Allah'ın sözü değil, hikâyenin bir parçası olarak burada yer aldığını söylemiştir.

26. Kur'ân Ashâb-ı Kehf kıssasını anlattıktan sonra, sûrenin nâzil olduğu dönemde Mekkeli Müslümanların durumunu yorumlamaya başlar.

27. Bu, asla Peygamber'in (s.a.) Mekkeli müşrikleri memnun etmek için Kur'ân'da bazı değişiklikler yapmaya niyetlendiği (Allah korusun) ve O'nun böyle şeye yetkisi olmadığını belirten bir uyarı almasına neden olacak şekilde, Kureyş liderleri ile bir uzlaşma yapmayı düşündüğü anlamına gelmez. Bu uyarı, görünüşte Peygamber'e (s.a.) hitâb ediyor olmasına rağmen, gerçekte kâfirlere böyle bir uzlaşma ümidi beslememelerini söylemektedir: "Gönderdiğimiz rasûlün, Kur'ân'da herhangi bir değişiklik yapmakla yetkili olmadığını kesinlikle anlamalısınız; çünkü o, ancak kendisine vahyolunanı aktarmakla sorumludur. Eğer onu kabul et-

mek istiyorsanız, âlemlerin Rabbinden vahyolunduğu şekliyle tümünü kabul etmek zorundasınız. Eğer inkâr etmek istiyorsanız, edebilirsiniz; fakat sizi memnun etmek için onda en ufak bir değişiklik yapılmayacağını anlamalısınız.” Bu, kâfirlerin sürekli tekrarladıkları şu soruya verilen cevaptır: “Ey Muhammed! Eğer senin davetinin tümüne inanmamız gerektiği konusunda ısrar ediyorsan, onda atalarımızın adet ve inançlarını destekler nitelikte bazı değişiklikler yap ki senin davetini kabul edelim. Bu bir uzlaşma teklifidir ve ancak bu halkımızı bölünmelerden kurtaracaktır.” Kâfirlerin bu isteğine Kur’ân’ın çeşitli yerlerinde değinilmiş ve bu isteğe aynı cevap verilmiştir: “Apaçık ayetlerimiz onlara okunduğunda, bize kavuşmayı ummayanlar derler ki: “Başka bir Kur’ân getir veya onda bazı değişiklikler yap’” (Yûnus: 15)

28. Bu sözler, Peygamber’e (s.a.) hitâb eder görünmektedir; fakat aslında Kureyş ulularını kastetmektedir. İbn Abbâs’tan rivâyet edilen bir hâdise göre; Kureyşli büyükler, Peygamber’e (s.a.), çoğunlukla O’nun yanında bulunan Bilâl, Süheyb, Ammâr, Habbâb, İbn Mes’ûd ve benzeri kimselerle oturmalarının şereflerini düşürdüğünü ve onları yanından gönderirse, davetini öğrenmek için Peygamber’in meclisine katılabileceklerini söylerlerdi. Bunun üzerine Allah (c.c) şu ayeti indirdi: “Nefsi-ni, sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut. Gözlerin onlardan başka yana sapmasın.” (Kureyş büyüklerinin, zenginlerinin gelip senin yanına oturabilmesi için, bu samimi, fakat fakir insanlardan yüz çevirmek mi istiyorsun?) Bu ayet Kureyşlilere şöyle demektedir: “Sizin zenginliğiniz, ihtişamınız ve gururlandığınız debdebenizin, Allah ve Rasûlü katında hiçbir değeri yoktur. Bilakis bu fakir insanlar, onların gözünde daha değerlidir. Çünkü onlar samimidirler ve her an Allah’ı anarlar. Nûh’un (a.s.) gönderildiği kavmin büyüklerinin tutumu da aynı idi.” Hz. Nûh’u kavmi böyle tenkit etmiştir: “Sana bizim basit görürlü ayaktakımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz.” Hz. Nûh da onlara şöyle cevap vermişti: “Ben iman edenleri yanımdan kovacak değilim. Sizlerin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için ‘Allah onlara bir hayır vermeyecek’ de demem. Allah onların içlerinde olanı daha iyi bilir” İzah için bkz. Hûd: 27-31, En’âm: 52, Hicr: 88.

29. Yani, “onun söylediklerine aldırma, ona itâat etme, onun isteklerini yerine getirme ve onun emirlerine uyma.”

30. Arapça metin, “Hak’tan dönen, bütün sınırları aşan ve burnunun doğrultusunda giden” anlamına da gelebilir. Her iki durumda da sonuç şudur: “Allah’tan gafil olan ve arzularının kölesi olan bir kimse, kaçınıl-

maz bir şekilde bütün sınırları aşacak ve aşırılığın kurbanı olacaktır. Bu nedenle ona itâat eden kimse de aynı yolu izleyecek ve onun arkasından sapıklığa devam edecektir.”

31. Bu ayet, Ashâb-ı Kehf kıssasının kâfirlere şu dersi vermek için anlatıldığını açığa çıkarmaktadır. Bu Rabbinizden gelen gerçektir: Dileyen kabul eder, dileyen reddeder. Fakat insanlar, Ashâb-ı Kehf’in inançlarından hiçbir taviz vermedikleri gibi, *Hak*’tan da hiçbir taviz verilmeyeceğini anlamalıydılar. Onlar inandık ve “Bizim Rabbimiz, yerlerin ve göklerin Rabbidir” diye ilan ettikten sonra, *tevhid* ilkesinden hiçbir taviz vermemişlerdir. Bu açıklamadan sonra onlar, kavimleriyle hiçbir uzlaşma girişiminde bulunmamışlar, aksine şöyle demişlerdir: “Biz O’nu bırakıp da başka ilâhları kabul etmeyiz. Çünkü böyle yaparsak, biz saçma bir şey söylemiş oluruz.” Bundan sonra kavimlerinden ve onların ilâhlarından ayrılıp yanlarına hiçbir azık almaksızın mağaraya sığınmışlardır. Bundan sonra uyandıklarında tedirgin oldukları tek nokta, kavimlerinin kendilerini inançlarından dönmeye zorlamaları idi. Bunlara değindikten sonra Kur’ân, Peygamber’e (s.a.) şöyle hitâb eder. (Aslında bu sözler İslâm düşmanlarını hedef almaktadır): “Müşriklerle ve kâfirlere bir uzlaşma yapmak söz konusu değildir. Kabul etsinler, etmesinler, sen onlara Hakkı tebliğ et. Eğer kabul etmezlerse, kendileri kötü bir sonla karşılaşacaklardır. Hakk’ı kabul edenlere gelince; onlar (ister genç, ister fakir ve zayıf kimseler, ister köle, isterse işçi olsunlar) Allah katında gerçek değere sahip olan kimselerdir ve sadece onlara ikram olunacaktır. Bu nedenle sen onlardan yüz çevirip, dünya nimetlerinin çoğuna sahip olsalar bile Allah’dan gafil ve arzularının kölesi olan zenginleri tercih etmemelisin.”

32. “مرادق” kelimesi, sözlükte bir çadırın kenarları anlamına gelir. Fakat burada cehennem hakkında kullanıldığından, duman ve sıcaklığın ulaştığı cehennemin dış sınırları anlamına gelmektedir. Bazı müfessirlere göre bu, gelecek zamana delâlet etmektedir. “... Onun dumanı, onları çepeçevre kuşatacaktır.” Yani âhirette cehennemin dumanı onları kuşatacaktır. Fakat biz onun dumanının, Hak’tan sapan zâlimleri bu dünyada iken kuşattığı ve onların bu dumandan kurtulamayacakları görüşündeyiz.

33. “مهل” kelimesinin birçok sözlük anlamı vardır. Bazılarına göre bu, “kalın yağ tortusu”; bazılarına göre, yeryüzündeki şeylerin buharlaşması sonucu oluşan “lav”; bazılarına göre de, “eritilmiş maden”; bazılarına göre ise, “irin ve kan” anlamına gelir.

إِنَّ الَّذِينَ

ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ
 عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ
 يُحَلَّلُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ
 سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَكَثِرِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعَمُ الثَّوَابِ
 وَحُسْنَتُ مَرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ * وَأُضْرِبَ لَهُم مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا
 لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ وَخَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا
 زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِم مِّنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا
 خِلَالَهُمَا نَهْرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا
 أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتُهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ
 قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ
 رُدِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾

30 Şüphesiz iman edip sâlih amellerde bulunanlar ise; biz gerçekten en güzel davranışta bulunanın ecrini kayba uğratmayız.

31 Onlar; altından ırmaklar akan Adn cennetleri onlarındır. Orada altın bileziklerle³⁴ süslenirler, hafif ipekten ve ağır işlenmiş atlastan yeşil elbiseler giyerler ve tahtlar üzerinde kurulup dayanırlar.³⁵ (Bu,) ne güzel sevap ve ne güzel destek.

- 32 Onlara iki adamın örneğini ver;³⁶ onlardan birine iki üzüm bağı verdik ve ikisini hurmalıklarla donattık; ikisinin arasında da ekinler bitirmiştik.
- 33 İki bağ da yemişlerini vermiş, ondan (verim bakımından) hiçbir şeyi noksan bırakmamış ve aralarında da bir ırmak fışkırtmıştı.
- 34 (İkisinden) birinin başka ürün (veren yer)leri de vardı. Böylelikle onunla konuşurken arkadaşına dedi ki: “Ben, mal bakımından senden daha zenginim, insan sayısı bakımından da daha güçlüyüm.”
- 35 Daha sonra Cennet’ine³⁷ girdi ve kendisine zulmederek: “Bunun hiç yok olacağını sanmam.” dedi.
- 36 “Kıyamet saatinin kopacağını da sanmıyorum. Buna rağmen Rab-bime döndürülecek olursam, şüphesiz bundan daha hayırlı bir sonuç bulacağım.”³⁸

AÇIKLAMA

34. Cennetlikler, eskilerin kralları gibi altın bileziklerle süslenecelerdir. Bu, kâfirler ve günahkâr krallar âhirette azap görürken, mü’minlerin dünya kralları gibi yaşayacaklarını göstermektedir.

35. “*Erâik*” kelimesi, gölgeliklerle kaplı bir tür taht anlamına gelen *erîke*’nin çoğuludur. Bu da, mü’minlerin âhirette dünya kralları gibi tahtlarda oturacaklarını göstermektedir.

36. Bu misalin önemini anlamak için 28. ayet göz önünde bulundurulmalıdır. 28. ayette, Mekke’li câhil liderlere, onları memnun etmek için Hz. Peygamber’in fakir ashâbından yüz çevirilmeyeceği söylenmektedir. Bkz. Kalem: 17-33, Meryem: 73-74, Mü’minûn: 55-61, Fussilet: 49-50

37. O adam, bahçelerini “*Cennet*” olarak kabul ediyordu. Bu nedenle o, kendilerine servet ve güç verildiğinde bu dünyada iken cenneti yaşadıklarını ve başka bir cennete ihtiyaçları olmadığını sanan anlayışsız insanlar gibi davranıyordu.

38. Yani, “Ben, öldükten sonra bir hayatın olacağına inanmıyorum. Eğer var olsa bile, bu dünyadakinden daha fazlasına sahip olacağım. Çünkü zenginlik ve servetim, Allah katında gözde olduğumun açık bir delilidir.”

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ
 ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ
 بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتُ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ
 إِلَّا بِاللَّهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ
 يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ
 فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ
 لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَأُحِيطَ بِشَمْرِهِ ۖ فَاصْبَحْ يَقْلَبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَا أَنْفَقَ
 فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ بَلِّغْنِي لِمَ أَشْرِكُ بِرَبِّي
 أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُن لَّهُ فِتْنَةً يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ
 مُتَنَصِّرًا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا
 ﴿٤٤﴾ وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ
 فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ
 اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

- 37 Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona dedi ki: “Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra da seni düzgün (eli ayağı tutan, gücü kuvveti yerinde) bir adam kılan (Allah)ı inkâr mı ettin?”³⁹
 38 “Fakat, O Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam.”
 39 “Bağına girdiğin zaman, ‘Maşaallah, Allah’tan başka kuvvet yoktur’⁴⁰ demen gerekmez miydi? Eğer beni mal ve çocuk bakımından

senden daha az (güçte) görüyorsan.”

- 40 “Belki Rabbim senin bağından daha hayırlısını bana verir, (seninkinin) üstüne de gökten ‘yakıp yıkan bir afet’ gönderir de kaygan bir toprak kesiliverir.”
- 41 “Veya onun suyu dibe göçü verir de böylelikle onu arayıp bulmaya kesinlikle güç yetiremezsin.”
- 42 (Derken) onun ürünleri (afetlerle) kuşatılıverdi. Artık o, uğrunda harcadıklarına karşı avuçlarını (esefle) evirip çeviriyordu. O (bağın) çardakları yıkılmış durumdaydı, kendisi de şöyle diyordu: “Keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmasaydım.”
- 43 Allah’ın dışında ona yardım edecek bir topluluk yoktu; kendi kendine de yardım edemedi.
- 44 İşte burada (bu durumda) velâyet (yardımcılık, dostluk) hak olan Allah’a aittir. O, sevap bakımından hayırlı, sonuç bakımından hayırlıdır.
- 45 Onlara, dünya hayatının örneğini ver: Gökten indirdiğimiz suya benzer; onunla yeryüzünün bitkileri birbirine karıştı, böylece rüzgârların savurduğu çalı çırpı oluverdi. Allah, her şeyin üzerinde güç yetirendir.⁴¹

AÇIKLAMA

39. Bu, Allah’ı “inkâr” etmenin sadece Allah’ın varlığını kabul etmeyle sınırlı olmadığını; fakat gurur, kibir, kendini beğenmişlik ve âhîreti inkârın da *küfr* olduğunu göstermektedir. Bu kişi Allah’ın varlığını inkâr etmemesine, belki de “Şayet Rabbime döndürülürsem” ifadesi ile onun varlığına şehâdet etmesine rağmen, komşusu onu Allah’ı inkâr etmekle suçlamaktadır. Çünkü zenginlik ve servetini Allah’ın bir lütfu olarak değil de kendi güç ve becerilerinin bir meyvesi olarak kabul eden, bu nimetlerin sonsuz olduğuna ve kimsenin bunları kendisinden alamayacağına inanan ve kendisini hiç kimseye karşı hesap vermekle sorumlu hissetmeyen bir kimse, Allah’a inandığını söylese bile “Allah’ı inkâr” etmektedir. Çünkü böyle bir kimse Allah’ı tek hâkim, ma’bûd ve mâlik değil de, sadece bir varlık olarak kabul etmektedir. Gerçekte, Allah’a iman, sadece O’nun varlığını kabul etmeyi değil, aynı zamanda O’nu tek hâkim, tek ma’bûd ve tek hüküm koyucu olarak kabul etmeyi de gerektirir.

40. Yani, “Eğer biz bir şey yapmaya güç yetirebiliyorsak, bu, Allah’ın yardımı ve desteği ile dir.”

41. “Allah her şeye kâdirdir”: Hayat veren ve öldüren O’dur. Yükseltmek, alçaltmak O’nun elindedir. Mevsimler O’nun emriyle değişir. Bu nedenle ey iman edenler; eğer bugün bolluk içinde yaşıyorsanız, bu durumun sonsuza kadar süreceğini sanıp aldanmayın. Bir emriyle size tüm bunları lutfeden Allah, başka bir emriyle sahip olduklarınızın hepsini yok etmeye kadirdir.

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ

الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نَسِفُ
الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ
أَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ
أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ
فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا
عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ
اسْجُدُوا لِلْآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ
أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ
بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسَهُمْ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ

عَضُدًا ﴿٥١﴾

46 Mal ve çocuklar, dünya hayatının çekici süsüdür; sürekli olan 'sâlih davranışlar' ise, Rabbinin katında sevap bakımından daha hayırlıdır, umut etmek bakımından da daha hayırlıdır.

47 Dağları yürüteceğimiz gün,⁴² yeri çırılçıplak (dümdüz olmuş) gö-

rürsün;⁴³ onları bir arada toplamışız da, içlerinden hiçbirini dışarıda bırakmamışızdır.⁴⁴

- 48 Onlar senin Rabbine sıra sıra sunulmuşlardır. And olsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi bize gelmiş oldunuz.⁴⁵ Hayır! Siz, Bizim size bir kavuşma zamanı tesbit etmediğimizi sanmıştınız değil mi?
- 49 (Önlerine) Kitap konulmuştur; artık suçlu günahkârların, onda olanlardan dolayı dehşetle korkuya kapıldıklarını görürsün. Derler ki: “Eyvahlar bize! Bu kitaba ne oluyor ki, küçük büyük bırakmayıp her şeyi sayıp döküyor?” Yapıp ettiklerini (önlerinde) hazır bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez.⁴⁶
- 50 Hani meleklerle: “Âdem’e secde edin” demiştik; İblîs’in dışında (diğerleri) secde etmişlerdi.⁴⁷ O cinlerdendi; böylelikle Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştı.⁴⁸ Bu durumda Beni bırakıp onu ve onun soyunu veliler mi edineceksiniz? Oysa onlar, sizin düşmanlarınızdır. (Bu,) zalimler için ne kadar kötü bir (tercih) değiştirmedir.
- 51 Göklerin ve yerin yaratılışında da, kendi nefislerinin yaratılışında da Ben onları şahid tutmadım.⁴⁹ Ben, saptırcıları yardımcı güç de edinmedim.

AÇIKLAMA

42. Yer çekimi ortadan kalktığında, o gün; dağlar, bulutlar gibi oraya buraya hareket edeceklerdir. Kur’ân aynı olayı Neml Sûresi 88’de şöyle anlatır: “Dağları görürsün de onları sabit (donmuş) sanırsın; oysa o gün onlar bulutların sürüklenmesi gibi sürüklenirler.”

43. “Yeri çırılçıplak görürsün.” Yeryüzünde ne bir bitki, ne de bir bitki kalacaktır ve o çırılçıplak bir alan haline gelecektir. Bu sûrenin 8. ayetinde de aynı olaya değinilmiştir.

44. Yani, “İlk insan Âdem’den kıyâmet gününün son anında doğan çocuğa dek bütün insanları mahşerde toplayacağız. Hatta doğduktan sonra bir kez nefes alan bir çocuk bile, o gün mahşerde toplananlar arasında olacaktır.”

45. Bu söz o gün, âhireti inkâr edenlere hitâben söylenecektir: “Şimdi, peygamberlerin öğrettiği bilginin doğru olduğunu görüyorsunuz; onlar size, Allah’ın sizi annelerinizin rahminde ilk yarattığı gibi tekrar dirilteceğini söylemişlerdi; fakat siz bunu inkâr etmiştiniz. İkinci kez hayata döndürülüp döndürülmediğinizi şimdi söyleyin bakalım.”

46. “Rabbin hiç kimseye (zerre kadar) zulmetmez”: Ne başkasının işlediği bir günah, bir kimsenin hesap defterine yazılır; ne bir kimse, işlediği günahın cezasından fazlasına çarptırılır; ne de suçsuz bir insan cezalandırılır.

47. Âdem ve İblîs kıssasına, sapık insanları yaptıkları hata konusunda uyarmak amacıyla değinilmiştir. İnsanların kendilerinin iyiliğini isteyen peygamberleri bir tarafa bırakıp da, Âdem’e secde etmeyi reddettiğinden beri, insanların ezeli düşmanı olan İblîs’in tuzaklarına kapılmaları büyük bir hatadır.

48. İblîs’in Allah’a isyan etmesi muhtemeldi. Çünkü o meleklerden değil, cinlerden biriydi. Kur’ân’da meleklerin kesinlikle ve yaratılıştan itâatkâr olduklarının açıkça ifade edildiğine dikkat edilmelidir.

1) “Onlar büyüklük taslamazlar; kendilerine hâkim olan Rablerinden korkarlar ve ne emrolunurlarsa onu yaparlar.” (Nahl: 50)

2) “.... Onlar, Allah kendilerine neyi emretmişse ona isyan etmezler ve ne emrolunurlarsa onu yaparlar.” (Tahrîm: 6)

Meleklerin tersine cinler, insanlar gibidirler. İtaat etme seçeneklerine sahiptirler. Yani onlara da inanma veya inanmama, itâat etme veya isyan etme özgürlük ve yetkisi verilmiştir. Bu, İblîs’in cinlerden biri olduğu ve bu nedenle de onun isyan yolunu seçtiği söylenerek de açığa çıkmaktadır (Bkz. Hicr: 27, Cin: 13-15). Bu ayet, İblîs’in bir melek olduğu; hatta sıradan bir melek değil, meleklerin başkanı olduğu konusunda çoğu insanda var olan yanlış anlamayı tamamen ortadan kaldırmaktadır. Kur’ân’da geçen, “Biz meleklerle ‘Âdem’e secde edin’ dediğimizde, hepsi secde etti; fakat İblîs secde edenlerden olmadı” ifadesi nedeniyle ortaya çıkan zorluk ve karışıklığa gelince; meleklerle verilen emrin, meleklerin yönetimi altında bulunan tüm yeryüzü yaratıkları için geçerli olduğuna, onların da insana boyun eğmek zorunda olduklarına dikkat edilmelidir. Buna uygun bir şekilde, bütün yaratıklar meleklerle birlikte secde ettiler; fakat İblîs onlarla birlikte secde etmekten kaçındı (Bkz. Mü’minûn: 73).

49. Burada kâfirlere, şeytanların itâat ve ibâdete lâyık olmadıkları; çünkü onların, yerlerin ve göklerin yaratılışında hiçbir katkıları olmadığı; hatta onların kendilerinin bile yaratıldıkları; bu nedenle sadece Allah’ın ibâdete lâyık olduğu anlatılmak istenmektedir.

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ
فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ
النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾ وَلَقَدْ
صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ
شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾

- 52 “Benim ortaklarım sandığınız şeyleri çağırın” (diye küfre sapanlara) diyeceği gün;⁵⁰ işte onları çağırmışlardır; ama onlar, kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz, onların aralarında bir uçurum koyduk.⁵¹
- 53 Suçlu-günahkârlar ateşi görmüşlerdir; artık içine kendilerinin gireceklerini de anlamışlardır; ancak ondan bir kaçış yolu bulamamışlardır.
- 54 And olsun, bu Kur’ân’da insanlar için Biz her örnekten çeşitli açıklamalarda bulunduk. İnsan, her şeyden çok tartışmacıdır.

AÇIKLAMA

50. Bu konu, Kur’ân’ın birçok yerinde ele alınmıştır. Bu, Allah’ın hi-dâyetini ve emirlerini bir tarafa atıp, Allah’tan başkasının emir ve yol gös-termesine uymanın, dil ile Allah’ın ortağı bulunduğu söylenmese bile, böyle bir davranışın *şirk* olduğu vurgulanmaktadır. Hatta bir kimse baş-kalarını lanetliyor, onları kabul etmiyor, fakat aynı zamanda ilâhî emirler yerine onların emirlerine uyuyorsa, o zaman böyle bir kimse de *şirk* ko-şuyor demektir. Meselâ; bu dünyada herkesin şeytanları lanetlediğini, fa-kat yine de onlara uyduklarını görüyoruz. Kur’ân’a göre, şeytanları lanet-lemelerine rağmen insanlar onlara uyarsa, bu insanlar şeytanları Allah’a *şirk* (ortak) koşmuş olurlar. Belki bu söz ile yapılan bir *şirk* değildir. Fa-kat davranışlarda ortaya çıkan şirktir ve Kur’ân, bunu *şirk* olarak kabul ediyor. Bkz. Nisâ an: 91 ve 145, En’âm an: 87 ve 107, Tevbe an: 31, İb-râhim an: 32, Meryem an: 27, Mü’minûn an: 41, Furkan an: 56, Kasas an: 86, Sebe an: 59-63, Yâsîn an: 58, Şûrâ an: 38, Câsiye an: 30.

51. Müfessirler genellikle buna iki anlam vermişlerdir. Birincisi, bi-zim mealimizde benimsediğimiz anlamdır. İkincisi ise şöyledir: “Biz on-ların arasına bir düşmanlık koyarız.” Yani: “Onların dünyadaki dostluk-ları âhirette korkunç bir düşmanlığa dönüşür.”

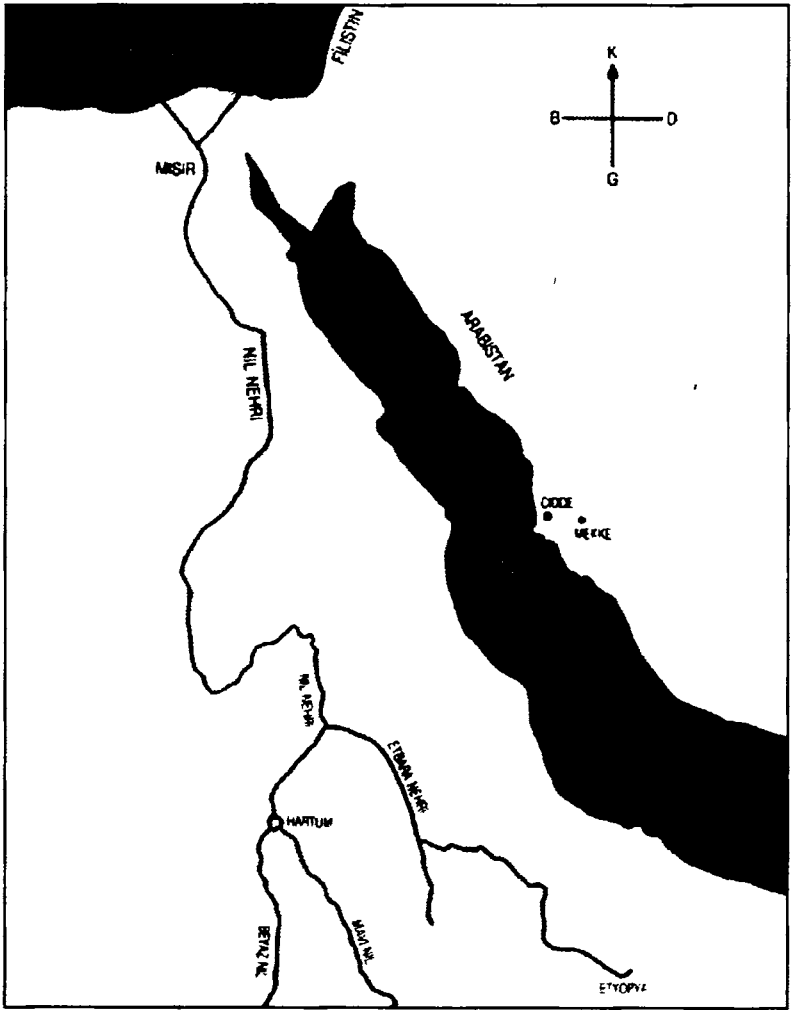
وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ
وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةٌ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ
قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَيُجَادِلُ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا
أُنذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

- 55 Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları inanmaktan ve Rable-
rinden bağışlanma dilemelerinden alıkoyan şey, ancak evvelkilerin
sünnetinin kendilerine de gelmesi ya da azâbın onları karşılarca-
sına kendilerine gelmesi(ni beklemleri)dir.⁵²
- 56 Biz peygamberleri, müjde vericiler ve uyarıp korkutucular olmak
dışında (başka bir amaçla) göndermemekteyiz.⁵³ Küfre sapanlar ise,
Hakk'ı bâtıl ile geçersiz kılmak için mücâdele etmektedirler. Onlar
benim ayetlerimi ve uyarılıp korkutuldukları (azâbı) alay konusu
edindiler.

AÇIKLAMA

52. Burada insanlar, Kur'ân'ın *Hakk*'ı açıklamak için hiçbir fırsat ve
aracı ihmal etmediği konusunda uyarılmaktadırlar: Kur'ân, insanın kalbi-
ni ve zihnini uyandırmak ve onların dikkatini çekmek için her türlü ara-
cı, çeşitli misalleri, tartışma araçlarını, örnekleri kullanmış ve en güzel üs-
lûbu seçip kullanmıştır; kısacası, insanları *Hakk*'ı kabule ikna etmek için
denemediği yol bırakmamıştır. Bütün bunlara rağmen, onlar hâlâ Hakk'ı
kabul etmiyorlarsa, her halde kendilerinden önceki kavimlerin başına ge-
len ve onların hatalarını anlamalarını sağlayan azâbı bekliyorlar.

53. Bu ayet iki anlama gelir: 1) Biz peygamberleri, hüküm günü gel-
meden önce insanları, itâatin güzel sonuçları ve isyanın kötü sonuçları-
yla uyarınlar diye göndeririz. Fakat anlayışsız insanlar, bu uyarılardan ya-
rarlanmazlar ve peygamberin kendilerini kurtarmaya çalıştıkları kötü so-
nu görmekte ısrar ederler. 2) Eğer azâbı görmekte ısrar ederlerse, bunu
peygamberlerden istememelidirler; çünkü peygamber azâb getirmek için
değil, insanları azâba uğratmaktan kurtarmak için gönderilmiştir.

HARİTA-VII

Mûsâ ve Hızır'ın (onlara selâm olsun) hikâyesine ilişkin harita.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ
عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ
يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا
إِذَا أَبَدَا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا
لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَّنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ
مَوْيِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرَى أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ
مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتْنِهِ لَا أُبْرَحُ حَتَّى أَتْلُغَ مَجْمَعَ
الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾

- 57 Kendisine Rabbinin ayetleri öğütlerle hatırlatıldığı zaman, onlara sırt çeviren ve ellerinin önden gönderdikleri (amelleri)ni unutandan daha zâlim kimdir? Biz gerçekten, onların kalpleri üzerine onu kavrayıp anlamalarını engelleyen bir perde (gerdik); kulaklarına da bir ağırlık koyduk. Sen onları hidâyete çağırırsan bile, onlar sonsuza kadar asla hidâyet bulamazlar.⁵⁴
- 58 Senin Rabbin rahmet sahibi (ve) bağışlayıcıdır. Eğer, kazanmakta olduklarından dolayı onları (azâbla) yakalayıverseydi, şüphesiz onlara azâbı (bir an önce) çabuklaştırırdı. Hayır; onlar için bir buluşma zamanı vardır; onun dışında asla başka bir sığınak bulamayacaklardır.⁵⁵
- 59 İşte ülkeler (ve onların halkları)! Zulme saptıkları zaman, onları yıkıma uğrattık;⁵⁶ ve yıkımları için de bir buluşma zamanı tesbit ettik.
- 60 Hani Mûsâ genç yardımcısına demişti: “İki denizin birleştiği yere ulaşınca kadar gideceğim ya da uzun zamanlar geçireceğim.”⁵⁷

AÇIKLAMA

54. Bir kimse peygamberin tebliğine karşı tartışma, itiraz, çekişme ve mücâdele yolunu seçer ve Hakk'ı bâtil silâhlar ve oyunlarla yenmeye çalışırsa, Allah o kimsenin kalbi üzerine perde çeker ve kulaklarına Hakk'ı duymalarını engelleyecek örtüler koyar. Doğal olarak bu tutum onda inatçılık ve katı kalpliliğe neden olur; böylece o, hidâyet çağrısını duymaz ve kötü âkubetini görmeden hatasını anlayamaz bir hale gelir. Çünkü böyle insanlar, uyarı ve tebliğe aldırılmazlar ve cehennem azâbına uğramakta ısrar ederler; zamanla artık burunlarının doğrultusunda sadece azâba gitmekte olduklarına kani olurlar.

55. Burada insanlar; kendilerine verilen süre ile aldanmaları ve ne yaparlarsa yapsınlar hesaba çekilmeyeceklerini sanmaları konusunda uyarılmaktadırlar. İnsanlar, Allah'ın esirgeyen ve bağışlayan olduğu için kendilerine süre verdiğini ve bu nedenle zâlimleri hemen cezalandırmadığını unutmaktadırlar. Allah'ın mühlet (süre) vermesinin nedeni O'nun rahmetidir; O'nun rahmeti, zâlimlere gidişatlarını düzeltmeleri için süre verilmesini gerektirir.

56. Helâk edilen memleketler, Kureyşlilerin ticaret yolculuklarında rastladıkları ve diğer Araplar tarafından da çok iyi bilinen Sebe, Semûd, Medyen şehirleri ve Lût kavmi idi.

57. Gerçi bu hikâye, kâfirlerin sorusuna bir cevap olarak anlatılmıştır; ama aslında, hem kâfirlere, hem de mü'minlere önemli bir gerçeği vurgulamak için de kullanılmıştır: Olayların sadece görünen yönlerinden sonuç çıkaran kimseler, bu çıkarımlarında çok ciddi bir hata yapmaktadırlar. Çünkü onlar, sadece görüneni görmekte ve onların altında yatan ilâhî hikmeti kavrayamamaktadırlar. Onlar günlük hayatta zâlimlerin zenginliğini ve masûm insanların zayıflığını; isyankârların refah içinde, itâatkârların ise zorluklar içinde olduklarını; günahkârların zevk içinde, dindarların ise acı içinde olduklarını gördüklerinde şaşkınlığa düşmekte ve onların ardında yatan hikmeti anlayamadıkları için, yanlış anlamının kurbanı olmaktadırlar. Kâfirler ve zâlimler bundan, bu dünyanın hiçbir ahlâkî kurala bağlı olarak işlemediği; bu dünyanın hiçbir hâkimi olmadığı ve eğer varsa bile, bu hâkimin adâletsiz ve akılsız olduğu sonucunu çıkarmaktadırlar. O halde insan, dilediği her şeyi yapabilir. Çünkü hesap verilecek kimse yoktur. Diğer taraftan mü'minler, bunları gördüklerinde o denli sıkılıp cesaretleri kırılmaktadır ki, imanları zor bir imtihana tabi tutulmaktadır. Bu mucizenin ardında yatan hikmeti açığa çıkarmak için Allah, gerçeğin üzerinden perdeyi aralamış; böylece Mü-

sâ, gece gündüz meydana gelen olayların ardındaki hikmeti, gerçeği görenlerden ne denli değişik olduğunu görebilmiştir.

Şimdi şöyle bir soruyu ele alalım: Bu olay nerede ve ne zaman meydana geldi? Kur'ân bu konuda hiçbir şey söylemez. Bu konuda Avfî'nin rivâyet ettiği İbn Abbâs'dan nakledilen bir söz vardır: "Bu olay, Firavun'un helâk edilışinden ve Mûsâ (a.s.) kavmini Mısır'a yerleştirdikten sonra meydana gelmiştir." Fakat bu, İbn Abbâs'tan rivâyet edilen ve Bu-hârî gibi diğer güvenilir hadis kitaplarında zikredilen başka hadislerle desteklenmemiştir. Mûsâ (a.s.)'ın, kavmini, Firavun'un helâkından sonra Mısır'a yerleştirdiğini isbatlayan başka bir kaynak da yoktur. Bunun tam aksine Kur'ân, Mûsâ'nın Mısır'dan çıkışından sonra tüm zamanını çölde (Sînâ ve Tih) geçirdiğini söyler. Bu nedenle Avfî'nin hadisi kabul edilemez. Fakat eğer olayın ayrıntılarını göz önünde bulundurursak, iki şey açığa çıkmaktadır: 1) Bunlar, Mûsâ'ya (a.s.) peygamberliğin ilk yıllarında gösterilmiş olmalıdır; çünkü bu tür şeyler, peygamberliğin ilk döneminde eğitim ve öğretim için gereklidir. 2) Bu hikâye, Mekkeli mü'minleri rahatlatmak ve teskîn etmek için anlatıldığından dolayı, bu mucizelerin Mûsâ'ya (a.s.), İsrâiloğulları'nın, bu sûrenin indirildiği dönemde Mekkeli müşriklerin mü'minlere yaptığı işkencelerin aynısı ile karşılaştığı bir dönemde gösterildiği sonucuna da varılabilir. Bu iki noktaya dayanarak (Gerçeği yalnız Allah bilir), bu olayın, Firavun'un İsrâiloğulları'na yaptırdığı işkencenin en şiddetli olduğu dönemde meydana geldiğini söyleyebiliriz. Aynen Kureyş liderleri gibi Firavun ve çevresindekiler de, azâbın gecikmesini, kendi üzerlerinde, kendilerini hesaba verecek hiçbir güç olmadığının isbâtı sanarak aldanmışlardı. Ve işkence çeken Mekkeli Müslümanlar gibi, Mısırlı Müslümanlar da şöyle feryad ediyorlardı: "Rabbimiz! Bu zâlimlerin hâkimiyeti ve bizim zavallılığımız daha ne kadar sürecek?" O denli ki Hz. Mûsâ şöyle dua etti: "Rabbimiz! Şüphesiz sen Firavun'a ve önde gelen çevresine, dünya hayatında bir ihtişâm ve mallar verdin. Rabbimiz, senin yolundan saptırmaları için mi?" (Yûnus: 88).

Eğer bizim tahminimiz doğru ise, o zaman bu olayın, Mûsâ'nın (a.s.) Sudan'a yolculuğu sırasında meydana geldiği ve iki denizin birleştiği yer ile Mavi Nil ile Beyaz Nil'in birleştiği bugünkü Hartum şehrinin kastedildiği sonucuna varabiliriz.

Kitâb-ı Mukaddes, bu konuyla ilgili hiçbir şey söylemez; fakat Talmud bu olaya değinir; ama olayın kahramanı Mûsâ (a.s.) değil, Levi'nin oğlu Rabbi Jochanan'dır. Yine Talmud'a göre, diğer kişi canlı olarak se-

maya yükseltilen ve orada dünyanın yönetimi için meleklerle birleştirilen Elijah'dır (*The Talmud Selections*, H. Polano, s. 313-16).

Çıkıştan önce meydana gelen olaylar gibi, bu olayın da doğru olarak aktarılmış olması, fakat yüzyıllar geçtikçe bunda değişiklik ve tahrifler yapılmış olması mümkündür. Fakat ne yazık ki bazı Müslümanlar da Talmud'dan etkilenmiş ve Mûsâ kıssasının Mûsâ ile ilgili değil, aynı anda başka bir şahısla ilgili olduğuna inanmışlardır. Bu mü'minler, Talmud'un isnâdının zayıf olduğunu unutmaktadır; hem Kur'an'ın "Mûsâ" adında belirsiz bir kimsenin başından geçen bir olaya değindiğini kabul etmemize de hiçbir sebep yoktur. Dahası, Ubey ibn Kâ'b'dan rivâyet edilen bir hadisten, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu olayı açıklığa kavuşturduğunu ve Mûsâ ile Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kastedildiğini öğrenmekteyiz. Bir Müslümanın, Talmud'un bir görüşünü kabul etmesine bir sebep de göremiyoruz.

Oryantalistler, genelde olduğu gibi, tarihin "kaynaklarına" bir "araştırma" yapmışlar ve şunlara işaret etmişlerdir: "Kur'an'da anlatılan hikâyeye şu üç kaynağa dayandırılabilir: 1) Gılgamış Destanı 2) Süryânî İskendername 3) Elijah ile Levi'nin oğlu Rabbi Joshua ile ilgili Yahudi efsanesi (*İslâm Ansiklopedisi* (yeni baskı) ve *Shorter Encyclopaedia of Islam*, Hızır başlığı.)" Bu kötü niyetli "bilginler", her şeyden önce "bilimsel araştırmaları"nı, Kur'an'ın Allah tarafından vahyolunan bir kitap olmadığını isbatlamak için kullanırlar. Böylece onlar, Hz. Muhammed'in (s.a.) vahiy olarak iddia ettiği şeylerin böyle "kaynaklar"dan elde edildiğini isbât etmiş olacaklardır. Bu konuda, bu utanmaz insanlar öyle akılcı ve hileli bir şekilde "deliller" ve "iktibaslar" kullanmaktadırlar ki, insan onların "araştırmaları"nın doğruluğuna inanmaya başlamaktadır. Eğer bunların yaptıkları şey "araştırma" ise, o zaman insanın böyle bir "araştırma ve bilgi"yi lanetlemeye hakkı vardır.

Biz onlardan "araştırma"larını daha da açıklamaları için aşağıdaki soruları cevaplamalarını istiyoruz.

1) Kur'an'ın, belirli bir iddiasını birkaç eski kitaba dayandırdığı konusunda hangi deliliniz var? Böyle bir iddiayı, Kur'an'da anlatılan bazı olayların bu kitaplardakine benzemesine dayandırdığı için "araştırma" olarak kabul edemeyiz.

2) Kur'an'ın indirildiği dönemde Mekke'de, Peygamber'in (s.a.) Kur'an için materyal topladığı bir kütüphane olduğu konusunda bir bilgiye mi sahipsiniz? Bu soru yerinde bir sorudur; çünkü Kur'an'daki kıs-

sa ve fikirlerin kaynağı olarak kabul ettiğiniz çeşitli dillerdeki birçok kitap toplandığında, yeteri kadar büyük bir kütüphane meydana gelir. Hz. Muhammed'in (s.a.) bu kitapları çeşitli dillerden Arapça'ya tercüme eden mütercimler tuttuğu konusunda, elinizde bir delil mi var? Eğer böyle değilse ve sizin iddianız sadece Peygamber'in (s.a.) Arabistan dışına yaptığı birkaç yolculuğa dayanıyorsa, şöyle bir soru sorulabilir: Peygamber'in (s.a.) peygamberliğinden önce böyle kaç kitap kopya edebilmiş veya kaç kitap ezberleyebilmiştir? Nasıl oluyor da peygamberliğin gelişinden bir gün önce bile, O'nun konuşmalarında (daha sonra Kur'ân'da nâzil olan) bu topladığı bilgilerin etkisi görülmemiştir?

3) Nasıl olmuş da Peygamber'in (s.a.) çağdaşı Mekkeli Yahudi ve Hıristiyan kâfirler, sizin gibi böyle bir delil peşinde oldukları halde, Peygamber'e (s.a.) böyle bir suçlamayla karşı çıkmamışlardır? O dönem müşriklerinin böyle bir fırsatı değerlendirmek için yeterli nedenleri vardı; çünkü onlara, Kur'ân'ın vahyolunmuş bir kitap olduğu ve ilâhî bilgilerden başka kaynağı olmadığı iddiasının tersini isbatlayacak bir delil bulmaları ve eğer Kur'ân'ın insan sözü olduğu doğru ise, onun bir benzerini meydana getirmeleri teklifi yapılmıştı. Bu teklif, o dönem İslâm düşmanlarının iddialarını boşa çıkarmış ve Kur'ân'ın dayandığı başka bir kaynak olduğunu isbatlayacak en ufak mantıkî bir fikir bile öne sürmemişlerdir. Bu gerçeklerin ışığında şöyle bir soru yöneltilebilir: "Peygamber'in (s.a.) çağdaşları bu araştırmalarında nasıl başarısız oldular da, bin yıllık bir zaman geçtikten sonra, bugün İslâm düşmanları bu girişimlerinde başarı kazandılar?"

4) En son ve en önemli soru ise şudur: Bu, İslâm düşmanlarının, Kur'ân'ın Allah'tan gelen bir vahiy olma ihtimalini bir tarafa bırakıp, bütün çabalarını onun vahiy olmadığını isbatlama girişimlerinde yoğunlaştırmalarının nedeninin sadece bağnazlık ve garaz olduğunu göstermiyor mu? Kur'ân'da anlatılan kıssaların daha önce yazılmış kitaplardakilere benzemesi gerçeği, aynı şekilde Kur'ân'ın vahyedilmiş olduğu ve geçen zaman boyunca onlarda meydana gelen tahrifleri düzeltmek için bu kıssalara değinildiği şeklindeki görüşün ışığında da ele alınabilir. Onların araştırmaları, neden Kur'ân'daki hikâyelerin gerçek kaynağının bu kitaplar olduğunu isbatlamak üzerinde yoğunlaşıyor da, diğer ihtimali; Kur'ân'ın vahyedilmiş bir kitap olduğu gerçeğini hiç dikkate almıyor?

Bu soruları düşünen her tarafsız kişi, oryantalistlerin "bilgi" adına sundukları "araştırmaların" dikkate alınmaya değer olmadığı sonucuna varacaktır.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نِسِيًّا
 حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ
 لِفَتْنِهِ ءَاتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ
 أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنَسْنِيهِ
 إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ
 ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَأَرْتَدَّا عَلَىٰ ءَآثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾

- 61 Böylece ikisi, iki (deniz)in birleştiği yere ulaşınca balıkların unutu verdiler; (balık da) denizde bir akıntıya doğru (veya bir menfez bulup) kendi yolunu tuttu.
- 62 (Varmaları gereken yere gelip) geçtiklerinde (Mûsâ) genç yardımcısına dedi ki: “Yemeğimizi getir bize; and olsun, bu yaptığımız yolculuktan gerçekten yorulduk.”
- 63 (Genç yardımcısı) dedi ki: “Gördün mü? Kayaya sığındığımızda, ben balığı unutmuş oldum. Onu hatırlamamı Şeytan’dan başkası bana unutturmadi; o da şaşılacak tarzda denizde kendi yolunu tuttu.”
- 64 (Mûsâ) dedi ki: “Bizim de aradığımız buydu.”⁵⁸ Böylelikle ikisi, izleri üzerinde geriye doğru gittiler.

AÇIKLAMA

58. Yani, “bizim varacağımız yerin alâmeti, işareti işte bu idi,” Bu, Hz. Mûsâ’nın bu yolculuğu Allah’ın emri ile O’nun kulu ile buluşmak üzere yaptığını göstermektedir. Ona, balığın yok olduğu yerde o kul ile buluşacağı söylenmişti.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا ءَاتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن
لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿١٩﴾ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا
عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٢٠﴾ قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٢١﴾ وَكَيْفَ
تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿٢٢﴾ قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ
صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٢٣﴾ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي
عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٢٤﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا
رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ
شَيْئًا إِمْرًا ﴿٢٥﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٢٦﴾ قَالَ
لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴿٢٧﴾ فَانْطَلَقَا
حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ
لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٢٨﴾ * قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ
مَعِيَ صَبْرًا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِن سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّبْنِي
قَدْ بَلَغْتَ مِن لَّدُنِّي عُذْرًا ﴿٣٠﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ
اسْتَطَعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ
يَنْقُضَ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٣١﴾

- 66 Mûsâ ona dedi ki: “Doğru yol (rûşd) olarak sana öğretilenden bana öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?”
- 67 Dedi ki: “Gerçekten sen, benimle birlikte olma sabrını göstermeye güç yetiremezsin.”
- 68 (Böyleyken) “Özünü kavramaya kuşatıcı olamadığın şeye nasıl sabredebilirsin?”
- 69 (Mûsâ:) “İnşaallah, beni sabreden (biri olarak) bulacaksın. Hiçbir işte sana karşı gelmeyeceğim” dedi.
- 70 Dedi ki: “Eğer bana uyacak olursan, hiçbir şey hakkında bana soru sorma; ben sana öğütlerle anlatıp söz edinceye kadar.”
- 71 Böylece ikisi yola koyuldu. Nitekim bir gemiye binince, o bunu (gemiye) deliverdi. (Mûsâ) dedi ki: “İçindekilerini batırmak için mi onu deldin? And olsun, sen şaşırtıcı bir iş yaptın.”
- 72 Dedi ki: “Gerçekten benimle birlikte olma sabrını göstermeye kesinlikle güç yetiremeyeceğini ben sana söylemedim mi?”
- 73 (Mûsâ:) “Beni, unuttuğumdan dolayı sorgulama ve bu işimden dolayı bana zorluk çıkarma” dedi.
- 74 Böylece ikisi (yine) yola koyuldular. Nitekim bir çocukla karşılaştılar; o, hemen tutup onu öldürüverdi. (Mûsâ) dedi ki: “Bir cana karşılık olmaksızın, tertemiz bir canı mı öldürdün? And olsun, sen kötü bir iş yaptın.”
- 75 Dedi ki: “Gerçekten benimle birlikte olma sabrını göstermeye kesinlikle güç yetiremeyeceğini ben sana söylemedim mi?”
- 76 (Mûsâ:) “Bundan sonra sana bir şey soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme. Benden yana bir özre ulaşmış olursun” dedi.
- 77 (Yine) böylece ikisi yola koyuldu. Nihayet bir kasabaya gelip onlardan yemek istediler; fakat (kasaba halkı) onları konuklamaktan kaçındı. Onda (kasabada) yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular; hemen onu inşa etti. (Mûsâ) dedi ki: “Eğer isteseydin, gerçekten buna karşılık bir ücret alabilirdin.”

AÇIKLAMA

59. Bütün güvenilir hadis kitaplarında, bu kulun ismi “Hızır” olarak bildirilmiştir. Bazılarının isrâiliyâtın etkisiyle söylediği gibi, onun isminin Elijah (İlyâs) olduğunu düşünmemize hiçbir neden yoktur. Bu isrâiliyâtın etkilenen kimselerin iddiaları, sadece Peygamber’in (s.a.) sözüne aykırı olduğu için değildir. Aynı zamanda İlyâs Peygamber’in (a.s.), Hz. Mûsâ’dan (a.s.) yüzlerce yıl sonra doğduğu gerçeğini göz önünde bulundurmadıkları için de yanlıştır.

Kur’ân, Hz. Mûsâ’nın (a.s.) yanındaki gencin kim olduğunu bildirmez; fakat bazı hadislere göre bu genç, Hz. Mûsâ’dan sonra İsrâiloğulları’nın başına geçen Nun’un oğlu Yeşua (Yûşa)’dır.

قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي

وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ أَمَّا
السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا
وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ
فَكَانَ أَبُوهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾
فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَأَمَّا
الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ
لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا
وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ﴿٨٢﴾
تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٣﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقَرْيَتَيْنِ
قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٤﴾

- 78 Dedi ki: “İşte bu, benimle senin aranda ayrılma (zamanı)mız. Sana, üzerinde sabır göstermeye güç yetiremeyeceğin bir yorumu haber vereceğim.”
- 79 “Gemi, denizde çalışan yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim; (çünkü) ilerilerinde, her gemiyi zorbalıkla ele geçiren bir kral vardı.”
- 80 Çocuğa gelince; onun anne ve babası, mü’min kimselerdi. Bundan dolayı, onun kendilerine azgınlık ve küfür zorunu kullanmasından endişe edip korktuk.”

- 81 Böylece onlara, Rablerinin ondan temiz olmak bakımından daha hayırlısı, merhamet bakımından da daha yakın olanını vermesini diledik.”
- 82 “Duvar ise, şehirde iki öksüz çocuğundu; altında onlara ait bir defin vardı; babaları sâlih biriydi. Rabbin diledi ki, onlar erginlik çağına erişsinler ve kendi definelerini çıkarsınlar; (bu,) Rabbinden bir rahmettir. Bunları ben, kendi işim (özel görüşüm) olarak yapmadım. İşte, senin onlara karşı sabır göstermeye güç yetiremediğin şeylerin yorumu.”⁶⁰
- 83 Sana (Ey Muhammed!) Zü'l-Karneyn⁶¹ hakkında sorarlar. De ki: “Siz, ondan da, ‘öğüt ve hatırlatma olarak’ (bazı bilgiler) vereceğim.”⁶²

AÇIKLAMA

60. Bu kıssa ile ilgili olarak cevaplandırılması gereken çok zor bir soru ortaya çıkar: Hızır tarafından yapılan işlerin iki tanesi, insanın yaratılışından beri var olan kanunlara apaçık aykırıdır. Hiçbir kanun, bir kimseye başka bir kimsenin malını tahrip etme ve suçsuz bir insanı öldürme izni ve yetkisi vermez. O denli ki, bir kimse ilhâm yoluyla bazı korsanların belli bir gemiyi basacaklarını ve belli bir çocuğun isyankâr ve kâfir olacağını bilse, o zaman bile Allah tarafından gönderilen hiçbir kanun, insana ilhâmı nedeniyle gemide bir delik açma ve masûm bir çocuğu öldürme izni vermez. Buna cevap olarak, birisi Hızır'ın bu iki işi Allah'ın emri ile yaptığını söyleyecek olsa, bu bizim sorunumuzu çözmez. Çünkü soru: “Hızır bu işleri kimin emri ile yaptı?” değil, “Bu emirlerin özelliği ne idi?” sorusudur. Bu önemlidir; çünkü Hızır bunları “ilâhî emir” doğrultusunda yapmıştır. Hızır'ın kendisi de bu işleri kendi yetkisi ile yapmadığını; bilakis Allah'ın rahmetiyle hareket ettiğini söylemektedir. Allah da bunu şu sözlerle tasdik etmektedir: “Biz ona katımızdan bir ilim öğrettik.” Bu nedenle, bu işlerin Allah'ın emri ile yapıldığından hiç şüphe yoktur. Fakat emrin niteliği ve özelliği ile ilgili soru hâlâ ortada durmaktadır. Çünkü bu emirler, hiçbir ilâhî kanun tarafından izin verilmediği için meşrû değildir. Ve Kur'ân da, suçlu olduğuna bir delil olmaksızın bir kimsenin başka birisini öldürmesine izin vermez. Bu nedenle, bu emirlerin de bir kimsenin zengin, diğerinin fakir ve bir kimsenin hasta, diğerinin de hasta iken iyileşmesine neden olan Allah'ın emirleri ile aynı grupta olduğunu kabul etmek zorundayız. Eğer Hızır'a verilen emirler bu tür emirler idiyse, Hızır'ın insanlar için konulan ilâhî kanun-

larla sınırlı olmayan bir melek (veya Allah'ın yaratıklarından başka biri) olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü şer'i yönü olmayan bu tür emirler, ancak meleklere verilebilir. Bunun nedeni, haram ve helâl sorununun onlar için söz konusu olmamasıdır; onlar hiçbir kişisel güce sahip olmazsınız, Allah'ın emirlerine itâat ederler. Onların aksine bir insan, işlediği amel ilâhî kanuna aykırı ise, bunu ilhâm sonucu veya içgüdülerle istemeyerek işlemiş de olsa, günah işlemiş olur. Çünkü insan, insan olması münâsebetiyle ilâhî kanuna uymak zorundadır. Ve ilâhî kanunda, bir kimse-nin ilhâm yoluyla bir emir aldığı veya kendisine gizlice yasak bir işin hikmeti bildirildiği için yaptığı işin helâl sayılabileceği bir boşluk yoktur.

Yukarıda değindiğimiz ilke, fıkıh âlimleri ve sûfî liderler tarafından tartışmasız kabul edilmiştir. Allâme Alûsî bu konuda Abdü'l-Vehhâb Şi'rânî, Muhyiddîn ibn A'râbî, Müceddid Elf-i Sâni, Şeyh Abdülkadir Geylânî, Cüneyd-i Bağdâdî, Sırrî Sekatî, Ebu'l-Huseyn en-Nûrî, Ebû Sa'îd el-Harrâz, Ahmed ed-Dineverî ve İmam Gazzâlî'nin birçok sözünü ayrıntısıyla nakletmiştir. Onlara göre, bir sûfî için bile, kendine gelen bir ilhâma uyarak kanunun ilkelerine ters düşen birşey yapmak doğru değildir (*Rûhu'l-Meânî*, cild: XVI, s. 16-18). İşte bu nedenle biz, Hızır'ın bir melek veya insanı sınırlayan kanunlardan âzâde başka bir yaratık olması gerektiği sonucuna vardık. Çünkü o, yukarıda anılan formülün tek istisnası olamaz; bu yüzden kaçınılmaz olarak onun, insanlar için önceden belirlenen ilâhî kanuna göre değil, Allah'ın dileği doğrultusunda hareket eden Allah'ın kullarından biri olduğu sonucuna varıyoruz.

Eğer Kur'ân, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) eğitilmek üzere gönderildiği "kul"un bir insan olduğunu söylemiş olsaydı, o zaman Hızır'ın insan olduğunu kabul edecektik. Fakat Kur'ân, açıkça onun bir insan olduğunu söylemez; aksine "kullarımızdan biri" olduğunu söyler; bu da onun insan olduğunu göstermez. Kur'ân'da bu kelime (kul), çeşitli yerlerde melekler için de kullanılmıştır. Bkz. Enbiyâ: 26, Zuhruf: 19. Bunun yanı sıra Hz. Hızır'ın insan olduğuna işaret eden hiçbir hadis yoktur. Hz. Peygamber'den (s.a.) Sa'îd ibn Cübeyr, İbn Abbâs ve İbn Kâ'b kanalıyla rivâyet edilen sahih bir hadiste, "racul" kelimesi, genelde insanlar için kullanılmasına rağmen, Hızır (a.s.) için kullanılmıştır ve sadece insanlar için kullanılmayacağı açığa çıkmıştır. Kur'ân da bu kelimeyi, Cin Sûresi altıncı ayette cinler için kullanmıştır. Şu da bir gerçektir ki bir melek, bir cin veya görünmeyen bir varlık insanların yanına geldiğinde, insan şeklinde görünür. Ve bu şekil içinde aynen Meryem'e gelen insan kılığındaki melek gibi beşer adını alır (Meryem: 17). O halde, yukarıda zikredilen ha-

diste, Peygamber (s.a.) tarafından Hızır için kullanılan “racul” kelimesi, onun mutlaka insan olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle yukarıdaki tartışmanın ışığında, Hızır’ın bir melek olduğu veya insanlar için belirlenen sınırlarla bağımlı olmayan başka bir yaratık olduğu sonucuna varabiliriz. İbn Kesîr’in tefsirinde, Maverdî’den rivâyet edildiğine göre, bazı eski müfessirler ve Kur’ân alimleri de bu görüştedirler.

61. Ayetin başındaki (ve) bağlacı, bu kıssayı Hızır kıssasına bağlamaktadır. O halde bu, daha önce anlatılan “Ashâb-ı Kehf” ve “Mûsâ ile Hızır” kıssalarının da, Mekkeli müşriklerin Ehl-i Kitab’a danıştıktan sonra Hz. Muhammed’in (s.a.) peygamberliğini sınamak için sordukları sorulara bir cevap olarak anlatıldıklarını isbatlamaktadır.

62. Zü’l-Karneyn’in kim olduğunu belirlemek, ilk dönemlerden beri tartışmalı bir konu olagelmıştır. Müfessirlerin çoğu, onun Büyük İskender olduğu görüşündedirler; fakat Kur’ân’da anlatıldığı şekliyle Zü’l-Karneyn’in özellikleri ona uymamaktadır. Şimdi ise müfessirler, onun eski İran İmparatoru Kuroş (Keyhüsrev) olduğuna inanma eğilimindedirler. Biz de onun büyük bir ihtimalle Kisra olduğu görüşünü kabul ediyoruz; fakat bugüne kadar gün ışığına çıkan tarihî gerçekler, böyle bir iddiayı desteklemekten uzaktır.

Şimdi de Zü’l-Karneyn’in, Kur’ân’da anlatıldığı şekliyle özelliklerine bir göz atalım: 1) Zü’l-Karneyn (İki Boynuzlu) adı, Yahudiler tarafından çok iyi biliniyor olmalı; çünkü onların teklifi üzerine Mekkeli müşrikler bu soruyu Peygamber’e (s.a.) yönelttiler. Bu nedenle “İki Boynuzlu” diye bilinen şahsın kim olduğunu veya “İki Boynuzlu” diye bilinen krallığın hangi krallık olduğunu öğrenmek için Yahudi edebiyatından yararlanmalıyız. 2) Zü’l-Karneyn; fetihleri doğudan batıya, daha sonra da üçüncü bir yöne, ya kuzeye ya da güneye yayılmış büyük bir kral ve büyük bir fatih olmalı. Kur’ân’ın indirilmesinden önce böyle büyük fatih olan birkaç kral vardı. Bu nedenle araştırmamız, Zü’l-Karneyn’in diğer özelliklerini bu krallardan birinde bulmak yönünde olmalıdır. 3) Bu isim ancak krallığını Ye’cûc ve Me’cûc’un saldırısından korumak için iki dağın arasına sağlam bir duvar yapan bir krala verilmiştir. Bunu açığa çıkarabilmek için, Ye’cûc ve Me’cûc’un kim olduklarını öğrenmeliyiz. Aynı zamanda böyle bir duvarın ne zaman inşa edildiğini ve hangi ülkenin sınırları içinde olduğunu da tesbit etmeliyiz. 4) Yukarıdaki özelliklerin yanı sıra Zü’l-Karneyn, Allah’a ibâdet eden bir kral ve adil bir yönetici olmalı. Çünkü Kur’ân, her şeyden önce bu özellikleri vurgulamaktadır.

Bu özelliklerin ilki, Kisra’ya uymaktadır; çünkü Kitâb-ı Mukaddes’e

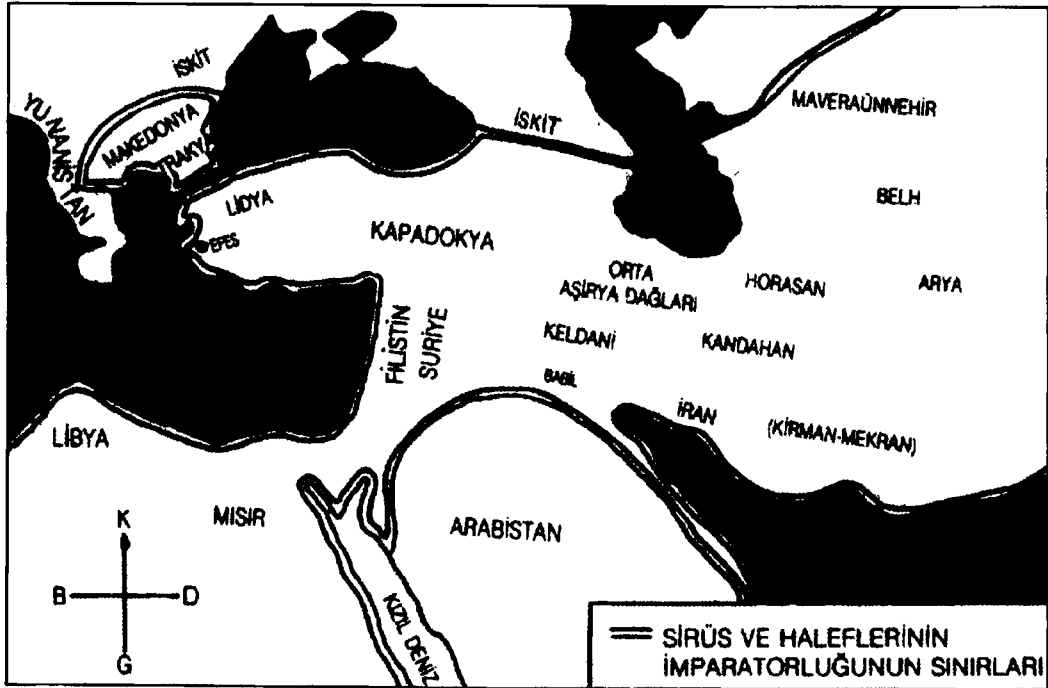
göre Daniel Peygamber, rüyasında Medya ve Fars krallıklarını, Yunanlıların yükselişinden önce iki boynuzlu bir koç şeklinde görmüştür (Daniel 8: 3, 20). Yahudiler “İki Boynuzlu” şahsa çok saygı duyarlar; çünkü onun saldırısıyla Babil Krallığı çökmüş ve İsrâiloğulları özgürlüklerine kavuşmuştur (Bkz. İsrâ an: 8).

İkinci özellik de, tamamen olmasa da kısmen Kisra'ya uymaktadır. Onun fetihleri batıda Anadolu ve Suriye'ye, doğuda Belh'e kadar uzanmıştır; fakat onun kuzeye ve güneye bir sefer düzenlediğini gösteren hiçbir delil yoktur. Oysa Kur'ân, onun bu üçüncü seferinden açıkça bahseder. Bununla birlikte, üçüncü sefer tamamen konu dışı değildir; çünkü tarih, Kisra'nın krallığının kuzeyde Kafkasya'ya kadar genişlediğini söyler. Ye'cûc ve Me'cûc'e gelince; onların eski zamanlardan beri yerleşik imparatorluk ve devletlere saldırılar düzenleyen ve çeşitli adlarla bilinen -Tatarlar, Moğollar, Hunlar ve İskitler- Orta Asya kabileleri olduğu söylenir. Kafkasya'nın güney bölgelerinde sağlam siper ve duvarların yapıldığı da bilinmektedir. Fakat bunların Kisra tarafından yaptırıldığı tarihî olarak tesbit edilmiş değildir.

Son özelliğe gelince; Kisra eski krallar arasında bu özelliğe sahip olabilecek tek insandır. Çünkü düşmanları bile onun adâletini övmekten kendilerini alamazlardı. Kitâb-ı Mukaddes'in kitaplarından biri olan Ezra, onun İsrâiloğulları'nı, Allah'a ibâdet ettiği için serbest bırakan ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet edilmesi için Süleyman Tapınağı'nın tekrar inşa edilmesini emreden, Allah'tan korkan ve Allah'a ibâdet eden bir kral olduğunu söyler.

Yukarıda belirtilen noktaların ışığında, Kur'ân'ın nâzil oluşundan önce yaşayan krallar içinde sadece Kisra'nın Zül-Karneyn'in özelliklerine uyduğunu söyleyebiliriz. Fakat Kisra'nın Zül-Karneyn olduğunu kesin bir şekilde iddia edebilmemiz için daha fazla delile ihtiyacımız var. Yine de Kur'ân'da anlatılan özelliklere, Kisra'dan daha fazla uyan hiçbir kral ve fatih yoktur.

Tarihî olarak Kisra'nın, M.Ö. 549'da tahta geçen bir Pers kralı olduğunu söylememiz yeter. Tahta geçtikten birkaç yıl sonra Medya ve Lidya krallıklarını ele geçirdi ve M.Ö. 539'da Babil'i fethetti. Bundan sonra ona karşı çıkacak hiçbir güçlü krallık kalmamıştı. Kisra'nın fetihleri bir tarafta Sind ve Türkistan'a, bir tarafta Mısır ve Libya'ya, diğer tarafta Trakya ve Makedonya'ya ve kuzeyde Kafkasya ve Harezm'e kadar uzanmıştı. Yani bütün medenî ülkeler onun yönetimi altındaydı.

HARİTA - VIII

Zü'l-Karney'nin hikâyesine ilişkin harita.

إِنَّا مَكِّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ

وَأَتَيْنَهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَاتَّبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ
مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا
قَوْمًا فَلَمَّا يَلْدَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ
حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ
فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكَرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ
الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ
إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ
مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ
أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا
لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

84 Gerçekten, biz ona yeryüzünde sapasağlam bir iktidar verdik ve ona her şeyden bir yol (sebeb) verdik.

85 O da, bir yol tutmuş oldu.

86 Sonunda güneşin battığı yere kadar⁶³ ulaştı ve onu kara çamurlu bir gözede batmakta buldu;⁶⁴ yanında da bir kavim gördü. Dedik ki: "Ey Zül'l-Karneyn! (İstiyorsan onları) ya azâba uğrattırısın veya içlerinde güzelliği (geçerli ilke) edinirsin."⁶⁵

87 Dedi ki: "Kim zulme sapsarsa, biz onu azâblandıracağız; sonra da Rab-bine döndürülür, O da onu görülmemiş bir azâbla azâblandırır."

88 Kim de iman eder ve sâlih amellerde bulunursa, onun için güzel bir karşılık vardır. Ona buyruğumuzdan da kolay olanını söyleyeceğiz."

89 Sonra (yine) bir yol tutmuş oldu.

90 Sonunda güneşin doğduğu yere kadar ulaştı ve onu (güneşi), kendileri için ona karşı bir siper kulmadığımız bir kavim üzerine doğmak-ta iken buldu.⁶⁶

91 İşte böyle, onun yanında “özü kapsayan bilgi olduğunu” (veya yanında olup biten her şeyi) Biz (ilmimizle) büsbütün kuşatmıştık.

92-93 Sonra (yine) bir yol tuttu. Nihayet iki dağ⁶⁷ arasına ulaştığı zaman, orada hiç söz anlamayan bir kavim buldu.⁶⁸

AÇIKLAMA

63. “Güneşin battığı sınır”, güneşin battığı “yer” anlamına gelmez. İbn Kesîr’e göre bu, Zü'l-Karneyn’in arka arkaya ülkeler fethederek batıya yürüdüğü, en sonunda karanın bitip okyanusun başladığı yere ulaştığı anlamına gelir.

64. “Güneşi kara bir balçıkta (denizin kara sularında) batar buldu.” Eğer Zü'l-Karneyn Kısra idiye, burası Anadolu’nun batı sınırındır ve “kara balçık (kara su) ise Ege Denizi’dir. Bu tefsir, Kur’ân’ın “bahr” (deniz) yerine “ayn” (su kaynağı, pınar) kullanması ile desteklenmektedir.

65. “Dedik ki” ifadesi, Allah’ın direkt olarak bu sözleri vahyettiği ve Zü'l-Karneyn’in bir peygamber veya Allah’dan ilhâm alan bir kimse olduğu anlamına gelmez. Bu, Zü'l-Karneyn’in bir ülkeyi fatih olarak ele geçirdiği ve ele geçirilen ülkelerin halklarının tamamen onun merhame-tine kaldığı bir dönemle ilgilidir. İşte o zaman Allah, onun vicdânına şöyle bir soru yöneltmiştir: “İşte şimdi senin sınanma zamanın. Bu insanlar tamamen senin merhametine kalmış; ister onlara adâletsizce davranırsın, ister iyi ve cömertce davranırsın.”

66. Yani Zü'l-Karneyn doğuya doğru arka arkaya ülkeler fethederek ilerlerken, medenî hayatın sona erdiği ve daha ötede ne çadır, ne de bina gibi hiçbir barınakları olmayan barbar insanların yaşadığı bir ülkeye ulaştı!

67. “İki dağ” Hazar Denizi ile Karadeniz arasında uzanan dağ sıralarının bir bölümü olmalıdır (Ayet 96). Bu dağların ötesinde Ye’cûc ve Me’cûc bölgesi vardı.

68. Yani, “Onlarla iletişim kurmak çok zordu. Onların dili Zü'l-Karneyn ve arkadaşlarına yabancı idi. Onlar da barbar oldukları için ne Zü'l-Karneyn’in dilini anlayabiliyorlar, ne de başka bir yabancı dil biliyorlardı.”

قَالُوا يَبْنَؤُا الْقَرْنَينِ إِنَّ يَأْجُوجَ

وَمَا يُجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى أَنْ
تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿١٦﴾ قَالَ مَا مَكْنِي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ
فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿١٧﴾ ءَاتُونِي زُبَرَ
الْحَدِيدِ حَتَّى إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّى إِذَا
جَعَلَهُ نَارًا قَالَ ءَاتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿١٨﴾ فَمَا اسْتَطَعُوا أَنْ
يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿١٩﴾ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا
جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٢٠﴾

- 94 Dediler ki: “Ey Zül’-Karneyn! Gerçekten Ye’cûc ve Me’cûc,⁶⁹ yer-
yüzünde bozgunculuk çıkarmaktalar; bizimle onlar arasında bir sed
inşa etmen için sana vergi verelim mi?”
- 95 Dedi ki: “Rabbimin beni kendisinde sağlam bir iktidarla yerleşik
kıldığı (güç, nimet ve imkân), daha hayırlıdır. Madem öyle; siz ba-
na (insânî) güçle yardım edin de, sizinle onlar arasında sapasağlam
bir engel kılayım.”⁷⁰
- 96 “Bana demir kütleleri getirin,” iki dağın arası eşit düzeye gelince,
“Körükleyin” dedi. Onu ateş haline getirinceye kadar (bu işi yaptı;
sonra:) dedi ki: “Bana getirin, üzerine eritilmiş bakır dökeyim.”
- 97 Böylelikle, ne onu aşabildiler, ne de onu delmeye güç yetirebildiler.
- 98 Dedi ki: “Bu benim Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin va’di gel-
diği zaman, O, bunu dümdüz⁷¹ eder; Rabbimin va’di haktr.”⁷²

AÇIKLAMA

69. Daha önce açıklama notu 62’de de değindiğimiz gibi, Ye’cûc ve Me’cûc, eskiden beri Asya ve Avrupa’daki yerleşik imparatorluklara saldı-
rılar düzenleyen Kuzeydoğu Asya’nın vahşi kabileleriydi. *Tekvîn*’e gö-

re (10. bölüm) bunlar Nûh'un oğlu Yafes'in soyundan gelmektedirler; Müslüman tarihçiler de bu görüşü kabul etmişlerdir. *Hezekiel*'e göre (38. ve 39. bölümler) onlar, Meşek (Moskova) ve Tubal (Tubalsek)'i ele geçirmişlerdi. İsrâillî tarihçi Josephus'a göre, Ye'cûc ve Me'cûc, İskitlerdi ve ülkeleri Karadeniz'in kuzey ve doğusuna dek yayılmıştı. Jerome'ye göre Me'cûc ülkesi, Hazar Denizi'nin yakınında, Kafkasya'nın kuzeyindeki toprakları kapsıyordu.

70. Yani "Bir yönetici olarak düşmanlarımızın saldırılarından sizi korumak benim görevimdir. Bu nedenle, sizden bu amaçla fazla bir vergi almam doğru olmaz. Allah'ın bana verdiği hazineler buna yeter. Fakat siz bana iş gücü olarak yardım etmelisiniz."

71. Yani, "Gerçi ben elimden geldiğince sağlam bir demir duvar yaptım; ama bu sonsuza dek sürecek değildir. Çünkü bu duvar, ancak Allah'ın dilediği kadar sağlam kalacaktır ve Rabbimin va'di geldiğinde parparça olacaktır. O zaman dünyadaki hiçbir güç onu koruyup muhâfaza edemeyecektir.

Allah'ın va'di ile iki şey kastedilmiştir: 1) Bu duvarın yıkılacağı an anlamına gelebilir, 2) Aynı şekilde Allah tarafından her şeyin yok edilip, helâk edileceği an olan kıyâmet saati kastedilmiş de olabilir.

Bazıları burada, Zül-Karney'n'e isnâd edilen duvarın Çin Seddi olduğu gibi yanlış bir izlenime kapılmışlardır. Oysa bu duvar, Dağıstan ve Karadeniz'le Hazar Denizi arasında yer alan, Kafkasya'nın iki şehri olan Derbend ve Daryal arasına inşa edilmiştir. Karadeniz ve Daryal arasında, aralarını büyük bir ordunun geçemeyeceği derin vadilerin ayırdığı yüksek dağlar vardır. Fakat Derbend ile Daryal arasında bu tür dağlar yoktur ve geçitler geniş olup yol veren cinstendir. Eski çağlarda kuzeyden gelen vahşi ve göçebe kabileler, güneydeki toprakları bu geçitlerden yararlanarak istilâ ederlerdi. Bu akınlardan tedirgin olan Pers kralları, korunmak için elli mil uzunluğunda, 29 feet yüksekliği 10 feet genişliği olan bir duvar yapmak zorunda kaldılar. Bu duvarın kalıntıları bugün bile görülebilir. Bu duvarı ilk önce kimin yaptırdığı tarihi olarak tesbit edilememiştir; fakat Müslüman tarihçiler ve coğrafyacılar, bu duvarı Zül-Karney'n'e isnâd ederler. Çünkü bu duvarın kalıntıları Kur'an'da anlatılanlara benzemektedir.

İbn Cerir et-Taberî ve İbn Kesir aşağıdaki olayı kaydetmişler; Yakût ise, *Mu'cemü'l-Buldân* adlı eserinde bu olaya değinmiştir: Azerbaycan'ın fethinden sonra Hz. Ömer, H. 22 yılında Surâka bin Amr'ı Derbend'e bir sefer düzenlemekle görevlendirdiğinde; Surâka, Abdurrahman bin Rabia'yı öncü koluna kumandan tayin etti. Abdurrahman, Ermenistan'a girdiğinde, ülkenin yöneticisi Şehrbrâz karşı koymaksızın teslim oldu. Daha

sonra Abdurrahman, Derbend'e doğru ilerlemek istediğinde, Şehrbrâz ona, Zü'l-Karneyn tarafından inşa edilen bu duvar hakkında bütün ayrıntıları bilen bir adamdan bilgi topladığını haber verdi. Sonra o adam Abdurrahman'ın huzuruna getirildi. (Taberî, cilt 3, sh. 235-239; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, cilt 7, sh. 122-125; *Mu'cemü'l-Buldân*'da Bâbu'l-Ebvâb başlığı altında Derbend.)

İki yüz yıl sonra Abbâsî Halifesi Vâsık (H. 227-233), Sellâmü'l-Tercüman'ın başkanlığında elli kişilik bir heyeti, Zü'l-Karneyn'in yaptığı duvarı incelemekle görevlendirdi. Bu heyetin gözlemlerine Yakût, *Mu'cemü'l-Buldân*'ın da, İbn Kesîr de *Nihâye*'sinde geniş yer vermiştir. Onlar bu yolculuğun Samarra'ya, oradan Tiflis'e uzandığını; daha sonra es-Serîr ve el-Lân üzerinden Filânşâh'a ulaştığını ve oradan da Hazar ülkesine vardığını söylerler. Bundan sonra Derbend'e girmişler ve orada duvarı görmüşlerdir (*el-Bidâye*, c. 2, sh. 111, c.7 sh. 122-125; *Mu'cemü'l-Buldân*, Bâbu'l-Ebvâb başlığı). Bu, hicretin 3. yy'na kadar Müslüman bilginlerin Kafkas duvarını Zü'l-Karneyn'in yaptığı duvar olarak kabul ettiklerini göstermektedir.

Yakût, *Mu'cemü'l-Buldân*'ında aynı görüşü birkaç yerde vurgulamıştır. Mesela Hazar başlığı altında şunları yazar:

"Bu ülke Türklere aittir ve sınır, Derbend denilen Bâbu'l-Ebvâb'ın hemen arkasındaki Zü'l-Karneyn duvarına bitişiktir." Aynı bağlamda Yakût, Halife Muktedirbillah'ın büyükelçisi Ahmed bin Fadlân'dan da bir söz rivâyet eder. Ahmed, Hazar ülkesini ayrıntılarıyla tasvir etmiş ve Hazar'ın, içinden Rusya'dan ve Bulgaristan'dan gelip Hazar Denizi'ne dökülen İdil nehri geçen ve başkenti İdil olan ülkenin adı olduğunu söylemiştir.

Bâbu'l-Ebvâb'la ilgili olarak Yakût, şehrin hem il-Bâb, hem de Derbend olarak anıldığını söylemiş ve bu şehrin sınırları içinde, kuzeyden güneye giden insanların yolculuğunu güçleştiren dar geçitler olduğuna değinmiştir. Bir zamanlar bu ülke, Enûşirvan krallığı içindeydi ve İranlı yöneticiler, o yöndeki sınırlarını kuvvetlendirmeye çok özen gösterirlerdi.

72. Zü'l-Karneyn kıssası burada son buluyor. Gerçi bu kıssa da "*As-hâb-ı Kehf*" ve "*Mûsâ ile Hızır*" kıssaları gibi, Mekkeli müşriklerin Peygamber'i (s.a.) sınamak için sordukları sorulara bir cevap olarak anlatılmıştır; ama Kur'ân bu kıssayı kendi amaç ve gayesi doğrultusunda kullanmış ve şöyle demek istemiştir: "Ehl-i Kitap'tan şöhretini iştîğınız Zü'l-Karneyn sadece bir fatih değildi; o aynı zamanda tevhide, öldükten sonra dirilmeye inanan bir mü'mindi; adâlet ve cömertlik ilkeleriyle hareket ediyordu. O, sizin gibi geçici mallara aldanan ve kendini üstün gören cimri bir insan değildi."

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ
 جَمْعًا ۝۹۹ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ۝۱۰۰ الَّذِينَ
 كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ
 سَمْعًا ۝۱۰۱ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِي
 أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ۝۱۰۲

99 Biz o gün,⁷³ bir kısmını bir kısmı içinde dalgalanırcasına bırakvermişiz. Sûr'a da üfürülmüştür; artık onların tümünü bir arada toparlamışız.

100 Ve o gün, cehennemi, küfre sapanlara tam bir sunuşla sunmuşuz.

101 Ki onlar, beni zikretme (konusun)da gözleri bir perde içindeydi, (Kur'ân'ı) dinlemeye katlanamazlardı.

102 Küfre sapanlar,⁷⁴ beni bırakıp kullarımı veliler edindiklerini mi sandılar?⁷⁵ Gerçekten biz cehennemi kâfirler için bir durak olarak hazırlamışız.

AÇIKLAMA

73. "O gün": "Kıyamet Günü", Zü'l-Karney'nin "Rabbinin va"di" diye değindiği âhiret hayatı ile ilgili konunun devamı olarak Kur'ân 99-101. ayetleri eklemiştir.

74. Bu, tüm sûrenin sonucudur ve sadece Zü'l-Karney'n kıssası ile değil, aynı zamanda sûrenin tüm olarak anafikri ile ilgilidir. Bu anafikir, sûrenin başında (1-8. ayetler) bildirilmişti: Peygamber (s.a.) kavmini 1) Şirkten vazgeçip *tevhîde* uymaya, 2) Dünyaya tapmaktan vazgeçip âhirete inanmaya davet etmişti. Fakat zenginlikleri ve servetleri ile öğünen kavminin önde gelenleri, sadece onun davetini kabul etmemekle kalmadılar; aynı zamanda onun davetini kabul eden sâlih insanları da alaya aldılar ve onlara işkence yaptılar. Bu bölüm de aynı konuları ele alır ve müşriklerin Peygamber'i (s.a.) sınamak için sordukları bu üç kıssadan mükemmel bir şekilde yararlanır.

75. Yani, "Tüm bunları duyduktan sonra hâlâ bu küstahlıkta ısrar mı ediyorlar ve tutumlarının kendileri için yararlı olacağını mı sanıyorlar?"

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ

بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَمَةِ وَزَنًا ﴿١٠٥﴾ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا وَتَآخَذُوا
ءَايَاتِي وَرُسُلِي هُزُؤًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ
عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ
الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ
إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَاحِدٌ فَمَنْ
كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ
رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

103 De ki: “Davranış (tarzı olan ameller) bakımından en çok hüsrana uğrayacak olanları size haber vereyim mi?”

104 “Onların, dünya hayatındaki bütün çabaları⁷⁶ boşa gitmişken, kendilerini gerçekte güzel iş yapmakta sanıyorlar.”

105 İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Artık onların yapıp ettikleri boşa çıkmıştır; kıyâmet gününde onlar için bir tartı tutmayacağız.⁷⁷

106 İşte, küfre sapmaları, ayetlerimi ve peygamberlerimi alay konusu edinmelerinden dolayı onların cezası cehennemdir.

- 107 İman edip sâlih amellerde bulunanlar;⁷⁸ Firdevs cennetleri onlar için bir ‘konaklama yeridir.’
- 108 Onda ebedî olarak kalıcıdır, ondan ayrılmak istemezler.⁷⁹
- 109 De ki: “Rabbimin sözleri⁸⁰(ni yazmak) için deniz mürekkep olsa ve yardım için bir benzerini (bir o kadarını) dahi getirsek, Rabbimin sözleri tükenmeden önce, elbette deniz tükeniverirdi.”
- 110 De ki: “Şüphesiz ben, ancak sizin benzeriniz olan bir beşerim; yalnızca bana sizin ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, artık sâlih bir amelde bulunsun ve Rabbine ibâdetle hiç kimseyi ortak tutmasın.”

AÇIKLAMA

76. Bu ayetin iki anlamı vardır: Birincisi, bizim mealde ifade ettiğimiz anlamdır; ikincisi ise şöyledir: “... *bütün çabalarını dünya hayatına harcayanlar.*” Yani onlar her ne yapmışlarsa, Allah’ı ve âhireti düşünmeksiz bu dünya için yapmışlardır; dünya hayatını gerçek hayat olarak kabul ettikleri için, bu dünyada zengin ve başarılı olmak onların tek amacı haline gelmiştir. Onlar Allah’ın varlığına şehâdet etseler bile, bu şehâdetin ifade ettiği iki anlama dikkat etmemişlerdir: Hayatlarını Allah’ın rızasını kazanacak bir şekilde geçirmek ve bu dünyada yapılan her şeyin hesabının verileceği o gün kurtuluşa erenlerden olmak. Onların bunu kavramalarının nedeni, kendilerini her tür sorumluluktan uzak ve tamamen bağımsız olan akılcı hayvanlar olarak kabul etmeleri ve hayvanların çayırda yaptığı gibi bu dünyadaki tüm zevklerden faydalanmak istemeleridir.

77. “Onların amelleri boşa çıkmıştır.” Yani bu amellerin kıyâmet gününde onlara hiçbir faydası olmayacaktır. Onlar bu amelleri büyük kazançlar olarak değerlendirmiş olabilirler; fakat gerçek şu ki, dünyanın sonu geldiğinde bu amellerin hiçbir değeri olmayacaktır. Onlar Rablerinin huzuruna çıkarıldıklarında ve bütün amelleri terazilere konulduğunda, büyük saraylar inşa etmiş, büyük üniversiteler, kütüphaneler kurmuş, büyük fabrikalar ve laboratuvarlar yapmış ve demiryolları, karayolları inşa etmiş olsalar bile, bunların hiçbir ağırlığı olmayacaktır. Kısacası icadları, endüstrileri, bilimleri, sanatları ve bu dünyada iken övündükleri başka şeyler, *Terazi* üzerinde tüm ağırlıklarını kaybedeceklerdir. Orada ağırlığa sahip olacak tek şey, ilâhî emirlere uygun olan ve Allah rızası amaçlanarak işlenen amellerdir. Bu nedenle şu bir gerçektir ki, bir kişinin tüm çabaları bu dünya ile sınırlı ise, böyle bir kimse yaptığı işlerin karşılığını âhirette

görmeyi ummamalıdır; çünkü tüm bunlar, dünyanın sona ermesiyle boşa çıkıp yok olmuşlardır. Şu da açıktır ki, ancak yaptığı işleri O'nun emirleri doğrultusunda, O'nun rızasını, hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yapan ve yaptıklarının karşılığını âhirette görmeyi uman bir kimsenin amelleri Terazi (Mizân) üzerinde bir ağırlığa sahip olabilir. Bunun aksi olduğunda, böyle bir kimse bütün amellerinin boşa çıktığını görecektir.

78. İzah için bkz. Mü'minûn an: 10

79. "... onlar oradan hiç ayrılmak istemezler." Çünkü cennettekinden daha iyi bir ortam ve yer bulamazlar.

80. "Sözler" ile "Allah'ın kudretinin ve hikmetinin mucizeleri, olağanüstü olayları ve hârikulâdelikleri" kastedilmektedir. Bkz. Lokman an: 48

KEHF SÛRESİ'NİN SONU

MERYEM SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Sûre adını 16. ayetten alır.

Nüzûl Zamanı: Bu sûre Habeşistan'a hicretten önce nâzil olmuştur. Sahih hadislerle göre, Hz. Ca'fer (r.a), Necâşi, muhâcirleri sarayında topladığı zaman, onun huzurunda bu sûrenin 1-40. ayetlerini okumuştur.

Tarihsel Arka Planı: O dönemin şartlarına Kehf Sûresi'nin giriş bölümünde de kısaca değinmiştik. Burada daha çok bu ve benzeri sûrelerin anlamını kavramamıza yardımcı olacak ayrıntılara yer vermek istiyoruz. Kureyş'in ileri gelenleri İslâmî hareketi tahkir ve tezyif ederek, tehditler yaparak, iftiralar atarak bastıramayacaklarını anlayınca; işkence, maddî baskı ve ekonomik kısıtlamalara başvurdular. Yeni Müslümanları kabilelerinden ayırıyor, onlara işkence yapıyor, onları açlığa mahkûm ediyor; hatta İslâm'dan vazgeçmeleri için onlara fizikî baskı ve işkence uyguluyorlardı. Bu işkencenin en zavallı kurbanları ise fakirler, köleler ve Kureyş'e sığınan yabancılardı. Örneğin, Bilâl, Âmir bin Fühayra, Ümmü Ubeyy, Zinnîre, Ammâr bin Yâsir ve onun anne-babası. Bu zavallı insanlar dövülüyor, hapsediliyor aç ve susuz bırakılıyor ve Mekke'nin kızgın kumları üzerinde sürükleniyorlardı. Çoğu kimse vasıflı işçileri çalıştırıyor ve yaptıkları işin karşılığını vermiyordu. Buna örnek olarak, Buhârî ve Müslim'de yer alan Habbâb b. Eret olayını gösterebiliriz.

“Mekke’de demircilik (nalbantlık) yapıyordum; bir keresinde As ibn Vâil’in bir işini yaptım. Paramı almaya gittiğimde “Muhammed’den vazgeçmedikçe sana ücretini ödemeyeceğim” dedi.

Aynı bağlamda Habbâb der ki: “Bir gün Nebî (s.a.) Kâ’be’nin gölgesinde oturuyordu. Ona gittim ve ‘Ey Allah’ın Rasûlü! İşkence son sınırına ulaştı. Niçin Allah’a dua etmiyorsun?’ Nebî (s.a.) buna çok kızdı. Dedi ki: ‘Sizden önce gelen mü’minler sizden daha çok acılar çektiler. Onların kemikleri demir taraklarla tarandı, başları testere ile kesildi, fakat yine de imanlarından dönmediler. Seni temin ederim ki, Allah dinini tamamlayacaktır ve öyle bir zaman gelecek ki bir kimse San’a’dan Hadramut’a kadar yolculuk yapacak ve Allah’dan başka korkulacak hiçbir kimse ile karşılaşmayacaktır. Fakat siz sabırsızlığa düşüyorsunuz.” (Buhârî)

Şartlar artık dayanılmaz hale geldiğinde, Peygamber (s.a.) peygamberliğinin 5. yılının Receb ayında ashâbına şöyle bir tavsiyede bulundu: “Habeşistan’a hicret edebilirsiniz; çünkü orada hiç kimsye haksızlık yapılmasına izin vermiyen bir kral vardır. Onun ülkesinde hayır vardır. Allah size bu belâdan bir kurtuluş verinceye kadar orada kalabilirsiniz.”

Bundan sonra ilk planda 11 erkek ve 4 kadın Habeşistan’a doğru yola çıktılar. Kureyşliler onları sahile kadar takip etti; fakat Müslümanlar şans eseri olarak Şuaybiye limanında hemen Habeşistan’a gidecek olan bir gemiye rastladılar ve kurtuldular. Birkaç ay sonra bir grup mü’min daha Habeşistan’a hicret etmiş ve sayıları, Kureyş’ten 83 erkek ve 11 kadın, Kureyşli olmayanlardan da 7 kişiye ulaşmıştı. Bundan sonra Mekke’de Peygamber’le (s.a.) birlikte sadece 40 kişi kalmıştı.

Bu hicretten sonra Mekke’de “onları yakalayın” diye büyük bir feriad başladı. Çünkü Kureyşli her aile bu olaydan olumsuz bir şekilde etkilenmişti. Bir oğul, bir damat, bir kız, bir kızkardeş veya bir erkek kardeş kaybetmeyen hemen hemen hiçbir aile yoktu. Mesela, muhâcirler arasında Ebû Cehil’in, Ebû Süfyân’ın ve Müslümanlara yaptıkları işkencelerle meşhur Kureyş’in diğer ileri gelenlerinin yakın akrabaları da vardı. Ebû Cehil’in kardeşi Selmâ bin Hişâm ve yeğeni Hişâm bin Ebî Huzeyfe, Ayyâs bin Ebî Rabîa, Ümmü Seleme, Ebû Süfyân’ın kızı Ümmü Habîbe, Utbe’nin oğlu ve Hind’in kardeşi Ebû Huzeyfe, Süheyl bin Amr’ın kızı Sehile vs. Bu nedenle bazılarının İslâm’a düşmanlığı daha da artarken, bazıları bundan etkilenerek İslâm’ı kabul ediyordu. Mesela, bu hicret Hz. Ömer üzerinde çok derin etkiler yaratmıştı. Onun akrabalarından biri olan Hasme’nin kızı Leylâ şöyle anlatıyor: “Kocam Amr b. Rabîa gitmişti; ben de hicret için eşyalarımı hazırlıyordum. O sırada

Ömer geldi ve ben yolculuk için hazırlanmakla meşgulken beni seyretmeye başladı. Sonra ‘Sen de mi hicret edeceksin?’ dedi. Ben de: ‘Evet, Allah’a and olsun siz bize çok işkence ettiniz. Fakat Allah’ın geniş arzı bizim için açıktır. Şimdi Allah’ın bize barış ve huzur ihsân edeceği bir yere gidiyoruz.’ diye cevap verdim. O zaman Ömer’in yüzünde o güne dek görmediğim bir duygu ifadesi gördüm. Sadece ‘Allah sizinle beraber olsun’ dedi ve gitti.”

Hicretten sonra Kureyşliler toplantılar yaptılar ve Ebû Cehil’in üvey kardeşi Abdullah bin Ebî Rabîa’yı ve Amr b. Âs’ı, Necâşî’yi, muhâcirleri Mekke’ye geri iade etmeye ikna etmek üzere değerli hediyelerle Habeşistan’a göndermeye karar verdiler. Hz. Ümmü Seleme (Nebî’nin hanımlarından biri) muhâcirler arasındaydı ve olayın bu kısmını şöyle anlatmıştır: “Kureyş’in bu iki akıllı sözcüsü, Habeşistan’a ulaştıklarında değerli hediyeleri Necâşî’nin sarayındaki adamları arasında dağıttılar ve onları, Necâşî’yi muhâcirleri geri vermeye teşvik etmeleri için ikna ettiler. Daha sonra Necâşî’nin huzuruna çıktılar. Ona da değerli hediyeler verip, ‘Şehrimizden bazı akılsız insanlar ülkenize sığınmış. Liderlerimiz bizi, bu insanları geri iade etmenizi rica etmek üzere size gönderdiler. Bu sapıklar bizim inancımızdan döndüler, sizin dininize de girmediler, fakat yeni bir din icad ettiler’ dediler. Onlar konuşmalarını bitirir bitirmez, saray adamları onları destekledi ve, ‘Biz onları memleketlerine geri göndereceğiz; çünkü kendi kavimleri onları daha iyi bilir. Onları burada barındırmamız doğru değil.’ Kral buna sinirlendi ve ‘Yeterli bir araştırma yapmadan onları geri vermeyeceğim. Bu insanlar başka bir ülkeye değil de benim ülkeme sığındıkları ve buraya barınmaya geldikleri için onlara ihânet etmeyeceğim. İlk önce onlara haber gönderip daha sonra bu insanların onlar hakkında öne sürdükleri suçlamaları araştıracağım. Sonra son kararımı vereceğim’ dedi. Bundan sonra Kral, Peygamber’in (s.a.) as-hâbına haber gönderdi ve onları sarayına çağırdı.

Muhâcirler Kral’ın gönderdiği haberi duyunca toplandı ve Kral’a ne söyleyeceklerini tartıştılar. Sonunda şu karara vardılar: ‘Kral’a, Peygamberimizin (s.a.) öğrettiklerini, ona hiçbir şey ekleyip eksiltmeden bildirelim ve bizi ülkesinde barındırma veya dışarı atma kararını ona bırakalım.’ Saraya geldiklerinde Kral hemen onlara şu soruyu yöneltti: ‘Kavminizin dininden çıkıp, ne benim inandığım dine, ne de varolan dinlerden hiçbirine girmediğinizi biliyorum. İnandığınız bu yeni dinin ne olduğunu bilmek istiyorum.’ Bunun üzerine Ca’fer bin Ebî Tâlib, Muhâcirler adına önceden hazırlanmadığı bir konuşma yaptı. ‘Ey Kral! Biz cehâlete

batmış ve sapıtmıştık. İşte o zaman Muhammed (s.a.) bize Allah'ın Rasûlü olarak geldi ve bizi ıslâh etmek için elinden geleni yaptı. Fakat Kureyşliler ona uyanlara işkence etmeye başladılar. Biz de bu işkence ve acılardan kurtulmak amacıyla sizin ülkenize geldik.' Bu konuşmadan sonra Kral, 'Allah tarafından sizin peygamberinize gönderilen vahiyden bir bölümünü oku!' dedi. Bunun üzerine Ca'fer, Meryem Süresi'nin Yahyâ ve İsâ (a.s.) ile ilgili kıssayı anlatan bölümünü okudu. Kral bunu dinledi ve ağlamaya başladı; o denli ağladı ki sakalları gözyaşından ıslandı. Ca'fer (r.a) okumasını bitirdiğinde, Kral, 'Muhakkak bu söz İsâ'ya indirilen aynı kaynaktan geliyor. Allah'a and olsun sizi bunların eline teslim etmeceğim" dedi.

Ertesi gün Amr bin Âs, Necâşi'ye gitti ve şöyle dedi: 'Onlara bir haber daha gönder ve onların Meryem oğlu İsâ ile ilgili inançlarını sor; çünkü onlar onun hakkında kötü şeyler söylüyorlar.' Kral tekrar muhâcirlere haber gönderdi. Muhâcirler o zamana kadar Amr'ın düzenini öğrenmişlerdi. Tekrar bir araya geldiler ve Kral, Hz. İsâ ile ilgili soruyu sorduğunda ne cevap vereceklerini tartıştılar. İçinde bulundukları durumun çok kritik olmasına ve hepsinin de bundan korkmalarına rağmen, bu konuda Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine öğrettiği gerçekleri söylemeye karar verdiler. Saraya gittiklerinde, Kral onlara Amr bin Âs'ın teklif ettiği soruyu sordu. Bunun üzerine Ca'fer bin Ebî Tâlib ayağa kalktı ve hiç tereddüt göstermeden cevap verdi: 'O Allah'ın bir kulu ve elçisiydi. O bir Ruh ve Allah'ın Meryem'e ilkâ ettiği bir kelimesi idi.' Kral yerden bir çöp aldı ve 'Allah'a and olsun! İsâ, sizin söylediğinizden ancak şu çöp kadar farklıdır' dedi. Bundan sonra Kral, Kureyş'in gönderdiği elçilere döndü ve: 'Ben rüşvet kabul etmem' dedi. Daha sonra muhâcirlere dönerek, 'Burada huzur ve güvenlik içinde kalabilirsiniz.' dedi."

Ana Fikir ve Konular: Bu tarihî arka planı göz önünde bulundurarak, bu sûrenin muhâcirlere Habeşistan'a yapacakları yolculuk için bir "erzak" olarak indirildiği anlaşılmaktadır. Sûrede sanki onlara şöyle denilmektedir: "Siz işkence çeken muhâcirler olarak kendi ülkenizi bırakıp bir Hıristiyan memleketine sığınıyorsunuz. Fakat buna rağmen sahip olduğunuz bilgilerden hiçbirini gizlememelisiniz. Bu nedenle Hz. İsâ'nın, Allah'ın oğlu olmadığını, Hıristiyanlara apaçık ilan etmelisiniz."

(1-40) ayetlerde İsâ (a.s.) ve Yahyâ (a.s.) kıssaları anlatıldıktan sonra, (41-50) ayetlerde İbrâhim'in (a.s.) kıssasına değinilmektedir. Bu da muhâcirlere bir teselli sunmaktadır; çünkü İbrâhim de (a.s.) onlar gibi ba-

bası, ailesi ve kavmi tarafından yapılan işkencelerle memleketinden ayrılmaya zorlanmıştır. Bu bir taraftan muhâcirlerin Hz. İbrâhim'in izinden yürüdükleri ve aynı o peygamber gibi iyi bir âkıbete kavuşacakları anlamına gelmektedir. Diğer taraftan bu Mekkeli müşriklere, kendilerinin Müslümanların ataları ve liderleri olan İbrâhim'e (a.s.) işkence yapan insanların konumunda oldukları; oysa mü'minlerin Hz. İbrâhim'in konumunda oldukları söylenmek istenmektedir.

Daha sonra (51-65) ayetlerde, Hz. Muhammed'in (s.a.) daha önce peygamberlerin getirdiği aynı hayat tarzını tebliğ ettiğini, fakat onlara uyanların sonradan sapıttıklarını vurgularcasına, diğer bazı peygamberlere de değinilmektedir.

Son bölümde (66-98), Mekkeli müşriklerin kötü tavırları sert bir şekilde eleştirilirken, mü'minlere hak düşmanlarının tüm çabalarına rağmen kendilerinin başarılı olacakları ve insanların en çok sevileni olacakları konusunda müjde verilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كَهَيْعَصَ ۝ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ۝ إِذْ نَادَى رَبَّهُ
 نِدَاءً خَفِيًّا ۝ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ
 شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ۝ وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ
 وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۝ يَرِيئُنِي
 وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ ۖ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ۝ يَزَكَرِيَّا إِنَّا
 نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ۝ قَالَ
 رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ
 الْكِبَرِ عِتِيًّا ۝ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَى هَيْنٍ ۖ وَقَدْ خَلَقْتُكَ
 مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ۝

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Kâf, He, Ye, Ayn, Sâd.
- 2 (Bu,) ¹ Rabbinin kulu Zekeriyyâ'ya rahmetinin zikridir.
- 3 Hani o, Rabbine gizlice seslendiği zaman.
- 4 Demişti ki: "Rabbim! Şüphesiz benim kemiklerim gevşedi ve baş, yaşlılık aleviyle tutuştu; ben sana dua etmekle mutsuz olmadım."
- 5 "Doğrusu ben, arkamdan gelecek yakınlarım adına korkuya kapıldım;³ benim karım da bir kısır (kadın)dır. Artık bana kendi katından bir yardımcı armağan et."
- 6 "Bana mirasçı olsun, Ya'kûb oğullarına da mirasçı olsun.⁴ Rabbim, onu (kendisinden) razı olunan(lardan) kıl."
- 7 (Allah buyurdu:) "Ey Zekeriyyâ! Şüphesiz biz seni, adı Yahyâ olan

bir çocukla müjdelemektedir; biz bundan önce ona hiçbir adaş kılmamışız.”⁵

- 8 Dedi ki: “Rabbim! Karım kısır (bir kadın) iken, benim nasıl oğlum olabilir? Ben de yaşlılığın son basamağındayım.”
- 9 (Ona gelen melek:) “İşte böyle” dedi. “Rabbin dedi ki: Bu benim için kolaydır, daha önce sen hiçbir şey değil iken, seni yaratmıştım.”⁶

AÇIKLAMA

1. Karşılaştırma için bkz. Âl-i İmrân 34-37. ayetler ve bunlarla ilgili notlarda yer alan Zekeriyâ kıssası.

2. Hârûn’un (a.s.) torunlarından biri olan Hz. Zekeriyâ’nın (a.s.) konumunu anlayabilmek için, İsrâiloğulları arasında yaygın olan râhiblik geleneği ile ilgili bilgiye sahip olmak gerekir.

Filistin’in fethinden sonra topraklar Ya’kûb’un (a.s.) zürriyetinden olan 12 kabile arasında miras olarak dağıtıldı. 13. kabile olan Levililere de dinî hizmetler ve görevler emanet edildi. Levililer arasında da “en mukaddes şeyleri takdis etmek, Rabbin önünde buhur yakmak, ona hizmet eylemek ve ebedîyyen onun ismiyle mübarek kılmak üzere” seçilen aile, Hârûn’un (a.s.) oğulları idi. Diğer Levililerin mabede girmesine izin verilmiyordu. “Çünkü onların vazifesi Rab evinin hizmeti için avlularda, odalarda ve bütün mukaddes şeyleri temizlemekte, Allah Evi’nin hizmet işinde Hârûnoğulları’nın yanında bulunmak... sebt günlerinde, ay başlarında ve belli bayramlarda yapılan bütün takdimeleri Rabbe arz etmekte.”

Hârûnoğulları 24 aileye bölünmüştü ve bu 24 aile sıra ile Rabbin evine hizmet ediyorlardı. Bu ailelerden biri Zekeriyâ’nın (a.s.) liderliğindeki Abiya ailesi idi. Bu nedenle ailesinin sırası geldiğinde mabede gidip buhur yapmak Zekeriyâ’nın (a.s.) göreviydi (Ayrıntılar için bkz. I. Tarihler 23-24).

3. Yani “Akrabalarım, yani Abiya ailesi içinde bana emanet edilen görevi üstelenebilecek, dinî ve ahlâkî bakımdan düzgün hiçbir kimse görmüyorum.”

4. Yani, “Ben sadece bana vâris olacak oğul için değil, aynı zamanda Ya’kûb ailesinin doğru yolunu devralacak bir vâris için dua ediyorum.”

5. Luka İncili’nde bu şöyle ifade edilmiştir: “Akrabandan bu adda kimse yoktur.” (Luka. I, 61)

6. Bu karşılıklı konuşma, Allah’ın dilediğini yapabileceğini, yaşlı bir adamla kısır bir kadına çocuk verebileceğini, aynı şekilde bir bâkireyi de çocuk sahibi kılabileceğini vurgulamaktadır.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي آيَةً قَالَ آيَتُكَ

أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ
الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾ يٰيَحْيَى
خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِّنَ لَّدُنَّا
وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾

- 10 Dedi ki: “Rabbim, bana bir belge (ayet) ver.” Dedi ki: “Senin belgen, sapasağlam iken, üç tam gece insanlarla konuşmamandır.”
- 11 Böylelikle (Zekeriyyâ) mescidden⁷ kavminin karşısına çıkıp onlara (şu anlamları) işaret etti: “Sabah akşam tesbih edin.”⁸
- 12 (Çocuğun doğup büyümesinden sonra ona dedik ki:) “Ey Yahyâ! Kitabı kuvvetle tut.”⁹ Daha çocuk iken ona hikmet¹⁰ verdik.
- 13 Katımızdan ona bir sevgi duyarlılığı¹¹ ve temizlik (de verdik) O, çok takvâ sahibi biriydi.

AÇIKLAMA

7. *Mihrabla* ilgili açıklama için bkz. Âl-i İmrân an: 36.

8. Aşağıda, okuyucunun Kur'ân ve Hristiyan görüşlerini karşılaştırebilmesi için, olayla ilgili Luka İncili'nde yer alan ayrıntıları sunuyoruz. Referanslar, parantez içindeki eklemeler bize aittir.

“Yahuda Kralı Herod'un günlerinde (bkz. İsrâ an: 9), Abiya ailesinden Zekeriyyâ adında bir râhib vardı. Karısı, Hârûn'un kızlarından Elizabet idi. Her ikisi de Allah indinde sâlih olup, Rabbin bütün emirleri ve hükümlerinde kusursuz yürümekte idiler. Onların çocuğu yoktu; çünkü Elizabet kısır idi ve ikisi de çok yaşlı idiler. Ve vâki oldu ki Zekeriyyâ kendi ailesinin sırası geldiğinde Allah'ın huzurunda hizmet ederken, râhiblik âyini üzre buhur yapmak için, Rabbin mabedine girmek kurası kendisine düştü. Bütün halk buhur saatinde dışarıda dua ediyorlardı. Rabbin bir meleği Zekeriyyâ'ya göründü ve buhur mezbahının sağında

durdu.” Zekeriyyâ onu görünce şaşırdı ve üzerine korku düştü. Fakat melek ona şöyle dedi: “Korkma Zekeriyyâ! Çünkü duan işitildi; karın Elizabet sana bir oğul doğuracak. Onun adını Yahyâ koyacaksın sevinç ve sefâ bulacaksın. Onun doğmasından birçokları da sevinecekler. Çünkü o Rabbin gözünde büyük olacak (Kur’ân, Âl-i İmrân 39’da “(seyyiden) büyük bir lider” olarak geçer). Şarap ve içki içmeyecek (Kur’ân’da “(Takiyyen) dindar ve temiz” olarak geçmektedir): ve daha anasının karında Rûhu’l-Kuds ile dolu olacak (Kur’ân şöyle der: Henüz çocuk iken ona hikmet verdik.) İsrâiloğulları’ndan çoğunu Allah’a Rabb’e döndürecek. Babaların yüreklerini oğullara, asileri sâlihlerin hikmetine çevirmek ve Rabbe âmâde bir kavim hazırlamak üzere İlyâ’nın ruhu ve kudreti ile onun önünde yürüyecektir.

“Zekeriyyâ da meleğe dedi: “Ben bunu nasıl bileyim? Çünkü ben yaşlı bir adamım, karım da yaşlıdır.” Melek cevap verip ona dedi: “Ben Allah önünde duran Cebrâil’im. Seninle konuşmaya ve bu şeyleri sana müjdelemeye gönderildim. İşte dilin tutulacak ve bu şeyler oluncaya kadar söz söylemeyeceksin. Çünkü vaktinde yerine gelecek olan sözlerime inanmadın. (Bu Kur’ân’da müjdenin bir işareti olarak verilmiştir, oysa Luka İncili’ne göre bir ceza olarak verilmiştir. Bunun yanı sıra Kur’ân bu konuşamama olayının “üç gün” sürdüğünü söyler. Oysa Luka İncili’ne göre bu dilsizlik Yahyâ’nın doğumuna dek sürmüştür.) Halk Zekeriyyâ’yı bekleyip duruyor ve mabedde gecikmesine şaşıyorlardı. Zekeriyyâ ise çıktığı zaman onlarla konuşamadı. Onlar da mabedde bir ru’yet gördüğünü anladılar ve Zekeriyyâ onlara işaret edip dilsiz kaldı.” (Luka, I: 5-22)

9. İlâhî dileğe uygun bir şekilde Yahyâ’nın (a.s.) doğumu ve büyümesi Kur’ân’da ele alınmamıştır. Burada sadece bir cümlede, yetişkinliğe ulaştığında ona peygamberlik görevinin emanet edildiği ifade edilmiştir. Bu görev, “Tevrat’a hem lâfzen, hem de mânânen tâbi olup ona uymak ve İsrâiloğulları’nı da buna teşvik etmek”ti.

10. “Hüküm” (hikmet) kelimesi şu anlamlara gelir: 1) Karar vermek, 2) Doğru fikirler oluşturmak, 3) İlâhî kanunu yorumlamak, 4) Sorunları çözümlemek 5) Allah’ın karar ve hüküm verme konusunda verdiği yetki.

11. “حَنَانٌ” hemen hemen “anne sevgisi” ile eş anlamlıdır. Başka bir deyişle Yahyâ (a.s.), kalbinde Allah’a karşı bir çocuğun annesine duyduğu derin sevgiye benzer bir sevgi taşıyordu.

وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾
 وَسَلَّمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾ وَأَذْكُرُ
 فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّخَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾

- 14 Ana ve babasına itâatkârdı ve isyan eden bir zorba değildi.
 15 Ona selâm olsun; doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak yeniden kaldırılacağı gün de.¹²
 16 Kitap'ta Meryem'i de zikret.¹³ Hani o, ailesinden kopup doğu tarafında bir yere çekilmişti.

AÇIKLAMA

12. Bu sûrede ve Âl-i İmrân Sûresi'nde kısaca değinilen Yahyâ'nın (a.s.) görevinin ve temiz kişiliğinin anlaşılabilmesi için, Yeni Ahid'in çeşitli kitaplarında yer alan şu hikâyenin incelenmesinde fayda vardır:

Luka İncili'ne göre Yahyâ (a.s.), İsâ'dan (a.s.) 6 ay büyüktü ve anneleri kardeş çocukları idi. 30 yaşında peygamberlik verilmişti ve Yuhanna İncili'ne göre Yahyâ (a.s.) görevine, Ürdün'de insanları Allah'a çağırmakla başladı. O şöyle derdi: "Ben, Rabbin yolunu düzeltin diye çölde çağırmanın sesiyim." (Yuhanna I: 23)

Markos'a göre: "Yahyâ çölde vaftiz ederdi ve günahların bağışlanması için tevbe vaftizini o vaaz eylemişti. Bütün Yahudi köylüleri ve bütün Kudüslüler ona çıkıyorlardı ve günahlarını itiraf edip Ürdün Nehri'nde onun tarafından vaftiz olunuyorlardı." (Markos I: 4-5) Bu nedenle o, John the Baptist (Vaftizci Yahyâ) olarak biliniyordu ve İsrâiloğulları onu bir Peygamber olarak kabul ediyorlardı (Matta 21: 26). İsâ (a.s.), Yahyâ (a.s.) hakkında şöyle demiştir: "Kadınlardan doğanlar arasında Vaftizci Yahyâ'dan daha büyüğü çıkmamıştır (Matta 11: 11).

"Yahyâ'nın deve tüyünden elbiseleri ve belinde deriden kuşağı vardı. Yediği çekirge ve yaban balığı idi." (Matta 3: 4). Yahyâ (a.s.) "Tövbe edin, çünkü göklerin melekûtu (saltanatı) yakındır" derdi (Matta 3: 2).

Bununla Hz. İsâ (a.s.)'nın peygamberlik görevine başlamasının yakınlaştığını ifade etmek istiyordu. Onunla ilgili Kur'ân da aynı şeyi tasdik etmektedir: "... o (Yahyâ) Allah'tan olan bir kelimeyi doğrulayacaktır" (Âl-i İmrân: 39). Bu nedenle ona Hz. İsâ'nın "ayeti veya onun işareti" de denmiştir.

Yahyâ insanları oruç tutmaya ve namaz kılmaya davet etmiştir (Matta 9: 14; Luka 5: 33, 11: 1). O insanlara şöyle derdi: "İki gömleği olan hiç olmayana versin, yiyeceği olan kimse de böyle yapsın." (Luka 3: 11).

İsrâiloğulları'ndan Ferisîlerin ve Sadukîlerin sapık alimlerinin vaftiz için geldiklerini görünce, onları azarlayarak şöyle demiştir: "Ey engerekler nesli! Gelecek azâbdan kaçmayı size kim gösterdi?... İçinizden, babamız İbrâhim'dir diye gururlanmayın... Balta, ağaçların kökü dibinde yatıyor. İyi meyve vermeyen bir ağaç kesilir ve ateşe atılır." (Matta 3: 7-10).

Yahyâ (a.s.)'nın insanları Hakk'a davet görevini ifâ ettiği dönemin kralı Herod Antipas, Roma Medeniyetinden o denli etkilenmişti ki, top raklarında günah ve kötülüğün serbestçe yayılmasına neden oluyordu. Herod, kardeşi Philip'in karısı Herodias'ı meşrû olmayan bir şekilde evine almıştı. Yahyâ (a.s.) onu uyarıp işlediği bu günaha karşı sesini yükselttiğinde, Herod onu yakalattı ve hapse gönderdi. Bununla birlikte Herod, onun dindarlığına ve doğruluğuna saygı duyuyor ve onun halk arasında sahip olduğu saygınlığından korkuyordu. Bunun aksine Herodias, Yahyâ'nın halk arasında yaymaya çalıştığı ahlâkî duyarlılığın kendisi gibi kadınları hedef aldığını ve onları halkın gözünden düşürdüğünü düşünüyordu. Bu nedenle ondan nefret ediyor ve onu öldürmek istiyor, fakat buna güç yetiremiyordu. Bir müddet sonra önüne bir fırsat çıktı. Herod'un doğum gününde Herodias'ın kızı raks etti ve bu Herod'un o kadar hoşuna gitti ki: "Ne dilersen dile benden, her istediğini sana vereceğim." dedi. Kız, annesine ne isteyeyim diye sordu. Annesi, "Vaftizci Yahyâ'nın başını iste" dedi. Kız, Kral'a gitti ve Vaftizci Yahyâ'nın başını bir tabak içinde istediğini söyledi. Herod bunu duyunca üzüldü, fakat sevdiği kızın bu isteğini reddedemedi. Yahyâ'yı (a.s.) hapiste öldürttü ve başını bir tabak içinde raks eden kıza sundu (Matta 14: 3-12; Markos 6: 17-29; Luka 3: 19-20).

13. Karşılaştırma için bkz. Âl-i İmrân: 34-57, Nisâ: 1 ve 156 ve bunlarla ilgili açıklayıcı notlar.

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا
 بَشَرًا سَوِيًّا ۖ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ
 نَقِيًّا ۚ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ۚ
 قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ۚ
 قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ
 وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا ۚ ۞ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا
 قَصِيًّا ۚ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَلَيْتَنِي
 مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا ۚ فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا
 تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ۚ

- 17 Sonra onlardan yana (kendini gizleyen) bir perde çekmişti.¹⁴ Böylece ona Rûhumuzu (Cibrîl'i) göndermiştik, o da, düzgün bir beşer kılığında görünmüştü.
- 18 Demişti ki: “Gerçekten ben, senden Rahmân (olan Allah)a sığınırım. Eğer takvâ sahibiysen (bana yaklaşma).”
- 19 Demişti ki: “Ben, yalnızca Rabbinden (gelen) bir elçiyim; sana tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek için (buradayım).”
- 20 O: “Benim nasıl bir erkek çocuğum olabilir? Bana hiçbir beşer dokunmamışken ve ben azgın utanmaz (bir kadın) değilken” dedi.
- 21 “İşte böyle” dedi. “Rabbin, dedi ki: Bu benim için kolaydır. Onu insanlara bir ayet¹⁵ ve bizden bir rahmet kılmak için (bu çocuk olacaktır).” Ve iş de olup bitmişti.
- 22 Böylelikle ona gebe kaldı, sonra onunla ıssız bir yere çekildi.¹⁶

- 23 Derken doğum sancısı onu bir hurma dalına sürükledi. Dedi ki: “Keşke bundan önce ölseydim de, hafızalardan silinip unutululseydim.”¹⁷
- 24 Altından (bir ses) ona seslendi: “Hüzne kapılma, Rabbin senin alt (yan)ında bir ark kılmıştır.”

AÇIKLAMA

14. Meryem’in kendini ibâdete adadığı yer, Mabel’in doğudaki odalarından biriydi ve adet olduğu üzere kendisini diğer insanlardan gizlemek için bir perde asmıştı. Burası bazı insanların kabul ettiği gibi Nâsıra olamaz; çünkü Nâsıra, Kudüs’ün kuzeyindedir.

15. “Öyledir” sözü an: 6’da ifade edildiği gibi çok önemlidir. Bunun anlamı şudur: “Rabbinin dilediği gibi senin tertemiz bir oğlun olacak, hiçbir insan sana dokunmamış olduğu halde.” Yukarıda 9. ayette geçtiği gibi Zekeriyâ’ya (a.s.) da aynı cevap verilmiştir. Bu sözü, “Evet öyle olacak, sana bir erkek dokunacak ve senin bir oğlun olacak”, diye tefsir etmek sadece anlamı saptırmaktır. Çünkü eğer bu, “Senin de diğer kadınlar gibi bir oğlun olacak” demek olsaydı, hemen sonraki “Rabbin dedi ki: ‘O bana kolaydır onu insanlara bir ayet yapacağız’ ” sözleri anlamsız olurdu. Eğer onun doğumu sıradan, herhangi bir çocuğun doğumu gibi olsaydı, şu sözlere gerek kalmazdı. “Bu kolaydır ve bu insanlar için bir ayet (mucize) olacak. Böyle olacak, çünkü o beşikte iken konuşacak.”

16. Meryem çocuğa hâmile kaldığında Mabel’den ayrıldı ve insanların kötü sözlerinden kaçmak için uzak bir yere (Bethlehem) gitti. Halk ona şöyle diyebilirdi: “Şerefli Hârûn ailesinden şu bâkire kıza bakın! Bir çocuk bekliyor. Kendisini ibâdete adadığı Mabel’de hâmile kalmış!” Bu nedenle Meryem, bir müddet hâmileliğinin ayıbını gizlemeyi başardı; fakat bu bile İsâ’nın (a.s.) babasız doğduğunun bir delilidir. Çünkü eğer Meryem evlenmiş olsa ve bir kocaya sahip olsaydı, ailesinin evinden ayrılp doğum için uzak bir yeri seçmezdi.

17. “Keşke...” sözleri, o sırada Meryem’in içinde bulunduğu şiddetli tedirginliği ifade etmektedir. O, bu sözleri doğum sancısı nedeniyle değil, çocuğu halkından nasıl gizleyeceği düşüncesinin verdiği üzüntüden sarf etmiştir. Meleğin “Üzülme” demesi, onun bu sözleri neden sarf ettiğini açıklamaktadır. Evli bir kadın ilk çocuğunu doğururken sancıdan kıvrınır, fakat hiçbir zaman üzgün ve hüznülmü olmaz.

وَهَزَى إِلَيْكَ بِجِذْعِ

النَّخْلَةِ تَسْقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾ فَكُلْهُ وَأَشْرِبِي وَقَرِّي عَيْنًا
فَإِمَّا تَرِينَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا
فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾ فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَمْرُئِمُ
لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَتَّخِذَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ
وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ
فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ءَاتَنِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي
نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ
وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾

- 25 Hurma dalını kendine doğru salla, üzerine henüz oluşmuş taze hurma dökülüversin.
- 26 Artık, ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer herhangi bir beşer görecekt olursan, de ki: "Ben Rahmân (olan Allah)'a oruç adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım."¹⁸
- 27 Böylece onu taşıyarak kavmine geldi. Dediler ki: "Ey Meryem! Sen gerçekten şaşırtıcı bir şey yaptın."
- 28 "Ey Hârûn'un kız kardeşi!¹⁹ Senin baban kötü bir kişi değildi ve annen de azgın utanmaz (bir kadın) değildi."^{19/a}
- 29 Bunun üzerine ona (çocuğa) işaret etti. Dediler ki: "Henüz beşikte olan bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz?"²⁰
- 30 (İsâ) Dedi ki: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. (Allah) Bana Kitabı verdi ve beni peygamber kıldı."
- 31 "Nerede olursam (olayım,) beni kutlu kıldı ve hayat sürdürdüğüm müddetçe, bana namazı ve zekâtı vasiyet (emr) etti."

AÇIKLAMA

18. Yani, “Senin çocukla ilgili bir şey söylemen gerekmez, bu eleştirilere cevap verme sorumluluğu bize aittir.” Bu da Meryem’in ne kadar üzgün olduğunu ifade etmektedir. Eğer o evli olsa ve herhangi bir kadın gibi ilk bebeğini doğuruyor olsaydı, Yahudiler arasında yaygın bir gelenek olmasına rağmen, ona “susma orucu” tavsiye edilmesine gerek olmazdı.

19. “Hârûn’un kız kardeşi” sözleri, ya Meryem’in Hârûn adında bir erkek kardeşi olduğunu ya da onun Hârûn ailesine mensub olduğunu ifade eder. Birinci anlam, Peygamber’in (s.a.) bir hadisiyle desteklenmektedir. İkincisi de ma’kûldür. Çünkü Arapça gramer bunu desteklemektedir. Biz ikinci anlamı daha ma’kûl buluyoruz; çünkü söz konusu hadisin sözleri, mutlaka onun Hârûn adında bir kardeşi olduğu anlamına gelmeyebilir. Müslim, Nesâî, Tirmizî vb.’de yer alan hadis şöyledir: “Necran Hristiyanları, Kur’ân’ın Meryem’i Hârûn’un kardeşi kabul ederek büyük bir yanlışlık yaptığını söyleyip bu soruyu Muğîre b. Şu’be’ye yönelttiklerinde, Muğîre yeterli bir cevap veremedi. Çünkü Hârûn (a.s.) yüzyıllarca önce yaşamıştı. Muğîre bu soruyu Hz. Peygamber’e yönelttiğinde, Allah Rasûlü (s.a.) şu cevabı verdi: “İsrâiloğulları’nın, çocuklarına peygamberlerinin ve diğer sâlih insanların isimlerini verdiklerini neden söylemedin?” Yani onlara böylece cevap verebilirdin (bkz. Âl-i İmrân an: 32).

19/a. İsâ’nın (a.s.) mucizevî doğumunu inkâr edenler. Meryem çocukla geldiğinde kavminin tümünün yanına gelip onu lanetlemelerini ve suçlamalarını nasıl açıklayabilirler?

20. Kur’ân’ı yanlış yorumlayanlar, bu ayeti şöyle tercüme ediyorlar: “Biz daha önce çocukla (çok genç) nasıl konuşuruz?” Daha sonra bu sözleri, yıllar sonra İsâ (a.s.) gelişmiş bir genç olduğunda kavminin yaşlılarının onu genç bularak küçümsedikleri zaman söylediklerini savunurlar. Fakat bütün temayı göz önünde bulunduran bir kimse, bu yorumun yanlış olduğunu ve sadece mucizeyi inkâr etmek için öne sürüldüğünü anlayacaktır. Gerçek şu ki, bu diyalog çocuk büyüdüğünde değil, Meryem bâkire olduğu hâlde çocuğuyla kavminin yanına geldiğinde meydana gelmiştir. Âl-i İmrân Sûresi 46. ayet ve Mâide Sûresi 110. ayet de, İsâ’nın (a.s.) bu sözleri beşikte iken söylediğini desteklemektedir. Birinci ayet, melek, Meryem’e bir oğul müjdelerken şöyle der: “Beşikte de, yetişkinliğinde de insanlarla konuşacaktır.” Diğer ayette Allah, İsâ’ya (a.s.) şöyle der: “...Sen beşikte iken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun.”

وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا
 شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ
 حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ
 يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا
 فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ
 هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ
 لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ
 يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ
 الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

32 “Anneme itâati de.^{20/a} Ve beni mutsuz bir zorba kılmadı.”

33 “Selâm üzerimedir; doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak yeniden kaldırılacağım gün de.”²¹

34 İşte Meryem oğlu İsa; hakkında kuşkuya düştükleri “Hak Söz”.

35 Allah’ın çocuk edinmesi olacak şey değil. O yücedir. Bir işin olmasına karar verirse, ancak ona: “Ol” der, o da hemen olurur.²²

36 Gerçek şu ki, Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk edin. Dosdoğru yol budur.²³

37 İşlerinden (birtakım) gruplar ayrılığa düştüler.²⁴ Artık büyük bir günü görmekten dolayı, vay küfre sapanlara.

38 Bize gelecekleri gün, neler işitecekler, neler görecekler. Ama bugün

o zâlimler apaçık bir sapıklık içindedirler.

- 39 İş(in) hükme bağlanıp biteceği, hasret gününe karşı onları uyar; onlar bir gaflet içindedirler ve onlar inanmıyorlar.

AÇIKLAMA

20/a. Burada kullanılan sözler, “Ebeveynime hürmetkâr” değil, “An-neme hürmetkâr”dır. Bu da Hz. İâ’nın babasız olduğunun bir delilidir. Bu nedenle onun adı, Kur’ân’ın her yerinde Meryem oğlu İâ olarak geçer.

21. Beşikteki bu konuşma 21. ayette meleğin değiştiği ayettir. “Allah, sürekli günah işleyen ve kötü amellere devam eden İsrâiloğulları’nı cezalandırmayı dilediği için, Hârûn ailesinden, Hz. Zekeriyâ’nın velâyeti altında mabette kendisini ibâdete adayan bakire bir kızı çocuk sahibi kıldı ve o kız, bu olağanüstü olay nedeniyle binlerce insanın biraraya toplanması için çocuğu kavmine getirdi. Daha sonra Allah, beşikteki çocuğu konuşturdu ve o, bir peygamber olduğunu söyledi. İsrâiloğulları bu olağanüstü olayı Allah’ın bu ayetini (mucize) görmelerine rağmen Hz. İâ’nın (a.s.) peygamberliğini inkâr ettiler ve onu çarmıha germek için saraya götürdüler. Böylece Allah’ın gazâbını hak etmiş oldular. (Ayrıntılar için bkz. Âl-i İmrân, an: 44 ve 53; Nisâ, an: 212- 213, Enbiyâ an: 88- 89 Mü’minûn an: 43)

22. 1-35 “ayetlerde İâ’nın (a.s.) Allah’ın oğlu olduğu doktrininin” tamamen yanlış olduğu gösterilmiştir. Yahyâ’nın (a.s.) mucizevî doğumu nasıl onu “Allah’ın oğlu” kılmıyorsa, Hz. İâ’nın (a.s.) mucizevî doğumu da onu “Allah’ın oğlu” yapmaz. Çünkü doğumların her ikisi de aynı tür bir mucize sonucuydu. Nitekim Luka İncili’nde, her iki doğum olayı da aynı çerçeve içinde ele alınmıştır. Bu nedenle Hristiyanların bu ikisinden birini Allah’ın kulu, diğerini ise, Allah’ın oğlu kabul etmeleri tamamen tahriftir.

23. İâ’nın (a.s.) yaptığı bu açıklamaya, Hristiyanlara, Hz. İâ’nın da diğer peygamberler gibi *tevhi*di tebliğ ettiğini bildirmek üzere değinilmiştir. *Şirki* ise Hristiyanlar, Hz. İâ’nın Allah’ın oğlu olduğunu iddia ederek icad etmişlerdi (Bkz. Âl-i İmrân, an: 68, Mâide, an: 100-101 ve 130, Zuhur an: 57-58).

24. Yani Hristiyan mezhepleri.

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾ وَأَذْكُرُنِي
 أَلَكْتُبِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَتَابَتِ
 لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿٤٢﴾ يَتَابَتِ
 إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا
 سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَتَابَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ
 عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَتَابَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ
 فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ ءَالِهَتِي
 يَتَايِرُ إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَأَهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلِّمْ
 عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾

- 40 Şüphe yok, yeryüzüne ve onun üzerindekiilere biz vâris olacağız ve onlar bize döndürülecekler.²⁵
- 41 Kitap'ta İbrâhim'i de zikret.²⁶ Gerçekten o, doğruyu söyleyen bir peygamberdi.
- 42 Hani babasına demişti: “Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve seni herhangi bir şeyden bağımsızlaştırmayan şeylere niye tapıyorsun?”
- 43 “Babacığım! Gerçek şu ki, sana gelmeyen bir ilim geldi bana. Artık bana tâbi ol, seni düzgün bir yola ulaştırayım.”
- 44 “Babacığım! Şeytana kulluk etme;²⁷ kuşkusuz şeytan, Rahmân (olan Allah)a başkaldırandır.”
- 45 “Babacığım! Gerçekten ben, sana Rahmân tarafından bir azâbın dokunacağından korkmaktayım, o zaman şeytanın velisi olursun.”
- 46 (Babası) demişti ki: “İbrâhim, sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer (bu tutumuna) bir son vermeyecek olursan, and olsun, seni taşa tutarım; uzun bir süre de benden uzaklaş, (bir yerlere) git.”

47 (İbrâhim:) “Selâm üzerine olsun, senin için Rabbinden bağışlanma dileyeceğim,^{27/a} çünkü, O bana pek lütfkârdır” dedi.

AÇIKLAMA

25. Necâşi'nin ve saray adamlarının önünde okunan bölüm burada sona ermektedir. Sûrenin girişinde bu olayın arka planını sunmuştuk. Necâşi'nin karşısında bu ayetlerin okunması olayının önemini kavrayabilmek için, aşağıdaki noktaları göz önünde bulundurmalıyız.

a) Bu bölüm, Müslümanların, Hz. İsâ hakkındaki İslâmî inancı Hıristiyanlara tebliğ edebilmeleri için Habeşistan'a hicretten hemen önce nâzil olmuştur. Bu, Müslümanların hangi şartlar altında olursa olsun, gerçeği gizlememesi gerektiğini göstermektedir.

b) Bu olay, Habeşistan'a giden Müslüman muhâcirlerin mükemmel ahlâkî cesaretini de sergilemektedir. Ki onlar saray adamlarının aldıkları rüşvetten sonra onları düşmanlarına teslim edecekleri o kritik anda bile, bu pasajı okumuşlardır. Onlar, İslâm'ın Hıristiyanlığın temel inançları konusundaki bu apaçık eleştirisinin, Kral'ı aleyhlerine çevirme ve bu nedenle Kral'ın kendilerini Kureyşlilere teslim etmesi tehlikesi ile karşı karşıya idiler. Fakat buna rağmen onlar, Kral'ın önünde hiç tereddüt etmeden bütün gerçeği gözler önüne sermişlerdi.

26. Buradan itibaren hitâb, aynen İbrâhim'in (a.s.) babası ve kardeşleri tarafından vatanından sürülmesi gibi; yakın akrabalarını, Mekkelilerin, vatanlarından hicrete zorladığı Hz. Muhammed'edir. Hz. İbrâhim'in (a.s.) kıssası bu amaçla seçilmiştir; çünkü Kureyşliler onu dinî liderleri olarak kabul ediyor ve onun soyundan gelmekle iftihar ediyorlardı.

27. Arapça metnin “şeytana tapma” anlamında olduğuna dikkat edilmelidir. Gerçi Hz. İbrâhim'in babası ve diğer insanlar putlara tapıkları gibi veya o anlamda şeytana tapmıyorlardı; fakat onlar şeytana uyup ona itâat ettikleri için, Hz. İbrâhim (a.s.) onları şeytana tapmakla suçlamıştır. Bu nedenle eğer bir kimse şeytana uyar ve ona itâat ederse, gerçekte ona tapmış olur. Çünkü şeytan insanların tapınma nesnesi olarak kabul ettikleri varlık değildir. Hatta insanların çoğu hem şeytanı lanetlerler, hem de aynı zamanda ona taparlar (Ayrıntılar için bkz. Kehf Sûresi, an: 49-50).

27/a. Açıklama için bkz. Tevbe an: 112.

وَأَعْتَزِّلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ
 بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا أَعْتَزَّلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۖ كُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا
 لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾ وَادْكُرْ فِي
 الْكِتَابِ مُوسَىٰ ۖ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾ وَنَدَيْنَاهُ
 مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ
 رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ ۖ إِنَّهُ
 كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ
 بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾

- 48 “Sizden ve Allah’tan başka taptıklarınızdan kopup ayrılıyorum ve Rabbime dua ediyorum. Umulur ki, Rabbime dua etmekle mutsuz olmayacağım.”
- 49 Böylelikle, onlardan ve Allah’tan başka taptıklarından kopup ayrılınca, ona İshâk’ı ve (oğlu) Ya’kûb’u armağan ettik ve her birini peygamber kıldık.
- 50 Onlara rahmetimizden armağan(lar) bağışladık ve onlar için yüce bir doğruluk dili verdik.²⁸
- 51 Kitap’ta Mûsâ’yı da zikret. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş²⁹ ve gönderilmiş (rasûl) bir peygamberdi.³⁰
- 52 Ona, Tûr’un sağ yanından³¹ seslendik ve onu (kendisiyle) gizlice söyleşmek için yakınlaştırdık.³²
- 53 Ona rahmetimizden kardeşi Hârûn’u da bir peygaber olarak armağan ettik.
- 54 Kitap’ta İsmâil’i de zikret. Çünkü o, va’dinde doğruydı ve gönderilmiş (rasûl) bir peygamberdi.

55 Halkına, namazı ve zekâtı emrediyordu ve o, Rabbi katında kendisinden razı olunan (bir insan)dı.

AÇIKLAMA

28. Bu, yurtlarından göç etmek zorunda kalan muhâcirlere teselli niteliğindedir. Onlara Hz. İbrâhim'in (a.s.) hicret ettikten sonra hayırla yâd edilme lûtfuna mazhar olması gibi, kendilerinin de hayırla yâd edilme nimetine erecekleri müjdelenmektedir. Fakat kâfirler bunu tasavvur bile edememektedirler.

29. Kullanılan kelime “temiz” anlamına gelen “muhlis”tir. Başka bir deyişle Allah, Mûsâ'yı (a.s.) peygamberlik görevi için özellikle seçmiştir.

30. *Rasûl* sözlükte “gönderilen kimse” anlamına gelir. O halde elçi, sefir, temsilci, ulak için kullanılabılır. Kur'ân bu kelimeyi 'Allah'ın özel bir görevle gönderdiği melekler ve Allah'ın davetini insanlara tebliğ eden insanlar için kullanır.

Nebî ise sözlükte haber getiren, derecesi yüksek veya yol gösteren kimse anlamına gelir. Bu isim her üç anlamıyla da tüm peygamberler için kullanılır. O halde Mûsâ (a.s.) *rasûl* (gönderilmiş) bir nebî idi; çünkü O, Allah'tan haberler veren ve insanlara doğru yolu gösteren derecesi yüksek bir *rasûldü*.

Kur'ân bu iki ismi kesin bir şekilde birbirinden ayırmaz; çünkü bir kimse için bir yerde *rasûl* der, başka bir yerde aynı kişi için *nebî*'yi kullanır. Bazen de her iki ismi bir kişi için kullanır. Bununla birlikte bazı yerlerde her isim sanki aralarında teknik bir anlam farkı varmış gibi kullanılmıştır; fakat yine de bu fark açıkça ortaya konmamıştır. “Senden önce hiçbir *rasûl* nebî göndermemiştik ki...” (Hac: 52) Fakat şu bir gerçek ki, her *rasûl* bir *nebî*dir; ama her *nebî* bir *rasûl* olmayabilir. Hem *rasûl*ün yapması gereken daha önemli ve daha özel bir görevi vardır. Bu görüş Hz. Peygamber'in, İmâm-ı Ahmed'in Ebû İmâme'den ve Hakim'in Hz. Ebû Zer'den rivâyet ettiği bir hadisi ile desteklenmektedir. Peygamber'e (s.a.) yeryüzüne kaç “*rasûl*” ve kaç “*nebî*” gönderildiği sorulduğunda, *rasûllerin* 313 veya 315, *nebîlerin* ise 124.000 olduğunu söylemiştir.

31. “Tûr'un sağ tarafından” demek, dağın doğu tarafından demektir. Mûsâ (a.s.) Medyen'den Mısır'a giderken Tûr'un güneyinden geçtiği için Mûsâ dağa yüzünü döndüğünde, dağın doğusu sağında, batısı ise solunda kalıyordu. Yoksa bir dağın tek başına sağı ve solu olamaz.

32. Bkz. Nisâ an: 206.

وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيْسَ إِنَّهُ كَانَ
صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيِّينَ مِّنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ
ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ
بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ
غِيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾

- 56 Kitap'ta İdris'i de zikret.³³ Çünkü o, doğru olan bir peygamberdi.
- 57 Biz onu yüce bir mekân (makam)a yükseltmiştik.³⁴
- 58 İşte bunlar, kendilerine Allah'ın nimet verdiği peygamberlerdendir; Âdem'in soyundan, Nûh ile birlikte taşıdıklarımız (insan kuşakları)dan, İbrâhim ve İsrâil (Ya'kûb)'in soyundan, doğru yola erdirdiklerimizden ve seçtiklerimizdendirler. Onlara Rahmân (olan Allah)'ın ayetleri okunduğunda, ağlayarak secdeye kapanıverirler.
- 59 Sonra onların arkasından öyle kuşaklar türedi ki, namaz (kılma duyuruluşunu) kaybettiler³⁵ ve şehvetlerine kapılıp uydular.³⁶ Böylece bunlar azgınlıklarının cezasıyla karşılaşacaklardır.
- 60 Ancak tevbe eden, iman eden ve sâlih amellerde bulunanlar (onların dışındadır); işte bunlar, cennete girecekler ve hiçbir şeyle zulme uğratılmayacaklar.

AÇIKLAMA

33. Hz. İdris Peygamber'in kim olduğu konusunda görüş ayrılığı var-

dır. Bazı müfessirler onun İsrâiloğulları'nın peygamberlerinden biri olduğu görüşündedirler. Fakat çoğunluk onun Nûh'dan (a.s.) önceki peygamberlerden olduğunu söyler. Onun kimliğini belirlememize yardımcı olacak sahih hadis de yoktur. Fakat bir sonraki ayet (58), onun Hz. Nûh'dan önce gönderilen peygamberlerden olduğunu destekler. Çünkü adı geçen tüm peygamberlerden sadece ona "Âdem'in zürriyetinden" denilebilir.

Müfessirler Hz. İdrîs'in, Eski Ahid'de adı geçen Hanok olduğu görüşündedirler: "Hanok 65 yaşında iken Metuselah'a baba oldu. Ve Hanok, Metuselah'dan sonra üç yüz yıl Allah'la birlikte yürüdü.... ve Hanok gözden kayboldu, çünkü Allah onu aldı." (Tekvîn 5: 21-24)

Talmud'da daha geniş ayrıntılar vardır; bunlar kısaca şöyledir: "Nuh'dan önce Âdemoğulları bozulmaya başladılar. Allah'ın meleği, insanlardan uzakta zâhidce bir hayat yaşayan Hanok'a seslendi ve şöyle dedi: 'Ey Hanok! Kalk, inzivadan çık, insanların arasına katıl ve onlara takip etmeleri gereken doğru yolu, benimsemeleri gereken doğru davranışları öğret.'

"Bu ilâhî emri aldıktan sonra Hanok inzivadan çıktı, insanları bir araya topladı ve onlara emredildiği şeyleri tebliğ etti. İnsanlar onu dinledi ve Allah'a ibâdet etmeye başladılar. Hanok, halkı 353 yıl yönetti: O'nun yönetimi adâlet ve hakka dayanıyordu. Bunun sonucunda Allah insanlara her tür nimeti lutfetti." (H. Polano: *The Talmud Selections* (Talmud'dan Seçmeler) sh. 18-21).

34. Bunun açık anlamı, Allah'ın İdrîs'i yüksek bir makama erdirmesidir; fakat İsrâiloğulları'nın kaynaklarına göre Allah, İdrîs'i (Hanok) göğe yükseltmiştir. Kitâb-ı Mukaddes: "Ve o gözden kayboldu; çünkü Allah onu kendine aldı" der. Fakat Talmud'da onunla ilgili aşağıdaki sözlerle biten uzun bir hikâye vardır.

"Hanok bir araba ve ateşten atlarla, bir kasırga içinde göğe yükseldi."

35. Buradan anlaşılıyor ki sapık bir topluluk namazı tamamen terk etmiştir veya onun edasında tamamen dikkatsiz ve aldırma olmuşlardır. Bu, sapık bir topluluğun işlediği ilk günahdır; çünkü bundan sonra onlarla Allah arasında başka bir bağ kalmaz. Bu nokta, burada evrensel bir ilke şeklinde, yani eski peygamberlerin hepsinin ümmetlerinin ilk önce namazı bırakarak sapıtmaya başladıkları gerçeği ortaya konularak sunulmaktadır.

36. Bu Allah'la aradaki bağı koparmanın kaçınılmaz bir sonucu idi. Onlar gittikçe namazdan uzaklaşırken, yavaş yavaş şehvetleri onlara hâkim olmaya başladı. Bunun sonucu ahlâkî sapıklığın en aşağı derecelerine düştüler ve ilâhî emirler yerine kendi arzu ve şehvetlerine uymaya başladılar.

جَنَّتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ
 عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا
 إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي
 نُورِثُ مِنَ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ
 مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًا ﴿٦٤﴾
 رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ
 هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًا ﴿٦٥﴾ وَيَقُولُ الْإِنْسَنُ أَإِذَا مَاتَ لَسَوْفَ
 أُخْرَجَ حَيًّا ﴿٦٦﴾ أَوْ لَا يَذْكُرُ الْإِنْسَنُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ
 شَيْئًا ﴿٦٧﴾

61. Adn cennetleri (onlarıdır) ki, Rahmân (olan Allah, onu) kendi kul-larına gaybdan³⁷ va'detmiştir. Şüphe yok, O'nun va'di yerine gelecektir.
62. Onda selâmın dışında 'boşa harcanmış bir söz' işitmezler.³⁸ Sabah akşam, onların rızıkları orda (bulunmakta)dır.
63. O cennet; biz, kullarımızdan takvâ sahibi olanları (ona) vârisçi kı-lacağız.
64. Biz (elçiler),³⁹ ancak Rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, ardımız-da ve bunlar arasında olan her şey O'nundur. Senin Rabbin kesinlikle unutkan değildir.
65. Göklerin, yerin ve her ikisi arasındakilerinin Rabbidir; şu halde O'na ibâdet et ve O'na ibâdetle kararlı ol.⁴⁰ Hiç O'nun adaşı oldu-ğunu biliyor musun?⁴¹
66. İnsan demektedir ki: "Ben öldükten sonra mı, gerçekten diri olarak çıkarılacağım?"

67 İnsan önceden, hiçbir şey değilken, gerçekten bizim onu yaratmış bulunduğumuzu (hiç) düşünmüyor mu?

AÇIKLAMA

37. Yani O'nun kulları tarafından henüz görülmemiş olan va'dedilen cennetler.

38. “*Selâm*” kelimesi “hata ve kusurlardan uzak” anlamına gelir. Burada cennette insanın tadacağı en büyük zevkin orada hiçbir boş, ayıp ve kötü söz işitmek olduğunu kastetmektedir. Tüm cennetlikler saf, temiz ve zarif insanlar olacaklar ve herkes yaratılıştan nazik ve sağduyu sahibi olacaktır. Herkes küfür, kötü söz, müstehcen şarkılar ve diğer çirkin seslerden emin ve selim olacaktır. İnsanın duyacağı her şey iyi anlamlı ve doğru olacaktır. Bu, ancak sağduyulu ve nazik bir duyarlılığa sahip bir kimsenin değerlendirebileceği gerçekten büyük bir lütuf ve nimettir. Çünkü sadece böyle bir kimse kokuşmuş bir toplum içinde yaşamının korkunçluğunu hissedebilir ki böyle bir toplumda onun kulakları hiçbir zaman yalanlara, küfre, kötü sözlere, sapık ve ayıp konuşmalara karşı duyarlılığını yitirmez.

39. Bu paragraf da, bir konu bitip diğeri başlamadan araya sıkıştırılmış parantez içi bir konudur. Bundan anlaşılabileceği üzere bu sûre, uzun bir aradan sonra nâzil olmuştur. O dönemde Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbı çok zor günler geçiriyor ve kendilerine yol gösterip, teselli edecek bir vahiy gelmesini bekliyorlardı. Cebrâil (a.s.) bu vahiy meleklerle birlikte getirdiğinde, mesajın sadece çok acilen gerekli olan kısmını aktardı. Daha sonra devam etmeden önce, Allah'ın izni ile vahyin gecikmesinin nedenini onlara açıklamak, Allah tarafından teselli etmek ve sabır tavsiye etmek için, bu sözleri ekledi. Bu yoruma sadece vahyin sözlerinden yola çıkarak varılmamıştır. Böyle bir yorum, İbn Cerîr, İbn Kesîr ve *Rûhu'l-Meânî* yazarının bu konuyla ilgili tefsirlerinde naklettikleri hadislerde de desteklenmektedir.

40. Yani, “Siz sadece hizmet yolunu sınırsız takip etmek ve tüm engel ve zorluklara sabırla göğüs germekle kalmamalı, aynı zamanda vahiyde ve yardımda bir gecikme olduğunda da sabırsızlık göstermemelisiniz. Onun itâatkâr bir kulu olarak onun yolunda hizmet etmeli ve sana bir kul ve bir rasûl olarak verilen emanet, görev ve sorumlulukları sebatla yerine getirmelisin.”

41. *Semîy* kelimesi sözlükte “adaş” anlamına gelir. Burada ise şu anlama gelir: “Allah tek Ma'bûd'dur. Ondan başka bir ilâh biliyor musunuz? Eğer O'ndan başka ilâh yoksa ve siz olmadığını biliyorsanız, o halde O'na ibâdet edip O'nun emirlerine itâat etmekten başka seçeneğiniz yok.”

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ
 جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٧٨﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى
 الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ﴿٧٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أُولَىٰ بِهَا
 صِلِيًّا ﴿٨٠﴾ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا
 مَقْضِيًّا ﴿٨١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٨٢﴾
 وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا
 أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٨٣﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ
 قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثْنًا وَرِيعًا ﴿٨٤﴾ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ
 لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا
 السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرُّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٨٥﴾

- 68 And olsun Rabbiniz! Biz onları da, şeytanları da mutlaka haşredeceğiz;⁴² sonra onları cehennemin çevresinde diz üstü çökmüş olarak hazır bulunduracağız.
- 69 Sonra, her bir gruptan Rahmân (olan Allah)'a karşı azgınlık göstermek bakımından en şiddetli olanını ayıracağız.⁴³
- 70 Sonra biz ona (cehenneme) girmeye kimlerin en çok uygun olduğunu daha iyi bilmekteyiz.
- 71 Sizden ona girmeyecek hiç kimse yoktur.⁴⁴ Bu, Rabbinin kesin olarak üzerine aldığı bir karardır.

- 72 Sonra, takvâ sahiplerini kurtarırsınız ve zulme sapanları diz üstü çökmüş olarak bırakıverirsiniz.
- 73 Onlara apaçık olan ayetlerimiz okunduğunda, o küfre sapanlar, iman edenlere derler ki: “İki gruptan hangisi, makam bakımından daha iyi, topluluk bakımından daha güzeldir?”⁴⁵
- 74 Onlardan önce nice insan nesillerini yıkıma uğrattık; onlar mal (giyim, kuşam ve tefriş) bakımından da, gösteriş bakımından da daha güzeldiler.
- 75 De ki: “Kim sapıklık içindeyse, Rahmân (olan Allah), ona süre tanıdıkça tanır; kendilerine va’dedileni -ya azâbı veya kıyâmet saati- ni gördükleri zaman artık kimin yeri (makam, mevki) daha kötü, kimin askerî gücü daha zayıfmış, öğreneceklerdir.

AÇIKLAMA

42. “Şeytanlar”, günahkâr insanların, Allah’ın huzuruna çıkıp yaptıklarından hesaba çekilecekleri bir Âhiret Günü olmadığını söyleyerek sadece bu dünya hayatını yaşamaya ikna eden önderlerdir.

43. Her isyankâr topluluğun önderi.

44. Bazı hadislerle göre “oraya (cehenneme) uğramak”, “cehenneme girmek” anlamındadır. Fakat bu hadislerden hiçbirisi sahih değildir. Öyle olsa bu yorum, gerçek mü’minlerin hiçbir şekilde cehenneme girmeyeceklerini açıkça ifade eden birçok sahih hadise ve Kur’ân’ın kendisine ters düşerdi. Sözlük anlamı olarak da *vurûd* (bir şeye arz edilmek, uğramak), *duhûl* (girmek) ile eş anlamlı değildir. O halde doğru ifade şu olacaktır. Her insan cehenneme sunulacak; fakat bir sonraki ayette de açıklandığı gibi dindar, sâlih insanlar kurtulacak, zâlimler orada yüz üstü bırakılacaklardır.

45. Apaçık ayetlerin okunmasına karşılık, kâfirler onların sunduğu mesaja inanacakları yerde mü’minlere, kendilerinin haklı ve doğru olduklarını göstermek için şöyle sorular yönelttiler: “Kimin daha güzel ve büyük evleri var? Kimin hayat standartları daha yüksek? Kimin daha muhteşem ve şa’şaalı meclisleri var? Eğer siz mahrum olduğunuz halde bütün bunlara biz sahip isek, o zaman kendiniz için, çok mutlu bir dünya hayatı yaşayan bizler mi, yoksa fakir ve zavallı bir hayat yaşayan sizler mi doğru yoldasınız. Buna karar verin.” (Bkz. Kehf an: 37-38)

وَيَزِيدُ

اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَالْبَقِيَّةُ الضَّلَالَةُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ
ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِينَ
مَالًا وَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾
كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِيهِ مَا
يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ
عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾ أَلَمْ
تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤْزُهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا
تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَذًّا ﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى
الرَّحْمَنِ وَقْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرْدًا ﴿٨٦﴾

76 Allah, hidâyet bulanlara hidâyeti arttırır.⁴⁶ Sürekli olan sâlih davranışlar, Rabbinin katında sevap bakımından daha hayırlı, varılacak sonuç bakımından da daha hayırlıdır.

77 Ayetlerimizi inkâr edip, bana: “Elbette mal ve çocuklar verilecektir” diyeni gördün mü?⁴⁷

78 O, gayba mı tanık oldu, yoksa Rahmân (olan Allah)ın katında(n) bir ahid mi aldı?

79 Asla; demekte olduğunu yazacağız ve onun için azâbda(n)⁴⁸ da süre tanıdıkça tanıyacağız.

80 Onun söylemekte olduğuna biz mirasçı olacağız; o bize, ‘yapayalnız tek başına’ gelecektir.

- 81 Kendilerine güç (izzet) sağlasınlar diye, Allah'tan başka ilâhlar edindiler.⁴⁹
- 82 Hayır; (o yalancı ilâhlar) onların tapınışlarını inkâr edecekler⁵⁰ ve onlara karşı çelişkiye düşecekler.
- 83 Görmedin mi? Biz gerçekten şeytanları, küfre sapanların üzerine gönderdik, onları tahrik edip kışkırtıyorlar.
- 84 Onlara karşı acele davranma; biz onlar için ancak saydıkça saymaktayız.⁵¹
- 85 Takvâ sahiplerini bir heyet halinde Rahmân (olan Allah'ın huzuran)'a toplayacağımız gün
- 86 Suçlu günahkârları da, susamışlar olarak cehenneme süreceğiz.

AÇIKLAMA

46. Yani “Her fırsatta Allah, onları doğru kararlar vermeye yöneltir, onların doğru yolu benimsemelerine yardımcı olur ve onları kötülüklerden ve yanlış işlerden korur. Bu nedenle onlar doğru yolda sürekli ilerleme kaydederler.”

47. Kibirlenen adam belli bir kimse değil, fakat Mekkeli müşriklerin tipik bir lideridir. Onlardan her biri şöyle iddia ediyordu: “Siz beni ne kadar hatalı ve sapık bir insan diye niteleseniz ve ilâhî azâbla tehdit etmeniz de, gerçek şu ki bugün ben sizden daha zenginim ve gelecekte de ben nimetlere gark olmaya devam edeceğim. Mallarıma, servetime, zenginliğime ve benim oğullarıma bakın ve ondan sonra Allah'ın azâbının bunun neresinde olduğunu söyleyin.”

48. Yani bu kibirli sözleri de onun günahları hesabına yazılacak ve o bu gurur dolu iddiasının cezasını çekecektir.

49. “عزّأ” (İzzet'ten türemiş) kelimesi, hiç kimsenin zarar veremeyeceği güçlü ve kuvvetli bir kimse demektir. Burada ise, bir kimsenin hiçbir düşmanının kendisi hakkında kötü bir niyet bile beslemeye cesaret edemeyeceği kadar güçlü bir destekçi ve yardımcıya sahip olması anlamına gelir.

50. Yani onlar şöyle diyeceklerdir: “Biz onlardan bize tapmalarını istemedik; bu akılsız topluluğun bize taptığından haberimiz de yoktu.”

51. Yani, “Onların işkencelerine bir müddet daha sabret, onların cezalandırma zamanı yaklaşıyor. Çünkü biz onlara belirli bir zaman, mühlet verdik ve bu sürenin bitmesine izin verdik.”

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا
 اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ
 السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًا ﴿٩٠﴾
 أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ
 وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ
 عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ عِندَهُ يَوْمَ
 الْقِيَمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾ إِنْ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ
 لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ
 وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ
 مِنْهُمْ مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْرًا ﴿٩٨﴾

87 Rahmân'ın katında ahid almışların dışında (onlar) şefâate mâlik olamayacaklardır.⁵²

88 “Rahmân çocuk edinmiştir” dediler.

89 And olsun, siz oldukça çirkin bir cesaretle bulunup geldiniz.

90 Neredeyse bundan dolayı, gökler paramparça olacak, yer çatlayacak ve dağlar yıkılıp göçüverecekti.

91 Rahmân adına çocuk öne sürdüklerinde (ötürü bunlar olacaktı).

92 Rahmân (olan Allah)'a çocuk edinmek yaraşmaz.

93 Göklerde ve yerde olan (herkesin, her şeyin) tümü, Rahmân (olan Allah)'a, yalnızca kul olarak gelecektir.

94 And olsun, onların tümünü kuşatmış ve onları sayı olarak da saymış bulunmaktadır.

- 95 Ve onların hepsi, kıyâmet günü O'na, 'yapayalnız tek başlarına' geleceklerdir.
- 96 İman edenler ve sâlih amellerde bulunanlar ise, Rahmân (olan Allah), onlar için bir sevgi kılacaktır.⁵³
- 97 Biz bunu (Kur'ân'ı) senin dilinle kolaylaştırdık; takvâ sahiplerine müjde vermen ve direnen bir kavmi uyarıp korkutman için.
- 98 Biz, onlardan önce nice insan kuşaklarını yıkıma uğrattık; (şimdiyse) onlardan hiçbirini hissediyor ya da onların fısıltılarını duyuyor musun?

AÇIKLAMA

52. Bu iki noktayı ifade etmektedir 1) Şefâat ancak onun için Rahmân'dan izin alabilen, yani dünyada iken Allah'a inanan ve onun bağışlamasına lâayık bir hale gelen kimse için geçerli olacaktır, yani sadece böyle bir kimse için şefâat edilecektir. 2) Sadece Rahmân'ın izin verdiği bir kimse başkaları için şefâat edebilecektir, kişilerin hiçbir sebep olmaksızın şefâatçı kabul ettikleri kimseler deayıl.

53. Burada Mekke sokaklarında işkence gören sâlih insanlar teselli edilmektedir. Onlara, sâlih amelleri ve iyi davranışları nedeniyle insanların kendilerine sayay ve hürmet gösterecekleri zamanın yaklaştığı söylenmektedir. Kalbleri onlara yöneltilecek ve bütün dünya onları sayayyla anacaktır. Ve bu evrensel ilkeye göre vuku bulacaktır. Günahkâr, kibirli, kendini beğenmiş olanlar ve insanları bâtılla ve iki yüzlülükle yönetmeye çalışanlar, hiçbir zaman kalbleri, gönülleri esir edemeyeceklerdir. Diğer taraftan insanları doğrulukla, samimiyetle ve iyi amellerle doğru yola çağırınlar, ilk başlarda onursuz insanların düşmanlığı ve ilgisizliği ile karşılaşsalar da, en sonunda onların kalblerini kazanmayı başracaklardır.

MERYEM SÜRESİ'NİN SONU

TÂ-HÂ SÛRESİ GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını ilk kelimesi olan “TÂ-HÂ”dan alır. Bu sûrenin adı da diğer birçok sûrede olduğu gibi sadece semboliktir.

Nüzûl Zamanı: Nazil olduğu zaman Meryem Sûresi ile aynı döneme rastlar. Habeşistan’a hicret sırasında veya hemen ondan sonra nâzil olması muhtemeldir. Ne olursa olsun, bu sûrenin Hz. Ömer’in (r.a) müslüman olmasından önce nâzil olduğu kesindir.

Çok iyi bilinen sahih bir hâdisе göre Hz. Ömer, Peygamber’i (s.a.) öldürmek için yola çıktığında bir adama rastladı. Adam ona: “Sen her şeyden önce kızkardeşinin ve eniştenin müslüman olduğunu bilmelisin” dedi. Bunu duyan Ömer (r.a), doğruca kızkardeşinin evine gitti. Orada kardeşi Fâtıma ve eniştesi Sa’îd ibn Zeyd’i, Habbâb b. Eret’ten bir kâğıt parçasında yazılı olan bir şeyler öğrenir buldu. Fâtıma onun geldiğini görünce, kâğıt parçasını hemen bir yere sakladı. Fakat Hz. Ömer (r.a) okunanları duymuştu; bu yüzden sorular sormaya başladı. Daha sonra eniştesini dövdü ve kocasını korumaya çalışan kızkardeşini de yaraladı. Sonunda her ikisi de “Evet, müslüman olduk, ne yaparsan yap” diye itiraf ettiler. Hz. Ömer, kızkardeşinin başından akan kandan etkilendiği için “okuduğunuz şeyi bana gösterin.” dedi. Kızkardeşi ondan, kâğıdı yırtmayacağına dair yemin aldı ve “Temizlenmeden ona dokunamazsın” dedi. Bunun üzerine Ömer (r.a) yıkandı. Ve bu sûrenin yazılı olduğu kâğıdı okumaya başladığında “Ne mükemmel bir şey!” diye bağırmaktan kendini alamadı. Bunu duyan Habbâb, onun ayak seslerini duyduğunda gizlendiği yerden çıkarak, “Allah’a and olsun, Allah sana Peygamberinin

davetini tebliğ hizmet ettirecek. Çünkü dün Peygamber'in (s.a.), 'Rab-bim! Ya Ebu'l-Hakem b. Hişâm (Ebû Cehil), ya da Ömer b. Hattâb ile İslâm'ı destekle' diye dua ettiğini duydum. Ey Ömer! Allah'a dön, Allah'a dön!" dedi. Bu sözler o denli ikna edici idi ki Ömer (r.a) Habbâb'la birlikte, İslâm'ı kabul etmek üzere Peygamber'in (s.a.) yanına gitti. Bu olay, Habeşistan'a hicretten kısa bir süre sonra meydana gelmişti.

Ana Fikir ve Ele Alınan Konular: Bu sûre, Kur'ân'ın indiriliş amacını beyan ederek başlar: "Ey Muhammed! Bu Kur'ân, senin güçlük çekmen için indirilmedi; bu Kur'ân, senden, inatçı kâfirlerin kalbine imanı sokman gibi imkânsız bir şeyi de istemiyor. Bu sadece Allah'tan korkan ve kendilerini O'nun azâbından korumak isteyenleri doğru yola ulaştırman için bir öğüttür. Bu Kur'ân, yerlerin ve göklerin yaratıcısının kelâmıdır. Ve ilâhlık, hükümrânlık sadece O'na mahsustur. İnsan inansa da inanmasa da, bu iki nokta ebedî bir gerçektir."

Bu girişten sonra sûre, birdenbire görünürde hiçbir ilgisi yokken ve o dönemin olaylarına uygulanabilirliğine bir işaret belirtmeksizin, Hz. Mûsâ (a.s.) kıssasının anlatılmasıyla devam eder. Ama satır aralarını da okursak, bu bölümün tamamen Mekkelilere de uygulanabileceğini anlarız. Fakat bu bölümün gizli anlamını açıklamaya geçmeden önce Arapların, genelde Hz. Mûsâ'yı bir peygamber olarak kabul ettiklerini belirtmekte fayda vardır. Bunun nedeni, Arapların çevrelerindeki Yahudi topluluklarından ve komşu Hristiyan krallıklarından etkilenmiş olmalarıdır. Şimdi bu hikâyenin satırları arasında gizli olan noktaları ele alalım:

1) Allah bir peygamberi, davullar eşliğinde yapılan bir tören sonucu, şu şu kimseyi peygamber ilan ettiğini söyleyerek seçmez. "Biz şu kimseyi bugünden itibaren peygamber yaptık" diye bir beyanatta bulunmaz. Tam tersine, Mûsâ kıssasında olduğu gibi peygamberliği dilediği kuluna gizlice lutfeder. Bu nedenle, Hz. Muhammed'in (s.a.) birdenbire ve hiçbir kamuoyu açıklaması yapmaksızın peygamber seçilmesine şaşırılmamalıdır.

2) Hz. Muhammed'in (s.a.) tebliğ ettiği ana ilkeler *tevhîd* ve *âhiret*, Mûsâ'nın (a.s.) kendi gönderildiği dönemde tebliğ ettiği ilkelerin aynısı idi.

3) Hz. Muhammed (s.a.), Kureysliler arasında hiçbir maddî varlığı olmaksızın Hakk'ın tebliğinin tek sorumlu taşıyıcısı idi. Aynı şekilde Hz. Mûsâ'ya da Firavun gibi zâlim bir krala gidip isyankârlığından vazgeçmesini tebliğ etme görevi verilmiştir. Bunlar, Allah'ın hayret verici işleridir. O, Medyen'den Mısır'a doğru yola çıkan bir yolcuyu durdurur ve ona: "Git ve zamanın en büyük zâlimi ile savaş" der. Ona görevi için ge-

rekli olan silâhlar ve ordular vermez. Onun yaptığı tek yardım, Hz. Mûsâ'nın isteği üzerine kardeşi Hârûn'u kendisine yardımcı tayin etmesidir.

4) Ey Mekkeliler! Sizin Hz. Muhammed aleyhine yaptığınız şeylerin - saçma itirazlar, suçlamalar ve vahşice işkenceler- hepsini Firavun'un da Mûsâ'ya (a.s.) uyguladığını iyi bilmelisiniz. Allah'ın Peygamberinin büyük ordulara ve güçlü silâhlara sahip olan Firavun'u yenilgiye uğrattığını da bilmelisiniz. Burada sözle olmasa da, Müslümanlar Kureyşlilerle savaşmaktan korkmamaları konusunda teskîn ve tesellî edilmektedirler. Çünkü Allah'ın desteklediği bir hareket en sonunda zafere ulaşır. Aynı zamanda Müslümanlar, Firavun'un canice işkence tehditlerine rağmen imanlarında sebat eden sihirbazların örneğini takip etmeye teşvik edilmektedirler.

5) Yalancı tanrı ve tanrıçaların putlaştırılmasının nasıl saçma ve basit bir şekilde başladığı ve Allah'ın peygamberlerinin en ufak putperestçe uygulamaya bile izin vermediklerini göstermek için İsrâiloğulları tarihinden bir olay anlatılmaktadır. Aynı şekilde Hz. Muhammed (s.a.)'de *şirke* ve putperestliğe karşı çıkmada diğer peygamberlerin yolundan gitmektedir.

O halde, Mûsâ (a.s.) kıssası, Hz. Muhammed'e (s.a.) Kureyşliler arasındaki tartışmalarla ilgili meselelere ışık tutmak amacıyla kullanılmıştır. Daha sonra kıssanın sonunda Kureyşliler şu şekilde uyarılmaktadırlar: "Kur'ân sizin iyiliğiniz için kendi dilinizde indirilmiştir. Eğer onu dinler ve verdiği öğüte uyarsanız, bunu kendi iyiliğiniz için yapmış olursunuz. Fakat eğer reddederseniz, kötü sonla kendiniz karşılaşacaksınız."

Bundan sonra Âdem (a.s.) kıssası ele alınmakta ve sanki Kureyşlilere şöyle denmektedir: "Sizin takip ettiğiniz yol şeytanın yoludur; oysa bir insana lâîyk olan, atası Âdem'in yolundan gitmektir. O, şeytanın aldatmasına kanmıştı; fakat hatasını anlayınca hemen ondan pişman oldu, tevbe etti ve tekrar Allah'a ibâdete geri dönüp onun rızasını kazandı. Diğer taraftan, eğer bir insan şeytanın yolundan gider ve bütün uyarılara rağmen inatla hatasında ısrar ederse, aynen şeytan gibi sadece kendisine zarar vermiş olur."

En sonunda Peygamber'e (s.a.) ve Müslümanlara, kâfirlerin yaptıkları işkencelere karşı sabırlı olmaları tavsiye edilmektedir: "Onları Allah'a bırak. O, onları hemen cezalandırmaz, bir süre mühlet verir. Bu nedenle sabırsızlanmamalı, fakat işkencelere sabırla göğüs germeli ve İslâm'ı tebliğle devam etmelisiniz."

Bu bağlamda, mü'minlerde, o dönem için hakkı tebliğde çok değerli olan sabır, dayanıklılık, Allah'ın dileğine tevekkül, gönül rahatlığı ve teslimiyet gibi yüce karakter özellikleri yaratmak için namaza (salât) çok büyük önem verilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طه ﴿١﴾ مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى ﴿٢﴾ إِلَّا تَذِكْرَةً لِّمَن يَخْشَى ﴿٣﴾ تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى ﴿٤﴾ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ﴿٦﴾ وَإِنْ تَجَهَّرَ بِ الْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ﴿٧﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ﴿٨﴾ وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿٩﴾ إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَلْمُوسَى ﴿١١﴾ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ﴿١٣﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Tâ, Hâ.
- 2 Biz sana bu Kur'ân'ı güçlük çekmen için indirmedik,
- 3 'İçi titreyerek korku duyanlara' ancak öğütle-hatırlatma (olsun diye indirdik).¹
- 4 Yeri ve yüksek gökleri yaratan tarafından bir indirmedir.
- 5 Rahmân (olan Allah) arşa istivâ etmiştir.²

- 6 Göklerde, yerde, bu ikisinin arasında ve nemli toprağın altında olanların tümü O'nundur.
- 7 Sözü açığa vursan da, (gizlesen de birdir). Çünkü şüphesiz O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilmektedir.³
- 8 Allah; O'ndan başka ilâh yoktur. En güzel isimler, O'nundur.⁴
- 9 Sana Mûsâ'nın haberi geldi mi?
- 10 Hani bir ateş görmüştü⁵ de, ailesine şöyle demişti: "Durun, şüphesiz ben bir ateş gördüm; umulur ki size ondan bir kor getiririm ya da ateşin yanında bir yol gösterici bulurum."⁶
- 11 Nitekim ona gidince, kendisine seslenildi: "Ey Mûsâ!"
- 12 "Gerçekten Ben, Ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar;⁷ çünkü sen, kutsal vadi olan Tuva'dasın."⁸
- 13 "Ben seni seçmiş bulunmaktayım; bundan böyle vahyolunanı dinle."

AÇIKLAMA

1. Bu ayet bir önceki ayetin anlamını açıklığa kavuşturur. Kur'ân'ın vahyolunmasının nedeni, Hz. Peygamber'e imkânsız bir şey yüklemek ve ondan inatçı insanların kalbine iman sokmasını isteyerek onu baskı altında bırakmak değildir; onun tek gönderiliş amacı, Allah'tan korkanlar için bir öğüt olmaktır. Bu nedenle Peygamber (s.a.), içlerinde hiçbir Allah korkusu kalmayan ve hak nedir, bâtil nedir diye hiçbir kaygısı olmayan insanlarla vakit kaybetmemelidir.

2. Yani, "Evreni yarattıktan sonra, Allah onu yönetmekte ve onunla ilgili bütün düzenlemeleri yapmaktadır."

3. Yani, "Senin ve arkadaşlarının çektiği işkenceler ve düşmanlarının seni yenmek için yaptıkları oyunlar nedeniyle Allah'a sesli olarak şikâyet etmeniz gerekmez; çünkü Allah her şeyden haberdardır. Ve O, sizin kalblerinizden geçirdiğiniz şikâyetleri bile duyar."

4. Yani, O bütün mükemmel sıfatlar ve özelliklere sahiptir.

5. Bu olay, Mûsâ (a.s.) yıllarca Medyen'de sürgün yaşadıktan sonra orada evlendiği karısı ile birlikte Mısır'a dönerken meydana gelmiştir. Kasas Sûresi'nde anlatıldığı üzere Mûsâ (a.s.), bir Mısırlıyı öldürmüştür. Bu nedenle Mısır'ı terk edip Medyen'e sığınmıştır.

6. Bu olayın, Mûsâ (a.s.) Sina Yarımadası'nın güneyinden geçerken, bir kış gecesi meydana gelmiş olması gerekir. Mûsâ (a.s.) uzakta bir ateş

gördüğünde, geceleyin karısını ve çocuklarını sıcak tutacak bir ateş veya yolculuğu için bir yol gösterici bulma ümidiyle ona doğru gitmişti. Fakat bunun yerine doğru yola ileten bir rehber buldu.

7. Belki de bu sebeple Yahudiler, ayakkabıları ile (namaz kılmazlar) dua etmezler. Fakat Peygamber (s.a.) bu şüpheyi şöyle söyleyerek ortadan kaldırmıştır: “Ayakkabılarıyla veya mestleriyle namaz kılmayan Yahudilerin aksine amel edin.” (Ebû Dâvûd.) Fakat bu, kişinin mutlaka ayakkabılarla namaz kılması gerektiği anlamına gelmez; sadece ayakkabılarla namaz kılmanın câiz olduğunu gösterir. Bu, Ebû Dâvûd’un Amr bin Âs’dan rivâyet ettiği bir hadisle de desteklenmektedir. Bu hadiste Amr, Peygamber’i (s.a.) ayakkabılarla da, ayakkabısızken de namaz kılar-ken gördüğünü söyler.

Ebû Sa’îd Hudrî’den rivâyet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. “Mescide gireceğiniz zaman ayakkabılarınızın altını kontrol edin. Şayet bir pislik varsa, onu toprağa sürerek temizleyin. Böylece namaz kılabilirsiniz.” Ebû Hureyre, Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Ayakkabılarınız kirlendiğinde, toprak onların temizlenmesi için yeterlidir”. Yine Ümmü Seleme’den rivâyet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ayakkabınızın altı pislenmiş ise eğer, yolda yürürken temizlenir.”

Bunlar gibi birçok hâdise dayanmak sûretiyle Ebû Hanîfe, İmam Yûsuf Evzâî, İshâk bin Rehâviye gibi fıkıh alimleri “ayakkabının toprakla temizlenebileceği” görüşündedirler. İmam Şâfi’î ve İmam Ahmed bin Hanbel’den yapılan nakillerde, onların görüşünün bu şekilde olduğunu ortaya koyar. Ancak İmam Şâfi’î’nin meşhur görüşü, bunun tam tersinedir. Fakat yine de İmam Şâfi’î’nin, ayakkabının toprakla temizlenebileceği şeklindeki görüşü daha yaygındır.

Bu konuda başka hadisler de vardır; fakat o günlerde camilerde, hatta Peygamber’in mescidinde bile halılar, kilimler... vs. olmadığına dikkat edilmelidir. Bu nedenle bugün halılar ve kilimlerle kaplı camilere ayakkabılarla girmek uygun düşmez. Fakat insanın çimenliklerde veya toprak üzerinde ayakkabılarla namaz kılmasında bir beis yoktur.

8. Genelde müfessirler, *Tuva*’nın bir vadi olduğu görüşündedirler; fakat bazılarına göre “o an için mukaddes hâle getirilen bir vadi” anlamına gelir.

إِنِّى أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِى
وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِى ﴿١٤﴾ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ
كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ ﴿١٥﴾

- 14 “Gerçekten Ben, Ben Allah’ım; Ben’den başka ilâh yoktur; şu hal-
de Bana ibâdet et ve Beni zikretmek için dosdoğru namaz kıl.”⁹
- 15 “Şüphesiz, kıyâmet saati yaklaşarak gelmektedir. Herkesin harcadı-
ğı çabanın karşılığını alması için, onun (koşup haberini) neredeyse
gizleyeceğim.”¹⁰

AÇIKLAMA

9. *Namazın* asıl amacı işte budur. Namaz insanlara dünyevî zevkler
nedeniyle Allah’tan gafil olmamaları ve insanın kendi başına bağımsız bir
varlık değil, Allah’ın kulu olduğunu hatırlamaları için farz kılınmıştır.
Namaz, insana Allah’ın varlığını hatırlatmak için günde beş vakit olarak
farz kılınmıştır.

Bazıları bunun, “Namazı kıl ki, seni hatırlayayım” anlamına geldiği-
ni söylerler.

Bu ayete göre, namazı zamanında kılmayı unutan kimse hatırladığında
kılmalıdır. Bu, Enes (r.a)’dan rivâyet edilen bir hadisle de desteklenmekte-
dir: “Eğer bir kimse namazı kılmayı unutursa, hatırladığında kılmalıdır.
Çünkü bunun için başka bir keffâret yoktur.” (Buhârî, Müslim, Ahmed)

Aynı konuda Ebû Hureyre’den rivâyet edilen bir hadis daha vardır.
Peygamber’e (s.a.), “Eğer namaz vaktinde uyursak ne yapalım?” diye so-
rulduğunda, “Uyuyana günah yoktur; bir kimsenin uyanırken namazı
terk etmesi günahdır. Bu nedenle bir kimse namazı kılmayı unuttur veya
uyuya kalırsa, hatırladığında veya uyandığında kılar” cevabını vermiştir.
(Tirmizî, Nesâî, Ebû Dâvûd)

10. Peygamberlere *tevhi*dden sonra vahyolunan ikinci nokta, âhiretin
gerçek oluşu idi. Peygamberler bu bilgiyi insanlara aktarmakla sorumluy-
dular. Burada bu bilginin iletilmesinin amacı da belirtilmiştir. Her insanın
bu dünyada yaptıklarının karşılığını bulması için kıyâmet saatinin gelme-
si yazılmıştır. Bu imtihanın gereği olarak da, kıyâmetin kopacağı zaman
gizli tutulmuştur. Çünkü âhirete inanan bir kimse, her an doğru yoldan
sapmamak için dikkatli olur. Âhirete inanmayan kimse ise başka şeylerle
uğraşır. Çünkü âhiretin geleceği ile ilgili hiçbir işaret olmadığını düşünür.

فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا

وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرَدَّى ۝۱۶ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَمْوَسَى ۝۱۷ قَالَ هِيَ
عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَنَازِبُ
أُخْرَى ۝۱۸ قَالَ أَلْقِهَا يَمْوَسَى ۝۱۹ فَالْقَلَهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ
تَسْعَى ۝۲۰ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ۝۲۱
وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً
أُخْرَى ۝۲۲ لِزُرَيْكَ مِنْ ءَايَتِنَا الْكُبْرَى ۝۲۳ أَذْهَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ
إِنَّهُ طَغَى ۝۲۴ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۝۲۵ وَيَسِّرْ لِي
أَمْرِي ۝۲۶ وَأَخْلَلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۝۲۷ يَفْقَهُوا قَوْلِي ۝۲۸ وَاجْعَلْ
لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ۝۲۹ هَٰرُونَ أَخِي ۝۳۰ أَشَدُّ بِهِ أَزْرَى ۝۳۱
وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي ۝۳۲ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ۝۳۳ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ۝۳۴
إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ۝۳۵ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمْوَسَى ۝۳۶

16 “Öyleyse, ona inanmayıp kendi hevâsına uyan, sakın seni ondan alıkoymasın; sonra yıkıma uğrarsın.”

17 “Sağ elindeki nedir ey Mûsâ?”¹¹

18 Dedi ki: “O, benim asamdır; ona dayanmakta, onunla davarlarım için ağaçlardan yaprak düşürmekteyim, onda benim için daha baş-

ka yararlar da var.”¹²

19 Dedi ki: “Onu at, ey Mûsâ!”

20 Böylece, o da onu attı; (bir de ne görsün) o hemen hızla koşan (kocaman) bir yılan (oluvermiş).

21 Dedi ki: “Onu al ve korkma, biz onu ilk durumuna çevireceğiz.”

22 “Elini de koltuğuna sok; bir hastalık olmadan, başka bir mucize (ayet) olarak bembeyaz bir durumda çıksın.”¹³

23 “Öyle ki, sana büyük mucizelerimizden (birini) göstermiş olalım.”

24 “Firavun’a git, çünkü o azmış bulunmaktadır.”

25 Dedi ki: “Rabbim, benim göğsümü aç”¹⁴

26 “Bana işimi kolaylaştır”

27 “Dilimden düğümü çöz”

28 “Ki söyleyeceklerimi kavrasınlar.”¹⁵

29 “Ailemden bana bir yardımcı kıl,”

30 “Kardeşim Hârûn’u”

31 “Onunla arkamı kuvvetlendir.”¹⁶

32 “Onu işimde ortak kıl,”

33 “Böylece seni çok tesbih edelim.”

34 “Ve seni çok zikredelim.”

35 “Hiç şüphesiz sen, bizi görmektesin.”

36 (Allah) Dedi ki: “Ey Mûsâ İstedğin sana verilmiştir.”

AÇIKLAMA

11. Bu soru sadece bilgi almak için sorulmuş bir soru değildir; çünkü Allah onun elinde bir asa tuttuğunu bilmektedir. Bu soru, elindeki bir asa olduğunu, bu nedenle biraz sonra ortaya konulacak mucizeye hazır olması gerektiğini vurgulamak için sorulmuştur.

12. Mûsâ (a.s.) bilerek bu soruyu uzatmıştır ve sadece “Bu benim asamdır” deyip susmamıştır. Çünkü Mûsâ (a.s.) bu yüce buluşma anını biraz daha uzatmak istiyordu.

13. Yani, “Senin elin güneş gibi parlayacak, fakat bu sana bir zarar vermeyecektir.” Kitâb-ı Mukaddes’in bu olayı şöyle anlatması gariptir: “Onun eli cüzzamlı gibi leke oldu; fakat daha sonra eski normal haline

döndü.” Talmud da olayı aynı şekilde anlatır ve cüzzam hastası olan Firavun’u kastettiğini ekler.

Ne yazık ki bazı müfessirlerimiz de bu tefsiri kabul etmişlerdir; oysa doğrusu, daha önceki müfessirlerin de kabul ettiği bizim yorumumuzdur. Bir peygambere, hem de sarayda kralın önünde cüzzam hastalığı ile mucize gösterildiğini söylemek çok saçmadır. Üstelik hastalığının iyileşmesi, sadece Firavun’u etkileyebilir, diğerlerini değil.

14. Yani, “Kalbimi bir rasûlün büyük görevi ile ilgili zorunlulukları yerine getirmeme yarayacak cesaretle doldur ve görevin yerine getirilmesi için bana güven ver.” Hz. Mûsâ (a.s.) böyle dua etti; çünkü görevinin büyük sorumluluklarının bilincindeydi.

15. Mûsâ (a.s.) bunun için Allah’a dua etti; çünkü kendisinin belîğ bir konuşmacı olmadığını farkındaydı. Bir elçinin, Firavun ve saray adamlarını etkilemek için akıcı bir dile sahip olması gerektiğini de biliyordu. Bu, Kitâb-ı Mukaddes tarafından da desteklenmektedir (Çıkış 4: 10). Fakat Talmud, O’nun konuşmasındaki bu yetersizliği çok garip bir şekilde açıklar. Ona göre, Mûsâ (a.s.) çocukken Firavun’un tâcını onun başından alıp kendi başına koyduğu için, cezadan kurtulmak amacıyla dilini yanan bir kömürle yakmıştır. Bu hikâye çok aptalca olmasına rağmen, bazı müfessirler bunu kabul etmişlerdir. Bizim tefsirimiz Kur’ân tarafından da desteklenmektedir. Gerçek şu ki başlangıçta o çok belîğ bir dile sahip değildi, Firavun da onu bu yüzden alaya almıştı (Zuhruf: 52). Mûsâ (a.s.) da aynı şeyin farkına varmış ve şöyle demiştir: “Kardeşim Hârûn’un dili benden daha düzgündür. Onu beni destekleyen bir yardımcı olarak benimle gönder.” (Kasas: 34) Sonraları onun dilindeki bu pelteklik geçmiş ve çok güzel konuşmaya başlamıştır. Bu, onun Kur’ân da ve Kitâb-ı Mukaddes’de yaptığı konuşmalarla desteklenmektedir; çünkü bu konuşmalar birer belâğat ve fesâhat örneğidir.

Her şeyin ötesinde, Allah’ın Rasûlü’nün dilinde bir kekemelik, sürçme ve pepelik yaratmasının hiçbir nedeni yoktur. İşte bu nedenle peygamberler görünüş, kişilik ve yetenek olarak insanların en üstünleri olurlar. Çünkü onlar, kekemelik, pepelik gibi aksaklıklar nedeniyle insanların alayına hedef olmamak için, hem görünüş hem de davranış bakımından etkili olmak zorundadırlar.

16. Hârûn (a.s.), Mûsâ’dan (a.s.) üç yaş büyüktü (Çıkış 7: 7)

وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ﴿٣٧﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ﴿٣٨﴾ أَنْ أَقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَآقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ ۖ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَكَلَّمْتُ نَفْسًا فَجَعَلْنَكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَمْوَسَىٰ ﴿٤٠﴾

37 “And olsun, biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk.¹⁷

38 “Hani, annene vahyolunan şeyi vahyetmiştik, (şöyle ki:)”

39 “Onu sandığın içine koy, onu suya bırak, böylece su onu sahile bırakсын; onu benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri alacaktır. Gözümün önünde yetiştirilmen için, kendimden sana bir sevgi yönelttim.”

40 “Hani kız kardeşin gezinip: ‘Onu(n bakımını) üstlenecek birini size haber vereyim mi?’ demekteydi. Böylece, seni annene geri çevirmiş olduk ki, gözü aydın olsun ve hüzne kapılmasın. Sen bir insan öldürmüştün de, biz seni tasadan kurtarmış ve seni ‘esaslı bir denemededen geçirip denemiştik.’ Medyen halkı arasında da yıllarca kalmıştın, sonra bir kader üzerine (buraya) geldin ey Mûsâ!”

AÇIKLAMA

17. Allah, doğumundan beri onun risâlet için ilâhî gözetim altında olduğunu vurgulamak için, doğumundan beri Mûsâ'ya verdiği nimetleri saymaktadır. Burada sadece kısa değinmeler yer almıştır; fakat Kasas Sûresi'nde, verilen bu nimet ve lütuflar ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

وَأَصْطَنَعْتُكَ

لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ أَذْهَبَ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِأَيَّتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾
 أَذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لِّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ
 أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ
 يَطْغَى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمِعُ وَأَرَى ﴿٤٦﴾ فَأَتِيَاهُ
 فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ
 قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى ﴿٤٧﴾ إِنَّا
 قَدْ أُوْحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَن كَذَبَ وَتَوَلَّى ﴿٤٨﴾

41 “Seni kendim için seçtim.”

42 “Sen ve kardeşin ayetlerimle gidin ve beni zikretmede gevşek davranmayın.”

43 “İkiniz Firavun’a gidin; çünkü o, azmış bulunmaktadır.”

44 “Ona yumuşak söz söyleyin; umulur ki o öğüt alıp düşünür ya da içi titrer, korkar.”¹⁸

45 Dediler ki:18/a “Rabbimiz! Biz gerçekten, onun bize karşı ‘taşkın bir tutum takınmasından’ ya da ‘azgın davranmasından’ korkmaktayız.”

46 Dedi ki: “Korkmayın; çünkü ben sizinle birlikteyim; işitmekteyim ve görmekteyim.”

- 47 “Haydi ona gidin de deyin ki: Biz senin Rabbinin elçileriyiz; İsrâ-iloğulları’nı bizimle birlikte gönder ve onlara (artık) azâb verme. Sana Rabbinden bir ayetle geldik. Selâm, hidâyete tabi olanların üzerine olsun.”
- 48 “Gerçekten bize vahyolundu ki: Doğrusu azâb, yalanlayan ve yüz çevirenlerin üstünedir.”¹⁹

AÇIKLAMA

18. Bir insanı doğru yola götürmenin iki yolu vardır: 1) Onu tartışma ve öğüt ile ikna etmek. 2) Onu sapıklığın sonuçları ile uyarmak.

18/a. Bu duayı, Hz. Mûsâ Mısır’a ulaşır Hârûn da ona yardımcı olarak geldiği sırada, henüz Firavun’un huzuruna çıkmadan önce yaptıkları açığa çıkmaktadır.

19. Bu olay, Kitâb-ı Mukaddes ve Talmud’da yer aldığı şekliyle incelendiğinde, Kur’ân’ın kısılları bu kitaplardan kopya etmediği; bilakis elçilerin gerçek durumunu açığa çıkarmak için kendi görüşünü sunduğu açıkça görülmektedir. Kitâb-ı Mukaddes’e göre Allah, Mûsâ’ya (a.s.) kendisini Firavun’a göndereceğini söylediğinde Hz. Mûsâ şöyle dedi: “Ben kimim ki, Firavun’a gideyim ve İsrâiloğulları’nı Mısır’dan çıkarayım?” (Çıkış 3: 11) Allah Mûsâ’ya (a.s.) ayetler (mucizeler) göstererek onu teşvik ve ikna etti, fakat o yine de isteksizdi. Şöyle dedi: “Aman ya Rab! Yalvarırım sana, göndereceğin adamın eliyle gönder.” (Çıkış 4: 13) Talmud bundan da derin ayrıntılara girer ve Hz. Mûsâ ile Allah arasında -Hz. Mûsâ’nın bir peygamber olmayı kabul etmemesi ile ilgili- yedi günlük bir tartışmanın olduğunu söyler. Bunun üzerine Allah, Hz. Mûsâ’ya elçisi olmasını teklif edince; Hz. Mûsâ, iyi konuşamadığını söyler. Allah bu konuda ısrar edince, “Lût”u kurtarmak için melek gönderdin. Sârâ, Hacer’i evden kovunca da beş melek gönderdin. Şimdi öz çocuklarını (İsrâiloğulları) kurtarmak için beni yalnız mı gönderiyorsun?” demiştir. Allah buna kızmış ve kardeşi Hârûn’u ona peygamberlikte ortak etmiştir. Bunun yanı sıra Mûsâ’nın (a.s.) soyundan gelenleri râhiblikten (mabedde zühd ile meşgul olanlar) mahrum bırakmış ve bunu Hârûn’un neslinden gelenlere lutfetmiştir. Bu iki görüş de, Allah’ın insanların karşı karşıya bulunduğu zayıflıklara sahip olduğunu ve Hz. Mûsâ’nın da aşağılık kompleksine kapıldığını farz etmektedirler.

قَالَ فَمَنْ

رَبُّكُمَا يَمُوسَى ۞ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ

هَدَى ۞ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى ۞

- 49 (Ona gidip aynı şeyleri tekrarladıklarında, Firavun onlara) Dedi ki:²⁰ “Sizin Rabbiniz kim ey Mûsâ?”²¹
- 50 Dedi ki: “Bizim Rabbimiz,²² her şeye yaptılışını veren, sonra doğru yolunu gösterendir”.²³
- 51 (Firavun) Dedi ki: “İlk çağlardaki kuşakların durumu nedir öyleyse?”²⁴

AÇIKLAMA

20. Burada ayrıntılar atlanmıştır. Bu ayrıntılar şu sûrelerde yer almıştır: A'râf: 103-108; Şuarâ: 10-13; Kasas: 28-40; Nâzi'ât: 15-25.

Firavun ile ilgili gerekli bilgiler için bkz. A'râf an: 85

21. Firavun Mûsâ'ya hitâb etmiştir; çünkü peygamberlik yönünden Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn'dan önce idi. Firavun, Hz. Mûsâ'nın peltek konuşmasından yararlanmak için ona hitâb etmiş ve daha akıcı konuşan Hz. Hârûn'u görmezlikten gelmiş olabilir. Firavun, bu sorusuyla şöyle demek istiyordu: “Sen Rabbinden bana bir mesaj getirdiğini söylüyorsun. Bu Rab da kim? Şunu bil ki Ben Mısır'ın ve Mısırlıların Rabbiyim.” Onun bu iddiası ile ilgili olarak bkz. Nâzi'ât: 24, Zuhurf: 51, Kasas: 38 ve Şuarâ: 29

Firavun'un, bu sözü ile kendisinin halkının tek ilâhı olduğunu veya Mısır'da başka hiçbir şeye tapılmadığını kastetmemiş olduğuna dikkat edilmelidir. Aslında o kendi hükümranlılığını da, kendisinin güneş tanrısının insan şeklindeki sûreti olduğu iddiasına dayandırıyordu. Mısır tarihinden, o dönemde daha birçok tanrı ve tanrıçaya tapıldığını öğreniyoruz. Gerçekte onun iddia ettiği şey, kendisinin sadece Mısır'ın değil, teoride bütün insanlığın siyasî anlamda rabbi (hâkimi) olduğu idi. O halde Mûsâ (a.s.) ona, kendisine itâat etmesi için bir elçi gönderen başka bir üstün varlığın var olduğunu söylememeliydi. Bu bağlamda bazı kimseler Firavun'un bu mübalağalı iddiasından, Firavun'un Allah'ı inkâr edip, kendisini O'nun yerine koymaya çalıştığı anlamını çıkarmışlardır. Fakat Kur'ân'da, Firavun'un, Allah'ı göklerin hâkimi olarak kabul ettiği sabittir. Mü'min: 28-34 ve Zuhurf: 53. ayetler dikkatlice okunduğunda, onun Allah'ı ve melekleri inkâr etmediği açıkça anlaşılır. Firavun'un reddettiği husus, Allah'ın elçiler göndererek emirler vermesi ve yeryüzündeki siya-

şî hükümranlığına müdahale etmesiydi. İzah için bkz. Kâsâs an: 53.

22. Yani, “Biz her anlamda sadece O’nu Rabbimiz olarak kabul ediyoruz. O bizim Ma’bûdumuz, Yaraticımız, Hâkimimiz ve Dayanağımızdır. O her şeyden yücedir ve O’ndan başka hiçbir rab yoktur.”

23. Bu kısa cümleye çok dikkat edilmelidir. Bu, her şeyi yaratanın ve ona değişik yapı, şekil, yetenek, özellik vs. verenin Allah olduğunu ifade etmektedir. 1) Mesela, insana gördükleri işlere en uygun yapıda yaratılmış olan eller ve ayaklar verilmiştir. 2) İnsana, hayvana, bitkilere, madenlere vb. havaya, suya ve ışığa kısacası her şeye, evrende gördüğü işlev için gerekli olan şekil verilmiştir. 3) Sonra O, her şeye işlevini doğru dürtüst yapması için doğru yolunu göstermiştir. Her şeye, kendi yaratılış amacını yerine getirebilmesi için gerekli olan bilgileri öğreten O’dur. Kulağa duymayı, göze görmeyi; balığa yüzmeyi; kırlangıca uçmayı; toprağa bitki çıkarmayı ve ağaca çiçek açıp meyve vermeyi öğreten O’dur. Kısacası O, sadece her şeyin yaratıcısı değil, aynı zamanda her şeyin rehberi ve öğreticisidir de.

Mûsâ (a.s.) Firavun ve çevresindekilere mesajı iletebilmek için kısa, fakat anlamı yoğun cümleyi söylemiştir. O sadece, rabbini kim olduğunu soran Firavun’a yeterli bir cevap vermekle kalmamış; aynı zamanda O’nun neden rab olduğunu ve nasıl O’ndan başka rab olamayacağını da açıklamıştır. Burada ele alınan fikir şudur: Firavun ve onun tebasından her biri bedenlen Allah’a bağlı olduğu ve Allah’ın yol göstermesi ile çalışan bedeninin çeşitli organlarının işlememesi halinde bir an bile yaşayamayacağı için; işte bu nedenle Firavun’un, tebasının rabbi olduğunu iddia etmesi saçmalık ve halkın da onu rab olarak kabul etmeleri bir aptallıktır.

Bunun yanı sıra Mûsâ (a.s.), Firavun’un reddettiği peygamberliğin gerekli olduğu konusuna da kısaca işaret etmiştir. Allah, evrendeki her şeye doğru yolu gösterdiğine göre, insanların doğru yol gösterilme ihtiyacını da karşılamalıdır. Hayvanların ve kuşların hidâyeti (yol gösterilmesi) içgüdü ile olur. Oysa akıl sahibi insanlara, akla yakın ikna sistemleri ile insanları doğru yola yönelten peygamberler gönderilir.

24. Firavun’un sorduğu soru çok kurnazca bir soruydu. Bu soruyla şöyle demek istiyordu: “Eğer her şeye ayrı ayrı yaratılışını verenden başka rab yoksa, yüzyıllardan beri başka ilâhlara tapan bizim atalarımızın hali ne olacak? Tüm bu insanlar hatalı mıydı? Hepsi azâbı mı hak etti? Onların akli yok muydu?” Böylece Firavun belki atalarına saygısızlık gösteren Hz. Mûsâ’ya karşı sinirini yatıştırmak istiyordu. Aynı zamanda Firavun, saray adamlarını ve diğer Mısırlıları Hz. Mûsâ’nın davetine karşı kıskırtmak istiyordu. Bu oyun, Hakk’a davet eden herkese karşı oynanmış ve akli ermeyen kişileri kıskırtmakta her zaman etkili olmuştur. Bu kurnazca oyuna burada değinilmiştir; çünkü aynı oyun, Mekkeliler tarafından Peygamberimiz’e (s.a.) karşı da oynanıyordu.

قَالَ عَلِمُهَا عِنْدَ رَبِّي

فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴿٥١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
 مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا
 بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتَّى ﴿٥٢﴾ كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَمَكُمُ إِنَّ فِي
 ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى ﴿٥٣﴾ * مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ
 وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴿٥٤﴾ وَلَقَدْ أَرَيْنَا آيَاتِنَا كُلَّهَا
 فَكَذَّبَ وَأَبَى ﴿٥٥﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِّنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ
 يَمُوسَى ﴿٥٦﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ
 مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٧﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ
 يَوْمُ الزَّيْنَةِ وَأَن يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٨﴾

- 52 Dedi ki: “Bunun bilgisi Rabbimin katında bir kitaptadır. Benim Rabbim şaşırmasın ve unutmasın.”²⁵
- 53 “Ki²⁶ (Rabbim), yeryüzünü sizin için bir beşik kıldı, onda sizin için yollar döşendi ve gökten su indirdi; böylelikle bununla her tür bitkiden çiftler çıkardık.”
- 54 “Yiyin ve hayvanlarınızı otlatın. Şüphe yok, bunda sağduyu sahipleri için elbette ayetler vardır.”²⁷
- 55 Sizi ondan yarattık, sizi ona geri vereceğiz ve sizi bir kere daha ondan çıkaracağız.”²⁸
- 56 And olsun, biz ona ayetlerimizin tümünü²⁹ gösterdik; fakat o, yalanladı ve ayak diretti.

- 57 Dedi ki: “Ey Mûsâ! Sen bizi sihrinle yurdumuzdan sürüp çıkarmaya mı gelmiş bulunuyorsun?”³⁰
- 58 “Madem böyle, biz de sana buna benzer bir sihirle geleceğiz; şimdi sen, bir ‘buluşma zamanı ve yeri’ tesbit et; bizim de, senin de ona karşı olamayacağımız açık geniş bir yer olsun” dedi.
- 59 (Mûsâ) Dedi ki: “Buluşma zamanımız, (ülkenin ulusal) bayram günü ve insanların toplanacağı kuşluk vakti (olsun).”³¹

AÇIKLAMA

25. Bu cevap hikmet doludur. Eğer Mûsâ (a.s.): “Evet onların hepsi akılsızdı ve sapıktı; bu yüzden de cehennemın yakıtı olacaklar” demiş olsaydı, bu sert fakat doğru cevap, Firavun’un beslediği (güttüğü) amaca uygun düşecektir. Fakat Hz. Mûsâ’nın verdiği cevap hem doğru idi, hem de Firavun’un oyununu alt etmeye yetti. Onun cevabı şöyle idi: “Evet, şimdi o insanlar Rablerinin huzuruna gittiler ve benim elimde onların amel ve niyetlerini değerlendirecek hiçbir araç yok. Halbuki, onlarla ilgili tüm hesaplar Allah katında mahfuzdur ve Allah hiçbir şeyi unutup şaşırmaz. Onlara ne yapacağını Allah bilir. Beni ve seni ilgilen-diren, bu hayatta bizim konumumuzun ne olduğudur. Biz şimdi Allah’ın huzuruna çıkmış olanlardan ziyade kendi sonumuzun ne olacağı ile ilgil-enmeliyiz.”

26. (53-55) âyetler, Hz. Mûsâ’nın verdiği cevaba Allah tarafından yapılan bir eklemedir. Kur’ân’da buna benzer başka örnekler de vardır. Allah, Kur’ân’ın birçok yerinde bir kimsenin uyarı, öğüt niteliğinde yaptığı konuşmaya kendisi de birşeyler eklemiştir. Burada Allah’ın Hz. Mûsâ’nın sözlerine eklediği bölüm sadece bir önceki ayette değil, aynı zamanda Hz. Mûsâ’nın 50-52. ayetlerde verdiği tüm cevapla ilgilidir.

27. “Akıllarını hakkı bulmak için kullananlar bu ayetlerin yardımıyla gerçeğe giden bir yol bulurlar. Bu ayetler, evreni yöneten tek bir rab olduğunu ve başka bir rabbe yer olmadığını gösterirler.”

28. Yani, “Her insan şu üç aşamadan geçmek zorundadır. 1) Doğumdan ölüme kadar olan dönem. 2) Ölümden tekrar dirilişe (kıyâmet) kadar olan dönem, 3) Kıyamet gününden ebediyete uzanan dönem. Bu ayete göre bu üç aşamada bu dünyada vuku bulacaktır. Yani insan bu dünyada doğar ve ölür, bu dünyada defnedilir ve yine oradan çıkarılır.

29. “Âyetler” tabiat görüntüleri ve hayatı ile ilgili hususlardan ve Hz. Mûsâ’ya verilen mucizelerden oluşuyordu. Bu ikna yöntemleri, Hz. Mûsâ’nın Firavun önünde yaptığı konuşmalarda yer alır. Gösterdiği mucizelere ise Kur’ân’ın birçok yerinde değinilmektedir.

30. Burada sihir ile, A’râf ve Şuarâ sûrelerinde değinilen ayrıntılara göre, Mûsâ’nın (a.s.) Firavun’un huzuruna ilk çıktığında ona gösterdiği asa ve parlak beyaz el mucizeleri kastedilmektedir. Bu mucizeleri gören Firavun o denli şaşırılmıştı ki şöyle bağırdı: “Sen bizi sihrinle yurdumuzdan sürüp çıkarmaya mı geldin?” Oysa o tarihte hiçbir büyücünün sihir gücüyle bir memleketi fethetmediğini biliyordu. Bunun yanı sıra onun kendi memleketinde hediyeler ve mükâfâtlar almak için becerilerini göstermeyi adet edinmiş yüzlerce büyücü vardı. Bu nedenle Firavun’un bir taraftan “sen bir büyücüsün”, diğer taraftan da “benim krallığımı ele geçirmek istiyorsun” demesi, onun kafasının ne denli karışık olduğunu göstermektedir. Aslında Firavun, Mûsâ’nın (a.s.) mantıklı konuşmasının ve mucizelerinin sadece saraydaki adamları değil, fakat bütün halkı etkileyeceğini anlamıştı. Ve bu yüzden bâtil düzenler ve hilelerle onların önyargılarını uyandırmaya çalışıyordu. Firavun bunun bir mucize olduğunu kabul etmedi ve ona sihir dedi. Böylece krallığından herhangi bir büyücünün, bir asayı yılan yapabileceği imajını yaratmaya çalışıyordu. İnsanları şöyle diyerek de kışkırtıyordu: “Bakın! Atalarınızın yanlış yolda olduğunu ve azâbı hak ettiklerini söylüyor, ona dikkat edin! O bir peygamber değildir. Sadece güç ve kudret sahibi olmak istiyor. Yûsuf’un zamanında olduğu gibi İsrâîloğulları’nın tekrar güçlenmesini ve yönetimi Kibîrilerden alıp ele geçirmelerini istiyor.” Aslında Firavun bu tür oyunlarla hakka daveti bastırmaya çalışıyordu. (Ayrıntılar için bkz. A’râf an: 87-89; Yûnus an: 75). İktidar sahipleri her zaman hak davetçilerini iktidar hırsıyla suçlarlar. Örnek için bkz. A’râf: 110-123, Yûnus 78, Mü’minûn: 24

31. Firavun’un amacı şuydu: “Sihirbazlar baston ve sopalarını yılanı çevirmeyi bir kez başardılar mı, Mûsâ’nın (a.s.) gösterdiği mucizenin tüm etkisi insanların zihninden silinecekti. Bu, sıradan bir gün ve yer belirlenmemesi gerektiğini öneren Hz. Mûsâ’nın avantajıydı. Bayram günü (ziynet günü) yakındı. O gün imparatorluğun her yanından akın akın insanlar gelecekti. Bu nedenle bu buluşma, herkesin şahidlik edebilmesi için meydanlık bir yerde olmalı ve herkesin açıkça görebilmesi için gündüz zamanı seçilmeliydi.”

فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ

كَيْدُهُ ثُمَّ أَتَى ۝ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ وَيَلْكُم لَّا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ
كَذِبًا فَيُسْحِتَكُم بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَى ۝ فَتَنَزَّعُوا
أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى ۝ قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرَانِ
يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُم
الْمُثَلَّى ۝

- 60 Böylelikle Firavun, arkasını dönüp gitti, hileli düzenini (yürütecek büyücülerini) bir araya getirdi, sonra geldi.³²
- 61 Mûsâ onlara dedi ki:³³ “Size yazıklar olsun! Allah’a karşı yalan dü-
züp uydurmayın;³⁴ sonra bir azâb ile kökünüzü kurutur. Yalan dü-
züp uyduran gerçekten yok olup gitmiştir.”
- 62 Bunun üzerine, kendi aralarında durumlarını tartışmaya başladılar
ve gizli konuşmalara geçtiler.³⁵
- 63 Dediler ki:³⁶ “Bunlar her halde iki sihirbazdır, sizi sihirleriyle yur-
dunuzdan sürüp çıkarmak ve örnek olarak tutturduğunuz yolunu-
zu (dininizi) yok etmek istemektedirler.”³⁷

ACIKLAMA

32. Firavun ve adamları, bu buluşma gününü kendi gelecekleri açı-
sından kesin bir dönüm noktası olarak kabul ediyorlardı; bu nedenle de
bu güne çok önem veriyorlardı. Saraydan ülkenin her tarafına büyücüle-
ri çağırıp getirsin diye adamlar gönderilmişti. İnsanları, Hz. Mûsâ’nın
asasının saldıgı korkudan kurtulmaları için büyük gruplar halinde sihir-
bazları seyretmeye gelmeye teşvik ediyorlardı. Açıkça dinlerinin gelece-
ğinin, sihirbazların becerisine bağlı olduğu söyleniyordu. Dinlerinin yü-
rürlükte kalması, sihirbazların başarısına bağlıydı; aksi takdirde Hz. Mû-
sâ’nın dini, idareyi ele geçirecekti (Bkz. Şuarâ: 34-51).

Burada, saraydaki hânedânın ve Mısır’ın yüksek sınıfının dini ile hal-
kın dininin birbirinden çok farklı olduğuna dikkat edilmelidir. Aynı tanrı-
ları, aynı mabedleri ve ölümden sonraki hayat (âhiret) hakkında farklı

inanç ve düşünceleri vardı. İdeolojilerde olduğu gibi dinî merasimlerde de birbirlerinden ayrılıyorlardı (Toynbee, *A Study of History*, Somervell'in özet, cilt, I-VI, s. 31-32). Bunun yanı sıra, birçok dinî ayaklanmanın etkisinde kalan yeteri kadar güçlü topluluklar, çok tanrıcılık yerine tek tanrıcılığı kabul etmeye yatkındılar. Bundan başka, tek tanrıya ibâdet eden büyük bir topluluk da vardı; çünkü İsrâiloğulları ve aynı inancı paylaşan başka topluluklar tüm nüfusun en azından yüzde 10'unu oluşturuyorlardı. Firavun, 150 yıl kadar önce, o dönemin firavunu IV. Amenophis veya Akhenaton'un (M.Ö. 1377-1360) bir dinî reform yaptığını ve kral ve ailesinin ibâdet ettiği tek evrensel bir ilâh olan Aton dışındaki tüm ilâhları ortadan kaldırdığını da hatırlatıyordu. Gerçi bu dinî reform daha sonraki bir kral tarafından tekrar geriye döndürülmüştü; ama etkileri hâlâ devam ediyordu ve Firavun, Hz. Mûsâ'nın yeni bir devrim yapmasından korkuyordu.

33. Mûsâ'nın (a.s.) hitâb ettiği "hasımlar", henüz onunla sihirbazlar arasındaki karşılaşmayı görmeyi bekleyen halk değil; onu, sihirbaz diye ithâm eden Firavun ve saray adamları idi.

34. "Yalanlar", onların Allah'ın elçisini "sihirbaz", onun mucizelerini de "sihir" olarak adlandırılmalarıydı.

35. Bu, onların kendi durumlarının zayıf olduğunu ve Mûsâ'nın (a.s.) gösterdiği mucizenin bir sihir olmadığını bildiklerini göstermektedir. O halde onlar, bu karşılaşmaya tereddüt ve korku içinde gelmişlerdir. Fakat Mûsâ'nın (a.s.) ani uyarısı onları derinden sarsınca, karşılaşmanın bayram günü açık bir alanda ve gün ışığında yapılmasının hikmetini tartışmaya başladılar. Çünkü onlar, halkın huzurunda yenilirse, herkesin sihir ile mucize arasındaki farkı anlayacağını ve kendilerinin savaş tamamen kaybedeceklerini düşünüyorlardı.

36. Bu görüşte olanlar, Firavun'un adamlarından ne pahasına olursa olsun Hz. Mûsâ'ya karşı koymaya hazırlanmış olan bir grup olmalı. Çok ateşli olanlar, belirlenen karşılaşma için halkı hazırlamakla meşgul olmuş; tecrübeli ve daha serinkanlı olanlar ise, dikkat ve kendini muhafazayı tavsiye etmiş olmalılar.

37. Büyük bir ihtimalle bu insanlar tartışmalarını iki şeye dayandırıyorlardı.

1) Eğer sihirbazlar da asalarını yılanı çevirmeyi başarırlarsa, bu Hz. Mûsâ'nın da sihirbaz olduğunun apaçık bir delili olacaktır.

2) Diğer taraftan, eğer Hz. Mûsâ kazanırsa, yöneticiler ülkelerini kaybedecekler ve onların kültürünü, sanatlarını, medeniyetlerini ve yaratıcılıklarını vs. yansıtan ideal hayat tarzları da otomatik olarak sona erecekti. Bu nedenle onlar Mûsâ'yı (a.s.) yenmek için ellerinden geleni yapmalıydılar.

فَاجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتُّوْا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ
 اِسْتَعْلَى ﴿١٦﴾ قَالُوا يَمْوَسَّىٰ اِمَّا اَنْ تُلْقَىٰ وَاِمَّا اَنْ نَّكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ
 اَلْقَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ بَلْ اَلْقَوْا فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ
 سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعَى ﴿١٨﴾

- 64 “Bundan ötürü, tuzaklarınızı bir araya getirin, sonra gruplar halinde gelin;³⁸ bugün üstünlük sağlayan, gerçekten kurtuluşu bulmuştur.”
- 65 “Ey Mûsâ!” dediler.³⁹ “Ya sen (asanı) at veya önce atanlar bizler olalım.”
- 66 Dedi ki: “Hayır, sizler atın.” Sonra hemen (ne görsün), sihirlerinden dolayı, onların ipleri ve asaları kendisine gerçekten koşuyormuş gibi göründü.⁴⁰

AÇIKLAMA

38. Onlar aynı zamanda sihirbazlara bir birlik oluşturmalarını ve bu karşılaşma anında, tefrika içinde olduklarını belli etmemelerini tavsiye ettiler. Çünkü diyorlardı, halkın gözü önünde gösterilerin herhangi bir tereddüt veya yapılan gizli bir konuşma, onların kendilerini haklı ve doğru kabul etmediklerinin göstergesi olurdu.

39. Bu dik başlı insanların sözleri sonucunda Firavun’un grubu arasında birlik ve güven tekrar sağlanmıştı. Ve sihirbazlar karşılaşma için alana çağırılmışlardı.

40. A'râf: 116'da şöyle denmektedir: “Asalarını atıverince insanların gözlerini büyüleyiverdiler ve onları dehşete düşürdüler.” Burada sihir-den dehşete düşenin sadece halk olmadığı, Mûsâ'nın da (a.s.) ondan etkilendiği ifade edilmektedir. O sadece sopaları ve ipleri yılan şeklinde kıvranırken görmekle kalmamış, ayrıca onlardan korkup dehşete düşmüştür.

فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَى ﴿٧٧﴾
 قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ﴿٧٨﴾ وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ
 مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ
 اتَى ﴿٧٩﴾ فَالْقَى السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ
 وَمُوسَى ﴿٨٠﴾

- 67 Mûsâ, bu yüzden kendi içinde bir tür korku duymaya başladı.⁴¹
 68 “Korkma” dedik. “Şüphesiz sen, üstün gelecek olan sensin.”
 69 “Sağ elindeki atıver, onların yaptıklarını yutacaktır;⁴² çünkü onların yaptıkları yalnızca bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye varsa kurtulamaz.”
 70 Bunun üzerine büyücüler, secdeye kapandılar:⁴³ “Hârûn’un ve Mûsâ’nın Rabbine iman ettik” dediler.⁴⁴

AÇIKLAMA

41. Hz. Mûsâ “Siz atın” der demez, hemen sihirbazlar asalarını ve iplerini atmışlar, bu ona sanki yüzlerce yılan üzerine geliyormuş hissi vermiş ve Hz. Mûsâ onlardan elinde olmadan korkmuştur. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü bir peygamber de en nihayetinde insandır. Bunun yanı sıra Mûsâ (a.s.) sihir gösterisinin halkta kendi mucizesi ile ilgili bir yanlış anlama yaratmasından korkmuş da olabilir.

Bu, sıradan insanlar gibi bir dereceye kadar peygamberlerin de sihir-den etkilenebileceklerine delildir. Fakat sihirbazların onun peygamberliği üzerinde bir etki yapmaya, vahiyle onun arasına girmeye veya onu saptırmaya güçleri yetmez. Bu nedenle Hz. Muhammed’in (s.a.) bir müddet için bir sihrin etkisinde kaldığını rivâyet eden hadisleri yanlış kabul etmenin hiçbir nedeni yoktur.

42. Bu cümle iki şekilde tefsir edilebilir: 1) Mucize sonucu bir canavar şekline dönüşen asa, yılan gibi görünen tüm sopa ve bastonları gerçekten yutmuştur. 2) Canavara dönüşen asa sihirbazların yılanlarını gerçekten yutmamış, fakat onlar üzerindeki sihirin etkisini yok etmiş ve onlar tekrar eski hallerine dönüp ip ve sopa olmuşlardır. Biz ikinci yorumu kabul ediyoruz, çünkü A'râf: 117 ve Şuarâ: 45'de şöyle denmektedir: "Onların uydurduklarını derleyip-toplayıp yutuyor." Burada ise ifade şöyledir: "Elindekini at, onların yaptıklarını yutacaktır. Çünkü onların yaptıkları ancak bir büyücü hilesidir."

43. Hz. Mûsâ'nın (a.s.) asasının gücünü gördüklerinde, ister istemez sanki biri onları buna zorluyormuş gibi hemen secdeye kapandılar. Çünkü bunun bir sihir değil büyük bir mucize olduğunu anlamışlardı.

44. Sihirbazların bu şehâdeti, onların karşılaşmanın amacından tamamen haberdar olduklarını göstermektedir. Bu, sihirbazlarla Hz. Mûsâ'nın becerilerinin denendiği bir karşılaşma değildi. Bilakis, Hz. Mûsâ'nın Allah'ın elçisi olduğu iddiasının doğru olup olmadığını belirleyecek bir karşılaşma idi. Eğer asa canavar şekline dönüşürse, bu bir sihir değil, mucize demektir. Diğer taraftan Firavun, sihirbazların becerisi ile onun bir mucize değil, sadece bir sihir olduğunu isbâtlamak istiyordu. Bu aynı zamanda Firavun'un adamlarının ve halkın mucize ile sihir arasındaki farkı çok iyi kavradıklarını göstermektedir. İşte bu nedenle sihirbazlar, Allah'ın kudreti sayesinde gösterilen mucizenin kendi sihirlerini ortadan kaldırdığını görünce, Hz. Mûsâ'nın daha becerikli ve sihirbaz olduğunu söylemediler; bilakis hemen secdeye kapandılar ve "Mûsâ'nın ve Hârûn'un Rabbine iman ettik" dediler.

Firavun tarafından Hz. Mûsâ'yı "teşhir etmek" için düzenlenen oyun, sonuçta kendi aleyhine dönmüştü. Bütün sihirbazlarını, halka bir asanın yılanı döndürülmesinde olağanüstü birşey olmadığını; çünkü her sihirbazın bunu becerebileceğini göstermek amacıyla toplamıştı. Fakat sihirbazların yenilgiye uğraması ve şehâdet getirmesi, Hz. Mûsâ'nın gerçekten Allah'ın elçisi olduğunu ve asanın yılanı döndürülmesinin sihir değil, bir mucize olduğunu isbâtlıyordu.

قَالَ ءَامَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ
 الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَا قُطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفِ
 وَلَا صَلْبَيْكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا
 وَأَبْقَى ﴿٧١﴾ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي
 فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾
 إِنَّا ءَامَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطِئِينَ وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ
 وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿٧٣﴾ إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا
 يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ
 الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى ﴿٧٥﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
 تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ
 تَزَكَّى ﴿٧٦﴾

71 (Firavun) Dedi ki: “Ben size izin vermeden önce O’na inandınız, öyle mi? Kuşkusuz o, size büyüyü öğreten büyüğünüzdür.⁴⁵ O halde ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim⁴⁶ ve sizi hurma dallarında sallandıracağım.⁴⁷ Siz de elbette, hangimizin azâbı daha şiddetliymiş ve daha sürekliymiş, öğrenmiş olacaksınız.”⁴⁸

72 Dediler ki: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla ‘tercih edip seçmeyiz’.⁴⁹ Neyde hükmünü yürütebileceksen, durmaksızın hükmünü yürüt; sen, yalnızca bu dünya hayatında hükmünü yürütebilirsin.”

73 “Gerçekten biz Rabbimize iman ettik; günahlarımızı ve sihir dolaşısıyla bizi kendisine karşı zorlayarak sürüklediğin (suçumuzu) ba-

ğışlasın. Allah, daha hayırlıdır ve daha sürekli dir.”

- 74 “Gerçek şu ki,⁵⁰ kim Rabbine suçlu-günahkâr olarak gelirse, hiç şüp he yok, onun için cehennem vardır. Onun içinde ise, ne ölebilir, ne de dirilebilir.”⁵¹
- 75 “Kim de O’na iman edip sâlih amellerde bulunmuş olarak O’na gelirse, işte onlar, onlar için de yüksek dereceler vardır.”
- 76 “İçlerinde ebedî kalacakları altından ırmaklar akan Adn cennetleri de (onlarındır.) Ve işte bu arınmış olanın karşılığıdır.”

AÇIKLAMA

45. A'râf: 123'te şöyle denilmektedir: “Bu, halkı buradan çıkarmak amacı ile şehirde planladığınız bir tuzaktır.” Aynı ifade burada da ayrıntılı olarak sunulmaktadır: “Bu sadece onunla sizin aranızda bir tuzak olmakla kalmıyor, aynı zamanda onun sizin lideriniz olduğu anlaşılıyor. Mûsâ'nın bir peygamber olduğunu isbâtlamak için onun asasıyla sizin sihirlerinizi bozması ve daha sonra ülkede siyasî bir devrim gerçekleştirebilmesi için, önceden, karşılaşmada ona yenilmek üzere anlaştınız.”

46. Yani, “Sağ el ve sol ayak veya tam bunun tersi”.

47. Bu eski zamanlarda uygulanan çok canice bir işkence metodudur. Bu amaçla yere ya uzun bir sütun dikerler ya da ağaç gövdelerini kullanırlardı. Daha sonra tam tepesine ona çapraz bir tahta parçası çakılırdı. Daha sonra suçlunun elleri yukarıdan bu tahtaya bağlanır ve yavaş yavaş acı çeker, ölmesi için öylece bırakılırdı.

48. Bu, Firavun'un kaybettiği oyunu kazanmak için ortaya koyduğu son tuzaktı. Onları, kendi krallığına karşı Hz. Mûsâ ile birlikte bir oyun oynadıklarını kabule zorlamak için çok acı işkencelerle tehdit etti. Fakat sihirbazların kararlılık ve sebatı, tuzağı, Firavun'un kendi aleyhine çevirdi. Onların en ağır işkencelere bile katlanmaya hazır olmaları, herkese onların Hz. Mûsâ'nın peygamberliğine samimiyetle inandıklarını ve aralarındaki gizli iş birliği iddiasının onları saptırmak için öne sürülen bir hile olduğunu göstermişti.

49. Bu şu şekilde de yorumlanabilir: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyiz.”

50. Bu, sihirbazların sözlerine Allah tarafından yapılmış bir ektir.

51. Bu, Kur'ân'da adı geçen cezaların en ağırıdır; günahkâr insan, ölümü cehennem azâbına tercih edecek, fakat ölüm ona gelmeyecektir. Hiç kurtulma ümidi olmaksızın sürekli azâb içinde kalacaktır.

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرُبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى ﴿٧٧﴾ فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ ۖ فَغَشِيَهُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٩﴾ يَتَّبِعَنِ إِسْرَءِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكَ مِنْ عَدُوِّكَمْ وَوَاعَدْنَاكَم جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ ۖ وَالسَّلَوىٰ ﴿٨٠﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي ۖ وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾

- 77 And olsun, biz Mûsâ'ya⁵² vahyetmiştik: "Kullarımı geceleyin yürüyüşe geçir; onlara denizde kuru bir yol aç,⁵³ (size) yetişilmekten korkmadan ve endişeye kapılmadan."
- 78 Firavun ise, ordularıyla peşlerine düştü; sulardan onları kaplayıveren kaplayıverdi.⁵⁴
- 79 Firavun, kendi kavmini şaşırtıp-saptırdı ve onları doğruya yöneltmedi.⁵⁵
- 80 Ey İsrâiloğulları!⁵⁶ And olsun, sizi düşmanlarınızdan kurtardık; Tûr'un sağ yanında sizinle vaadleştik⁵⁷⁻⁵⁸ ve üzerinize kudret helvasıyla bıldırcın indirdik.⁵⁹
- 81 Size, rızık olarak verdiklerimizden temiz olanlarından yiyecek, bu konuda azgınlık yapmayın; yoksa gazâbım üzerinize kaçınılmaz olarak iner. Benim gazâbım kimin üzerine inerse, muhakkak o, tepe-taklak düşmüştür.
- 82 Gerçekten ben, tevbe eden, inanan, sâlih amellerde bulunup da sonra doğru yola erişen kimseyi şüphesiz bağışlayıcıyım.⁶⁰

AÇIKLAMA

52. Burada Hz. Mûsâ'nın Mısır'da kaldığı uzun süre içinde meydana gelen olayların ayrıntıları atlanmıştır. Bunlar için bkz. A'râf: 130-147; Yûnus: 83-92; Mü'min: 23-50 ve Zuhurf: 46-56.

53. Bu olay, Allah'ın en sonunda İsrâiloğulları'nın ve diğer müslümanların Mısır'dan çıkması için bir gece tayin ettiği zaman meydana gelmiştir. Onlara belirli bir yerde toplanmaları ve bir kervan gibi yola çıkmaları söylenmişti. Onlar tam Sina Yarımadası'na giderken geçmek zorunda oldukları Kızıl Deniz sahillerine ulaştıklarında, Firavun büyük bir ordu ile onların peşinden geldi. Şuarâ: 61-63'ten, onlar tam denizle düşman arasında iken, Allah'ın Mûsâ'ya asasıyla denize vurmasını emrettiğini öğreniyoruz. Ve bu ayete göre deniz ikiye ayrılmış, kervanın geçmesi için iki kenarında duvar gibi suların yükseldiği kuru bir yol olmuştur. O halde bunun bir fırtına veya med-cezir şeklinde bir mucize sonucu meydana gelmediği apaçıktır. Çünkü su bu şekilde yükseldiğinde, arasında kuru bir yol bırakan iki yüksek duvar şeklinde olamaz. (Ayrıntılar için bkz. Şuarâ an: 47).

54. Şuarâ Sûresi 64-66. ayetlere göre, Firavun ve ordusu bu yoldan onları takip etmişler ve hepsi boğulmuşlardır. Bakara 50'de de İsrâiloğulları'nın karşı kıyıya geçtiklerini ve Firavun ordusunun boğulduklarını gördükleri ifade edilmiştir. Yûnus 90-92. ayetlerden, Firavun'un boğulurken Allah'a iman ettiğini, fakat Allah'ın onun imanını kabul etmediğini ve ona, cesedinin gelecek nesiller için ibret olmak üzere muhâfaza edileceğinin söylendiğini öğreniyoruz.

55. Bu, Mekkeliler için gizli bir uyarıdır: "Sizin liderleriniz ve başkanlarınız, sizi, Firavun'un kavmini götürdüğü yere götürüyorlar. Şimdi siz, Firavun'un, kavmini doğru bir yola yöneltmediğini görüyorsunuz.

Sonuç olarak Kitâb-ı Mukaddes'te anlatıldığı şekliyle bu olayı gözden geçirmekte fayda vardır. Çünkü bu, Kur'ân'ın bu kıssaları İsrâiloğulları'nın kaynaklarından kopye ettiği iddiasının tamamen yanlış ve saçma olduğunu açığa çıkaracaktır. Çıkış'tan aşağıdaki notları öğrenmekteyiz:

1) 4: 2-5'e göre, Hz. Mûsâ'ya asa mucizesi verilmiş ve 4: 17'de Ona şöyle denmiştir: "Ve alâmetleri onunla yapacağın bu değneği eline alacaksın." Fakat 7: 9'a göre, bu değnek Hârûn'a verilmiş ve bununla mucizeler göstermiştir.

2) Mûsâ (a.s.) ile Firavun arasında geçen birinci konuşma 5. babda verilmiş; fakat Hz. Mûsâ'nın tevhid ilkesi ile söylediklerine hiç değinilmemiştir. Firavun'un, "Rab kimdir ki İsrâili salıvermek için onun sözünü dinleyeyim? Ben Rabbi tanımam." sorusuna karşılık, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn sadece: "İbranilerin Allah'ı bize rastgeldi" demekle yetinmişlerdir. (5: 2-3)

3) Sihirbazlarla karşılaşma şu birkaç cümle ile geçirilmiştir: “Ve Rab, Mûsâ’ya ve Hârûn’a dedi: Firavun, kendiniz için bir mucize gösterin diye size söyleyeceği zaman, Hârûn’a diyeceksin; değneğini al ve yılan olsun diye Firavun’un önüne at. Mûsâ ile Hârûn, Firavun’un yanına girdiler ve Rabbin öğrettiği gibi öyle yaptılar. Hârûn değneğini Firavun’un ve kullarının önüne yere attı ve yılan oldu. Firavun da hikmetli adamları ve efsuncuları çağırdı. Mısır’ın sihirbazları da büyülerini öyle yaptılar. Her biri değneğini attı ve yılan oldu. Fakat Hârûn’un değneği onlarınkini yuttu.” (7: 8-12)

Bununla Kur’ân’daki versiyonu karşılaştırsak, Kitâb-ı Mukaddes’te karşılaşmanın asıl amacının eksik olduğu görülür. Çünkü bu karşılaşmanın bayram gününde herkese açık bir meydana ve kararlaştırılmış bir zamanda yapıldığına değinmez. Sihirbazların Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn’un Rabbine iman ettikleri ve ağır işkence tehditlerine rağmen imanlarında sebat ettikleri ile ilgili de hiçbir şey yoktur.

4) Kur’ân’a göre Hz. Mûsâ, İsriloğulları için tam özgürlük istemişti; fakat Kitâb-ı Mukaddese göre, onun isteği suydı: “Rica ederiz; çölde üç günlük yol gidelim ve Allah’ımız Rabb’e kurban keselim.” (5:3)

5) 11. ve 14. bablarda, Mısır’dan çıkış ve Firavun’un denizde boğulması ile ilgili olayın ayrıntıları yer almaktadır. Bunlar Kur’ân’da kısaca ele alınan olaylarla ilgili bazı yararlı bilgi ve ayrıntıları içermektedir; fakat aynı zamanda bazı garip karışıklıklar da yer almaktadır. Mesela, 14: 15-16’da asâ (değnek) tekrar Mûsâ’nın eline gelir ve ona şöyle emretilir: “... değneğini kaldır, elini denizin üzerine uzat ve onu yar; ve İsrâiloğulları denizin ortasına kuru yerden gireceklerdir.” Fakat 21-22. cümlelerde de şöyle denmektedir: “Mûsâ deniz üzerine elini uzattı ve Rab bütün gece kuvvetli şark yeli ile denizi geri çevirdi ve denizi kara etti ve sular yarıldı. Ve İsrâiloğulları kuru yerden denizin ortasına girdiler. Sular sağlarından ve sollarından onlara duvar oldu.”

Burada denizin bir mucize sonucu mu yoksa güçlü bir “doğu rüzgârı” tarafından mı ikiye ayrıldığı açığa çıkmamaktadır. Ki zaten hiçbir rüzgârın ortadan kuru bir alan bırakacak şekilde denizi ikiye böldüğüne rastlanmamıştır.

Bu olayların Talmud’da ele alındığı şekliyle incelenmesinde de fayda vardır. Talmud’da anlatılan olaylar Kitâb-ı Mukaddes’tekinden farklıdır ve Kur’ân’da anlatılanlara daha yakındır. İkisi arasında yapılan karşılaştırmalı bir inceleme, birinin direkt olarak Allah’tan gelen vahye, diğeri-nin ise asırlardan beri nesilden nesile aktarılan ve tahrif olunan kaynaklara dayandığını meydana çıkarır. (bkz. H. Polano: *The Talmud Selecti-*

ons, sh. 150-154.)

56. Yolculuğun Kızıl Deniz'den Tûr'un eteklerine kadar olan bölümü ile ilgili olan kıssa burada atlanmıştır. Bu bölüm A'râf: 138-147'de ele alınmıştır. Orada İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'ya: "Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilâhları gibi sen de bize bir ilâh yap", dediklerine de değinilmiştir. (A'râf: 138 ve an: 98)

57. Yani Tûr'un doğu tarafında.

58. Bakara: 51 ve A'râf: 142'ye göre, Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları'nın liderlerinden kendilerine verilen ilâhî emirlere uymaları için kesin söz alınmış ve Tur Dağı onların üzerine yükseltildi. (Bakara, an: 71)

59. Ayrıntılar için bkz. Bakara, an: 73 ve A'râf, an: 119 Kitâb-ı Mukaddes'e göre İsrâiloğulları Elim ve Sina arasındaki çölden geçerken, menn ve selva onlara lutfedilmiş ve bu tam 40 sene devam etmiştir. Çıkış'a göre şöyle gönderilmiştir:

"Ve vaki oldu ki, akşamleyin bıldırcınlar çıkıp ordugâhı kapladılar ve sabahleyin ordugâhın etrafında çiğ düşmüştü. Ve düşmüş olan çiğ kalkınca, işte çölün yüzünde, toprağın üzerinde kırağı gibi küçük bir şey vardı. İsrâiloğulları görüp birbirine dediler: Bu menn'dir; çünkü o nedir bilemediler. Mûsâ onlara dedi: Bu, Rabb'in yemek için size verdiği ekmektir... ve İsrâiloğulları onun adını *menn* koydular. O kişniş tohumu gibi beyaz ve lezzetli, ballı yufka gibi idi." (16: 13-15, 31)

Sayılar'da ise aşağıdaki ayrıntılar yer almaktadır: "... dolaşır ve onu devşirirlerdi; değirmende öğütürler yahut havanda döverlerdi ve tence-rede haşlarlardı; ondan pideler yaparlardı; tadı taze yağ tadı gibi idi. Geceleyin ordugâh üzerine çiğ düştüğünde menn de düşerdi." (11: 8-9) Allah'ın İsrâiloğulları'na "menn" ve "selva" göndermesi bir mucizedir. Çünkü onların normal bir şekilde yiyecek bulmaları mümkün değildi. Nitekim günümüzde bölgede yapılan araştırmalarda, bu tür bir yiyeceğin varlığına ait bilgiler bulunmamıştır. Ancak o bölgede bazı sahtekâr tüccarlar, bugün turistlere "menn" adıyla helva satarak, bu hususu istismar etmektedirler.

60. Bu ayete göre bağışlanma için 4 şart vardır:

- 1)Tevbe: İsyân, itâatsizlik, şirk ve küfürden sakınmak,
- 2) İman: Allah'a, Rasûlü'ne, Kitab'a ve âhiret gününe samimiyetle inanmak.
- 3) Sâlih amel: Allah'ın ve Rasûlü'nün emirlerine uygun işler yapmak,
- 4) Hidâyet: Sebatla doğru yolu takip etmek ve yanlış yola sapmaktan sakınmak.

وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَمُوسَى ﴿٦١﴾ قَالَ هُمْ
أُولَاءِ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ﴿٦٢﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ
فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى
قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَلْقَوْمِ آلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا
أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّنْ
رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِي ﴿٦٤﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا
وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أُوزَارًا مِّنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى
السَّامِرِيُّ ﴿٦٥﴾

- 83 “Ey Mûsâ!⁶¹ Seni kavminden çabucak ayrılıp gelmeye sevk eden nedir?”⁶²
- 84 Dedi ki: “Onlar arkamda izin üzerindedirler, hoşnut kalman için, sana gelmekte acele ettim Rabbim.”
- 85 Dedi ki: “Biz senden sonra kavmini deneme (fitne)den geçirdik; Sâmirî⁶³ onları şaşırtıp saptırdı.”
- 86 Bunun üzerine Mûsâ, kavmine oldukça kızgın, üzgün olarak döndü. Dedi ki: “Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmadı mı?⁶⁴ Size (verilen) söz (ya da süre) pek uzun mu geldi?⁶⁵ Yoksa Rabbinizden üzerinize kaçınılmaz bir gazâbın inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz sözden caydınız?”⁶⁶
- 87 Dediler ki: “Biz sana verdiğimiz sözden kendiliğimizden dönmedik; ancak o kavmin (Mısır halkının) süs eşyalarından birtakım yükler yüklenmiştik; biz onları (ateşe) attık,⁶⁷ böylece⁶⁸ Sâmirî de attı.”

AÇIKLAMA

61. Buradan itibaren, 81-82. ayetlerle bölünen konuya yine devam edilmektedir. İsrâiloğulları'na, Tur Dağı'nın sağ tarafında durmaları ve kırk gün sonra Allah'ın emirlerini alacakları söylenmiştir.

62. Hz. Mûsâ, Rabbini görme hevesiyle mümkün olduğu kadar çabuk varabilmek için yolda onlardan ayrılmış ve buluşma yerine yalnız ulaşmıştır. Bu buluşmayla ilgili ayrıntılar için bkz. A'râf: 143-145. Burada sadece İsrâiloğulları'nın buzağıya tapmaları ile ilgili bölüm yer almıştır. Bu olayın burada anlatılmasının nedeni, Mekkelilere puta tapıcılığın nasıl başladığını ve Allah'ın elçisinin böyle bir kötülükle nasıl mücadele ettiği anlatılmaktadır.

63. Kelimenin sonundaki (ye) harfinden Sâmirî'nin (o kimsenin) asıl ismi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Arapça'da bu harf kişinin memleketi, kavmi ve akrabalarıyla olan ilgisini göstermek için kelimenin sonuna eklenir. Bundan başka, baştaki (el) belirlilik takısı da, Sâmirî'nin aynı kabile veya memlekete mensub birçok kişiden sadece biri ve altın buzağıya tapmayı icad eden kimse olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu konuda daha fazla açıklama yapmaya gerek yoktur; fakat bazı Hıristiyan misyonerler ve Batılı oryantalistler, Kur'an'ı ve Peygamber'i (s.a.) bu konuda çok eleştirmişlerdir. Onlar şöyle diyorlar (Allah korusun): "Bu, Kur'an'ın yazarı olan Muhammed'in cehâletini gösteren delillerden ve Kur'an'da yer alan tarih hatalarından biridir." Onlar bu saçma eleştiriyi, Sâmirî'nin, İsrâil Krallığı'nın başkenti olan ve bu olaydan çok sonra M.Ö. 925'de kurulan Sâmiriyeli bir adam olduğu fikrine dayandırmaktadırlar. Bundan yüzlerce yıl sonra İsrâiloğulları'yla yabancıların karşılıklı evlenmeleri sonucu Sâmiriyeliler diye bir nesil türemiştir. Sâmirîler altın buzağıya taptıkları için, bu eleştiriler Peygamber'i (s.a.) sadece kulluktan dolma duyduğu şeylerden yararlanarak bu hikâyeyi uydurmakla suçlamaktadır. Bu eleştiriciler, Hz. Peygamber'in bu konuda komşu kabilelerden bir şeyler duyduğunu ve daha sonra Kur'an'ın içine soktuğunu söylemektedirler. Sadece bu değil, onlar Kısra'nın adamlarından biri olan Hâmân'ın, Kur'an'da Firavun'un veziri olarak geçtiğini de söylerler. Ne yazık ki bu sözde bilgiler, eski zamanlarda bir kabile veya bir yerde aynı isimle anılan sadece bir kimse olduğunu ve aynı isme sahip başkası veya başkaları olabileceği ihtimalinin yok olduğunu düşünüyorlar. Bunlar, Hz. İbrâhim zamanında Irak ve çevresine Sümerliler diye bir

grup insanın yerleştiğini bilmiyorlar veya bilmek istemiyorlar. Hz. Mûsâ zamanında Irak'tan Mısır'a göç etmiş, Sâmirîler diye bir topluluk yaşamış olabilir. Bunun yanı sıra, Kitâb-ı Mukaddes'e göre (I Krallar, 16: 24) Sâmiriyye şehri Semer'den alınan bir tepe üzerine kurulmuş ve ondan sonra Sâmiriyye adını almıştır. Bu da, Sâmiriyyeliler ortaya çıkmadan Semer (veya Sümer) adında bir topluluğun yaşadığını ve bunlardan bazı kabilelerin "Sâmirî" adını almasının mümkün olduğunu göstermektedir.

64. Yani, "Allah nimetlerini size göstermek üzere verdiği sözü tutmadı mı? Mesela sizi sağ salım Mısır'dan çıkardı ve sadece sizi esaretten kurtarmakla kalmadı; aynı zamanda düşmanlarınızı tamamen yok etti. Size çölde ve dağlık bölgelerde rızık verdi." Bu şöyle de tercüme edilebilir. "Allah sizinle iyi bir sözleşme yapmadı mı?" O zaman şu anlama gelir: "Size Hidâyet ve Şeriat vermeyi vaad etti: Bu sizin iyiliğiniz ve hayrınız için güzel bir ahid değil miydi?"

65. Yani, "size bu büyük nimetlerin verilmesinin üzerinden çok uzun bir zaman mı geçti ki, onları unuttunuz? Düşmanınızın size işkenceler yapmasının üzerinden uzun yıllar mı geçti ki, böyle bir şirke yöneldiniz?" Bu cümle şöyle de tercüme edilebilir: "Allah'ın va'dinin yerine gelmesi için çok uzun süre mi beklemeniz gerekiyor ki bu denli sabırsızlandınız?" Bu durumda anlam şu olur: "Allah'ın hidâyet va'dinin yerine gelmesi için çok uzun süre beklemeniz gerekmiyordu. Bu nedenle yaptığınız iş için hiçbir özrünüz yoktur."

66. Bu ahid, her topluluğun kendi peygamberi ile, onun getirdiği hidâyete uyacağına ve Allah'dan başkasına ibâdet etmeyeceğine dair yaptığı anlaşmadır.

67. Bu özür, Sâmirî'nin icâd ettiği şirke bulaşan kimseler tarafından öne sürülmüştür. Onlar şöyle demek istiyorlardı: "Biz zînetlerimizi bir buzağı yapmak niyetiyle atmadık; onlardan ne yapılacağını da bilmiyorduk. Fakat buzağı önümüze getirildiğinde ister istemez şirke bulaştık."

"O kavmin süs eşyalarından birtakım yükler yüklenmiştik." diye tercüme ettiğimiz metin şu anlama gelir: "Erkeklerimizin ve kadınlarımızın Mısırlılar gibi taktıkları süs eşyaları, çöldeki yolculuğumuz sırasında bize çok ağır geldi. Onlara ne yapacağımızı bilemiyorduk; çünkü çölde onlarla birlikte yolculuk yapmamız çok zordu." Fakat Kitâb-ı

Mukaddes'e göre bu zinetler, İsrâiloğulları'ndan her ailenin Mısırlı bir komşusundan şu niyetle aldığı süs eşyalarından oluşuyordu: "... ve oğullarınızı ve kızlarınızı onlarla süsleyeceksiniz ve Mısırlıları soyacaksınız... Her adam kendi komşusundan ve her kadın kendi komşusundan gümüş şeyler ve altın şeyler istesin... ve Rab Mısırlıların kalbine acıma duygusunu yerleştirdi... ve istediklerini verdiler ve Mısırlıları soydular." Bu Mûsâ'nın tavsiyesi doğrultusunda olmuştu ve Mûsâ'ya da "soylu amel"i işlemeyi Rabbi emretmişti. (Çıkış 3: 14-22, 11: 2-3, 12: 35-36)

Ne yazık ki Müslüman müfessirlerden bazıları da, bu ayeti yukarıda değinilen Kitâb-ı Mukaddes'teki haberler doğrultusunda yorumlamışlardır. Onlar, İsrâiloğulları'nın, Allah'ın kendilerine lutfettiği bir "ganimet" olarak Mısırlı komşularından ödünç aldıkları zinetlerin ağırlığını yüklediklerini söylerler.

Bize göre bu ayet şu anlama gelmektedir: "İnsanlar, süs eşyalarını üzerlerinde taşımaktan yorgun düştüklerinde, tüm süs eşyalarının bir yere toplanmasına ve herkesin ne kadar gümüş ve altını olduğunun da not edilmesine karar verdiler; toplanan zinetler daha sonra eritilecek ve çubuklar halinde getirilip yük hayvanlarının üzerine yüklenecekti." Buna uygun olarak süs eşyalarını getirmiş ve ortak bir yere yığmış olabirler.

68. Sözün gelişinden, insanların cevabının "Onları attık" ifadesi ile bittiği ve paragrafın sonuna dek kıssanın geri kalanını bizzat Allah'ın anlattığı anlaşılmaktadır. Bundan anlaşıldığına göre, herkes Sâmirî'nin ne yapacağını bilmeksizin süs eşyalarını getirip onun önüne yığıyordu. Bundan sonra Sâmirî zinetleri eritti ve ona sığır gibi böğüren bir buzağı şekli verdi. Daha sonra Sâmirî: "Bu sizin tanrınız! Kendi kendine meydana geldi; çünkü ben, sadece altınları ateşe attım" diyerek insanları kandırdı.

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمُ وَإِلَهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَتَقَوِّمُوا إِنَّمَا فَتِنتُمْ بِهِ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾ قَالَ يَلَهْجُرُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ ۖ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾

- 88 Böylece onlara böğürmesi olan bir buzağı heykeli döküp çıkardı; “İşte, sizin de ilâhınız, Mûsâ’nın da ilâhı budur! Fakat (Mûsâ) unuttu” dediler.
- 89 Onun kendilerine bir sözle cevap vermediğini ve onlara bir zarar veya fayda sağlamaya gücü olmadığını görmüyorlar mı?
- 90 And olsun, Hârûn bundan önce onlara: “Ey kavmim! Gerçekten siz bununla fitneye düşürüldünüz (denendiniz). Sizin asıl Rabbiniz Rahmân (olan Allah)’dır; şu halde bana uyun ve emrime itâat edin” demişti.
- 91 Demişlerdi ki: “Mûsâ bize geri gelinceye kadar ona (buzağıya) karşı bel büküp önünde eğilmekten kesinlikle ayrılmayacağız.”⁶⁹
- 92 (Mûsâ da gelince:) “Ey Hârûn!” demişti. “Onların saptıklarını gördüğün zaman seni (onlara müdahale etmekten) alıkoyan neydi?”
- 93 “Niye bana uymadın, emrime baş mı kaldırdın?”⁷⁰

AÇIKLAMA

69. Kur’ân burada Hz. Hârûn’u buzağıya tapınmak günahından tamamen temize çıkarır. Fakat bunun tersine Kitâb-ı Mukaddes, altın buzağının yapılmasından ve ona tapınılmasından sadece onu sorumlu tutar. Çıkış’da şöyle bir pasaj yer alır:

“Kavim, dağdan inmek için Mûsâ’nın geciktiğini görünce Hârûn’un yanına toplandılar ve dediler ki: Kalk bizim için ilâh yap, önümüzden gitsinler. Çünkü Mûsâ’ya, bizi Mısır’dan çıkaran bu adama ne olduğunu bilmiyoruz. Hârûn onlara dedi: Karılarınızın ve oğullarınızın ve kızlarınızın kulaklarındaki altın küpeleri çıkarın ve onları bana getirin. Bütün kavim kendi kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkardılar ve onları Hârûn’a getirdiler. Hârûn onu ellerinden aldı ve oymacı aletiyle ona biçim verdi ve onu dökme bir buzağı yaptı. Dediler ki: Ey İsrâîl! Seni Mısır diyarından çıkaran ilâhların bunlardır, Hârûn onu gördü ve onun önünde bir mazbah yaptı ve ilan edip şöyle dedi: Yarın Rabb’e bayramdır.” (Çıkış, 32: 1-5)

Sâmîrî’nin gerçek adının Hârûn olması ve daha sonraları İsrâîloğulları’nın bunu Peygamber Hârûn ile karıştırmış olmaları mümkündür. O halde Kur’ân, Hz. Hârûn’u bu günahdan temize çıkarak Yahudi ve Hıristiyanlara bir lütuf göstermektedir. Fakat Hıristiyan misyonerleri ve oryantalistler, hâlâ Kur’ân’ın burada bir tarihî hata yaptığını ve buzağının İsrâîloğulları arasında mübarek bir peygamber tarafından yapıldığını iddia etmektedirler. İnatçılık ve gözü kapallılıklarından, bunun Kitâb-ı Mukaddes’e göre bile büyük bir günah olarak kabul edildiğini unutmaktadırlar. (Çıkış, 32: 21) Aynı babdan biraz daha okunduğunda, Kitâb-ı Mukaddes’in kendisiyle çelişki içinde olduğu görülür. Çıkış 32: 27-29’da Hz. Mûsâ’nın (a.s.) Levililere, buzağıya tapanların hepsini, kardeşlerini ve akrabalarını öldürmeyi emrettiği yazılıdır. Bu emre uyularak o gün üç bin adam ölmüştür.

Şimdi de şöyle bir soru yöneltilebilir: “Eğer buzağıya tapmayı icad eden Hârûn Peygamber ise, neden bu cezalandırma sırasında öldürülmemiştir? Levililer neden Hz. Mûsâ’dan, kardeşi ve bu günahın asıl sahibi olan Hârûn’u kendi akrabaları gibi öldürmek için izin almadılar? Kitâb-ı Mukaddes, bundan sonra Hz. Mûsâ’nın Rabb’e giderek onların günahlarının bağışlanması için dua ettiğini, eğer duası kabul olmazsa Rabb’dan kendisini yaşayanlar listesinden silmesini istediğini yazmaktadır. Rab şöyle cevap vermiştir: “Bana karşı kim suç işlediyse, onu kitabımdan sileceğim.” (Çıkış 32: 31-33) Kitâb-ı Mukaddes’den Hârûn’un isminin silinmeyeceğini, ona ve soyundan gelenlere Mâbed’in koruyuculuğunun teslim edildiğini öğrenmekteyiz (Sayılar, 18: 1-7). İşte bu nedenle Kitâb-ı Mukaddes kendi kendisiyle çelişmekte ve aslında Hârûn’un temize çıkmasında Kur’ân’ı desteklemektedir.

70. “Emir”. Mûsâ’nın Tur’a giderken kardeşi Hârûn’u vekil olarak bıraktığında ona verdiği direktiflerdir: “Kaviminde benim yerime geç, ıslâh et ve bozguncuların yolunu tutma.” (A’râf: 142)

قَالَ يَبْنَؤُمْ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ
فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٤١﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ
يَسْمِيرِيُّ ﴿٤٢﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً
مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٤٣﴾

- 94 Dedi ki: “Ey annemin oğlu! Sakalımı ve başımı tutup yolma.”⁷¹ Ben, senin; ‘İsrâiloğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü önemsemedin’ demenden endişe edip korktum.”⁷²
- 95 (Mûsâ) Dedi ki: “Ya senin amacın nedir ey Sâmirî?”
- 96 Dedi ki: “Ben onların görmediklerini gördüm, böylece elçinin izinden bir avuç alıp onu atıverdim; böylelikle bana bunu nefsim hoş giden (bir şey) gösterdi.”⁷³

AÇIKLAMA

71. Biz bu ayeti tercüme ederken Hz. Mûsâ’nın, Hz. Hârûn’dan yaşça küçük, vazife itibariyle büyük olduğunu dikkate aldık.

72. Hz. Hârûn’un bu cevabından, tefrikayı önleme amacıyla şirke taviz verdiği kesinlikle anlaşılmaz. Kur’ân’dan böyle bir anlam çıkarmaya çalışan bir kimse hidâyeti değil, dalâleti elde etmiş olur. Dolayısıyla Hz. Hârûn’un bu ifadesi “Niçin benden emir almayı beklemedin?” şeklinde de yorumlanabilir. Hz. Hârûn’un bu cümlesini tam anlamıyla kavrayabilmek için, bu ayetin yanı sıra A’râf Sûresi 150. ayeti de okumalıyız. Orada Hz. Hârûn (a.s.) şöyle demektedir: “Annemoğlu! Bu topluluk beni zayıflattı ve nerdeyse beni öldürmeye giriştiler. Bari sen de düşmanları sevindirecek bir şey yapma ve beni de bu zâlimler topluluğuyla bir sayma.” Eğer bu iki ayet birlikte okunursa, olayın gerçek şekli kolayca anlaşılabilir: Hârûn (a.s.) halkı buzağıya tapmaktan elinden geldiğince alıkoymaya çalıştı; fakat onlar Hârûn’a (a.s.) karşı geldiler ve nerdeyse onu öldüreceklerdi. Onların aralarında bir ayrılık olmasından korkarak, Hz. Mûsâ’nın döndüğünde kendisini durumu daha da kötüleştirmekle ve onun yokluğunda kontrolü sağlamamakla suçlamaması için o gelene kadar sessiz kaldı. A’râf: 150’deki cümle, topluluğun içinde iki kardeşin çok sayıda düşmanı olduğuna işaret etmektedir.

73. Bu ayetin tefsiri ile ilgili çok farklı görüşler öne sürülmüştür. Selef-ten, onların takipçilerinden çoğu müfessire göre bu ayet şu anlama gelir. “Sâmirî, Elçiyi (Cebrâil) geçerken gördü ve onun ayak izinden bir avuç toprak alıp altın buzağının üzerine serpti. Bu, buzağıda hayat oluşmasına neden oldu ve buzağı inek gibi böğürmeye başladı.” Kur’ân, aslında, bu olayın gerçekten meydana geldiğini söylemez; sadece Hz. Hârûn’un büyük günah nedeniyle Sâmirî’yi sorgulaması sırasında aldığı cevap içinde zikreder.

Sâmirî’nin sözlerini şu şekilde tefsir edenler de vardır: “Ben Elçide (Mûsâ Peygamber) veya onun imanında, başkalarının görmedikleri bir zayıflık gördüm. Bu nedenle belli bir yere kadar onun ayak izlerini takip ettim. Fakat daha sonra onun yolunu terk ettim.” Bu yorum büyük bir ihtimalle ilk olarak Ebû Müslim İsfehânî tarafından öne sürülmüştür. Daha sonra İmam Râzî buna tefsirinde sadece değinmekle kalmamış, aynı zamanda bu görüşü kabul etmiştir. Bugün de Kur’ân’ın apaçık anlamları yerine çok uzak yorumları kabul etme taraftarı olan bazı modernist tefsirciler de bu görüştedirler. Bu insanlar, Kur’ân’ın bilinmez, muamma gibi karmakarışık bir dille değil; apaçık, sarîh ve anlaşılır bir Arapça ile gönderildiğini unutmaktadırlar. O halde Kur’ân metindeki sözleri, onların verdiği anlamda kullanmış olamaz; çünkü bu kelimelerin kullanılışı bu ilgisiz ve çok uzak yorumu destekler nitelikte değildir. Bu müfessirlerin asıl söylemek istedikleri şey, Allah’ın kendi sözlerini gereği gibi açık bir şekilde ifade edemediğidir. Bu nedenle onlar “bilim” adamlarının alayından kurtarmak için Allah’ın imdadına yetişmek istiyorlar (Allah korusun.)

Eğer ayeti yer aldığı geniş çerçeveye içinde inceleyecek olursak, Sâmirî’nin, bu saptırıcı planı uzun uzun düşündükten sonra uygulamaya koyan bir hilekâr olduğunu kolayca anlayabiliriz. O iyi bir sanatkâr olduğu için, yaptığı altın buzağının inek gibi böğürmesini sağlamış ve câhil, basit insanları kandırmayı başarmıştır. Sâmirî sadece bununla da kalmamış, diğer insanların göremediklerini gördüğünü söylemiş ve Elçi’nin ayak izlerinden bir avuç toprak alıp buzağının üzerine atarak onun canlı bir buzağı gibi ses çıkarmasını sağladığı masalını uydurmuştur. Burada “Elçi” (Rasûl) kelimesiyle Mûsâ’yı (a.s.) kastetmiş ve ayak izlerinin mucizevî olduğunu söyleyerek ona yaltaklanmak istemiş olması mümkündür. Sâmirî böyle söyleyerek çok gizli bir hileye başvuruyordu. O, Hz. Mûsâ’ya böyle bir yem sunarak, Hz. Mûsâ’nın ayak izinin mucizesinin durumundan gurur duymasını ve bunları kendi mucizesinin propagandası için kullanılmasını istiyordu. Fakat gerçek şu ki, Kur’ân tüm bunları Sâmirî’nin bir tuzağı olarak sunmuştur ve bunun gerçekten meydana geldiğine dair hiçbir işarete yer vermemiştir. Sâmirî’nin bu sözüne karşı Hz. Mûsâ’nın tepkisi, Hz. Mûsâ’nın bunu hile için uydurulmuş bir hikâye olarak kabul ettiğini göstermektedir. Bu nedenle de Hz. Mûsâ, Sâmirî’yi lanetlemiştir.

قَالَ فَأَذْهَبَ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ
 وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ ۖ وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ
 عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ
 الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾ كَذَلِكَ نَقُصُّ
 عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَنْ
 أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ خَلِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ
 لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ
 الْمُجْرِمِينَ يَوْمِئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾

- 97 Dedi ki: “Haydi çekip git, artık senin hayatta (hak ettiğin ceza: “Bana dokunulmasın”) deyip yerinmendir.”⁷⁴ Ve şüphesiz senin için kendisinden asla kaçınamayacağın (azâb dolu) bir buluşma zamanı vardır. Üstüne kapanıp bel bükerek önünde eğildiğin ilâhına bir bak; biz onu mutlaka yakacağız, sonra darmadağın edip denizde savuracağız.”
- 98 “Sizin ilâhınız yalnızca Allah’tır ki, O’nun dışında ilâh yoktur. O, ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır.”
- 99 Sana⁷⁵ geçmişlerin haberlerinden bir bölümünü böylece aktarıyoruz. Gerçekten, sana katımızdan bir zikir verdik.⁷⁶
- 100 Kim bundan yüz çevirirse, hiç şüphesiz kıyâmet günü o, bir günah yükü yüklenecektir.
- 101 O (yükün altı)nda ebedî olarak kalıcıdır. Bu, kıyâmet günü onlar için ne kötü bir yükür.⁷⁷
- 102 Sûr’a üfürüleceği gün,⁷⁸ biz suçlu günahkârları o gün, (yüzleri kara, gözleri) gömgök (kaskatı ve kör) olarak toplayacağız.⁷⁹

AÇIKLAMA

74. Buradaki sözler, onun sadece hayattan sürgün edildiğini değil, aynı zamanda bir sürgün olduğunu, herkese bildirmek zorunda bırakıldığını da göstermektedir. Levililer de şu sözler yer alır:

“Ve kendisinde cüzzam hastalığı olan adamın esvabı yırtılacak, saçları çözülecek ve üst dudağını kapayıp ‘Murdar, murdar!’ diye bağırarak. Hastalık kendisinde devam ettiği bütün günlerde murdar olacaktır, pistir; yalnız başına oturacaktır. Meskeni ordugâhın dışında olacaktır.” (13: 45-46)

Buradan, onun gerek Allah’tan bir azâb olarak cüzzam hastalığına uğratılmış olsun, gerekse ona verilen ceza ahlâkî bakımdan onun bir “yara” bir “miskin” olarak görülmesi olsun, her iki durumda da kendisinin pis ve murdar olduğunu, “Bana dokunmayın” diye insanlara bildireceği anlaşılmaktadır.

75. Burada Mûsâ (a.s.) kıssası sona ermekte ve kıssanın araya girerek böldüğü konu yine devam etmektedir.

76. Yani, bu sûrenin başlangıcında, Hz. Muhammed’i (s.a.) güç durumda bırakmak için indirilmediği ve Allah’tan korkanlar için bir öğüt olduğu belirtilen Kur’ân.

77. Burada insanlara, Kur’ân’dan yüz çeviren ve onun hidâyetini reddeden kimsenin Allah’a ve Rasûlü’ne değil, sadece kendisine zarar verdiği ve Kur’ân’ın mesajını reddeden herkesin kaçınılmaz olarak âhîrette cezalandırılacağı bildirilmektedir. Bu uyarı her toplum, her ülke ve her çağ için geçerlidir. Çünkü Kur’ân mesajının ulaştığı birey veya toplum için iki seçenek söz konusudur. Onu ya kabul ederler, ya da reddederler; üçüncü bir yol yoktur.

78. Kıyamet gününde üflenecek olan “sûr”, orduda askerleri toplamak veya dağıtmak için çalınan boruya benzetilebilir. Bu kelimeler ve kavramlar, insanlar bu tür kavramlara yakın oldukları için kullanılmışlardır. Bu nedenle “sûr”un bugünkü boru ve çanlarla aynı olduğunu düşünmek yanlıştır.

79. Bazı müfessirlere göre bu ifade, şu anlama gelir: “Günahkârların vücutları, sanki içlerinde bir damla kan kalmamış gibi bembeyaz olacaktır.”

يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا
 عَشْرًا ۖ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ
 لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ۚ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي
 نَسْفًا ۚ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۚ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا
 أَمْتًا ۚ

- 103 “(Dünyada) Yalnızca on (gün) kaldınız” diye kendi aralarında fısıldaşacaklar.⁸⁰
- 104 Onların sözünü ettiklerini biz daha iyi biliyoruz.⁸¹ Tutulan yol bakımından onların daha üst olanları ise: “Siz yalnızca bir gün kaldınız” derler.⁸²
- 105 Sana dağlar hakkında soruyorlar. De ki: “Benim Rabbim, onları darmadağın edip savuracak.”
- 106 “Yerlerini bomboş, çırılçıplak bırakacaktır.”
- 107 “Orada ne bir eğrilik göreceksin, ne de bir tümsek.”⁸³

AÇIKLAMA

80. Asıl metin şu şekilde de yorumlanabilir: “Ölümünüzden sonra, şimdiye kadar en fazla on gün kaldınız.” Bizim mealde benimsediğimiz yorum Mü'minûn Sûresi, 112-113. ayetler tarafından desteklenmektedir: “Allah onlara: ‘Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?’ diye sorar, onlar: ‘Bir gün ya da bir günün birazı kadar kaldık; sayanlara sor.’ derler.” İkinci yorumu ise, Rum Sûresi 55-56. ayetler desteklemektedir: “Kıyametin kopacağı gün günahkârlar tek bir saatin dışında yaşamadıklarına and içerler. İşte onlar dünyada da böyle aldanıyorlardı. Kendilerine ilim ve iman verilenler ise dediler ki: And olsun siz Allah'ın kitabında yazılı süre boyunca dirilme gününe kadar yaşadınız, işte bu da dirilme günüdür. Ancak siz bilmiyordunuz.” Bu iki yorum da Kur'ân'da birçok ayetlerce desteklenmektedir. Bunlardan, günahkârların hem dünya hayatını, hem de ölümle tekrar diriliş arasında geçen süreyi çok kısa bulacakları anlaşılmaktadır. Onlar dünya hayatını çok kısa bulacaklardır; çünkü tüm beklentilerinin tersine, âhirette dünyada iken yalanladıkları ebedî hayat-

la karşı karşıya geleceklerdir. Bu hayat için hiçbir hazırlık yapmadıklarından, dünyada kendilerine verilen kısa hayatın zevkleri uğruna ebedî hayatı kaybettiklerini anlayarak pişman olacaklardır. Ölümle tekrar diriliş arasında geçen süreye gelince, günahkârlar bu süreyi de çok kısa bulacaklardır. Çünkü onlar “sûr”a üflenmesiyle yeryüzündeki şuuruzluklarından veya son uykularından uyarıldıklarını hayâl edeceklerdir. Tekrar diriliş gününün geleceğini hiç ummadıkları için, “sûr”un, mahşer gününün bir habercisi olduğunu kavrayamayacaklardır. Tam tersine onlar, bu günün çok saçma olduğunu söyleyip alay ederlerdi.

81. Burada, duyanların şu şüphesini ortadan kaldırmak için bir parantez açılmaktadır: “Mahşer alanında insanların gizli gizli konuşacakları şeyler bugün nasıl bilinebilir?”

82. Burada, bazılarının yönelttikleri soruyu cevaplandırmak için yine bir parantez açılmaktadır. Bundan, bu sûre okunduğu sırada alay etmek isteyen birinin şöyle bir soru yönelttiği anlaşılmaktadır: “Bu yüksek dağlar, kıyamet gününde nereye gidecek? Çünkü sizin söylediğinize göre, o gün bütün insanlar dümdüz bir alanda toplanacaklarmış.” Bu sorunun arka planının anlaşılabilmesi için, bu sûrenin nâzil olup ilk okunduğu yer olan Mekke’nin etrafının dağlarla çevrili bir yer olduğuna dikkat edilmelidir. Bu sorunun cevabı hemen arkadan gelmektedir. “Allah onları darmadağın edip savuracak ve yerlerini bomboş çırılçıplak bırakıverecektir.”

83. Kur’ân’a göre, yeryüzü kıyamet gününde yepyeni bir şekle bürünecektir. “Yer düzlenecektir.” (İnşak: 3)

“Denizler fişkırtılıp taşırılacak (ve bütün su yerin dibine batacaktır.)” (İnfîtâr: 37)

“Denizler kaynatılacaktır” (Tekvîr: 6)

“Dağlar darmadağın edilip savrulacak ve yerleri bomboş, çırılçıplak kalacaktır. Ve yeryüzünde ne bir eğrilik göreceksin ne de bir tümsek.” (Tâ Hâ: 105-107)

“O gün yer başka bir yere dönüştürülecektir.” (İbrâhim: 48)

“Yer cennete dönüştürülecek ve ebedî olarak kalmaları için muttakîlere verilecektir.” (Zümer: 74)

Bu, yeryüzünün Allah’ın sâlih ve muttakî kullarına miras olmak üzere cennete dönüştürüleceğini gösterir. O gün tüm dünya bir ülke olacak ve bugün sayısız vatan ve ülkeleri birbirinden ayıran ve insanları birçok kabile, ırk ve sınıflara ayıran çöller, nehirler, okyanuslar ve dağlar olmayacaktır. İbn Abbâs ve Katâde de, cennetin bu dünyada yaratılacağı görüşündedirler. Ayrıca onlar “Sidretü’l-Müntehâ”daki, barınılacak cennet onun yanındadır” (Necm: 14-15) ayetlerini, şehidlerin ruhlarının barındığı cennet olarak anlamaktadırlar.

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ
لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَعَةُ إِلَّا
مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ ۖ عِلْمًا ﴿١١٠﴾ ۖ وَعَنْتِ أَوُجُوهٌ لِلْحَيِّ
الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ
الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾
وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

- 108 O gün, kendisinden sapma imkânı olamayan çağırıcıya uyacaklar. Rahmân (olan Allah)'a karşı sesler kısılmıştır; artık bir hırıltıdan başka bir şey işitemezsin.⁸⁴
- 109 O gün, Rahmân (olan Allah)'ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefâati bir yarar sağlamaz.⁸⁵
- 110 O, önlerindeki de, arkalarındaki de bilir. Onlar ise, bilgi bakımından O'nu kavrayıp kuşatmazlar.⁸⁶
- 111 (Artık bütün) Yüzler, diri, kaim olanın önünde eğik durmuştur ve zulüm yüklenen ise yok olup gitmiştir.
- 112 Kim de bir mü'min olarak, sâlih olan amellerde bulunursa, artık o, ne zulümden korksun, ne de hakkının eksik tutulmasından.⁸⁷
- 113 Böylece biz onu, Arapça bir Kur'ân olarak indirdik⁸⁸ ve onda korkulacak şeyleri türlü şekillerde açıkladık; umulur ki korkup sakınırlar ya da onlar için düşünme (yeteneğini) oluşturur.⁸⁹

AÇIKLAMA

84. Arapça metindeki “همس” kelimesi, ayak sesleri ve mırıltılar gibi alçak sesleri kastetmek için kullanılır. Burada anlatılmak istenen ise, o

günde insanların ayak sesleri ve fısıltılar dışında ses çıkaramayacak kadar korku ve dehşet içinde olacaklardır.

85. Bu başka bir şekilde de yorumlanabilir: “O gün, Rahmân’ın dilediği hakkında şefâat edilmesine izin verdiği ve onun için konuşulmasından hoşlandığı kimse hariç hiç kimse hakkında yapılan şefâat kabul edilmez.”

Her iki yorum da aşağıdaki ayetlerle desteklenmektedir:

“İzni olmaksızın O’nun katında şefâatte bulunacak kimdir?” (Bakara: 255)

“Ruh ve meleklerin saflar halinde duracakları gün, Rahmân’ın kendilerine izin verdikleri dışında olanlar konuşamazlar. Konuşacak olan da doğruyu söyleyecektir.” (Nebe’: 38)

“Onlar kendisinden hoşnut olunandan başkası için şefâat edemezler ve Onun haşyetinden içleri titrer.” (Enbiyâ: 28)

“Göklerde nice melekler vardır ki, onların şefâatleri hiçbir şeyle yarar sağlamaz; ancak Allah’ın dileyip de razı olduğu kimseye izin verdikten sonra başka.” (Necm: 26)

86. Burada “şefâat” konusundaki sınırlamaların sebepleri anlatılmaktadır. Hiçbir melek, hiçbir peygamber, hiçbir aziz, ne de başka bir kimse, başkalarının hesap (amel) defterini bilmez ve bilemez. Diğer taraftan Allah, herkesin iyi ve kötü tüm amellerini, kimin cezayı kimin mükâfâtı ve ne kadar ceza ve mükâfâtı hak ettiğini bilir. Bu nedenle eğer şefâat için sınırsız bir özgürlük olsaydı, insanın yaratılış amacı tamamen anlamsız hale gelirdi. Bu ayete göre, şefâat kapısı tamamen kapatılmıştır. Sâlih insanların, bu dünyada yaptıkları gibi âhirette de diğer insanlara sempati göstermelerine izin verilmiştir. Fakat bu insanlar da şefâat için önceden Allah’ın iznini almalı ve doğru bir şefâatte bulunmalıdırlar.

87. Buradan, âhirette her insanın durumunun amellerine göre değerlendirileceği anlaşılmaktadır. Eğer, bir insan Allah’ın hakları, diğer insanların hakları veya kendi haklarına zulmetmiş ve adâletsizlikte bulunmuşsa, kendisine buna göre davranılacaktır. Diğer taraftan hem iman eden, hem de sâlih ameller işleyenler, haklarından mahrum bırakılacakları veya suçsuz oldukları halde cezalandırılacakları gibi bir korku ve şüphe duymamalıdırlar.

88. “Böylece... Kur’ân’ı...” Burada, bu sûrenin ilk bölümünde ve Kitab’ın diğer sûrelerinde de yer aldığı gibi, Kur’ân’ın böyle yüce konular ve hikmetli öğretilerle dolu olduğu anlatılmak istenmektedir.

89. Yani, Arapça Kur’ân, onları düşüncesizliklerinden uyarabilir ve onlar unuttukları dersleri tekrar hatırlayıp doğru yoldan saptıklarını anlayabilir ve bunun sonuçlarını kavrayabilirler.”

فَتَعَلَّى اللَّهَ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا

تَعْجَلُ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي
 عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَىٰ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ
 عِزْمًا ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ
 أَبَى ﴿١١٦﴾

- 114 Hak olan, biricik hükümdar olan Allah yücedir.⁹⁰ Onun vahyi sana gelip tamamlanmadan evvel, Kur'ân'ı (okumada) acele etme ve de ki: "Rabbim, ilmimi arttır."⁹¹
- 115 And olsun,⁹² biz bundan önce Âdem'e⁹³ ahid vermiştik; fakat o, unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık.⁹⁴
- 116 Hani biz meleklerle: "Âdem'e secde edin" demiştik, İblis'in dışında (diğerleri) secde etmişlerdi, o, ayak diretmişti.

AÇIKLAMA

90. Bu tür cümleler, Kur'ân'da genellikle bir bölümün sonunda, o bölümü Allah'ı övüp yücelterek bitirmek için yer alır. Konunun akışından bu bölümün "Gerçek Efendi" Melik ile bittiği açıkça anlaşılmaktadır.

91. Pasajın sonunda Melek, Peygamber'i (s.a.) Allah'ın emri ile vahiy sırasında beliren bir şeye karşı uyarıyor. Vahyin okunuşu sırasında uygun düşmediği için bu uyarı pasajın sonunda yapılmaktadır. Uyarının metninden, Peygamber'in (s.a.), Melek vahyi ona öğretirken o bölümü ezberlemeye çalıştığı ve kendi kendine tekrarladığı anlaşılmaktadır. Doğal olarak bu hareket, Peygamber'in (s.a.) vahyi dinlerken ve kavrarken dikkatinin dağılmasına neden olmuş olabilir. Bu nedenle vahyi öğrenmenin doğru şeklinin ona bildirilmesi gerekmiş ve ona vahyin geldiği sırada ezberlemeye çalışmaması söylenmiştir.

Bu cümle, Tâ-Hâ Sûresi'nin bu bölümünün nâzil olan ilk vahiylerden olduğunu göstermektedir. Çünkü ilk nâzil olan diğer sûrelerden, Peygamber'in, Kur'ân'ı vahyolunduğu sırada ezberlemeye çalıştığını ve Allah'ın onu bu konuda uyardığını öğrenmekteyiz. Örneğin, Kıyamet Sûresi 16-19. ayetlerde, Peygamber'e (s.a.) şöyle denilmektedir:

“Kur’ân’ı kavrayıp bellemek için aceleye kapılıp dilini onunla hareket ettirip durma. Hiç şüphesiz onu kalbinde toplamak ve onu sana okutmak bize aittir. Şu halde biz onu okuduğumuz zaman sen de onun okunuşunu izle. Sonra muhakkak onu açıklamak da bize aittir.” A’lâ Sûresi, 6. ayette de Hz. Peygamber, “Sana okutacağız, sen de unutmayacaksın” denilerek temin edilmektedir. Sonraları Peygamber (s.a.) vahyi nasıl okuyacağını öğrendikten sonra, bu durum bir daha meydana gelmemiştir. Bu nedenle sonraki sûrelerde bu konuyla ilgili uyarılar yer almamıştır.

92. Buradan itibaren, tahminen bir önceki bölümden bir müddet sonra nâzil olan yeni bir bölüm başlamaktadır. (Bkz. an: 90) Bu bölüm de Allah’ın emri ile Tâ-Hâ Sûresi’ne dahil edilmiştir; çünkü her ikisi de aynı konuyla ilgilidir. Her iki bölümün ortak noktaları şunlardır:

1) Her iki pasaj da insanlara “unutulmuş dersleri”, Allah’ın insanları yarattığında onlara öğrettiği gerçekleri (zikri) hatırlatmaktadır.

2) Her ikisi de şeytanın, insanları bu dersleri unutmaları için kandırdığını öğretmektedir. Şeytan ilk insanlara (Âdem ve Havvâ) bunu unutturarak başarıya ulaşmıştır ve o zamandan beri insan, hakikatleri tekrar tekrar unutmakta ve unutmaması için tekrar tekrar uyarılmaktadır.

3) Her iki pasaj da insana, nihâî kurtuluşunun bu “Öğüt”e (Zıkr) karşı takındıkları tavra bağlı olduğunu öğretmektedir.

4) Her iki bölüm de insanları, kayıtsız, istemeyerek yapılan hata ile; bile bile, kasten yapılan isyan ve bunların sonuçları arasında bir ayırım yapmaları konusunda uyarmaktadır. Eğer insan (Âdem [a.s.] ve Firavun’un sihribazları gibi) kendilerinin ezeli düşmanı olan şeytan tarafından aldatıldığını anlar ve hatasından pişman olup tevbe ederse affolunur. Fakat Firavun, Şeytan ve Sâmirî’de olduğu gibi, kasten yapılan isyanlar bağışlanmaz.

93. Hz. Âdem’in kıssası Bakara: 30-39, A’râf: 11-17, 189, Hicr: 28-42, İsrâ: 61-65 ve Kehf: 51-52’de yer almıştır. Fakat her yerde kıssanın anlatılan konuyla ilgili olan kısmı alınmış ve vurgulanmıştır. Bu nedenle bu kıssanın tam olarak anlaşılabilmesi için, tüm sûrelerdeki Âdem kıssaları ve bunlarla ilgili açıklamalar okunmalıdır.

94. Bu, Âdem’in kasdî bir isyanla değil, kararlılıktan yoksun olduğu için emre karşı geldiği anlamına gelir. O, “Ben Allah için bir bitkiye aldırmam; eğer bu onun emri ise öyle olsun. Ben dilediğimi yaparım. Benim özel meselelerime Allah nasıl karışmış?” gibi bir söz söylememiş; tam tersine o, Allah’ın emrini unuttuğu için doğru yoldan sapmıştır. Ve şeytanın aldatmalarında ısrar edip isyanında devam etmemiştir. Hemen sonra yaptığı tevbe de bunu göstermektedir.

فَقُلْنَا يَتَادُمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا
 يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ﴿١١٧﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا
 تَعْرِى ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى ﴿١١٩﴾ فَوَسَّوَسَ إِلَيْهِ
 الشَّيْطَانُ قَالَ يَتَادُمُ هَلْ أَذُوكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكُ لَّا
 يَبْلَى ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْءُ تُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ
 عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ﴿١٢١﴾

- 117 Bunun üzerine dedik ki:⁹⁵ “Ey Âdem! Bu gerçekten sana da, eşine de düşmandır;⁹⁶ sakın sizi cennetten sürüp çıkarmasın,⁹⁷ sonra mutsuz olursun.”
- 118 Şüphesiz ki, senin acıkmaman ve çıplak kalmaman orada (cennette kalmana bağlı)dır.”
- 119 Ve gerçekten sen burada susamayacaksın ve güneş altında yanmayacaksın da.”⁹⁸
- 120 Sonunda şeytan ona vesvese verdi;⁹⁹ dedi ki: “Sana sonsuzluk ağacını ve yok olmayacak bir mülkü haber vereyim mi?”¹⁰⁰
- 121 Böylece ikisi ondan yediler, hemen ardından ayıp yerleri kendilerine açılıverdi; üzerlerini cennet yapraklarından yamayıp örtmeye başladılar.¹⁰¹ Âdem, Rabbine karşı gelmiş oldu da şaşırıp kaldı.¹⁰²

AÇIKLAMA

95. Burada, Âdem’e verilen “Bu ağacın meyvesinden yeme” emrine değinilmemiştir. Diğer birçok yerde değinilen bu nokta burada atlanmıştır; çünkü burada asıl vurgulanmak istenen nokta, insanın zayıflığıdır. O öylesine zayıftır ki tüm uyarı ve öğütlere rağmen kolayca şeytan tarafından aldatılıp saptırılabilir.

96. Her ikisi de şeytanın düşmanları olduğunu biliyorlardı; çünkü Âdem, onun secdeye çağrıldığında nasıl isyan ettiğine ve şöyle dediğine şahid olmuşlardı: “Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.” (A’râf: 12; Sad: 76 ve Hicr: 33) “Bir çamur olarak yarattığın kimseye ben secde eder miyim? Şu bana karşı yücelttiğine bir bak.” (İsrâ: 61-62) Daha sonra şeytan, sadece kendisini üstün görmekle

yetinmedi ve Âdem'in soyundan gelenleri saptırarak üstünlüğünü isbât edeceğini söyledi ve bu tehdidi ile kıskançlığını göstermiş oldu. (A'râf: 16-17; Hicr: 36-41; İsrâ: 62-66; Sad: 82-83)

97. Burada her ikisi de emre itâatsizliğin âkıbeti ile uyarılmaktadır.

98. İşte cennetten indirildiklerinde çekecekleri zorluk ve zahmetin açıklaması budur. Burada, cennetteki yüce ve erişilmez nimetlerin hepsini saymak yerine, sadece hayatın dört temel ihtiyacına değinilmektedir: yeme, içme, giyinme ve barınma. Bunlarla sanki şöyle denilmektedir: "Cennette hiçbir çaba harcamaksızın bu nimetler size lütfediliyor. Fakat siz şeytanın aldatmalarına uyarsanız, sadece bu kolaylıklardan değil, cennetin tüm yüce nimetlerinden de mahrum kalacaksınız. Bu durumda hayatınızı sürdürecekt ihtiyaçları elde etmek için o denli çalışacaksınız ki, hayatın yüce ideallerini elde etmeye çabalamak için ne yeterli zaman, ne de yeterli enerjiniz kalacak."

99. Bu ayete göre şeytanın ilk olarak saptırmak istediği kimse Havvâ değil, Âdem'dir. Oysa A'râf: 20'ye göre, şeytan her ikisini de kandırmış ve her ikisi de ona aldanmışlardı; fakat şeytanın çabalarının ilk ve direkt hedefi yine Âdem'di. Bunun aksine Kitâb-ı Mukaddes'e göre, "yılan yasak ağacın meyvesinden yemesi için ilkönce kadını kandırdı, sonra kadın da kocasını kandırdı". (Yaratılış: 3)

100. Bu ayete göre şeytan, Âdem'i bu ağacın meyvasını yediğinde ebedî bir hayata ve mülke sahip olacağını söyleyerek kandırmıştır. A'râf: 20'ye göre ise, onları kandırmak için meyveyi yediklerinde ölümsüz veya melek olacaklarını da söylemiştir.

101. "Emr"e karşı gelir gelmez Âdem ve Havvâ tüm kolaylıklardan mahrum bırakılmışlardır; fakat doğal olarak onların hissettikleri ilk etki, elbiselerden soyunmuş olmalarıdır. Daha sonra yavaş yavaş susuzluk, açlık v.s. hissetmeye başladıklarında, cennetteki tüm nimet ve kolaylıklardan mahrum bırakıldıklarını fark etmişlerdir.

102. İnsanın tabiatında var olan ve şeytanın Âdem ile Havvâ'yı kandırmasına neden olan zayıflığı anlamakta fayda vardır. Onlar bu hileye aldanmışlardır. Çünkü şeytan onlara, onun düşmanları olduğunu bildikleri halde, bir dost ve arkadaş olarak yaklaşmıştır. Çünkü Âdem'in, kendi huzurunda soyunu saptırmak tehdidinde bulunan şeytanın düşmanlığı ve kıskançlığı konusunda kesin ve direkt bir bilgisi vardı. Allah da onları şeytanın düşmanlık ve aldatmalarına karşı uyarmış ve onlara itâatsizliğin sonuçlarını bildirmişti. Her şeyin ötesinde Âdem ve Havvâ hâlâ Allah'a inanıyor ve kasten isyan etmeyi düşünmüyorlardı. Fakat buna rağmen şeytan onlara bir dost kılığında yaklaştığında Rablerine isyan ettiler: Kararda sebatızsızlık göstererek o an için "Emr"i unuttular. Ve o zamandan itibaren bu zayıflık tüm çağlarda onların bütün torunlarında görülmeye devam etti.

ثُمَّ اجْتَبَاهُ

رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ﴿١٢٢﴾ قَالَ أَهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ

الْيَوْمَ تُنْسَى ﴿١٢٦﴾

- 122 Sonra Rabbi onu seçti,¹⁰³ tevbesini kabul etti ve doğru yola ilet-ti.¹⁰⁴
- 123 Dedi ki: “Bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak, hepiniz ora-dan inin. Artık size benden bir yol gösterici gelecektir; kim benim hidâyetime uyarsa artık o şaşırıp sapmaz ve mutsuz da olmaz.”
- 124 “Kim de benim zikrimden yüz çevirirse, artık onun için sıkıntılı bir geçim vardır¹⁰⁵ ve biz onu kıyâmet günü kör olarak haşredece-giz.”¹⁰⁶
- 125 “O da (şöyle) demiş olur: -Ben görmekte olan biriymen, beni niye kör olarak haşrettin Rabbim?”
- 126 (Allah da) der ki: “İşte böyle, sana ayetlerimiz gelmişti; fakat sen onları unuttun, bugün de sen işte böyle unutulmaktasın.”¹⁰⁷

AÇIKLAMA

103. “... Rabbi onu seçti”; çünkü o Rabbine bile isyan etmedi. Ve günahında inatla ısrar etmedi. Günahının farkına varır varmaz ondan utandı ve Allahın bağışlamasını diledi: “Rabbimiz, biz nefislerimize zul-mettik eğer bizi bağışlamazsan ve esirgemezsen, gerçekten hüsrana uğra-yanlardan olacağız.” (A'râf: 23) Âdem ve Havvâ'nın aksine şeytan lanet-

lenmiştir; çünkü o sadece Rabbine isyan etmekle kalmamış, aynı zamanda günahında ısrar etmiş ve Allah'ın topraktan yarattığı Âdem'i, ateşten yaratılmış olan kendisine tercih ederek kendisini isyana sevk ettiğini söyleyerek küstahça Allah'ı tehdide yeltenmiştir.

104. Yani, "Allah sadece onu bağışlamakla kalmamış, aynı zamanda ona hidâyet vermiş ve tâbi olacağı yolu öğretmiştir."

105. "Onun için bu dünyada sıkıntılı bir geçim vardır." Bu, dünyada fakirlik anlamında değildir. Böyle bir kimse, bir milyoner veya büyük bir imparatorluğun sahibi olabileceği halde, vicdân rahatlığından yoksun olacaktır. Çünkü "zikır"den yüz çeviren kimse, tüm dünyevî başarıları haram yollardan kazanacak ve bu nedenle sürekli vicdân azâbı çekecek ve gerçek mutluluk ve huzurdan yoksun olacaktır.

106. Hz. Âdem'in kıssası burada sona ermektedir. Kıssanın burada ve Kur'an'ın başka yerlerinde değinilen bu kısmının ışığında şöyle bir sonuca vardım (doğrusunu ancak Allah bilir): "Yeryüzü Halifeliği" Âdem'e cennette iken verilen halifelîğin aynısı idi. Ve bu yeryüzünde veya gökte yaratılabilirdi. Bu bir tarafa, Allah'ın halifesi bütün hayatı ihtiyaçları ile donatılmış ve melekler ona hizmet etmeleri için emrine verilmişlerdi. Bu onun hayatı ihtiyaçlarını sağlamak gibi bir soruna sahip olmaksızın halifelîğin yüce ve soylu zorunluluklarını yerine getirebilmesi içindi. Fakat onun bu görevde sürekli kalabilmesi için, onun yeteneklerini, zayıflıklarını ve üstün özelliklerini ortaya çıkaracak bir sınavdan geçmesi gerekiyordu. Bu nedenle o bazı zayıflıklarının yüzeye çıktığı bir sınava tâbi tutuldu: O aldatma ve ayartmalara kanmaya eğilimli idi, itâatte sebat göstermiyordu, unutmaya mümkündü. Yeryüzündeki "halifelîğin" ona, hüküm gününe dek belli bir süre için bir sınama olarak verilmesinin nedeni işte buydu. Bu sınama döneminde o, hayatını devam ettirmesini sağlayacak ihtiyaçları kendisi elde etmek zorundaydı; gerçi isterse ona tüm yeryüzü kaynaklarını tüketme ve diğer yaratıklara hükmetme yetkisi verilmişti. Sınav şuydu: İtaati veya isyanı seçme özgürlüğüne sahip olduğu halde Rabbine itâat edecek mi, yoksa etmeyecek mi? Eğer unutursa veya arzulara uyup kandırılırsa, hatasını fark ettiğinde uyarı ve "öğüt"lerle pişman olup tövbe edecek mi, yoksa etmeyecek mi? Aynı zamanda Rabbi onu, iyi veya kötü tüm amellerin yazıldığı ve hüküm gününde onlara göre değerlendirileceği konusunda uyarmıştı. Bu sınavdan başarıyla çıkanlara sürekli ve şeytanın onları aldatmakta kullandığı ebedî bir hayat ve sonu gelmez bir mülk verilecektir. Sâlih kullar, Rablerine itâat etmişler veya "unuttuktan" sonra tövbe etmişlerse, cennetin vârisleri ola-

caklardır. Cennetteki hayatın sadece “yemek, içmek ve eğlenmek”ten ibaret olmadığına, bunların yanı sıra orada bugün hiçbir insanın hayâl bile edemeyeceği çok yüce şeylerin de elde edileceğine dikkat etmekte fayda vardır. İşte bu nedenle Kur'ân'da, sadece bu dünya insanların kavrayabileceği cennet nimetleri sayılmıştır.

Âdem ve Havvâ kıssalarının Kur'ân'da ve Kitâb-ı Mukaddes'teki anlatılış şekillerini karşılaştırmakta fayda vardır. Yaratılış'a (Tekvîn) göre:

“Ve Rab Allah, yerin toprağından Âdem'i yaptı ve onun burnuna hayat nefesini üfledi, Âdem yaşayan bir canlı oldu. Rab Allah, şarka doğru Aden'de bir bahçe dikti ve yaptığı Âdem'i oraya koydu. Ve Rab Allah... her ağacı ve hayat ağacını ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi... ve Rab Allah, Âdem'e şöyle emretti: Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye, fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin; çünkü ondan yediğin günde mutlaka ölürsün... ve Rab Allah, Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden kadını yarattı ve onu Âdem'e getirdi... ve Âdem ve karısı ikisi de çıplaktılar ve utançları yoktu.” (2: 7-25)

“Rab Allah'ın yarattığı bütün kır hayvanlarının en hilekârı yıldı. Ve yılan kadına dedi: ‘Allah, gerçekten bahçenin hiçbir ağacından yemeyeceksiniz dedi mi?’ ... ve yılan kadına dedi: ‘Kat’iyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak ve iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız...’ Kadın onun meyvasından aldı ve yedi. Kendisiyle beraber kocasına da verdi ve o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı ve çıplak olduklarını bildiler; incir yaprakları dikip, kendilerine önlükler yaptılar. Ve günün serinliğinde bahçede gezmekte olan Rab Allah'ın sesini işittiler. Âdem'le karısı Rabbin yüzünden bahçenin ağaçları arasına gizlendiler. Rab Allah, Âdem'e seslenip: ‘Neredesin?’ dedi ve o dedi: ‘Senin sesini bahçede işittim ve korkup gizlendim; çünkü çıplaktım.’ O dedi: ‘Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi?’ Ve Âdem dedi: ‘Yanıma verdiği kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim...’ Ve kadın dedi: ‘Yılan beni aldattı ve yedim’. Rab Allah yılanı dedi: ‘Bunu yaptığın için bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin. Karnın üzerinde yürüyeceksin ve bütün ömrün boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadın arasına, senin zürriyyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım. O senin başına saldıracak, sen onun topuğuna saldıracaksın.’ Kadına dedi: ‘Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağır ile evlat do-

ğuracaksın. Arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır.’ Ve Âdem’e dedi: ‘Karının sözünü dinlediğin ve ‘Ondan yemeyeceksin’ diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin... alnının teri ile ek-mek yiyeceksin...’ Ve Rab Allah, Âdem ve karısı için deriden kaftan yaptı ve onlara giydirdi. Ve Rab Allah dedi: ‘İşte Âdem iyiyi kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu; ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın, yemesin ve ebediyyen yaşamasın diye’... Böylece Rab Allah, onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı.” (3: 1-23)

Kitâb-ı Mukaddes’in Âdem ve Havvâ’ya ve hatta Allah’a bile adil davranmadığı açıktır. Diğer taraftan Kur’ân’da anlatılan kıssa, Kur’ân’daki hikâyelerin Kitâb-ı Mukaddes’ten kopya edilmediğinin apaçık bir delilidir. Çünkü Kur’ân, Kitâb-ı Mukaddes’in eksik bıraktığı noktaları tamamlamakla kalmaz, aynı zamanda onun yanlışlarını da düzeltir.

107. Kur’ân, günahkârların kıyâmet gününden cehenneme atılacakları zamana dek yaşayacakları değişik durum ve olayları anlatmaktadır: “And olsun sen, bundan bir gaflet içindeydin. İşte biz de senin üzerindeki örtüyü açıp kaldırdık. Artık bugün görüş gücün oldukça keskindir.” (Kaf: 22) “O yalnızca onları, gözlerin dehşetle belirebileceği bir güne ertelemektedir. Başlarını dikerek koşarlar, gözleri kendilerine dönüp çevrilmez. Kalbleri de bomboştur.” (İbrâhim: 42-43) “Biz her insanın amelini kendi boynuna doladık; kıyâmet gününde onun için açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. (Ona denir ki): Kendi kitabını oku. Bugün nefsin senden hesap sorucu olarak sana yeter.” (İsrâ: 13-14)

Yukarıdaki ayetlerin ve bu ayetin (126) ışığında, günahkârların âhi-rette korkunç görüntüleri görebilecekleri ve kötü amellerinin sonuçlarını fark edebilecekleri açığa çıkmaktadır. Fakat diğer yönlerden onlar, yolunu görmeyen; yanında ne yol bulmasına yarayan bir baston, ne de bir yol göstericisi bulunmayan kör bir adama benzeyeceklerdir. Bu nedenle o sendeler, olduğu yere çakılır kalır ve nereye gideceğini, ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağını bilemez. Bu nokta şöyle ifade edilmektedir: “Size geldiğinde, vahiylerimizi unuttunuz; işte bugün de siz unutuluyorsunuz”; sanki “kørsünüz ve bakacak kimseniz yok”muş gibi.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ
 رَبِّهِ ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ۝۱۲۷ أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا
 قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسْكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
 لِأُولَى الْأَلْبَابِ ۝۱۲۸ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ
 مُّسَمًّى ۝۱۲۹ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ
 الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ
 لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ۝۱۳۰ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا
 مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ
 وَأَبْقَى ۝۱۳۱

- 127 İşte biz ölçsüzce davrananları ve Rabbinin ayetlerine inanmayanları¹⁰⁸ böyle cezalandırırız; âhiretin azâbı ise, gerçekten daha şiddetli ve daha sürekli dir.
- 128 Kendilerinden önceki kuşaklardan nicelerini yıkıma uğratmamız, onları¹⁰⁹ doğruya yöneltmedi mi? (Oysa bugün kendileri) onların kaldıkları yerlerde (tarihî kalıntıları üzerinde) gezinip durmaktadırlar. Şüphesiz bunda sağduyu sahipleri için ayetler vardır.¹¹⁰
- 129 Eğer Rabbinden geçmiş bir söz ve adı konulmuş (belirlenmiş) bir süre (ecel) olmasaydı, kuşkusuz (yıkım azâbı) kaçınılmaz olurdu.
- 130 Şu halde onların söylediklerine karşı sabırlı ol; güneşin doğuşundan önce ve batışından önce Rabbinin hamd ile tesbîh et.¹¹¹ Gece nin bir bölümünde ve gündüzün uçlarında da tesbîhte bulun ki hoşnut olabilesin.¹¹²
- 131 Onlardan bazı gruplara, kendilerini onunla denemek için yararlandırdığımız dünya hayatının süsüne gözünü dikme. Senin Rabbinin rızkı¹¹³ daha hayırlı ve daha sürekli dir.

AÇIKLAMA

108. Burada “zikr” (öğüt)den yüz çevirenlerin nasibi olan “sıkıntı dolu hayat” a değinilmektedir.

109. “Onlar”: Mekkeliler.

110. Yani, “tarihin bu dersinde, arkeolojik kalıntıların gözleminde ve insanlık tarihinde.”

111. Burada Allah Rasûlü teskîn edilmektedir: “Allah henüz onları helâk etmeye niyetlenmemiştir; çünkü onlar için belirli bir süre tayin etmiştir. Bu nedenle sana karşı yaptıklarına sabretmeli, onların sert sözlerini sadece dinlemeli ve görevinin gereklerini yapmaya devam etmelisin. Bu amaçla belirlenen zamanlarda namaz kılmalısın; çünkü namaz, sende gerekli olan sabır ve sebatı meydana getirecektir.”

“Rabbini hamd ile tesbîh et”, 132. ayetten de anlaşılacağı üzere “belirlenen vakitlerde namaz kıl” anlamına gelir.

130. ayette namaz vakitleri belirlenmiştir: 1) Güneş doğmadan önce sabah (fetr) namazı; 2) Güneş batmadan önce ikindi (asr) namazı; 3) Gece boyunca ise yatsı (işâ) ve teheccüd namazları. Kuşluk, öğle (zuhr) ve akşam (mağrib) namazları ise, “gündüzün iki ucunda”dır. (Bkz. Hûd an: 113, Rum an: 24, Mü’min an: 74, İsrâ an: 91-97.)

112. Orijinal Arapça metin iki anlamı da kabul eder:

1) “Görevin uğrunda birçok kötü söz duymak zorunda kaldığın şu durumla yetin ve onların şu an için cezalandırılmamış olmalarına boyun eğ. Çünkü onlar size işkence etmeye ve bolluk içinde hayat sürmeye devam edeceklerdir.”

2) “Görevini yerine getirmeye devam et; çünkü bunun sonucunda hoşnut olacaksın.”

İkinci anlam şu ayetlerle desteklenmektedir: a) İsrâ 79: “Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama ulaştırır.” Bu ayet namazla ilgili emirden hemen sonra yer almaktadır. b) Duha 4-5: “Şüphesiz senin için son olan, ilk olandan daha hayırlıdır. Elbette Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın.”

113. “Haram yollardan servet kazanan günahkâr insanların zenginliklerini kıskanmak, sana ve arkadaşlarına yakışmaz. Sizin için en hayırlı şey, az da olsa emeğinizle kazandığınız helâl maldır. Sâlih ve muttakîler için bu daha hayırlı ve daha sürekli dir.”

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا
 نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّنْ
 رَبِّهِ ؕ أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةٌ مَّا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّا
 أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا
 فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِّن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَى ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ
 فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنِ أَصْحَبُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ
 اهْتَدَى ﴿١٣٥﴾

- 132 Ehline (ümmetine) namazı emret¹¹⁴ ve onda kararlı davran. Biz senden rızık istemiyoruz, biz sana rızık vermekteyiz. Sonuç da takvânındır.¹¹⁵
- 133 Dediler ki: “Bize kendi Rabbinden bir ayet (mucize) getirmesi gerekmez miydi?” Onlara önceki kitaplarda açık belgeler gelmedi mi?¹¹⁶
- 134 Eğer biz, onları bundan önceki bir azâb ile yıkıma uğratmış olsaydık, şüphesiz diyeceklerdi ki: “Rabbimiz, bize bir elçi gönderseydin de, küçülmeden ve aşağılanmadan önce senin ayetlerine tâbi olsaydık.”
- 135 De ki: “Herkes gözetlemektedir;¹¹⁷ siz de gözleyip durun. Sonunda, dümdüz (dosdoğru) yolun sahipleri kimlermiş ve doğru yola ulaşan kimlermiş, pek yakında öğreneceksiniz.”

AÇIKLAMA

114. Yani, “Çocuklarınıza da helâl nimetlerin, günahkârların haram servetlerinden daha hayırlı olduğunu öğretin. Bu amaçla onlara namaz kılmayı emredin; çünkü bu onların tutumlarını ve değerler sistemini değiştirecek ve onların günah ve lüks yerine temiz bir hayat ve helâl kazancı seçmelerine neden olacaktır.”

115. Bu şu anlama gelir: “Biz namazları bize bir faydası dokunsun diye kılmanızı emretmiyoruz. Biz bunu sizin iyiliğiniz için istiyoruz. Çünkü namaz kılmak, sizde dünya ve âhîret saâdetinizi sağlayacak bir takvâ doğurur.”

116. Bu, Kur’ân’ın kendisinin büyük bir mucize olduğu anlamına gelir. Çünkü Kur’ân, aralarından okuma-yazma bilmeyen bir kimse tarafından sunulmasına rağmen, evvelki ilâhî kitaplarda bulunan tüm öğretileri ve ilkeleri içeriyordu. Sadece bu da değil, Kur’ân bu öğreti ve ilkeleri o denli basit ve açık bir şekilde ortaya koyuyordu ki, sıradan bir çöl adamı (bedevî) bile onları rahatça anlayabiliyordu.

117. Yani, “Şehrinizde (Mekke) İslâm tebliğ edildiğinden beri, onun vaad ettiği âkubet sadece şehirdeki herkesi değil, aynı zamanda Mekke dışında da onun mesajını duyan herkesi beklemektedir.”

TÂ-HÂ SÛRESİ’NİN SONU

ENBİYÂ SÜRESİ

GİRİŞ

Adı: Bu sûrenin adı, içindeki bir ayetten alınmamış, fakat birçok peygamberin (enbiyâ) kıssasına değindiği için “Enbiyâ” adını almıştır. Bununla birlikte yine de sembolik bir isimdir.

Nüzûl Zamanı: Hem sûrede ele alınan konu, hem de üslûbu, sûrenin Hz. Peygamber’in (s.a.) Mekke hayatının üçüncü safhasında indirildiğini göstermektedir (Bkz. En‘âm Sûresi’nin giriş bölümü).

Konu ve Başlıklar: Sûre, indirildiği dönemde Hz. Peygamber (s.a.) ile Mekke’nin ileri gelenleri arasında gündemde olan çatışmaları ele alır ve peygamberler, tevhit ve âhiret ile ilgili şüphe ve itirazları cevaplandırır. Sûrede aynı zamanda Mekke’nin ileri gelenleri de Peygamber’e (s.a.) kurdukları tuzaklar nedeniyle azarlanmakta ve kötü amellerinin sonuçları ile uyarılmaktadırlar. Onlara davete karşı takındıkları ilgisiz ve sert tutumdan vazgeçmeleri tavsiye edilmektedir. Sûrenin sonunda ise, onların “belâ ve felâket” diye niteledikleri kimsenin onlara “bir rahmet” olarak geldiği söylenmektedir.

Ana Fikirler: 1-47. ayetlerde özellikle aşağıdaki konular ele alınmaktadır:

1) Kâfirlerin, bir insanın peygamber olamayacağı, bu nedenle de Hz. Muhammed’i (s.a.) peygamber olarak kabul edemeyecekleri konusundaki itirazları reddedilmektedir.

2) Kur‘ân’a ve Peygamber’e (s.a.) karşı yönelttikleri birbirine karşıt ve çok çeşitli itirazlar nedeniyle, kâfirler sorguya çekilmektedir.

3) Onların hayat hakkındaki yanlış fikirlerinin asılsız olduğu ortaya konmaktadır. Çünkü onların Peygamber'in (s.a.) davetine karşı ilgisiz ve sert bir tavır takınmalarının asıl sorumlusu bu hayat görüşüdür. Onlar, hayatın sadece bir oyun ve eğlence olduğuna; bunun ötesinde ve öncesinde hiçbir amacının olmadığına ve hesaba çekilme, ceza veya mükâfât görme gibi bir şeyin söz konusu olmadığına inanıyorlardı.

4) Kâfirlerle Peygamber (s.a.) arasındaki çatışmanın en büyük sebebi, onların şirkte ısrar etmesi ve tevhîde karşı çıkmalarıydı. Bu nedenle burada şirk reddedilmekte ve tevhîd güçlü ve etkili delillerle desteklenmektedir.

5) Kâfirlerin hatalı anlayışlarından birini daha düzeltmek için ikna ve uyarı delilleri kullanılmaktadır. Onlar, Hz. Muhammed'in (s.a.) yalancı peygamber ve O'nun Allah'ın azâbı konusundaki uyarılarının boş tehditler olduğunu zannediyorlardı. Çünkü Peygamber'i (s.a.) inkârda ısrar etmelerine rağmen, hâlâ onlara bir azâb gelmemişti. 48-91. ayetlerde, Allah tarafından gönderilen peygamberlerin hepsinin insan olduğunu ve peygamberlere özgü bazı özellikler dışında, hepsinin her insanda bulunan niteliklere sahip olduğunu vurgularcasına, peygamberlerin hayat hikâyelerinden önemli kıssalar anlatılmaktadır. Onların ilâhlıkta hiçbir payları yoktur ve her ihtiyaçları için Allah'dan yardım dilemek zorundadırlar.

Bunların yanı sıra iki noktaya daha değinilmektedir:

1) Bütün peygamberler, zorluk ve engellerle karşı karşıya gelmek zorunda kalmışlardır; düşmanları da onların görevlerini engellemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Fakat buna rağmen onlar, Allah'tan gelen olağanüstü bir yardımla zafere ulaşmışlardır.

2) Bütün Peygamberler, Hz. Muhammed (s.a.) tarafından sunulan aynı "hayat tarzı"nı (DİN) tebliğ etmişlerdir. Tek doğru hayat tarzı budur ve sapık insanlar tarafından uydurulup icad edilen tüm diğer yollar yanlıştır.

92-106. ayetlerde, Allah'ın hükmü sonunda sadece doğru yola uyanların kurtuluşa erecekleri ve o yoldan sapanların kötü bir âkıbetle karşılaşacakları bildirilmektedir.

107-112. ayetlerde insanlara, Allah'ın gerçeği bildirmek üzere kendilerine bir peygamber göndermesinin büyük bir lütuf olacağı ve onu rahmet olarak değil de, bir belâ ve felâket olarak kabul edenlerin büyük bir aptallık içinde oldukları bildirilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

• أَقْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِمْ مُّحَدَّثٍ إِلَّا أَسْتَمِعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَّأِهِيَةُ قُلُوبِهِمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَأَنْتُمْ تَبْصُرُونَ ﴿٣﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 İnsanların sorgulaması yakınlaştı,¹ kendileri ise bir gaflet içinde yüz çevirmektedirler.²
- 2 Rablerinden kendilerine yeni bir hatırlatma³ gelmeyiversin, onlar bunu mutlaka oyun konusu yaparak dinlemektedirler.
- 3 Onların kalpleri tutkuyla oyalanmadadır.⁴ Zulme sapanlar, gizlice fısıldaştlar: “Bu sizin benzeriniz olan bir beşer değil mi? Öyleyse, göz göre göre siz büyüye mi geleceksiniz?”⁵

AÇIKLAMA

1. “... hesap günleri yaklaştı.” Mahşer günü. Burada insanlar, Rable-rinin huzuruna çıkarılıp amellerinin hesabını verecekleri günün uzak ol-madığı söylenerek uyarılmaktadırlar. Hz. Muhammed’in (s.a.) peygam-ber olarak gelişi, insanlığın tarihinin büyük bir bölümünün geride kaldı-ğını gösteriyordu. Peygamber (s.a.) de iki parmağını bitiştirip aynı nok-taya temas etmiştir: “Ben bu iki parmağın birbirine bitiştiği gibi kıyâmet gününe bitişik bir zamanda gönderildim. Bununla Allah’ın Rasûlü (s.a.) şöyle demek istiyordu: “Benimle kıyâmet günü arasında başka bir pey-gamber gelmeyecek. Bu nedenle halinizi şimdi düzeltin; çünkü benden sonra müjdeleyen ve uyarın bir rehber gelmeyecektir.”

2. Yani, “Onlar, ne uyarılara kulak asıyor, ne âkîbetleri konusunda kafa yoruyor ve ne de Rasûl’ün mesajını (nasihat veya zikr) dinliyorlar.”

3. “Yeni bir uyarı”: Kur’ân’dan yeni bir sûre.

4. Orijinal Arapça metindeki sözler iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi, “Onlar bu hayatı bir oyun sanarak, Allah’tan ve âhiret inancından gafil-

dirler.” İkincisi, “Onlar Kur’ân’ı ciddiye almazlar ve ona bir oyun eğlen-ce gözüyle bakarlar.”

5. Bu cümle şöyle de ifade edilebilir: “Ne! Şimdi de onun sihri ne mi kapılıyorsunuz?”

Mekke’nin ileri gelenlerinden oluşan bir grup kâfir, bu konuda ara-larında şöyle konuşuyorlardı: “Bu adam kesinlikle bir peygamber ola-maz; çünkü o da bizim gibi bir insan; yiyor, içiyor ve bizim gibi karısı ve çocukları var. Onda, onu bizden farklı ve peygamberlik görevine lâyık kılacak hiçbir üstün özellik göremiyoruz. Bununla birlikte, onun konuş-malarında ve kişiliğinde büyümlü bir yapı olduğunu kabul ediyoruz. İşte bu nedenle onu dinleyen ve ona yaklaşan, onun câzibesine kapılıyor. Bu yüzden yapılacak en iyi şey, onu dinlememek ve ona yaklaşmamak olma-lıdır. Çünkü onu dinlemek ve ona yaklaşmak bilerek kendinizi onun sih-rine kaptırmanız anlamına gelir.”

Onların Peygamber’i (s.a.) sihirbazlıkla suçlamalarının nedeni, düş-manlarının bile onun yanına gittiklerinde kişiliğinin “büyüsü”ne kendile-rini kaptırmalarıydı. Muhammed b. İshâk (H. Ö. 152) der ki: “Bir kere-sinde Ebû Süfyan’ın kayınpederi ve Hind’in babası Utbe b. Rabîa, Kureys ulularına, Peygamber’i (s.a.) görüp ona tavsiyelerde bulunmak istediğini söyledi. Onlar ‘Biz sana güveniyoruz; git ve onunla konuş’ dediler. Bu olay Hz. Hamza Müslüman olduktan sonra vuku bulmuştur. Bunun üze-rine Utbe, Peygamber’e (s.a.) gitti ve şöyle dedi: ‘Ey kardeşimin oğlu! Bi-liyorsun ki sen bundan önce saygıyla anılırdın ve şerefli bir aileye men-supsun. Peki, neden halkına bu tehlikeli meseleyi getirdin? Bununla kav-minin arasını açtın; kavmini akılsızlıkla suçluyor, onların dinlerini ve tan-rılarını küçümsüyor ve atalarına kâfir diyorsun. Ey kardeşimin oğlu! Eğer istediğin zenginlikse, mallarımızı birleştirir, seni aramızda en zengin kim-se yaparız. Eğer istediğin şerefse, seni liderimiz, istersen kralımız yaparız. Eğer sana musallat olan hastalıktan kurtulamıyorsan, seni tedavi edecek en iyi hekimi buluruz.’ Utbe bu tür konuşmaya devam etti ve Peygamber (s.a.) sessizce bekledi. Uzun konuşmasını bitirdiğinde, Peygamber (s.a.): ‘Ey Velid’in babası! Konuşacakların bitti mi; yoksa söyleyecek başka şey-lerin var mı?’ diye sordu. Utbe söyleyeceklerini söylediğini bildirdi. Bu-nun üzerine Peygamber (s.a.): ‘Şimdi beni dinle’ dedi ve ‘Bismillah’ diye-rek Fussilet Sûresi’ni okumaya başladı. Utbe sanki büyülenmiş gibi onu dinliyordu. Peygamber (s.a.) 38. ayete geldiğinde secde yaptı. Daha son-ra secdeden başını kaldırıp: “Ey Ebu’l-Velid! Sana söyleyeceklerimi söy-ledim, sen de duydun. Benim söyleyecek başka şeyim yok” dedi. Utbe ar-kadaşlarının yanına döndüğünde, onlar Utbe’nin yüzündeki ifade deği-şikliğini fark etmişlerdi: ‘Tanrı’ya and olsun, sanki o buradan giden adam

değil' dediler. Yanlarına vardığında, 'Ne yaptın?' diye sordular. 'Tanrı'ya and olsun, bugün hiç duymadığım bir söz duydum. Allah'a and olsun, o ne şiiir, ne büyü, ne de kehânet. Ey Kureyşliler! Size bu adamı kendi haline bırakmanızı tavsiye ederim. Ondan duyduklarımdan, mesajının buradaki büyük bir devrim yaratacağı sonucunu çıkardım. Eğer Araplar onu yok ederlerse, kendi kardeşinizi öldürme suçundan kurtulmuş olacaksınız; eğer o Araplara üstün gelirse, onun hâkimiyeti sizin hâkimiyetiniz ve onun şerefi sizin şerefiniz olacak' cevabını verdi. İnsanlar ona: 'Ey Ebu'l-Velîd! Tanrı'ya and olsun sen onun büyüüne kapılmışsın.' dediler. Bunun üzerine Utbe: 'Ben kendi görüşümü söyledim. İster kabul edin, ister etmeyin' dedi." (İbn Hişâm, cilt I, s. 313-314)

Beyhakî, yukarıdaki olayı anlattıktan sonra şunları ekler: "Peygamber (s.a.) 'Bu durumda eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: Ben sizi Ad ve Semûd kavimlerine isabet eden yıldırıma benzer bir yıldırımla uyarıp korkuttum.' ayetini okuduğunda, Utbe eliyle Peygamber'in (s.a.) ağzını kapatarak: 'Allah aşkına kavmine merhamet et.' dedi."

Aynı bağlamda, İbn İshâk başka bir olay anlatır: "Bir keresinde Eraf kabilesinden bir adam develeriyle Mekke'ye geldi ve Ebû Cehil onun develerini satın aldı. Adam parasını isteyince, Ebû Cehil onu saçma birtakım özürlerle başından savdı. Sonunda adam Kâ'be'ye geldi ve açıkça Ebû Cehil'in şerefsizliğini halka ilan etmeye başladı. O sırada Peygamber (s.a.) de Kâ'be'nin bir köşesinde oturuyordu. Kureyş'in ileri gelenleri adama: 'Bu meselede sana hiçbir şekilde yardımcı olamayız. Bak, şurada bir adam oturuyor, ona git, o sana parayı verir' dediler. Bunun üzerine Erafî Peygamber'e (s.a.) doğru gitti. O sırada Kureyş'in ileri gelenleri: 'Bugün büyük bir eğlence olacak' diye aralarında gülüşüyorlardı. Adam Peygamber'e (s.a.) durumu haber verdiğinde, o hemen kalktı ve adamlarla birlikte Ebû Cehil'in evinin yolunu tuttu. Arkalarından bir adam da Kureyşliler adına gözcü olarak onları takip ediyordu. Peygamber (s.a.) Ebû Cehil'in kapısını çaldı 'Kim o?' sesine 'Muhammed!' cevabını verdi. Bunu duyan Ebû Cehil hemen dışarı çıktı. Hz. Peygamber ona: 'Bu adamın parasını öde' dedi. Bunun üzerine Ebû Cehil hiçbir şey söylemeden develerin parasını getirdi ve adama ödedi. Bunu gören Kureyşli gözcü arkadaşlarının yanına döndü, bütün olayı anlattı ve: 'Tanrı'ya and olsun; bugün şimdiye dek hiç görmediğim bir şey gördüm. Ebû Cehil çıktığında Muhammed (s.a.) ona adamın parasını ödemesini söyledi; o da sanki büyülenmiş gibi onun dediğini yaptı' dedi." (İbn Hişâm cild. II, s. 29-30)

Kureyşlilerin "sihir etkisi" diye algıladıkları ve insanları, büyüünden korkarak ona yaklaşmamaları konusunda uyarmalarına neden olan "sihir", işte Peygamber'in (s.a.) kişiliğinde, karakter ve ifade tarzındaki bu tesir idi.

قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ
وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ بَلْ قَالُوا أَضْغَتْ أَحْلَمَ بَلْ
أَفْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ﴿٧﴾

- 4 Dedi ki: “Benim Rabbim, gökte ve yerde söylenen sözü bilir; O, işitendir, bilendir.”⁶
- 5 “Hayır” dediler. (Bunlar) karmakarışık düşlerdir; hayır, onu kendisi düzüp uydurmuştur; hayır o bir şairdir.⁷ Böyle değilse, önceliklere gönderildiği gibi bize de bir ayet (mucize) getirsin.”

AÇIKLAMA

6. Bu, Peygamber (s.a.) tarafından onların karşı propagandalarına verilen cevaptır. Onların her sözüne misli bir cevap vermek yerine, Peygamber (s.a.), “Sizinle Rabbim ilgilenecektir; çünkü O her şeyi duyar ve bilir” demekle yetinmiştir.

7. Bu ayetin arka planı şöyledir: “Peygamber’in (s.a.) getirdiği mesaj taraftar kazanmaya başladığında, Mekke’nin ileri gelenleri bu akıma karşı bir propaganda geliştirmeyi planladılar. Bu amaçla Hac için Mekke’ye gelen her ziyaretçinin zihnini Peygamber’e (s.a.) karşı silâhlendirip onu dinlememesini sağlamaya karar verdiler. Gerçi bu kampanya yıl boyunca sürüyordu; fakat özellikle hac mevsiminde, çadırlarına kadar gidip insanları Peygamber’e (s.a.) karşı uyaran adamlar tayin edilmişti. Bu konuşmalar sırasında Peygamber (s.a.) hakkında çok değişik şeyler söyleniyordu. Bazen onun bir sihirbaz olduğu veya Kur’ân’ı kendisinin uydurduğu ve Allah’a isnâd ettiği söyleniyordu. Bazıları onun okuduğu (vahyin), deli bir insanın sözleri olduğunu ve içinde saçma fikirler bulunduğunu söylüyorlardı. Bazıları da bunların, Allah’ın sözleri şekline sokulmuş sıradan şiirler olduklarını söylüyorlardı. Onların yapmak istedikleri tek şey, kendi görüşlerinin doğruluğuna aldırmaksızın ziyaretçilerin zihinlerini bulandırıp zehirlemektir. Onların bu mesele hakkında belirli ve kararlı bir görüşleri yoktu.

Bunlara rağmen bu karşı propaganda tam tersi bir etki uyandırdı. Mekkeli müşriklerin bu kötü davranışları sonucu Peygamber’in (s.a.) adı tüm ülkede duyuldu ve tanındı. O yıllarda Kureyş’in propagandasının sağladığı bu şöhreti, Müslümanların yapacağı hiçbir olumlu propaganda bu hızla sağlayamazdı. Kureyş’in tutumu herkesi düşünmeye sevk ediyordu: “Hakkında böyle bir kötü propaganda başlatılan adam acaba kim?”

Aralarında ciddi olanlar, “Biz hemen büyüye kapılacak kadar çocuk muyuz?” deyip en azından Peygamber’i (s.a.) dinlemeye karar veriyorlardı.

Mesela İbn İshâk, Tufeyl b. Amr ed-Devsî’nin başından geçenleri kendi ağzından şöyle anlatır: “Ben Devs kabilesinden bir şairdim. Mekke’ye gittiğimde çevremi Peygamber (s.a.) hakkında birçok şeyler söyleyen bir yığın Kureysli sardı. Bunun üzerine şüphelendim ve mümkün olduğu kadar ondan kaçmaya çalıştım. Ertesi gün Kâ’be’ye gittiğimde onu namaz kılarken gördüm. Şans eseri birkaç cümle duydum ve okuduklarının olağanüstü mükemmellikte sözler olduğunu hissettim. Kendi kendime: ‘Ben bir şairim; akli başında genç bir adamım ve doğru ile yanlış ayırt edemeyecek bir çocuk değilim. O halde neden yanına gidip de okuduğu şey hakkında sorular sormayayım?’ dedim. Hemen sonra onu evine kadar takip ettim ve ‘İnsanlar senin aleyhinde o kadar çok şeyler söylediler ki, senin sesini duymamak için kulaklarıma pamuk tıkadım. Fakat bugün şans eseri senden duyduğum şeyler o denli etkileyiciydi ki mesajını daha ayrıntılı bir şekilde öğrenmeye kendimde cesaret buldum’ dedim. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) Kur’ân’dan bir bölüm okudu; ben de hemen orada o anda Müslüman oldum. Eve döndüğümde karımı ve babamı İslâm’a davet ettim; onlar da kabul ettiler. Daha sonra kabilemi İslâm’a davet ettim. Hendek Savaşı’na dek kabilemden 80 kadar aile Müslüman olmuştu.” (İbn Hişâm, c. II, s. 22-24).

İbn İshâk’ın naklettiği diğer bir rivâyete göre, Kureys’in ileri gelenleri yaptıkları bir toplantıda Peygamber’e (s.a.) yöneltilen bütün suçlamaların asılsız olduğunu ikrar etmişlerdi. İbn İshâk’a göre, bir gün Nadr b. Haris, topluluğa hitâben: “Siz bu metotlarla Muhammed’i (s.a.) alt edemezsiniz. O genç bir adamken onu aranızda en iyi huylu kimse olarak kabul ediyor ve onu en doğru ve şerefli diye saygı duyuyordunuz. Şimdi ise o olgunluk yaşına ulaştı ve siz ona: ‘Büyücü, kâhin, şair, büyülenmiş mecnûn’ diyorsunuz. Tanrı’ya and olsun o bir büyücü değil; çünkü biz sihirbazların ne tür insanlar olduklarını ve ne tür hilelere başvurduklarını biliriz. Tanrı’ya and olsun, o bir kâhin de değil; çünkü biz kâhinlerin tahmine dayalı bilgilerinden de haberdarız. Tanrı’ya and olsun, o bir şair de değil; çünkü şiir sanatı onun sözlerinin şiir sınıfına dahil edilemeyeceğini takdir etmektedir. Tanrı’ya and olsun, o bir mecnûn da değil. Çünkü biz mecnûnların ne kadar saçma ve anlamsız şeyler söylediklerini biliyoruz. O halde ey Kureys uluları! Onu alt etmek için başka bir plan bulalım” dedi. Bundan sonra insanların dikkatini Kur’ân’dan çevirmek için Rüstem ve İsfendiyar gibi İran kültürüne ait hikâyeleri toplumda yayma önerisinde bulundu. Bunun üzerine bu planı uygulamaya koydular ve Nadr bu hikâyeleri, insanların toplu bulundukları yerlerde anlatmaya başladı.” (İbn Hişâm, c. I, s. 320-321).

مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ
يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَسَلُّوا
أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا
يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ
فَأَنجَيْنَاهُمْ وَمِنْ نَّشَاءٍ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ
كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾ وَكَمْ قَصَمْنَا مِن قَرْيَةٍ كَانَتْ
ظَالِمَةً وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحْسُوا بَأْسَنَا إِذَا
هُم مِّنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾

- 6 Kendilerinden evvel yıkıma uğrattığımız hiçbir ülke (halkı) iman etmemişti; şimdi bunlar mı iman edecek?⁸
- 7 Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkekler dışında peygamber göndermedik.⁹ Eğer bilmiyorsanız, şu halde zikir ehline sorun.¹⁰
- 8 Biz onları, yemek yemez cesetler kılmadık ve onlar ölümsüz değillerdi.
- 9 Sonra onlara verdiğimiz söze sâdık kaldık; böylece onları ve dilediklerimizi kurtardık da ölçüsüz davrananları yıkıma uğrattık.¹¹
- 10 And olsun, size, (bütün durumlarınızı kapsayan) zikrinizin içinde bulunduğu bir Kitap indirdik. Yine de akıllanmayacak mısınız?¹²
- 11 Biz, zulmeden ülkelerden nicesini kırıp geçirdik ve bunun ardından bir başka kavmi meydana getirdik.
- 12 Bizim zorlu azâbımızı hissettikleri zaman,¹³ oradan büyük bir hızla uzaklaşıp kaçıyorlardı.

AÇIKLAMA

8. Bu, gökten bir ayet isteğine verilen üstü kapalı bir cevap niteliğindedir:

1) Evvelki peygamberlerin gösterdiğine benzer ayetler (mucizeler) gösterilmesini istiyorsunuz. Fakat siz o inatçı kimselerin gösterilen mucizelere rağmen iman etmediği gerçeğinden habersizsiniz.

2) Siz bir ayet isterken, kendilerine bir ayet gösterildiği halde inanan kimselerin helâk olduklarını göz önünde bulundurmuyorsunuz.

3) Size istediğiniz ayeti göndermemesi Allah'ın bir lütfudur. Bu nedenle sizin için en hayırlı tutum, ayet (mucize veya azâb) gelmezden evvel inanmanızdır. Aksi halde, kendilerine mucize gösterildikten sonra da inanan kavimler gibi siz de helâk olursunuz.

9. Bu, "O da bizim gibi bir insan", bu nedenle Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olamaz itirazına verilen bir cevap niteliğindedir. Onlara kendilerinin "Peygamber" olarak kabul ettikleri geçmiş peygamberlerin hepsinin de insan oldukları ve Allah'dan gelen vahye mazhar kılındıkları bildirilmektedir.

10. Yani, "Mûsâ (a.s.) dahil bütün peygamberlerin birer insan oldukları gerçeğini, sizin gibi İslâm'a düşman olan ve size ona karşı gelmenin yollarını öğreten Yahudilere sorarak da kontrol edebilirsiniz.

11. Tarih bize sadece gelmiş geçmiş tüm peygamberlerin insan olduğunu söylemekle kalmaz, aynı zamanda onların Allah'ın yardımına mazhar olduklarını ve düşmanlarının da helâk olduğunu bildirerek ders verir. O halde ulaşmaya çalıştığınız amacı ciddi olarak düşünün.

12. Mekkeli müşriklerin Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e (s.a.) yönelttikleri itirazlara (kâhin, şâir, mecnûn vb.) verilen geniş kapsamlı bir cevaptır ve şöyle denilmek istenmektedir: "Bu kitabta anlamadığınız ne var? Onu neden doğru bir yaklaşımla ele almıyorsunuz? Onda kesinlikle hiçbir çelişki yoktur: O sizi, sizin problemlerinizi ve hayatınızla ilgili meseleleri ele almaktadır. O sizin fitratınızı, kökeninizi ve sonunuzu açıklamaktadır; O doğru ile yanlış ayırmakta ve sizin vicdânınızın da kabul ettiği yüce ahlâkî değerler ortaya koymaktadır. O halde neden bu kadar kolay ve basit bir şeyi anlamak için kafalarınızı kullanmıyorsunuz?"

13. Yani, "Allah'ın azâbının gerçekten gelmekte olduğunu kavradıkları zaman..."

لَا تَرْكُضُوا وَأَرْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ
وَمَسْكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْأَلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾
فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَلَمِيدِينَ ﴿١٥﴾
وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِينٍ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ
نَتَّخِذَ لَهُمْ لَا تَتَّخِذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَلْعِيلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ
بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا
تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا
يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾

- 13 “Uzaklaşp kaçmayın; içinde şımarıp azdığınız refaha ve yurtlarınıza dönün; çünkü sorguya çekileceksiniz.”¹⁴
14 “Yazıklar bize!” dediler. “Gerçekten biz, zâlimmişiz.”
15 Onların bu yakınmaları, biz onları biçilmiş ekin, sönmüş ocak durumuna getirinceye kadar son bulmadı.
16 Biz, bir ‘oyun ve oyalanma konusu’ olsun diye göğü, yeri ve ikisi arasında bulunanları yaratmadık.¹⁵
17 Eğer biz, bir ‘oyun ve oyalanma’ edinmek isteseydik, bunu, kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık, böyle yapardık.¹⁶
18 Hayır, biz hakkı bâtılın üstüne fırlatırız; o da onun beynini darma-dağın eder. Bir de bakarsın ki o, yok olup gitmiştir. (Allah’a karşı) nitelendiregeldiklerinizden dolayı eyvahlar size!¹⁷
19 Göklerde ve yerde kim varsa O’nundur;¹⁸ O’nun yanında olanlar,¹⁹ O’na ibâdet etmekte büyüklüğe kapılmazlar ve onlar yorgunluk da duymazlar.²⁰

AÇIKLAMA

14. Bu çok anlamlı bir cümledir ve şu anlamlara gelebilir.

1) “Bu azâbı iyice düşünün ki biri size onun hakkında soru sorduğun-

da, ayrıntılı ve kesin bir hesap verebilirsiniz.”

2) “Her zamanki gibi büyük toplantılarınızı yapın. Belki köleleriniz el-pençe divan bir şekilde emirlerinizi almak için gelebilirler.”

3) “Eskisi gibi toplantılarınıza devam edin, belki insanlar yine gelip size bir şeyler danışabilirler.”

15. Burada, onların insanın her istediğini yapmakta özgür olduğu; ona hesap soracak ve sorgulayacak hiç kimsenin olmadığı, yani kişinin iyi amellerinin mükâfâtlandırıldığı ve kötü amellerinin cezalandırıldığı bir âhiret yurdunun olmadığı zannına dayanan dünya görüşleri reddedilmektedir. Başka bir deyişle onların bu görüşü, bütün evrenin hiçbir ciddi sebebe dayanmaksızın yaratıldığı ve bu nedenle bir peygamberin mesajına kulak asmanın gereksiz olduğu anlamına geliyordu.

16. Yani, “Bu dünya, sadece oyun ve eğlence olsun diye değil, belirli bir amaçla yaratılmıştır. Çünkü eğer o sadece oyun, eğlence olsaydı; biz bunu, sizin gibi akıllı, muhâkemeli ve sorumlu bir varlık yaratmadan da sağlayabilirdik. Sadece oyun ve eğlence için insanı sınamak ve denemek bizden uzaktır.”

17. Yani, “Bu dünyanın yaratılış amacı, Hak’la bâtilin çatışmasına zemin teşkil etmesidir. Siz de bu çatışmada bâtilin her an yenilip helâk olduğunu biliyorsunuz. O halde bu gerçeği ciddi olarak düşünmelisiniz; çünkü eğer tüm hayat sisteminizi dünyanın sadece oyun-eğlenceden ibaret olduğu zannına dayandırırsanız, dünyayı sadece oyun ve eğlence olarak kabul eden sizden önceki toplulukların âkıbetine uğrarsınız. Bu nedenle size gelen mesaja karşı takınacağınız tavır tekrar gözden geçirmelisiniz. Onunla alay edip Allah Rasûlü’nü hafife almak yerine, sizden evvelki toplulukların âkıbetinden uyarı ve ders almalısınız.”

18. Buradan itibaren tevhîdi tasdik eden ve şirki reddeden bir bölüm başlamaktadır; çünkü Peygamber’le (s.a.) Mekkeli müşrikler arasında var olan tartışmanın temel nedenleri bunlardı. Bu arada öne sürülen fikirlerin özü ise şöyledir: Evrenin düzeni; yaratıcı, hâkim, mâlik ve rab olan bir tek Allah’ın varlığının apaçık bir delilidir. Onun mülkünde ve hükmünde ortakları olduğu veya her şeyden üstün bir Tanrı’nın yanı sıra, onun mülkünü idare eden küçük tanrılar bulunduğu fikri tamamen bâtıldır. Bu isbât, evrenin boşu boşuna ve eğlence olarak değil, bilakis çok ciddi bir amaçla yaratıldığı; Hak’la bâtil arasında her zaman bir çatışma olduğu ve bâtilin her zaman yok olmaya mahkûm olduğu konularına değinen bir önceki ayete de dayanmaktadır.

19. Yani Arabistan müşriklerinin Allah’ın çocukları olarak kabul ettikleri ve ilâhlıkta ona ortak koşarak ibâdet ettikleri melekler.

20. Yani, “Onlar, bıkmaksızın ve yorulmaksızın gece gündüz ona ibâdet ederler.”

يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ

وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ اتَّخَذُوا إِلَهَةً مِّنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَ اللَّهِ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَنَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمْ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرٌ مِّن مَّعَىٰ وَذِكْرٌ مِّن قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾

- 20 Gece ve gündüz, hiç durmaksızın tesbîh ederler.
- 21 Yoksa onlar, yerden birtakım ilâhlar edindiler de, onlar mı (ölüleri) dirilecekler?²¹
- 22 Eğer her ikisinde (gökte ve yerde) Allah'ın dışında ilâhlar olsaydı, hiç tartışmasız, ikisi de bozulup gitmişti.²² Arşın Rabbi olan Allah²³ onların nitelendiregeldikleri şeylerden yücedir.
- 23 O, yaptıklarından sorulmaz, oysa onlar sorguya çekilirler.
- 24 Yoksa O'ndan başka ilâhlar mı edindiler? De ki: "Kesin kanıt (burhân)ınızı getirin. İşte benimle birlikte olanların zikri (Kitabı) ve benden öncekilerin de zikri."²⁴ Hayır, onların çoğu hakkı bilmiyorlar; bundan dolayı yüz çevirmektedirler.²⁵
- 25 Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki, ona şunu vahyetmiş olmayalım: "Benden başka ilâh yoktur, öyleyse bana ibâdet edin."

- 26 “Rahmân (olan Allah) çocuk edindi” dediler.²⁶ O, (bu yakıştırmadan) yücedir. Hayır, onlar (melekler) ikrama lâayık görölmüş kullardır.
- 27 Onlar sözle (bile olsa) O’nun önüne geçmezler ve onlar O’nun emriyle yapıp etmektedirler.

AÇIKLAMA

21. Bu soru, kâfirlerin, cansız maddeye Allah’tan başkasının can vermeyeceğine inandıkları halde, neden Allah’ın yanı sıra başka ilâhları kabul ettiklerini düşünmeleri için sorulmuştur.

22. Bu kısa cümle iki fikri ihtivâ eder:

1) Değil birbirinden uzak binlerce yıldızı içeren evren, bir tek kurum veya ev bile iki efendi olduğunda gereğı gibi düzgün bir işleyiş içinde olamaz.

2) Dünyanın düzeni dahil tüm evrendeki sistem, evrensel bir kanuna göre işlemektedir. Çeşitli güçler ve sayısız eşya arasında uyum, ahenk, denge ve işbirliği olmasa, bu sistem bir an bile işleyemez. Bu da güç ve varlıkların birbirleriyle mükemmel bir denge ve ahenkle uyum ve işbirliği içinde olmalarını gerektiren evrensel ve her şeye hâkim bir kanun ve düzenin var olduğunun apaçık bir delilidir. Eğer birbirinden bağımsız yönetici ve hâkimler olsa, bu mümkün olamazdı. Böyle bir düzenin olması başlı başına, tüm evreni yöneten ve düzenleyen bir Hâkim ve her şeyi yöneten bir Efendinin var olduğunun apaçık bir delilidir. Daha geniş ayrıntılar için bkz. İsrâ Sûresi, an: 47.

23. Yani, “Tüm evrenin sahibi”.

24. İlk ikisi akla dayalı bir fikir veya delillerdi. Bu ise tarihî bir delil. Burada sanki şöyle denilmektedir: “Önceki kitaplar incelendiğinde evrenin yaratıcısının bir tek Allah olduğu ve sadece O’nun ibâdet ve taate lâayık olduğu görülür. Oysa sizin dininiz, ne aklî delillerle ne de tarihî delillerle desteklenmiyor.”

25. Onların Peygamber’in mesajına karşı ilgisiz bir tavır takınmalarının sebebi, gerçeklik bilgisinden yoksun olmalarıdır. Onların mesaja karşı pervasız ve aldırılmaz bir tavır takınmalarının sebebi de budur.

26. Burada “Çocuk” kelimesi ile, 28. ayetten de anlaşılabacağı üzere, melekler kastedilmektedir. Arap müşrikleri, meleklerin Allah’ın kızları olduklarına inanıyorlardı.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا
لِمَنِ أَرَضَىٰ وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ
إِنِّي إِلَهٌُ مِّنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي
الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا
فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا
مَّحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ
وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

- 28 O, önlerekindini de, arkalarındaki de bilmektedir; onlar şefâat de etmezler; (kendisinden) hoşnut olunandan başka. Ve onlar, O'nun haşmetinden içleri titremekte olanlardır.²⁷
- 29 Onlardan her kim ki: "Gerçekten ben, O'nun dışında bir ilâhım" diyecek olsa, bu durumda biz onu cehennemle cezalandırırız. Zalimleri biz böyle cezalandırmaktayız.
- 30 O küfre sapanlar görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer, bir-biriyle bitişik iken, biz onları ayırdık²⁸ ve her canlı şeyi sudan yarattık.²⁹ Yine de onlar inanmayacaklar mı?
- 31 Yer onları sarsmasın diye onun üstünde dağlar yarattık.³⁰ Ve orada iniş yolları açtık.³¹ Ta ki (maksatlarına) ulaşabilsinler.³²
- 32 Göküzünü korunmuş bir tavan kıldık;³³ onlar ise bunun ayetlerinden yüz çevirmektedirler.³⁴
- 33 Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur; her biri bir yörüngeye yüzüp gitmektedirler.³⁵

AÇIKLAMA

27. Bu iki ayet, müşriklerin melekleri ilâh olarak kabul etmelerine neden olan iki sebebi reddetmektedir.

1) Onlar, melekleri Allah'ın çocukları olarak kabul ediyorlardı.

2) Onlar meleklerle ibâdet ettiklerinde, meleklerin bundan memnun olup kendileri adına Allah katında şefâatçi olacaklarını sanıyorlardı (bkz. Yûnus: 18, Zümer: 3).

Bu bağlamda Kur'ân'ın, müşriklerin şefâat ilkesini, onların bu şefâatçilerinin şefâat etmeye yetkili olmadıklarını söyleyerek reddettiğine dikkat edilmelidir. Bunun nedeni ise onların gaybı bilememeleridir. Oysa Allah onlara açık olanı da gizli olanı da bilir. O halde melekler, peygamberler ve velîler, ancak Allah'ın izniyle şefâat edebileceklerdir. Şefâati dinleme ve kabul etme yetkisi sadece Allah'a mahsus olduğuna göre, kimse ilâhî haklara ve ibâdete lâıyk değildir. Ayrıntılar için bkz. Tâ-Hâ an: 85-86.

28. Metnin ifadesinden, tüm evrenin bir zamanlar sadece su kütlesi olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra bu kütle farklı parçalara ayrılmış ve dünya ve diğer gök cisimleri olmuştur. Ayrıntılar için bkz. Fussilet an: 13-15.

29. Metindeki ifadedden Allah'ın, suyu hayatın kökeni ve sebebi olduğunu anlıyoruz Bkz. Nur: 45.

30. Açıklama için bkz. Nahl an: 12.

31. "Geniş yollar" yeryüzünün çeşitli bölgelerini birbirine bağlayan ve dağlar, ovalar ve kayalar arasında yer alan nehirler ve çeşitli doğa olayları ile oluşturulan yollardır.

32. Bu çok anlamlı bir cümledir. İnsanlar yeryüzünde seyahat etmek için yol bulabilirler anlamına gelebilir. Aynı zamanda yaratılışın düzeni altında yatan hikmetin onları Hakk'a ulaştırabileceği anlamına da gelebilir.

33. Açıklama için bkz. Hicr Sûresi, an: 8 ve 10-12.

34. Yani "Gökte var olan ayet ve işaretler."

35. "كل" (hepsi) ve "يسبحون" (yüzmektedirler) kelimelerinin çoğul kullanılışı, sadece güneş ve ayın değil, tüm gök cisimlerinin kendi yörüngelerinde yüzdüklerini, durgun ve sabit olmadıklarını ifade etmektedir. Bkz. Yâsîn an: 37. Bu ayetler (30-33) bugünkü fizik, biyoloji ve astronominin ilkeleriyle uyum içinde modern bilimsel terimlerle de açıklanabilir.

19-23. ayetlerde şirk reddilmekte, 30-33. ayetlerde ise tevhîdi isbâtlayan deliller sunulmaktadır. Bu ayetlerde, evrenin yaratılışının ve düzenli işleyişinin, bunların bir tek güçlü yaratıcı tarafından yaratıldığını gösterdiği ve akıllı bir insanın, bunların boşu boşuna yaratılmadığını anlayacağı ima edilmektedir. Gerçek bu iken ve çevrenizde, yeryüzünde ve gökte tevhîd ilkesinin delillerini görüp dururken, neden Peygamber'in mesajını reddediyor ve O'ndan başka ayetler, mucizeler istiyorsunuz?

وَمَا جَعَلْنَا

لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِن مِّتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ
ذَاقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾
وَإِذَا رَأَوْاكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوءًا أَهَذَا الَّذِي
يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ
الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

- 34 Senden³⁶ önce hiçbir beşere ölümsüzlüğü vermedik; şimdi sen ölürsen onlar ölümsüz mü kalacaklar?
- 35 Her nefis ölümü tadıcıdır.³⁷ Biz sizi, şerle de, hayırla da deneyerek imtihan etmekteyiz³⁸ ve siz bize döndürüleceksiniz.
- 36 Küfre sapanlar seni gördüklerinde, seni yalnızca alay konusu edinmektedirler (ve:) “Sizin ilâhlarınızı diline dolayan bu mu?”³⁹ (derler.) Oysa Rahmân (olan Allah)ın sözünü (Kitabını) inkâr edenler kendileridir.⁴⁰
- 37 İnsan aceleden (aceleci olarak) yaratıldı.⁴¹ Size ayetlerimi yakında göstereceğim. Şimdi hemen acele etmeyin.⁴²
- 38 “Eğer doğruyu söylüyor iseniz, bu va'id (edilen günün sorgu ve azâbı) ne zamandır?” derler.

AÇIKLAMA

36. Burada 19-33. ayetlerle bölünen ve Hz. Peygamber'le kâfirler arasındaki çatışmayı ele alan bölüme tekrar dönülmektedir.

37. Bu, Peygamber'e (s.a.) karşı yapılan tüm uyarılara, tehditlere ve Kureyşlilerin gece gündüz onun aleyhinde düzenledikleri öldürme planlarına verilen bir cevaptır. Bir taraftan Kureyşli kadınlar ona lanet okuyorlardı; çünkü onlara göre Peygamber (s.a.) akraba ve çocuklarını kandırarak onların aile hayatına zarar vermişti. Diğer taraftan ise Kureyş'in ileri gelenleri, İslâm'ı tebliğ ettiği için onu korkunç bir âkıbetle tehdit ediyorlardı. Özellikle Mekke'deki her aileyi etkileyen Habeşistan'a hicretten sonra bu beddua ve tehditler daha da arttı. Bu ayet, onların tehditlerinden korkmaksızın görevine devam edebilmesi için Peygamber'i (s.a.) teskin ve teselli etmektedir.

38. Yani Allah, insanları daima ya fakirlik ya da zenginlikle imtihan edip sınamaktadır. İnsan, acaba zenginlik onu kibirli, kaba ve nefsinin kölesi mi yapacak; yoksa Allah'a şükür mü edecek diye denenmektedir. Diğer taraftan Allah, insanların belirli ve helâl sınırlar içinde mi kalacaklarını; yoksa üzüntü ve ümitsizliğe mi kapılacaklarını sınamak için onlara fakirlik belâsını vermektedir. Bu nedenle akıllı bir insan, ne zenginlik ne de fakirliğe aldanmamalı; onların imtihan olduğunu göz önünde bulundurmalı ve bu imtihanı başarmaya çalışmalıdır.

39. Bu cümlede sadece onların niçin alay ettiklerine değinilmekte; fakat nasıl alay ettiklerine, ne söylediklerine değinilmemektedir. Muhakkak ki kâfirler, Peygamber'den (s.a.), elleriyle yaptıkları putlara karşı çıktığı için ondan intikam almak üzere daha farklı ifade ve sözler kullanıyorlardı.

40. Burada kâfirler şöyle tenkit edilmektedirler: "Siz ellerinizle yaptığınız putlarınıza ve yalancı ilâhlarınıza o denli sevgi besliyorsunuz ki, onlara karşı yapılan hiçbir şeye müsâmaha gösteremiyorsunuz. Hatta Allah'ın Rasûlü ile alay ediyorsunuz. Fakat Rahmân'ın adını duyduğunuzda hemen aceleye kapılmanızdan ve kibirlenerek O'nu anmayı bir tarafa bırakmanızdan utanmıyorsunuz."

41. Bu metnin tam kelimesi kelimesine karşılığı değil. Arapça'da kulânlılışına göre cümle şu anlama gelir: "İnsan yaratılıştan aceleci ve sabırsız bir varlıktır." Aynı noktaya İsrâ Sûresi 11. ayette de değinilmişti: "İnsan pek aceleci ve sabırsızdır."

42. Bundan sonra gelen cümlelerden, burada "âyetler"le Allah'ın azâbı, âhiret ve cehennem gibi "tehdit"lerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Kâfirler bunlarla alay ediyorlardı: "Bu adam, eğer kendisini inkâr ederse bizi Allah'ın azâbı, kıyâmet gününün dehşeti ve cehennemden yakıtı olacağımız iddiası ile tehdit ediyor. Fakat bunlardan hiçbiri bize isabet etmedi. Her zaman olduğu gibi güçlüyüz ve bir şey olacağı da benzemiyor."

لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ

كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا
هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا
وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ اسْتَهْزَى بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ
بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَن
يَكْلُوْكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِّن دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ
نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ
وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ
نَنْقُضُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ
وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ
مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾

39 O küfre sapanlar, yüzlerinden ve sırtlarından ateşi püskürtmeyecekleri ve hiç yardım alamayacakları zamanı bir bilselerdi.

40 Hayır, onlara apansız gelecek de, böylece onları şaşkına çevirecek; artık ne onu geri çevirmeye güçleri yetecek ve ne de onlara süre tanınacak.

- 41 And olsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi; fakat içlerinden küçük düşürenleri, o alaya aldıkları sarıp kuşatıverdi.
- 42 De ki: “Gece ve gündüz sizi Rahmân (olan Allah)’tan kim koruyabilir?”⁴³ Hayır, onlar Rablerini zikirden yüz çevirenlerdir.
- 43 Yoksa onların, bize karşı kendilerini, engellemeyle koruyabilecek ilâhları mı var? Onların kendi nefislerine bile yardıma güçleri yetmez ve onlar bizden yakınlık bulamazlar.
- 44 Evet, biz onları ve atalarını yararlandırdık; öyle ki, ömür onlara (hiç bitmeyecekmiş gibi) uzun geldi.⁴⁴ Fakat şimdi, bizim gerçekten yere gelip onu çevresinden eksiltmekte olduğumuzu görmüyorlar mı?⁴⁵ Şu halde, üstün gelenler onlar mı?⁴⁶
- 45 De ki: “Ben sizi yalnızca vahy ile uyarıp korkutmaktayım. Ancak sağır olanlar, uyarıldıklarında çağrıyı işitmezler.”
- 46 And olsun, onlara Rabbinin azâbından ‘bir ufak esinti’ dokunacak olsa, hiç tartışmasız; “Eyvahlar bize, gerçekten bizler zulme sapan-larmışız” diyecekler.

AÇIKLAMA

43. Yani, “Gece ve gündüz herhangi bir anda size isabet etse, bizi Allah’ın azâbından koruyacak ve kurtaracak kim var?”

44. Başka bir deyişle şu anlama gelir: “Bu insanlar, bizim lütuf ve ih-sânımıza aldaniyorlar. Yaşadıkları zenginlik ve iyi hayatın kişisel hakları olduğunu ve bunu kendilerinden alabilecek hiçbir gücün olmadığını düşünüyorlar. Üzerlerinde kaderlerini iyiye de kötüye de yönlendirebilecek bir Allah’ın var olduğunu unutuyorlar.”

45. Bu bağlamda bkz. Ra’d: 41 ve bununla ilgili an: 60. Burada bunun yanı sıra başka bir anlam daha taşımaktadır. Her şeye gücü yeten Allah’ın, yeryüzünde her an, her yerde salgın hastalıklar, kıtlık, fırtına, deprem ve diğer afetler şeklinde ayetlerini gösterdiğinin farkında değil-ler mi? Milyonlarca insan ölüyor, yerleşim bölgeleri ve hasatlar yok oluyor ve insanların düzenini bozan daha nice zararlar meydana geliyor.” İzah için bkz. Secde an: 33.

46. “Bütün hayat kaynaklarının ve nimetlerin bizim elimizde olduğunu ve bunları dilediğimiz gibi azaltıp çoğaltabileceğimizi bildiklerine göre bizim cezamıza karşı kendilerini koruyacak bir güç ve kuvvete sahipler mi bari? Bu “ayetler”den güçlerinin, zenginliklerinin ve lükslerinin sonsuz olmadığını ve kendilerini hesaba çekip cezalandıracak bir Allah’ın var olduğunu anlamıyorlar mı?”

الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ وَنَضْعُ
 مِثْقَالِ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ
 آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ الَّذِينَ
 يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَذَا ذِكْرٌ
 مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ
 رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾

- 47 Biz ise, kıyâmet gününe ait duyarlı teraziler koyarız da artık, hiçbir nefis hiçbir şeyle haksızlığa uğramaz. Bir hardal tanesi bile olsa ona (teraziye) getiririz. Hesap görücüler olarak biz yeteriz.⁴⁸
- 48 And olsun,⁴⁹ biz Mûsâ'ya ve Hârûn'a, takvâ sahipleri için⁵⁰ bir aydınlık⁵¹ ve bir öğüt (zikir) olarak, hak ile bâtılı birbirinden ayıran (furkan)ı verdik.
- 49 Onlar, Rablerine karşı gayb ile (O'nu görmedikleri halde) bir haşyet içindedirler ve onlar, kıyâmet saatinden 'içleri titremekte olanlardır.'⁵²
- 50 Bu, bizim ona indirdiğimiz mübarek olan bir zikirdir. Şu halde onu inkâr edecek olanlar siz misiniz?
- 51 And olsun, bundan önce de İbrâhim'e rüşdünü vermiştik ve biz onu (doğruyu seçme yeteneğinde olduğunu) bilenlerdik.⁵³

AÇIKLAMA

47. Yani, "Acele olarak istedikleri ve alay ettikleri azâb."

48. Bkz. A'râf an: 8-9. Bu "terazi"nin gerçek yapısını anlamak bizim için çok zordur. Fakat yine de bu "terazi"nin maddî şeyler değil, insanın amellerini ölçeceği ve bir insanın günahkâr mı, dürüst mü ve ne kadar günahkâr ve dürüst olduğunu tesbit etmeye yarayacağı açıktır.

49. Buradan itibaren peygamberlerin kıssaları başlar. Eğer bu kıssaları anlatıldıkları çerçeve içinde ele alırsak, aşağıdaki konuları vurgula-

mak için burada yer aldıkları açığa çıkar:

1) Daha önce gönderilen tüm peygamberler birer insandı: Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.) gibi bir insanın peygamber olarak gönderilmesinde bir gariplik yoktur.

2) Bu Peygamber'in görevi ve öğretileri de kendisinden önce gönderilen peygamberlerinkinin aynısıdır.

3) Bütün peygamberlere, kendilerine seçkin nimetler bahşeden Allah tarafından soylu ve yüksek bir mevki verilmiştir. Mesela peygamberler, yıllarca işkence ve zorluklar çekmelerine rağmen, en sonunda Allah onların dualarını kabul etmiş ve düşmanlarına karşı onlara mucizevî yollarından yardım etmiştir.

4) Allah'ın bahşettiği tüm seçkin nimetlere rağmen, onlar, Allah'ın alçakgönüllü kulları idiler. Ve ilâhlıkta hiçbir payları yoktu. Hatta onlar da bazan hüküm verirken hata ederler, hasta olurlar, imtihana tâbi tutulurlar ve Allah'a hesap verecekleri hatalar işlerlerdi.

50. Gerçi Tevrat, bütün insanların iyiliği için gönderilmişti; ama sadece bu özelliklere sahip olanlar ondan yararlanabilirler.

51. Bu üç kelime de Tevrat'ı yüceltmek ve övmek için kullanılmıştır:

1) Hakk'ı bâttıdan ayıran bir kriter (*furkân*)

2) Doğru hayat tarzını gösteren bir ışık (*ziyâ*)

3) Yanlış yola sapan Âdemoğullarına unuttukları dersi hatırlatacak bir öğüt (*zikr*).

52. "Kıyamet" saati.

53. Arapça (rüşd) kelimesinin anlamı çok geniştir ve doğruluk, Hak'la bâtılı ayırt etme kabiliyeti anlamına gelir.

"And olsun İbrâhim'e, doğru yolu bulma kabiliyetini (rüşd) vermiş-tik": "O'nun yanlışla doğruyu ayırmada gösterdiği yetenek (rüşd) kendi çabasının bir sonucu değildi; onu biz lütfetmiştik."

"Biz onu biliyorduk": "Biz onun peygamberliğe lâyık olduğunu biliyorduk, bu nedenle onu bu göreve atadık." En'âm Sûresi, 124. ayete göre "... Allah elçiliğini kime vereceğini daha iyi bilir." Bu, Kureyşlilerin şu itirazına bir cevap niteliğindedir: "Allah, bizden hiçbir üstünlüğü olmadığı halde neden bu adamı, Muhammed'i peygamber olarak seçti?" Bu itiraza şu şekilde cevap verilmektedir: "Aynı itiraz, halkı tarafından Hz. İbrâhim'e de yöneltilebilirdi; fakat biz onun yeteneklerini biliyorduk. Bu nedenle onu peygamber olarak seçtik."

Bu konuyla ilgili olarak bkz. Bakara: 124-141, 258-260; En'âm: 74-84; Tevbe: 114; Hûd: 69-76; İbrâhim: 35-41; Hicr: 51-58; Nahl: 120-123 ve bunlarla ilgili açıklayıcı notlar.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا

هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا
لَهَا عِبَادِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَءَابَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلِ
رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَى ذَٰلِكُمْ
مِّنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُولُواْ
مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ
يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا مَن فَعَلَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾
قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأَتُواْ بِهِ
عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾

- 52 Hani babasına ve kavmine demişti ki: “Sizin, karşılarında bel büyük eğilmekte olduğunuz bu temsili heykeller nedir?”
- 53 “Biz atalarımızı bunlara tapıyor bulduk” dediler.
- 54 Dedi ki: “And olsun, siz ve atalarınız apaçık bir sapıklık içindesiniz.”⁵⁴
- 55 “Sen bize gerçeği mi getirdin, yoksa (bizimle) oyun oynayanlardan mısın?”⁵⁵
- 56 “Hayır” dedi. “Sizin Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir; onları kendisi yaratmıştır ve ben de buna şehâdet edenlerdenim.”
- 57 “And olsun Allah’a, sizler arkanızı dönüp gittikten sonra, ben sizin putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım.”⁵⁶
- 58 Böylece o, yalnızca büyükleri hariç olmak üzere onları paramparça kıldı;⁵⁷ belki ona başvururlar diye.⁵⁸

- 59 “Bizim ilâhlarımıza bunu kim yaptı? Şüphesiz o, zâlimlerden biridir” dediler.
- 60 “Kendisine İbrâhim denilen bir gencin bunları diline doladığını işittik” dediler.
- 61 Dediler ki: “Öyleyse, onu insanların gözü önüne getirin ki ona (nasıl bir ceza vereceğimize) şahid olsunlar.”⁵⁹

AÇIKLAMA

54. Daha ileriye gitmeden, İbrâhim (a.s.) kıssasından bu olayın burada yer almasının nedeninin, Kureyşlilerin yanlış inançlarını düzeltmek olduğuna dikkat edilmelidir. Burada onları şiddetle sarsıp uyarmak amaçlanıyor. Çünkü Kureyşliler, Hz. İbrahim’in (a.s.) soyundan geliyorlar ve bununla övünüyorlardı. Kâ’be’nin koruyucuları oldukları için, Arabistan’ın en önemli kabilesi olmuşlardı. Bu nedenle bu cevaba ilgisiz kalamazlardı.

55. Tam tercümesi şöyle olabilir: “Sen bize Hakk’ı mı getirdin, yoksa bizimle eğleniyor musun?” Kendi inançlarının doğruluğundan o derece emindiler ki, bunların yanlış olduğunun söylenmesinin ciddi olabileceğini hayâl bile edemiyorlardı.

56. Yani, “Eğer bunu tartışıp konuşma sonucunda anlamazsanız, bu putların çaresiz ve güçsüz olduğunu size görünür bir delille isbât edeceğim. O halde bunları ilâhınız olarak kabul etmeniz doğru değildir.”

57. İşte görünür delil buydu. Rahiplerin ve ziyaretçilerin olmadığı bir sırada, İbrâhim (a.s.) mabede girdi ve putları parçaladı.

58. Orijinal metindeki “hu” (o) zamiri, büyük puta veya Hz. İbrahim’e (a.s.) işaret edebilir. Birinci durumda, onların puta tapıcılığın ne kadar aptalca olduğunu anlamaları için gizli bir alay ifade eder; çünkü büyük putu küçüklerin kırıp parçalamayacağı açıktır. İkinci durumda ise, “olay” hakkında kendisine gelip soracaklarını ve onlarla bu saçma inançları ile ilgili ciddi bir konuşma fırsatı elde edeceğini düşünen Hz. İbrâhim kastedilmiş olur.

59. Hz. İbrâhim’in beklediği olay buydu. O, olayın sadece râhibler ve din adamları arasında kalmamasını ve halkın da putların çaresiz olduğunu ve râhiblerin kendilerini kandırdığını görmesini istiyordu. Rahipler daha sonra Firavun’un da işlediği aynı hataya düştüler. Firavun, Mûsâ (a.s.) ile sihirbazlar arasındaki karşılaşmayı açık alanda halkın önünde yapmıştı. Böylece Mûsâ (a.s.), sihirbazların sihir ve büyülerini yutan asa mucizesini herkese açık olarak gösterme fırsatı elde etmiş oldu.

قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا

بِإِلَهِنَا يَتَّبِعُهُمْ ۖ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ
كَانُوا يَنْطِقُونَ ۖ فَرَجَعُوا إِلَى أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ
الظَّالِمُونَ ۖ ثُمَّ نَكَسُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَٰؤُلَاءِ
يَنْطِقُونَ ۖ

- 62 Dediler ki: “Ey İbrâhim! Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?”
63 “Hayır” dedi. “Bu yapmıştır, bu onların büyükleridir; eğer konuşabiliyorsa, siz onlara soruverin.”⁶⁰
64 Bunun üzerine kendi vicdânlarına başvurdular da: “Gerçek şu ki, zâlim olanlar sizlersiniz” dediler.
65 Sonra, yine tepeleri üstüne ters döndüler:⁶¹ “And olsun, bunların konuşamayacaklarını sen de bilmektesin.”

AÇIKLAMA

60. “Onlara sorun, eğer konuşabilirlerse” cümlesi, İbrâhim’in (a.s.) “İşte şu en büyükleri yapmış” derken yalan söylemediğinin apaçık bir delilidir. İbrâhim’in (a.s.) bununla yapmak istediği; onların, putların kendilerini korumak üzere hiçbir şey yapamamış olmalarının, hatta çaresiz ve güçsüz oldukları için konuşamamalarının farkına varmaları ve bunu kabul etmeleriydi. Bir kimse tartışma esnasında, karşı tarafın görüşünün imkânsız olduğunu gündeme getirmek için gerçek dışı bir soru sorarsa, elbette bu soruya yalan denilemez. Çünkü konuşan kişi bunu yalan niyetiyle söylemiştir; ikincisi, muhâtab olanlar da bunun yalan olmadığını bilmektedirler.

Hz. İbrâhim’in (a.s.), hayatı boyunca yukarıda adı geçen olay dahil üç kez “yalan” söylediğini bildiren bir “hadis” nedeniyle bu tesbitlere burada değinmemiz gerekti. Hz. İbrâhim’in söylediği ikinci “yalan”, Saffat Sûresi 89. ayette yer alır: “Ben doğrusu hastayım”. Üçüncü yalan ise, Kur’ân’da yer almaz. Kitâb-ı Mukaddes’te, karısını kardeşi olarak tanıttığı şeklinde geçer (Tekvîn 12: 12, 13, 18, 19). Ne yazık ki bu “hadis” iki aşırı görüşe neden olmuştur. Rivayeti kutsallaştıran rivâyetperest birinci grup, “sahih bir hadis” böyle söylediği ve hadis, Buhârî ile Müs-

lim’de kayıtlı olduğu için, Hz. İbrâhim’in (a.s.) gerçekten bu yalanları söylediğine inanırlar. Bir peygamberi “yalancılıkla” suçlayan bu “hadis”i bir tarafa bırakmanın daha iyi olacağını düşünmezler. İkinci grup ise, Bu-hârî ve Müslim tarafından sahih kabul edilen bu hadis güvenilir olamayacağı için bütün hadisleri bir tarafa atarlar. Elbette bir veya birkaç hadis güvenilir değil diye, tüm hadis malzemesinden yararlanılamayacağını söylemek doğru değildir. Birinci görüşü kabul edenler, diğer aşırı uca yönelmişler ve râvîleri güvenilir olan bir hadisin metnini incelemeyen kabul etmişlerdir. Oysa bir hadisin senedi sahih olsa da, metni birtakım nedenlerden ötürü sahih olmayabilir. Çünkü rivâyet edilen hadisin senedi sağlam olmasına rağmen, Hz. Peygamber’in böyle bir sözü söylemesinin mümkün olmadığı sonucuna varılabilir. Nitekim hadis ilmine görede de, bir hadis senedi sağlam olsa da, muhtevâsıyla zayıflık taşıyabilir. Dolayısıyla hadisin metni, böyle bir şeyin Peygamber (s.a.) tarafından söylene-meyeceğini gösteriyorsa, o zaman sadece râvîleri güvenilir diye hadisi güvenilir (sahih) kabul etmekte ısrarın hiç anlamı yoktur.

Bu hadis başka sebepler yüzünden de güvenilir değildir. Daha önce de gösterdiğimiz gibi, birinci “yalan” yalan sayılmaz. İkinci “yalan”a (Ben doğrusu hastayım) gelince, İbrâhim’in (a.s.) o sırada tamamen sağlıklı olduğu isbâtlanmadan bu sözün “yalan” olduğu söylenemez. Kur’ân da bu noktayı açıklığa kavuşturmamaktadır. Üçüncü “yalan”a gelince, Kitâb-ı Mukaddes’te Tekvîn’in 12. babında adı geçen olay baştan saçmadır. İbrâhim (a.s.) karısı Sâre ile birlikte Mısır’a gittiğinde, Kitâb-ı Mukaddes’e göre de 75 yaşındaydı; karısı ise 65 yaşındaydı. O halde Sâre’nin yaşı bile, Sâre’nin İbrâhim’i (a.s.) kendi hayatını kurtarmak için onu kardeşi olarak tanıtmaya zorlayacak denli “güzel ve alımlı” bir kadın olamayacağını gösterir. Binaenaleyh, isrâiliyâta dayanan bu tür rivâyetleri Hz. Peygamber’e (s.a.) isnâd etmekte ısrar, yanlıştır. Bu yüzden, İbrâhim’i (a.s.) yalan söylemekle ithâm eden bu hadisin hiçbir dayanağı yoktur ve râvîlerinin güvenilir olmasına rağmen, hadis sahih kabul edilemez. Böyle bir aşırılık, “hadis inkârcıları” diye bir grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İzah için bkz. *Resâil ve Mesâil* adlı eserim; cilt: 2, sh. 35-39.

61. Orijinal metin şu anlama gelir: “Başları üzerinde geri döndürüldüler.” Bazı müfessirler bu ifadenin “utançtan başlarını öne eğdiler” anlamına geldiğini söylemişlerdir. Fakat bu yorum, konunun bütünlüğüne ve metnin ifadesine uymamaktadır. Bu ifadenin en doğru yorumu şu olsa gerek: “Kavmi, İbrâhim’in cevabını düşündüklerinde, kendilerini kimin kıldığını bile söylemeye güç yetiremeyen güçsüz putları ilâh edindikleri için hatalı olduklarını fark ettiler. Fakat hemen sonra düşüncelerini saptıran inatçılık ve cehâlete kapılıp tekrar eski sapıklıklarına döndüler.”

قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا
 يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أَفَ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا
 تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾
 قُلْنَا يَنَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا
 فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي
 بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً
 وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا
 وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ
 وَكَانُوا لَنَا عَبِيدِينَ ﴿٧٣﴾

- 66 Dedi ki: “O halde, Allah’ı bırakıp da sizlere yararı olmayan ve zarar dokunmayan şeylere mi tapmaktasınız?”
- 67 “Yuh size ve Allah’tan başka taptıklarınıza. Siz yine de akıllanmayacak mısınız?”
- 68 Dediler ki: “Eğer (bir şey) yapacaksanız, onu yakın ve ilâhlarınıza yardımda bulunun.”
- 69 Biz de dedik ki: “Ey ateş! İbrâhim’e karşı soğuk ve esenlik ol.”⁶²
- 70 Ona bir düzen (tuzak) kurmak istediler; fakat biz, onları daha çok hüsrana uğrayanlar kıldık.

- 71 Onu ve Lût'u⁶³ kurtarıp içinde, âlemler (insanlık) için bereketler kıldığımız yere (ülkeye) çıkardık.⁶⁴
- 72 Ona İshâk'ı armağan ettik, üstüne de Ya'kûb'u;⁶⁵ her birini sâlihler kıldık.
- 73 Ve onları, kendi emrimizle hidâyete yöneltten önderler kıldık ve onlara hayrı kapsayan fiilleri, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize ibâdet edenlerdi.⁶⁶

AÇIKLAMA

62. Bu, Kur'an'da açıkça değinilen mucizelerden biridir. Fakat buna rağmen böyle bir mucizenin olmadığını "isbatlamaya" çalışanlar da vardır. Bu ayetlere göre (68-70) İbrâhim (a.s.) diri diri ateşe atılmakla tehdit edilmiş ve yanan alevlerin içine fırlatılmıştır; fakat Allah ateşe, İbrâhim'e serin ve esenlik olmasını emretmiştir. Kur'an'daki bu apaçık ifadelerle rağmen bu insanlar yine de böyle bir mucizeyi reddederler; çünkü onlara göre Allah bile fizik kurallarını aşamaz. Bunlar bu mucizelerin, çağdaş rasyonalistlere çekici gelmeyeceğini ve bu nedenle fizik kurallarına uygun bir şekilde tefsir edilmesi gerektiğini söylerler. Fakat onlar, Kur'an'a göre Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve O'nun "bilim" ile açıklanmayan olağanüstü şeyler yapabileceğini unutuyorlar. Bu nedenle Kur'an'ı, bahsettikleri rasyonalizme uydurmağa çalışmayıp ya onu olduğu gibi kabul etmeli ya da reddetmelidirler. Bkz. izah için Ankebût an: 69

63. Kitâb-ı Mukaddes'e göre, İbrâhim'in (a.s.) Haran ve Nahor adında iki kardeşi vardı. Lût (a.s.), Haran'ın oğluydu (Tekvîn: 11:26) ve İbrâhim'e (a.s.) inanan tek insandı. Bkz. Ankebût: 26

64. "Bereketli yer" ile hem maddî hem de manevî değere sahip olan Suriye ve Filistin toprakları kastedilmektedir. Burası dünyadaki en verimli bölgelerden biriydi ve iki bin yıldan beri dünyanın diğer bölgelerine nazaran birçok peygamberle şereflendiriliyordu.

65. Yani "Oğlunu ve torununu da peygamber kıldık."

66. İbrâhim'in (a.s.) hayatı ile ilgili bu önemli olaya Kitâb-ı Mukaddes'te hiç değinilmemektedir. Hatta onun Irak'taki hayatıyla ilgili hiçbir şeye; Nemrud'la, babasıyla ve bütün kavmiyle çatışmasına, putperestliği ortadan kaldırma çabalarına, sonunda memleketinden zorla çıkmasına neden olan ateşe atılması olayına, Kitâb-ı Mukaddes'in hiçbir yerinde rastlanmamaktadır. Kitâb-ı Mukaddes sadece onun memleketinden göç edişine, ona da sanki sadece bir aile maiyeti için bir yerden bir yere göç

ediyormuş gibi değinir. Kur'ân'la Kitâb-ı Mukaddes arasında ilginç bir fark daha vardır. Kur'ân'a göre bir müşrik olan İbrâhim'in (a.s.) babası, oğlunu cezalandıranların en başında geliyordu; fakat Kitâb-ı Mukaddes daha değişik bir olay anlatır:

"Terah'ın zürriyetleri bunlardır. Terah, Abram'ın, Nahor'un ve Haran'ın babası oldu ve Haran, Lût'un babası oldu. Haran doğduğu memlekette, Keldânilerin Ur şehrinde babası Terah'ın önünde öldü. Abram ve Nahor kendilerine eşler aldılar. Abram'ın karısının adı Sara ve Nahor'un karısının adı Milka idi. O Milka'nın babası ve İska'nın babası olan Haran'ın kızı idi. Ve Sara kısır idi. Onun çocuğu olmazdı. Ve Terah oğlu Abram'ı, Haran'ın oğlu olan torunu Lût'u, oğlu Abram'ın karısı olan gelini Sara'yı alıp Kenan diyarına gitmek üzere Keldânilerin Ur şehrinden onlarla çıktı. Ve Harran'a gelip orada oturdular. Terah'ın günleri 205 yıl oldu ve Terah, Harran'da öldü." (Tekvîn 11: 27-32)

"Ve Rab Abram'a dedi: 'Memleketinden, akrabaların yanından ve babanın evinden sana göstereceğim memlekete (Kenan'a) git. Seni büyük bir millet yapacağım. Seni mübarek kılacağım ve senin adını yücelteceğim: Sen de mübarek olacaksın. Seni mübarek kılanları mübarek kılacağım; sana lanet edene lanet edeceğim ve yeryüzünün bütün kabileleri sende mübarek olacaktır.'" (Tekvîn 12: 1-3).

Burada Hz. İbrâhim'e niçin bu kadar iltifat edildiği nedense belirtilmemiştir.

Talmud ise, İbrâhim'in (a.s.) Irak'ta kaldığı sürece yaşadığı olaylarla ilgili birkaç ayrıntıya yer verir. Bunlar genellikle Kur'ân'daki ayrıntılara uyar; fakat bazı önemli olaylarla ilgili çok büyük çelişkiler vardır. Hatta insan Talmud'da anlatılan olayların karmakarışık ve faraziyelerle dolu olduğunu hisseder; oysa Kur'ân'da anlatılan apaçıktır ve İbrâhim'e (a.s.) yakışmayacak hiçbir şey yoktur. Okuyucunun bu olayla ilgili Kur'ân'ın açıklamalarıyla Yahudi versiyonu arasındaki farkı anlaması için Talmud'da anlatılanları aşağıda özetliyoruz. Bu, aynı zamanda Kur'ân'ın, Kitâb-ı Mukaddes'ten ve Yahudi edebiyatından kıssalar aldığını düşünen kimselerin zihnindeki yanlış anlamayı da ortadan kaldıracaktır.

Talmud'a göre, "Kâhinler, Abram'ın doğduğu gece gökyüzünde büyük bir yıldız gördüler ve Nemrud'a, Terah'ın evinde doğan çocuğu öldürmesini tavsiye ettiler. Kral çocuğu öldürmeye karar verdi; fakat Terah, çocuğunu sakladı ve onun yerine bir hizmetçinin çocuğu öldürüldü. Bunun üzerine Terah, karısını ve çocuğunu bir mağaraya sakladı; çocukla annesi

orada on yıl yaşadılar. On birinci yılda Abram, Terah tarafından Nûh'a götürüldü. Abram, Nûh ve oğlu Sam'ın gözetiminde 39 yıl yaşadı. Bu sırada Abram, kendisinden 42 yaş küçük olan yeğeni Sara ile evlendi." (Kitâb-ı Mukaddes, Sara'nın Abram'ın yeğeni olduğuna değinmez; adı geçen yaş farkı ise, 10 yıl olarak belirtilmiştir.) (Tekvîn 11: 29; 17: 17).

Talmud daha sonra şöyle devam eder: "Abram 50 yaşına gelince Nûh'dan ayrıldı ve babasına geri geldi. Babasının bir putperest olduğunu ve evinde 12 aya tekabül eden 12 put bulunduğunu gördü. Babasını putperestlikten vazgeçirmeye çalıştı; fakat babası onu dinlemeyince, İbrâhim bir gün evdeki bütün putları kırdı. Bunu gören Terah, doğruca Nemrud'a gitti ve 50 yıl önce evinde doğan çocuğun ihânet ettiğini ve evdeki putları kırdığını söyledi. Bu konuda kralın hüküm vermesini istedi. Nemrud, Abram'ı sorguya çekti; fakat Abram'ın verdiği cevaplar, dosdoğru, kesin ve açıktı. Nemrud onu hapse attı ve meseleyi karar için meclise sundu. Meclis, Abram'ın yakılarak öldürülmesi hükmünü verdi. Bunun üzerine bir ateş hazırlandı ve Abram ateşe atıldı. Kardeşi, aynı zamanda kayınpederi de olan Haran da ateşe atıldı. Nemrud, Terah'a, doğduğu gün Abram'ın yerine neden başka bir çocuk öldürüldüğünü sormuş, o da bunu Haran'ın planladığı cevabını vermişti. Bu nedenle Haran da yakılarak cezalandırıldı. Haran yanarak öldü; fakat insanlar Abram'ın alevlerin arasında hiçbir zarar görmeksizin yürüdüğünü gördüler. Nemrud'a bunu haber verdiklerinde, o da bu olayı kendi gözleriyle gördü ve şöyle bağırdı: "Ey göklerin ilâhının adamı! Ateşten çık ve yanıma gel." Bunun üzerine Abram ateşten çıktı. Nemrud ona inananlardan biri oldu. Ve ona çok pahalı hediyeler verdi. Bundan sonra, Talmud'a göre Abram, Irak'ta iki yıl daha kaldı. Ta ki Nemrud korkunç bir rüya gördü ve kâhinler, Abram'ın, onun krallığını yerle bir edeceğini; bu nedenle Abram'ı öldürmesi gerektiğini söylediler: Nemrud, Abram'ı öldürmek üzere adamlar gönderdi; fakat Abram, Nemrud'un kendisine verdiği Eleazar adındaki köleden, onların planlarını öğrendi. Bunun üzerine Abram kaçtı ve Nûh'un yanına sığındı. Terah da onu orada ziyarete geldi. Baba ile oğul, en sonunda o memleketi terk etmeye karar verdiler; Nûh ve oğlu Sam da bu kararı desteklediler. Bunun üzerine Terah, oğlu Abram, torunu Lût, aynı zamanda torunu olan oğlunun karısı Sara ile birlikte Ur şehrini terk edip Harran'a gitti." (H. Polano: *The Talmud Selections*, Londra, sh. 30-42.)

Mantıklı bir insan Talmud'un bu anlattıklarını okuduktan sonra, bu kitabın Kur'an'da anlatılan kıssalara kaynak teşkil ettiğini düşünebilir mi?

وَلَوْ طَآءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ
 الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبِيثَۃَ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوِّءٍ
 فَسِيقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا ۖ إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾
 وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ
 الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوِّءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ
 إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفِثَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا
 لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا ؕ آتَيْنَا حُكْمًا
 وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۖ وَكُنَّا
 فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لَتُحَصِّنَكُمْ مِنَ بَأْسِكُمْ
 فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ
 إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ ﴿٨١﴾

74 Lût'a da bir hüküm ve ilim⁶⁷ verdik ve onu çirkin işler yapmakta olan şehirden kurtardık. Şüphesiz onlar, bozulmaya uğrayan kötü bir kavimdi.

75 Onu rahmetimize soktuk; çünkü o, sâlihlerdendi.

76 Nûh da, daha önce çağrıda bulunduğu zaman,⁶⁸ biz onun çağrısına cevap verdik; onu ve ailesini büyük bir üzüntüden kurtardık.⁶⁹

77 Ve ayetlerimizi yalanlayan kavimden 'ona yardım edip öcünü aldık.' Şüphesiz onlar, kötü bir kavimdi; biz de onların tümünü suya batırıp boğduk.

78 Dâvûd ve Süleyman da; hani kavmin hayvanlarının içine girip ya-

- yıldığı ekin tarlaları konusunda hüküm yürütüyorlardı. Biz onların hükmüne şahidler idik.
- 79 Biz bunu (hükümü) Süleyman'a kavratlık, her birine de hüküm ve ilim verdik.⁷⁰ Dâvûd ile birlikte tesbîh etsinler diye, dağlara ve kuşlara boyun eğdirdik.⁷¹ (Bunları) yapanlar biz idik.
- 80 Ve sizin için ona, zorlu savaşınızda sizi korusun diye, '(madenî) giyim sanatını' öğrettik.⁷² Buna rağmen siz şükredenler misiniz?⁷³
- 81 Süleyman için de, fırtına biçiminde esen rüzgâra (boyun eğdirdik) ki, kendi emriyle, içinde bereketler kıldığımız yere akıp giderdi.⁷⁴ Biz her şeyi bilenleriz.

AÇIKLAMA

67. "Hüküm" kelimesi çok geniş bir anlama sahiptir. Yargı, hikmet, doğruyu yanlıştan ayıran ölçü ve Allah'tan gelen yetki anlamlarına gelir. "İlim" ise, vahyolunan gerçek bilgi anlamındadır. O halde "Lût'a hüküm ve ilm verdik" ayeti, "Lût'u peygamber kıldık" anlamına gelir (Lût kısması için bkz. A'râf: 80-84; Hûd: 69-83; Hicr: 57-74 ve bunlarla ilgili açıklayıcı notlar).

68. Burada Nûh'un kavmini ıslâh için elinden geleni yaptıktan sonra en sonunda yaptığı şu dua kastedilmektedir: "Rabbim! Ben yenik düştüm bana yardım et." (Kamer: 10 ve "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bırakma" (Nûh: 26).

69. "Büyük sıkıntı" ile onların günahkâr bir topluluk içinde yaşadıkları sıkıntılı hayat ve tufan kastedilmiş olabilir (Bkz. A'râf: 59-64; Yûnus: 72-74; Hûd: 25-48; İsrâ: 3 ve bunlarla ilgili açıklayıcı notlar).

70. Bu olaya ne Kitâb-ı Mukaddes'te, ne de Yahudi eserlerinde değinilmemiştir. Müslüman müfessirlere göre bu olay şöyle meydana gelmiştir: Bir adamın davarları geceleyin başka bir adamın ekinine girmişti. Ekin sahibi Dâvûd'a (a.s.) şikâyet etmiş, o da davarların tarla sahibine verilmesine hükmetmişti. Fakat Süleyman (a.s.) bu görüşü kabul etmemiş ve ekinler eski haline gelinceye dek davarların tarla sahibinde kalması fikrini öne sürmüştü. Bununla ilgili olarak Allah: "Biz doğru hükümü Süleyman'a öğrettik" buyuruyor. Fakat hukukî yönden böyle bir meselenin İslâmî hükmünün de olduğunu söyleyemeyiz. Bu konuda Rasûlullah'tan (s.a.) rivâyet olunan bir hadis yoktur. Bu nedenle fakihler bu konuda farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

Fakat ele alındığı çerçeve içinde bu olayın, peygamberlerin de, Allah vergisi güç ve yeteneklerine rağmen sadece birer insan olduklarını vurgulamak için anlatıldığına dikkat edilmelidir. Bu olayda, her ikisi de peygamber oldukları halde Allah, Hz. Süleyman'a gösterdiği doğru yolu, Hz. Dâvûd'a (a.s.) göstermediği için o yanılmıştı. Bundan sonra gelen bölümlerde, her ikisinin sahip oldukları harika yetenekler, bunların Allah tara-

findan verildiğini, kimseyi ilâh kılmadığını göstermek için anlatılmaktadır.

Bu ayetten, bir meselede iki yargıç farklı hükümler verdiğinde, sadece birisinin hükmü doğru olduğu halde; her ikisinin de hüküm verme yetkisine sahip olmaları şartıyla, ikisinin de doğru kabul edileceklerini öğreniyoruz. Peygamber (s.a.) aynı ilkeyi daha açık bir şekilde ifade etmiştir. Buhârî'de, Amr İbn el-Âs'ın rivâyet ettiği hadiste, Peygamber'in (s.a.) şöyle dediği nakledilmektedir: "Eğer bir yargıç doğru hükme varabilmek için elinden gelen çabayı harcarsa, doğru hüküm verdiğinde iki sevap, yanlış hüküm verdiğinde ise bir sevap kazanır. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'de, Bureyde'den rivâyet edilen bir hadiste de, Peygamber'in (s.a.) şöyle dediği nakledilmektedir. "Yargıçlar üç çeşittir ve sadece bir tanesi cennettir. O da Hakk'ı kabul eden ve ona göre hüküm verendir. Diğer taraftan hakkı bildiği halde, ona aykırı hüküm veren ile yeterli bilgi ve yetkisi olmadığı halde hüküm mevkiinde oturan kimse ise cehennemdedir."

71. Metindeki ifadeden "Dağların ve kuşların" Dâvûd'a (a.s.) boyun eğdirilmediği; bilakis Allah'ı tesbîhte ona katıldıkları anlaşılmaktadır. Bu, Sad Sûresi 18-19. ayetlerle de desteklenmektedir: "Doğrusu biz dağlara boyun eğdirdik; akşam ve sabah onunla (Dâvûd) birlikte bizi tesbîh ederlerdi; toplanıp gelen kuşları da. Hepsine onunla birlikte bizi tesbîh edin diye emrettik, kuşlara da aynısını emrettik." Bu ayetin şu anlama geldiği görüşündeyiz: "Dâvûd (a.s.) güzel ve tatlı sesi ile Allah'ı zikr edip tesbîh ettiğinde, dağlar onun güzel sesini yankılandırıyor, kuşlar da çevresine toplanıyor ve bu manzara çok etkileyici oluyordu." Bu görüş şu hadisle de desteklenmektedir:

"Güzel bir sese sahip olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a) Kur'ân okurken, oradan geçen Peygamber (s.a.) ayakta durup uzun bir süre onu dinlemiş ve o Kur'ân okumayı bitirdiğinde: 'Bu adama Dâvûd'un güzel sesinden bir parça verilmiş' demiştir."

72. Sebe Sûresi, 10-11. ayetlere göre bu olay şöyledir: "... ve ona demiri yumuşattık (ve şöyle emrettik): Geniş zırhlar yap ve onları düzenli bir biçime sok". Bu, Allah'ın Dâvûd'u (a.s.) demiri kullanmada usta kıldığını ve özellikle korunma amacıyla ona zırh yapma sanatını öğrettiğini gösterir. Bu gerçek, arkeolojik ve tarihi araştırmalarla da desteklenmektedir. Çünkü bu araştırmalara göre, demir devri M.Ö. 1200 ile 1000 yılları arasında başlamıştır ve bu da Dâvûd'un (a.s.) yaşadığı dönemdir. İlk önce Suriye ve Anadolu'da M.Ö. 2000-1200 yılları arasında yaşayan Hititler, demiri eritip şekil vermek için bir metot icad etmişler, fakat bunu diğer insanlardan gizlemişler, bu nedenle de demir yaygın bir kullanıma geçmemiştir. Daha sonra Filistiler bunu keşfetmiş, fakat yine bir sır olarak saklamışlardı. Hükümdar Saul'dan (Tâlût) önce İsrâiloğulları'nın Hititler ve Filistiler'e defalarca yenilmelerinin nedeni, karşılarındakinin savaşlarda demiri kullanmasıydı.

M.Ö. 1020'de Tâlût, Allah'ın emri ile İsrâiloğulları'nın hükümdarı olduğunda (M.Ö. 1004-965), sadece tüm Filistin'i ve Ürdün'ü değil, Suriye'nin bir bölümünü de İsrâil Krallığı'na kattı. İşte o zaman Hititlerin ve Filistilerin bu kadar gizledikleri zırh yapımı sırrı açığa çıktı ve demirden günlük ucuz eşyalar bile yapılmaya başlandı. Filistin'in güneyinde demir madenleri bakımından zengin bir bölge olan Edom'da yapılan yeni arkeolojik kazılar, demir eritme ve şekil verme işleminde kullanılan ocakları açığa çıkarmıştır. Akabe Körfezi'nde, Elat'ın yakınlarında, Süleyman (a.s.) zamanında bir liman olan "Ezion-Geber"de yapılan kazılarda açığa çıkan bir ocağın, bugünkü modern eritme fırınlarında kullanılan ilkelere uygun bir şekilde inşa edildiği sanılmaktadır. O halde, Dâvûd'un (a.s.) bu keşfinin ilk önce savaş gayesi ile kullanılmış olması doğaldır. Çünkü kısa bir süre öncesine kadar hükümdarlığının çevresinde yaşayan Kenanlılar, halkını rahatsız ediyorlardı. Kitâb-ı Mukaddes de, Dâvûd'un (a.s.) savaşta kullanılmak üzere demiri eritme ve kullanmada usta olduğunu belirtir. (Bkz. Yeşu, 17: 16 Hakimler, 1: 19, 4: 2-3)

73. Dâvûd (a.s.) hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bakara: 251, İsrâ: 55 ve bunlarla ilgili açıklayıcı notlar).

74. Bu, Sebe Sûresi 12. ayette de açıklanmıştır. "Süleyman için de, sabah gidişi bir ay, akşam dönüşü de bir ay olan rüzgâra boyun eğdirdik". Sad Sûresi, 36. ayette de şöyle buyurulmaktadır: "Böylece biz rüzgârı onun buyruğu altına verdik. Onun emriyle dilediği yöne yumuşakça eserdı." O halde rüzgâr, Süleyman'ın (a.s.) emrindeydi ve o, bir aylık uzağa deniz seferleri düzenleyebiliyordu. Çünkü rüzgâr onun gemileri için istediği yönde esiyordu.

Kitâb-ı Mukaddes'te, Süleyman'ın (a.s.) büyük bir deniz ticareti geliştirdiğini kaydeder (I Krallar, 10: 22). Bir taraftan onun ticaret gemileri Kızıldeniz boyunca Ezion-Geber'den Yemen'e ve diğer doğu ve güney ülkelerine gidip geliyor; diğer taraftan Tarsis adı verilen donanması, Akdeniz'de batı ülkelerine seyahat ediyordu. Edom'da, Akabe'deki maden ocaklarından çıkarılan bakır ve demirleri eritmek ve işlemek için Ezion-Geber'de onun kurduğu fırın, bugün yapılan arkeolojik araştırmalar tarafından da doğrulanmaktadır. Bu eritilmiş demir ve bakır, başka faydalarının yanı sıra gemi yapımında da kullanılıyordu. Kur'an bu konuya şöyle değinmektedir: "Erimiş bakır madenini ona (Süleyman'a) sel gibi akıttık." (Sebe: 12)

Rüzgârın ona boyun eğdirilmesi konusuna gelince, bu Allah'ın lütfu ile rüzgârın yönünün hep Süleyman'ın (a.s.) gemilerinin gideceği yöne esmesi -ki o dönemde gemiler tamamen rüzgâra bağlı olarak hareket ediyorlardı- anlamına gelebilir. Fakat 81. ayette geçen "Onun emriyle eserdı" ifadesini, zâhiri anlamda olduğu gibi kabul etsek de, bir sakıncası yoktur. Çünkü Allah, kullarından dilediğine böyle güçler verebilir.

وَمِنْ

الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ
 حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾ وَيَأْتِيكَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ
 أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ
 وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى
 لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ
 الصَّابِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾
 وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي
 الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ

الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾

- 82 Onun için denizde dalgıçlık yapan ve bundan başka iş(ler) de gören şeytanlardan kimseleri de (emrine verdik). Biz onların koruyucuları idik.⁷⁵
- 83 Eyyûb⁷⁶ da; hani o Rabbine çağrıda bulunmuştu: “Şüphe yok, bu dert (ve hastalık) beni sarıverdi. Sen merhametlilerin en merhametli olanısın.”⁷⁷
- 84 Böylece onun duasına icâbet ettik. Kendisinden o derdi giderdik;⁷⁸ ona katımızdan bir rahmet ve ibâdet edenler için bir zikir olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir katını daha verdik.⁷⁹
- 85 İsmâil, İdrîs⁸⁰ ve Zü'l-Kıflı,⁸¹ hepsi sabredenlerdendi.
- 86 Onları rahmetimize soktuk, şüphesiz onlar sâlih olanlardandı.
- 87 Balık sahibi (Zünnûn yani Yûnus'u da);⁸² hani o, kızmış vaziyette gitmişti ki,⁸³ kendisini sıkıntıya düşürmeyeceğimizi sanmıştı.⁸⁴ (Ba-

lıgın karnındaki) Karanlıklar için de:⁸⁵ "Senden başka ilâh yoktur, sen yücesin, gerçekten de ben zulmedenlerden oldum" diye çağrıda bulunmuştu.

AÇIKLAMA

75. "Şeytanların" boyun eğmesi olayı, Sebe Sûresi, 12-13. ayetlerde açıklanmıştı. Bu ayetler, Süleyman (a.s.) için çalışan şeytanların ve cinlerin insanlardan tamamen farklı bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Nitekim Araplar, cinlerin gaybın ilmine vâkıf olduklarına inanırlardı. Ayrıca bizzat cinlerin kendileri de gaybın ilmini bildikleri zannı içindeydiler. Bu ayetleri önyargısız okuyan herhangi bir kimse, buradaki cin ve şeytanların ne tür bir niteliğe sahip mahlûklar olduklarını açıkça görür. İşte Arapların gaybın ilmine vâkıf sandıkları cinler bunlardı. Bu nedenle, bazı çağdaş müfessirlerin yaptığı gibi bunların "insan" olduğu sonucuna varmak için Kur'an'ın anlamını saptırmak doğru değildir. Kur'an'daki ifade tarzından ve bu ifadenin yer aldığı konunun akışından, bahsedilen cinlerin insan olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer bunlar insan olsalardı, bu sadece Süleyman'a (a.s.) lutfedilmiş bir nimet olamazdı. Çünkü o zamana dek insanlar, Mısır'daki piramitler gibi dev yapılar inşa etmişlerdi bile.

76. Eyyûb'un (a.s.) kim olduğu, yaşadığı dönem ve mensub olduğu millet konusunda birçok farklı görüş vardır. Bazı müfessirler onun İsrâ-iloğulları'ndan olduğunu; bazıları Mısırlı olduğunu; bazıları Hz. Mûsâ'dan önce yaşayan veya Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman (a.s.) zamanında yaşayan bir Arap olduğunu söylerler. Bütün bu tahminler, Kur'an'a muhâlif ve kendi içinde çelişkilerle dolu olan Eyyûb kitabına dayandırıldığı için, onun hakkında hiçbir kesin fikir öne sürülemez. Fakat daha güvenilir eserler olan İşaya kitabına (M.Ö. 8.yy) ve Hezekiel kitabına (M.Ö. 6.yy) göre Eyyûb, M.Ö. 9. yüzyılda veya daha önce yaşamıştır. Milliyetine gelince, adının geçtiği Nisâ: 163 ve En'am: 84'deki konunun akışından, onun bir İsrâilî olduğu tahmin edilebilir. Vehb İbn Münebbih'e göre o, Hz. İshâk'ın (a.s.) oğullarından biri olan Esau'nun torunlarından olabilir.

77. Duanın sözleri çok ilgi çekicidir. Eyyûb (a.s.) çektiği sıkıntıdan bahseder, fakat Rabbine: "Sen merhametlilerin en merhametlisisin" demekten başka bir şey söylemez. Bu, onun sabırlı, soylu ve mutmain olan kişiliğinin bir göstergesidir.

78. Eyyûb'un (a.s.) hastalığının nasıl iyileştirildiği Sad Sûresi, 42. ayette anlatılmaktadır: "Ayağını yere vur. İşte yikanılacak ve içilecek serin bir

su.” Bundan, onun ayağını yere vurur vurmaz, oradan bir suyun fışkırdığı anlaşılmaktadır. O bu sudan içmiş, onunla yıkanmış ve hemen sonra hastalığından kurtulmuştur. Tedavinin şekli bizi, onun bir deri hastalığından muzdarib olduğu fikrine götürmektedir. Bu fikir Kitâb-ı Mukaddes tarafından da desteklenmektedir. “Şeytan Rabbin önüne çıktı ve Eyyûb’u ayağının tabanından tepesine kadar kötü çibanlarla vurdu.” (Eyyûb 2:7)

79. Eyyûb’un (a.s.) Kur’ân’da anlatılan yüce kişiliği ile Kitâb-ı Mukaddes’te anlatılan Eyyûb’u karşılaştırmakta fayda vardır. Kur’ân onu bir sabır ve dayanıklılık âbidesi ve Allah’a ibâdet edenlere mükemmel bir örnek olarak sunar. Fakat onun Eyyûb kitabında sunulan genel karakteri, Allah’a karşı şikâyetlerle dolu bir adamın karakteridir: “Doğmuş olduğum gün yok olsun, rahimde bir erkek peyda oldu diyen gece de yok olsun. Günü lanetleyenler ona lanet etsinler... Çünkü anam rahminin kapılarını kapamadı ve gözlerinden sıkıntıyı saklamadı. Ben niçin doğunca ölmedim, rahimden çıkınca son soluğumu vermedim?” (Eyyûb: 3)... “Keşke kederim bir kere tartılsa ve felâketimle beraber teraziye konsa... Çünkü Kadir’in okları içimdedir, ruhumun onların zehrini içmede Allah’ın dehşetleri bana karşı cenge dizildiler.” (Eyyûb: 6) ... “Suç ettimse, sana ne ettim ey insan gözcüsü? Niçin beni kendine hedef ettin ve ben kendime bir yük oldum? Niçin günahımı bağışlamaz, fesâdımı da gidermezsin?” (Eyyûb, 7: 20-21).

Üç arkadaşı onu teselliye ve sabretmesini tavsiye etmeye çalışırlar; fakat o ümitsizlik içinde şöyle der: “Canım hayatımdan bıktı... Ruhumun çektiği acı ile söyleyeyim.” (10:1) ... “Ben bunlara benzer çok şeyler işittim, hepimiz yorgunluk veren tesellilerisiniz.” (16:2) ... “Ve bu üç kişi artık Eyyûb’a cevap vermekten vazgeçtiler... O zaman Elihu’nun öfkesi alevlendi... Eyyûb’a karşı... çünkü o kendisini Allah’tan ziyade haklı çıkarmakta idi.” (32: 1-3) “Fakat o da Eyyûb’u teselli etmeyi başaramadı. Bunun üzerine Rab kendisi geldi, Onun üç arkadaşını ve Elihu’yu suçladı, Eyyûb’u azarladı ve daha sonra onu affetti, kabul etti ve ona lutfetti.” (Bab: 41 ve 42)

Bu kitabın ilk iki bâbında, Eyyûb Peygamber’in Allah’tan korkan doğru ve mükemmel bir insan olarak gösterilmesi; daha sonraki bölümlerde ise, sanki şeytanın onun hakkındaki tahminleri doğru ve Allah’ın ondan beklediği iyi kulluk yanlış çıkmış gibi bir şikâyet ve isyan timsali olarak sunulması çok ilginçtir. Bu nedenle, bu kitap kendisinin, ne Allah’ın ne de Eyyûb’un (a.s.) sözü olmadığını; bilakis daha sonradan başka birisi tarafından yazılıp Kitâb-ı Mukaddes’e dâhil edildiğinin apaçık bir delilidir.

80. Açıklama için bkz. Meryem Sûresi, an: 33.

81. “Zü'l-Kifl”, bu sâlih adamın ismi değil, lakabıdır ve “nasib ve kıs-

met sahibi” anlamına gelir. Fakat burada dünyevî zenginliği değil, onun üstün kişiliğini ve âhiretteki derecesini kastetmek için kullanılmıştır. Bu zât yine aynı adla Sad Sûresi 48’de anılmıştır. Onun kimliği ve mensub olduğu millet hakkında birçok farklı görüşler vardır. Bazıları onu Zeke-riyyâ olarak kabul etmişlerdir. (Fakat bu görüş doğru değildir; çünkü 89. ayette Zekeriyâ ayrıca anılmaktadır.) Bazıları onu İlyâs, Nûh’un oğlu Yeşu veya Elyesa olduğu fikrini öne sürmüşlerdir. Fakat bu da yanlıştır; çünkü Sâd Sûresi 49. ayette Elyesa ve Zül-Kifl farklı kimseler olarak anılmaktadır. Bazıları onun Eyyûb’un (a.s.) kendinden sonra peygamber olan Bişr adındaki oğlu olduğunu söylerler.

Allâme Alusî şöyle der: “Yahudiler onun, İsrâiloğulları’nın esareti sırasında (M.Ö. 597) peygamber tayin edilen ve vazifesini Habur ırmağı yakınlarında bir bölgede yapan Hezekiel olduğunu iddia ederler.”

Bu birbirine karşıt fikirler aslında hiçbir şey ifade etmezler. Fakat çağdaş müfessirler, hakkında inandırıcı bir delil olmamasına rağmen onun Hezekiel olduğu görüşünü kabul etme taraftarıdır. Bu görüş mantıklı görünmektedir; çünkü ayette geçen “O sabreden sâlihlerdendi ve ona lutfettik” ifadesi, Hezekiel kitabınca da desteklenmektedir. O da İsrâiloğulları’ndan aldığı esirleri Irak’taki Habur ırmağı yakınlarında Tel-abib’e yerleştiren Buhtunnasr’ın Kudüs’ü fethettiğinde aldığı esirlerden biriydi. M.Ö. 594’de, en fazla 30 yaşındayken Hezekiel’e peygamberlik verildi ve o tam 22 yıl boyunca, gerek esaretteki İsrâiloğulları’na gerekse zâlim yönetici ve adamlarına Allah’ın mesajını tebliğ etti. Görevinin 9. yılında, “gözlerinin sevgilisi” diye adlandırdığı karısı öldü; fakat o ertesi gün karısının ölümüne ağlamaya gelenleri Allah’ın gazâbı ve gelecek olan azâbla korkuttu (Bab 24: 15-21). Kitâb-ı Mukaddes’deki Hezekiel Kitabı, doğru ve ilâhî kaynaklı olduğu anlaşılan yazılardan biridir.

82. Yani Yûnus, “Zü’n-nûn” sözlük anlamı olarak “balık sahibi” anlamına gelir. Yûnus’a bu ad verilmiştir; çünkü Allah’ın emriyle O’nu bir balık yutmuştu. (Bkz. Sâffât: 142 ve an: 77-85, Yûnus 98 an: 98-100).

83. Yûnus (a.s.), hicret için Allah’dan emir gelmeden kavminden ayrılmıştı.

84. O, Allah’ın azâbına uğrayacak olan bu beldeden ayrılması gerektiğini düşünmüştü. Bu davranış aslında başlı başına bir günah teşkil etmez; fakat bir peygamberin Allah’ın izni olmaksızın gönderildiği yeri terk etmesi günahtır.

85. “Karanlıklar..”: Balığın içindeki ve onun dışındaki denizin karanlıklarından.

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُخْرِجُ
 الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ
 خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَأَصْلَحْنَا لَهُ
 زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا
 وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾ وَالَّتِي أَحْصَانَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ
 رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةٌ
 وَاحِدَةٌ وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾

- 88 Bunun üzerine duasına icâbet ettik ve onu üzüntüden kurtardık. İşte biz, iman edenleri böyle kurtarıyoruz.
- 89 Zekeriyâ da; hani Rabbine çağrıda bulunmuştu: “Rabbim! Beni yalnız başıma bırakma, sen mirasçılardan en hayırlısıydın.”
- 90 Onun duasına icâbet ettik; kendisine Yahyâ’yı armağan ettik, eşini de doğurmaya elverişli kıldık.⁸⁶ Gerçekten onlar hayırlarda yarışarlardı; umarak ve korkarak bize dua ederlerdi. Bize derin saygı gösterirlerdi.⁸⁷
- 91 İrzını koruyan (Meryem);⁸⁸ biz ona kendi ruhumuzdan üfledik,⁸⁹ onu ve çocuğunu insanlığa bir ayet kıldık.⁹⁰
- 92 Gerçek şu ki, sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, öyleyse bana ibâdet ediniz.

AÇIKLAMA

86. Karısını ıslâh ettik. “Karısının kısırlılığını tedavi ettik.” “Sen vârislilerin en iyisi” olduğun için bana çocuk vermesen de üzülmem. (Ayrın-

tılı açıklamalar için bkz. Âl-i İmrân: 37-41; Meryem: 2-14 ve bunlarla ilgili açıklayıcı notlar.)

87. Peygamber kıssalarının neden burada anlatıldığına bir göz atmamızda fayda vardır:

1) Zekeriyâ'nın (a.s.) kıssası, bütün peygamberlerin birer insan ve Allah'ın kulları olduklarını ve ilâhlıkta hiçbir payları bulunmadığını vurgulamak için anlatılmıştır. Onlar başkalarına çocuk bahşetme kudresine sahip değildirler. Çünkü kendileri de çocuk sahibi olabilmek için Allah'a dua etmek zorundadırlar.

2) Yunus peygamberin kıssası, onun gibi büyük bir peygamberin bile Allah'ın vahyine aykırı bir davranışta bulunması sebebiyle yargılanacağını göstermek için anlatılmıştır. Fakat o tevbe ettiğinde Allah, lutfu ile onu balığın karnından sağsalim çıkarmıştır.

3) Eyyûb'un (a.s.) kıssası, peygamberlerin bile zor deneme ve sınavlardan geçirildiklerine; onların da, değil başkalarının hastalıklarını iyileştirmek, kendi sağlıkları için bile Allah'a dua etmek zorunda kaldıklarını göstermek için anlatılmıştır.

Bunların yanı sıra vurgulanmak istenen önemli bir gerçek de, bütün peygamberlerin tevhide olan imanlarıdır. İşte bu nedenle onlar, ihtiyaç ve istekleri için yalnızca bir tek olan Allah'a dua etmişlerdir. Onlar sınavlarla karşılaşmış olmalarına rağmen, Allah onlara yardım etmiş ve dualarını kabul edip doğaüstü, olağan dışı şekillerde gerçekleştirmiştir.

88. Yani, "Meryem" (Allah'ın selâmı onun üzerine olsun).

89. İsâ'nın (a.s.) doğumunun Âdem'inkinden (a.s.) farklı olmadığına dikkat edilmelidir. Çünkü her iki durumda da Arapça metindeki ifadeler aynıdır. (Bkz. Sâd: 71-72). Bunun yanı sıra, 91. ayette İsâ Mesih'in doğuşu anlatılırken, hemen hemen aynı kelimeler kullanılmıştır. (Bkz. Nisâ 171 ve Tahrîm: 12). Bizzat Allah, Hz. İsâ'nın yaratılışının Âdem'in yaratılışı gibi olduğunu bildirmiştir. "Şüphesiz, Allah katında İsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona 'Ol!' dedi, o da hemen oluverdi." (Âl-i İmrân: 59). Bu ayetlerin ışığında Allah'ın, "Ona ruhumuzdan üfledik" gibi sözleri, mucizevî doğumlar için kullandığı sonucuna varabiliriz. (Ayrıntılı açıklamalar için bkz. Nisâ Sûresi an: 212-213.)

90. Yani, "Anne ve oğul Allah'ın ortakları değildi; ilâhlıkta bir payları da yoktu; bilakis onlar, Allah'ın ayetlerinden birer ayetti." (Bkz. Meryem, an: 21, Mü'minûn an: 43.)

وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلُّ إِلَيْنَا

رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ
لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَامٌ عَلَى قَرِيَّةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا
يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ
حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَأَقْرَبَ أَلْوَعْدُ أَلْحَقُ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ
أَبْصُرُ الَّذِينَ كَفَرُوا يُتَوَلَّوْنَ قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾

- 93 Onlar, işlerini kendi aralarında parça parça dağıttılar (dinlerinde bölünmeler yaptılar);⁹¹ hepsi bize döneceklerdir.
- 94 Artık kim, bir mü'min olarak sâlih olan amellerde bulunursa, onun çabası için (karşılık olarak nankörlük) küfrân yoktur. Şüphesiz biz, onun yazıcılarıyız.
- 95 Yıkıma uğrattığımız bir ülkeye (tekrar dünya hayatı) imkânsız (haram)dır; hiç şüphesiz onlar, (dünyaya) bir daha geri dönmeyecekler.⁹²
- 96 Ye'cûc ve Me'cûc'un sedleri açıldığında, onlar her bir tepeden akın ederler;
- 97 Gerçek olan va'd yaklaşmıştır;⁹³ işte o zaman, küfre sapanların gözleri yuvalarından fırlayacak: "Eyvahlar bize! Biz bundan tam bir gaflet içindeydik; hayır, bizler zulme sapmıştık (diyecekler)."⁹⁴

AÇIKLAMA

91. Bu ayetle hitâb tüm insanlardır ve şu anlama gelir: "Ey insanlar! Aslında siz bir tek topluluksunuz (ümme), bir tek dininiz var ve bütün peygamberler aynı imanı tebliğ etmişlerdir. O da şudur: 'Bütün insanların Rabbi Allah'dır. O halde insanlar sadece O'na ibâdet etmelidirler.' Fakat daha sonraları insanlar inancı saptırmışlar ve sevdikleri, hoşlandıkları yeni şeyler icat edip bunları ilâh kabul etmişler ve bu inancın

içine kendi teori, arzu ve isteklerini karıştırmışlardır. Bu da sayısız topluluk (ümme) ve dinlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle şu peygamber şu dinin, bu peygamber öbür dinin kurucusudur, diye belirlemelerde bulunmak tamamen yanlıştır. Zaman içinde çeşitli dönemlerde birçok dinin ortaya çıkmış olması, bu farklılıkları peygamberlerin meydana getirdiğini göstermez. Şu bir gerçektir ki, Allah'ın rasûllerinin farklı dinler icat etmiş ve kendilerine inananlara Allah'tan başkalarına tapmalarını öğretmiş olması imkânsızdır.

92. Bu ayet (95) üç şekilde tefsir edilebilir:

1) Allah'ın azâbı ile helâk olan bir topluluk, artık ikinci defa veya yeni bir hayat süremez.

2) Bu felâketten sonra artık bu topluluğa ikinci bir deneme fırsatı verilmez ve hemen nihâî hüküm için Allah'ın huzuruna çıkarılırlar.

3) Bir topluluk isyan, haksızlık ve günahla son sınırları da aşar ve Allah o topluluğu helâk etme emrini verirse, bu topluluğa artık tevbe etme şansı verilmez. Çünkü böyle bir topluluk artık doğru yola dönemez.

93. Ye'cûc ve Me'cûc hakkındaki ayrıntılı bilgiler için bkz. Kehf Sûresi, an: 62 ve 69. Ye'cûc ve Me'cûc açılacaktır, yani onlar kafesten salıverilen bir av hayvanı gibi yeryüzüne dağılacaklardır.

“Gerçek Va'd” kıyâmet günü meydana gelecektir ve Ye'cûc ve Me'cûc'un görünmesi de onun işaretlerinden biri olacaktır. Müslim'de Huzeyfe b. Esîd el-Ğıfârî'den rivâyet edilen bir hâdiseye göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir: “Şu on işaret görülmedikçe kıyâmet kopmayacaktır: 1) Duman, 2) Deccâl 3) Dabbetü'l-Arz 4) Güneşin batıdan doğması 5) Meryem oğlu İsmâ'nın gelmesi 6) Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkması 7-9) Birincisi doğuda, ikincisi batıda, üçüncüsü de Arabistan'da olmak üzere üç kara çökecek. 10) Yemen'de insanları mahşer meydanına toplayacak büyük bir ateşin ortaya çıkması.” Başka bir hadiste de Peygamber (s.a.), Ye'cûc ve Me'cûc'un ortaya çıkmasından sonra kıyâmetin çok yakın olacağını; nasıl hâmile bir kadın gününü tamamladığında akşam sabah doğum yapması beklenirse, kıyâmetin de hemen kopmak üzere olacağını bildirmiştir. Fakat Kur'ân'da ve hadislerde Ye'cûc ve Me'cûc'un ortaya çıkacağına değinilen yerler, onların hep birden insanların üstüne çullanıp çullanmayacağı konusunu açıklığa kavuturmaz. Belki de onlar kıyâmete yakın bir zamanda birbirleriyle çarpışacaklar; bu karşılıklı savaşta evrensel bir felâket ve helâka sebep olacaklardır.

94. “Biz bundan gaflet içindeydik” sözleri bir tür özürü ifade eder. Yani “peygamberler bizi kıyâmet günü ile uyardılar. Fakat biz zâlimlerdendik ve bu uyarıya hiç kulak asmadık.”

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ
 لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَتْؤَلَاءِ إِلَهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا
 خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ
 حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزَنُهُمْ
 الْفَرَزُ الْكَبِيرُ وَتَتَلَقَّيْنَهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ
 تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ كَمَا بَدَأْنَا
 أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

98 Gerçekten siz de, Allah'ın dışında taptıklarınız da cehennemin odunusunuz, siz ona varacaksınız.⁹⁵

99 Eğer onlar (gerçek) ilâhlar olsalardı, ona girmeyeceklerdi. Oysa onların tümü içinde temelli kalıcıdırlar.

100 Orada kendileri için, 'kemikleri çatırdatan inlemeler' vardır.⁹⁶ Onlar orada işitmezler de.

101 Ama bizden kendilerine güzellik geçmiş bulunanlar; işte onlar, ondan uzaklaştırılmış olanlardır.⁹⁷

102 Onun uğultusunu bile duymazlar. Onlar nefslerinin arzuladığı (sayısız nimet) içinde ebedî kalıcıdırlar.

103 Onları, o en büyük korku hüzne kaptırmaz⁹⁸ ve: "İşte bu sizin gününüzdür, size va'dedilmişti" diye melekler onları karşılayacaklardır.

104 Bizim, göğü kitabın sayfelerini katlar gibi katlayacağımız gün, ilk yaratmaya başladığımız gibi, yine onu (eski durumuna) iade edeceğiz. Bu, bizim üzerimizde bir vaidir. Hiç tartışmasız, biz yapıyoruz.

AÇIKLAMA

95. Rivayet edilen hadislerden, Abdullah bin ez-Za'ara'nın bu konuda, "Bu ayete göre, sadece bizim putlarımız değil, İsa 'a.s), Uzeyr ve melekler de Cehennem'in yakıtı olurlar; çünkü onlara da ibâdet edilmiştir." diyerek itiraz ettiğini öğreniyoruz. Peygamber (s.a.) buna karşı şu cevabı vermiştir: "Evet; Allah yerine kendisine ibâdet edilmesini kabul eden herkes, kendisine ibâdet edenlerle birlikte Cehennem'e girecektir." Bununla Peygamber (s.a.) şöyle demek istiyordu: "İsa (a.s.), Uzeyr (a.s.) ve meleklerin cehenneme girmeleri için hiçbir sebep yoktur; çünkü onlar hiçbir zaman Allah yerine kendilerine ibâdet edilmesini kabul etmemişlerdir ve bu konuda hiçbir sorumlulukları yoktur. Bilakis onlar insanlara yalnızca Allah'a ibâdet etmeyi öğretmişlerdir." Elbette ilâh olmaya çalışan ve başkalarının şirkine ortak olanlar, kendilerine ibâdet edenlerle birlikte cehennemi boylayacaklardır. Aynı şekilde, başkalarını Allah'tan başka ilâh edinmeye teşvik edip yönelten kimseler de cehenneme gireceklerdir. Şeytan bu sınıfa dahildir. Çünkü o insanları putlara tapmaya yöneltir. O halde Allah'tan başkasına itâat edip onu ortak koşan kimseler, aslında Şeytan'ı ilâhlaştırmaktadırlar. Bunun yanı sıra taş veya tahtadan yapılmış putlar ve diğer şirk araçları da müşriklerle birlikte cehenneme atılacaklardır. Böylece müşrikler, taptıkları putların kendileri için şefâatçi olacakları yerde, çektikleri azâbı artırıcı rol oynadıklarını göreceklerdir.

96. "Zefir" kelimesi aşırı sıcak, çok çalışma veya yorgunluk sebebiyle "zor nefes alma" anlamına gelir.

97. Bunlar, bu dünyada iken iyi ve doğru davranışlarda bulunan kimselerdir. Allah onlara azâbdan uzak olacaklarına ve kurtuluşa ereceklerine dair söz vermiştir.

98. Yani, "bütün insanların toplanıp Allah'ın huzuruna götürülecekleri an, herkes için çok korkunç bir andır. Fakat sâlih kimseler çok rahatlırlar; çünkü her şey onların bekledikleri şekilde gerçekleşmektedir. Onların imanları ve bu dünyada iken yaptıkları iyi işler, Allah'ın rahmeti ile onları, teskîn etmeye gelir. Üzüntü ve keder yerine onlar, kendilerine vadedilen mükâfâtı elde etme ümidiyle doludurlar."

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي

الْزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٥٥﴾

إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٥٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً

لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٥٧﴾

- 105 And olsun, biz Zikir'den sonra Zebûr'da da: "Hiç şüphesiz Arz'a sâlih kullarım vârisçi olacaktır" diye yazdık.
- 106 Gerçek şu ki kulluk eden bir topluluk için bunda (Kur'ân'da) 'açık bir mesaj' (veya gerçek bir çıkış yolu) vardır.⁹⁹
- 107 Biz seni âlemler için yalnızca bir rahmet olarak gönderdik.¹⁰⁰

AÇIKLAMA

99. Bu ayetin tefsiri konusunda çok büyük yanlış anlamalar ortaya çıkmıştır. Bazıları bu ayeti Kur'ân'ın mesajına ters düşecek bir şekilde tefsir etmişlerdir. Onlara göre ayet şu anlama gelir: "Yeryüzünün kaynaklarına, mülküne bu dünyada sadece sâlih kimseler vâris olur. Allah sadece bu kimselere lütuf ve fazlını verir." Daha sonra bu formülü ters bir şekilde uygulayıp, yeryüzüne vâris olma lütfunun "iyi kul" ile "kötü kul"u ayırt etme konusunda tek kriter olduğu sonucuna varırlar. İyi kullar yeryüzüne hâkim olan kimselerdir; kötü kullar ise bu mirastan mahrum bırakılanlardır. Fakat bu formülü tarihi perspektife uyguladıklarında, geçmişte ve günümüzde yeryüzüne vâris olanların çoğunlukla kâfirler, müşrikler, ateistler ve ahlâksız kimseler olduklarını görürler ve bunlar da Kur'ân'ın ortaya koyduğu kriterle sınıandıklarında sâlih kimseler değillerdir. Nemrud'dan Firavun'a ve günümüz çağdaş despotlarına dek yeryüzüne vâris olanlar kâfirlerdir. Allah'ın düşmanlarıdır ve Kur'ânî anlamda iyi (sâlih) kimseler değillerdir. Bu formülü kabul edenler böyle bir durumla karşılaşınca "sâlih" (iyi) kavramında bir yanlışlık olduğunu ve bu kavramın, Ebû Bekir es-Sıddîk ve Ömer Fârûk gibi halifeler veya Cengiz ve Hulâgû olsun yeryüzüne vâris (hâkim) olan herkesi kapsayacak ve herkese uyacak bir şekilde genişletilmesi gerektiğini iddia etmeye başlarlar. Bu araştırma onları, Darwin'in, güçlü ve uygun olanın yaşama-

sı teorisine götürür ve onlar uygun ile “sâlih”in eş anlamlı olduğunu farz ederler.

“Sâlih”in bu yeni tanımına göre, ifade şu anlama gelecektir: “Ülkeleri askerî güçle ele geçirip fethetmeye muktedir olan ve yeryüzü kaynaklarını sömürebilen kişi veya kişiler grubu ‘Allah’ın iyi kulu’dur ve onun başarısı başka insanların takip etmesi gereken bir doğruluk ve ibâdet mesajı ve kriteridir. Sonuç olarak eğer bir kimse yeryüzünün mirasını elde etmeyi başaramazsa ne sâlihlerden bir kimse, ne de Allah’ın iyi kullarından bir kul olamaz.”

Ayetin bu şekilde tefsir edilmesi ve bu yeni “sâlih” ve “ibâdet” kavramları sonucunda bu kimseler, İslâm inancının temel ilkelerini de tekrar yorumlama sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Mesela; Kur’ân’a göre, ne kadar iyi olursa olsun hiçbir amel, Allah’a, âhiret gününe, peygamberlere ve meleklerle iman olmaksızın sâlih kabul edilmez. Bu durumda bu kimseler kendi yorumlarıyla sâlih bir insan için peygambere ve emirlerine itâatin zarûrî olduğunu ve bunlar olmayınca, o kimsenin Allah’ın gazâbına uğrayan bir zâlim ve kâfir olacağını söyleyen Kur’ân öğretilerini bağdaştırmazlar. Eğer onlar bu problemi cesurca ve samimiyetle karşılasalardı, kendi yorumlarının yanlış olduğunu anlayacaklardı. Fakat bunun yerine onlar, İslâm’ın temel inanç ilkelerini, tevhid, peygamberlik, âhiret, İslâm ve imân kavramlarını kendi tefsirlerine uydurmak için değiştirme yolunu seçtiler. Böylece onlar Kur’ân’ın tüm öğretilerini tersine çevirdiler ve hiç tereddüt etmeksizin anlamını bozdular.

Şimdi onların bu yorumunu ele alalım ve hatalarına işaret edelim:

1) Bu yorum, bir bütün olarak Kur’ân’ın öğretilerine terstir. Çünkü Kur’ân’a göre fazilet, takvâ ve iyilik, maddî gelişme ve ülkeleri yönetme yeteneğinden ibaret değildir. Bundan başka, eğer Kur’ân’daki “sâlih” kelimesi “sâhib-i selâhiyet” (beceri ve yetenek sahibi) ile eş anlamlı kabul edilirse, bu bir tek ayet tüm Kur’ân’la çatışma halinde olacaktır.

2) Bu kimseler bu ayeti, yer aldığı çerçeveden ayrı ele almakta ve onadiledikleri anlamı yakıştırmaktadırlar. Aksi takdirde onlar, adı geçen “miras”ın, mü’minlere âhirette va’dedilen şeyler olduğunu ve dünyadaki verâsetle hiçbir ilgisi bulunmadığını anlarlardı.

Eğer bu ayet konunun akışı içinde yorumlanırsa, önceki ayetlerden sâlih kimselere yapılan bu va’din âhiret hayatına uyduğu açıkça anlaşılır.

Bu nokta Mû'minûn: 10-11 ve Zümer: 73-74'da daha açık ifade edilmiştir. Kesinlikle âhiretten bahseden bu bölüme göre, sâlih kimseler cennete girdiklerinde şöyle diyeceklerdir: "Va'dinde sâdik kalan, bizi arza vârisler kılan Allah'a hamd olsun."

Şimdi de bu meseleyi, ayette de değinilen Zebûr'un ışığında ele alalım. (Kitâb-ı Mukaddes'teki Mezmurlar kitabı (Zebûr) sahih de olabilir, tahrif edilmiş de olabilir. Çünkü Dâvûd'un Mezmurları (Zebûr) başka herhangi bir yerde yoktur.) Bab 37: 9-29'a göre: "... Şerirler kesilip atılacak; fakat Rabbi bekleyenler dünyayı miras alacaklardır. Biraz bekle ve kötü yok olacaktır. Onun yerini araştıracaksın ve o yok olacaktır. Fakat sâlihler dünyayı miras alacaklar ve selâmet bolluğunda lezzet alacaklardır... onların mirası da ebedî olur... sâlihler arzı miras alır ve onda ebediyyen otururlar." Şu halde Zebûr da (Mezmurlar) kelimesi kelimesine 105. ayeti desteklemektedir: "Onlar orada ebediyyen otururlar." cümlesinin âhiret hayatını kastettiği apaçık ortadadır.

Bu dünya hayatında arza vârisler olmaya gelince; Allah onu, kâfir olsun, mü'min olsun, doğru olsun, günahkâr olsun, dilediği kullarına bir mükâfât olarak değil bir sinama olarak bahşeder. (A'râf: 128) "... Rabbiniz sizleri yeryüzünde halifeler kılacak, böylece de nasıl davranacağınızı gözleyecek." (A'râf: 129). Bu dünya hayatında arza vâris olmak ne sürekli, ne de ebedîdir. O sadece çeşitli topluluklara deneme amacıyla bahşedilir. Diğer taraftan 105. ayette zikredilen "Arz"a vâris olma sürekli ve ebedîdir ve Kur'ân'a göre şu formüle dayanılarak bahşedilir: "Arz Allah'ındır ve O sadece sâlih kullarını denemek amacıyla değil, dünya hayatında yaptıkları sâlih ameller nedeniyle buna vâris kılar." Bkz. Nûr, an: 83.

100. Bu ayete şöyle bir meal de verilebilir: "Biz seni ancak insanlara bir rahmet olarak gönderdik." İki durumda da bu ayet, Peygamber'in yeryüzüne Allah'ın bir rahmet ve bereketi olarak gönderildiği anlamına gelir. Çünkü o dünyayı gafletten uyandırmış; Hak'la bâtılı ayıran gerçek bilgiyi getirmiş ve tüm dünyayı kurtuluş ve azâbdan her ikisiyle de uyarmıştır. Bu gerçek burada Mekke müşriklerinin Peygamber'i bir bela ve felâket olarak kabul etmekle yanlışlığa düştüklerini bildirmek için tekrarlanmıştır. Onlar, "Bu adam aramıza ayrılık tohumları ekti, yakın akrabaları birbirinden ayırdı" diyorlardı. Cevap olarak onlara şöyle deniliyor: "Ey akılsızlar! Onun size bir bela olarak geldiğini düşünmekle yanlışlığa düşüyorsunuz; aslında O, size Allah'tan bir rahmet ve bereket olarak gelmiştir."

قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ
 أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ ءَاذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ وَإِنْ أَذْرِي
 أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ
 وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَإِنْ أَذْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَنْعٌ إِلَيَّ
 حِينَ ﴿١١١﴾ قُلْ رَبِّ أَحْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ
 عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

- 108 De ki: “ ‘Gerçekten bana, sizin ilâhınız yalnızca bir tek ilâhtır’ diye vahyolunuyor; artık siz Müslüman olacak mısınız?”
- 109 Buna rağmen yüz çevirecek olurlarsa, de ki: “Size eşitlik üzere açıklamada bulundum. Tehdit edildiğiniz (sorgu ve azâb günü)¹⁰¹ yakın mı, uzak mı, bilemem.”
- 110 “Şüphesiz O, sözün açıkta söyleneni de bilmekte, saklamakta olduklarınızı da bilmektedir.”¹⁰²
- 111 “Bilemem; belki bu (sürenin açıklanmaması), sizin için bir (fitne) denemedir,¹⁰³ (belki de) belli bir vakte kadar yararlanma (meta)dır.”
- 112 (Rasûlullah) Dedi ki: “Rabbim, hak ile hükmet. Bizim Rabbimiz, sizin her türlü nitelendirmelerinize karşı yardımına sığınılan Rahmân (olan Allah)dır.”

AÇIKLAMA

101. Yani, “Daveti reddetmeniz nedeniyle Allah’ın size vereceği cezanın zamanını ve şeklini bilmiyorum. Her an ve her şekilde gelebilir.”

102. Burada, onların 3. ayette de adı geçen gizli plan ve tuzakları kastedilmektedir. Orada da Peygamber (s.a.) aynı şeyi söylemiştir. “Rabbim gökte ve yerde olan her sözü bilir. Çünkü O, her şeyi işiten, her şeyi bilendir.” (Enbiyâ: 4) Burada bu yaptıklarından da hesaba çekilecekleri konusunda uyartılmaktadırlar.

103. Bu bir “imtihan”dı; çünkü “azâb”ın gecikmesi onları şöyle düşünmeye sevk ediyordu: “Peygamber’in söyledikleri hep yanlış; eğer o gerçekten Allah’ın peygamberi olsaydı, küfrümüz nedeniyle çoktan cezalandırılmış olurduk.” Onlar bu sürenin Allah tarafından kendilerine durumlarını düzeltmeleri için verildiğinin farkında değiller.

ENBİYÂ SÛRESİ’NİN
SONU

HACC SÜRESİ GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını 27. ayetten alır.

Nüzûl zamanı: Bu sûre hem Mekkî hem de Medenî sûrelerin özelliklerine sahip olduğu için, müfessirler sûrenin nâzil olduğu zaman konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Fakat gerek üslûbu gerekse ele aldığı konuları göz önünde bulundurarak biz sûrenin ilk bölümünün (1-24) Peygamber'in (s.a.) Mekke hayatının son döneminde, diğer bölümünün ise (25-78) Medîne hayatının ilk döneminde nâzil olduğu sonucuna vardık. İşte bu nedenle bu sûre, hem Mekkî hem de Medenî sûrelerin özelliklerini taşımaktadır.

25. ayetten itibaren üslûbda göze çarpan ani değişiklik, 25-78. ayetlerin büyük bir ihtimalle hicretin birinci yılında Zilhicce ayında nâzil olduğunu göstermektedir. Bu görüşün dayanağı 25-41. ayetlerde yer almakta ve 39-40. ayetlerin nâzil oluşu ile desteklenmektedir. Zilhicce ayı muhâcirlere vatanları Mekke'yi hatırlatmış; onlar da kutsal şehirlerini, oradaki hac ibâdetini düşünüp müşrik Kureyslilerin kendilerini Mescid-i Harâm'ı ziyaretten alıkoymalarına üzülmüş olmalıdır. Bu nedenle kendilerini yurtlarından çıkaran, Allah'ın Evi'ni ziyaret etmelerini engelleyen ve onların İslâm'ı uygulamalarını zorlaştıran bu zâlimlere karşı savaş açmak için Allah'ın iznini bekliyor ve bunun için dua ediyor olmalıdır. İşte bu ayetler böyle bir psikolojik ortamda nâzil olmuştur. Bu nedenle Mescid-i Harâm'ın inşa edilmiş amacına özellikle değinilmektedir. Haccın yalnızca bir tek Allah'a ibâdet için emredildiği açıkça belirtil-

mektedir. Ne yazık ki sonraları Mescid-i Harâm şirke dayalı ibâdetler için kullanılmaya başlanmış ve bir tek Allah'a ibâdet edenlerin onu ziyaret etmeleri engellenmiştir. Bu nedenle bu zâlimleri oradan çıkarıp hakkı hâkim kılmak; bâtilı yeryüzünden silmek ve doğru hayat tarzını ikame etmek için onlara karşı savaş açma izni verilmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Urve bin Zübeyr, Zeyd bin Eslem, Mukâtil bin Hayyân, Kâtâde ve diğer büyük müfessirlere göre 39. ayet, Müslümanların savaş açmasına izin veren ilk ayettir. Hadis ve siyer kitapları, bu izinden sonra savaş hazırlıklarının başladığını ve hicrî 2. yılın Safer ayında Kızıldeniz sahiline Veddan veya el-Ebvâ seferi olarak bilinen bir sefer düzenlendiğini söyler.

Ana Fikir ve Konular: Bu sûre, 1) Mekkeli müşriklere 2) Kararsız Müslümanlara, 3) Gerçek mü'minlere hitâb etmektedir. Müşrikler korkutularak şöyle uyarılmaktadırlar: "Siz inatla ve ısrarla câhiliye fikirlerinin üzerinde duruyor; hiçbir güce sahip olmadıkları halde, Allah'a değil, put ve ilâhlarınıza güveniyor ve Allah Rasûlü hakkında kötü şeyler yayıyorsunuz. Siz de, daha öncekilerin âkıbeti ile karşılaşacaksınız. Elçimizi inkâr etmekle ve kendi kavminizin en iyilerine işkence etmekle kendi kendinize kötülük yapıyorsunuz. Taptığınız bu ilâhlar sizi Allah'ın gazâbından kurtaramayacaktır." Aynı zamanda müşrikler, tekrar tekrar şirke karşı uyarılmakta ve tevhîd ve âhiretle ilgili sağlam fikir ve deliller öne sürülmektedir.

İslâm'ı kabul eden, fakat henüz bu yolda karşılaşacakları zorlukları göğüslemeye hazır olmayan kararsız Müslümanlar da şöyle uyarılmaktadırlar: "Sizin bu imanınız nasıl bir iman? Bir taraftan zenginlik ve barış ortamı içinde olduğunuzda Allah'a inanmaya ve O'nun kulu olmaya hazırsınız; diğer taraftan O'nun yolunda herhangi bir güçlük veya engelle karşılaştığınızda Allah'ı bir tarafa bırakıp O'nun kulu olmaktan vazgeçiyorsunuz. Bilin ki, sizin bu kararsız tutumunuz, Allah'ın sizin için tayin ettiği kayıp ve şanssızlıkları sizden uzaklaştıramaz."

Gerçek mü'minlere gelince, onlara iki şekilde hitâb edilmektedir: 1) Arabistan'daki herkesi kapsayacak kadar genel bir tarzda ve 2) sadece onları kasteden özel bir şekilde:

1) Mü'minlere, müşriklerin onları Mescid-i Harâm'ı ziyaretten alıkoymaya asla hakları olmadığı söylenmektedir. Onların kimseyi haddan alıkoymaya hakları yoktur. Çünkü Mescid-i Harâm onların özel mülkü değildir. Bu karşı çıkış sadece isbatlanmakla kalmayıp aynı za-

manda Kureys'e karşı siyasî bir silâh olarak kullanılmaktadır. Çünkü bu itiraz diğer Arap kabilelerini de şöyle bir soru sormaya yöneltmektedir: Kureysliler Mescid-i Harâm'ın sadece bağluları mı, yoksa onun sahiple-ri mi? Eğer Kureysliler hiçbir tepki görmeksizin Müslümanların hac-cı-nı engelleyebiliyorsa, gelecekte Kureys'le ilişkileri kötüye giden her-hangi başka bir kabilenin de haccetmesini engelleme cesaretini kendi-lerinde bulabilirlerdi. Bu noktayı vurgulamak için, Mescid-i Harâm'ın Allah'ın emri ile Hz. İbrâhim tarafından inşa edildiğini ve onun tüm in-sanları Kâ'be'ye haccetmeye çağırdığını göstermek üzere Mescid-i Ha-râm'ın inşa ediliş tarihi anlatılmaktadır. İşte bu nedenle başlangıçtan beri orada yaşayanlarla, haccetmeye gelen diğer insanlar eşit haklara sahiptirler. Burada Kâ'be'nin şirke dayalı ibâdetler için değil, bir tek Al-lah'a ibâdet için inşa edildiği de açıkça belirtilmektedir. O halde, ora-da putlara açıkça tapılırken, Allah'a ibâdetin yasaklanması apaçık bir zulümdü.

2) Müslümanların, Kureyslilerin bu zulmüne karşı koyabilmeleri için savaşmalarına izin verilmektedir. Fakat oraya hâkim oldukları zaman hak ve adâlete dayalı bir tutum takınmakla da emrolunuyorlar. İnanan-lara resmen "Müslüman" adı verilmiş ve onlara şöyle denmiştir: "Siz İb-râhim'in gerçek vârislerisiniz ve tüm insanlar katında Hakk'ın şâhidleri olarak seçildiniz. Bu nedenle doğru hayat tarzının birer timsali olabilme-niz için namaz kılın, zekâtı verin ve Allah'ın kelâmını tebliğ etmek için cihâd edin." (41, 77, 78. ayetler)

Bu sûreyi okurken Bakara ve Enfâl sûrelerinin giriş bölümlerini göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَٰنٍ مُّرِيدٍ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٤﴾ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لَتَبَلُغُوا أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّن يَمُوتُ وَمِنْكُمْ مَّن يَرْدُ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Ey insanlar! Rabbinizden korkup sakının; çünkü kıyâmet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir.¹
- 2 Onu gördüğünüz gün, her emzikli kendi emzirdiğini unutup geçecek² ve her gebe kendi yükünü düşürecektir. İnsanları da sarhoş olmuş görürsün; oysa onlar sarhoş değillerdir. Ancak Allah'ın azâbı pek şiddetlidir.³
- 3 İnsanların kimi, Allah hakkında bilgisi olmaksızın tartışır durur⁴ ve her azgın kaypak şeytanının peşine düşer.
- 4 Ona yazılmıştır: "Kim onu velî edinirse, şüphesiz o (şeytan) onu şaşırtıp saptırır ve onu çılgın ateşin azâbına yöneltir."
- 5 Ey insanlar! Eğer dirilişten yana bir kuşku içindeyseniz, gerçek şu ki, biz sizi topraktan yarattık; sonra bir damla sudan,⁵ sonra bir alak'tan (embriyo), sonra yaratış biçimi belli belirsiz bir çiğnem et parçasından;⁶ size (kudretimizi) açıkça göstermek için. Dilediğimizi, adı konulmuş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz. Sonra sizi bebek olarak çıkarıyoruz, sonra da erginlik çağına erişmeniz için (sizi büyütüyoruz). Sizden kiminizin hayatına son verilmekte; kiminiz de, bildikten sonra hiçbir şey bilmeme durumuna gelmesi için ömrün en aşağı ucuna (yaşlılığa) geri çevrilmektedir.⁷ Yeryüzünü kupkuru ölü gibi görürsün; fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarıp ve her güzel çiftten (ürünler) bitirir.

AÇIKLAMA

1. İlk müfessirlere göre (Alkame ve Şa'bî) bu zelzele, kıyâmetin başlangıcı olacaktır. Bu olay büyük bir ihtimalle dünya ters yönde dönmeye başladığında meydana gelecek ve güneş batıdan doğacaktır. İbn Cerîr, Taberânî ve İbn Ebî Hatîm'in Ebû Hureyre'den rivâyet ettikleri uzun bir hadiste Peygamber (s.a.), ilk Sûr'a üflendiğinde büyük bir karışıklık meydana geleceğini; ikincisinde bütün insanların öleceğini; üçüncüsünde hepsinin tekrar diriltilip Allah'ın huzuruna çıkarılacağını söylemiştir. Sûr'a ilk üflenişinde yeryüzü, dalgalara kapılıp yalpalayan bir gemi gibi veya güçlü bir rüzgârla oradan oraya savrulan asılı bir lamba gibi sarsılacaktır.

Bu durum Kur'ân'da daha birçok yerde anlatılmıştır. Mesela, Vâkıa: 4-6; Hâkka: 13-14; Müzzemmil: 14, 17-18; Nâzi'ât: 6-9; Zilzâl: 1-3.

Bazı müfessirlere göre ise bu zelzele, ölümler dirilip Rablerinin huzuruna çıkarıldıklarında meydana gelecektir. Bu görüş de bazı hadislerle desteklenmektedir. Fakat biz (Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadis "za-yıf" olmasına rağmen), Kur'ân'ın apaçık ayetleriyle desteklendiği için ilk görüşü tercih ediyoruz.

2. Bunlar, zelzelenin dehşet ve şiddetini göstermek için anlatılmaktadır. O gün o kadar büyük bir karışıklık meydana gelecektir ki, anneler emzirdikleri o çok sevdikleri çocuklarını bile unutup bırakacaklardır.

3. Burada kıyâmet gününün tasvir edilmesinin amaçlanmadığına; bilakis kıyâmet saatinin dehşetinin, insanları doğru yola getirmek için anlatıldığına dikkat edilmelidir. Bu nokta bir sonraki bölümde anlatılanlarla da açıkça çıkmaktadır.

4. Onlar Allah'ın varlığı hakkında değil, bir sonraki bölümden de anlaşıldığı gibi O'nun hakları, güçleri ve ayetleri hakkında tartışıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) onları tevhide ve öldükten sonra dirilmeye imana ikna etmeye çalıştığında, sadece bir tek Allah'ın, bir tek Hâkim'in mi varolduğu; yoksa O'nun ilâhlıkta ortakları mı bulunduğu, O'nun insanları tekrar diriltmeye kâdir olup olmadığı vs. konularında bir tartışma ortaya çıkıyordu.

5. "Sizi nutfeden... yarattı": İlk insan Hz. Âdem, direkt olarak topraktan yaratılmıştı; ondan sonra üreme nutfesi ile sağlanmıştı. Bu nokta Secde Sûresi 7-8. ayetlerde de belirtilmiştir. Bu, insanın nutfeden yaratıldığı, fakat vücudunun toprakta bulunan elementlerden oluştuğu anlamına da gelebilir.

6. Burada çocuğun anne karnında geçirdiği devrelere işaret edilmektedir. Bu tasvir bilimsel araştırmaya değil, gözleme dayanmaktadır ve buradaki zikrediliş amacı için böyle bir bilimsel temele de gerek yoktur. Çünkü o zaman bir bedevî bile bu safhaların keyfiyetini biliyordu. Dolayısıyla bu ayetleri bilimsel ifadelerin içinde, ayrıntıyla anlamak için çaba sarfetmek anlamsızdır.

7. Yani, "Yaşlılıkta insan tekrar çocukluktaki durumuna döner. Algilama yeteneğini yitirir ve bir çocuk gibi çok az bilir ya da hiç bilmez."

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ

هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ وَأَنَّ

السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾

- 6 İşte böyle; hiç şüphesiz Allah, Hakk'ın kendisidir⁸ ve şüphesiz ölüleri diriltir ve gerçekten her şeye güç yetirendir.
- 7 Gerçek şu ki, kıyamet saati yaklaşarak gelmektedir; onda şüphe yoktur. Gerçekten Allah kabirlerde olanları diriltecektir.⁹

AÇIKLAMA

8. Arapça metin şu üç anlama da gelebilir:

1) Allah hakkı söylüyor; fakat siz öldükten sonra dirilmek mümkün değildir derken yanlış düşünüyorsunuz.

2) Allah'ın varlığı sadece bir zan değildir, bilakis gerçektir; O sadece her şeyin sebebi değil, aynı zamanda en yüksek otoritedir de. Ve O tüm evreni kendi iradesi, ilmi ve hikmetine göre idare etmektedir.

3) O'nun tüm işleri Hakk'a dayanır; bu nedenle de ciddi, anlamlı ve hikmet doludur.

9. Bu bölümde insan hayatının devreleri ve yağmurun yeryüzü ve bitkilerin büyümesindeki etkileri şu beş gerçeğe işaret etmektedir:

1) "Allah, Hakk'ın ta kendisidir."

2) "Ölüleri o diriltir."

3) "O her şeye kâdir ve hâkimdir."

4) "Kıyamet günü ve dünya hayatının son bulması kaçınılmazdır."

5) "Elbette Allah ölenlerin hepsini tekrar diriltecektir." Şimdi de bu ayetlerin yukarıdaki gerçeklere nasıl işaret ettiğine bir bakalım:

1) "Allah Hakk'ın ta kendisidir": Bunu isbâtlamak için önce insanı ele alalım. İnsan hayatında geçirilen devrelerin hepsi, bunların Allah tarafından bir hikmet eseri düzenlendiklerinin apaçık delilleridir. İnsan hayatı, mükemmel bir şekilde yaratılmış olan nutfeden başlar. Bir insanın yediği yiyecekler saç, et ve kemiklere dönüşür; bir kısmı da potansi-

yel olarak milyonlarca insan üretebilecek meniye dönüşür. Meninin içindeki bu milyonlarca spermden hangisinin yumurta hücresi ile birleşip bir kadını hâmile bırakmakta kullanılacağına karar veren o hikmet sahibi ve Hakk olan Allah'tır. Bu önemsiz nesne dokuz ay içinde anne karnında yaşayan bir çocuğa dönüşür. Eğer çocuğun doğumunun devrelerini inceleysek, tüm bunların Hakk olan ezeli ve ebedî bir düzenleyici tarafından düzenlendiği sonucuna varırız. Çünkü onun kız mı erkek mi, kör mü değil mi vs. olacağına karar veren O'dur. Sonra o çocuğun ne kadar süre yaşayacağına karar veren de O'dur. Tüm bunlar, yalnızca Allah'ın Hakk olduğunun apaçık delilidir.

2) “Ölüleri diriltten O'dur.” Doğru kafa yapısıyla azıcık bir düşünce bile akıllı ve sağduyulu bir insanı, ölülerin her an gözümüzün önünde dirilip durduğu sonucuna götürecektir. Her insan “ölü” bir spermden yaratılmıştır. Daha sonra o, insanı yaşayan bir canlı yapan demir, kireç, tuzlar ve gazları ihtivâ eden yiyecekler gibi “ölü şeyler”den hayat alır. Bir de çevremizdekilere bakalım. Rüzgâr ve kuşlar tarafından oraya buraya saçılan çeşitli tohumlar ve toprakta ölü ve çürümüş bir halde duran çeşitli bitkilerin kökleri yağmur suyunu görür görmez canlılık kazanırlar. Ölülerin bu şekilde dirilmesi süreci her yıl yağmur mevsiminde gözlenebilir.

3) “Kıyamet günü kaçınılmazdır” ve “Allah elbette ölenlerin hepsini tekrar diriltecektir”: Bu ikisi, önceden belirtilen üç ön açıklamanın doğal bir sonucudur. Allah her şeye kâdirdir ve bu nedenle kıyâmeti istediği anda gerçekleştirebilir. O nasıl insanları hiçbir şey değilken yaratmışsa, aynı şekilde ölüleri de diriltmeye kâdirdir. O, hikmet sahibi olduğu için insanları amaçsız ve gayesiz boşuboşuna yaratmamıştır. O, yaratılış gayesine göre dünyada geçirilen hayatları sınavacaktır. O, bütün insanlardan verdiği emanetlerin hesabını soracaktır. Çok basit: İnsanlar bile birbirlerine emanet ettikleri malların vs. hesabını soruyorlar. Aynı şekilde Allah'ın hikmeti de her insanın kendisine emanet edilen şeylerden hesaba çekilmesini gerektirir. Yine insan tabiatı iyiyle kötünün ayırt edilmesini; iyi işlerin mükâfâtlandırılıp, kötülerinin cezalandırılmasını gerektirir. İşte bu nedenle adâlet mahkemeleri kurulmuştur. Bu nedenle insan, Yaratıcı'nın kendisine emanet ettiği şeylerden, güç ve yeteneklerden kendisini hesaba çekmeyeceğini hayâl bile edemez. O halde akıl ve mantık, herkesin hakkı olan ceza ve mükâfâtı alabilmesi için Allah'ın, Hüküm Gününü hazırlamış olduğunu kabul eder.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٨﴾ ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾

- 8 İnsanlardan kimi,¹⁰ hiçbir bilgisi,¹¹ yol göstericisi¹² ve aydınlatıcı kitabı¹³ olmaksızın Allah hakkında tartışır durur.¹⁴
- 9 Allah'ın yolundan saptırmak amacıyla 'gururla salınıp kasılarak' (bunu yapar); dünyada onun için aşağılanma vardır; kıyâmet günü de yakıcı azâbı ona taddıracağız.
- 10 (Ey insan!) Bu, senin ellerinin önden takdim ettikleridir. Şüphesiz Allah, kullar için zulmedici değildir.

AÇIKLAMA

10. Yani onlar gururlu, kibirli, kendini beğenmiş, inatçı ve mağrur insanlardır ve "Zikr"e hiç kulak asmazlar.

11. "Bilgi": Direkt olarak gözlem ve deney sonucu kazanılan bilgi.

12. "Yol gösteren": Düşünerek veya bilgi sahibi başka bir insan aracılığı ile elde edilen bilgi.

13. "Aydınlatıcı bir kitap": İlâhî vahy ile elde edilen bilgi kaynağı.

14. Üçüncü ayette sadece kendileri sapıtan kimselere değinilmişti. Dokuzuncu ayette ise, sadece kendileri doğru yoldan sapmakla kalmayıp, başkalarını da saptırmaya çalışan kimselerden bahsediliyor.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ
 حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ
 عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ
 الْمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا نَنْفَعُهُ ذَٰلِكَ
 هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا لَمَنْ ضُرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ
 الْمَوْلَىٰ وَلِبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾

- 11 İnsanlardan kimi de, Allah'a bir ucundan ibâdet eder;¹⁵ eğer kendisine bir hayır dokunursa, bununla tatmin bulur ve eğer kendisine bir fitne isabet edecek olursa yüzü üstü dönüverir.¹⁶ O, dünyayı kaybetmiştir, ahireti de. İşte bu, apaçık bir kayıptır.¹⁷
- 12 Allah'tan başka, kendisine ne zararı dokunan, ne yararı olan şeye yakarır. İşte bu, en uzak bir sapıklıktır.
- 13 (Ya da) zararı, yararından daha yakın olana tapar;¹⁸ ne kötü yardımcı ve ne kötü yoldaştır.¹⁹
- 14 Şüphesiz Allah, iman edip sâlih amellerde bulunanları,²⁰ altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Gerçek şu ki Allah, her istediğini yapar.²¹

AÇIKLAMA

15. Bu tip insanlar zamana göre hareket eden ve kazanan tarafa geçmek için İslâm ile küfür arasındaki sınırdaki sınırdaki duran kimselerdir.

16. Bu tür bir insan zayıf bir karaktere sahip olduğu ve İslâm'la küfür arasında kararsızlıkla gidip geldiği için "nefs"inin bir kölesi olur. İslâm'ı kişisel çıkarı için seçer: Bütün istekleri yerine gelir, kolay ve rahat bir hayat sürerse İslâm'a bağlı kalır; Allah'tan razı olur ve imanında "sebat" eder. Tam tersine, eğer "iman"ı ondan bazı fedâkârlıklar ister veya bazı sıkıntı-

larla karşılaşır, Allah yolunda zorluk ve kayıplara katlanması gerekir, yahut da istediklerine sahip olamazsa; Allah'ın ilâhlığı, Rasûl'ün elçiliği hakkında tereddüt etmeye başlar ve "iman"ın her şeyinden şüphe duyan bir kimse olur. İşte o zaman bir kazanç elde edeceği veya bir kayıptan korunması- nı sağlayacak olan her gücün önünde boyun eğmeye hazır bir hâle gelir.

17. Bu, kapalı bir şekilde ifade edilmiş büyük bir gerçektir. Kararsız insan aslında hem bu dünyada hem de âhirette ziyandadır ve bir kâfir- den bile kötü durumdadır. Kâfir kendisini sadece bu dünyanın faydala- rını kazanmaya ayarlar, az veya çok bunda başarılı olur. Çünkü o kendi- sine Allah korkusu, âhirette hesaba çekilme ve İlâhî kanunun koyduğu yasaklar gibi sınır ve engeller koymaz. Aynı şekilde gerçek bir mü'min de, sabır ve sebatla Allah yolunda ilerler ve bu dünyada da başarı kazan- ması mümkündür. Fakat dünya malının hepsini kaybetse de, o âhirette kurtuluşa ereceğinden emindir. Buna karşılık "kararsız Müslüman" hem bu dünyada, hem de âhirette ziyan içindedir. Çünkü o, şüphe ve karar- sızlık içindedir ve iki dünyadan birini seçmemektedir. O, Allah'ın ve âhîret hayatının varlığına karar veremediği için, kâfirin rahatlığı gibi bir kararlılıkla sadece dünya hayatına yönelemez. Allah'ı ve âhîret hayatını düşündüğünde ise, dünyanın çekiciliği ve ilâhî davete cevap verdiğinde hayatta karşılaşması muhtemel olan güçlükler ve uymak zorunda kalaca- ğı sınırlamaların korkusu, onun sadece âhîret hayatı için yaşamasına izin vermez. "Allah'a ibâdet" ile "dünyaya tapma" arasındaki bu çatışma, onu hem bu dünyada, hem de âhirette hüsrana uğrayanlardan kılar.

18. 12-13. ayetler, müşriklerin yalvardığı ilâhlar hakkında iki nokta- yı açıklığa kavuşturur: Birincisi, onlar insana ne fayda, ne de zarar vere- bilirlere; hatta çok zarar verirler. Çünkü bir müşrik Allah'tan başka ilâh- lara yalvardığında hemen imanını kaybeder. İkincisi, müşrik de, kendisi güçsüz ve çaresiz olan "ilâh"ından bir fayda gelmesinin imkân ve ihtima- linin olmadığını bilir. İlâhından istediklerinin bazen gerçekleşmesi ise, Allah tarafından onu imtihan etmek için yapılır.

19. Yani bir kimseyi şirke yönelten, şeytan olsun insan olsun, en kö- tü yardımcı ve en kötü yoldaştır.

20. "İnanıp iyi işler yapanlar" kararsız Müslümanlardan oldukça farklıdır. Çünkü onlar Allah'a, Peygamberine ve âhîret gününe yakinen inanırlar. Bu nedenle varlıkta da yoklukta da doğru yoldan ayrılmazlar.

21. Yani, "Allah'ın güç ve kudreti sınırsızdır: O dilediği kimseye di- lediği şeyi, ister bu dünyada, ister âhirette isterse her ikisinde de lutfede- bilir, dilerse de bundan mahrum bırakabilir. O'nun dilediğini ve yaptığı- nı hiç kimse engelleyemez."

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ
مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِيَ مَنْ
يُرِيدُ ﴿١٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّالِحِينَ وَالنَّصَارَى
وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ
اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

- 15 Kim, Allah'ın ona, dünyada ve âhirette kesin olarak yardım etmeyeceğini sanıyorsa, göğe bir araç uzatsın sonra kesiversin de bir bakıversin, kurduğu düzen, onun öfkesini giderebilecek mi?²²
- 16 İşte biz onu (Kur'ân'ı) apaçık ayetler olarak indirdik; şüphesiz Allah, dilediğini hidâyete yöneltir.
- 17 Gerçekten iman edenler,²³ Yahudiler,²⁴ yıldıza tapan(Sâbü)lar,²⁵ Hristiyanlar,²⁶ ateşe tapan(Mecûsî)lar²⁷ ve şirk koşanlar;²⁸ şüphesiz Allah, kıyâmet günü aralarını ayıracaktır.²⁹ Doğrusu Allah, her şeyin üzerinde şahid olandır.

AÇIKLAMA

22. Bu ayetin gerçek anlamının ne olduğu konusunda çok farklı görüşler vardır. Bu yorumlardan bazıları şunlardır:

- 1) Kim Allah'ın O'na (Muhammed: Allah'ın selâmı O'nun üzerine olsun) yardım etmeyeceğini sanıyorsa, kendisini bir iple tavana assın.
- 2) Kim Allah'ın O'na (Muhammed: Allah'ın selâmı O'nun üzerine olsun.) yardım etmeyeceğini sanıyorsa, iple göğe yükselsin de Allah'ın yardımını durdurmaya çalışsın.
- 3) Kim Allah'ın O'na (Muhammed: Allah'ın selâmı O'nun üzerine olsun) yardım etmeyeceğini sanıyorsa, göğe yükselsin de inen vahiyleri durdursun.
- 4) Kim Allah'ın O'na (Muhammed: Allah'ın selâmı O'nun üzerine

olsun) yardım etmeyeceğini sanıyorsa, göğe yükselsin de ona inen nimetleri durdursun.

5) Kim Allah'ın O'na (zanda bulunan kimsenin kendisine) yardım etmeyeceğini sanıyorsa, kendisini bir iple evinin tavanına assın.

6) Kim Allah'ın O'na (zanda bulunan kimsenin kendisine) yardım etmeyeceğini sanıyorsa, yardım istemek için göğe yükselsin.

İlk dört yorum, konunun akışı içinde anlamsızdır; son ikisi ise konunun akışına uysa bile ayetin gerçek anlamını ifade etmekten uzaktır. Konuyu bütünlüğü içinde göz önünde bulundurursak, bu zanda bulunan kimsenin "Allah'a iman sadece bir kısmına ibâdet eden" kimse olduğu meydana çıkar. Bu sözle o şöyle azarlanmaktadır: "Sen Allah'ın hükümlerini değiştirmek için ne yaparsan yap, bu hükümler ve emirler senin düzenlerine uygun düşsün veya düşmesin, kullandığın hiçbir alet ve tuzağın işe yaramadığını göreceksin."

Elbette "göğe yükselsin... onda bir delik açsın" ifadesi gerçek anlamda değil mecâzî anlamda kullanılmıştır.

23. Bu, Hz. Muhammed'e (s.a.) kadar gelen Allah'ın peygamberlerine ve kitaplarına inanan her çağdaki Müslümanlar için kullanılmıştır. Hem gerçek Müslümanları, hem de kararsız Müslümanları içermektedir.

24. Bkz. Nisâ an: 72.

25. "Sâbiîler". Eski çağlarda iki grup insan bu adla tanınmaktadır:

1) Irak'ın yukarı bölgesinde büyük bir çoğunluk halinde bulunan ve vaftizci Yahyâ'nın (a.s.) takipçileri.

2) Dinlerini Şit ve İdris (a.s.) peygamberlere dayandıran ve elementlerin gezegenler tarafından, gezegenlerin de melekler tarafından yönetildiğine inanan yıldızlara tapan insanlar. Merkezleri Harran'dı ve kolları tüm Irak'a yayılmıştı. Bunlar, felsefe ve bilimdeki ileri bilgileri ve tıptaki başarıları ile bilinirler.

26. Bkz. Mâide an: 36.

27. Yani, iki tanrıya -biri aydınlık, biri karanlık tanrısı- inanan ve kendilerini Zerdüş'tün takipçileri olarak kabul eden İranlı ateşperestler. Bunların inanç ve ahlâkları Mazdek tarafından o denli bozulmuştu ki bir adam rahatlıkla kızkardeşi ile evlenebilirdi.

28. Yani, "Yukarıdakiler gibi özel adla anılmayan Arabistanlı ve diğer memleketlerden tüm müşrikler."

29. Yani, "Allah, farklı insanlar ve dinler arasındaki tüm tartışma ve anlaşmazlıklar hakkında kıyâmet gününde hükmünü verecek ve hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu konusunda kararını bildirecektir."

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مِنْ فِي
السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ
وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ
الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ
﴿١٨﴾ هَذَا نِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا
قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾
يُضْهِرُّ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقْلَعٌ مِنْ
حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا
وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ
أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

- 18 Görmedin mi ki, gerçekten, göklerde ve yerde olanlar,³⁰⁻³¹ güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu³² Allah'a secde etmektedirler. Birçoğu üzerinde de azâb hak olmuştur.³³ Allah kimi aşağılık kılarırsa, artık onun için bir yüceltici yoktur.³⁴ Hiç şüphesiz Allah, dilediğini yapar.³⁵
- 19 İşte bunlar çekişen iki gruptur,³⁶ Rableri konusunda çekiştiler. İşte o küfre sapanlar, onlar için ateşten elbiseler biçilmiştir;³⁷ başları üstünden de kaynar su dökülür.
- 20 Bununla karınları içinde olanlar ve derileri eritilmiş olur.
- 21 Onlar için demirden kamçılar vardır.
- 22 Ne zaman oradan, sarsıcı üzüntüden çıkmak isterlerse, oraya geri

çevrilirler ve (onlara:) “Yakıcı azâbı tadın” (denir).

- 23 Hiç şüphesiz Allah, iman edenleri ve sâlih amellerde bulunanları altından ırmaklar akan cennetlere sokar, orada altından bileziklerle ve incilerle süslenirler;³⁸ oradaki elbiseleri de ipektir.

AÇIKLAMA

30. Bkz. Ra'd an: 24-25 ve Nahl an: 41-42.

31. Yani, “Melekler, yıldızlar, gezegenler vs. ve evrenin diğer bölümlerinde varolan diğer tüm yaratıklar, ister insan gibi seçme özgürlüğü ve akla sahip olsun; isterse hayvanlar, bitkiler, katı madde, hava ve ışık gibi iradesiz varlıklar olsun”.

32. Yani, “İnsanların çoğu zoraki değil, isteyerek Allah’a secde ederler. Diğer taraftan evrendeki diğer her şeyle birlikte zorunlu olarak O’na secde edenler de vardır. Fakat onlar cezayı hak etmişlerdir; çünkü onlar hayatın itâat ve isyan etmekte serbest bırakıldıkları alanlarında Allah’a itâatı kabul etmemişlerdir.”

33. Yani, gerçi nihâî hüküm kıyâmet gününde verilecektir; fakat keskin bir göz bugün bile “üzerlerine azab hak olanlar”ı görebilir. Mesela, apaçık bir kitap olan tabiatın sunduğu mesajları ve peygamberlerin getirdiği mesajları reddeden; kendi icad ettiği şeylere iman eden ve bunlar hakkında gerçek mü’minlerle tartışan bir kimsenin kendisi, bu dünyada iken büyük bir hata içinde olduğunun apaçık bir göstergesidir.

34. Bu ayette geçen “hor kılınmak” ve “kerem” sahibi olmak, Hakk’ı kabul etmek veya reddetmek anlamlarında kullanılmıştır. Apaçık ayetleri görmeyen kimsenin hor ve zelîl olacağı meydandadır. Çünkü Allah, onun dilediğini ve çabaladığını elde etmesine izin vermiştir. Allah kime de Hakk’ı kabul etme şerefini ikram etmemişse, kimse onu bu nimete ulaştıramaz.

35. Burada secde yapmak, bütün fakihlerin ittifakı üzerine vâcibdir. Ayrıntılı açıklama için bkz. A'râf an: 157.

36. Burada, Allah hakkında tartışanlar sayılarının çok büyük olması-na rağmen iki ana gruba ayrılmışlardır:

1) Peygamberlerin davetine inanan ve hak dine tâbi olanlar.

2) Daveti reddeden ve aralarında sayısız fark ve ihtilâflar olmasına rağmen, hepsi küfür olan çeşitli yollara sapanlar.

37. Bkz. İbrâhim: 50 ve an: 58.

38. Burada, onların Kur’ân’ın indirildiği dönemde altın ve kıymetli taşlardan yapılan takılar kullanan krallar ve zenginler gibi ağırılanacakları gösterilmek istenmektedir.

وَهْدُوا إِلَى

الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهْدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ
لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَنكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ
نَذِقْهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

- 24 Onlar, sözün en güzeline³⁹ iletilmişlerdir ve övülen doğru yola iletilmişlerdir.⁴⁰
- 25 Gerçek şu ki, inkâr edip⁴¹ Allah yolundan ve yerlilerle dışarıdan gelenler için eşit olarak (haram ve kible) kaldığımız⁴² Mescid-i Harâm'dan alıkoyanlara,⁴³ orada zulmederek adaletten ayrılanlara⁴⁴ acı bir azâb taddırırız.

AÇIKLAMA

39. "Sözün en güzeli": Her tür temiz ve güzel şeyi ifade eder; fakat burada özellikle imanın temel maddeleri kastedilmektedir.

40. Giriş bölümünde de değinildiği gibi, sûrenin Mekke'de nâzil olan bölümü burada sona ermektedir. Üslûbu tamamen Mekki sûrelerin üslûbu olmasına ve bir kısmının (veya tümünün) Medîne'de nâzil olduğuna delâlet eden hiçbir işaret olmamasına rağmen, ayette (19. ayet) geçen "iki hasım taraf" sözleri, bu ayetlerin Medîne'de nâzil olduğu gibi bir yanlış anlamaya neden olmuştur. Bazı müfessirler, burada değinilen iki hasım tarafın Bedir'de savaştan iki taraf olduğu görüşündedirler. Fakat konunun akışında bu görüşü destekleyecek hiçbir işaret yoktur. Tam aksine, konunun akışından burada değinilen "iki taraf"tan "kâfirler ve mü'minler" in kastedildiği açığa çıkmaktadır; çünkü iman ve küfür arasındaki çatışma, insanın yaratılışından beri varolagelmıştır ve kıyâmet gününe kadar da varolmaya devam edecektir.

Bu ikinci görüş, aynı zamanda, Kur'ân'ın devam eden bir bütün olduğunu ve her bölümün diğeriyle belli bir ilişki ve bağ içinde bulunduğunu isbâtlamaktadır. Oysa daha önce de değindiğimiz yorum, Kur'ân'da hiç-

bir sürekliliğin ve akışın bulunmadığı ve hiçbir anlam ve bağ olmaksızın farklı bölümlerin arka arkaya dizildiği anlamına gelecektir.

41. “İnkâr edenler” Peygamber’in (s.a.) getirdiği mesajı reddedenlerdi. Konunun devamında bunların Mekkeli müşrikler olduğu açığa çıkmaktadır.

42. Yani “Bu ne bir şahsın, ne bir aile, ne de bir kabilenin özel mülkü değildir; bilakis tüm insanlar içindir. Bu nedenle kimsenin başkalarını ondan alıkoymaya hakkı yoktur.”

Bu bağlamda İslâm fakihleri arasında iki soru ortaya çıkmıştır:

1) “Mescid-i Harâm”la ne kastedilmektedir? Bununla sadece Mescid mi kastedilmekte, yoksa Mekke’deki tüm “haram bölge”yi de içermekte midir?

2) “Gerek yerli, gerek dışardan gelenler için eşit olarak” ifadesi ile ne kastedilmektedir?

Bazı müfessirlere göre Mescid-i Harâm’la tüm haram bölge değil, sadece Mescid’in kendisi kastedilmektedir. Bunlar görüşlerini Kur’ân’ın ifadesine dayandırır ve “eşit olarak” ifadesiyle orada ibâdet etmekte eşit haklara sahip olmanın kastedildiğini söylerler. Görüşlerini desteklemek için Peygamber (s.a.)’den bir hadis de naklederler: “Ey Abdi Menaf oğulları! Sizden insanlar üzerinde söz sahibi olanlar, kimseyi, Kâ’be’yi tavâftan ve orada gece ve gündüz dilediği zamanda namaz kılmaktan alıkoymasınlar.”

Bu görüşü kabul eden İmam Şâfi’î ve diğerleri, bu ayetten, Mekke’de oturanlarla dışarıdan gelenlerin her bakımdan eşit oldukları sonucunu çıkarmanın yanlış olduğunu; onların sadece ibâdet hakkında eşit olduklarını söylerler. Çünkü Mekkeliler İslâm’dan önce de sonra da oradaki topraklara ve evlere sahiptiler. O denli ki Hz. Ömer’in hilâfeti döneminde Safvân b. Umeyye’nin evi kendisinden, Mekke’de hapisane olarak kullanılmak üzere 4.000 dirhem karşılığında satın alınmıştır.

“Mescid-i Harâm” ile tüm haram bölgenin kastedildiğini söyleyenler ise, görüşlerini Bakara Sûresi 196 ve 217. ayetlere dayandırır. Bu görüşte olanlar, haccın sadece Kâ’be’de (Mescid) ifâ edilmediğini; hacının hacını tamamlayabilmesi için Mina, Müzdelife, Arafat vs.’i ziyaret etmesi gerektiğini söylerler. Bu nedenle derler ki; eşitlik sadece Mescid’de ibâdetle eşitlik anlamında değil, Mekke’deki tüm diğer haklar anlamındadır. Bu belde, tüm insanlar için Allah tarafından hacc yeri olarak belirlendiğinden, kimsenin ona mâlik olmaya hakkı yoktur. Herkes orada istediği yerde kalabilir ve kimse onu böyle yapmaktan alıkoyamaz. Bu görüşlerini destekleyen birçok hadis de sıralarlar:

1) Abdullah b. Ömer, Peygamber'in (s.a.) şöyle dediğini rivâyet eder: "Mekke, yolcuların konaklayacağı yerdir. O halde onun toprağı satılmaz, evlerinden de kimse kira talep edemez."

2) İbrâhim en-Nehâî'ye göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir: "Mekke, Allah (c.c) tarafından haram bölge tayin edilmiştir. Bu nedenle onun toprağını satmak ve evlerinden kira almak haramdır." Mücâhid de buna benzer bir hadis rivâyet etmiştir.

3) Alkame der ki: "Peygamber (s.a.) zamanında ve ilk üç halife zamanında Mekke toprakları kamu malı kabul edilirdi ve dileyen kimse orada yaşar ve başkalarının da kalmasına izin verirdi."

4) Abdullah b. Ömer der ki: "Halife Ömer, Mekke'de oturan herkesin hacc dönemi boyunca evinin kapısını açık tutmasını emretti." Mücâhid'e göre Halife Ömer, Mekkelilerin bahçelerini kapatmak için kapılar koymamalarını, dileyenin gelip orada kalması için kapılarını açık tutmalarını emretmiştir. Aynı haberi Atâ da rivâyet etmiştir. Fakat bu rivâyete göre, ticaret malı olan develerini koruması için bahçesinin kapısını kapatmasına izin verilen Süheyl bin Amr bu emrin tek istisnasıydı.

5) Abdullah b. Ömer, Mekke'de bulunan evinden kira alan kimsenin, karnına ateş doldurduğunu söyler.

6) Abdullah b. Abbâs der ki: "Allah tüm Mekke'yi Mescid-i Harâm kıldı ki burada herkes eşit haklara sahiptir. O halde Mekkelilerin kira hakları yoktur."

7) Ömer bin Abdülâzîz, Mekke valisine şöyle bir emir göndermiştir: "Mekke'deki evler için hiçbir kira alınmasın; çünkü bu haramdır."

Yukarıdaki hadislere dayanarak, tâbiûndan birçoğu ve fakihlerden İmam Mâlik, İmam Ebû Hanife, Süfyân-ı Sevrî, Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Rahaveyh, Mekke'de en azından hacc döneminde, bir parça bile olsa toprak satmak ve kira almanın haram olduğu görüşüne varmışlardır. Fakat fakihlerin çoğu, insanların Mekke'de ev sahibi olabilecekleri ve bunları toprak olarak değil bina olarak satabilecekleri görüşündedirler.

Bana göre bu son görüş doğru görünmektedir. Çünkü bu, Kur'ân'a, Sünnet'e ve râşid halifelerin uygulamasına uygun düşmektedir. Allah'ın haccı, dünyanın her tarafındaki insanlara, Mekkelileri zengin etmek için farz kılmadığı meydandadır. Allah "haram bölgeyi" tüm mü'minlerin faydası için ayırdığına göre, bu toprak hiç kimsenin şahsî malı değildir ve her hacı bulabildiği her yerde kalma hakkına sahiptir.

43. Yani, "Onlar, Peygamber (s.a.) ve mü'minleri hacc ve umre yapmaktan alıkoymuşlardı."

44. Burada özel bir davranış değil, zulüm tarifi altına giren doğruluktan sapan her tür davranış kastedilmektedir. Gerçi bu davranışlar her zaman ve mekânda günahlıdır; ama “Mescid-i Harâm”da işlenmesi, onları daha da büyük ve kötü kılar. O denli ki bazı müfessirler, gereksiz bir yeminin bile orada bu gruba dahil olacağını söylerler.

Sıradan günahların yanı sıra, haram bölgede işlenmeleri sebebiyle bu kategoriye dahil olan başka şeyler de vardır. Mesela:

1) “Haram bölgeye” sığınan bir katil hakkında bile yasal işleme geçmek yasaklanmıştır; öyle ki kişi orada kaldığı müddetçe tutuklanamaz. Haram bölgenin bu kutsiyeti, Hz. İbrâhim (a.s.) zamanından beri korunmaktadır. Kur’ân der ki: “O, içine girildiğinde güven ve eminliğe erilen mabeddir.” (Âl-i İmrân: 57)

2) Dışarıda işlenen hiçbir suç için “haram bölge”nin içinde ceza verilemeyeceği konusunda görüş birliği vardır. Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs şöyle ilan etmişlerdir: “Babalarımızın katili bile olsa orada ona karşı bir davranışta bulunmayacağız.”

3) Mescid-i Harâm’da savaş etmek veya kan dökmek haramdır. Mekke’nin fethinin ikinci gününde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle demiştir: “Ey insanlar! Allah, Mekke’yi dünyanın yaratılışından beri mabed kıldı ve o Allah’ın emri ile kiyâmet gününe kadar böyle kalacak. Bu nedenle Allah’a ve âhîret gününe inanan kimsenin orada kan dökmesi helâl olmaz.” Daha sonra şunları eklemiştir: “Benim burada savaştığımı söyleyerek kan dökmeyi helâl kılan kimseye deyin ki: ‘Allah onu sizin için değil, Rasûlü için helâl kıldı.’ Bu bana sadece çok kısa bir süre için helâl kılındı. Sonra önceki gibi tekrar ‘haram’ kılındı.”

4) Kendiliklerinden orada büyüyen ağaçları kesmek ve otları sökmek haramdır. Haram bölge sınırları içinde kuşları ve hayvanları avlamak veya onları avlayabilmek için “Mescid-i Harâm”ın dışına sürmek de haramdır. Fakat yılan ve akrep gibi zararlı hayvanları öldürmek ve “İzhir” denilen otla kuru otları yolmak helâldir.

5) Yere düşen (kaybolan) herhangi bir eşyayı almak da haramdır. Ebû Dâvûd’un rivâyet ettiği bir hadiste, Peygamber (s.a.), hacılara ait olan ve yere düşen şeyleri toplamayı yasaklamıştır.

6) Hacc veya umre niyetiyle gelen bir kimsenin oraya ihramsız girmesi haramdır. Fakat hacc amacıyla gelmeyenlerin ihramsız girmesi hakkında birçok farklı görüş vardır. Abdullah b. Abbâs, ne olursa olsun hiç kimsenin oraya ihramsız giremeyeceğini söyler ve bu görüş İmam Ahmed ve İmam Şâfi’î’nin sözleri tarafından da desteklenmektedir. İmam Ahmed ve

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَن لَّا
تُشْرِكَ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ
السُّجُودِ ﴿٦٦﴾ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ
ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٦٧﴾

- 26 Hani biz İbrâhim'e Evin (Kâ'be'nin) yerini belirtip hazırladığımız zaman (şöyle emretmiştik:) "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavâf edenler, kıyâm edenler, rûkûa ve sücûda varanlar için Evimi temiz tut."⁴⁵
- 27 İnsanlar içinde hacca duyur; gerek yaya gerekse uzak yollardan (derin vadilerden) gelen yorgun düşmüş⁴⁶ develer üstünde sana gelsinler."⁴⁷

AÇIKLAMA

45. Bazı müfessirler, Hz. İbrâhim'e (a.s.) hitâbın 26. ayetle bittiği ve 27. ayetteki emrin Hz. Muhammed'e (s.a.) hitâben yapıldığı görüşündedirler. Fakat bu görüş bunun akışına uymamaktadır. Çünkü bu emrin, Kâ'be'yi inşa ettiğinde Hz. İbrâhim'e (a.s.) hitâben verildiği âşikârdır. Bunun yanı sıra bu emir, Allah'ın evinin bir tek Allah'a ibâdet için yapıldığını ve O'na hacc için gelip ziyaret edenlere ta ilk günden beri izin verildiğini ifade etmektedir.

46. "Zayıf develer" ifadesi, hacc için çok uzaklardan gelen develerin görüntüsünü gözler önünde canlandırmak için kullanılmıştır.

47. Bence Hz. İbrâhim'e (a.s.) hitâb 27. ayetle bitmektedir. 28-29. ayetler hacca ait diğer bilgileri vermek ve vurgulamak için ilâve edilmişlerdir. Bu görüşümüzü "Eski Ev" (Beyt-i Atîk) ifadesinin kullanılmasına dayandırıyoruz. Bu ifade tabii ki Hz. İbrâhim'in (a.s.) Kâ'be'yi yeni inşa ettiği bir dönemde kullanılamaz. (Kâ'be'nin inşâsı ile ilgili daha geniş ayrıntılar için bkz. Bakara: 125-129, Âl-i İmrân: 96-97 ve İbrâhim: 35-41.)

لَيَسْهَدُوا مَنَفَعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا
 اَسْمَ اللّٰهِ فِيْ اَيَّامٍ مَّعْلُوْمَتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيمَةٍ اَلَا نُنْعِمُ
 فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوْا الْبَايْسَ الْفَقِيْرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لِيَقْضُوْا تَفَنُّهُمُ
 وَلِيُوْفُوْا نُدُوْرَهُمْ وَلِيَطُوْرُوْا بِالْبَيْتِ الْعَتِيْقِ ﴿٢٩﴾

- 28 Kendileri için birtakım yararlar şâhid olsunlar⁴⁸ ve kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (kurban adarken) Allah'ın adını ansınlar,⁴⁹ Artık bunlardan yiyin ve zorluk çeken yoksulu da doyurun.⁵⁰
- 29 Sonra kirlerini⁵¹ gidersinler, adaklarını yerine getirsinler,⁵² Beyt-i Atîk'i tavâf etsinler.⁵³

AÇIKLAMA

48. "Faydalar" hem dinî, hem de dünyevî faydalardır. Hz. İbrâhim (a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.) arasında geçen 2.500 yıl boyunca, kabile hayatı sürmelerine rağmen Arapların bir tek merkezî yere bağlı kalmalarının asıl nedeni Kâ'be'ydi ve Araplar her yıl Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden hacc için Kâ'be'ye gelmeye 2.500 yıl boyunca devam etmişlerdi. Bu da onların dillerini, kültürlerini ve Arap kimliklerini korumalarını sağlamıştı. Bundan başka yolculuk edebileceği dört ay gibi bir barış zamanları da vardı. Bu nedenle hacc menâsiki, ülkenin ekonomik hayatını olumlu yönde doğrudan etkiliyordu. Ayrıntılar için bkz. Âl-i İmrân: 97 ve an: 80-81; Mâide: 97 ve bununla ilgili an: 113.

49. Burada "hayvan"la; En'âm: 142-144'de açıkça değinildiği gibi, deve, inek, koyun ve keçi kastedilmektedir. "...üzerinde Allah'ın adını ansınlar" sözü ile hayvanı Allah için ve Allah adına kesmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Hayvanlar kesilirken, Müslümanların hayvanları sadece Allah için O'nun adına boğazladıklarını ve kurban ettiklerini göstermek üzere Allah'ın adı anılmalıdır. Böylece Müslümanlar, hayvanlarını Allah'ın adını anmaksızın veya Allah'tan başka adlar anarak boğazlayan kâfirlerden ayrılmış olacaklardır.

"Bilinen günler" ifadesinin gerçek anlamı hakkında farklı görüşler vardır. "Bilinen günler"ın ne olduğu konusundaki bazı görüşler şunlardır:

1) Zilhicce'nin ilk on günü. Bu görüş İbn Abbâs, Hasan Basrî, İbrâhim en-Nehâî, Katâde ve daha birçok sahâbe ve tâbiûn tarafından desteklenmektedir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfi'î ve İmam Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir.

2) Zilhicce'nin onuncu günü ve bunu takip eden üç gün. Bu görüş İbn Abbâs, İbn Ömer, İbrâhim en-Nehâî, Hasan Basrî ve Atâ tarafından desteklenmektedir. İmam Şâfi'î ve İmam Ahmed'in de bu görüşü desteklediklerine işaret eden birer sözleri rivâyet edilmiştir.

3) Zilhicce'nin onuncu günü ve bunu takip eden iki gün. Bu görüş Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Ömer, İbn Abbâs, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Sa'îd b. Müseyyeb ve Sa'îd b. Cübeyr tarafından desteklenmektedir. Süf-yân-ı Sevrî, İmam Mâlik ve fakihlerden İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed de bu görüşü benimsemişlerdir. Hanefiler ve Mâlikîler de genellikle bu görüştedirler.

50. Fiilin emir kipinde kullanılması, onların etinden yemenin ve fakirlere vermenin zorunlu olduğu gibi bir yanlış anlamaya neden olmuştur. İmam Şâfi'î ve İmam Mâlik, onun etinden yemenin iyi, fakirlere vermeninse vâcib olduğu görüşündedirler. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ikisine de izin verilmiştir; fakat bunlar vâcib değildir. Onların etinden yemek hayırlıdır; çünkü câhiliye döneminde insanlar kendi kestikleri kurbanın etinden yemeyi yasak sayarlardı. Yine bu etlerden yardım amacıyla fakirlere vermekte de fayda vardır. İbn Cerîr, Hasan Basrî, Atâ, Mücâhid ve İbrâhim en-Nehâî'den, emir kipinin her zaman emir ve zorunluluk ifade etmeyeceğini gösteren örnekler rivâyet eder. Mesela Mâide: 2 ve Cuma: 10. O halde "... onun etinden yoksulu, fakiri de doyurun." ifadesi, bu etten zenginlere verilemeyeceği anlamına gelmez. Çünkü Peygamber'in (s.a.) as-hâbı, kurban etinden zengin olsun fakir olsun; dostlarına, komşularına, akrabalarına verirlerdi. İbn Ömer'e göre, kurban etinin üçte biri evde kalmalı, üçte biri komşulara dağıtılmalı, üçte biri de fakirlere verilmelidir.

51. Bu, zorunlu hacc vazifelerini yaptıktan sonra ihramın çıkartılması, artık haccın kısıtlamaları sona erdiği için yıkanılması gerektiği anlamına gelir. Fakat hacı, ziyaret veya ifade tavâfını yapmadan önce yine de cinsel ilişkide bulunamaz.

52. Yani, kişinin bu ziyaretinde yapmayı nezrettiği adak.

53. Kâ'be için kullanılan "Atık" kelimesi çok geniş bir anlama sahiptir.

1) Eski.

2) Bir kimsenin sahibiyetinden ve egemenliğinden uzak.

3) Şerefli ve hürmet edilen.

Bence buradaki tavâfla, zilhiccenin onuncu günü, haccın son menâsiki olan ihramdan çıkma işleminden sonra yapılan bir tavâf-ı ziyaret veya tavâf-ı ifade adı verilen tavâf kastedilmektedir.

ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَتِ اللَّهِ
 فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۖ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْآنَعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ
 عَلَيْكُمْ ۖ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾
 خُفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنْ
 السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾

- 30 İşte böyle; kim Allah'ın haram kıldıklarını (gözetip hükümlerini) yüceltirse, Rabbinin katında kendisi için hayırlıdır.⁵⁴ Size (haklarında yasaklar) okunanlar dışındaki hayvanlar⁵⁵ helâl kılındı.⁵⁶ Öyleyse iğrenç bir pislik olan putlardan kaçının,⁵⁷ yalan söz söylemekten de kaçınınız.⁵⁸
- 31 Allah'ı birleyen (Hanif)ler olarak, O'na (hiçbir) ortak koşmaksızın. Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki o gökten düşmüş de onu bir kuş kapıvermiş veya rüzgâr onu ıssız bir yere sürükleyip atmış gibidir.⁵⁹

ACIKLAMA

54. Gerçi buradaki “emir” genel niteliklidir; fakat özellikle “Mescid-i Harâm”, hacc, umre ve Kâ’be ile ilgili haramlar (yasaklar) kastedilmektedir. Burada aynı zamanda müslümanları Mekke’den çıkaran, onları haccdan alıkoyan, hacc ve Allah’ın Evi ile ilgili İbrâhim’in koyduğu kurallara aykırı pis ve kötü kurallar koyarak “Beyt-i Atîk”in kudsîyetini ihlâl eden Kureyşlilere gizli bir uyarı ve tehdit de vardır.

55. Burada En’âm: 145 ve Nahl: 115’e atıf yapılmaktadır. Bu ayetlerde Allah müslümanlara, ölü eti, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanların etini haram kılmıştır.

56. “... hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır.” ifadesi burada iki amaçla yer almıştır.

1) Bazı hayvanların -bahîre, sâibe, vesile ve hâm- yenmesini haram kılan âdetini reddetmek. Onlara bu hayvanların da diğerleri gibi helâl oldukları söylenmektedir.

2) Kureyşlilerin sandığı gibi ihramlı iken de hayvanların etlerini ye-

mek haram değildir.

57. Yani, “Nasıl kirli ve pis şeylerden çekinip kaçınıyorsanız, putlara tapmaktan da kaçınınız.”

58. Gerçi “yalan söz” ifadesi geneldir ve yalan, yalancı şahidlik, iftira vb. şeyleri kapsar; fakat burada özellikle küfür ve şirkin dayanağını teşkil eden sapık inanç, âdet, gelenek ve ibâdet şekillerini kastetmektedir. Tabii ki Allah’ın varlığına, sıfatlarına, güçlerine ve haklarına ortaklar koştuktan daha büyük yalan olamaz. Bahîre ve benzeri şeyleri haram kılmak bâtil ve yalandır. Bkz. Nahl: 116.

Yalan yere yemin etmek ve yalancı şahitlikte bulunmak da bu emrin kapsamına girer. Bir hadiste Peygamber (s.a.): “Yalan yere şahidlik etmek, Allah’a şirk koşturmak gibidir” buyurmuştur. İşte bu nedenle İslâm hukukuna göre yalancı şahidler cezalandırılmalı ve tahkîr edilmelidirler. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, yalancı şahidlik yapan kimsenin halkın önünde yargılanması ve uzun bir hapis cezasına çarptırılması gerektiği görüşündedirler. Hz. Ömer zamanındaki uygulama böyleydi. Mekhûl’e göre Hz. Ömer şöyle demiştir:

“Böyle bir kimse kamçılanmalı, başı tıraş edilmeli, yüzü karalanmalı ve uzun bir hapis cezasına çarptırılmalıdır.”

Abdullah b. Amir, babasından Hz. Ömer zamanında bir adamın mahkemede yalancı şahidlik ettiğini rivâyet eder. Bunun üzerine halife bu adamı bir gün boyunca halkın önünde gezdirmiş ve insanların onu tanıması için kim olduğunu, nasıl yalancı şahidlik ettiğini anlatmış, daha sonra da hapsedmiştir. Günümüzde de bu, yalancı şahidin ismini gazete-de ilan etmek şeklinde olabilir.

59. Bu misalde “gök” insanın aslî fıtratı anlamındadır. İnsan başkasının değil, Allah’ın kuludur ve yaratılıştan tevhîd ilkesini kabule hazırdır. Bu nedenle peygamberlerin davetini kabul edenler fıtratlarında sabit kalırlar ve yükselirler. Bunun aksine Allah’ı inkâr eden veya O’na ortak koştan kimse ise bu aslî fıtrat “gök”ünden düşer. İşte o zaman ya misaldeki düşen adamı kapalı kuşlara benzer, lider ve şeytanların kurbanı olur; ya da misaldeki rüzgâra benzeyen arzu, istekler veya nefsinin kölesi olur. Bunlar onun diğer tarafa doğru alçaltırlar ve sonunda onu sapıklığa en derin çukuruna götürürler.

“Sahîk”, “sahak”tan türemiştir. Parçalanmış, ezilmiş anlamına gelir. Sahîk, içine bir şey düştüğünde parçalanacak kadar derin bir yere denir. Burada ise sahîk, ahlâkî ve düşünce bakımından, içinden çıkılması mümkün olmayan derin uçurumlar anlamında mecâzen kullanılmıştır. Yani böyle bir yere düşen kimse, ahlâken paramparça olur.

ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعِظْمَ شَعِيرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى
 الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى
 الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ
 عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةٍ الْأَنْعَامِ فَالْتَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ
 أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾

- 32 İşte böyle; kim Allah'ın şiarlarını⁶⁰ yüceltirse, şüphesiz bu, kalble-
 rin takvâsındandır.⁶¹
- 33 Onlarda sizin için adı konulmuş bir süreye kadar yararlar vardır.⁶²
 Sonra onların yerleri Beyt-i Atîk'tir.⁶³
- 34 Biz her ümmet için bir "Mensek" kıldık,⁶⁴ O'nun kendilerine rızık
 olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar
 diye. İşte sizin ilâhınız bir tek ilâhtır; artık yalnızca O'na teslim
 olun. Sen alçakgönüllü olanlara müjde ver.⁶⁵

AÇIKLAMA

60. "Allah'ın işaretleri". Namaz, oruç, hacc vs. veya bir mescid, kur-
 ban kesme vs. (Bkz. Mâide: 2 ve bununla ilgili an: 5-7).

61. Yani, bir kimsenin Allah'ın "işaretlerine" saygı göstermesi, onun
 kalbinde takvâ olduğunu gösterir. Diğer taraftan onların kudsiyetine
 saygı göstermeyen kimse, kendisinde Allah korkusu ve takvâ olmadığını
 belirtmiş olur. Bu, ya onun Allah'a inanmadığını, ya da O'na isyankâr bir
 tavır içine girmiş olduğunu gösterir.

62. Burada, "Allah'ın işaretlerinden" sayıldığı için kurbanlık hayvan-
 lardan da bir yarar sağlanamayacağı konusunda meydana gelen yanlış
 anlama ortadan kaldırılmaktadır. Bu açıklama gerekliydi; çünkü Araplar,
 bu hayvanlardan faydalanmayı haram kabul ediyorlardı. Bu hayvanlar
 hacc sırasında kurban edilmek üzere işaretlendikleri andan itibaren on-
 ların sütü içilemez; üzerlerine ne binilebilir, ne de yük taşınabilirdi. Bu
 ayette bu yanlış anlama ortadan kaldırılmaktadır. Hz. Ebû Hureyre ve

Enes, Peygamber'in (s.a.) devesini yedeğinde götürdüğü halde çok yorğun ve zavallı bir şekilde yürüyen bir adam gördüğünü rivâyet ediyorlar. Peygamber (s.a.) ona devesine binmesini söylediğinde, adam devenin kurban için adandığı cevabını vermişti. Peygamber (s.a.) de tekrar ona devesine binmesini emretmişti.

"Belli bir süreye kadar" sözlerinin neyi ifade ettiği konusunda büyük bir görüş ayrılığı vardır. Bazı müfessirler, özellikle İbn Abbâs, Katâde, Mücâhid, Dahhâk ve Atâ, bunun hayvanların kurban için işaretlendikleri (adandıkları) zaman olduğu görüşündedirler. Bu görüş yanlıştır; çünkü o zaman onlardan yararlanma konusunda verilen izin anlamsız olur. Urve bin Zübeyr ve Atâ bin Râbia'nın da içlerinde bulunduğu bir grup müfessir ise, "belirli süre"nin hayvanın kurban edileceği zaman olduğu ve hayvan kurban edilinceye kadar onlardan yararlanılabileceği görüşündedir. Kişi bu hayvanlara binebilir, sütlerini içebilir, genç olanlarını kullanabilir, kıl ve yünlerini kesebilir vs... İmam Şâfi'î, bu görüşü benimsemiştir. Hanefîler de gerektiğinde onlardan yararlanılabileceği, fakat yararlanmamanın daha iyi olacağı görüşündedirler.

63. Bu, kurbanların Kâ'be'nin, "Beyt-i Atfık"ın çevresinde kesilmesi gerektiği anlamına gelmez. Kur'ân "Allah'ın Evi" veya Mescid-i Harâm'ı sadece Kâ'be'nin binası için değil, Mekke'nin yani haram bölgenin tümünü için kullanır. (Mâide: 95).

64. Bu ayet iki şey ifade eder:

1) Kurban kesmek, tüm vahyî dinlerde bir tek Allah'a ibâdetin önemli bir bölümüdür. Allah, tevhîdi aşlamak için insanların kendisinden başkası adına kurban kesmelerini yasaklamıştır. Bu Allah'tan başkası önünde yapılması yasaklanan diğer şeylerle de uyum içindedir. Mesela Allah'tan başkası önünde secde etmek, Allah'tan başkası adına yemin etmek, Allah'ın belirlediği yerler dışındaki yerleri kutsal kabul edip ziyaret etmek, Allah'tan başkası için oruç tutmak vs. hep yasaklanmıştır.

2) Ayrıntıları farklı olsa da çeşitli zaman, ülke ve dinlerde vahyî dinin ortak özelliklerinden biri, Allah adına kurban kesilmesinin amacının aynı oluşuydu.

65. Arapça "muhibtîn" kelimesini tek bir kelime ile tercüme etmek mümkün değildir. Bu ifade 1) Allah önünde gurur ve kibiri bırakıp tevazuyu seçenleri, 2) Kendilerini O'nun hizmet ve kulluğuna adanları, 3) O'nun emirlerine samimiyetle boyun eğenleri içerir.

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ
 عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٦٥﴾
 وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِّنْ شَعْتِيرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَأَذْكُرُوا
 أَسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا
 أَلْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦٦﴾

- 35 Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir; onlar, kendilerine isabet eden musibetlere sabredenler, namazı dosdoğru kılanlar ve rızık olarak verdiklerimizden infâk edenlerdir.⁶⁶
- 36 İri cüsseli develeri⁶⁷ de size Allah'ın işaretlerinden kıldık; sizler için onlarda bir hayır vardır.⁶⁸ Öyleyse onlar bir dizi halinde (veya saf tutmuşcasına ayakta durup) boğazlanırken⁶⁹ Allah'ın adını anın;⁷⁰ yanları üzerine yattıkları zaman⁷¹ da onlardan yiyin, kanâatkâra ve isteyene yedirin. İşte böyle, onlara sizin için boyun eğdirdik, umulur ki şükredersiniz.⁷²

AÇIKLAMA

66. Bu, sâlih insanların helâl yoldan kazandıkları mallarını, kendi ve bakmak zorunda oldukları kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak, akrabalara, komşulara ve diğer ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, Allah'ın kelimesini tebliğ etmek için Allah yolunda harcadıkları anlamına gelir. Haram amaçlarla haram yollarda para harcamak buna dahil değildir. Kur'an'daki infâk terimi, ne aşırı harcama, ne de cimri ve haris olma anlamına gelir; tam tersine kişinin toplumdaki yerine ve imkânlarına göre gerek kendisine gerek başkalarına harcamasıdır.

67. Bir devenin, bir ineğin veya benzer bir hayvanın kurban edilmesine, Müslim'in *Sahih*'inde Câbir b. Abdullah'tan rivâyet edilen bir hâdisse göre, sadece yedi kişi ortak olabilir.

68. Yani, "Hayvanlardan birçok faydalar elde ettiğiniz için onları verene yani Allah'a karşı şükcrünüzü ve O'nun hâkimliğini, üstünlüğünü kabul ettiğinizi göstermek üzere bu hayvanları kurban etmelisiniz."

69. Devenin ayakta iken kurban edildiğine dikkat edilmelidir. Bu Peygamber (s.a.) tarafından emredilmiş ve İbn Abbâs, Mücâhid ve Müslim, bir adamı deveyi ayakta kurban ederken gören İbn Ömer'den şöyle bir söz rivâyet ederler: "Devenin bir ayağını bağla ve onu ayağa kaldır. Çünkü bu Ebu'l-Kâsım'ın sünnetidir (selâm onun üzerine olsun)". Ebû Dâvûd'da, Câbir b. Abdullah'tan rivâyet edilen bir hâdiseye göre, Peygamber (s.a.) ve ashâbı devenin bir ayağını bağlar ve onu diğer üç ayağı üzerinde durdururlar, sonra da keserlerdi. Aynı nokta bir sonraki cümle ile de ifade edilmektedir ".... yanları üstü düştükleri vakit..", yani yeteri kadar kanları aktıktan sonra yere düştükleri vakit.

70. "... üzerlerine Allah'ın ismini anın." İfadesi, hayvanların üzerlerine Allah'ın ismi anılarak kesilmesi gerektiği; çünkü aksi taktirde etlerinin yenmesinin haram olacağı anlamına gelir. Bu, İslâm hukukunda, üzerine Allah'ın ismi anılmaksızın hayvan boğazlanması gibi bir durumun asla olmadığını gösterir. Hadislere göre, kesildiği sırada hayvanlar üzerine Allah'ın isminin nasıl anılacağını gösteren birçok farklı ifade şekli vardır. Bunlardan bazıları:

1) *Bismillâhi Allahu ekber: Allahümme minke ve leke:* "Allah'ın adıyla. Allah büyüktür: Allah'ım bu sendendir ve sana sunuyorum."

2) *Allahu ekber lâ ilâhe illallâhu: Allahümme minke ve leke:* "Allah büyüktür; Allah'tan başka ilâh yoktur; Allah'ım sendendir ve sana sunuyorum."

3) *İnnî veccehtü vechiye lillezî fatara's-semâvâti ve'l-arda hanîfen, ve mâ ene mine'l-müşrikîn. İnnâ salâtî ve nûsukî ve mahyâyâ ve memâtî lillâhi Rabbi'l-âlemîn. Lâ şerîke lehû ve bi-zâlike umîrtü ve ene mine'l-müslimîn. Allahümme minke ve leke.*

Yüzümü samimiyetle yeri ve gökleri yaratana döndürdüm ve ben ortak koşanlardan değilim, Namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm, hepsi alemlerin rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben teslim olanlardanım. Allah'ım bu sendendir ve sana sunuyorum."

71. ".... yanları üstü düştükleri vakit...", tamamen öldükleri vakit anlamına gelir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) kesilen hayvanda hayat belirtileri olduğu sürece, ondan bir parça et bile kesmeyi yasaklamıştır. Eğer ölmeden et koparırlarsa, bu parça haram olur.

72. Kurban kesilmesinin başka bir nedeni de budur: "Bu hayvanlar, onları size boyun eğdiren Allah'a şükürünüzün bir göstergesi olarak kurban edilmelidirler."

لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ
التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا
هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٧﴾

- 37 Onların etleri ve kanları kesin olarak Allah'a ulaşmaz; ancak O'na sizden takvâ ulaşır.⁷³ İşte böyle, onlara sizin için boyun eğdirmiş-tir; O'nun size hidâyet vermesine karşılık Allah'ı tekbir etmeniz için.⁷⁴ Güzellikte bulunanlara müjde ver.

AÇIKLAMA

73. Bu, Allah'a ibâdet için kesilen kurbanın önemli bir şartını belirtmektedir. Bir kurban, ancak samimiyet ve takvâ ile kesilmişse Allah tarafından kabul edilir. Nitekim burada onun ancak takvâ ile kesilirse kabul edileceği belirtilmektedir: "Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşmaz; fakat sizin takvânız O'na ulaşır." Bu ayetle aynı zamanda, câhiliye günlerinde Arapların kurban etlerini Kâ'be'ye götürüp kanlarını Kâ'be duvarlarına bulaştırarak uyguladıkları bir âdeti de yasaklamış olmaktadır.

74. "... Allah'ı tekbîr edesiniz.": Bu hayvanların başkasına değil Allah'a ait olduğunu kabul edip tasdiklemeniz için, kurbanı keserken Allah'ı sözlü olarak da ululamalısınız. Kurban kesilirken söylenilen sözlerden biri de şudur: *Allâhümme minke ve leke* (Allah'ım, bu hayvan sendendir [senindir] ve senin içindir [sana sunuyorum.]).

36 ve 37. ayetlerde yer alan kurban kesme emri sadece hacılar için değildir ve hacc döneminde sadece Mekke ile de sınırlı değildir. Bu, varlıklı olan tüm Müslümanlar için genel bir emirdir. Müslümanlara Allah'a şükretmeleri emredilmektedir; çünkü O, tüm insanların faydası için bu hayvanlara boyun eğdirmiştir. Bu nedenle diğer Müslümanlar da Mekke'ye hacc için gidenlere rûhen katılabilmeleri için aynı günlerde kurban kesmelidirler.

Hız. Peygamber'in (s.a.) Medîne'de olduğu halde bu belirli günlerde kurban kestiiğini bildiren birçok sahih hadis vardır:

1) "[Kesebilecek gücü olduğu halde kurban kesmeyen, bayram namazında bize katılamaz." (*Müsned-i Ahmed*, İbn Mâce) Ebû Hureyre'den]

2) İbn Ömer'den rivâyet edilen bir hâdis'e göre, Peygamber (s.a.) on yıl Medîne'de ikamet etmiş ve her yıl kurban kesmiştir. (Tirmizî)

3) Hz. Enes'e (r.a.) göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle demiştir: "Bayram namazından önce kurban kesen bir daha kurban kessin. Bayram namazından sonra kesen ise doğru yapmış ve Müslümanların yoluna uymuştur." (Buhârî)

4) Câbir bin Abdullah rivâyetine göre, Hz. Peygamber Medîne'de bayram namazını kıldırınca, bazıları onun kurban da kestiiğini sanmış ve gidip kurbanlarını kesmişlerdi. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle emir vermiştir: "Benden önce kurban kesenler, yeniden kurban kesinler."

Bu bağlamda zilhiccenin onunda Mekke'de, bayram namazı kılınmadığına dikkat edilmelidir. O halde bu emir, sadece Mekke'de hac vazifelerini yerine getirenler için değil, aynı zamanda tüm Müslümanlar için geçerlidir.

O halde, bütün İslâm dünyasında kutlanan bayram sırasında kurban kesmek Peygamber'in (s.a.) bir sünnetidir ve onun tarafından emredilmiştir. Bu konuda tek ihtilâf kurban kesmenin (fıkhî anlamda) vâcib mi yoksa sadece sünnet mi olduğudur. İbrâhim en-Nehâî, İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Muhammed ve bir rivâyete göre İmam Ebû Yûsuf da kurban kesmenin vâcib olduğu görüşündedirler. Diğer taraftan İmam Şâfi'î ve İmam Ahmed b. Hanbel bunun sadece sünnet olduğunu söylerler. Süfyân-ı Sevrî de, bir kimsenin kurban kesmesinde hiçbir beis olmadığını söyleyerek aynı görüşü benimsemiştir. Fakat ne yazık ki çağımızda ne Kur'ân'a ne de Sünnet'e uymayan bazı "bilgili" Müslümanlar (!) eğer bütün Müslümanların icmaı olursa, bayramda kurban kesme sünnetinin terk edilebileceği şeklinde bir görüş beyan etmişlerdir.

إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا
 إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٧٥﴾ أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَتِّلُونَ بِأَنَّهُمْ
 ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٧٦﴾

- 38 Hiç şüphe yok ki⁷⁵ Allah, (müşriklerin saldırı ve sinsi tuzaklarını) iman edenlerden uzaklaştırmaktadır.⁷⁶ Gerçekten Allah, hain ve nankör olan kimseyi sevmez.⁷⁷
- 39 Kendilerine zulmedilmesi dolayısıyla, onlara karşı savaş açılana (mü'minlere savaşma) izni verildi.⁷⁸ Şüphesiz Allah, onlara yardım etmeye güç yetirendir.⁷⁹

AÇIKLAMA

75. Buradan itibaren Müslümanlar, ilk defa olarak cihâda hazırlanmaktadırlar. Bunu anlayabilmek için iki taraf (mü'minler ve kâfirler) arasında meydana gelen tartışmanın ve sonucunun anlatıldığı bir önceki bölümü (19-24. ayetleri) göz önünde bulundurmalıyız. Bu tartışma, silâhlı çatışmaya bir örnek teşkil etmektedir. İşte bu nedenle 26-37. ayetlerde savaşı gerekli kılan sebepler, Mekke'li müşriklerle yapılacak savaşa bir giriş niteliğinde ve onun haklılığını göstermek amacıyla sıralanmaktadır.

Medine'ye hicretten sonra ilk hacc mevsimi yaklaştığında, bu durum, hacc için Mekke'ye gitmekten alıkonulan muhâcirleri ve ensârı kızgınlık ve nefretle doldurmuştu. İşte bu nedenle 26-37. ayetlerde, sanki kâfirlere kimseyi haccdan alıkoymaya hakları olmadığını söylemek istercesine, haccın amacı ve nasıl yapılacağı anlatılmaktadır. Diğer taraftan Müslümanlar, intikam için değil, ıslâh etmek için savaş yapmak üzere hazırlanmaktadırlar. Aynı zamanda hacc esnasında kurban kesmek, onların (ve tüm dünya Müslümanlarını) haccı ve onunla ilgili diğer ibâdet-

leri hatırlamaları, böylece karşılaştıkları işkencelerden dolayı Mekkelilerin intikam almaktan sakınmaları için sürekli yapılması gereken bir ibâdet şeklinde emredilmiştir. Bu nedenle mü'minlere, işkence yapanlardan intikam almak için değil, daha iyi şart ve durumlara ulaşmak için savaşmaları emredilmektedir.

76. “مدافعة” kelimesi Arapça’da iki şey ifade eder:

1) Düşmanın saldırılarına savaşarak karşılık vermek.

2) Düşmanla sadece bir kez değil, ihtiyaç ortaya çıktığı her anda savaşmak. Allah, ne zaman küfürle İslâm arasında bir çatışma olsa, mü'minleri destekleyeceğini temin etmiştir. Bu, mü'minlere savunmada yalnız kalmayacaklarını, bilakis Allah'ın onların yanlarında olacağını; düşmanın tuzaklarını boşa çıkarmakta ve saldırılarını savmada onlara yardımcı olacağını söyleyerek mü'minleri cesaretlendirmek amacıyla burada yer almıştır. Bu ayet mü'minler için büyük bir cesaret kaynağıdır; çünkü onların kalplerini hiçbir şeyin sağlayamayacağı bir güç ve cesaretle doldurmaktadır.

77. Allah inananları savunur; çünkü onlar, Allah'ın kendilerine verdiği nimet ve lütuflara rağmen nankörlük ve ihânette bulunan kâfirlere karşı savaş açmakta haklıdır.

78. Bu ayet (39), hicretten sonra birinci yılın zilhicce ayında savaşmaya verilen iznin yer aldığı ilk Kur'ân ayetidir. Daha sonra hicrî 2. yılın Receb ve Şa'ban ayında, Bakara Sûresi'nin 190, 191, 193, 216 ve 244. ayetleriyle de savaş emri verilmiştir.

79. “... şüphesiz Allah onlara yardım etmeye kâdirdir.” Bu teminat, o dönemde savaş güçleri çok zayıf olan -Medîneli Müslümanlar ve muhâcirlerle birlikte en fazla bin kişi- mü'minlerin cesareti için gerekliydi. Diğer taraftan Kureyş'in gücü ise çok büyüktü. Bunun yanı sıra diğer bütün müşrik Araplar da onları destekliyordu. Daha sonra Yahudiler de onlara katılmıştı. Bu nedenle bu teminat çok zarûriydi ve kâfirlere yapılan tehdit de çok önemliydi. Çünkü bu, onların az sayıdaki Müslümanlarla değil, Allah'la savaştıklarını söylemek demektir. O halde, “Eğer istiyorsanız, savaşa hoş geldiniz.”

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ
 دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ
 بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْذَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ
 يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ
 لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ
 وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ
 الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

- 40 Onlar, yalnızca; “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden dolayı, haksız yere yurtlarından sürgün edilip çıkarıldılar.⁸⁰⁻⁸¹ Eğer Allah’ın, insanların bir kısmıyla bir kısmını defetmesi (yenilgiye uğratması) olmasaydı; manastırlar, kiliseler, havralar⁸² ve içinde Allah’ın isminin çokça anıldığı mescidler, muhakkak yıkılır giderdi.⁸³ Allah kendi (dini)ne yardım edenlere kesin olarak yardım eder.⁸⁴ Şüphesiz Allah, güçlü olandır, aziz olandır.
- 41 Onlar ki, yeryüzünde kendilerini yerleştirir, iktidar sahibi kılsak; dosdoğru namazı kılarlar, zekâtı verirler, ma’rûfu emrederler, münkerden sakındırırlar.⁸⁵ Bütün işlerin sonu Allah’a aittir.⁸⁶

ACIKLAMA

80. 40. ayette mü’minlerin yurtlarından çıkarılmış olmalarına değinilmesi, Hacc Süresi’nin bu bölümünün Medîne’de nazıl olduğunu göstermektedir.

81. Müslümanların çektikleri zulümler hakkında genel bir fikrimiz olması için birkaç örnek seçtik:

1) Hz. Suheyb Rûmî, Medîne’ye hicret edeceği sırada her şeyini kaybetmişti. Oraya vardığında üzerine giydiği elbiseler hariç hiçbir şeyi yoktu. Sahip olduğu her şeyi kendi emeğiyle kazanmış olmasına rağmen, Mekkeliler onun tüm mallarına el koymuşlardı.

2) Hz. Ebû Seleme, karısı ve henüz memedeki çocuğuyla Mekke'yi terk edeceği sırada, karısının ailesi zorla onu karısından ayırdılar. Daha sonra kendi ailesi de çocuğu karısının ailesinden aldılar. Böylece zavallı kadın bir yıl üzüntü ve hasret içinde yaşadı. Bir yıl sonra her nasılsa çocuğunu kurtardı ve tehlikeli bir yolculukla yalnız başına Mekke'den Medîne'ye gitti.

3) Ayyâş bin Rabîa, Ebû Cehil'in üvey kardeşi idi. Medîne'ye hicret ettiğinde Ebû Cehil ve başka bir kardeşi onu takip ederek ona şöyle bir yalan söylediler: "Annen seni (Ayyâş) görünceye dek güneşten korunmayacağına ve taranmayacağına dair yemin etti. Bu yüzden bizimle Mekke'ye gelip annene görünmelisin." Ayyâş bu tuzağa kandı. Mekke'ye giderlerken kardeşleri onu esir aldılar ve Mekke'ye elleri ayakları bağlı bir şekilde sokup: "Ey Mekkeliler! İşte bu delileri böyle terbiye edip yola getirin" dediler. Ayyâş uzun süre bu durumda kaldı; en sonunda cesur bir Müslüman tarafından kurtarıldı.

82. *Savme*, *Biy'a* ve *Salavât*, dünyayı bırakıp kendilerini ibâdete adan kimselerin ibâdet yerlerinin isimleridir. *Salavât*, Aramice'de *salavtâ* idi. Belki de İngilizce'deki *salute* ve *salutation* kelimelerinin kökenidir.

83. Bu cümlede ilâhî bir kural ortaya konulmaktadır: "Allah hiçbir topluluğun ve hiçbir grubun sürekli hâkim durumda olmasına izin vermez. Her an bir grubu başka bir grupla defeder."

Eğer böyle olmasaydı, sürekli hâkim olan grup sadece siyasî ve ekonomik alanlarda karışıklık çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda ibâdet yerlerini de yakıp yıkar. Bu kurala Bakara Sûresi 251. ayette de değinilmiştir.

84. "Allah'a yardım edenler", insanları tevhide çağıran ve "Hak Din" in ve doğruluğun ikame edilmesi için çaba harcayan kimselerdir. Daha geniş açıklama için bkz. Âl-i İmrân an: 50.

85. "... iktidar verdiğimiz vakit... çalışırlar." Bu bir tek cümlede İslâm devletinin asıl gayesi ve o iktidara sahip olanların özellikleri geniş değil kısaca anlatılmaktadır. Allah'a yardım eden ve O'nun yardımını hak edenler, doğru davranışlarda bulunur, namazı kılar, zekât toplamak için gerekli düzenlemeleri yapar, yetki ve güçlerini iyiliği emir, kötülükten sakındırma yolunda harcarlar.

86. Yani, "Yeryüzünde kime, ne zaman iktidar verileceğine karar veren Allah'tır." Burada, yeryüzünün ve orada yaşayanların kaderinin kendi ellerinde olduğunu ve bu gücü ellerinden alacak başka bir gücün varolmadığını zanneden gururlu ve kendini beğenmiş insanların bu asılsız zanları ortadan kaldırılmaktadır. Bilakis Allah, kendisinin her şeye kâdir ve en güçlü olduğunu göstermek için olağanüstü bir şekilde iktidarı kuvvetli görünenden alıp güçsüze verir.

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ
 وَثَمُودٌ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكَذَّبَ
 مُوسَىٰ فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾
 فَكَأَيْنَ مِنْ قَرِيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ
 عُرُوشِهَا وَبِئْسَ مُعْتَلَّةٌ وَقَصِيرٌ مَّشِيدٌ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
 فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا
 تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾
 وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ
 رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيْنَ مِنْ قَرِيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا
 وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَى الْمَصِيرِ ﴿٤٨﴾

- 42 Eğer seni yalanlıyorsa, onlardan⁸⁷ önce Nûh, Âd, Semûd kavmi de yalanlamıştı.
- 43 İbrâhim'in kavmi ve Lût'un kavmi de:
- 44 Medyen halkı da (yalanlamıştı peygamberlerini). Mûsâ da yalanlanmıştı. Böylelikle Ben, o küfre sapanlara bir süre tanıdım, sonra onları yakalayiverdim.⁸⁸ Nasılmış benim (her şeyi alt üst edip kökten değiştiren) inkılâbım⁸⁹ (veya inkârım).
- 45 (Halkı) zulmediyorken yıkıma uğrattığımız nice ülkeler vardır ki, şimdi onların altları üstlerine gelmiş ıpissız durmakta, kullanılamaz durumdaki kuyuları⁹⁰ (terk edilmiş bulunmakta), yüksek sarayları (çın çın ötmektedir).
- 46 Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı, böylece onların kendisiyle akledilecek kalpleri ve kendisiyle işitebilecek kulakları oluversin? Çün-

kü gerçek şu ki, gözler kör olmaz, ancak sinelerdeki kalpler körelir.⁹¹

- 47 Onlar senden, azâbın çarçabuk getirilmesini istiyorlar;⁹² Allah, va'dine kesin olarak muhâlefet etmez. Gerçekten, senin Rabbinin katında bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.⁹³
- 48 Nice ülkeler vardır ki, (halkı) zulmediyorken ben ona bir süre tanıdım, sonra yakalayiverdim; dönüş yalnızca banadır.

AÇIKLAMA

87. “Mekkeli müşrikler”.

88. Peygamberlerini reddeden bazı kavimlerin misalleri, Mekkeli müşriklere, kendilerine azabdan önce bir müddet mühlet verildiğini vurgulamak için anlatılmıştır. O halde, “Ey Mekkeliler! Cezalandırılmanızdaki gecikme sizi yanıltmasın. Size verilen süre sona erdiğinde, eğer verilen süre içinde gidişâtınızı düzeltmemişseniz, önceki topluluklar gibi siz de cezalandırılacaksınız.”

89. *Nekîr* kelimesi, Arapça’da çok geniş bir anlama sahiptir ve şu iki anlamı da ifade eder:

1) Karşısındakinin kötü davranışından duyulan hoşnutsuzluk.

2) İnsanı tanınamayacak kadar değiştiren şiddetli bir ceza. Bu durumda cümle şu anlama gelir: “Bak! Bu kötü hallerinde onları yakaladığım zaman cezam ne kadar korkunçmuş!”

90. Arapça’da “kuyu” “yerleşim bölgesi” ile hemen hemen eş anlamlıdır. O halde: “Nice kullanılmaz olmuş kuyu” cümlesi, “Nice memleket helâk olmuştur” anlamına gelir.

91. “.... kalpler kör olur” sözleri, gerçek anlamda değil, mecâzî anlamda kullanılmıştır. Kalp; tüm duygular, hisler, zihnî ve ahlâkî niteliklerin merkezi olarak kabul edildiğinden, bu sözler kendi inatçılıklarının onları duymaktan ve akıllı hareket etmekten alıkoyduğunu ima etmek üzere kullanılmışlardır.

92. Burada kâfirlerin sık sık tekrarladıkları bir meydan okuyuşa değinilmektedir: “Peki, eğer sen gerçekten peygambersen, bizi tehdit ettiğin azâb neden gelmiyor; zira biz senin Allah’ın Peygamberi olduğun iddiasını kabul ediyoruz?”

93. Yani, “Allah’ın karar ve iradesi sizin zamanınıza ve takviminize göre değildir. Yaptığınız kötü amellerin sonuçları da hemen işlediğiniz anda ortaya çıkmaz. O halde, zâlimce ve günahkâr bir tavır içine girdiklerinden beri bir on yıl veya bir yüz yıl geçtiği için ceza ve azâb tehdidinin asılsız olduğunu düşünenler yanılığ içindedirler.

قُلْ يَتَّيِّهَا النَّاسُ إِنَّمَا

أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَأَلَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِى ءَايَاتِنَا مُعْجِزِينَ
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ
وَلَا نَبِىٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِى أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا
يُلْقِى الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ ءَايَتِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾
لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ
وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ
قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾

49 De ki: "Ey insanlar! Gerçekten ben sizin için yalnızca bir uyarıcı, korkutucuyum."⁹⁴

50 Buna göre, iman edip sâlih amellerde bulunanlar, onlar için bir bağışlanma (mağfiret) ve üstün bir rızık vardır.⁹⁵

51 Ayetlerimiz konusunda acze düşürücü çabalar harcayanlar, onlar da alevli ateşin halkıdır.

52 Biz senden önce hiçbir rasûl ve nebi⁹⁶ göndermiş olmayalım ki, o bir dilekte bulunduğu zaman,⁹⁷ şeytan, onun dileğine (bir kuşku veya sapma unsuru) katıp bırakmış olmasın.⁹⁸ Ama Allah, şeytanın katıp bırakmalarını giderir, sonra kendi ayetlerini sağlamlaştırıp pekiştirir.⁹⁹ Allah, gerçekten bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.¹⁰⁰

53 Şeytanın (bu tür) katıp bırakmaları, kalplerinde hastalık olanlara ve kalpleri (her türlü) duyarlılıktan yoksun bulunanlara (Allah'ın) bir

deneme kılması içindir. Hiç şüphesiz zâlimler, (gerçeğin kendisinden) uzak bir ayrılık içindedirler.

- 54 (Bir de) Kendilerine ilim verilenlerin, bunun (Kur'ân'ın) hiç tartışmasız Rablerinden olan bir gerçek olduğunu bilmeleri için; böylelikle ona iman etsinler ve kalpleri ona tatmin bulmuş olarak bağlansın. Hiç şüphe yok Allah, iman edenleri dosdoğru yola yöneltip iletmektedir.¹⁰¹

AÇIKLAMA

94. Yani, “Ben sadece bir uyarıcıyım ve sizin kaderinizi tayin eden değilim. Hüküm veren ve cezalandırma kararını veren Allah'tır.”

95. “İnananlar için mağfiret vardır.” Bu, Allah'ın onları hata, zayıflık, eksiklik ve fazlalıklarını görmezlikten geleceği anlamına gelir. Onlar için “bol rızık” vardır demek ise, onlara orada izzetli bir şekilde bol bol nimetler verileceği anlamına gelir.

96. Nebî ile rasûl arasındaki fark için bkz. Meryem açıklama notu, 30.

97. Temennâ kelimesi Arapça'da hem “arzu” hem de “bir şey okumak” anlamına gelir.

98. Eğer birinci anlam alınırsa ayet, “Şeytan onun arzusunu yerine getirmesini engellediği” anlamına gelir. Eğer ikinci anlam alınırsa şu anlama gelir: “Peygamber ayetleri okuduğu sırada, şeytan insanların kafasında onların doğruluğu ve anlamı hakkında şüpheler yaratır.”

99. Eğer birinci anlam kabul edilirse: “Allah nebîsinin arzusunu yerine getirir ve şeytanın engellerine rağmen onun görevini başarılı kılar. Peygamber'e (s.a.) yaptığı va'dleri yerine getirerek vahiylerinin doğruluğunu teyid eder.” İkinci anlam kabul edilirse: “Allah, şeytanın insanların kafalarında yarattığı şüphe ve itirazları siler ve inen vahiylerle ilgili meydana gelen karmaşıklıkları ortadan kaldırır.”

100. “Allah bilendir” ve şeytanın kurduğu tuzaklardan ve onların etkilerinden haberdardır. “Hikmet sahibi” olduğu için de şeytanın tüm tuzaklarını bozar.

101. Yani, “Allah hem sâlih, hem de günahkâr insanları sınamak için, şeytanın böyle tuzaklar kurmasına izin verir.” Çarpık bir kafa yapısına sahip olanlar bunlardan yanlış sonuçlara varmışlar ve doğru yoldan sapmışlardır. Oysa doğru düşünebilenler tüm bunların şeytanın aldatmaları olduğunu ve Peygamber'in mesajının Hakk'a dayandığını anlayıp kabul ederler. Onlar şeytanın bu denli çok uğraşıp karşı çıkmasının bile, O'nun

hak olduğunun bir delili olduğu sonucuna varırlar. Bu bölümün (52-54. ayetler) ciddiyetini kavramak çok önemlidir; çünkü bu konuda birçok yanlış anlamalar meydana gelmiştir.

Konunun akışına bakacak olursak, bu ayetlerin Peygamber'in (s.a.) arzu ettiği gayeye ulaşamadığını sanan sıradan gözlemcilerin bu boş iddiasını reddetmek amacıyla indirildiğini anlarız. Çünkü o, on üç uzun yıl boyunca insanları getirdiği daveti kabule çağırması ve sonuçta (görünürde) sadece bunda başarısızlıkla karşılaşmakla kalmamış; aynı zamanda kendisine inanan bir grup Müslümanla birlikte, yurdunu terk etmek zorunda kalmıştı. Bu "sürgün", O'nun Allah'ın rasûlü olduğu, Allah'ın yardım ve desteğine mazhar olduğu konusundaki iddialarıyla çelişiyor ve bazı insanlar bu nedenle şüphe duyuyorlardı. Bunun yanı sıra bu insanlar Kur'ân'ın hak olduğu konusunda da şüpheye kapılıyorlardı. Çünkü tehdit edildikleri ve daha önceden peygamberleri yalanlayan toplulukların başına gelen azab onlara gelmiyordu. Peygamber'in (s.a.) düşmanları alay ederek şöyle diyorlardı: "Allah'ın yardımı nerede? Nerede bizi tehdit edip durduğu azâb?" Kâfirlerin bu şüphelerine, bir önceki bölümde cevap verilmektedir. Bu bölümde ise hitâb, bu propagandadan etkilenenlere çevrilmiştir. Özet olarak onlara verilen cevap şöyledir:

"Bir kavmin kendilerine gönderilen peygambere yalancı demesi yeni bir olay değil; bu hep böyle olagelmıştır. Peygamberlerini yalanlayan toplulukların harâbelerinden, onların bu nedenle nasıl helâk edilip cezalandırıldıklarını görebilirsiniz. Eğer derseniz bundan ders alabilirsiniz. Azâbın gecikmesine gelince; Kur'ân hiçbir zaman kâfirleri hemen cezalandıracağını söylememiştir. Azâb indirmek peygamberin işi de değildir. Azâb gönderen Allah'tır ve O azâbını indirmekte acele etmez. Şimdi size verdiği gibi, O, insanlara gidişâtlarını düzeltmeleri için mühlet verir. Bu nedenle size yapılan azâb tehditlerinin boş olduğunu sanıp aldanmayın."

"Peygamberin arzu ve istediklerinin engellerle karşılaşması ve mesajına karşı propaganda ile cevap verilmesi de yeni bir olgu değildir. Çünkü tüm evvelki peygamberler de aynı şeylerle karşılaşmışlardır. Fakat en sonunda Allah şeytanın tuzağını boşa çıkarır ve Rasûlü'nü zafere ulaştırır. O halde şeytanın eskiden beri yaptığı bu oyunlardan ve en sonunda başarısızlığa uğramasından ders almalısınız. Bilmelisiniz ki, bu engeller ve şeytanın tuzakları, doğru insanları İslâm'a çeken, şerefsizleri ise ondan uzaklaştıran birer imtihan ve araçtır."

Fakat ne yazık ki konunun akışına çok uygun olan yukarıdaki basit ve apaçık anlama rağmen, bu bölümün sadece anlamını değiştirmekle ve konunun akışına aykırı bir anlam yüklemekle kalmayıp imanının temel ilkelerinde de şüpheye neden olan bir hadis büyük bir yanlış anlamalara

yol açmıştır. Bu nedenle Kur'ân'ın sahih tefsirinde hadislerin nasıl kullanılacağını göstermek üzere bu hadisin bir eleştirisini yapacağız.

Bu hâdise göre, Peygamber'in (s.a.) şöyle bir arzu ve isteği vardı: "Müşrik Kureyslilerin İslâm'a karşı nefretlerini yumuşatacak ve onları İslâm'a yaklaştıracak veya en azından onların düşmanlıklarını kıskırtmayacak şekilde onların inançlarını daha az geliştiren vahiyler nâzil olmasını arzu ediyorum."

Peygamber böyle bir arzu içindeyken, bir gün Kureys'ten bir topluluğun arasında oturduğu bir sırada Necm Sûresi nâzil oldu ve Peygamber (s.a.) de bu sûreyi okumaya başladı. 19-20. ayetlere: "Gördünüz mü? Haber verin, Lât ve Uzzâ'yı ve üçüncü (put) olan Menât'ı?" geldiğinde birdenbire "Bunlar yüce putlardır ve onlardan şefâat beklenilebilir" dedi. Bundan sonra Necm Sûresi'ni sonuna kadar okudu ve sonunda secde yaptı. Bütün Müslümanlar ve Kureysli müşrikler de secdeye kapandılar; çünkü müşrikler diyorlardı ki: "Şimdi Muhammed'le aramızda hiçbir fark kalmadı; biz de Allah'ın yaratıcı ve rızık veren olduğunu kabul ediyoruz ve bu taptığımız putların sadece O'nunla aramızda şefâatçi olduğuna inanıyoruz." Bundan sonra akşam Cebrâil gelip: "Ne yaptın? Ben bu iki cümleyi getirmemiştim" dediğinde, Peygamber (s.a.) çok üzüldü ve Allah, İsrâ Sûresi 73-75. ayetleri indirdi: "Ey Muhammed! Onlar neredeyse, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı düzüp uydurman için seni fitmeye düşüreceklerdi; o zaman da seni dost edineceklerdi. Eğer biz sana sebat vermemiş olsaydık, sen onlara biraz meyledecektin. O takdirde ise biz de sana dünyada da ve âhirette de kat kat azab tattırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı da bulamazdın."

Fakat buna rağmen Peygamber (s.a.) üzülmeye devam etti. Ta ki Allah aynı şeyin, daha önceki peygamberlerin başına da geldiğini belirterek onu teselli ettiği bu sûrenin 52. ayetini indirdi.

Bu sırada meydana gelen bir başka olay da, Peygamber'le (s.a.) Kureysliler arasında bir uzlaşma olduğu haberinin Habeşistan'daki muhâcirlere ulaşmasıydı. Buna dayanarak muhâcirlerin çoğu Mekke'ye geri döndüler; fakat döndüklerinde bu uzlaşma haberinin yanlış olduğunu ve İslâm ile küfür arasındaki savaşın eskisi gibi tüm şiddetiyle devam ettiğini gördüler.

Şimdi İbn Cerîr ve daha birçok müfessirin anlattığı ve hatta birçok hadis kitaplarında da yer alan bu hikâyeyi eleştirel bir gözle inceleyelim:

1) Bu hikâyeyi rivâyet edenlerin hiçbiri, İbn Abbâs hariç, sahâbe değildir.

2) Ayrıntıları konusunda birçok farklılık ve çelişkili rivâyetler vardır.

3) Peygamber'in (s.a.) söylediği rivâyet edilen putları yüceltici sözlerin söyleniş şekli her rivâyette farklıdır.

Bundan başka bu sözler, farklı hadislerde farklı kaynaklara dayandırılmaktadır: (a) Vahy geldiği sırada bu sözler şeytan tarafından araya sokulmuş, Peygamber (s.a.) de bunları Cebrâil'in söylediğini zannetmiştir. (b) Peygamber (s.a.) kendi arzusunun etkisiyle bu sözleri kendisi söylemiştir. (c) Peygamber (s.a.) bu sözleri söylediği sırada uyukluyordu. (d) Peygamber (s.a.) bu sözleri bilerek, putların gerçekliğini sorgulamak amacıyla söylemiştir. (e) Şeytan bu sözleri vahyin içine sokmuştur. Peygamber (s.a.) okuyor izlenimi vermiştir. (f) Bu sözleri okuyan herhangi bir müşrikti.

Hafız İbn Hacer gibi hadis alimleri, Ebû Bekr el-Cessâs gibi fakihler, Zemahşerî gibi akılcı müfessirler ve İbn Cerîr gibi müfessir, tarihçi ve fakihler bu hikâyeyi doğru kabul ederler ve bu sûrenin 52. ayetinin tefsiri olduğunu söylerler. İbn Hacer şöyle der:

“Bir tanesi hariç, bu hadisin isnâdları ya zayıf ya da kesik (maktu‘) olmasına rağmen, hadisin bu kadar çok yoldan (senedle) rivâyet edilmesi hikâyede doğruluk payı bulunduğunun bir delilidir. Isnâdı sağlam olan hadis, Sa‘îd İbn Cübeyr hadisidir ki, Sa‘îd bunu İbn Abbâs’tan rivâyet etmiştir. (Taberî’nin zikrettiği) diğer iki hadisin râvîleri de, Buhârî ve Müslim tarafından güvenilir (sika) bulunmuşlardır.”

Diğer taraftan bu hikâyenin tamamen asılsız olduğunu söyleyen birçok alim de vardır. İbn Kesîr der ki: “Bu hadisin hiçbir isnâdı sahih değildir ve ben bu hadisin sahih bir yolunu bulamadım.” Beyhakî der ki: “Bu, rivâyet kurallarına göre sahihliği isbâtlanmamış bir hikâyedir.” İbn Huzeyme’ye olay hakkında sorulduğu zaman, “Bu hikâye mürtedler (zındıklar) tarafından uydurulmuştur” demiştir. Kadı ‘İyâz der ki: “Bu hadisin altı sahih hadis kitabından hiçbirinde yer almaması ve güvenilir râvîler tarafından sahih hiçbir rivâyetinin olmaması, onun zayıflığını gösterir.” Bunların yanı sıra İmam Râzî, Kadı Ebû Bekr, İbnü'l-Arabî, Âlûsî vs. hepsi de bu hadisi reddetmişlerdir.

Ne yazık ki bu hikâyeyi reddedenler de meseleyi tam adâletle ele almamışlardır. Bu hikâyeyi sadece “isnâd”ı zayıf diye reddedenler vardır. Başka bir deyişle bunlar, eğer hadisin isnâdı sahih olsa kabul edeceklerdir. Bazıları da bu hadis kabul edildiğinde tüm iman şüpheye düşeceği için kabul etmezler. Bu tür bir düşünüş tarzı mü’minleri tatmin edebilir; fakat İslâm’dan şüphe duyanlar veya İslâm’ın doğru görüşünü ortaya koymak için araştırma yapan bir kimse için bu ikna edici olamaz. Onlar böyle diyeceklerdir: “Bir hadis, büyük bir sahâbi tarafından rivâyet edilmiş ve hadis kitaplarında yer almışsa, imanımızı şüpheye düşürdüğü için bu hadisi reddetmemizi gerektiren bir sebep yoktur.”

Şimdi de hikâyeyi, kabul edilmesinin imkânsız olduğunu göstermek

üzere eleştirel bir yaklaşımla ele alalım.

1) Hikâye kendi kendisinin yalan olduğunu isbâtlamaktadır: (a) Hikâyeye göre, bu olay Habeşistan'a yapılan birinci hicretten sonra meydana gelmiştir. Çünkü muhâcirlerin bazıları bu olayı duyduktan sonra Mekke'ye geri dönmüşlerdir. Habeşistan'a hicret, peygamberliğin beşinci yılının receb ayında meydana gelmiş ve muhâcirlerden bazıları üç ay sonra, yani aynı yılın şevvâl ayında Mekke'ye dönmüşlerdir. (b) Bu olay nedeniyle Peygamber'in (s.a.) "azarlandığı" iddia edilen İsrâ Sûresi'nin 73-75. ayetleri ise, peygamberliğin on birinci veya on ikinci yılında, yani bu olaydan beş-altı yıl sonra nâzil olmuştur. (c) Şeytanın ilkâ ettiği şeylerin ibtâl edileceğini bildiren bu ayet (52) ise, hicretin birinci yılında, yani "azarlama"dan yaklaşık iki yıl sonra nâzil olmuştur. Akıllı başında olan bir kimse, bu ekleme için Peygamber'in (s.a.) altı yıl sonra azarlanacağını ve bundan iki yıl sonra da bu eklemenin ibtâl edileceğini kabul edebilir mi?

2) Hikâyeye göre, bu ekleme Necm Sûresi'nde olmuştur. Peygamber (s.a.) "ve üçüncü (put) olan Menât"ı okurken, şeytanın ilkâ ettiği cümleyi de araya koymuş ve sonra yine sûreyi okumaya devam etmiştir. Mekkeli müşriklerin bunun üzerine, "Şimdi Muhammed'le (s.a.) aramızdaki farklılıklar sona erdi" diyecek denli sevindikleri belirtiliyor.

Şimdi Necm Sûresi'nin 19-23. ayetlerini araya eklenen cümle ile birlikte okuyalım: "Gördünüz mü -haber verin, Lât ve Uzzâ'yı, ve üçüncü (put) olan Menât'ı?- Bunlar yüce putlardır ve onlardan şefâat beklenilebilir. Erkek evlat sizin de, dişiler O'nun (Allah'ın) mu? Eğer böyleyse bu adâletsiz bir paylaşma. Bunlar, sizin ve atalarınızın adlandırdığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlara hiçbir delil (otorite) indirmemiştir. Onlar yalnızca zanna ve nefislerinin her arzu ettiklerine uymaktadırlar. Oysa, and olsun onlara Rablerinden yol gösterici gelmiştir."

Sıradan bir okuyucu bile bu bölümde bir çelişki olduğunu fark edecektir. Putları "yücelttikten" hemen sonra tapanlara o sert eleştiri gelmektedir: "Ey akılsızlar! Nasıl oluyor da kızları Allah'a isnâd ediyor da erkeklerle kendinizi lâıyk görüyorsunuz? Bütün bunlar sizin kendi uydurduğunuz şeylerdir ve Allah'tan bu konuda size hiçbir delil inmemiştir." Araya eklenen bu cümle, bu pasajı değil Allah'a, (Allah korusun) sıradan bir insana bile isnâd edilmeyecek denli saçma bir ifade haline sokmaktadır. Hikâye bunu dinleyen tüm Kureyşlilerin akıllarını kaybetmiş olmaları gerektiğini varsayıyor. Aksi takdirde onların artık, Hz. Muhammed'le (s.a.) aralarında hiçbir farkın kalmadığını söylemeleri imkânsızdır.

Hikâyenin kendi içinden çıkan bu deliller onun saçma ve anlamsız olduğunu isbâtlamaktadır.

3) Şimdi de müfessirlerce bu ayetlerin iniş sebebini oluşturduğu söylenen olayların Kur'an'ın kronolojik dizilişle uygunluk içinde olup olmadığını ele alalım. Hikâyeye göre, Necm Sûresi'ne yapılan bu ekleme (tahrif), peygamberliğin beşinci yılında meydana gelmiş; "azarlama" İsrâ: 73-75. ayetlerde olmuş ve bu olayın reddi ve ibtâlini içeren ayetler, tahrifin meydana geldiği aynı dönemde nâzil oldu; yahut da azarlamanın yer aldığı ayet Hacc Sûresi ile birlikte nâzil oldu. Birinci durumda bu ayetlerin (İsrâ: 73-75) neden Necm Sûresi'ne dahil edilmediği sorusu ortaya çıkmaktadır. Neden bu ayetler indirilmiş olduğu halde altı uzun yıl bekletilip İsrâ Sûresi'ne dahil edilmiş ve 52-54. ayetler bundan sonra neden iki yıl daha bekletilip Hacc Sûresi'ne dahil edilmişlerdir? Bu, bir olay üzerine nâzil olan ayetlerin yıllarca bekletilip o veya bu sûreye gelişi güzel dahil edildiği anlamına mı gelmektedir? İkinci durumda ise şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: "Azarlama"yı içeren ayetlerin (İsrâ: 73-75) bu olaydan altı yıl sonra, adı geçen olayı ibtâl eden ayetlerin de (Hac: 52) olaydan dokuz yıl sonra nâzil olmasının mantıklı bir dayanağı var mıdır? "Azarlama" ve "ibtâl"ın İsrâ ve Hacc sûrelerinde nâzil olmalarının sebebi neydi?

4) Şimdi de Kur'an'ı doğru değerlendirmenin üçüncü ilkesini ele alalım.

Kur'an'ın doğru anlaşılıp değerlendirilebilmesi için, belirli bir yorumun Kur'an'da konunun akışı içinde bir anlamı olup olmadığını incelenmesi gerekir. İsrâ: 71-77. ayetlerine şöyle bir göz atmakla bile, 73. ayette yer aldığı söylenen "azar"ın hiçbir anlamı olmadığı ve bu sözlerde azar ve tenkidin yer almadığı; çünkü ayette geçen ifadede Peygamber'in, kâfirlerin fitnelerine aldandığı iddiasının reddedildiği kolayca anlaşılabilir. Hacc Sûresi'nde 52-54. ayetlerden önceki ayetleri dikkatle inceleyerek, burada Peygamber'i "tahrif" nedeniyle teselli etme ve olaydan dokuz yıl sonra onu teselli etmenin gereği ve yeri olmadığı anlaşılır.

5) Biz diyoruz ki, Kur'an'ın metni hadise aykırı bir delil teşkil ediyor ve hadis, Kur'an'daki ifade tarzına, konunun akışına, düzenine vs. uymuyorsa, bu isnâdı ne kadar sağlam olursa olsun hiçbir hadis kabul edilemez. Bu olayı, bu bakışla ele alırsak, şüphe içinde olan bir araştırmacı bile bu hadisin yanlış olduğu sonucuna varacaktır. Mü'mine gelince; o hadisin sadece bu ayete değil, Kur'an'daki daha pek çok ayete muhâlif olduğunu bildiği için bu hadisi asla kabul etmez. O, Peygamber'in (s.a.) değil, belki de hadisin râvilerinin şeytan tarafından aldatılıp saptırıldığına inanmayı tercih eder. O, Peygamber'in (s.a.) kendi arzusuna uymak için Kur'an'dan bir tek sözü bile tahrif edebileceğine asla inanmaz. Onun gönlünde şirkle tevâhîdi birbirine katıp kâfirlerle uzlaşma yapmak gibi arzu doğabileceğine veya Allah'ın kâfirleri hoşnutsuz kılacak ayetleri indirmemesini arzu edebi-

leceğine yahut da Vahy'e her an şeytanın sanki Cebrâil getiriyormuş gibi sözler katabileceğine, şüpheli ve gevşek bir şekilde indirilmiş olabileceğine de asla inanmaz. Bunlardan her biri, Kur'ân'ın apaçık ayetlerine ve gerek Kur'ân'dan gerekse Peygamber'den (s.a.) öğrendiğimiz imanın temel ilkelerine aykırıdır. Allah bizi, sadece "sahih" olduğu için kişiyi yukarıdaki zanları kabule götüren böyle hadisleri kabul etmekten korusun.

Şu konuyu ele almak da faydalı olacaktır: Nasıl olmuş da bu kadar çok râvî bu hadisi rivâyet etmişler? Bu, bu olayda bir gerçeklik payı bulunduğunu göstermez mi? Aksi takdirde, çok güvenilir ve büyük hadis âlimlerinin de içinde bulunduğu bu kadar çok râvî, Kur'ân'a ve Peygamber'e (s.a.) böyle büyük bir iftira etmezlerdi. Bu sorunun cevabı güvenilir hadis kitaplarında, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve *Müsned-i Ahmed*'de yer almaktadır. Olayın gerçek yüzü şöyledir:

Peygamber (s.a.) Necm Sûresi'ni okumuş ve sonunda secde etmiştir. Bunun üzerine tüm dinleyenler, Müslüman olsun müşrik olsun, secdeye kapanmışlardır. Olay budur ve bunda bir gariplik de yoktur. Durumu şöyle bir inceleyelim: Peygamber (s.a.) çok veciz olan Kur'ân'dan şiddetli bir bölümü etkileyici bir şekilde okuyordu. Doğal olarak bu durum duygusal bir etki yaratıp ve dinleyenler ister istemez onunla birlikte secdeye kapandılar. İşte Peygamber'in (s.a.), müşriklerin putlarını yücelttiği şeklindeki hikâyeye gelince, Kureyşliler bunu, "yenilgi"lerini gizlemek için uydurmuş olmalılar. Herhalde içlerinden veya öteki kimselere bu yenilgiyi şöyle diyerek açıklamaya çalışmış olmalılar: "Biz Muhammed'in bizim putlarımızı yücelttiğini duyduk. Bu nedenle onunla birlikte biz de secdeye kapandık." Habeşistan'daki muhâcirler ise, Peygamber'le (s.a.) Kureyşliler arasında bir uzlaşma olduğuna işaret eden bu uydurma hikâyeyi duyunca, Mekke'ye dönmüşlerdir. Müslümanlarla müşrikleri bir arada secde ederken gören birisi, aralarında uzlaşma ve barış yapıldığını sanmış olmalı ve bu hikâye Habeşistan'daki muhâcirlere kadar ulaştığında, haberi tetkik etmek imkânı olmayan muhâcirlerden yaklaşık 33 kişi Mekke'ye dönmüştür.

Bu üç olay -Kureyş'in secde etmesi, onların bu olayı kamufle etmek için yaptıkları açıklama ve Habeşistan'daki muhâcirlerin geri dönüşü- böyle bir hikâye oluşturmak üzere birleştirilmiştir. Öyle ki, bazı güvenilir âlimler bile buna kanmışlardır. Çünkü insanoğlu yanılır ve takvâ sahibi akıllı kimseler de bundan müstesna değildir. Fakat muttakî kimselerin hatası, çok daha zararlıdır. Çünkü saf insanlar, doğru davranışlarıyla birlikte onların hatalarını da gözü kapalı kabul ederler. Diğer taraftan fitneciler, sâlih insanların bu hatalarını toplarlar ve bunları, tüm hadis kitaplarının yanlış olduğunu ve reddedilmesi gerektiğini isbâtlamakta kullanırlar.

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرَّةٍ مِّنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً ۖ
يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾ الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ
فَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾
وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ
رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُم مُّدْخَلًا
يَرْضَوْنَهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ
مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ

اللَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

- 55 Küfre sapanlar ise, kıyâmet saati onlara apansız gelinceye ya da ke-sintiye uğramış (akîm, verimsiz) bir günün azâbı¹⁰² onlara yetişince-ye kadar ondan (Kur'ân'dan) yana şüphe içinde sürgit kalacaklardır.
- 56 Mülk, o gün yalnızca Allah'ındır. O, aralarında hükmedecektir. Artık iman edip sâlih amellerde bulunanlar; nimetlerle donatılmış cennetler içindedirler.
- 57 Küfre sapıp ayetlerimizi yalanlayanlar; artık onlar için de aşağılatıcı bir azâb vardır.
- 58 Allah yolunda hicret edip öldürülen veya ölenlere gelince; muhak-kak Allah, onları güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Hiç şüphe yok Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.
- 59 Onları, kendisinden gerçekten hoşnut kalacakları bir yere sokacak-tır. Şüphesiz Allah, bilendir, halimdir.¹⁰³
- 60 İşte böyle; her kim kendisine yapılan haksızlığın benzeriyle karşılık ve-

- rir, sonra aleyhine ‘azgınlık ve saldırıda’ bulunulursa, Allah, mutlaka ona yardım eder.¹⁰⁴ Hiç şüphe yok Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır.¹⁰⁵
- 61 İşte böyle;¹⁰⁶ çünkü Allah, geceyi gündüze bağlayıp katar ve gündüzü de geceye bağlayıp katar.¹⁰⁷ Şüphesiz Allah, işitendir, görendir.¹⁰⁸

AÇIKLAMA

102. “Kısır” sıfatı mecâzî anlamda güne atfedilmiştir. Bir “gün”, eğer o günde tüm planlar, ümitler ve araçlar etkisiz kalıyor veya gecesini getiremiyorsa “kısır bir gün”dür. Mesela, Hz. Nûh’un (a.s.) kavmi, Âd ve Semûd kavimleri, Lût ve Medyen kavimlerinin Allah’ın azâbı ile karşılaş-tıklarında yaşadıkları günler de bu anlamda kısır günlerdir. Çünkü bu günler onlar için hiçbir “yarın” getirmemiş ve hiçbir şey onların âkıbeti-ni engelleyememiştir.

103. Allah her şeyi bilen olduğu için, kendi uğrunda yurtlarını terk edenleri ve onların ne mükâfât hak ettiklerini de bilir. O Halîm’dir; insanların küçük zaafırları O’nun mü’min kullarını, ibâdet ve fedâkârlıkları karşılığında mükâfâtlandırmasını engellemez.

104. Buraya kadar olan ayetlerde, intikam alamayan işkence gören kimseler kastediliyordu. Bu ayetlerde ise karşı koyabilecek kimseler kas-tedilmektedir.

Bu ayetten İmam Şâfi’î “ceza”nın, suçun işleniş şeklinden etkilenece-ği sonucunu çıkarmıştır. Eğer kişi suda boğularak öldürülmüşse, katil de yakılarak cezalandırılmalıdır. Hanefiler buna karşı çıkarlar. Onlara göre, katil maktûlü nasıl öldürmüş olursa olsun, katil sadece belirlenmiş bir tek şekilde cezalandırılmalıdır.

105. Bu ayet (60) iki noktayı ifade eder:

1) İnsan öldürmek aslında iyi bir davranış olmamasına rağmen, Al-lah nefsi müdâfaa için “öldürme”yi affeder.

2) Allah esirgeyen ve bağışlayan olduğu için, O’nun kulları olan mü’minler de esirgeyip bağışlamalıdır. Cezâ ile mukâbele etmeye hak-ları olduğu halde aşırı gidip fazla kan dökmemelidirler.

106. “Bu (bir önceki paragrafta belirtildiği gibi) böyledir.” Çünkü Allah, bütün kâinâtın yöneticisidir ve hak edenlere cezâ ve mükâfât ver-mek hakkı O’na aittir.

107. “Allah geceyi (gündüzün içine)... sokar.” Bu gerçek, O’nun tüm kâinâtın Yöneticisi, Hâkimi ve Sâhibi olduğunun delilidir. Fakat ayetin daha derin anlamı, gecenin karanlığından gündüzün aydınlığını çıkarma-ya kâdir olan Allah’ın câhiliye ve küfür karanlığından adâlet aydınlığını çıkarmaya da kâdir olduğudur.

108. O her şeyi duyar, her şeyi görür ve hiçbir şeyden habersiz değildir.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ
 دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ
 أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ
 خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ
 الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ
 وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى
 الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي
 أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

- 62 İşte böyle; çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nun dışında onların kendilerine tapmakta oldukları ise, şüphesiz bâtılın ta kendisidir.¹⁰⁹ Şüphesiz Allah, yücedir, büyüktür.
- 63 Görmedin mi? Allah, gökten su indirdi; böylece yeryüzü yemyeşil donatıldı.¹¹⁰ Şüphesiz Allah, lütfedicidir, her şeyden haberdârdır.¹¹¹
- 64 Göklerde ve yerde her ne varsa O'nundur. Şüphesiz Allah, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (Gani)dir, övülmeye lâyık olandır.¹¹²
- 65 Görmedin mi? Allah, yerdekileri ve denizde onun emriyle akıp gitmekte olan gemileri, sizin yararınıza verdi. Ve izni olmaksızın, göğün yerin üstüne düşmekten alıkoymaktadır.¹¹³ Şüphesiz Allah, insanlara karşı şefkatlidir, çok merhametlidir.

66 Sizi diri tutan, sonra öldürecek, sonra da diriltecek olan O'dur. Gerçekten insan pek nankördür.¹¹⁴

AÇIKLAMA

109. Aslında evrenin hâkimi Allah olduğu için, O'na ibâdet edenler gerçek başarıya ulaşacaklar, sahte ilâhlara tapanlar ise apaçık bir yenilgiye uğrayacaklardır.

110. Gerçi bu ayette sadece Allah'ın gökten yağmur indirip yeryüzünü yeşertme gücüne sahip olduğu söylenmektedir. Fakat ayetin daha derin ve gizli bir anlamı da vardır. Bu da, bereketli vahy yağmurunun, yakın gelecekte, Arabistan'ın kısır toprağını bir bilgi ve ahlâk yuvası haline getireceği, büyük ve adil bir medeniyet ortaya çıkaracağı gerçeğidir.

111. Metindeki Latîf kelimesinin tam bir karşılığı yoktur. "Gizli ve ince" kelimeleri kötü çağrışımları nedeniyle özellikle kullanılmamıştır. Latîf, Allah'ın planladığı işleri, bu işler gerçekleşinceye ve gözle görülünceye kadar hiç kimsenin bunları anlayamayacağı şekilde gizlilik ve incelikte yaptığı anlamına gelir. Sözgelimi, Hz. İbrâhim'in dünyanın dörtte üçünün rûhânî atası olacağını kim bilebilirdi? Yine kim bilebilirdi ki, Cengiz, Asya ve Avrupa'yı alt üst edecekti. Mikroskopun icadından önce, atom ve hidrojen bombalarının icad edileceğini kim bilebilirdi? Kristof Kolomb'un sefere çıkışının ABD'nin başlangıcı olduğunu kim bilebilirdi? Kısaca, Allah'ın planları o kadar gizlidir ki, sonucun ne olduğunu hiç kimse bilemez.

O her şeyden haberdar olduğu için, mülkünü nasıl idare edeceğini de bilir.

112. Sadece O, "müstağnî"dir ve hiçbir şekilde hiç kimseye muhtaç olmaz. "O hamde lâyıktır"; çünkü bir kimse O'na hamd etse de etmese de bütün hamdler O'na ait ve O'na mahsustur.

113. Burada "gök", yeryüzünün her tarafında var olan ve her şeyin yerli yerinde (kendi olması gerektiği yerde) durduğu bütün evren için kullanılmıştır.

114. Yani, "İnsan, peygamberlerin sunduğu gerçeği gördüğü halde, onu reddeder."

لِكُلِّ

أُمَّةً جَعَلْنَا مَنَسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنْزِعُ عَنْكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٧﴾ وَإِنْ جَدَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٧٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٧٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٨٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٨١﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا قُلْ أَفَأَنْتُمْ بِشِرِّ مِّن ذَٰلِكُمْ النَّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨٢﴾

- 67 Biz her ümmete¹¹⁵ bir ibâdet tarzı¹¹⁶ (mensek) kıldık; onlar bu tarz üzere ibâdet etmektedirler. Öyleyse, (din) iş(in)de seninle çekişmesinler.¹¹⁷ Sen, Rabbine çağır. Şüphesiz sen dosdoğru bir hidâyet üzerindesin.¹¹⁸
- 68 Eğer seninle mücâdeleye girişirlerse, de ki: “Allah, yapmakta olduklarınızı daha iyi bilir.”
- 69 “Allah, kıyâmet günü, kendisinde ihtilâfa düşmekte olduğunuz şey hakkında aranızda hükmedecektir.”
- 70 Allah’ın, gökte ve yerde olanların hepsini bilmekte olduğunu bilmiyor musun? Gerçekten bunlar bir kitaptır. Hiç şüphesiz bunlar(ı bilmek), Allah için pek kolaydır.¹¹⁹

- 71 Onlar, Allah'ı bırakıp da (Allah'ın) kendisine isbâtlayıcı bir delil indirmedigi ve haklarında kendilerinin (hiçbir) bilgileri olmayan şeylere tapmaktadırlar.¹²⁰ Zulme sapanlar için hiçbir yardımcı yoktur.¹²¹
- 72 Onlara karşı apaçık olan ayetlerimiz okunduğu zaman, sen o küfre sapanların yüzlerindeki 'red ve inkârı' tanıyabilirsin. Neredeyse, kendilerine karşı ayetlerimizi okuyanın üzerine çullanıverecekler. De ki: "Size, bundan daha kötü olanını haber vereyim mi?"¹²² Ateş, Allah, onu küfre sapanlara va'detmiş bulunmaktadır; ne kötü bir duraktır."

AÇIKLAMA

115. Yani, "Her peygamberin gönderildiği topluluk, kavim".

116. Burada "نَسَكٌ" kelimesi, "kurban"ı da içeren en geniş anlamıyla kullanılmıştır (34. ayet). İbâdet, sistem, kısacası "tüm hayat tarzı" anlamına gelir. Aynı konu 48. ayette de işlenmişti.

117. Yani, "Önceki peygamberler nasıl kavimlerine bir 'hayat tarzı' getirmişlerse, sen de aynı 'hayat tarzı'nı getirdin. Bu nedenle insanların senin getirdiğin 'Kanun'a karşı çıkmaya ve bu konuda seninle tartışmaya hakları yoktur."

118. Bu, an: 117'de yapılan açıklamayı teyid etmektedir.

119. Bu paragrafın önemini kavrayabilmek için, bu bölümün ilgili olduğu 55-57. ayetleri göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

120. Yani, "Onların putlarının ne herhangi vahyî bir kitapta adı geçiyor, ne onlar hakkında başka bir bilgi kaynakları var, ne de onlara ibâdet etmelerini gerektiren bir dayanakları. Bu nedenle kendi icad ettikleri ilâhları Allah'a ortak koşmaları, onlara ibâdet etmeleri, onlara kurbanlar kesip adaklar yapmaları, ihtiyaçları için onlara dua etmeleri vs. apaçık cehâlettir.

121. Burada, bu akılsız insanlar; ilâhlarının kendilerine bu dünyada da âhirette de yardım edeceklerini ummakla hata ettikleri konusunda uyarılmaktadırlar. Çünkü bu ilâhların onlara yardım edecek güçleri yoktur. O halde onlar hiçbir yardımcı bulamazlar; çünkü sadece Allah onlara yardım edebilir ve onlar da isyankâr davranışlarıyla Allah'ı kızdırmışlardır.

122. Yani, "Siz, size ayetlerimizi okuyanlara karşı kurduğunuz tuzaklardan daha kötü, şiddetli bir acı ve elemle karşılaşacaksınız."

يَنَّايَهَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ

فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا
وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ
ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ
لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾ اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ

اللَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾

- 73 Ey insanlar! (Size) bir örnek verildi; şimdi onu dinleyin. Sizin, Allah'ın dışında tapmakta olduklarınız -hepsi bunun için bir araya gelseler dahi- gerçekten bir sinek bile yaratamazlar. Eğer sinek onlardan bir şey kapacak olsa, bunu da ondan geri alamazlar. İsteyen de güçsüz, istenen de.¹²³
- 74 Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla takdir edemediler. Şüphesiz Allah, güç sahibidir, azızdır.
- 75 Allah, meleklerden elçiler seçer ve insanlardan da.¹²⁴ Şüphesiz Allah, işitendir, görendir.

AÇIKLAMA

123. Bu misal, putperestlere taptıkları putların tamamen güçsüz olduğunu vurgulamak için anlatılmıştır. Çünkü onların hepsi toplansalar, küçücük bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapıp alsa, bunu bile engelleyemezler. Bu, putperestlerin kendilerinin ne kadar zayıf, yalvardıkları putların da ne kadar güçsüz olduğunu göstermektedir.

124. Şirki reddin devamında Allah, en çok saygı gösterilen "ilâh"lardan ikisini, onların gerçek konumunun ne olduğunu göstermek üzere seçmiştir: "Sizin ilâh olarak kabul ettiğiniz melekler ve peygamberler, sadece Allâh'ın elçileridir. Allah onları emirlerini tebliğ etmek üzere seçmiştir ve bu ne onları ilâh yapar, ne de O'nun ilâhlığına ortak kılar."

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ
 تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اٰرْكَعُوا وَاَسْجُدُوا وَاَعْبُدُوا
 رَبَّكُمْ وَاَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ
 حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ
 حَرَجٍ مِّثْلَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيْمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ قَبْلُ وَفِي
 هٰذَا لِيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلٰى
 النَّاسِ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاَتُوْا الزَّكٰوةَ وَاَعْتَصِمُوْا بِاللّٰهِ هُوَ
 مَوْلٰىكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ ﴿٧٨﴾

- 76 O, önlerindeki de, arkalarındaki de bilmektedir.¹²⁵ Bütün işler de Allah'a döndürülür.¹²⁶
- 77 Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye varın, Rabbinize ibâdet edin ve hayır işleyin; umulur ki kurtuluş bulursunuz.¹²⁷
- 78 Allah adına gerektiği gibi cihâd edin.¹²⁸ O, sizleri seçmiş¹²⁹ ve din konusunda size bir güçlük yüklememiştir;¹³⁰ atanız İbrâhim'in dini(nde olduğu gibi).¹³¹ O (Allah) bundan daha önce de, bunda (Kur'an'da) da sizi 'Müslümanlar' olarak isimlendirdi;¹³² peygamber sizin üzerinize şâhid olsun,¹³³ siz de insanlar üzerine şâhidler olasınız diye. Artık dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın;¹³⁴ sizin Mevlânız O'dur. İşte ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcı!

AÇIKLAMA

125. Kur'an bu cümleyi, müşriklerin şefâatle ilgili inançlarını reddetmek amacıyla kullanır ve sanki şöyle der: "Siz melekleri, peygamberleri, azizleri ve benzerlerini sizin adınıza Allah katında şefâatçi sanıyorsunuz ve bu nedenle onlara tapıyorsunuz. Tamamen yanılığınız içindedir; çünkü

taptığınız ilâhlardan hiçbiri sizin için hayırlı olanın veya olmayanın ne olduğunu bilmez; sadece Allah her şeyi işiten, her şeyi gören ve her şeyi bilendir. Bu nedenle O, razı olup dilediği kimseler müstesna, hiç kimseye şefâat ve aracılık hakkı vermemiştir.”

126. Burada küçük-büyük, her şeyin, her meselenin nihâî hüküm ve karar için Allah'ın huzuruna götürüleceği vurgulanmaktadır. Bu nedenle Allah'tan başkasına yalvarmamalısınız; çünkü herkes tamamen aciz ve güçsüzdür. Kendi istek ve ihtiyaçlarını bile karşılayamaz.

127. Felâha kavuşmanın yolu budur; fakat bu ibâdetleri yaptıktan ve sâlih ameller işledikten sonra bile, kişi kendini yeterli görmemeli veya Allah'a ibâdet edip sâlih amel işlediği için mutlaka felâha kavuşacağını düşünerek gurura kapılmamalıdır. O, sadece Allah'ın, lütfu ile ibâdetlerini kabul edeceğini ve kendisine ebedî kurtuluşu bahşedeceğini ümit edip beklemelidir.

İmam Şâfi'î, Ahmed bin Hanbel, Abdullah bin Mübârek ve İshâk bin Rahavayh, Hacc Sûresi'ndeki bu ayette secde yapılması gerektiği görüşündedirler. Fakat İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Hasan Basrî, Sa'îd ibn-ü'l-Müseyyeb, Sa'îd bin Cübeyr, İbrâhim en-Nehâî ve Süfyân-ı Sevrî aynı görüştedirler. İki tarafın öne sürdüğü deliller kısaca şöyledir:

İlk grubtaki müfessirler görüşlerini şu noktalara dayandırır:

1) Ayetteki fiil, emir kipindedir.

2) İmam Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Merdûye ve Beyhakî'nin rivâyet ettiği Ukbe bin Âmir hadisi şöyledir: “Dedim ki: ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Hacc Sûresi'nin fazileti, içinde iki secde ayeti olmasından mı kaynaklanıyor?’ ‘Evet, bu iki ayette secde etmeyen onları okumasın’ cevabını verdi.”

3) Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin tahrîc ettiği hadis. Bu hadiste Amr İbn-ü'l-Âs, Peygamber'in (s.a.) kendisine Hacc Sûresi'nde iki secde ayeti bulunduğunu söylediğini rivâyet eder.

4) Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman, İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebu'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Ammâr bin Yâsir'in, Hacc Sûresi'nde iki secde ayeti bulunduğuna dair sözleri.

İkinci grubtaki müfessirler de şu delilleri öne sürerler:

1) Ayette hem secde, hem de rûkû için emir yer almaktadır. Bu da Kur'ân'daki kullanımına göre tüm ibâdetleri kastetmektedir, sadece secdeyi değil.

2) Ukbe bin Âmir'in rivâyet ettiği hadisin senedinde zayıf râvîler bulunduğu için sahih (güvenilir) değildir.

3) Amr İbnü'l-Âs'ın hadisi de sahih (güvenilir) değildir; çünkü râvîlerinden bazıları tanınmamaktadır (meçhul).

4) Sahâbeden zikredilen şahısların sözlerine gelince; İbn Abbâs, Hacc Süresi'ndeki birinci ayette secde yapmanın vâcib olduğunu; ikincisinde ise, sadece müstehâb olduğunu açıklamıştır.

128. Arapça'da cihâd kelimesi çok geniş kapsamlı bir kelimedir. Her tür çaba, çalışma, çatışma ve savaşı içerir. Allah uğrunda cihâd etmek; O'nun yolunda, O'nun rızasını kazanmak için, başkalarını O'nun yoluna uymaktan alıkoyanlara karşı koymak anlamına gelir. Cihâd, ilk önce kişinin kendi nefesine boyun eğdirebilmesi için onunla savaşmasını gerektirir. Çünkü kişi, kendi nefsinin kötülüklerine karşı savaşmadıkça ve arzu ve isteklerini Allah'a itâate boyun eğdirmedikçe gerçek bir cihâd yapamaz. Peygamber (s.a.) de bu tür cihâdın gerekliliğini vurgulamıştır. Allah yolunda savaşa gidenlere, cihâddan döndüklerinde: "Küçük cihâddan büyük cihâda döndünüz." demiştir. Etrafındakiler "Büyük cihâd nedir?" diye sorduklarında, Peygamber (s.a.) "Kişinin kendi istek ve arzularına karşı yaptığı cihâddır" demiştir.

Aslında cihâdın savaş alanı tüm yeryüzüdür ve İslâm, kişinin Allah'a asi olanlara ve günahkârlara karşı tüm kalbi, zihni, bedeni ve malı ile karşı koyup çaba harcaması gerektiğini söyler.

129. Bu ifadenin muhâtabları Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashâbıydı; çünkü onlar bu hizmet için seçilme şerefine eren ilk insanlardı. Daha sonradan gelenlere ise, onlara tâbi oldukları için dolaylı olarak hitâb edilmiş olmaktadır. Bu, Kur'ân'da başka şekillerde de ifade edilmiştir. Bkz. Bakara: 143 ve Âl-i İmrân: 110.

130. "... (Allah) size dinde bir güçlük yüklemedi." Yani, "Size gönderilen din çok basit ve açıktır; uymak zorunda olduğunuz kanun ve kurallar ise çok pratik ve uygulaması kolaydır. Bu dinin sınırları içinde istediğiniz kadar ilerleyebilirsiniz." Burada, Müslümanların hayatının, daha önceki topluluklara kanun koyucular ve râhibler tarafından uygulanan tüm sınırlama ve kısıtlamalardan uzak olduğu vurgulanmaktadır. Aynı noktanın olumsuz yönü ise, A'râf 157'de uygulanmaktadır: "O, onlara ma'rûfu emrediyor, münkeri yasaklıyor; temiz şeyleri helâl, murdar şeyleri haram kılıyor. Onların ağır yüklerini, üzerlerindeki zincirleri kaldırıyor."

131. Gerçi İslâm, Hz. Nüh'un (a.s.), Hz. Mûsâ'nın (a.s.), Hz. İsa'nın (a.s.)... vs. dini diye adlandırılabilir; fakat Kur'ân, onun tekrar tekrar İbrâhîm'in (a.s.) dini olduğunu vurgulamaktadır. O halde, "Onda sebat

edin". Bunun üç sebebi vardır: 1) Kur'ân'ın ilk muhâtabları, diğer peygamberlerden çok Hz. İbrâhim'i tanıyan ve onu yüce bir kişi, bir önder olarak kabul eden Araplardı.

2) Yahudilerin, Hristiyanların, Müslümanların ve gerek Arabistan gerekse çevre ülkelerde yaşayan müşriklerin ağız birliği ile büyük bir peygamber olarak kabul ettiği tek şahıs, Hz. İbrâhim (a.s.) idi.

3) Kur'ân tüm bu toplulukları Hz. İbrâhim'in dinine uymaya çağırırken, aslında onları kendi dinlerinin Hz. İbrâhim'den sonra icad edildiği, bu nedenle onun öğrettiklerine uygun olmadığı için de güvenilir olmadığı konusunda uarmaktadır. Arabistan müşriklerine gelince; onlar da kendi aralarında putatapıcılığın, Benî Huzaa'nın lideri Amr bin Luhay ile onun M.Ö. 600 yıllarında Maab'dan Hübel adında bir put getirmesiyle başladığını kabul ediyorlardı. O halde Allah Rasûlü Hz. Muhammed (Allah'ın salâtı ve selâmı O'nun üzerine olsun) tarafından öğretilen aynı katıksız ve saf din idi.

Daha geniş ayrıntılar için bkz. Bakara an: 134-135, Âl-i İmrân an: 58-79 ve Nahl an: 119-120.

132. Buradaki "siz" kelimesi, sadece bu ayetin nâzil olduğu dönemde yaşayan veya bu ayetin nüzûlünden sonra mü'min olanları kastetmektedir: Burada "siz" ile, insanlık tarihinin başlangıcından beri tevhitte, âhirete, peygamberlere ve vahyî kitaplara inanan tüm insanlar kasdedilmektedir. Onlar "Yahudiler" veya "Hristiyanlar" değillerdi; fakat kendilerini Allah'a teslim etmiş "Müslümanlar"dı. Aynı şekilde Hz. Muhammed'e (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun) uyanlar Muhammedîler değil, bilakis "Müslümanlar"dır.

133. Açıklama için bkz. Bakara an: 144 ve *Şehâdet-i Hak* adlı eserim.

134. "... Allah'a sarılın": Sadece Allah'ın hidâyetine ve hükmüne uyun, sadece O'na itâat edin; O'ndan korkun ve tüm ümit ve beklentilerinizi O'na yöneltin; yardım için sadece O'na yalvarın; O'na güvenin ve tüm ihtiyaçlarınız için O'na dua edin.

HACC SÛRESİ'NİN
SONU

MÜ'MİNÜN SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Sûre adını ilk ayetindeki “el-Mü'minûn” kelimesinden almaktadır.

Nüzûl Zamanı: Sûrenin gerek üslûb, gerekse ele aldığı konu, onun Risâlet'in Mekke döneminin ortalarında indirildiğini ortaya koymaktadır. Ayetleri okurken, işkenceler daha henüz vahşet derecesine ulaşmamışsa da, Hz. Peygamber'le (s.a.) Mekkeli kâfirler arasında çetin bir mücâdelenin başlamış olduğunu seziyoruz. Sahih rivâyetlere göre, sûrenin, Risâlet'in ortalarında meydana gelen 'kıtlık' senesinde indiği anlaşıyor. Öte yandan, Urve bin Zubeyr'den rivâyet edilen bir hâdisе göre, sûrenin indiği günlerde İslâm'a girmiş olan Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir: “Bu sûre indiğinde ben de Hz. Peygamber'in yanındaydım ve onun durumunu gözlüyordum. Vahy hali bittiğinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular: ‘Şimdi bana on ayet geldi ki, onlara uyan kesinlikle Cennet'e girecektir.’ Sonra da Sûre'nin başlangıç ayetlerini okudular.” (Ahmed ibn Hanbel, Tirmizî, Nesâî, Hakim.)

Ana Tema ve Konular: Sûre'nin ana teması, Hz. Peygamber'in getirdiği mesajı kabul ve izlemeye çağrı olup, tüm sûre bu tema çerçevesinde dönmektedir.

ÖZET

1-11 Hz. Peygamber'in (s.a.) mesajını kabul edenlerin bu tür soylu karakter niteliklerini kazanmış olması, Mesaj'ın doğruluğunun pratik kanıtıdır.

12-22 Bu bölümde, insan da içinde olmak üzere, tüm kâinâtı; insanları tevhd ve âhiret inancına çağıran Hz. Peygamber'in (s.a.) mesajının gerçekliğinin açık bir delili olduğunu vurgulamak için, insanın ve kâinâtın yaratılışına dikkat çekilmektedir.

23-54 Sonra, önceki rasûllerle kavimlerinin hikâyeleri anlatılarak mesajın doğruluğuna tarihi deliller getirilmekte ve şu gerçekler vurgulanmaktadır:

(a) Düşmanların, Hz. Muhammed'in (s.a.) mesajına karşı yükselttikleri itirazlar ve şüpheler yeni değildir. Aynı itiraz ve şüpheler, bizzat Allah'ın elçileri olarak kabul ettikleri önceki peygamberlere karşı da yükseltilmiştir. Bu yüzden, tarihten bir ders almalı ve peygamberlerin mi, yoksa onlara karşı çıkanların mı doğru yolda olduklarına karar vermelidirler.

(b) Hz. Muhammed'in (s.a.) getirdiği tevhd mesajı ve âhiret inancı, öteki rasûllerin de getirdiği şeyin aynısıdır; bu durumda kabul edilmeleri için gerçekçi bir durum yoktur.

(c) Mekke müşrikler, peygamberlerin mesajını reddetmiş bulunan toplumların karşılaştığı sonuçlardan ders almalıdırlar.

(d) Bütün peygamberler, Allah'tan tek ve aynı dini getirmişlerdir ve hepsi de tek ve aynı ümmetin üyeleridir. Başka tüm dinler, bizzat insanların kendileri tarafından uydurulmuş olup, Allah'tan gelme değildir.

55-67 Rasûllerin hikâyeleri anlatıldıktan sonra temel bir ilke ortaya konmaktadır: Dünya hayatındaki başarı ve mutluluk, Allah katındaki kurtuluş ve başarı için bir ölçü değildir. Eğer bazı kişiler veya herhangi bir kişi dünyada zengin, güçlü ve refah içindeyse, bu hiçbir zaman bu kişi veya kişilerin Allah'ın sevgilileri olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde, diğerlerinin yoksulluğu ve başlarına gelen felâketler, Allah'ın onlardan razı olmadığının bir delili değildir. Gerçek ölçü iman (veya küfür) ve takvâ (veya zıddı)dır. Hz. Peygamber'in (s.a.) düşmanları, zenginlikleri dolayısıyla Allah'ın ve tanrılarının kendilerinden razı oldukları inancına kapılan Mekke ileri gelenleri (ve onların izleyicileri) olduğundan, bu açıklama gerekliydi. Öte yandan Hz. Muhammed (s.a.) ve izleyicilerinin yoksul ve çaresiz bir durumda oldukları gerçeğinden hareketle, Allah'ın

onlardan razı olmadığını ve tanrılarının da kendilerini lanetlediğini iddia ediyorlardı.

68-77 Bu bölümde, müşrikler, Hz. Muhammed'in (s.a.) Allah'ın gerçekten peygamberi olduğu konusunda ikna etmek için çeşitli deliller sıralanmaktadır. Sonra da, kılığın (ayet 75-76) yalnızca bir uyarı olduğu anlatılmakta ve "İyisi mi, yolunuzu doğrultun; yoksa korkunç bir azâba uğratılacaksınız" denmektedir.

78-95 Müşrikler, Hz. Peygamber'in mesajının açık delilleri olması nedeniyle, yeniden kâinâtta ve bizzat kendilerindeki "ayetler"i gözlemeye çağrılmaktadırlar.

96-97 Hz. Peygamber'e (s.a.), düşmanların kötü davranışlarına misilleme olarak herhangi yanlış bir yola girmemesi ve şeytanın dürtmelerine karşı korunması söylenmektedir.

98-118 Bu son bölümde, hakikatin düşmanlarının âhirette hesap verecekleri ve mü'minlere yaptıkları işkencelerin sonuçlarına katlanacakları, dolayısıyla yollarını düzeltmeleri konusunda uyarılmaktadırlar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ❶ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ❷ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ❸

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Mü'minler gerçekten felâh bulmuştur;¹
- 2 Onlar² namazlarında huşû içinde olanlardır;³

AÇIKLAMA

1. Kurtulan 'mü'minler', Hz. Muhammed'in (s.a.) mesajını kabul edip O'nu rehber edinerek gösterdiği yolda gidenlerdir.

Bu açıklama, yapıldığı ortam göz önüne alınmadan önce tam olarak kavranamaz. Bir yanda, zengin ve refah içinde yüzen Mekke şefleri; hayatın lezzetlerinden alabildiğine yararlanan ve işleri hep yolunda giden İslâm düşmanları; öte yanda ise çoğunluğu doğuştan yoksul veya İslâm'a olan acımasız düşmanlığın sonucu yoksullaşmış Müslümanlar vardı. Dolayısıyla, sûrenin başlangıcı olan "Muhakkak mü'minler kurtuldu; hakikat başarıya ulaştı" ifadesiyle kâfirlere, başarı ve başarısızlığın gerçek ölçüsünün, onların kafalarındaki gibi olmadığı anlatılıyordu. Onların başarı sandıkları şey yanlış değerlendirmelere dayanmasının yanı sıra, geçici ve mahiyeti gereği sınırlıydı da; sonunda varacağı nokta ise tam bir başarısızlıktı. Bunun aksine, kaybedenler olarak gördükleri Hz. Muhammed'in (s.a.) izleyicileri ise gerçekten başarılı olanlardı. Çünkü Allah'ın Rasûlü'nün hidâyet çağrısını kabul etmekle, mü'minler kendilerini dünyada ve âhirette gerçek başarı ve sonsuz mutluluğa götürecek bir alışverişte bulunurlarken; karşısındakiler mesajı reddetmekle gerçek kaybedenler oldukları gibi, hem dünyada hem de âhirette inkârlarının karşılığını göreceklerdir.

Sûre'nin ve Allah'ın sûredeki hitâbının işlediği ana tema baştan sona işte budur.

2. 2-9'uncu ayetlerde anılan mü'minlerin soylu nitelikleri, yukarıdaki vurguyu kanıtlayan delillerdir. Bir başka deyişle, bu ayetlerde anılan niteliklere sahip olanların dünyada ve âhirette kurtuluşa erecekleri ifade olunmaktadır.

3. "*Hâşi'ûn*", bedeninin olduğu kadar kalbin de bir durumu olan huşû'dan gelir. Kalbin huşûsu, korkmak ve güçlü bir şahsın karşısında heybet hissine kapılmaktır. Bedenin huşûsu ise, böyle bir şahsın huzurunda baş eğmek, bakışları aşağı çevirip sesi alçaltmaktır. Namazda hem kalbin, hem de bedeninin huşû içinde olması istenir ve namazın özü de budur. Rivayet olduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.) namaz kılarken sakalıyla da oynayan bir adamı görünce, "Kalbinde huşû olsaydı, bedeni onu gösterirdi" buyurmuşlardır.

Yukarıdaki hadiste ifade olunduğu üzere, huşû her ne kadar kalbin durumuysa da, şüphesiz beden onu ortaya kor. Şeriat hem kalpte huşûnun sağlanmasına, hem de kalbin 'oynak' durumuna rağmen namazdaki fizikî hareketlerin yerine getirilmesine yardımcı olmak açısından bazı kurallar koymuştur. Sözelimi, namazdayken ne sağa dönülür ne sola; baş yukarı kaldırılmaz; göz her ne kadar sağa sola kayarsa da mümkün olduğunca secde yerine bakmak gerekir; yine namazdayken yer değiştirilmez, iki yana eğilinmez, elbiseyle oynanmaz ve üzerindeki toz toprak silkilmez. Aynı şekilde, secdeye varılırken oturulacak veya secde edilecek yer temizlenmez. Kazık gibi dimdik durmak, Kur'ân ayetlerini "lâhn" üzere ve şarkı söyler gibi okumak, üst üste geçirmek ve esnemek de doğru değildir. Namazı hızlı hızlı kılmak da tasvib edilmemiştir. Namazın her bir rüknü yavaş yavaş ve huzur içinde yerine getirilmeli ve bir rükn tamamlanmadan diğerine geçilmemelidir. Şu kadar ki, namazda kişiye zarar verecek bir şeyden korkulursa, bu bir elle giderilebilir; fakat eli tekrar tekrar kımıldatmak ve her iki eli birden kullanmak yasaklanmıştır.

Bu tür bedensel davranış kurallarının yanı sıra, namaz esnasında ilgisiz şeyler düşünmekten de kaçınmak gerekir. İnsanın tabii zayıflığı nedeniyle kendiliğinden zihne birtakım düşünceler gelirse, böylesi durumlarda zihnin ve kalbin bütünüyle Allah'a yönelmesi ve zihnin dille tam bir uyum içinde olması için elden gelen yapılmalı; ilgisiz düşüncelerin farkına varıldığında hemen dikkatler namaza yöneltilmelidir.

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ
 فَاعِلُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾ إِلَّا عَلَى
 أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦﴾ فَمَنْ
 أَبْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
 لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾

- 3 Onlar, 'tümüyle boş' şeylerden yüz çevirenlerdir;⁴
 4 Onlar, zekâta ilişkin (söz ve görevlerini mutlaka) yerine getirenlerdir;⁵
 5 Ve onlar ırzlarını koruyanlardır;⁶
 6 Ancak eşleri ya da sağ ellerinin sahip olduklarına karşı (tutumları) hariç; bu konuda onlar, kınanmış değillerdir.
 7 Fakat kim bundan ötesini ararsa, artık onlar sınırı çiğneyenlerdir.⁷
 8 (Yine) onlar, emanetlerine ve ahidlerine riayet edenlerdir.⁸

ACIKLAMA

4. “Lağv”, sözlük anlamıyla saçma, boşuna ve hiçbir şekilde kişinin hayattaki amacına ulaşmasında yararı olmayan şey demektir. Mü'minler böylesi şeylere önem vermezler ve hiçbir eğilim ve ilgi duymazlar. Bu tür şeylere dalındığını gördüklerinde hemen uzaklaşırlar ve titizlikle bunlardan kaçınırlar, ya da bunlara bütünüyle ilgisiz kalırlar. Bu tutum Furkan Sûresi'nde şöyle ifade edilmektedir: “... Boş şeylerin yanından geçtiklerinde vakarla geçip giderler.” (Ayet: 72)

Şüphesiz mü'minlerin önde gelen niteliklerindendir bu. Mü'min her an omuzlarında sorumluluğunun yükünü hisseden kişidir; dünya onun için bir imtihan yeri ve hayat da bu imtihan için ayrılmış sınırlı bir süredir. Tüm zihni, bedeni ve ruhuyla imtihan kâğıdına eğilen bir öğrenci örneği, bu duygu da mü'mini tüm hayatı boyunca ciddi ve sorumluluk içinde davranmaya yöneltir... Nasıl imtihan salonundaki öğrenci her ânının geleceği için ne kadar önemli ve etkili olduğunun bilincindeyse ve bu bilinçle en ufak bir ânını bile boşa harcamak eğilimi göstermezse, aynı şekilde mü'min de hayatının her ânını yararlı ve nihaî sonuca götürücü iş-

lerle geçirir. O kadar ki, eğlenme ve dinlenme konularında bile, kendini hayatta daha yüce hedeflere hazırlayıcı ve zamanı boşa geçirtmeyecek seçimlerde bulunur. Bunun yanı sıra, mü'min doğru düşünür, pak ve temiz tabiatlıdır ve hâlis zevkler sahibidir. Ahlâk dışı şeylere karşı herhangi bir eğilim taşımaz o. Yararlı ve doğru söz söyler, gevezelik etmez ince bir şakacılığı vardır; ama bu hiçbir zaman alay, eğlence, güldürmece ve taklit cinsinden değildir. Kulakların koğuculuk, gıybet, çekiştirme, iftira, yalan, iğrenç şarkı ve müstehcen sözlerden uzak kalamadığı bir toplum, mü'min için bir işkence kaynağıdır. Va'd edilen cennetin bir özelliği de, “.... orada boş ve yararsız hiçbir şeyin duyulmayacağı” değil midir?

5. “Zekât” kelimesi arınma ve gelişme, büyüme, birşeyin düzenli olarak artması ve herhangi bir engelle karşılaşmadan büyümesine yardım etmek anlamındadır. İslâmî bir engelle karşılaşmadan büyümesine yardım etmek anlamındadır. İslâmî bir kavram olarak, hem serveti arındırmak için ondan alınan pay ve hem de bizzat arındırma eylemini ifade eder. Buradaki ayet metninin asıl anlamı, “Mü'min sürekli arınma içindedir” şeklindedir. Bu yüzden anlam, yalnızca teknik anlamda “zekât” vermekle sınırlı olmayıp, ahlâk, mal-mülk, servet ve genelde tüm yaşayış açısından sürekli nefsi arınma halinde olmayı kapsar. Ayrıca, söz konusu edilen, kişinin yalnızca kendi nefsini ‘arındırması’ değil, başkalarını da arındırmaya çalışmasıdır. O halde, ayetin anlamı şöyle olmaktadır: “Mü'minler kendilerini ve aynı zamanda başkalarını arındıranlardır.”

Aynı durum Kur'ân'ın başka yerlerinde de ifade edilmektedir: “And olsun, arınan ve Rabbinin ismini zikredip namaz kılan felâh buldu” (A'lâ: 14-15) “And olsun, nefsini arıtan felâh buldu ve and olsun, onu gömen kaybetti” (Şems: 9-10). Şu kadar ki, buradaki ayet hem kişinin kendisinin, hem de toplumun arınmasını vurguladığından anlam açısından daha kapsamlıdır.”

6. Onlar kelimenin tam anlamıyla iffet ve namus sahibidirler. Her türlü cinsel sapıklık ve aşırılıktan uzaktırlar. Öylesine iffetlidirler ki, İlähî Kanun'un başkaları önünde açılmasını yasakladığı yerlerini de örterler. Daha fazla açıklama için bkz: Nûr an: 30 ve 32.

7. Bizzat cinsel arzusun ve onu özellikle dindar ve takvâ sahibi kişiler için meşrû yollarla gidermenin de yerilmiş olduğu gibi yanlış bir anlama olmasın diye ‘antr-parantez’ (ara cümlesi) olarak bu iki ayet gelmiştir. Yalnızca mü'minlerin gizli yönlerini titizlikle korudukları ifadesiyle yetinilmiş olsaydı, bu durumda onların râhib ve münzevî bir hayat içinde yaşayan kişiler gibi evlenmeden “terk-i dünya” bir hayat sürmeleri gerektiği anlamı çıkarılabileceğinden, bu tür yanlış anlamalar pekişebilirdi. Bunu ön-

lemek için, cinsel arzunun meşrû yollarla giderilmesinde sakınca olmadığını böyle bir ara cümleyle belirtme gereği duyulmuş olsa gerektir. Şu kadar ki, bu arzuyu gidermede öngörülen sınırları aşmak yasaklanmaktadır.

Yeri gelmişken, bu ara cümleyle ilgili olarak birkaç noktayı belirtelim:

1) Özel yerlerin korunacağı kişilerden iki tür kadın hariç tutulmaktadır: a) Eşler, b) Yasal olarak kişinin mülkiyetinde bulunan kadınlar, yani câriyeler. Böylece, kişinin evlenmeyle değil, ama sahip olmakla elinde bulundurduğu câriyeleriyle cinsel ilişkide bulunmasına izin verilmiş olmaktadır. Eğer burada da evlilik şart olsaydı, câriye eşler arasında bulunacağından ayrıca anılmasına gerek kalmazdı. Câriyelerle cinsel ilişkide bulunma izni konusunda tartışmaya giren bazı modern yorumcular, Nisâ: 25'e dayanarak, bu ayetteki hür bir Müslüman kadınla evlenmeye gücü yetmeyenin Müslüman bir câriyeyle evlenebileceği hükmünü delil göstererek, evlenmeden câriyelerle cinsel ilişkide bulunulamayacağını iddia etmektedirler. Fakat, bu yorumcuların ilginç bir özellikleri var: Herhangi bir ayetin bir bölümü işlerine gelirse ne âlâ; kalan bölümü işlerine gelmedi mi, orasını görmeyiver. Nisâ 25'nci ayette geçen câriyelerle evlenme konusundaki hüküm şöyledir: "... Onları velîlerinin izniyle nikâh edin ve ücretlerini (mehirlerini) verin." Burada sözü edilen evlenecek kişinin, câriyenin efendisi değil de; hür bir Müslüman kadınla evlenmeye güç yetiremeyip, bir başkasının eli altındaki câriyeyle evlenmek isteyen olduğu apaçıktır. Çünkü, eğer sorun kişinin kendi câriyesiyle evlenmesi olsaydı, o zaman izni alınacak velî kim olacaktı? Sonra, böylesi yorumcuların bu ayetle ilgili tefsirleri Kur'ân'da aynı konuyu işleyen daha başka ayetlerle de çelişmektedir. Bu konuda Kur'ânî hükmü anlamak isteyen samimi bir kimse Nisâ: 3, 25; Ahzâb: 50, 52; Me'âric: 30 ve ayrıca Mü'minûn Sûresi'nin ele aldığımız bu ayetine de bakabilir. (Daha fazla açıklama için bkz. Nisâ an: 44, ve *Tefhimât* adlı eserimiz, cilt: 2, sh: 290-324 yine *Resâil ve Mesâil* adlı eserimiz, cilt: 1, sh: 324-333.)

2) Ara cümledeki hüküm, metinden de anlaşılacağı üzere yalnızca erkeklerle ilgilidir. Hz. Ömer zamanında bir kadın, dinin bu ince noktasını anlamayarak kölesiyle cinsel ilişkide bulunmuş ve durumu sahâbelerin danışma meclisine getirdiğinde hepsi, "Allah'ın Kitabı'nı yanlış yorumlamış" kararına varmışlardır. Kimse, eğer bu istisna yalnız erkekler içinse, o zaman nasıl kocalar karılarına helâl olur şüphesine düşemez. Kocalar gizli yerlerini kadınlarından da korumak emriyle yükümlü olmadıklarına göre, karılar da kocalarıyla ilgili olarak aynı emirle yükümlü olmayacaklarından böylesi bir şüphe yersizdir ve ayrıca kadınlar için bir istisna belirtmeğe gerek yoktur. Böylece hüküm, yalnızca erkekle yasal açıdan sahip olduğu ka-

din arasında geçerli ve köle, efendisi kadına haram olmaktadır. Kölenin kadına haram oluşunun hikmeti, onun bu şekilde yalnızca cinsel arzusunu doyurup, kadının ve ev halkının yöneticisi ve bakıcısı (kavvâm) olamaya-
cağı, bunun da aile hayatında ciddi bir gediğe yol açacağıdır.

3) “.... fakat kim bunların ötesini isterse, böyleleri sınırı aşanlardır” cümlesi, cinsel arzusunun zinâ, eşcinsellik, hayvanlarla temas ve bunlar gibi daha başka yollarla gidermenin haram olduğunu açıklamaktadır. Yalnız elle doyum (istimnâ) konusunda fakihler ihtilâf etmişlerdir. İmam Ahmed İbn Hanbel, onu mübah sayarken, İmam-ı Mâlik ve Şâfi‘î kesinlikle haram kabul etmişlerdir; Hanefîler ise, haram saymakla birlikte, eğer kişi şehvet nöbeti ânında elle doyumda bulunursa affedilebileceği görüşündedirler.

4) Bazı müfessirler, bu ayetten mut’a nikâhının (geçici evlilik) yasak olduğu sonucuna varmışlardır. Onlara göre, kişinin geçici evlilikte bulunduğu kadın ne bir eştir, ne de bir câriyedir. Câriye olmadığı ortadadır; eş de değildir. Çünkü normal evlilikte kadınla ilgili hükümler burada geçerli değildir; ne kadın erkeğe mirasçı olur, ne de erkek kadına; iddet (boşanma veya kocanın ölümünden sonra bir süre bekleme), boşanma, nafaka gibi hükümler söz konusu olmadığı gibi, erkeğin onunla evlilik ilişkilerinde bulunmayacağı sözü de sahte bir suçlamadan ibarettir. Ayrıca, erkek dörtten fazla kadınla evlenemeyeceğinden, mut’ayla bu sınır aşılmaktadır. Böylece, mut’ayla alınan kadın eş ve câriye olmadığına göre, böyle bir evlilik ‘öte’yi istemek, bunu yapan da Kur’ân’ın diliyle ‘sınırı aşan’ olmaktadır.

Bu her ne kadar güçlü bir delilse de, taşıdığı zayıf bir nokta dolayısıyla mut’a yasağıyla ilgili olduğu kesin değildir. Gerçek şu ki, Hz. Peygamber mut’ayı nihaî olarak Mekke’nin fethi yılında yasaklamış olup, bundan önce mut’anın caiz olduğu konusunda çok sayıda sahih rivâyet vardır. Eğer Mekke’de inmiş olan bu ayetle mut’a yasaklanmış olsaydı, Mekke’nin fethine kadar geçen bunca yıl Hz. Peygamber bu yasağı nasıl açıklamazdı? Bu bakımdan mut’a yasağı herhangi kesin bir Kur’ânî hükme değil, Hz. Peygamber’in sünnetine dayanmaktadır. Eğer, sünnetle yasaklanmamış olsaydı, mut’anın bu ayetle haram kılındığını söylemek zor olurdu.

Mut’ayla ilgili iki noktayı daha açıklığa kavuşturmak gerekiyor burada:

(a) Mut’a yasağı Sünnet’e dayalı olup, onu Hz. Ömer’in yasakladığını söylemek yanlıştır. Hz. Ömer’in yaptığı bu yasağı pekiştirmek ve halka açıklamak olmuştur. Mut’a, Hz. Peygamber’in hayatının sonlarında yasaklandığından, bu yasak herkesçe bilinmiyordu.

(b) Şî'a'nın mut'ayı mutlak anlamda meşrû ve caiz görmesinin Kur'ân'da ve Sünnet'te herhangi bir dayanağı yoktur. Gerçi birkaç sahâbeyle birlikte onları izleyenler ve bazı fakihler, aşırı gereklilik ve ihtiyaç durumunda mut'ayı câiz görmüşlerse de, bunların hiçbiri onun normal evlilik gibi her zaman uygulanabilecek türde meşrû olduğu görüşünde değildiler. Mut'ayı en fazla câiz sayan sahâbe olarak gösterilen Hz. Abdullah İbn Abbâs, bizzat bu câiz oluşu şöyle açıklamıştır: "Yalnızca aşırı gereklilik (ıztırar) durumunda câiz olan lâşe gibidir o." Hatta, halkın bu izni rastgele kullanıp gerekli gereksiz uyguladığını görünce, İbn Abbâs görüşünü gözden geçirme gereği duymuştur. Fakat İbn Abbâs ve aynı görüşteki birkaç fakih görüşlerini gözden geçirme gereği duymuş olsun veya olmasın, mut'ayı savunmaların ancak aşırı gereklilik halinde ona izin verdikleri gerçektir. Mut'ayı mutlak anlamda caiz görmek, gereği yokken uygulamak ve nikâhlı başka karısı veya karıları varken ona başvurmak, bırakın onu Hz. Muhammed'in (s.a.) şeriatına ve ailesinin bilgin fakihlerine göndermeyi, zevk-i selim bile böyle bir izinden iğrenir. Ben kendi adıma, hiçbir saygıdeğer Şî'î Müslümanın, kızını veya kızkardeşini mut'ayla evlendirmek isteyeceğini sanmıyorum. Çünkü eğer mut'a gerçek anlamda câiz görülürse, bu, toplumda fâhişeler gibi gerektiği zaman elde edilebilecek bir aşağı kadın sınıfının bulunduğu anlamına gelir. Yok, böyle değilse, mut'a toplumun yoksul katmanındaki kadınlarla sınırlıdır ve zenginler onları karıları gibi kullanma özgürlük ve hakkına sahiptirler. Böyle bir adâletsizlik ve ayırım, İlâhî Kanun'dan beklenebilir mi acaba? Ve Allah ve Rasûlü, her saygıdeğer kadının kendisi için bir leke ve utanç sayacağı bir eyleme izin verecek midir?

8. Mü'minler kendilerine verilen emanetleri yerine getirirler. Bu bağlamda, Arapça "emanet" kelimesi çok kapsamlı olup, Allah, toplum ve bireyler tarafından kişilere "tevdi" edilen her şeyi içine aldığını belirtmeliyiz. Aynı şekilde, ahd ve Allah'la insan ve insanla insan arasında yapılan tüm anlaşma, sözleşme ve söz vermeleri kapsar. Bizzat Hz. Peygamber (s.a.) hutbelerinde ahidleri yerine getirmenin önemini sürekli vurgularlardı: "Emaneti yerine getirmeyenin imanı yoktur; sözünde ve va'dinde durmayanın da İslâm'ı yoktur." (Beyhakî). Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği bir hadiste de şöyle buyurmaktadır o: "Dört özellik vardır ki, kendisinde bunların hepsi bulunan kimse hiç şüphesiz münâfıktır; kendisinde bunlardan biri olan ise onu bırakıncaya değin o ölçüde münâfıktır: a) Kendisine emanet edilen emanete ihânet eder, b) Konuştuğu zaman yalan söyler, c) Söz verdiği zaman sözünde durmaz, d) Kavgâ ve düşmanlığında sınır tanımaz."

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ
يَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ
هُم فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ
طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ
عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا
الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ
الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ
الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ
الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾

- 9 Onlar, namazlarını da (titizlikle) koruyanlardır.⁹
- 10 İşte (yeryüzünün hâkimiyetine ve âhiretin nimetlerine) vâris olacak onlardır.
- 11 Ki onlar Firdevs (cennetlerin)e vâris olacaklardır;¹⁰ içinde de ebedî olarak kalıcıdırlar.¹¹
- 12 And olsun, biz insanı, süzme bir çamurdan yarattık.
- 13 Sonra onu bir su damlası olarak, savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik.
- 14 Sonra o su damlasını bir alak (embriyo) olarak yarattık; ardından o alak'ı (hücre topluluğu) bir çiğnem et parçası olarak yarattık; daha sonra o çiğnem et parçasını kemik olarak yarattık; böylece kemiklere de et giydirdik;¹² sonra bir başka yaratışla onu inşa ettik.¹³ Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir.¹⁴
- 15 Sonra bunun ardından siz gerçekten ölecek olanlarsınız.
- 16 Sonra siz gerçekten kıyâmet günü diriltileceksiniz.

17 And olsun, biz sizin üstünüzde yedi yol yaratık;¹⁵ biz yaratmada gafiller değiliz.¹⁶

AÇIKLAMA

9. *Salavât*, *salât*'ın çoğuludur. Ayet 2'de bizzat “salât ameli” ifade olunmuştu; burada ise kelimenin çoğul şekli tek tek vaktinde kılınan namaza işaret etmektedir. “Namazlarını titizlikle korurlar”: namazlarını tam vaktinde kılarlar; gerektiği şekilde ve nasıl istendiyse öyle kılarlar; taharete, setr-i avrete (örtülmesi gereken yerlerin örtülmesine) ve tüm diğer şartlara riayet ederler; namazları savalım da, nasıl savarsak savalım türünden bir yük olarak görmezler; mekânîk hareketlerle yetinmeden okuduklarını anlamaya çalışırlar ve alçakgönüllü kullar olarak Rablerine yalvardıklarının, O'nu andıklarının bilincindedirler.

10. “Firdevs” (Cennet) hemen hemen bütün dillerde birbirine pek yakın biçimlerde bulunan bir kelimedir. Kişinin evine bitişik, duvarlarla çevrili ve içinde de her türden meyve, özellikle üzüm bağları bulunan geniş bahçe anlamındadır. Bazı dillerde, kelimenin sevimli kuşlar ve hayvanlar içermeye anlamı da vardır. İslâm öncesi Arap dilinde, “Firdevs” yaygın şekilde kullanılmaktaydı. Kur'ân, Kehf: 107'de olduğu gibi kelimeye çoğul olarak da yer vermiştir. Demek ki Firdevs, çok sayıda bahçeler, bağlıklar içeren geniş bir yerdir.

Mü'minlerin cennete vâris olmaları Tâ Hâ an: 83 ve Enbiyâ an: 99'da ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

11. Sürenin daha iyi anlaşılması için bu bölümün ana teması dört madde halinde özetlenebilir:

1) Mü'minlerin geçen ayetlerde sözü edilen seçkin nitelikleri herhangi bir ırk, ulus veya ülkeye özgü değildir.

2) Bu seçkin nitelikler, ancak içten bir iman, güzel ahlâk ve hayatın her yönünde öngörülen kurallara uymakla kazanılabilir.

3) Gerçek başarı, geçici dünya ve maddî zenginliğe bağlı olmayıp, hem dünya, hem de âhîret hayatında başarılı olmak demektir; ancak içten bir iman ve sâlih amellerle elde edilebilir. Ne kötülerin, şerhîlerin, zâlimlerin ‘dünyevî’ başarısının, ne de takvâ sahibi kişilerin geçici ‘başarı-sızlıklarının’ tersini ortaya koyamayacağı temel bir ilkedir bu.

4) Mü'minlerin seçkin niteliklerinin, Hz. Peygamber'in (s.a.) getirdiği mesajın doğruluğunun pratikte görülen bir kanıtı olarak sunulduğunu bir kez daha belirtelim. Aynı konunun değişik açılardan işlendiği gelecek bölümleri ele alırken, bu nokta hiç hatırdan çıkarılmamalıdır. Hem bu şekilde bölümler arasındaki bağlantıyı da koparmadan izleyebiliriz.

12. Açıklama için bkz. Hacc an: 5-6 ve 9.

13. Şimdi de kâfirler Hz. Peygamber'in (s.a.) mesajına bir de kendi yaratılışları açısından baksınlar; çünkü bu tevhîd doktrinini kanıtladığından, belki böylece onun doğruluğuna kanâat getirirler. İnsanın kökeni, anne rahminde çeşitli değişiklikler geçiren bir damla meniden ibarettir. Fakat bundan sonra o, gün ışığını gördüğünde, rahimdeki hücreden bambaşka bir yaratılışa geçmiş olmaktadır. Artık işitebilir, görebilir ve zamanla yürüyüp düşünebilir. Sonra, yetişkinlik ve olgunluk çağına geldiğinde, harika işler başarabilecek bir kapasite kazanır. Açıktır ki, bir damla meniden tüm bu nitelikleri yaratabilen yalnızca Allah'tır.

14. "تبارك الله" ifadesini tam anlamı bakımından açıklamak mümkün değildir. Lugat açısından iki anlama gelebilir. "O kutsal, yüce ve münezzehtir" veya "O umulanın üstünde hayır sahibidir." (İzah için bkz. Furkan an: 1 ve 19.) İnsanın geçtiği çeşitli yaratılış aşamaları Allah'ın bereketler verici, nimetlendirici ve rahmeti bol bir yaratıcı olduğunu kanıtlamak için anlatılmakta olup, insanların konuştuğu dillerden hiçbirisi O'nu gerektiği ve hak ettiği şekilde övemez. Dolayısıyla bu ifade bir tarif niteliği taşımaktan çok kuvvetli bir delil olarak öne sürülmüştür. Burada da sanki şöyle denmektedir: "Çamurdan süzülmüş bir özden mükemmel bir insan meydana getiren Allah'ın, ilâhlığında ortağı olması mümkün değildir. Öyle ki, ölümünüzden sonra sizi tekrar diriltmeye ve daha pek çok harika işlere de gücü yeter O'nun."

15. Arapça "طرائق" kelimesinin birden fazla anlamı vardır. Kelime, Kur'an'ın indiği dönemdeki insanların bildiği yedi gezegenin yollarını gösterdiği gibi, yedi göğe de işaret eder. Bu noktada, kelimenin modern bilimsel bir kavram olarak değil de, halkın dikkatini, yaratılışları insanınkinden daha büyük bir şey olan göklerin harikalarına çekmek için dönemin Arapçasına göre normal bir kelime olarak kullanıldığını belirtmeliyiz. Bkz. Mü'min: 57.

16. Bu ayet şu şekilde de çevrilebilir: "Biz yarattıklarımız karşısında vurdumduymaz değildik (veya) değiliz" Önceki (metindeki) çeviriye göre, yaratıcı olan Allah her bakımdan mükemmel olduğundan, tüm yaratılışın da belirli bir plan ve amaç çevresinde mükemmel bir biçimde meydana getirdiği anlamı çıkar. Bu bağlamda, bizzat yaratılışın kendisi, bir acemi işi olmadığına delildir. Kâinattaki tüm sistemin bütün fizikî yasaları öylesine bir örgü içindedir ki, yaratacısının Hakîm ve Alîm Allah olduğuna tanıklık etmektedir. Yukarıda verdiğimiz ikinci çeviriye göre ise anlam, Allah'ın en küçüğünden en büyüğüne her varlığı tabiatına göre yaşatıp rızıklandırmada ilgisiz kalmadığı demek olur.

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَتْهُ فِي
 الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ
 جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاحٍ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا
 تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصِبْغٍ
 لِللَّكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّتُسْقُوا مِنْهَا فِي
 بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى
 الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَتَقَوَّم
 عِبَادُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾

- 18 Biz gökten belli bir miktarda su indirdik ve onu yeryüzünde yerleş-tirdik;¹⁷ şüphe-siz biz onu (kurutup) giderme gücüne de sahibiz.¹⁸
- 19 Böylelikle, bununla size hurmalıklardan, üzümlüklerden bahçeler-bağlar geliştirdik; içlerinde çok sayıda yemişler vardır;¹⁹ sizler on-lardan yemektesiniz.²⁰
- 20 Ve (daha çok) Tûr-i Sînâ'da çıkan bir ağaç (türü de yarattık);²¹ o yağlı ve yiye-nlere bir katık olarak bitmekte (ürün vermekte)dir.
- 21 Gerçekten hayvanlarda da sizin için bir ders (ibret) vardır; karınla-rının içinde olanlardan size içirmektedir²² ve onlarda sizin için da-ha birçok yararlar var. Sizler onlardan yemektesiniz.
- 22 Onların üzerinde ve gemilerde taşınmaktasınız.²³
- 23 And olsun, biz Nûh'u kendi kavmine (peygamber olarak) gönder-dik.²⁴ Böylece kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. O'nun dışında sizin başka ilâhınız yoktur; yine de korkup sakınma-yacak mısınız?"²⁵

AÇIKLAMA

17. "Su"dan kasıt, ara sıra yağıp duran yağmur olabileceği gibi, yer-

yüzünün yaratılışı esnasında, Son Gün'e değin çeşitli ihtiyaçları karşılamak üzere Allah'ın indirdiği ve şu anda denizler, göller yeraltı suları vs. şeklinde bulunan büyük su kaynağı da olabilir. Yazın buharlaşıp kışın donan ve rüzgârlarla oradan oraya taşınıp otların ağaçların bitmesi vs. için yeryüzüne inerek, ırmaklar, kaynaklar ve kuyularla dağılan ve yeniden denizlerde, göllerde biriken de aynı sudur. Ne büyük su kaynağı bir damla eksilmekte, ne de yaratılışından bu yana bir damla artmasına gerek kalmaktadır. Bugün suyun belli oranda oksijen ve hidrojenin bileşimiyle nasıl meydana geldiği çok iyi bilinmektedir. Ama, dünyada hâlâ bol miktarda oksijen ve hidrojen bulunduğu halde neden daha fazla su üretilmemektedir? Kim başlangıçta okyanuslar oluşsun diye bunları belli oranda birleştirmiştir ve fazladan bir damlanın daha oluşmaması için birleştirmeyi artık durdurmuştur? Sonra, su buharlaştığı zaman su buharlarında gaz halinde bile oksijenle hidrojenin bir arada kalmasını sağlayan kimdir? Tanrı tanımazlar su, hava, yaz ve kış için ayrı ayrı tanrıları kabul eden putperestler, çoktanrıcular bu sorulara cevap verebilir mi?

18. Allah'ın dilerse suyu giderip, dünyayı bu en önemli hayat aracından yoksun bırakabileceği konusunda bir uyarıdır bu. Dolayısıyla bu ayet anlam bakımından Mülk Sûresi 30. ayetten daha kapsamlıdır.

“De ki: Hiç şöyle ibret nazarıyla bakmaz mısınız ki, suyunuz yere batsa, size kim su kaynağı getirebilir?”

19. Yani, hurma ve üzümünden başka türde meyveler.

20. Yani, meyve, tane, odun vs. şeklinde bu bahçelerden edindiğiniz ürünlerle beslenip yaşıyorsunuz.

21. Yani, Akdeniz çevresi ülkelerinin en önemli ürünü olan zeytin ağacı. Bu ağaç 2.000 yıl kadar yaşayabilir: O kadar ki, Filistin'deki bazı zeytin ağaçlarının İsa Peygamber'den bu yana var olduğu söylenmektedir. Belki o yörelerde en fazla bilinen Sina Dağı anayurdu olduğundan, bu ağacın Sina Dağı'nda yetiştiği ifade olunmuştur.

22. Yani, süt Bkz.: Nahl: 66 ve an: 54

23. Taşıma aracı olarak dört ayaklı büyük baş hayvanların burada gemilerle birlikte anılması, Arabistan'da devenin genellikle bu amaçla kullanılması ve bu yüzden kendisine “çölün gemisi” denmesindendir.

24. Ayrıca bkz. A'râf: 59-64, Yûnus: 71-73, Hûd: 25-48, İsrâ: 3 ve Enbiyâ: 76-77.

25. Yani, “Eğer gerçek Hâkim olan Allah'a şirk koşar, ortaklar tanır ve bu ortaklara teslim olup kulluk ederseniz, o zaman O'nun gazâb ve cezasını çekeceğinizden korkmaz mısınız?”

فَقَالَ الْمَلَأُ

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ
عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا
الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فْتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّى
حِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبِّ أَنْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٨﴾

- 24 Bunun üzerine, kavminden küfre sapmış önde gelenler dediler ki: “Bu, sizin benzeriniz olan bir beşerden başkası değildir.²⁶ Size karşı üstünlük elde etmek istiyor.²⁷ Eğer Allah (öne sürdüklerini) dilemiş olsaydı, muhakkak melekler indirirdi.^{27/a} Hem biz geçmiş atalarınızdan da bunu işitmiş değiliz.”
- 25 “O, kendisinde delilik bulunan bir adamdan başkası değildir; onu belli bir süre gözetleyin.”
- 26 “Rabbim!” dedi (Nûh), “Beni yalanlamalarına karşılık, bana yardım et.”²⁸

AÇIKLAMA

26. “İnsan peygamber olamaz ve peygamber de insan olamaz.” şeklinde yanlış bir inanç vardı. Bu yüzden Kur’ân, tekrar tekrar bu yanlış anlayışı reddetmekte ve tüm peygamberlerin insan olduklarını ve insanlara ancak bir insanın peygamber olarak gönderilebileceğini ifade etmektedir. Ayrıntılarla ilgili olarak bkz. A’râf: 63, 69, Yûnus: 2, Hûd: 27-31, Yûsuf: 109, Râd: 38, İbrâhim: 10-11, Nahl: 43, İsrâ: 94-95, Kehf: 110, Enbiyâ: 3-34, Mü’minûn: 33, 34-47, Furkan: 7, 20, Şuarâ: 154-186, Yâsîn: 15, Fussilet: 6 ve ilgili açıklama notları.

27. Halklarını ıslâha çalışan herkese karşı yükseltelen en eski itirazlardan biri de hep bu suçlama olagelmıştır. Karşı çıkanlar her zaman ‘dü-

zeltici'leri, ülkede hâkimiyet sağlamak için dini istismar etmekle suçlaya gelmişlerdir. Mûsâ, Hârûn ve İsâ Peygamber (a.s.) gibi Hz. Muhammed (s.a.) aynı suçla suçlanmıştı. (Bkz. Yûnus: 78). O kadar ki, peygamber inancının "hükümdarlık" olduğunu sanan Mekkeliler, O'na mesajını yaymaktan vazgeçmesi halinde başlarına hükümdar yapmayı teklif etmişlerdir.

Gerçekten, kendilerini dünyevî kazanç ve çıkarlar peşinde tüketen kişiler, bu dünyada bazılarının özel çıkar gözetmeden ve içtenlikle insanlığın iyiliği için kendilerini ortaya koyabileceklerine asla inanamazlar. Böyleleri güç ve iktidarı ele geçirmek için kandırıcı sloganlar atmayı ve gece gündüz durmadan yalan va'dlerde bulunmayı oldukça tabii görürler. Ancak halkı kandırmak için içten ve bensiz görünmek gerektiği, aslında bunların hiçbir işe yaramayacağı düşüncesindedir onlar. Bu nedendir ki, her dönemde iktidarda olanlar, sanki iktidar ve egemenlik kendilerinin doğuştan hakkıymış ve iktidarı ele geçirme kavgalarından dolayı kendileri hiç kınanamazmış gibi 'ıslâh ediciler'e, doğruya çağıranlara sürekli olarak 'iktidar hırslısı' damgasını vurmuşlardır. (Daha fazla açıklama için bkz. an: 36).

Bu bağlamda, kokuşmuş hayat düzenlerini ıslâh etmeye çalışanların hak düzeni kurmak için iktidarda olanlarla çatışmalarının kaçınılmaz olduğu da belirtilmelidir. İktidarı ellerinde tutanların kendilerini yerlerinden etmesi kaçınılmaz olan peygamberlere ve izleyicilerine her zaman karşı çıkmış olmalarının nedeni budur. Bununla birlikte, iktidarı kendileri için ele geçirmeye çalışanlarla halkı ve kokuşmuş düzenleri ıslâha çalışanlar arasında büyük bir farklılığın olduğu açıktır.

27/a. Nûh'un kavminin, Allah'ın varlığını ve O'nun Kâinatın Rabbi, meleklerin de O'nun itâatkâr kulları olduğunu inkâr etmediklerine açık bir delil vardır burada. Onlar yalnızca şirk içindedirler; Allah'a sıfatlarında, kudretinde ve haklarında ortaklar tanıyorlardı.

28. "Bu halka karşı bana yardım et"; "Bunlardan intikamımı al, çünkü beni yalanladılar", Kamer Sûresi ayet: 10, "O da Rabbine yalvardı: Ben yenildim, dolayısıyla yardım et." Nûh: 26-27: "Ve Nûh dedi: Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiçbir yurt tutan bırakma; eğer bırakacak olursan kullarını saptırırlar ve ancak fâcir, alabildiğine kâfir doğur(tur)lar."

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ

أَصْنَعِ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ
فَأَسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ
الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تَخْطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾
فَإِذَا أَسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِكَ فَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
نَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا
وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا
لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾

- 27 Böylelikle biz ona: “Gözetimimiz altında ve vahyimizle gemi yap. Nitekim bizim emrimiz gelip de tandır²⁹ kızışınca, onun içine her (tür hayvandan) ikişer çift ile, içlerinden aleyhlerine söz geçmiş (azâb gerekmiş) onlar dışında olan aileni de alıp koy; zulmedenler konusunda bana muhâtab olma, çünkü onlar boğulacaklardır” diye vahyettik.
- 28 “Böylece sen, beraberinde olanlarla gemiye bindiğinde o zaman de ki: Bizi o zulmeden kavimden kurtaran Allah’a hamd olsun.”³⁰
- 29 Ve de ki: “Rabbim! Beni kutlu bir konakta indir, sen konuklayanların en hayırlısısın.”³¹
- 30 Hiç şüphesiz bunda ayetler vardır³² ve biz gerçekten denemeden geçiririz.³³
- 31 Sonra onların ardından bir başka insan kuşağı yaratıp inşâ ettik.³⁴

AÇIKLAMA

29. Bazı yorumculara göre “tennûr” yeryüzü demektir; bazılarına göre yeryüzünün en yüksek bölümüdür; daha başkaları “fâre’t-tennur”la, şafağın attığının kastedildiği görüşündedirler. Bu ifadenin aslında mecâz ola-

rak, tufanın başlaması anlamında kullanıldığını söyleyenler de olmuştur. Fakat metnin bütünlüğünü göz önüne aldığımızda, Kur'an'ın açık bir kelimesine, neden bu kadar ilgisiz mecâzî anlamlar verildiğini anlamak güçtür. Öyle görünmektedir ki, tufanın başlangıç yeri olarak özel bir fırın (tennûr) seçilmiş ve umulmadık bir biçimde sapık insanların felâketi başlamıştır.

30. Bu insanların yok edilmeleri nedeniyle Allah'a şükür edilmesi gerektiği gerçeği, bunların dünyanın en kötü ve en şerli insanları olduğunun açık bir kanıtıdır.

31. "Konma" burada, yalnızca karaya ayak basma anlamında değildir; sözcüğün içinde "konuklama" anlamı da gizlidir; şöyle denmektedir sanki: "Ey Rabbimiz! Artık senin konuklarınız ve yalnızca sensin bizim ev sahibimiz."

32. Nûh Peygamber'in kıssasının sonunda, kendinden pek çok dersler çıkarılabilecek bu kıssadaki 'ayetler'e özel dikkat çekilmektedir. Sözelimi, halkı tevhide çağıran peygamber doğrudayken, şirk ve küfürde ısrar edenler yanıltaydılar ve helâk edildiler. Hz. Nûh'la halkı arasında geçen çatışmanın aynısı Mekke'de cereyan ediyordu. Bu bakımdan düşmanları karşısında nihai zafer, Hz. Nûh gibi Hz. Peygamber'e ait olacaktır.

33. Bu cümle, "İnsanları imtihana çekmeniz gerekiyordu veya gerekmektedir" şeklinde de çevrilebilir. Her iki durumda da amaç, yeryüzünde yerleştirilip kendilerine hayatın nimetleri sunulduktan sonra insanların kendi hallerine bırakılmayacakları ve Allah'ın sahip oldukları güç, iktidar ve nimetleri nasıl kullanılacakları konusunda kendilerini imtihana çekeceği uyarısında bulunmaktır. Nûh kavminin başına gelen, bu kuralın dışında değildi ve aynı durum ileride kendisine yeryüzünde güç ve iktidar verilen her toplumda kaçınılmaz olarak cerayan edecektir.

34. Bazı müfessirler, Nûh kavminden sonra yeryüzüne yerleştirilen ve kendilerine iktidar tanınan kavmin, Semûd kavmi olduğunu söylemişlerdir. İddialarına delil olarak da, ileride gelen ayetlerde, bu kavmin Semûd kavmi gibi korkunç bir sesle (sayha) helâk olduğunun zikredilmesini gösterirler. (Semûd kavminin bir sayha ile helâk oluşuyla ilgili bkz. Hûd: 67, Hicr: 83; Kamer: 31) Bazı müfessirler de söz konusu kavmin Âd kavmi olduğunu öne sürmüşlerdir. Çünkü Kur'an'da (A'râf: 69), Nûh kavminden sonra Âd kavminin geldiği zikredilmektedir. Bizce isabetli görüşün ikincisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira, ilk görüş mensuplarınca, Semûd kavminin de "sayha" ile helâk olması şeklindeki felâket esnasında korkunç bir sesin duyulması ihtimal dahilinde olacağından; Âd kavminin helâk oluşu esnasında böyle bir "sayha"nın duyulmuş olması mümkündür.

فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ
 مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ
 الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلقاءِ الْآخِرَةِ وَآتَرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ
 مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَسِرُونَ ﴿٣٤﴾
 أَعْبَدُكُمْ أَنْتُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْتُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾
 ۞ هَيَّاهُتْ هَيَّاهُتْ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا
 نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى
 عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا
 كَذَّبُونَ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذْتَهُمُ
 الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

- 32 Onlara da kendi içlerinden: “Allah’a ibâdet edin. O’nun dışında sizin başka ilâhınız yoktur, yine de sakınmayacak mısınız?” (desin) diye içlerinden bir peygamber gönderdik.
- 33 Kendi kavminden, küfredip de âhirete kavuşmayı yalanlayan ve kendilerine, dünya hayatında refah verdiğimiz önde gelenler³⁵ dedi ki: “Bu, sizin benzeriniz olan bir beşerden başkası değildir; kendisi de sizin yediklerinizden yemekte ve içtiklerinizden içmektedir.”
- 34 “Eğer sizin benzeriniz olan bir beşere boyun eğecek olursanız, and olsun, siz gerçekten hüsrana uğrayanlar olursunuz.”³⁶
- 35 “O, siz öldüğünüz, toprak ve kemik haline geldiğiniz zaman, sizin mutlaka (yeniden diriltilip) çıkarılacağınızı mı va’dediyor?”

- 36 “Heyhat, size va’dedilen şeye heyhat!...”
- 37 “O (bütün gerçek), bizim yalnızca (yaşamakta olduğumuz bu) dünya hayatımızdan ibarettir; ölürüz ve yaşarız; biz diriltilecekler değiliz.”
- 38 “O ise, yalnızca bir adam (insan)dır; Allah’a karşı yalan uydurmaktır; bizler de ona inanacak değiliz.”^{36/a}
- 39 (Peygamber) dedi ki: “Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et.”
- 40 (Allah) dedi ki: “Az bir süre (bekle). Onlar gerçekten pişman olacaklar.”
- 41 Derken, hak (ettikleri cezaya karşılık) olmak üzere, o korkunç çığlık onları yakalayiverdi. Böylece onları bir süprüntü kılıverdik.³⁷ Zulmeden kavim için yıkım olsun:

AÇIKLAMA

35. Rasûllere karşı çıkan tüm insanların şu üç ortak özelliğe sahip olduklarını belirtmeliyiz: 1) Hepsisi de kavimlerinin şefleri, reisleri idiler. 2) Âhiret hayatına inanmıyorlardı. 3) Zengin ve dünya hayatında başarılı olanlardı. Açıkça dünya hayatını seviyorlar ve kendilerine önderlik ve zenginlik kazandıran yaşantılarının yanlış olabileceğini düşünemiyorlardı. Bu yüzden de ölümden sonra bir başka hayattan ve dünyada yapılanların hesabının Allah’a verileceğinden söz etmekle kafa konforlarını bozan rasûllere karşı çıkıyorlardı. Mekke’de olup biten de aynıyla buydu.

36. Bazı yorumcular, yanlışlıkla bu konuşmaların Rasûl’e karşı çıkan şefler arasında geçtiğini belirtmişlerdir. Oysa bu sözler ‘avam’a söyleniyordu. Şefler mesajın avam arasında yayıldığını görüp de, onların Rasûl’ün pak karakterinden etkilenmeleri sonucu kendi üstünlük ve egemenliklerinin sona ereceği tehlikesini sezince, bu tür itiraz ve sözde delillerle insanları kandırma çabası içine girmişlerdi. Bu arada belirtmeliyiz ki, hem Nûh kavminin, hem de Âd kavminin şefleri kendilerine gelen rasûlleri ‘iktidar hırslısı’ olmakla suçlamışlar ve iktidar ve zenginliğin kendilerine ‘miras kalmış’ bir hak olduğu düşüncesiyle, her bakımdan kavimlerinin şefleri olma hakkını kendilerinde görmüşlerdir.

36/a. Bu sözler, Âd kavminin de Allah’ın varlığını inkâr etmediklerini göstermektedir. Onlar da şirke dalmışlardı. Bkz. A’râf: 70, Hûd: 53-54, Fussilet: 14 ve Ahkaf: 21-22.

37. “غناء” sözlük anlamıyla, sel sularının getirdiği ve ırmak kenarlarında kalıp çürüyen süprüntü ve çer-çöp demektir.

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا

ءَاخِرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ
 أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا كُلًّا مَا جَاءَ أُمَّةً رُسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ
 بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبَعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا
 مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَى فِرْعَوْنَ
 وَمَلَائِكَهٖ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنْتُمْ
 لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَبِيدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنْ
 الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾
 وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَءَاوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ
 وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾ يَأْتِيهَا الرُّسُلُ كُلُّوْا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا
 إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾

42 Sonra onların ardından başka kuşaklar yaratıp inşa ettik.

43 Ümmetlerden hiçbirisi, kendisine tesbit edilmiş eceli ne öne alabilir, ne de erteleyebilir.

44 Sonra birbiri peşi sıra peygamberlerimizi gönderdik; her ümmete kendi peygamberi geldiğinde, onu yalanladılar. Böylece biz de onları (yıkıma uğratarak yok etmede) bir kısmını bir kısmının izinde yürüttük ve onları (tarihin anlatıp aktardığı) bir olay kıldık. İman etmeyen kavim için yıkım olsun.³⁸

45 Sonra Mûsâ ve kardeşi Hârûn'u ayetlerimizle ve apaçık bir delille³⁹ gönderdik,

46 Firavun'a ve ileri gelen çevresine; fakat onlar büyüklendiler. Onlar,

'büyüklenen zorba' bir topluluktur.⁴⁰

- 47 "Kavimleri bize ibâdet (kölelik) ederken^{40/a} bizim gibi iki beşere mi inanalım?"⁴¹ dediler.
- 48 Böylece onları yalanladılar ve yıkıma uğrayanlardan oldular.⁴²
- 49 And olsun, biz Mûsâ'ya kitabı verdik; belki onlar hidâyete erer diye.
- 50 Biz, Meryem'in oğlunu ve annesini bir ayet kıldık⁴³ ve ikisini barınmaya elverişli ve akarsuyu olan bir tepede⁴⁴ yerleştirdik.
- 51 Ey rasûl (peygamber)ler!⁴⁵ Güzel ve temiz olan şeylerden yiye ve sâlih amellerde bulunun;⁴⁶ çünkü gerçekten ben yapmakta olduğunuzu biliyorum.

AÇIKLAMA

38. Yani, "rasûllere inanmayanlar."

39. (Ayetlerimizin yanı sıra bir de 'apaçık bir yetki' delil=sultan) kelimesinin kullanılması, ayetlerin Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un risâletlerinin açık delilleri veya mucizeleri anlamına geldiğini belirtmek için olsa gerektir; çünkü, 'asâ' aracılığıyla gösterilen mucizeler, bu iki kardeşin Allah tarafından gönderildiklerinin açık delilleriydiler. Bkz. Zuhur an: 43-44.

40. Metindeki kelimeler şu iki anlama da gelebilir: (1) Oldukça kendini beğenmiş ve zâlim bir topluluktular; (2) Kibir ve kendilerine güvenme gösterisinde bulundular.

40/a. Açıklama için bkz. an: 26.

41. "Âbid" ibâdet eden, tapınan demektir. Arapça kullanıma göre, "tapınan" olmakla 'kul-köle' olmak aynı şeydir. Bu bakımdan peygamberler halklarını yalnızca Allah'a ibâdet etmeğe çağırmakla, onlardan Allah'tan başkalarına tapınmamalarını ve hizmetçi, kul-köle olmamalarını, itâat etmemelerini istiyorlardı; ibâdet kelimesinin gerçek anlamı da budur. (Daha fazla malûmât için bkz. Kehf, an: 50).

42. Hz. Mûsâ ile Firavun arasında geçenlerin tüm ayrıntılarıyla ilgili olarak bkz. Bakara: 49-50, A'râf: 103-136. Yûnus: 75-92, Hûd: 96-99, İsrâ: 101-104, Ta-Ha: 9-80 ve ilgili açıklama notları.

43. "Meryem'in oğluyla anasını bir ayet kıldık" ifadesi oldukça anlamlıdır. Çünkü, bu şekilde ayrı ayrı Meryem ve oğlunun değil de, ikisinin birlikte bir ayet oldukları ifade edilmektedir. Bu ayet, Meryem'in herhangi bir erkekle birleşmeden bir oğul doğurduğunun ve İsâ'nın babasız olduğunun açık bir kanıtıdır. Konunun tüm ayrıntıları için Bkz. Âl-i İmrân: 45-49, Nisâ: 156-171, Meryem: 16-35, Enbiyâ: 91 ve ilgili açıklama notları.

Bu bağlamda, Hz. İsa ile annesi konusunda düşülen yanlışlığın, insan oldukları için reddedilen diğer peygamberler konusunda düşülen yanlışlıktan farklı olduğunu belirtmeliyiz. İsa peygamber konusunda sapıklığa düşenler, onu insan olmaktan 'Allah' olma mertebesine çıkarmışlardır. Öte yandan, bir başka yönde aşırılığa kaçanlar ise, Hz. İsa'nın mucizevî doğumuna tanık olup, beşikte konuştuğunu işittikleri halde Hz. Meryem'i 'iffetsizlikle' suçlamışlardır.

44. Allah'ın bu barındırdığı yer konusunda kimileri Şam, kimileri Remle, kimileri Kudüs veya Mısır demişlerdir. Hristiyan rivâyetlerine göre, Meryem'in, İsa Peygamber'in doğumundan sonra ilki Nera'da, ikincisinde ise Arşelus zamanında onun ölümüne kadar kaldığı Mısır'da, ikincisinde ise Arşelus zamanında Celile'deki Nasıra'da olmak üzere iki kez yurdundan ayrıldığı anlaşıyor (Matta 2: 13-23). Bu yüzden, burada Kur'an'ın bu göçlerden hangisine değindiğini kestirmek zordur. Şu kadar ki, barınılan yerin kendilerine her türlü hayatî ihtiyaçları sağlayan bir yayla olduğu açıktır.

45. Önceki bölümde (ayetler: 23-50) bazı peygamberlerin kıssaları teker teker anlatılmışken, bu ayette hepsine birden hitâb edilmektedir. Şu kadar ki, buradan hepsinin hitâb anında ve aynı yerde hazır oldukları anlamı çıkarılmamalıdır. Bu türden bir hitâbın seçilişi, farklı zamanlarda farklı yerlerde gönderilen rasûllerin getirdikleri mesajın aynılığını ve rasûllerin tümünün tek ve aynı ümmete ait olduklarını göstermek içindir (52). Dolayısıyla, bir rasûlün mesajı bütün rasûllerin mesajıdır. Bu ayette, bu önemli gerçeği vurgulamak için, sanki hepsi aynı anda ve bir yerde hazır gibi toplu bir hitâbda bulunmaktadır. Ama ne tuhaftır ki, çağımızın birtakım aptal kişileri bu ayetin Hz. Muhammed'den (s.a.) sonra gelecek rasûllere seslendiği sonucuna varmışlardır. Bu tür bir yorumun, ayetin 'siyak ve sibak'ına (öncesi ve sonrasına) uygun düşmediği de ortadadır.

46. "Temiz-pak şeyler" (*tayyibât*); bunların sağlığa uygun olması ve meşrû yollardan kazanılması gerektiği anlamını vermektedir. "Temiz şeylerden yiyin" emri, teori ve uygulamada 'dünyadan el-etek çekmeyi' reddetmek içindir. Kur'an 'ibâhe' (her şeyin mübahlığı) ile 'terk-i dünya' arasında orta bir yol çizer. "Temiz şeylerden yiyin" emrinin "sâlih amellerde bulunun" emrinden önce gelmesi, yenilen şeyler meşrû (temiz) olmadığı sürece sâlih amellerin anlamsızlığını vurgulamaya yöneliktir. Hz. Peygamber, "Ey insanlar! Allah temizdir, temiz şeyleri sever" diyerek bunu vurgulamış; sonra bu ayeti (51) okuyarak, "Kişi darmadağınık halde uzun bir hacc yolculuğuna çıkar ve ellerini kaldırıp 'Rabbim, Rabbim!' diye dua eder de, bir yandan da haram yer, haramdan giyinir ve haramlarla beslenmişse; böyle bir kişi, Allah'ın duasına karşılık verebileceğini nasıl bekleyebilir?" buyurmuşlardır. (Müslim, Tirmizî, İmam Ahmed, Ebû Hureyre'den nakletmişlerdir.)

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا
 رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٧﴾ فَتَقَطُّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا
 لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٨﴾

- 52 İşte sizin ümmetiniz bir tek olan ümmettir ve ben de sizin Rabbinizi-
 zim. Öyleyse benden korkup sakının.⁴⁷
- 53 Ancak onlar, işlerini kendi aralarında (farklı) kitaplar halinde par-
 çalayıp bölündüler; her bir grup, kendi ellerindeki olanla yetinip se-
 vinmektedir.⁴⁸

AÇIKLAMA

47. “Ümmet” kelimesi, temel müştereklere sahip kişilerden oluşan topluluğu ifade eder. Aynı inanç, aynı ortak kurallar ve aynı mesaja sahip olduklarından tüm rasûller bir ve aynı ümmete aittiler. Ayrıca bkz. Bakara: 130-133 ve 213, Âl-i İmrân: 19-20, 33-34, 64, 79-85, Nisâ: 150-152, A'râf: 59, 65, 73, 85, Yûsuf: 37-40, Meryem: 49-59, Enbiyâ: 71-93 ve ilgili açıklama notları.

48. Basit bir olgunun ifadesi değildir bu. Sûrenin başından beri süregelen delillendirmelerin halkalarından biridir. Şudur delillendirme: İslâm, Hz. Nûh'tan Hz. İsâ'ya tüm peygamberlerin (Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun) bağlı olduğu tek ve aynı dinin adıdır; çünkü hepsi de aynı tevhid ve âhiret doktrinlerini getirmişler ve tebliğ etmişlerdir. Öte yandan, tüm diğer dinlerin çeşitli biçimlerde tahrife uğramış olmaları, 'tek ve değişmez din'den sapmaların sonucudur. Bu bakımdan, bozulmuş dinlere bağlı olanlar yanı sıra, onları 'ilk ve son, gerçek ve değişmez din'e çağıran Hz. Peygamber (s.a.) ise doğrudur.

فَذَرُهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ
 مِن مَّالٍ وَبَيْنٍ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

- 54 Artık sen onları, belli bir süreye kadar kendi gafletleri içinde bırak.⁴⁹
 55 Onlar sanıyorlar mı ki, kendilerine vermekte olduğumuz mal ve çocuklarla,
 56 Biz onların hayırlarına koşuyoruz (veya yardım ediyoruz). Hayır, onlar şuurunda değiller.⁵⁰

AÇIKLAMA

49. Metnin tümünün oturduğu zeminin doldurulmasına yardımcı olacağından, ayet 53 ve 54 arasında, doldurulması dinleyiciye bırakılmış bir boşluk vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.) halkını asıl dine çağırmaya başlama-sının üzerinden beş yıl geçmiştir. Mesajının gerçeğe oturduğuna akli ve tarihi delillerle halkını ikna etmek için el atmadığı dal kalmamıştır. Halk mesajını kabullenmenin pratik sonuçlarını görmüş, doğruluğunun ve güvenilirliğinin bizzat garantisi olan yüce karakterine yeterince tanık olmuştur. Fakat, bütün bunlara rağmen, atalarından miras olarak devredegeldikleri yanlış inançları içinde el çırpıp durmaktaydılar. Dahası da var: Rasûlün acımasız düşmanları haline gelmişler ve dolayısıyla onu ve mesajını yenilgiye uğratmak için her türlü aşağılık çareye başvurmaktan geri durmuyorlardı.

Bu boşluğu böylece doldurduktan sonra, ayet 54'ün anlamı daha açık hale gelmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.), tebliğini bırakıp kâfirleri kendi hallerine terk etmesi gerektiği söylenmiyor burada. Bu tür hitâb-lar, kâfirleri sarsmak ve silkelemek içindir. Bu ayet, Rasûl'ün doğrudan, kendilerininse yanlışta olduklarını görecekleleri zamanın yaklaşmakta olduğunu kavrasınlar diye onları uyarmaktadır.

50. Bu soru, sürenin ana temasının bir kanıtı olarak sorulmaktadır. Kâfirlerin kendilerini kandırmak için oluşturdukları 'başarı', 'refah', 'zenginlik' gibi kavramlardaki yanlış anlamaları gidermeye yöneliktir bu soru. Kâfirlere göre, hayatın lezzetlerinden yararlanan ve toplumda güç, iktidar ve etki sahibi kişiler 'başarılı' kişilerdir. Buna karşılık, bu tür şeylerden yoksun olanlar ise 'başarısız' sayılırlar. Bu yanlış anlayış, kâfirleri bir diğer ciddi yanlışlığa sürüklemiştir. Şöyle ki, kendilerince 'başarılı' olanın doğrudan olduğu ve Allah tarafından sevildiği düşüncesindeydiler. Aksi halde, nasıl bunca 'başarıya' ulaşılabilirdi ki? Öte yandan, 'başarısız' olmuş, hayatın lezzetlerinden yoksun kalmış kişiler ise, inanç ve davranış-

ta yanlış yolda giden ve Allah'ın (veya ilâhların) gazâbını çekmiş kişilerdi(!) Bu tür anlayış, materyalistlerin en büyük yanlışlarından biri olduğu içindir ki, Kur'an yer yer çeşitli biçimlerde bunu reddeder, gerçeği ortaya kor. Örnek olarak bkz. Bakara: 126, 212, A'râf: 32, Tevbe: 55-69-85, Yûnus: 17, Hûd: 3, 27-31, 38-39, Ra'd: 26, Kehf: 28, 32-43-105, Mer-yem: 77-80, Ta Ha: 131-132, Enbiyâ: 44 ve ilgili açıklama notları.

Yukarıda sözü edilen yanlış anlayışı gidermek için aşağıdaki notlar göz önünde tutulmalıdır:

1) Felâh (kurtuluş), gerçek başarı, bir birey, toplum veya ulusun maddî refahı ve geçici 'başarı'sından çok daha öte bir kavramdır.

2) 'Refah' ve 'zenginliği' hakla bâtılın ölçüsü kabul etmek mutlak anlamda yanlıştır. Bu düşünce terk edilmedikçe sâlih akîde, sâlih amel ve güzel ahlâk sahibi olmak mümkün değildir.

3) Bu dünya hayatının, ceza ve mükâfat verme değil, imtihan ve denemeden ibaret olduğu iyi bilinmelidir. Evet, zaman zaman dünyada da ceza veya mükâfât verildiği olur; fakat bu sınırlı ölçülerde olmasının yanı sıra, imtihanın bir yönüdür de. Bu nedenle maddî 'başarı' veya 'refah'ı doğrudan ve Allah'ın sevgili kulu olmanın kanıtı saymak bütünüyle aptallıktır. Kaldı ki bireylerin ve toplumların tutulduğu imtihan ve denemeler çeşit çeşit olup gerçeğin peşinde giden; daha ilk adımında dünyevî 'başarı' veya 'başarısızlığın' nihaî ceza veya mükâfatla ilgisinin bulunmadığını ve inancın, eylemin, ahlâkın doğru ve yanlışlığının bir ölçüsü, Allah tarafından sevilip sevilmemenin bir işareti olarak görülemeyeceğini peşinen anlamalı ve kabul etmelidir.

4) Hakkın ve doğruluğun, nihaî düzlemde bâtıl, yalan ve fesat karşısında galip geleceğine gönülden inanmak gerekir. Hakla bâtılın, doğruyla yanlışın değerlendirilmesi ve ölçülmesi vahyin ve rasûllerin öğretilerinin ışığında yapılmalıdır. Çünkü sağduyu bunu onaylar ve insanlığın iyiyle kötü hakkında her zaman sahip olduğu genel kanı da bunu destekler mahiyettedir.

5) Yukarıda anlatılanlara paralel olarak, Kur'an'a göre (ve sağduyunun onayladığı biçimde) "ceza" ve "mükâfât" anlayışı da genel kabul edilenden açıkça farklı olacaktır. Sözelimi, eğer kötü bir kişi veya toplum 'refah' içinde yüzüyorsa, bu hiçbir zaman onun kötü amellerinin bir mükâfâtı ve Allah'ın nimeti değil, tersine Allah'ın gazâbı ve sıkı bir imtihan demektir. Bundan, Allah'ın 'refah içinde yüzenler'i şiddetli bir azapla cezalandırmaya karar verdiği anlamı çıkar. Buna karşılık, eğer doğru ve takvâ sahibi kişiler; güçlükler, sıkıntılar ve belâlarla karşılaşıyorlarsa, bu hiçbir zaman Allah'ın cezası değil, aksine onları temizlemek ve 'som' altın yapmak için 'ateşten' geçirme işinde gizlenmiş bir nimeti olarak görülmelidir. Bu zorlu deneme, takvâ sahibi insanlar için bir nimet, kötüler için ise öncakilere yaptıklarından dolayı hak ettikleri şiddetli cezayı görmeleri için bir imtihandır.

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾
 وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا
 يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى
 رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُولَٰئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا
 سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ
 بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

57 Gerçekten, Rablerine olan haşyetlerinden dolayı saygıyla korkanlar.⁵¹

58 Rablerinin ayetlerine iman edenler,⁵²

59 Rablerine ortak koşmayanlar,⁵³

60 Ve onlar gerçekten Rablerine dönecekler diye, vermekte olduklarını kalpleri ürpererek verenler,⁵⁴

61 İşte onlar, hayırlarda yarışmaktadırlar ve onlar bundan dolayı öne geçmektedirler.

62 Hiç kimseye güç yetireceğinden fazlasını yüklemeyiz;⁵⁵ elimizde hakkı söylemekte olan bir kitap vardır⁵⁶ ve onlar hiçbir haksızlığa uğratılmazlar.⁵⁷

AÇIKLAMA

51. Yani, Allah korkusundan yoksun, başıboş bir hayat yaşamıyor onlar. Allah korkusuyla ve O'nun tüm niyet ve hareketlerinde kendilerini gözlediğinin bilinciyle yaşıyorlar; bu yüzden de kötü niyet ve davranışlardan da geri duruyorlar.

52. Burada, "ayetler"den amaç, hem peygambere gelen vahy, hem de kişinin kendinde ve çevresini saran kâinattaki işaretlerdir. Kitâb'ın ayetlerine inanmak, bu ayetleri tasdik etmek ve insanın kendisindeki ve kâinattaki ayetlere inanmak da, bu ayetlerin işaret ettiği gerçekleri tasdik etmek demektir.

53. Vahy'e iman her ne kadar kalplere tevhîd doktrinini ekerse de, yine de mü'minler şirke karşı uyarılmaktadır. Çünkü vahye inanmakla bir-

likte, insan şu veya bu şekilde, sözgelimi, peygamberlerin ve dindar kişilerin öğretilerini sınırların dışına taşıyarak, Allah'tan başkalarına dua ve yakarıştaki bulunup kulluk yaparak her zaman şirke düşme eğilimindedir.

54. Bu ayet (60) şu anlamları içermektedir: “Onlar Rabblerine kulluk ederler; O’na itâat için ellerinden geleni yaparlar ve sâlih amellerde bulunurlar; yine de her an kalpleri korku doludur ve dindarlıklarıyla asla gurur duymazlar; kendilerini beğenmeye kalkışmazlar. Tüm sâlih amellerine rağmen, kalpleri hep huşu içindedir; Rabblerine hesap verecekleri korkusuyla titrerler ve Rabblerinin mahkemesinde ‘berat’ edip etmeyeceklerinden emin değillerdir.

Bu konuda Hz. Âişe kanalıyla Hz. Peygamber’den bir hadis rivâyet olunmuştur: “Hz. Âişe, Rasûlullah’a (s.a.) bu ayetle ilgili olmak üzere şöyle bir soru sorar: ‘Ya Rasûlallah! Allah’tan korktuğu halde bir kimse, hırsızlık eder, zinâ yapar, içki içer mi?’ Bunun üzerine Rasûlullah, ‘Hayır, senin anladığın gibi değil ey Sıddîk’ın kızı! Burada kastolunan; kişinin namaz kıldığı, zekât verdiği, oruç tuttuğu halde, yine de Allah’tan korkmasıdır’ demiştir.” Bu cevaptan anlaşıldığına göre, burada (mal) vermekten maksat, kişinin en geniş anlamıyla Allah’a itâat etmesidir.

Hz. Ömer (r.a) bu ayetin somut tefsirini hayatıyla ortaya koymuştur. Herkese örnek olacak şekilde Allah’a kulluk yapıyordu. Fakat her şeye rağmen, O’na hesap vermekten öylesine korkuyordu ki, ölümünden önce şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: “Âhirette mükâfât da görsem ceza da görsem, ikisini de nimet sayacağım.” Hz. Hasan Basrî, aynı şeyi şu güzel sözleriyle ifade etmektedir: “Mü’min Allah’a itâat eder, ama yine de O’ndan korkar; münâfıkssa Allah’a isyan eder, ama buna rağmen O’ndan korkmaz.”

55. Bu temel ilkenin burada bu şekilde ortaya konusu oldukça anlamlıdır. Önceki bölümde (57-61) gerçek başarıyı (kurtuluşu) hak etmiş kişilerin özellikleri anlatılmıştı. Bu ayette (62) ise, bu seçkin özelliklerin gerçek başarıya ulaşmak isteyen herkes tarafından kazanılabileceği belirtilmekte ve sanki şöyle denmektedir: “Gerçek başarı için öngördüğümüz şartları yerine getirmek, her çabalayanın kapasitesi içindedir; çünkü, ‘Biz yüklemeyiz, teklif etmeyiz. O halde, ey iman edenler! Gerçek başarıya, kurtuluşa ermek istiyorsanız, bu başarıya ulaşmış olan içinizdeki mü’minleri örnek alın.”

56. Kur’ân’a göre, herkesin tek tek ‘amel defteri’ tutulmaktadır. Bu deftere kişinin söylediği her söz, yaptığı her iş, içinden geçirdiği her düşünce ve kalbinde beslediği her niyet kaydedilir. Ayrıca bkz. Kehf: 49 ve an: 46.

57. Yani hiç kimse, ne yapmadığı bir şeyden dolayı suçlanıp cezalandırılacak, ne de yaptığı güzel bir amelin karşılığında mahrum bırakılacaktır.

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ
 أَعْمَلٌ مِّنْ دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَمِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا
 مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْعَرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْعَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ
 مِنَّا لَا تَنْصُرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ
 أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ
 يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ
 يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦٩﴾

- 63 Hayır; onların kalpleri bundan dolayı bir gaflet içindedir.⁵⁸ Üstelik onların, bunun dışında da yapmakta oldukları (birtakım şeyler) vardır; onlar bunun için çalışmaktadırlar.
- 64 Nihayet, onların refahtan şımaran önde gelenlerini azâb ile yakalayiverdiğimiz zaman,⁵⁹ onlar hemen feryadı basacaklar.⁶⁰
- 65 Bugün⁶¹ feryadı basmayın; çünkü siz bizden yardım göremezsiniz.
- 66 Gerçekten benim ayetlerim size okunmaktaydı; fakat siz topuklarınız üzerinde geri dönüyordunuz;⁶²
- 67 Buna (ayetlerime) karşı büyüklük taslayarak, gece vakti de hezeyanlar⁶³ sergiliyordunuz.
- 68 Onlar, yine de o sözü (Kur'ân'ı) gereği gibi düşünmediler mi?⁶⁴ Yoksa onlara, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?⁶⁵
- 69 Ya da kendi peygamberlerini tanımadılar mı ki, şimdi onu inkâr etmektedirler?⁶⁶

AÇIKLAMA

58. Yapıp söyledikleri her şeyin bir kitaba (amel defteri) kaydolduğunu hiçe saymakta ve her şeyin hesabını vereceklerini kaygı edinmemektedirler.

59. Yani "mutrefîn"; bu dünyada mal mülk sahibi olup, başıboş olarak

yaşayan ve Allah'ın diğer kullarına hak tanımayanlardır. "Azab" kelimesiyle de sadece âhiretteki değil, dünyadaki azap da kast olunuyor. Lüks ve zevk-safâ içinde başkalarının haklarını unutup öngörülen sınırları aştıklarından, zevkperestler belki bu dünya hayatında da cezalandırılacaklardır.

60. "جَارُ جَوْرٍ" boğanın acıyla böğürmesi demektir; burada kelime, "Yaptığınız kötülüklerden dolayı cezalandırılacaksınız diye böğürmeye başlarsınız değil mi?" denircesine, hiçbir şekilde merhamet olunmayı hak etmemiş bağırان bir kişi için alay makamında kullanılmaktadır.

61. Yani, o zaman bu kendilerine söylenecektir.

62. Yani, "Dünya hayatında Rasûl'ün söylediklerine kulak asmadığı gibi, bunu duymak bile istememiştiniz."

63. Mekkelilerin geceleri danışmalarda bulunmak, dedikodu yapmak ve hikâyeler anlatmak için bir araya geldikleri toplantı yerleri.

64. Yani, "Anlamadıkları için mi mesajı reddettiklerini demek istiyorlar? Oysa, Kur'ân bir muamma değildir; anlaşılmaz bir dille sunulmadığı gibi, insanın anlayışının sınırları dışındaki konuları da ele almamaktadır. Onlar Kur'ân'ın anlattığı her şeyi anlamasına anlıyorlar da işlerine gelmediği için anlatılanlara uymak istemiyorlar ve dolayısıyla onun mesajını reddedip karşı çıkıyorlar."

65. Yani, "Kur'ân hiç duymadıkları bir şey mi sunuyor? Hiç de öyle değil. Allah, Arabistan'a ve komşu ülkelere gelen ve çok iyi tanıdıkları peygamberler, özellikle puta tapmayıp bir ilâha (Allah'a) ibâdet eden ve kendilerinin de peygamber olarak kabul ettikleri İbrâhim, İsmâil, Hûd, Sâlih ve Şuayb kanalıyla mesajını gönderip durmuştur." Daha fazla bilgi için bkz. Furkan, an: 34, Secde an: 5 ve Sebe, an: 35.

66. Yani, "Mesajı, kendilerini ona çağıran Hz. Muhammed'i (s.a.) tanımadıkları için mi reddediyorlar? Hiç de öyle değil! Çünkü o, aralarında soylu bir aile içinde doğup büyüdü. Temiz ve yüce bir karakteri vardır onun. Doğru, dürüst, namuslu, güvenilir, iffetli ve en temiz ahlâka sahip olduğunu hayatı boyunca isbâtlanmış biridir o. Soyludur, kibardır, tabiatı gereği kavgadan hoşlanmaz, adâletlidir, sözünde ve işinde doğrudur, cana yakındır, yoksulların ve zayıfların yardımcısıdır. Allah'ın Rasûlü olduğunu iddia etmeden önce, bütün bu özelliklerini kendileri de doğruluyorlardı. Sonra, risâletinden itibaren ısrarla aynı mesajı tebliğ etmeye girişti. Ne söylüyorsa önce kendi uyguluyor ve söylediğinin doğruluğunu gösteriyor. Söylediği ile yaptığı arasında hiçbir çelişki yok. Biz-zat kendisi ve izleyicileri Kur'ân'ın mesajını inançla ve içtenlikle uygulamaya koyup bu uygulamanın en güzel sonuçlarını da göstermektedirler." Daha fazla ayrıntı için bkz. En'âm an: 21, Yûnus an: 21 ve İsrâ, an: 105.

أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ

جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوْ أَتَبَعَ الْحَقُّ
أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَهُمْ
بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا
فَخَرَجَ رَبُّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ
الصِّرَاطِ لَنَكِبُونَ ﴿٧٤﴾

- 70 Yahut, "Onda bir delilik var" mı demektedirler?⁶⁷ Hayır! O, onlara hak ile gelmiş bulunmaktadır ve onların çoğu hakkı çirkin karşıyorlar.
- 71 Eğer hak, onların hevâ (istek ve tutku)larına uyacak olsaydı; hiç tartışmasız, gökler, yer ve bunların içinde olan herkes (ve her şey) bozulmaya uğradı.⁶⁸ Hayır! Biz onlara kendi şan ve şeref (zikir)lerini getirmiş bulunmaktayız; fakat onlar kendi zikirlerinden yüz çevirmektedirler.⁶⁹
- 72 Yoksa sen onlardan haraç mı istiyorsun? İşte Rabbinin haracı (dünya ve âhiret armağanı) daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.⁷⁰
- 73 Gerçekten sen onları dosdoğru olan bir yola çağırıyorsun.
- 74 Ancak âhirete inanmayanlar, şüphesiz yoldan sapmakta olanlardır.⁷¹

ACIKLAMA

67. Yani, Hz. Muhammed'de (s.a.) delilik var diye mi mesajı reddediyorlar? Bu da doğru değil; çünkü kendi vicdânlarında onun akıllı ve zeki bir kişi olduğunu itiraf etmektedirler. O halde, böylesi güzel söyleyen ve soylu davranışlar sergileyen bir insan nasıl deli olabilir, nasıl onu cin çarpmış olabilir? Mecnûn (veya Batılı müsteşriklere göre sara nöbetleri tutan) bir kişinin Kur'ân gibi yüce ve eşsiz bir kitabı okuması ve yal-

nız kendi halkının değil, tüm dünya insanların hayatında devrim yapan bir hareketi başlatıp başarıyla sonuçlandırmasından tuhaf ne olabilir?

68. Bu kısa cümle, iyi anlaşılması gereken büyük bir gerçeği ifade etmektedir. Dünyadaki birtakım aptal kişiler, gerçeği kendilerine gösteren bir kişi karşısında kendilerini saldırıya uğramış görürler. Arzularına ve çıkarlarına ters düştüğünden, gerçeği duymak ve üzerinde düşünmek istemezler; ama gerçek yine gerçektir ve kişisel arzu ve isteklere uyularak değiştirilemez. İnsan kâinata, işleyen sonsuz ve değiştirilemez kanunlara bağlıdır; bu nedenle de düşünmesini, arzularını ve davranışlarını buna göre düzenlemek; tecrübe, gözlem ve akıl yürütmeyle gerçeği ve gerçekliği keşfetmek zorundadır. Yalnızca akılsız ve aptal kişilerdir ki, gerçek diye kendi kişisel vehim, arzu ve önyargılarına saplanıp kalırlar ve yalnızca kendilerine ters düştüğü için, ne kadar aklı ve bilimsel de olsa, hiçbir delili duymaya ve üzerinde düşünmeye yanaşmazlar, bunları inkâr yoluna giderler.

69. "Zikr" burada şu anlamlara gelmektedir:

1) İnsan tabiatının ve isteklerinin anılışı, 2) Uyarı, 3) Şan, ün ve onur.

Bunların ışığında ayetin tam anlamı şöyle olmaktadır: "Sizin Kur'an'ı reddetmeniz akıl işi değildir. Çünkü Kur'an, insan tabiatında iyi gelişen şeyleri içermektedir. Kur'an, kendi iyiliğiniz ve mutluluğunuzla sonuçlanacak bir uyarıdır. Kur'an, hem dünyada, hem de âhirette size şan ve onur kazandıracaktır."

70. Hz. Peygamber'in peygamberliğinin bir diğer delili de budur: Mesajı karşılığında hiçbir şey istemeden, hiçbir çıkar gözetmeden tebliğ etmektedir o. Bunun da ötesinde, işini bırakmış; adı deliye, yalancıya, sihirbaza çıkmış; rahat hayatını terk etmiş; görevi uğruna inanmayan yakınlarıyla ilişkilerini koparmış ve üstüne üstlük bir sürü işkenceye katlanmak zorunda kalmıştır. Bencil birinin salt dünyevî amaçlar uğruna bütün bunları göze alması düşünülemez. Bırakın böyle şeyleri göze almayı, tam tersine, hükümdar ve önder olmak için halkının ırkî ve kabilevî önyargılarından yararlanma yoluna gider. Oysa Rasûl'ün mesajı, bu tür önyargıların köküne balta indirmekle kalmıyor; aynı zamanda kabilesinin, Arabistan putperestleri üzerinde etki ve egemenlik kurmalarını sağlayan ana unsuru da yerle bir ediyordu. Kur'an'ın diğer peygamberlerin misyonun doğruluğunu da kanıtlamak için tekrar tekrar getirdiği bir delildir bu. Bkz. En'am: 90, Yûnus 72, Hûd: 29-51, Yûsuf: 104, Furkan: 57, Şuarâ: 109, 127, 145, 164, 180, Sebe: 47, Yâsin: 21, Şûrâ: 23, Necm: 40 ve ilgili açıklama notları.

71. Doğru yoldan sapmalarının gerçek nedeni budur işte. Âhirete inanmadıklarından, dünyada yaptıklarının hesabının kendilerine sorulacağını sanmıyorlardı. Bu nedenle de hakka ya da bâtıla uymuşlar, onlar için mesele değildi. Yaşamaktaki tek amaçları şehvetlerini doyurmak, hem de mümkün olan en iyi biçimde doyurmaktı.

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ
لَلْجُؤِ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا
أَسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا
ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ
السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي
ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي
وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا
مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوا أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا إِذَا
لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَءَابَاؤُنَا هَٰذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَٰذَا

إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾

- 75 Eğer onlara merhamet eder ve onlara dokunan zararı gideriverirsek, tuğyanları içinde şaşkınca dolaşmalarını sürdürecekler.⁷²
- 76 And olsun, biz onları azâbla yakalayiverdik; fakat yine de Rablerine boyun eğmediler ve yakarıp yalvarmadılar.
- 77 Sonunda, üzerlerine azâbı şiddetli olan bir kapı açtığımızda, onlar bunun içinde şaşkına dönüp umutlarını kaybettiler.⁷³
- 78 O, sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri inşa edendir; ne kadar az şükrediyorsunuz.⁷⁴
- 79 O, sizi yeryüzünde yaratıp türetendir ve hepiniz yalnızca O'na (döndürülüp) toplanacaksınız.
- 80 O, yaşatan ve öldürenidir; gece ile gündüzün aykırılığı⁷⁵ (veya ardarda gelişi) da O'nun (kanunu)dur. Yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?

- 81 Hayır; onlar, geçmiştekilerin söylediklerinin benzerini söylediler.⁷⁶
 82 Dediler ki: “Öldüğümüz, bir toprak ve bir kemik olduğumuz zaman, gerçekten biz mi diriltilecekmiz?”
 83 “And olsun, bu tehdit, bize de ve bizden önceki atalarımıza da yapılmıştı; bu, geçmişlerin uydurma masallarından başka bir şey değildir.”⁷⁷

AÇIKLAMA

72. Bu ayette söz konusu edilen sıkıntı, risâletin başlarında Mekke’de başgösteren kıtlıktır. Hz. Abdullah İbn Mes’ûd’dan gelen bir rivâyete göre, Kureys, Hz. Peygamber’in (s.a.) davetini reddetmekte ısrar edip katı bir karşı koyuşa geçince; Hz. Peygamber (s.a.) “Ey Allah’ım! Yûsuf Peygamber zamanındaki yedi yıllık kıtlık gibi, yedi yıllık bir kıtlıkla bunlara karşı bana yardım et” diye dua etti. Bunun üzerine Mekke’de öyle bir kıtlık başladı ki, insanlar ölü eti yemeye başladılar. Bir kısım Mekkî sûrelerde bu kıtlığa işarette bulunmaktadır. Sözelimi, bkz. En’âm: 42-44. A’râf: 94-99, Yûnus: 11-12, 21, Nahl: 112-113, Duhân: 10-16 ve ilgili açıklama notları.

73. “بلى” kelimesi üç anlama gelir 1) Şaşkınlık 2) Korku ve dehşet içinde kalmak 3) Hayâl kırıklığına uğrayıp, ümitsizliğe düşmek. Bu kelime yeis ve ümitsizliğin, her türlü cinâyete başvurmaktan duraksamayacak derecede kapladığı gururunu yaraladığı kimse için kullanılır. Şeytana da bu nedenle İblis denmiştir.

74. Kâfirlere, göz, kulak, akıl ve kalp nimetlerini göz önüne alıp, bunları insan gibi kullanarak, mesajını kabul etmek sûretiyle Yaratıcı’ya şükretmeleri gerektiği anlatılıyor.

75. Eğer insan, melekelerini doğru biçimde kullanır ve bunları gerektiği şekilde değerlendirirse, gerçeği bulabilir. Çünkü kâinâtta büyük mekanizma basit bir rastlantı sonucu oluşmamıştır. Hiçbir ortak ve yardımcıya ihtiyaç duymayan bir yaratıcısı olmalıdır. Çünkü bu nizamın temelinde tevhîd vardır ve kâinât salt oyun ve eğlence olsun diye amaçsız da yaratılmamıştır. Çeşitli güçlerle donatılmış harika, akıllı, düşünen ve hisseden bir yaratığın -insanın- varlığı bile, hayatın ölümle sona ermeyeceğinin apaçık bir kanıtıdır.

76. Burada dikkatler, hem tevhîd, hem de âhiret hayatının delillerine çekilmekte ve şirki reddedip, âhireti isbat etmek noktasında daha bazı olgulardan söz edilmektedir.

77. Ölümden sonraki hayatı inkârları, Allah’ın güç ve hikmetinin inkârını da beraberinde getiriyordu.

قُلْ لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ
السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ
أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا
يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى
تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ
اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ
وَلَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهُ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٩١﴾

- 84 De ki: “Eğer biliyorsanız (söyleyin:) Yeryüzü ve onun içinde olanlar kimindir?”
85 “Allah’ındır” diyecekler. De ki: “Yine de öğüt alıp düşünmeyecek misiniz?”⁷⁸
86 De ki: “Yedi göğün Rabbi ve büyük Arş’ın Rabbi kimdir?”
87 “Allah’ındır” diyecekler.⁷⁹ De ki: “Yine de korkup sakınmayacak mısınız?”⁸⁰
88 De ki: “Eğer biliyorsanız (söyleyin:) Her şeyin melekûtu⁸¹ (mülk ve yönetimi) kimin elindedir? Ki O, koruyup kolluyorken kendisi korunmuyor.”
89 “Allah’ındır” diyecekler. De ki: “Öyleyse nasıl oluyor da siz böyle büyüleniyorsunuz?”⁸²
90 Hayır, biz onlara hakkı getirdik; ancak onlar gerçekten yalancılardır.⁸³
91 Allah, hiçbir çocuk edinmemiştir⁸⁴ ve O’nunla birlikte hiçbir ilâh yoktur; eğer olsaydı, her bir ilâh elbette kendi yarattığını götürürverirdi ve (ilâhların) bir kısmına karşı üstünlük sağlardı.⁸⁵ Allah, onların nitelendiregeldiklerinden yücedir.

AÇIKLAMA

78-79. Yani, “Bunları itiraf ediyorsunuz da, Allah’tan başkasının ibâ-

det edilmeye lâyık olmadığını ve yeryüzünü ve yerdeki her şeyi yaratan için, onları yok edip bir kez daha yaratmanın zor olmayacağını neden anlamıyorsunuz?”

80. Yani, “O’na isyan edip, O’ndan başkalarına da ibâdet etmekten niçin korkmuyorsunuz? Bir gün kâinâtın Mâliki ve Hâkimine yaptıklarınızın hesabını vereceğinizden hiç korkup irkilmiyorsunuz?”

81. Metindeki “melekût” kelimesi, hem hâkimiyet hem de mülkiyeti birleştiren güçlü bir kelimedir. Bu bakımdan ayetin anlamı şöyle olmaktadır: “Kimindir hâkimiyet ve Kimdir her şeyin gerçek mâliki?”

82. Bu sorunun anlamını kavrayabilmek için, büyü sanatının bir şeyi gerçekte olduğundan farklı gösterdiğini bilmeliyiz. Bu nedenle sorunun anlamı şöyle olmaktadır: “Sizi kim büyüledi ki, bütün bunları bilip itiraf etmenize rağmen gerçeği anlamıyorsunuz? Sizi kim büyüledi ki, Allah’ın gerçek Mâlik ve her şeye gücü yeter bir Hâkim olduğunu itiraf ettikten sonra, O’nun yanı sıra başka mâlikler ve hâkimler ediniyor ve onları ibâdetle O’na ortak tutuyorsunuz? O’na karşı kimsenin size yardım edemeyeceğini bile bile, Allah karşısında sizi hain ve cür’etkâr yapacak ve yaptıklarınızın hesabını vermeyi unutturacak ölçüde sizi aldatan kimdir?”

Bu bağlamda bu ayetin daha ince bir anlamının da bulunduğunu belirtmeliyiz. Kureys, Hz. Peygamber’i (s.a.) büyü yapmakla suçluyordu. Bu soru tabloyu tersine çevirmekte ve sanki şöyle demektedir: “Ey aptallar! Gerçeği sunan kişi size büyücü gelirken; gerçeğe, sağduyuya, sizin inanç ve kanaatlarınıza karşı söz söyleyen şu liderler nasıl büyücü görünmez?”

83. Allah’ın yanı sıra, başkalarının da O’nun ilâhlığında ortak olduğunu söyleyip böylece bizzat kendilerinin, Allah’ın kâinâtın Mâliki ve Hâkimi olduğu kabullerine ters düştüklerinden ve ölümden sonra hayat yoktur dediklerinden dolayı yalancıdır onlar. Sonra, bu ikinci iddiaları da, her şeye gücü yeten Allah’ın bir kez yarattığını bir daha yaratamayacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu ise açıkça bir çelişkidir.

84. Bunun, Allah’ın çocuk veya çocukları bulunduğu inancına genel bir red olduğu ve aynı zamanda, bununla Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olduğu şeklindeki Hristiyan inancını da reddettiği belirtilmelidir. Buna rağmen bazı büyük müfessirler burada yalnızca Hristiyan inancının reddedildiğini belirtmektedirler. Tüm sûre sadece Mekke kâfirlerine hitâb ettiğinden ve bu kâfirler de Hristiyanlar gibi Allah’a şirk koştuklarından, bu ayetle yalnızca Hristiyan inancının reddedildiğini söylemenin gereksizliği ortadadır.

85. Burada, tevhid şu ilke üzerinde temellendirilmektedir: Birden fazla ilâh veya Allah’a, ilâhlığında ortaklar bulunsaydı, bu çok sayıdaki değişik hâkim ve hükümdarlar arasında ciddi ayrılıklar çatışmalar ve savaşlar olurdu. Bkz. İsrâ: 42 ve an: 47 Enbiyâ: 22 ve an: 22

عَلِيمٍ

الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَلَّى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيْنِي مَا
يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّا عَلَى
أَنْ نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَدِيرُونَ ﴿٩٥﴾ أَذْفَعُ بِأَلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ
نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ
السَّيِّئِينَ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتَّى إِذَا جَاءَ
أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا
تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا
يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾

92 Gaybı da, müşâhede edilebileni de bilendir;⁸⁶ onların ortak koştuklarından yücedir.

93 De ki: "Rabbim! Eğer onlara va'dolunan (azâb)ı mutlaka bana göstereceksen",

94 "Rabbim! Bu durumda beni zulmeden kavmin içinde bırakma."⁸⁷

95 Gerçek şu ki biz, onları tehdit ettiğimiz şeyi şüphesiz sana gösterme gücüne sahibiz.

96 Kötülüğü en güzel olanla uzaklaştı; biz, onların nitelendiregeldiklerini en iyi bileniz.

- 97 Ve de ki: “Rabbim! Şeytanın kışkırtmalarından sana sığınırım.”
- 98 “Ve onların benim yanımda bulunmalarından da sana sığınırım Rabbim.”⁸⁸
- 99 Sonunda, onlardan birine ölüm geldiği zaman, der ki: “Rabbim! Beni geri çevirin”⁸⁹
- 100 “Ki, geride bıraktığım (dünya)da sâlih amellerde bulunayım.”⁹⁰ Asla!⁹¹ Gerçekten bu, yalnızca bir sözdür;⁹² bunu da kendisi söylemektedir. Onların önlerinde, diriltilip kaldırılacakları güne kadar bir engel (berzah) vardır.⁹³
- 101 Böylece Sûr’a üfürüldüğü zaman artık o gün aralarında soylar (veya soybağları) yoktur ve (üstünlük unsuru olarak soyluluğu veya birbirlerine durumlarını) soruşturmazlar da.⁹⁴
- 102 Artık kimin tartışısı ağır basarsa,⁹⁵ işte onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

AÇIKLAMA

86. Burada müşriklerin “şefâat” ile ilgili inançları reddedilirken, aynı zamanda onların, “Şefâat edecek kimselerin subhânen ilmine de vakıf olmaları gerekir.” şeklindeki düşüncelerinin reddine de ince bir işaretle değiniliyor. İzah için bkz. Taha an: 85-86, Enbiyâ an: 27

87. Bu dua -Allah esirgesin- Hz. Peygamber’in (s.a.) cezaya dahil edileceği tehlikesinin bulunduğu veya bu duayı etmemiş olsaydı, cezaya dahil edilebilirdi anlamında değildir. Bu hitâb biçimi, herkesin Allah’ın cezasından korkması gerektiği uyarısında bulunmak için seçilmiştir. Kimse cezanın gelmesini istememeli, buna rağmen gelirse işlediği kötülükte ısrar etmemelidir. Allah’ın cezası, kendisinden yalnızca günahkârların değil, dindar insanların bile korkması gereken bir şeydir. Çünkü, Allah’ın gazâbı geldiğinde, yalnızca günahkârları kapsamakla kalmaz, dindarları da içine alabilir. Bu bakımdan şerli ve kötü bir toplumda yaşamak zorunda olanlar, her zaman dua ile Allah’a sığınmalıdırlar. Çünkü azâbın ne zaman geleceği bilinmez.

88. Açıklama için bkz. En‘âm, an: 71-72, A‘râf, an: 138, 150-153, Yûsuf, an: 39, Hicr, an: 48, Nahl an: 122-124, İsrâ an: 53, 63, Fussilet an: 35-41.

89. Ayette, duada ‘gönderin’ denilerek Allah için çoğul ifade kulla-

nılmıştır; bu saygı ifade edilebileceği gibi, kötülerin canını alan melekleri de kapsıyor olabilir. Yalvarış şu şekildedir: “Rabbim! Beni geri gönderin.”

90. Kur’ân’ın çeşitli yerlerinde, kötülerden her birinin, ölümünden Cehennem’e gireceği ana kadar ve hatta bundan da sonra tekrar tekrar “Rabbim! Beni dünyaya geri gönder; sana bir daha itâatsizlik etmem; artık hep sâlih amellerde bulunurum.” diye yalvaracağı belirtilmektedir. Bkz. En’âm: 27-28, A’râf: 53, İbrâhim: 44-45, Mü’minûn: 105-115, Şurâ: 102, Fâtır: 37, Zümer: 58-59, Mü’min: 10-12, Şûrâ: 44 ve ilgili açıklama notları.

91. Yani, “Artık o bir daha geri gönderilmeyecek ve kendisine bir ikinci fırsat tanınmayacaktır.” Çünkü, bu durumda insanın dünya hayatında tutulduğu imtihanın bir anlamı kalmaz. Ancak insan geri gönderilecek olsaydı şayet, bu iki şekilde gerçekleşebilirdi: Birincisi, insan ölümden sonra orada tüm gördüklerine rağmen, dünyaya geri gönderilecek olurdu ki o takdirde imtihanın bir anlamı kalmazdı. Çünkü önemli olan gördükten sonra değil, görmeden önce iman etmektir. İkincisi, insanın ölümden sonra gördüklerine dair hafızasında ne varsa silinir ve ilk kez nasıl yaratılmışsa yine o şekilde gönderilirdi. Fakat bu şekilde gönderilen bir insan yine aynı davranışlar içerisinde olacağından, böyle bir denemeye değmez. Daha fazla açıklama için bkz. Bakara: 210 ve an 228, En’âm: 6, 139-140, Yûnus, an: 26

92. Yani, “Şimdi sonuyla karşı karşıya kalınca, artık dünyaya geri gönderilmesini söylemekten başka yapacağı bir şey yoktur; o halde, bırakın istediğini söylesin; nasıl olsa geri dönmesine asla izin verilmeyecektir.”

93. Yani, “Artık onlarla dünya arasında, dünyaya geri dönmelerine izin vermeyecek bir ‘berzah’, bir engel bulunuyor. Dolayısıyla, Yeniden Dirilme Günü’ne kadar bu durumda kalacaklar.”

94. Burada babanın ‘baba’ olarak, oğulun ‘oğul’ olarak kalmayacağı anlamı yoktur. Söylenmek istenen; birbirine yardım edemeyecekleri, herkes kendi getirdiği yükün derdine düşeceğinden, baba-oğul olarak birbirlerini soruşturamayacaklardır. Ayrıca bkz. Me’âric: 10-14, Abese: 34-37.

95. Yani, iyilikleri ağır gelecek ve tartıda kötülükleri karşısında ağır basacak olanlar.

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ
 خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾ أَلَمْ
 تَكُنْ ءَايَتِنَا تَتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا
 غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ
 عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾

- 103 Kimin de tartısı hafif gelirse, işte onlar da kendi nefislerini hüsrana uğratanlar,⁹⁶ cehennemde de ebedî olarak kalacak olanlardır.
- 104 Ateş, onların yüzlerini yalayarak yakar da onun içinde onlar, (etleri sıyrılmış olarak sırtan) dişleriyle kalıverirler.⁹⁷
- 105 Ayetlerim size okunuyorken, yalanlayanlar sizler değil miydiniz?
- 106 Dediler ki: “Rabbimiz! Mutsuzluğumuz bize karşı üstün geldi; biz de sapan bir topluluk imişiz.”
- 107 “Rabbimiz! Bizi (ateşin) içinden çıkar; eğer yine (küfre) dönersek, artık gerçekten zâlimler oluruz.”

AÇIKLAMA

96. Âhiretteki ‘başarı’ ve ‘başarısızlığın’ ölçüsü hakkında bkz. an: 1 ve 50.

97. “كَالِح” derisi soyulmuş ve dişleri ve çene kemikleri açığa çıkmış yüz demektir. Hz. Abdullah bin Mes’ûd, kendisine ‘kâlih’in anlamını soran birine şu karşılığı vermiştir: “Boğazlanmış bir hayvanın ütülenmiş kellesini hiç görmedin mi?”

قَالَ أَحْسَبُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ إِنَّهُ

كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى أَنْسَوَكُمُ
ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا
صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَاقِظُونَ ﴿١١١﴾ قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ
سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِ الْعَادِينَ ﴿١١٣﴾ قُلْ
إِنْ لَّبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنْكُم تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبْتُمْ أَنْمَا
خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنْكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ
الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ
إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا
يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

108 Der ki: "Onun içine siniverin ve benimle söyleşmeyin."⁹⁸

109 "Çünkü gerçekten benim kullarımdan bir grup, 'Rabbimiz! İman ettik; Sen artık bizi bağışla ve bize merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın' derlerdi, de".

110 "Siz onları alay konusu edinmiştiniz; öyle ki, size benim zikrimi unutturdular ve siz onlara gülüp duruyordunuz."

111 "Bugün ben, gerçekten onların sabretmelerinin karşılığını verdim. Şüphesiz onlar, 'kurtuluşa ve mutluluğa' erenlerdir."⁹⁹

112 Dedi ki: "Yıl sayısı olarak yeryüzünde ne kadar kaldınız?"

113 Dediler ki: "Bir gün ya da bir günün birazı kadar kaldık;¹⁰⁰ sayanlara sor."

- 114 Dedi ki: “Yalnızca az (bir zaman) kaldınız; gerçekten siz bir bilseydiniz,”¹⁰¹
- 115 “Bizim, sizi boş bir amaç uğruna yarattığımızı¹⁰² ve sizin gerçekten bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sanmıştınız?”
- 116 Hak melik olan Allah pek yücedir.¹⁰³ Ondan başka ilâh yoktur; Kerim olan, Arş'ın Rabbidir.
- 117 Kim Allah ile beraber ona ilişkin geçerli kesin bir kanıt (burhân)ı olmaksızın¹⁰⁴ başka bir ilâha taparsa, artık onun hesabı Rabbinin katındadır.¹⁰⁵ Şüphesiz küfredenler kurtuluşa eremezler.¹⁰⁶
- 118 Ve de ki: “Rabbim! Bağışla ve merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın.”¹⁰⁷

AÇIKLAMA

98. “... Benimle konuşmayın”, “... durumunuzu Bana arz etmeyin.” Bazı rivâyetlere göre, bunlar son sözleri olacak ve bir daha konuşmalarına izin verilmeyecektir. Fakat rivâyetler, devam eden ayetlerle çelişmektedir. Dolayısıyla bu rivâyetler yanlıştır ya da bir daha durumlarını arz edip yalvarmayacaklarını ifade etmektedir denilebilir.

99. Burada bir kez daha âhirette kurtulanlar ile kaybedenlere, bir başka deyişle başarılı olanlarla başarısız olanlara değinilmektedir.

100. Açıklama için bkz. Ta-Ha: 103 ve an: 80

101. “Elçilerimiz dünya hayatının geçici ve imtihan olduğunu size söyleyip uyarmışlardı da, siz o zaman bunu kavramamış ve âhireti inkâr ederek kendi inkâra dayalı hayatınızı yaşamıştınız.”

102. Ayetteki “عَبَثًا” kelimesi “oyun ve eğlence için” anlamına da gelir; bu durumda ayetin anlamı şöyle olmaktadır: “Sizi yalnızca oyun ve eğlence için yarattığımızı ve yaratılışınızın gerisinde hiçbir amaç bulunmadığını mı sanıyordunuz? Bu sanıyla, keyfinizce yiyip içiyor, neşeleniyor ve gülüp oynuyordunuz ha?”

103. Allah böyle bir şeyden uzaktır; sizi karşılığını görmeden kendisine ortaklar koşasınız diye sizi boşuna yaratmadı O.

104. Burada çeviri şöyle de olabilir: “Allah’tan başka bir tanrıya daha yalvaranın, bu işinde kendisini destekleyecek hiçbir delili yoktur.”

105. Yani, hesap vermekten kaçamaz.

106. Burada yine kurtuluşa, gerçek başarıya ereceklerle, ondan yoksun kalacaklara değinilmektedir.

107. Bu “dua”yı 109. ayetle karşılaştırın. Burada Hz. Peygamber’e (s.a.), 109. ayetteki duanın aynını yapması söylenmekte ve sanki şöyle denmektedir: “Sen (ve izinden gidenler) Allah’a aynı duayı edin ki, sizinle alay edenler kendi aleyhlerine güçlü bir delili bizzat kendileri sağlasınlar.”

MÜ’MİNÜN SÜRESİ’NİN SONU

NÛR SÛRESİ GİRİŞ

Adı: Sûre adını 35. ayetten almaktadır.

Nüzûl Zamanı: Bu sûrenin Benî Mustalık Gazası'ndan sonra indiğinde icma' (görüş birliği) vardır ve bu icma', gaza dönüşü meydana gelen 'İfk-İftira' olayıyla ilgili 11-20. ayetlerle desteklenmektedir. Fakat, bu gazanın hicrî 5. yılda Hendek Savaşı'ndan (Bu savaş Ahzâb Gazvesi diye de bilinir) önce mi; yoksa sonrasında, hicrî 6. yılda mı olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu sûrenin mi, yoksa Kur'an'da kadınların örtünmesiyle ilgili hükümleri içeren tek diğer sûre el-Ahzâb'ın mı önce indiği sorununun çözmek bir hayli önemlidir. Ahzâb Sûresi'nin Hendek Savaşı münâsebetiyle indiği açıktır. Bu durumda, eğer bu savaş daha önce olduysa, örtünmeyle ilgili ilk hükümler Ahzâb Sûresi'yle bildirilmiş ve ardından bu sûredeki hükümlerle tamamlanmış demektir. Yok, eğer Mustalikoğulları Gazası daha önce olduysa, örtüyle ilgili hükümlerin tarihi sırası tersine dönecek ve hükümlerin anlam ve hikmetini kavramak zorlaşacaktır.

İbn Sa'd'a göre, Mustalikoğulları Gazası, hicrî 5. yılın Şaban ayında; Hendek Savaşı ise, aynı yılın Zilkade ayında meydana gelmiştir. Bu görüş, 'İfk Olayı'yla ilgili Hz. Sa'd b. Ubâde ile Hz. Sa'd b. Mu'âz arasında geçen bir tartışmanın söz konusu edildiği, Hz. Âişe'den gelen bazı rivâyetlere dayanmaktadır. Hz. Sa'd b. Mu'âz, sahih rivâyetlere göre Hendek Savaşı'nın hemen ardından gelen Kurayzaoğulları Seferi'nde vefât etmiştir. Bu bakımdan hicrî 6. yılda İfk olayıyla ilgili bir tartışmada bulunması düşünülemez.

Öte yandan, Muhammed İbn İshâk, Hendek Savaşı'nın 5. yılın Şevval ayında, Mustalikoğulları seferininse 6. yılın Şaban ayında meydana geldiğini belirtir. Hz. Âişe ve daha başkalarından gelen pek çok sahih rivâyet bu görüşü desteklemektedir. Bu rivâyetlere göre: 1) Örtünmeyle ilgili hükümler İfk olayından önce Ahzâb Sûresi'nde gelmiştir; 2) Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Zeyneb'le hicrî 5. yılda Hendek Savaşı'ndan sonra evlenmiştir; 3) Hz. Âişe, Hz. Zeyneb'in rakibi olduğundan; Hz. Zeyneb'in kızkardeşi Hanne, *ifk* (iftira)in yayılmasında başı çekenler arasında yer almıştır. Bütün bunlar, Muhammed İbn İshâk'ın görüşünü desteklemektedir.

Bu iki görüşe, şimdi biraz daha yakından bakalım: Birinci görüşün lehindeki tek delil, İfk olayıyla ilgili bir tartışmada Sa'd bin Mu'âz'ın taraf olduğunun anılmasıdır. Fakat bu delili, yine Hz. Âişe'den gelen, ama bu kez Hz. Sa'd bin Mu'âz'ın yerine Hz. Üseyd b. Hudayr'ın adının geçtiği başka rivâyetler zayıflatmaktadır. O halde, rivâyetler aktarılırken, isimlerde bir karıştırma olsa gerektir. Öte yandan, sırf Sa'd İbn Mu'âz'ın adı geçiyor diye ilk görüşü kabul ettiğimizde, bu kez çözülmesi imkânsız daha başka güçlüklerle karşılaşırız. Sözgelimi, bu durumda örtüyle ilgili hükümlerin inişyle, Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'le evlenişinin Hendek Savaşı'ndan önce meydana geldiğini kabul etmek zorunda kalacağız. Fakat, bu iki olayın da Hendek Savaşı ve Kurayzaoğulları Seferi'nden sonra olduğunu Kur'ân'dan ve pek çok sahih rivâyetlerden öğreniyoruz. Bu nedenle İbn Hazm, İbn Kayyım ve daha bazı seçkin alimler, Muhammed İbn İshâk'ın görüşünü doğru kabul etmişlerdir; biz de aynı görüşe katılıyoruz. O halde sonuç, Ahzâb Sûresi'nin, kendisinden aylarca sonra hicrî 6. yılın ikinci yarısında vahyolunan Nur Sûresi'nden önce indiği şeklinde olmaktadır.

Tarihî Arka Plan: Şimdi de sûrenin iniş zamanındaki şartlara bir göz atalım. Sûrenin nüzûl sebebini oluşturan "İfk" olayının İslâm'la kâfirler arasındaki çatışmayla yakından bağlantılı olduğu hatırd tutulmalıdır.

Bedir zaferinden sonra İslâmî hareket her geçen gün daha bir güçlenmeye başlamıştı. O kadar ki, Hendek Savaşı'nın olduğu zamana gelindiğinde, düşmanın, sayısı on bine varan birleşik kuvvetlerinin kıramayıp Medîne kuşatmasını bir ay sonra kaldırmak zorunda olacakları bir güç düzeyine ulaşmıştı. Her iki tarafın iyice farkına vardığı şekilde, kâfirlerin yıllardır sürdürüğü saldırı savaşının artık sona ermesi demektir bu. Nitekim, bu savaştan sonra Hz. Peygamber (s.a.) de bu durumu şöyle ifade etmişlerdi: "Bu yıldan sonra Kureys bir daha size saldırmayacaktır; hücum sırası sizi geçmiş bulunuyor." (İbn Hişâm, cilt: 3, sh: 266)

Kâfirler, İslâm'ı savaş alanında yenemeyeceklerini anlayınca, çatışma-

yı sürdürmek için ahlâk cephesini seçtiler. Bu taktik değişiminin bilinçli danışmaların ürünü mü, yoksa düşmanın elde edilebilir tüm güçlerinin toplandığı Hendek Savaşı'ndaki onur kırıcı yenilginin kaçınılmaz bir sonucu mu olduğunu kestirmek zordur. İslâm'ın yükselmesinin Müslümanların sayı gücüne, üstün silâhlarına, cephanesine ve daha büyük maddî kaynaklarına bağlı olmadığını; tersine bütün bu cephelerde Müslümanların büyük dezavantajlarla savaştıklarını düşman çok iyi biliyordu. Başarılarını manevî ve ahlâkî üstünlüklerine borçluydu Müslümanlar. Düşmanları, Hz. Peygamber'in (s.a.) ve ashâbının temiz yaşayışları ve soylu karakterlerinin halkın kalblerini fethettiğini ve kendilerini disiplinli bir toplum haline getirmekte olduğunu kavramıştı. İşte bu yüzden müşrikler ve Yahudiler, hem savaş, hem de barış cephesinde yenilgiye uğruyorlardı.

Dikkat edilecek olursa, ahlâken bozulmuş insanlar, genellikle rakiplerinin üstün meziyetleri karşısında kendilerini düzelterekleri yerde, rakiplerini karalamaya çalışırlar.

Sözünü ettiğimiz bu şartlar altında kâfirlerin kötü plan ve niyetleri kendilerini, Hz. Peygamber (s.a.) ve Müslümanlara karşı, düşmanlarını yenmede Müslümanlara büyük yardımı olan ahlâk ve mânâ siperini yıkmak için bir karalama kampanyası başlatmaya sevk etti. Bu amaçla, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbı aleyhinde iftiralarda bulunmak için münâfıkların yardımlarını sağlama yolunu seçtiler. Böylece, müşrikler ve Yahudiler, Müslümanların arasına ayrılık tohumları ekmek ve disiplinlerini bozmak için bu iftiraları kullanacaklardı.

Bu şekilde oluşturulan yeni stratejinin uygulamaya konması için ilk fırsat, Hz. Peygamber'in (s.a.) evlatlığı Zeyd b. Hârise'den boşanmış bulunan Cahş kızı Hz. Zeyneb'le evlendiği hicrî 5. yılın Zilkade ayında doğdu. Ancak Hz. Peygamber, bu evliliği, kişinin bizzat kendi öz oğlunun hakkı olan statünün aynısını evlatlığa da tanıyan câhilî âdete bir son vermek için yapmıştı. Ne var ki içeride münâfıklar, Hz. Peygamber'i (s.a.) karalamak için bu olayı bulunmaz bir fırsat olarak gördüler. Dışarıda da Yahudiler ve müşrikler, kirli bir iftira kampanyasıyla Hz. Peygamber'in yüce adına kara çalmak amacıyla bu olayı istismar etmeye başladılar. Hayâlî hikâyeler uydurulup olabildiğince yayıldı: "Neymiş? Bir gün Muhammed (s.a.) evlatlığının karısını görmüş ve ona âşık olmuş; onun boşanmasını sağlamış ve sonunda onunla kendisi evlenmiş." Ne kadar saçma bir uydurma da olsa, bu hikâye ustalıklarla yayıldı ve amacına ulaştı. O kadar ki, birtakım Müslüman hadisçi ve tefsirciler bu hikâyenin bazı bölümlerine eserlerinde yer verdiler ve müsteşrikler de Hz. Peygamber'i (s.a.) karalamak için bunları kullanıp durdular. Oysa Hz. Pey-

gamber (s.a.), Hz. Zeyneb'i rastgele bir kez görüp de hemen ilk bakışta ona âşık olacak kadar yabancı değildi. Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber'in halası Abdülmuttalib kızı Ümeyme'nin kızıydı. Hz. Peygamber (s.a.) kendisini çocukluğundan beri tanıyordu. Daha bir yıl önce, Kureyşlilerle azadlı kölelerin insan olmak bakımından eşit olduklarını uygulamada göstermek için, Hz. Zeyneb'i, istememesine rağmen Hz. Zeyd'le evlenmeye bizzat kendisi ikna etmişti. Oysa Hz. Zeyneb'in kardeşi Abdullah bin Cahş bu evliliğe karşı çıkıyordu. Nitekim Zeyneb bir azadlı köleyle evlenmeyi bir türlü içine sindiremediğinden kocasıyla geçinememiş ve boşanmak zorunda kalmışlardı. Bu olup bitenleri herkes biliyordu; buna rağmen iftiracılar propagandalarında o ölçüde başarılı oldular ki, bugün bile İslâm'ı lekelemek için bu olayı istismar edenler vardır.

İkinci iftira kampanyası, Mustalıkoğulları Seferi dönüşü meydana gelen bir olay üzerine, Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarından Hz. Âişe'nin namusuna karşı başlatıldı. Bu kampanya birincisinden daha yaygın ve daha geniş boyutlu olup, bu sûrenin de bel kemiğini oluşturduğundan, daha ayrıntıyla ele alacağız.

Önce, bu kampanyada rollerin en alçakçasını oynayan Abdullah b. Übeyy hakkında birkaç söz söyleyeyim. Hazrec kabilesinden olan bu adam Medîne'nin en önde gelenlerinden biriydi. Hz. Peygamber'in (s.a.) hicretinden önce halk kendisini kral yapmaya niyetlenmiş; fakat hicretle birlikte değişen şartlar bu niyetin gerçekleşmesine engel olmuştu. Her ne kadar İslâm'a girmişse de, kalben münâfık olarak kalmıştı. Münâfıklığı o kadar belliydi ki, kendisine "münâfıkların reisi" deniliyordu. Öcünü almak için, İslâm aleyhinde atılabilecek hiçbir iftira fırsatını kaçırmazdı.

Hicrî 6. yılın Şaban ayıydı. Hz. Peygamber (s.a.) Mustalıkoğullarının Müslümanlara karşı bir savaş hazırlığında olduklarını ve bu amaçla diğer kabileleri de toplamaya çalıştıkları haberini almış ve daha önce davranarak düşmanı ansızın bastırmıştı. Kabile halkını ve mallarını ele geçirdikten sonra, bölgedeki su kaynaklarından Müreysi kıyısında konaklanmıştı. Bir gün, kaynaktan su alma konusunda, Hz. Ömer'in bir hizmetçisiyle Hazrec kabilesinin bir müttefiki arasında tartışma çıkmış, bu tartışma muhâcirlerle ensâr arasında kavgaya yol açmış, fakat hemen bastırılmıştı. Ne var ki, çok sayıda münâfıkla birlikte sefere katılan Abdullah b. Übeyy'in stratejisine yaramamıştı bu. Bu nedenle hemen, "Siz bizzat kendiniz bu Kureyşlileri Mekke'den getirdiniz; mülkünüze ve servetinize ortak yaptınız; şimdi de sizin rakipleriniz oldular ve üzerinizde egemenlik kurmak istiyorlar. Şimdi bile desteğinizi onlardan çekerseniz, hemen şehrinizden ayrılmak zorunda kalacaklardır" diyerek ensârı kış-

kırtmaya başladı. Sonra da yemin edip, “Medîne’ye varır varmaz, şeref-liler rezilleri şehirden çıkaracaktır” diye ilan etti.”⁽¹⁾

Bu sözü duyar duymaz Hz. Ömer, “Onu katlet ya Rasûlallah!” dedi. Hz. Peygamber ise “Ya Ömer! Böyle yaparsak herkes, Muhammed ken-di arkadaşlarını öldürüyor demez mi?” diye karşılık vermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) bu durum üzerine hemen hareket ve Medîne’ye geri dönüş emrini verdi. Cebrî (zorunlu) yürüyüş hiç mola vermeksizin ertesi gün öğleye kadar sürdü ve herkes yorulduğundan, boşboğazlığa da zaman kalmadı. Üseyd bin Uzeyr, Rasûlallah’a: “Ya Rasûlallah! Sizi böy-le acele hareket etmeye sevk eden nedir?” diye sordu. Hz. Peygamber, “Arkadaşınızın ne söylediğini duymadın mı?” diye cevap verince o, “Hangi arkadaştan bahsediyorsunuz?” dedi. Hz. Peygamber, “Abdullah bin Übeyy” deyince, Üseyd bin Uzeyr: “Onu hoş gör ya Rasûlallah! Siz Medîne’ye gelmeden önce, biz onu kral yapmaya karar vermiştik. Siz ge-lince o kral olamadı ve bu yüzden sizden nefret ediyor” dedi.

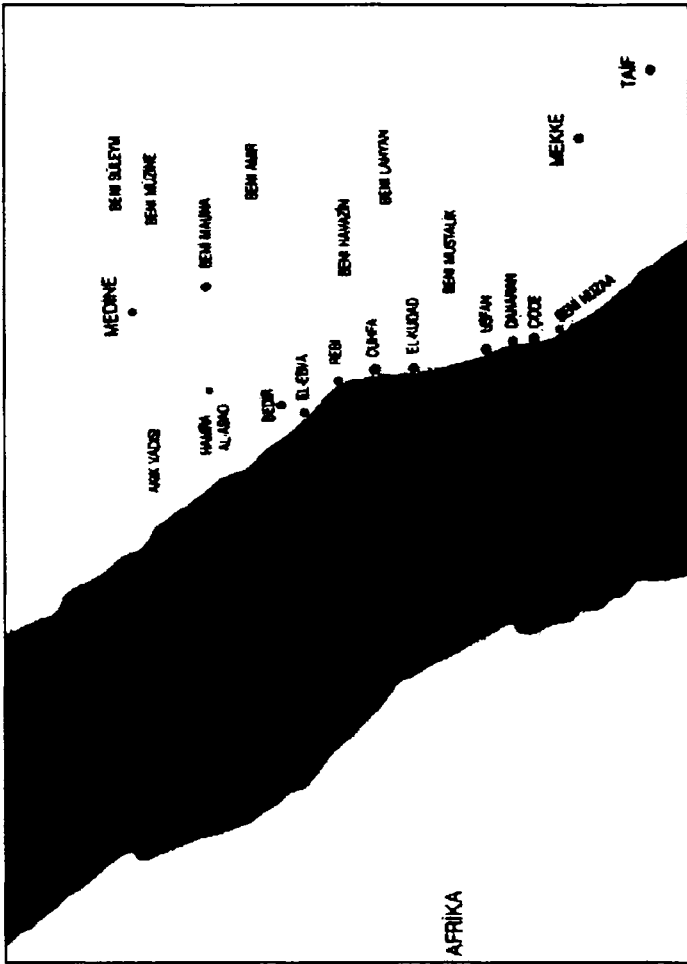
Hz. Peygamber’in (s.a.) bu akıllı kararı ve hızlı hareketi fitnenin is-tenmeyen sonuçlarını önlediyse de, Abdullah b. Übeyy’in eline çok daha ciddi ve çok daha büyük bir fitne için önemli bir fırsat geçti. Hz. Âişe’ye iftira atmaktı bu yeni fitne. Eğer Hz. Peygamber (s.a.) ve O’na içten bağ-lı olanlar gerekli akıllılığı, bunu karşılamada gerekli sabır ve olağanüstü disiplini göstermemiş olsalardı; genç İslâm ümmetini iç savaşa sürükle-yebilecek bir fitneydi bu. İftira olayına yol açan hâdiseleri anlamak için, olup bitenleri Hz. Âişe’nin kendi ağzından dinleyelim:

“Hz. Peygamber ne zaman bir sefere çıksa, hanımlarından hangisinin kendisine eşlik edeceğini belirlemek için kura çekerti.⁽²⁾ Buna göre, Mustalıkoğulları seferinde kendisine ben eşlik edecektim. Dönüşte Hz. Peygamber geceleyin yolda son olarak bir yerde konakladı. Vakit henüz geceydi ki, yürüyüş için hazırlıklara başladılar. Ben de rahatlamak için kampın dışına çıktım. Dönüp de kaldığım yere yaklaştığımda, gerdanlı-ğımın bir yerlerde düşmüş olduğunu fark ettim. Aramak için geri dön-düm; fakat bu arada kervan hareket etmiş ve ben de arkalarında yalnız kalmıştım. Hevdecî(*) taşıyan dört kişi, boş olduğunun farkına varmadan

(1) Abdullah b. Übeyy’in bu sözü Kur’ân’da anılmaktadır (Münâfikûn: 8).

(2) Birçok kişinin aynı hakka eşit derecede sahip olduğu ve hakkın yalnızca birisi-ne verilmesi için hiçbir tercih nedeninin kalmadığı anlarda şeriat, kura çekme-ye izin vermiştir. Hiçbir zaman bir piyango değildir bu.

(*) Rasûl-i Ekrem’in hanımlarının deve üzerinde içine kondukları etrafı kapalı bü-yük kafes. (Çev.)

HARİTA - X

Benî el-Mustalik'e karşı kampanya

onu deveye yüklemişlerdi. O günlerde yiyecek kıtlığından dolayı zayıf olduğumdan bu. Çarşafıma bürünüp geride kaldığım anlaşılır da gelir beni götürürler ümidiyle yere uzandım. Bu arada uyumuşum. Sabahleyin Safvân bin Muattal Sülemî⁽¹⁾ yoldan geçerken, örtüyle ilgili hüküm inmeden önce birkaç kez görmüş olduğundan dolayı beni tanıdı, devesini durdurdu ve bağırdı: 'İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn! Hz. Peygamber'in hanımı burada kalmış!' Bu ses üzerine birden uyandım ve çarşafımla yüzümü kapadım. Başka bir şey demeden devesini çöktürdü ve kenarda durdu; ben de deveye bindim. Deveyi yularından tutuyordu; ögle sıraları tam durduğu zaman kervana yetiştik ve kimse benim geride kaldığımı fark etmemişti. Sonradan bu olayın bana iftira atmak için kullanıldığını ve Abdullah b. Übeyy'in iftiracıların başını çektiğini öğrendim. (Daha başka rivâyetlere göre, Hz. Âişe, Safvân'ın yedeğindeki deve üzerinde orduya yetişip de geride kaldığı anlaşılınca, Abdullah b. Übeyy, 'Allah'a yemin olsun; artık o iffetli ve temiz değildir. Bakın, bakın! Peygamberimizin karısı geceyi birlikte geçirdiği adamın çektiği deve üzerinde ve açık olarak geliyor' diye bağırıştır.)"

Medîne'ye varınca hastalandım ve bir aydan daha fazla yatakta kaldım. Olanlardan bütünüyle habersiz idiysem de, iftira haberi şehirde bir skandal halini almış ve Hz. Peygamber'in kulağına da ulaşmıştı. Eskiden olduğu gibi hastalığımla ilgilenmediğini görüyordum. Geliyor, bana hiçbir şey söylemeden başkalarından nasıl olduğumu öğreniyor ve gidiyordu. Bir şeyler dönüyor diye aklım çatlıyordu neredeyse. Rasûlullah'tan izin aldım ve daha iyi bakım için annemin evine gittim.

Ben orada kalırken, bir gece babamın yeğeni olan Mistah'ın annesiyle rahatlamak için şehrin dışına çıktım. (Hz. Ebû Bekir, Mistah ve ailesinin geçimini üstlenmişti.) Oradan buradan konuşurken bir şeye takılıp sendeledi ve aynı anda bağırdı: 'Yok olsun Mistah!' 'Sen nasıl annesin ki, Bedir Savaşı'na katılmış olan oğlunu böyle lânetliyorsun?' dedim. 'Sevgili kızım!' diye cevap vermeye başladı ve şöyle devam etti: 'Onun ne skandal heveslisi olduğundan haberin yok mu?' Ardından bana iftira kampanyasıyla ilgili her şeyi anlattı. (Münâfıkların yanı sıra, bazı gerçek Müslümanlar da bu kampanyaya katılmışlardı. Mistah, İslâm'ın ünlü şâiri Hassan b. Sâbit ve Cahş'ın kızı Hz. Zeyneb'in kız kardeşi Hanne bun-

(1) Safvân, Bedir Savaşı'na katılmış sahâbelerdendi. Bazı rivâyetlere göre, ya zaman zaman güneş doğmasından sonra kalkacak kadar çok uyumasından, ya da Hz. Peygamber'in geriden gelip, karanlıkta bir şeyler kalıp kalmadığını araştırması emrine binaen arkadan gelmiş olabilir.

ların önde gelenleriydi.) Bu korkunç hikâyeyi duyunca kanım dondu; hemen eve dönüp, gecenin kalan kısmını ağlayarak geçirdim.

Ben yokken Hz. Peygamber, Ali ve Üsâme b. Zeyd'le bu konuyu konuşmuş. Üsâme hakkımda güzel sözler söyleyerek 'Ey Allah'ın Rasûlü!' demiş; 'hanımında iyilikten başka bir şey görmedik. Onun hakkında yazılan her şey yalan ve iftiradan ibarettir.' Ali ise, 'Ey Allah'ın Rasûlü! Kadın kıtlığı yok; istersen bir başkasıyla evlenebilirsin. Bununla birlikte, meseleyi araştırmak arzusundaysan, kadın hizmetçisini çağır ve ondan sor' görüşünde bulunmuş. Hizmetçi çağırıldığında o, 'Seni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, onda kötü hiçbir şey görmedim; ancak, kendisine ben yokken yoğrulmuş hamura bakmasını söylediğimde uyuyakalır ve bir keçi gelip onu yer.' demiştir.

Aynı gün Hz. Peygamber minbere çıkıp halka sesleniyor ve şunları söylüyor: "Ey Müslümanlar! Karıma iftira atarak bana zarar vermede hiçbir sınır tanımayan adamın saldırılarına karşı içinizden kim benim şerefimi koruyacak? Allah'a yemin olsun ki, ben iyice araştırdım ve ne onda, ne de adı iftiraya karışan kişide kötü hiçbir şey bulamadım." Bunun üzerine Üseyd bin Hudayr (veya bazı rivâyetlere göre, Sa'd bin Mu'âz⁽¹⁾) ayağa kalkıp, "Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer bu adam bizim kabilemize mensubsa onu biz öldürelim; yok eğer Hazrec kabilesine mensubsa, eğer emredersen yine öldürelim" diyor. Bunu duyan Hazrec kabilesinin reisi Sa'd bin Ubâde⁽²⁾ ayağa kalkarak, "Yalan söylüyorsun; onu asla öldüremeyeceksin. Bu adamın bizim kabilemize mensub olduğunu bildiğinden böyle konuşuyorsun" diye karşılık veriyor. Hz. Üseyd, "Sen bir münâfıksın; bu nedenle de bir münâfığı koruyorsun" cevabında bulunuyor. Bu-

-
- (1) Bazı hadisçilerin bu olayla ilgili olarak Hz. Sa'd b. Mu'âz'ın adını vermeleri, büyük ihtimal, Hz. Âişe'nin yalnızca "Evs kabilesinin reisi" diye söz etmiş olması ve bu olaydan önce Sa'd b. Mu'âz'ın ölüp yerini Hz. Üseyd b. Hudayr'ın almış olmasına rağmen, bu kişinin Sa'd b. Mu'âz olduğunu sanmalarından olsa gerektir.
 - (2) Hz. Sa'd b. Ubâde, takvâ sahibi ve samimi bir Müslümandı. Hz. Peygamber'in sadık bir izleyicisi ve Medine'de İslâm'ın yayılmasında hizmeti geçmiş önde gelen kişilerden biriydi. Fakat bütün bu faziletlerine rağmen, kabilesine bağlılığında güçlü önyargıları vardı. Bu yüzden, sadece kabilesine mensub olduğu için Abdullah b. Übeyy'i korumuştur. Bu tutumu ölümüne kadar sürdürdü. Mekte'nin fethi günü de, "Bu haram yerde öldürme gündür bugün" dedi. Bunu duyan Hz. Peygamber çok gücendi ve bayrağı kendisinden aldı. Yine, aynı nedenle muhâcîrler ve ensârdan herkes, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Hz. Ebû Bekir'e halife olarak biat ederken, o biat etmedi. O, halifenin ensârdan olması gerektiğini savunmuştur. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, Sa'd bin Ubâde bahsi, sh: 10-11.

nun üzerine mescidde, Hz. Peygamber orada olmasına rağmen, bir ayaklanmaya dönüşebilecek derecede genel bir kargaşa çıkıyor. Fakat Hz. Peygamber öfkelerini bastırıyor ve minberden iniyor.”

Olayın kalan ayrıntılarını, sonunda Hz. Âişe’yi onurluca temize çıkaran ayetleri yorumlarken vereceğiz. Fakat burada, Abdullah bin Übeyy’in çıkardığı fitnenin büyüklüğüne işaret etmek istiyoruz. Şöyle ki: (1) Bu, Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebû Bekir Sıddık’ın şerefine ve namusuna karşı bir saldırıydı. (2) İslâmî hareketin en büyük serveti olan yüksek manevî üstünlüğü sarsmaya yönelikti. (3) Muhâcirlerle ensâr ve ensârın iki kabilesi olan Evs’le Hazrec arasında bir iç savaş çıkarma amacını da taşıyordu.

Tema ve Konular: Bu sûre ve (adeta bir tamamlayıcısı olduğu) Ahzâb Sûresi’nin 23-73. ayetleri, münâfıkların saldırısının ana hedefi olan maneviyât cephesini güçlendirmek için inmiştir. Ahzâb Sûresi’nin 28-73. ayetleri, Hz. Peygamber’in (s.a.) Hz. Zeyneb’le evlenmesiyle ilgili olarak; Nûr Sûresi de, ikinci saldırı üzerine (İfk olayı) İslâm ümmetinin birliğinde ortaya çıkan çatlıkları onarmak için gönderilmiştir. Her iki sûreyi incelerken bu noktayı göz önünde tutarsak, örtünmeyle ilgili hükümlerin altında yatan hikmeti anlayabiliriz. Maneviyât cephesini güçlendirmek ve korumak ve Hz. Zeyneb’le evlenme olayının yol açtığı propaganda fırtınasını karşılamak için Allah aşağıdaki talimâtı indirmiştir:

1. Hz. Peygamber’in (s.a.) hanımları kendi gizli ve özel odalarında kalacaklar, süslerini göstermekten kaçınacaklar ve başkalarıyla konuşmalarında dikkatli ve tedbirli olacaklardır (32-33).

2. Diğer Müslümanlar, Hz. Peygamber’in (s.a.) özel odalarına girmeyecekler ve istediklerini perde arkasından sorup söyleyeceklerdir (53).

3. Mahrem ve mahrem olmayan yakınlar arasına bir sınır çizilmektedir. Ancak mahrem olanlar, yani evlenmeleri yasak olacak ölçüde yakınlığı bulunanlar, Hz. Peygamber’in (s.a.) hanımlarının odalarına girebileceklerdir (55).

4. Peygamber’in (s.a.) hanımlarının Müslümanlara kendi öz anneleri gibi haram olduğu ilan edilmekte, dolayısıyla her Müslümanın onlara en temiz niyetlerle bakması emrolunmaktadır (53-54).

5. Müslümanlar, eğer Hz. Peygamber’e eziyet verirlerse, Allah’ın lanet ve azâbını çecekleri konusunda uyarılmaktadırlar. Aynı şekilde, herhangi Müslüman bir erkek veya kadına iftira etmek, onurunu rencide etmek de büyük bir günahdır (57-58).

6. Evlerinden dışarı çıkmak zorunda olduklarında, tüm Müslüman kadınlar örtüleriyle başlarını ve yüzlerini örteceklerdir (59).

“İftira” olayı üzerine, bu olayın korkunçluğuyla sarsılan İslâm toplumunun manevî örtüsünü güçlendirmek ve duruluğunu korumak için bu sû-

re indirildi. Kur'ân'ın ahlâkî, manevî ve sosyal ölçülerinin benimsenmesiyle ümmeti ıslâh etmek için psikolojik bir durumdan nasıl yararlandığının anlaşılması için, aşağıda ilgili hüküm ve talimâtların bir özetini veriyoruz:

1. Sosyal bir suç olduğu daha önce açıklanmış bulunan (Nisâ: 15-16) zinânın burada ceza gerektirici bir suç olduğu ve yüz sopya cezalandırılacağı ilan edilmiştir.

2. Zinâ eden erkek ve kadınlardan uzaklaşılması emredilmiş ve Müslümanların böyleleriyle evlilik ilişkisi kurmaları yasaklanmıştır.

3. Başkasını zinâ etmekle suçlayan, fakat dört tanık getiremeyen seksen sopya cezalandırılacaktır.

4. Kocanın, karısına zinâ suçu yüklemesi durumunda "lian" yasası getirilmiştir.

5. Müslümanlara, "Şerefli ve iyi ad sahibi kişiler zinâ yüklenmesi durumunda oldukça titiz davranmalı ve bunu yaymak şöyle dursun, hemen bastırmalı ve reddetmelisiniz" denircesine, Hz. Âişe'yle ilgili "iftira" olayından ders almaları emredilmiştir. Bu bağlamda, şöyle bir genel ilke konmuştur: Temiz erkeğe gereken eş, temiz bir kadın olmalıdır; çünkü o uzun süre kirli bir kadınla geçinemez. Aynı şekilde temiz bir kadının eşi de, temiz olmalıdır. Kur'ân bu noktada adeta şöyle demektedir: "Hz. Peygamber'in temiz bir insan, hem de insanların en temiz olduğunu bilip dururken; nasıl oldu da, kirli bir kadınla mutlu olabileceğine ve bu kadını hanımları içinde en çok sevdiği olacak şekilde yüceltebileceğine inandınız? Açıktır ki, kirli bir kadın yapmacık tutumuyla Hz. Peygamber gibi temiz bir erkeği ne yapsa aldatamaz. Hem, suçlanan temiz bir kadın olduğu halde, suçlayanın alçak birisi olduğunu da göz önüne almanız gerekirdi. Bu, suçlamanın dikkate değer olmadığına, hatta düşünülemez olduğuna yeterli bir nedendi.

6. İslâm ümmeti içinde asılsız haber ve kötü söylentiler yayanlar ve kötülüğü propaganda edenler yüreklendirilmeye değil, cezalandırılmaya lâyıktırlar.

7. İslâm ümmetinde ilişkilerin zan ve şüpheye değil, sağlam inanç ve imana dayanması genel ilkedir; suçlu olduğu kesinleşmedikçe herkese suçsuz muâmelesi yapılacaktır.

8. Kimse bir başkasının evine dilediği şekilde ve izin almadan giremez.

9. Hem erkekler, hem de kadınlar karşılaştıklarında bakışlarını indirmeli ve birbirlerine bakmamalıdır.

10. Kadınlar evlerinin içinde bile başlarını ve göğüslerini örtmelidirler.

11. Kadınlar, hizmetçileri ve evlenmelerinin haram olduğu yakınlarının dışında kimseye karşı süs eşyalarını da takınmamalıdır.

12. Bekârlar genelde iffetsizliğin yayılmasında ön ayak olduklarından, köle ve câriyeler için bile evlenme teşvik edilmelidir.

13. Kölelik kurumu hoş görülmemekte ve köle sahipleri ve daha başkalarına mükâtebe kanunuyla özgürlüklerini kazanmaları için kölelere mâlî yardımda bulunmaları emredilmektedir.

14. İlk bakışta, câriyelerin fuhuş yapması yasaklanmaktadır; çünkü Araplarda fâhişelik yalnızca bu sınıfa özgüydü. Bu da fâhişeliğin yasaklanması demektir.

15. Hizmetçiler ve evin küçük çocukları dahil, ev hayatında gizlilik esastır ve kutsaldır. Çocuklar, izin almadan özellikle sabahları, öğleleri ve geceleri hiçbir erkek veya kadının özel odasına giremezler.

16. Yaşlı kadınlar evlerinde başörtülerini takmayabilirler; fakat süslerini göstermekten kaçınmalıdırlar. Hatta başörtülerini takmaları daha iyidir.

17. Kör, sakat, topal ve hasta olanlar, başkalarının evlerinden izinsiz yiyecek, herhangi bir şey alabilirler; çünkü bu, kabul edilir suçlardandır; hırsızlık ve kandırma sayılmaz.

18. Bütün bunlardan ayrı olarak, Müslümanların yemeklerini bir arada yiyerek karşılıklı ilişkileri geliştirmeleri çok iyidir. Çok yakın akrabalar ve samimî dostlar, resmî davete gerek olmaksızın birbirlerinin evlerinde yemek yiyebilirler. Gelecek herhangi bir fitne ve kötülüğü karşılamak için böylece aralarındaki ilişkilerde daha bir yakınlaşma, içtenlik ve sıcaklık doğar. Bu hüküm ve talimâtlarla birlikte, her Müslüman seçebilsin diye mü'minlerle münâfıkların açık nitelikleri de ortaya konmaktadır. Ayrıca, ümmet disipline edici ölçülerle daha bir güçlendirilmekte; bireyler birbirlerine daha bir yaklaştırılmakta ve böylece düşmanların fitne çıkarma heves ve cesaretleri kırılmaktadır.

Hepsinin üstünde, sûrede ortaya çıkan en açık görüntü, böylesi saçma ve utanmazlık örneği saldırıları izlemesi kaçınılmaz olan keskin ve yaralayıcı ifadelerin yer almayışıdır. Bu kışkırtma karşısında gazâba gelmek yerine, sûrenin dili birtakım yasa ve düzenlemeler getirci, yapıcı hükümler koyucu ve ümmetin eğitim ve öğretiminin gerektiği bir zamanda akılcı talimâtlar verici niteliktedir. Böylesi kışkırtıcı fitneleri nasıl soğukkanlılıkla ve akılcıca karşılamamız gerektiğini de öğretiyor bize. Aynı zamanda, Kur'an'ın Hz. Muhammed'in (s.a.) değil, tüm insanî durum ve şartları en yüksek düzeyden gözleyen ve hiçbir kişisel önyargı, duygu ve eğilim olmadan insanlığa yol gösteren bir Varlığın sözü olduğunun açık bir delilidir de bu. Eğer Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü olmuş olsaydı, bütün yumuşaklığına ve gönül yapıcılığına rağmen, içinde ufak tefek acılıklar da herhalde bulunurdu. Çünkü ne kadar soylu da olsa, bir insanın şerefine böyle alçakça saldırıldığında kızması, sadece insanî bir tavidir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ۞ سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ
 تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً
 جَلْدَةً وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
 وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْشَهِدَ عَذَابُهُمَا طَآئِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 (Bu,) indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sûredir; içinde umulur ki, öğüt alıp düşünürsünüz diye apaçık ayetler¹ indirdik.
- 2 Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.² Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız,³ onlara Allah'ın dini(ni uygulama) konusunda sizi bir acıma tutmasın; onlara uygulanan cezaya mü'minlerden bir grup da şahid bulunsun.⁴

AÇIKLAMA

1. Tüm bu cümlelerde vurgunun “Biz” üzerinde olması, bunu indirin başkası değil, ancak Allah olduğunu; bu nedenle bu hükümlerin, sıradan bir tebliğcinin sözü gibi hafife alınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, bütün bu hükümlerin, insanların hayat ve kaderlerini elinde tutan ve ölümden sonra bile kendisinden kurtulunması mümkün olmayan biri tarafından gönderildiğine dikkat çekilmektedir.

İkinci cümle, bu sûrede indirilen hükümlerin kabul etmek ve etmemekte serbest kalınan öğütler cinsinden olmadığını özellikle ifade ediyor. Bunlar, kesinlikle itâat edilmesi gereken farzlardır. “Eğer gerçekten mü'min ve müslümansanız, bunları uygulamak zorundasınız” deniyor.

Üçüncü cümle, bu sûrede gelen talimâtların herhangi bir kapalılıktan uzak olduğunu ve açık sözlerle ifade edildiğini belirtmektedir. Bu nedenle, “Anlamadık diyerek, onları uygulamazlık yapamazsınız” denmektedir.

Bu ayet, kendisini belirli hükümlerin izleyeceği kutsal mesaja bir giriş niteliğindedir. Girişin tonu, Allah'ın, Nûr Sûresi'nde indirdiği hükümlere verdiği önemin büyüklüğünü göstermektedir. Hükümler içeren başka hiçbir sûrenin girişi böylesine vurgulanmış ve yaptırımcı değildir.

2. Bu meselenin açıklanma gerektiren pek çok hukukî, ahlâkî ve tarihî yönleri vardır. Eğer bu yönler ayrıntılarıyla açıklanmazsa, günümüzün insanı buradaki ilâhî kanunu anlamakta güçlük çekecektir. Bu yüzden sorunu çeşitli yönleriyle tartışacağız:

1) Zinânın herkesçe bilinen genel anlamı, “aralarında karı-koca ilişkisi olmayan erkekle kadın arasındaki cinsel ilişkidir.” İnsanlık tarihinin en eski günlerinden bugüne değin bu fiilin ahlâkî açıdan kötü, dinî açıdan günah ve sosyal açıdan şerli ve kabul edilmez olduğu konusunda tüm sosyal sistemler görüş birliği halindedir. Bu hususta, akıl ve mantıklarının şehvetlerine uydurmuş veya yolsuz düşüncelerini “orijinal” yaklaşımlarıyla felsefî kulma çabasında görünen sapmış bireylerin dışında, hiçbir aykırı ses de çıkmamıştır. Bu konudaki evrensel görüş birliği, insan fıtratının zinâdan nefret ettiği gerçeğine bağlıdır. Gerçekten, insan soyunun ve medeniyetin geleceği, karı-koca ilişkisinin, sosyal hayatta bütünüyle tanınmış olmakla kalmayıp, sosyal yapının da garanti ettiği kalıcı ve kırılmaz bir sadâkat bağına dayanmasına bağlıdır. Bu olmadan, insan türü varlığını sürdüremez. Çünkü çocuk, yaşaması ve gelişmesi için yıllarca sürecek bir bakıma ve şefkate muhtaçtır. Kadın, çocuğunun doğum nedeni olan erkeğin işbirliği olmadan bu yükü tek başına taşıyamaz. Aynı şekilde, insan medeniyeti de bir erkek ve bir kadının birlikte geçen hayatının; bir ev kurup, bir aile oluşturup, aileler arasında ilişkilere ve bağlantılara girmelerinin ürünüdür. Eğer erkekler ve kadınlar bu temel gerçeği, yani bir ev ve aile kurmayı göz ardı ederler ve yalnızca zevk ve şehvetlerinin doyumunu için serbestçe bir araya gelecek olurlarsa, insan toplumunun yapısı bütünüyle çöker. Böyle bir durumda, gerçekten insan medeniyeti ve kültürünün üzerine oturduğu temeller yıkılacak ve sosyal hayat kavramının tüm ana ögesi kaybolacaktır. İşte bu nedenlerle ki, erkeklerle kadınların orada kabul edilmiş ve değişmez sadâkat bağları olmadan serbestçe bir arada yaşamaları insan fıtratına bütünüyle iğrenç gelen bir şeydir ve yine bu nedenledir ki zinâ, her çağda ahlâkî bir kötülük ve dinî terminolojide ağır bir günah sayılmıştır. Dolayısıyla, her çağda sosyal sistemler evlilik kurumunu kabul etmiş ve benimsenen önlemlerin şekli ise farklı sosyal, kültürel ve dinî sistemlere göre değişiklik göstermiştir. Bu farklılık, zinânın korkunç etkilerinin çeşitli derecelerde kav-

ranmasının sonucudur; bazı toplumlar onu diğerlerinden daha iğrenç görürken, bazıları onu açıkça ele alıp düşünmüş, daha bazıları ise diğer sorunlarla karıştırmışlardır.

2) Her ne kadar zinâ her zaman çirkin bir şey olarak görülmüşse de, yasal açıdan ceza gerektirici bir suç olup olmadığı noktasında farklı farklı görüşler ortaya çıkmış ve İslâm bu açıdan diğer din ve hukuk sistemlerinden ayrılmıştır. İnsan fıtratına yakın olan sosyal sistemler, erkekle kadın arasındaki gayri meşrû ilişkiyi ciddi bir suç saymış ve karşılığında ağır cezalar öngörmüşlerdir. Fakat ahlâkî ölçülerde bozulmalarla birlikte bu ahlâkîlik gittikçe zayıflamış ve bu suça karşı çok daha hoşgörülü bir tutum takınılmıştır.

Bu bağlamda ilk yaygın sapma, evli erkek ve kadınların, bekâr erkek ve kadınlar arasındaki yasa dışı ilişkinin birbirinden ayrılmasıdır. Ancak ilki ceza gerektirici bir suç olarak değerlendirilirken, ikincisi basit bir suç olarak ele alınmıştır.

Çeşitli hukuk sistemleri zinâyı, “(ister evli ister bekâr olsun) bir erkekle herhangi bir kişinin karısı olmayan bir kadın arasındaki cinsel ilişkidir” şeklinde tanımlar. Bu tanım, erkekten çok kadının durumunu dikkate alır. Eğer bir kadın kocasızsa, onunla yapılacak yasa dışı ilişki, erkek evli olsun olmasın zinânın kapsamına girer. Eski Mısır, Babil, Asur ve Hind yasaları bu suça çok hafif cezalar vermiş ve aynısı Yunanlılarla Romalılar tarafından benimsenerek, daha sonra da bu konudaki Yahudi görüşünü etkilemiştir. Kitâb-ı Mukaddes’te bu suç karşılığında yalnızca para cezası öngörülür. Bu konudaki ilgili hüküm şöyledir:

“Ve eğer bir adam nişanlı olmayan bir kızı aldatır ve onunla yatarsa, kendi karısı olmak üzere mutlaka onun için ağırlık verecektir. Eğer babası, ona kızı hiç vermek istemezse, bâkirelere verilen ağırlığa göre para verilecektir.” (Çıkış, 22: 16-17).

Aynı hüküm farklı kelimelerle Tesniye’de de tekrarlanır:

“Eğer bir adam, kız olan nişanlanmamış genç bir kadın bulursa ve tutup onunla yatarsa ve onlar bulunurlarsa, o zaman onunla yatmış olan adam, genç kadının babasına elli miskal gümüş verecektir ve kadın onun karısı olacaktır; çünkü onu alçaltmıştır.” (Tesniye, 22: 28-29).

Yahudi hukukuna göre, eğer bir hahamın kızı ahlâksızlık yaparsa yakılarak cezalandırılır ve ahlâksızlığında kendisine ortak olduğu belirtilen erkek de boğulur. (*Every man’s Talmud*, sh: 319-320.)

Bu anlayışın Hindu anlayışıyla yakınlık derecesini görmek için, onu Manu yasalarıyla karşılaştırmaya değer. Manu’ya göre, “Kendi kastın-

dan evlenmemiş bir kızla ve kızın rızasıyla yasa dışı ilişkide bulunan herhangi bir kişi, cezalandırılmayı hak etmiş değildir. Eğer kızın babası isterse, ona belli bir karşılık vermek ve kızla evlenmek zorundadır. Fakat eğer kız daha üst bir kasta ve erkek de daha aşağı bir kasta mensubsa, bu durumda kız babasının evinden çıkarılır ve erkeğin kolları ve bacakları kesilir.” (Adhiai, 8; Aşlok, 365-366). Eğer kız bir Brahman’sa, erkeğe verilecek ceza diri diri yakmaya çevrilebilir. (Aşlok, 377.)

Bütün bu hukuk sistemlerinde ancak evli bir kadınla girişilecek gayri meşrû ilişki yegâne hakikî ve büyük bir suçtu. Bunu bir suç olarak addetmekteki karar kılıcı unsur, kadınla erkek arasındaki gayri meşrû ilişki olmayıp, bir çocuğun, babası olmayan bir erkek tarafından yetiştirilmesinin doğuracağı alışılmamış durum olsa gerektir. Bu bakımdan, bunu bir suç ve erkekle kadını suçlu saymaktaki gerçek etken bizzat zinâ olayı değil, soyların karışması tehlikesi ve birinin çocuğunu başkası pahasına yetiştirme sorunuyla, bu çocuğun erkeğin malına mirasçı olma ihtimalidir.

Mısır hukukunda erkek sopayla şiddetle dövülür, kadınınsa burnu kesilirdi. Benzer cezalar Babil, Asur ve İran’da da vardı. Hindularda kadın parçalanmak üzere köpeklere atılır, erkek ise diri diri yanması için çevresinde ateş yanan kızgın bir demir yatağa konurdu. Yunan ve Roma hukukunda önceleri, karısı zinâ eden erkeğe karısını öldürme hakkı tanınıyordu. Erkek ayrıca para da isteyebilirdi. İ.Ö. I. yüzyılda Augustus Sezar, erkeğin malının yarısının elinden alınması ve kendisinin de sürgün edilmesi hükmünü getirdi. Kadının ise çeyizinin yarısı alınıyor, mallarının üçte biri istimlâk ediliyordu; ayrıca kadın, ülkenin uzak bir bölgesine gönderiliyordu. Konstantin bu konumu değiştirdi ve hem erkek, hem de kadın için ölüm cezası getirdi. Leo ve Marsion dönemlerinde, bu ceza ömür boyu hapis cezasına dönüştürüldü. Jüstinyen, daha sonra kamçıyla dövülüp bir manastıra gönderilmesini; kocaya ise, isterse onu iki yıl içinde manastırdan çıkarma hakkı tanınmasını; aksi halde kadının manastırda ölünceye dek kalmasını emretti.

Yahudi hukukunda, evli bir kadınla yasa dışı ilişkide bulunmanın hükümleri şu şekillerdeydi:

“Ve her kim bir kadına yaklaşırsa ve o kadın câriye ise, bir kocaya nişanlı ise ve fidyesi verilmemiş yahut âzâd edilmemişse cezalandırılacaklardır; öldürülmeyecekler, çünkü kadın azadlı değildi.” (Levililer: 19-20).

“Ve başka birinin karısı ile zinâ eden, komşusunun karısı ile zinâ eden adam, hem o, hem kadın mutlaka öldürülecektir.” (Levililer, 20: 10).

“Eğer bir adam, başka bir adamın karısı olan bir kadınla yatarken bulunursa, o zaman kadınla yatan adam ve kadın onların ikisi de öleceklerdir ve kötülüğü İsrâîl’den kaldıracaksın.” (Tesniye, 22: 22).

“Eğer kız olan bir genç kadın, bir adama nişanlı(*) ise ve bir adam onu şehirde bulup onunla yatarsa, o zaman onların ikisini de o şehrin kapısına çıkaracaksınız ve onları şehirde olduğu halde bağırmadığı için kadını ve komşusunun karısını alçalttığı için erkeği taşla taşılayacaksınız ve ölecekler ve kötülüğü aranızdan kaldıracaksınız. Fakat adam nişanlı genç kadını kırdı bulursa ve onu yakalayıp kendisiyle yatarsa, o zaman yalnız onunla yatmış olan adam ölecektir. Fakat genç kadına bir şey yapmayacaksınız; genç kadında ölüme müstehak suç yoktur; çünkü bir adam komşusuna karşı nasıl kalkar ve onu öldürürse, bu şey de öyledir.” (Tesniye, 22: 23-26)

Bununla birlikte, Hz. İsa’nın gelişinden uzun zaman önce Yahudi hukukçu ve bilginleri, zenginler ve yoksullar bu kanunların uygulanmasını bırakmış durumdaydılar. Ahdi Atik’te yazılı da olsa, ilâhî bir hüküm olarak da görölse, kimse bunu uygulama eğilimi göstermemiştir. Tüm Yahudi tarihinde bu hükmün uygulandığını gösteren tek bir olay yoktu. Hz. İsa risâlet görevine başlayıp da halkı ölümsüz gerçeğe çağırmaya koyulunca, akıntıyı durdurmanın hiçbir yolu olmadığını gören Yahudi bilginleri, Hz. İsa’ya zinâ suçlusu bir kadını getirerek, durumu bir karara bağlamasını istediler (Yuhanna, 8: 1-11). Amaçları Hz. İsa’yı bir çıkmaza sokmak ve tahrik edip utandırmaktı. Eğer taşlamaktan başka bir ceza verme eğilimi gösterirse, “Dünyevî endişelerle ilâhî yasayı değiştiren tuhaf bir peygamber var burada” diyerek Hz. İsa’yı yereceklerdi. Yok, taşlama cezası verecek olsa, bu kez de hem onu Roma hukukuyla doğrudan bir çatışmanın içine sokmuş olacaklar ve hem de bunu fırsat bilip halka dönerek, “Bakın, bakın! Sizi Tevrat’ın tüm sertlikleriyle karşı karşıya bırakan bir peygambere inanacak mısınız?” diyeceklerdi. Fakat Hz. İsa, tek bir cümleyle tabloyu tersine çevirdi ve şöyle dedi: “İçinizde kimin günahı yoksa, kadına ilk taşı o atsın.” Bunun üzerine bilginler utanç içinde birer birer çekip gittiler ve Yahudi bilginlerinin ahlâkî çöküntüsü bütünüyle açığa çıktı. Kadın yalnız kalınca Hz. İsa kendisini uyardı ve tevbe ettirip serbest bıraktı. Hz. İsa’nın bu davranışının nedeni, kendisinin davayı karara bağlayacak herhangi bir mahkemenin yargıcı olmayışı, kadın

(*) Metinlerde geçen “nişanlılıktan kasıt”, nikahlı henüz gerdeğe girmemiş olmasıdır (Tesniye, 22: 23-36)

aleyhinde herhangi bir delilin getirilmemiş olması ve İlahî Kanunu uygulayacak bir hükûmetin bulunmayışdır.

Bu olayı ve Hz. İsa'nın değişik durumlar üzerine söylediği birtakım yoruma muhtaç sözlerini temel alan Hristiyanlar, zinâ suçu hakkında bütünüyle yanlış bir anlayışa vardılar. Onlara göre, bekâr bir erkekle bekâr bir kadın arasındaki yasa dışı ilişki günah olmaya günahdır; ama ceza gerektirici bir suç değildir. Ama erkek veya kadından biri veya her ikisi de evliyse, o zaman zinâ suçu ortaya çıkar. Bu da, yasa dışı ilişkinin kendinden çok, mihrapta papazın önünde edilen sadâkat yeminini bozmuş olmaktan dolayıdır. Bununla birlikte kadına, zinâ etmiş olan kocasını mahkemeye verip sadâkat yeminini çiğnediğinden dolayı boşanma isteme hakkı tanınmanın dışında, bu suç için öngörülmüş bir ceza da yoktur. Öte yandan, zinâ eden kadının kocası da karısından boşanma iste miyle dava açabilir ve ayrıca karısıyla yasa dışı ilişkide bulunan adamdan tazminat isteyebilirdi. Hristiyan hukukunun zinâyâ verdiği ceza budur. İşin daha tuhafı, bu cezanın iki uçlu bir kılıç oluşudur. Çünkü sadâkatsizliğini kanıtlayarak kocasından boşanmaya hak kazanan ve böylece ondan kurtulan bir kadın, Hristiyan hukukuna göre bir daha evlenemez.

Aynı şekilde, sadâkatsizliğinden dolayı karısını mahkemeye vererek boşanan erkek de bir daha evlenemez. Bir Hristiyan mahkemesinde birbirlerini sadâkatsizlikle suçlayan erkek ve kadının her ikisi de, hayatlarının geri kalan kısmında birbirlerini yeniden evlenme hakkından yoksun bırakırlar.

Çeşitli ülkelerde Müslümanlar tarafından benimsenen bu konudaki modern Batı yasaları da bu anlayışın ürünüdür. Bu yasalara göre, zinâ belki kötü bir şeydir, bir ahlâksızlıktır ve günahdır; fakat bir suç değildir. Yasa dışı ilişki, ancak karşı tarafın rızası olmadan yapılırsa bir suç olur. Evli bir erkeğin zinâ etmesi durumunda, isterse karısı şikâyetçi olur, bunu kanıtlar ve boşanır. Aynı şekilde, zinâ eden bir kadının kocası da, karısından boşanmak için zinâ ettiği adama dava açabilir.

3) İslâm hukuku, tüm yukarıdaki anlayışların tersine zinâyı ceza gerektirir bir suç olarak görür ve bunun evli bir kişi tarafından işlenmesi suçu daha da artırır. Bu ne erkekle kadın arasındaki sadâkat yemininin çiğnenmesinden, ne de evlilik hak ve ödevlerini yerine getirmemektendir. Cinsel arzuları gidermede meşrû yol varken, gayri meşrû bir yola başvurulduğundan böyledir bu. İslâm hukuku, zinâyâ, serbest bırakıldığına hem insan soyunun, hem de insan medeniyetinin köküne balta vuracak bir eylem gözüyle bakar. İnsan türünün korunması ve insan mede-

niyetinin istikrarının bozulmaması için erkek-kadın ilişkileri yalnızca meşrû ve güvenilir araçlarla düzenlenmelidir. Ve cinslerin birbiriyle serbestçe karışımı için fırsat ve imkân verilirse, böyle bir ortamda cinsel arzularını serbestçe doyurma fırsatı bulacak bir kadın veya erkekten aile hayatının ağır sorumluluklarına katlanması beklenemeyeceğinden, bu ilişkiyi kayıt altına almak mümkün olmaz. Çünkü bu durumda konacak kayıtlar, herkes biletsiz yolculuk yapabilirken, bir tren yolculuğu için bilet almak gibi anlamsızlaşacaktır. Ancak biletsiz yolculuk yapmak suç sayıldığı zaman bilet almak gerekli hale gelir. Bilet almaya mâlî imkânları elvermediği için biletsiz yolculuk yapan bir kimse bilei bu durumda yine belli ölçüde suçludur. Ama zengin birisi bu yola başvuracak olursa, onun suçu çok daha ağır olacaktır.

4) İslâm, zinâ belâsından insanlığı kurtarmak için yalnızca ceza kanunlarına güvenmez. Geniş düzeyde yapıcı, düzeltici ve önleyici tedbirler de alır. Cezaya ancak son çare olarak bakar. İslâm, kişiler zinâ etsin, ben de durmadan sopa atayım heveslisi değildir. Gerçek amacı, bu suçun hiç işlenmemesini ve karşılığındaki ağır cezaya kimsenin maruz kalmamasını sağlamaktır. Bu amaçla her şeyden önce kişiyi arıtır, temizler, kalbine her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Allah'ın korkusunu yerleştirir. Yaptıklarından ölümle bile kurtulamayıp, âhirette hesap vereceği duygusuyla donatır onu. Önce gerçek bir iman ve sonra da İllâhî Kanuna itâat zorunluluğunu iliklerine kadar yerleştirir. Sonra da, zinâ ve iffetsizliğin, Allah'ın sert bir biçimde cezalandıracağı çirkin ve ağır suçlardan olduğunu tekrar tekrar ifade eder. Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde görürüz bunu.

İslâm bunlarla da yetinmez; evlilik için tüm kolaylıkları sağlar. Tek bir kadınla yetinemeyenler için dört kadına kadar evlenme izni verir. Eğer karı ve koca, güleryüz tatlı dille geçinemiyorlarsa, boşanma için gerekli kolaylık ve imkânlar (talak ve hula') hazırlanmıştır. Eşler arasındaki anlaşmazlık durumunda, her iki taraftan aile mensublarının araya girmesiyle uzlaşma; o da mümkün olmazsa, boşanıp yeniden evlenme çareleri her zaman vardır. Bütün bunlar, Bakara, Nisâ ve Talak sûrelerinde açıklanmıştır. Bu sûrede de bekâr kalmak doğru görülmemiş ve bekârların evlendirilmesi, hatta köle ve câriyelerin bile bekâr bırakılmaması için açık bir hüküm konmuştur. Sonra İslâm, insanı zinâyâ götürecek tüm yolları kapamıştır. Zina cezasının konmasından bir yıl önce kadınlara örtünmeleri ve evlerinden dışarı çıktıklarında başörtülerini indirmeleri emrolunmuştur (Bkz. Ahzâb Sûresi). Hz. Peygamber'in (s.a.) her Müslüman aile için model olan hanımlarına, edeb ve vakarlarıyla evlerinde kalmaları,

güzellik ve süslerini sergilememeleri buyurulmuştur. Bunun da ötesinde, erkeklerle konuşmaları gerektiğinde perde arkasından konuşmaları hüküm getirilmiştir. Câhiliye çağıının iffetsiz kadınlarını değil de, Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarını ve kızlarını fazilet örnekleri olarak gören tüm mü'min kadınlar için modeldi bu. Aynı şekilde, zinânın cezası konmadan önce erkek ve kadınların serbestçe bir arada bulunmaları yerilmiş ve kadınların makyaj ve zinetleriyle dışarı çıkmaları yasaklanmıştı.

Ancak bütün bu tedbirlerden sonra zinânın ceza gerektirici bir suç olduğu ilan edilmiş ve iffetsizliği her ne şekilde olursa olsun yaymak da yasaklanmıştır. Yine, fuhuş da resmen yasaklar arasına girmiş ve gerek erkek, gerekse kadın herkesi zinâyla suçlayıp delilsiz bunu yaymak karşılığında sert bir ceza konmuştur. Sınırsız göz ziyafetlerinin şehvete ve gayri meşrû aşklara kapı açmaması için erkeklere bakışlarına hâkim olmaları emredilmiştir. Aynı şekilde, kadınlara da mahrem olan ve olmayan yakınlar⁽¹⁾ arasında ayırım yapmaları emri getirilmiştir. Bütün bunlar, zinâ için öngörülen cezanın yalnızca bir parçasını oluşturduğu bütün bir yapının anlaşılması için yeterlidir sanırım. Bu ceza da, bireyi ve toplumu ıslâh için getirilen bütün bu hükümlerden ve önlemlerden sonra, cinsel arzularını doyurmak için gayri meşrû yollara başvurmakta direten düzelmesi imkânsız kişiler içindir. Elbette böyleleri kırbaçlanmayı hak etmişlerdir. Kötü birine verilen ceza, aynı eğilimi taşıyanlar için psikolojik bir caydırıcı etkidir. Bu ceza, yalnızca suçluya verilen bir ceza değil, aynı zamanda, İslâm toplumunda sefâhete yer olmadığının ve kimsenin sınırsız bir zevk ve sefâ hayatı yaşayamayacağını açık bir ilanıdır da. İslâmî ıslâh planını bu açıdan değerlendirebilen bir kişi, bu yasanın tek bir parçasından bile vazgeçilemeyeceğini kavrayacaktır. Ancak bu ilâhî kanunu anlayamayan bencil bir reformist onu değiştirmeyi düşünebilir veya Allah'ın öngördüğü sosyal düzenin hedefini bile bile değiştirmek isteyen fitneci ve şerli bir kimse onu kaldırmaya girişebilir.

5) Zinânın, hicrî 3. yılda kötü bir hareket olduğu ilan edildi. Fakat o zaman daha henüz inzibat ve mahkemeler yasal işlemleri başlatacak düzeyde olmadıklarından, kanunî bir suç değildi; yalnızca aile kurumuna karşı işlenmiş sosyal bir suç olarak görülüyordu. Bu yüzden, aile üyeleri suçluyu cezalandırabiliyorlardı. O zamanki hüküm, eğer dört kişi bir erkekle kadını zinâ ederken görürlerse, her ikisinin de dövülmesi ve ayrı-

(1) Mahrem yakınlar; baba, kız, amca, yeğen, hala ve teyze gibi İslâm hukukunda kendileriyle evlenilmesi yasak olan kişilerdir. Mahrem olmayanlar ise; amca, dayı, hala, teyze çocukları gibi evlenilmesi yasak olmayan yakınlardır.

ca kadının evde hapsedilmesi şeklindeydi. Fakat, bu hükmün ileride verilecek emirlere kadar geçerli olacağı ve gerçek yasanın daha yeni konaacağı da ima edilmişti (Bkz. Nisâ: 15). Aradan iki veya üç yıl geçtikten sonra, bu sûredeki hüküm inerek, önceki hükmün geçerliliğini kaldırdı ve zinânın ağır cezası gerektirici bir suç olduğunu ilan etti. Bu ceza artık İslâm devleti tarafından uygulanabilecekti.

6) Bu ayette (2. ayet) öngörülen ceza, bekârlar arasındaki cinsel ilişki içindir; İslâm hukukunda çok daha ağır bir suç olan evlilik sonrası yasa dışı ilişkileri kapsamaz. Bu durumda, yani buradaki cezanın bekârlar için olduğuna Nisâ: 15 ve 25'te işaret edilmektedir:

“Kadınlarınızdan bir iffetsizlik (fuhuş) yapanlar üzerine içinizden dört şahid tutun. Eğer şahidlikte bulunurlarsa, o (kadın)ları ölüm kendilerini alıp götürünceye veya Allah kendileri için bir yol kılincaya kadar evlerde tutun.” (Nisâ: 15)

“İçinizden kimin mü'mine-muhsana (asil ve iffetli) kadınları nikâhlamaya gücü yetmezse, elleriniz altında bulunan mü'mine câriyelerinizden (alsın). Allah imanınızı daha iyi bilir. Kiminiz kimin(iz)dendir; o halde iffetlerini koruyan, fuhuşta bulunmayan ve gizli dostlar tutmayan namuslu kadınlar olmak üzere, sahiplerinin izniyle onları nikâhlayın ve ma'ruf üzere ücretlerini verin. Böylece muhsana olduklarında eğer bir iffetsizlik yaparlarsa, üzerlerine asil ve iffetli kadınlar için olan cezanın yarısı vardır.” (Nisâ: 25).

Ayet: 15, ortaya koyduğu hükme göre hapsedilmiş “zâniye” kadınlar için Allah'ın bir yol açacağı ümidini getiriyordu. İşte bu sûrenin 2. âyeti, Nisâ 15'de verilen sözü yerine getirmiş oldu. Sonra, Nisâ 25'te zinâ eden evli câriye hakkındaki hüküm açıklandı. Muhsanât kelimesi, aynı âyette aynı bağlamda iki kez kullanılmakta ve her iki yerde de ayrı anlamı ifade ettiği belli olmaktadır. Şimdi, cümleye yeniden bakalım. “İçinizden kimin muhsanâtı nikâhlamaya gücü yetmezse...” Açıktır ki, burada *muhsanât*'tan kasıt evli kadın değildir; asil (hür) olan, bekâr kadından söz edilmektedir burada. Sonra ayetin sonunda, bir câriye evlendikten sonra zinâ edecek olursa, hür bekâr kadına verilen cezanın yarısıyla cezalandırılması emredilmektedir. Bu cümlede kullanılan *muhsanât*'ın ilk cümlede kullanılanla aynı anlama geldiği, yani hür bir ailenin koruyuculuğu altındaki bekâr kadını ifade ettiği açıktır. Böylece, Nisâ Sûresi'ndeki bu iki ayetten; Nûr Sûresi 2. ayetindeki hükmün, Nisâ 15'te verilen sözü yerine getirdiği ve bunun da bekâr erkek ve bekâr kadın arasındaki cinsel ilişkinin cezasını ortaya koyduğu sonucu çıkmaktadır (Ayrıca bkz. Nisâ an: 46).

7) Kur'ân, evlilik sonrası zinâ cezasından söz etmez; bunu belirleyen sünnet olmuştur. Çok sayıda sahih hadislerden öğrendiğimize göre, Hz. Peygamber bunun için "recm (taşlayarak öldürme)" cezasını sadece ifade etmekle kalmamış; birçok kereler bizzat kendisi uygulamıştır. Sonra, ardından gelen halifeleri de hilâfetleri süresince bunu uygulamakla kalmamışlar, cezanın bu şekilde olduğunu defalarca belirtmişlerdir. Sahâbeler ve onları izleyen (tâbiûn) bu noktada öylesine bir görüş birliği içindeydiler ki, bu dönemde bu yasanın sıhhatinden kuşku ifade eden tek bir ses çıkmamıştır. Bunu doğrulayan çok sayıda sağlam ve kesintisiz aktarılagelen deliller olduğu için, her çağda ve her ülkede tüm fakihler bu konuda sünnetin öngördüğü cezanın "recm" olduğu üzerinde birleşmişlerdir. Tüm İslâm tarihinde, bu cezanın Hz. Peygamber (s.a.) tarafından konduğu konusunda genel delillerin zayıflığından değil de, bunu "Kur'ân'a karşı" saydıkları için reddeden Hâricîlerle bir kısım Mu'tezilîler dışında kimse "recm"i inkâr yoluna gidememiştir. Hâricîlerle bir kısım Mu'tezilî'nin reddi de Kur'ân'ı anlayışlarındaki eksiklikten kaynaklanıyordu. "الزانی والزانية" kelimelerini genel anlamda kullanmakla, Kur'ân'ın zinâ cezası olarak yüz değnek vurulmasını öngördüğünü ileri sürüyorlardı. O halde, Kur'ân'da öngörülen zinâ cezası yalnızca buydu. Onlara göre ve zinâ suçu işlemiş evli kişiler için farklı bir ceza koymak, İlâhî Yasa'ya aykırı olurdu. Fakat, Kur'ân ayetlerinin Hz. Peygamber (s.a.) tarafından yapılan tefsirinin hukuk alanında, tefsirin Hz. Peygamber'den geldiği kesin olduğu sürece, Kur'ân gibi aynı ağırlık ve yetkiye sahip olduğunu unutuyorlardı onlar.

Kur'ân bir başka yerinde, yine genel anlamda "السارق والسارقة" kelimelerini kullanır ve erkek olsun kadın olsun, her hırsızın elinin kesilmesi cezasını öngörür. Şimdi, Hz. Peygamber'den sahih olarak gelen sınırlamaları (takyd-tahsis) bir tarafa koyup bu hükmü kelime anlamıyla değerlendirecek olursak, bu durumda iğne veya bir erik çalan kadın-erkek herkesin hırsız sayılması ve ellerinin omuzdan kesilmesi gerektiği sonucuna varırız. Öte yandan, bir milyon lira çalmış olan bir hırsız tutuklandığında düzeldiğini ve tevbe ettiğini söylerse, (hemen hırsızlığın cezasını ortaya koyan ve ayetten sonra gelen) "Kim zulmünden sonra tevbe eder ve kendini düzeltirse, muhakkak Allah tevbesini kabul eder" (Mâide: 39) ayeti gereği serbest bırakılacaktır.

Yine, Kur'ân yalnızca süt-anne ve süt-kızkardeşlerle evlenmeyi yasaklar. Bu durumda, bizim Hâricî ve birtakım Mu'tezilîlere göre böyle bir yasak süt-kıza uygulanmayacaktır. Kur'ân aynı zamanda ve bir arada

iki kız kardeşi nikâh altında bulundurmamayı yasaklar; öyleyse, bir kadınla hala veya teyzesini aynı anda nikâh altında tutmak, Kur'ân'ın hükmünü çiğnemek sayılmamalıdır. Yine, Kur'ân yalnızca üvey babasının evinde beslenip büyütülmüş üvey kızla evlenmeye izin vermez; bu durumda sözünü ettiğimiz akıl yürütmeye göre, her ne durumda olursa olsun üvey kızla evlenmeyi mutlak anlamda yasaklamak Kur'ân'a aykırı olacaktır.

Aynı şekilde Kur'ân, kişi yolculuktayken ve ödünç (borç) belgelerini hazırlayacak kimse yokken ipoteye izin verir; buna göre, eğer kişi evindeyse ve yazacak kimse de varsa, o zaman ipotek Kur'ân dışı sayılacaktır. Sonra, Kur'ân genel anlamda, "Her alışveriş yaptığınızda şahid bulunurun" diye emreder; bu durumda, Hâricî ve Mu'tezilî düşünceye göre, pazar yerlerinde yapılan tüm şahidsiz alışverişler gayri meşrû sayılacaktır.

Bu birkaç örnek, recm cezasını Kur'ân'a aykırı bulanların akıl yürütmelerindeki yanlışlığı kanıtlamaya yeterlidir. Kimse, Hz. Peygamber'in İslâm hukuk sistemindeki yetki ve rolünü inkâr edemez. İlâhî hükümlerin amaç ve hedefini, işleme biçimini ve hangi durumlarda uygulanıp, hangi durumlarda bir başka hükmün geçerli olacağını yalnızca o açıklayabilir. Hz. Peygamber'in bu mevki ve yetkisini inkâr etmek, yalnızca İslâm'ın ilkelerine karşı olmakla kalmaz, aynı zamanda uygulamada da sayısız karışıklıklar doğurur.

8) Zinânın yasal tanımıyla ilgili olarak fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefîlere göre, zinâ bir erkeğin karısı veya câriyesi olmayan bir kadınla, bu kadının karısı veya câriyesi olduğu şeklinde yanlış bir tanımada bulunduğu dair geçerli bir neden bulunmaksızın önden yaptığı cinsel ilişkidir. Bu tanıma göre, bir kadınla arkadan yapılan ilişki, eşcinsel ilişkiler ve hayvanlarla doyuma ulaşma zinâ kapsamına girmemektedir. Burada zinâ yalnızca, ortada meşrû bir hak ve şüphe olmaksızın bir kadınla önden yapılan ilişkinin adı olmaktadır. Şâfi'îlere göre zinâ, yasaklanmış olmakla birlikte, çok doğal bir eylem olarak erkeğin cinsel organının kadının cinsel yerine girmesidir. Mâlikîlere göre, ortada meşrû bir hak ve meşrûluğu konusunda bir şüphe olmaksızın, erkeğin cinsel organının kadının ön cinsel organına girmesidir. Bir kadın veya erkekle arkadan cinsel ilişkide bulunma da zinâ kapsamının içindedir. Son iki tanıma göre, eşcinsellik de zinâ sayılmaktadır. Bu tanımların hepsinin de, zinânın genel anlamından çıkarıldığı açıktır. Kur'ân, kelimeleri her zaman genel anlamlarıyla ve bir kelimeyi kavramlaştırmadıkça her zamanki kullanımı içinde ele alır. Kelimeyi kavramlaştırdığında ise, onun özel anlamı açıkça belirtilir. Zinâ kelimesinin geçtiği yerde, onun herhangi bir farklı anlam-

da kullanıldığına dair en küçük bir işaret yoktur. Bu nedenle zinâ, bir kadınla tabii yoldan yapılan gayri meşrû ilişkiyle sınırlı kalmakta ve diğer cinsel ilişki şekillerini kapsamına almamaktadır. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashâbı arasında eşcinselliğin cezası konusunda görüş ayrılıkları bulunduğu da çok iyi bilinen bir vâkiadır. İslâmî terminolojide eşcinsellik zinâ sayılsaydı, böyle bir görüş ayrılığı ortaya çıkmazdı.

9) Erkek cinsel organının sünnet mahallinin kadının cinsel organına girmesi, zinâ cezası için yeterli yasal delildir. Girmenin veya cinsel ilişkinin tam olması gerekli değildir. Öte yandan, erkek cinsel organının sünnet mahalli girmemişse, çiftlerin aynı yatakta yatması veya birbirlerini okşamaları ya da bir arada çıplak bulunmaları, onları zinâyla suçlamayı gerektirmez; o kadar ki İslâm hukuku, çiftleri zinâ yapıp yapmadıkları konusunda tıbbî bir muayeneden geçirme ve sonra da yasa gereği cezalandırma yoluna da gitmez. Zinâ dışındaki bu kötü durumlarda yakalananlar suçludurlar ve suçun niteliğine göre cezalandırılırlar. Cezanın niteliğini tesbit edecek olan yetkili makam ya bir mahkemedir, ya da İslâm devletinin yasama meclisidir. Eğer sopa cezası verilirse, şu hadis gereği on kamçıyı aşamaz: "Allah'ın had cezası koyduğu suçlar dışında, suç işleyenlere on kamçıdan fazlası vurulmaz." (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd). Bununla birlikte, suçu işlerken yakalanmayıp da, kendisi itirafta bulunan kimseye yalnızca tevbe etmesi için uyarıda bulunulur. Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen bir hadise göre, bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek, "Şehir dışında bir kadınla cinsel ilişkiden başka her şeyi yaptım. Şimdi bana uygun gördüğün cezayı verebilirsin" der. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Allah'ın gizlediğini sen de gizleseydin ya" karşılığında bulunur. Hz. Peygamber (s.a.) bir şey söylemez ve adam çeker gider. Sonra onu geri çağırır ve kendisine şu ayeti okur: "Gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın saatlerinde namaz kıl; muhakkak iyilikler kötülükleri giderir." (Hûd: 114). Bunun üzerine bir adam sorar: "Bu hüküm yalnızca onunla mı ilgili?" Hz. Peygamber'in (s.a.) cevabı şöyle olur: "Hayır, herkes için." (Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî).

Bu kadar da değil! İslâm hukuku, bir kişinin suçunun ne olduğunu belirtmeden itirafta bulunması durumunda, suçun ne olduğunu da araştırmaya izin vermez. Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek, "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben had cezası hak ettim, bana cezayı uygula." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona hak ettiği cezanın ne olduğunu sormadı. Adam namazı kılıp tekrar gelerek, "Ben suçluyum, lütfen beni cezalandır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.), "Sen bizimle birlikte namaz kılmadın

mi?” diye sordu. Adam “Evet” cevabını verince, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular: “Öyleyse, Allah da günahını affetti.” (Buhârî, Müslim, Ahmed.)

10) Bir kişinin yalnızca zinâ suçunu işlemiş olması, onu zinâ suçlusu saymak için yeterli değildir. Bu konuda yerine getirilmesi gereken birtakım şartlar vardır. Bu şartlar, evli olmayan kişilerle evli olanlar için farklıdır. Evli olmayan kişilerin zinâ yapması durumunda, suçlunun zinâ yapacak çağda olması ve aklının yerinde bulunması zorunludur. Bir çocuk veya deli zinâ yaparsa, gerekli cezayı görmez. Evlilerin zinâ yapması durumunda da birtakım şartlar daha söz konusudur. Şöyle ki:

a. Suçlunun köle değil de hür olduğu hakkında görüş birliği bulunmalıdır. Bizzat Kur'ân, zinâ suçlusu bir kölenin recm edilmeyeceğini belirtmiştir. Daha önce de açıklandığı gibi, bir câriye evlendikten sonra zinâ yaparsa, hür bekâr kadın için öngörülen cezanın yarısıyla cezalandırılır. Fakihler, köleye de aynı cezanın verileceğinde görüş birliği içindedirler.

b. Suçlu yasal yollarla evlenmiş olmalıdır. Bu şart üzerinde de tüm fakihler görüş birliği halindedirler. Buna göre, bir câriyeyle cinsel ilişkide bulunan veya yasal yollarla evlenmemiş bulunan bir erkek evli sayılmayacak ve recm edilmeyerek kırbaçlanma cezasıyla cezalandırılacaktır.

c. Böyle bir kişi, yalnız yasal yollarla evlenmiş olmakla kalmayacak, ayrıca nikâhtan sonra karısıyla cinsel ilişkide de bulunmuş olacaktır. Yalnızca nikâh veya evlenme töreni bir erkek veya kadının “muhsan” ya da “muhsana” sayılmasını ve zinâ etmesi halinde recm edilmesini gerektirmez. Fakihlerin çoğu bu görüştedir. Bununla birlikte, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed, buna bir şart daha eklemişlerdir ki; bir erkek ve kadın, hür ve evlenecek yaşta oldukları ve ayrıca evlenme ve birleşme anında akıllı bulundukları takdirde evli sayılacaklardır. Bu ek şarta göre, eğer bir adam bir câriyeyle veya ergenlik çağına gelmemiş, ya da deli bir kızla evlenir ve hatta onunla cinsel ilişkide bulunursa, zinâ yaptığına recm edilmeyecektir. Aynı kural, bir köle, bir deli veya çocuk yaştaki bir erkekle ilişkide bulunan kadın için de geçerlidir. İki derin görüşlü âlim tarafından eklenen oldukça akla yatkın bir şarttır bu.

d. Suçlu Müslüman olmalıdır. Fakat İmam Şâfi‘î, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Ahmed buna karşı çıkmışlardır. Onlara göre, İslâm devletinin tebaası bulunan ve gayri müslim evli kişi de zinâ etse recm edilecektir. Ne var ki, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, recm cezasının yalnızca Müslümanlar için söz konusu olduğu görüşündedirler.

Bu bağlamda, ileri sürülen en güçlü delil, recm gibi ağır bir cezayla cezalandırılacak kişinin, ihsân durumundayken de zinâ yapmaktan çekinmeyecek biri olması gerektiğidir. Arapça ihsân^(*) kelimesi, “ahlâk kalesinde olma” anlamına gelir ve üç temel direk üzerinde oturur.

Bunlardan birincisi; kişinin, Allah’a ve ölümden sonra yaptıklarının hesabını vereceğine inanan ve ilâhî yasaya boyun eğmiş biri olması gereklidir.

İkincisi; çaresizliğinin kendisini, ahlâk ve şerefini koruyacağı bir ailesi olmadığı zamanda günah işlemeye itecek ve arzularını meşrû yollardan gidermesine engel olacak şekilde bir başkasının kölesi değil de, toplumun hür bir ferdi olması şartıdır.

Üçüncüsü; kişi evli ve cinsel arzularını meşrû yoldan giderme aracına sahip olmalıdır. Bu üç şartın bulunduğu yerde ahlâk kalesi tamamlanmış olacağından, gayri meşrû cinsel doyum uğruna bu üç direği yıkan biri recm cezasını gerçekten hak etmiş demektir. Fakat en önemli olan ve en önde gelen; Allah’a, âhirete ve ilâhî Hukuk’a inanma şartının bulunmaması durumunda kale tamamlanmayacağından, suçun ağırlığı da bu ağır cezayı gerektirecek dereceye çıkmayacaktır. Nitekim, İbn Ömer’den rivâyet edilen ve İshâk İbn Rahaveyh’in *Müsned’*inde, Dârakutnî’nin de *Sünen’*in de naklettiği bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Kim şirk suçu işlese, muhsan değildir.” Şu kadar ki, bu sözün gerçekten hadis mi olduğu, yoksa İbn Ömer’in kendi hükmü mü bulunduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu boşluğa rağmen, söz konusu ilke oldukça güçlü ve kendi teması içinde sağlamdır.

Söz konusu bu ilkeye, Yahudilerin zinâ suçlusu olarak kendisine getirdikleri bir kişinin Hz. Peygamber’in (s.a.) recm etmesi olayından kalkarak karşı çıkmak doğru olamayacaktır. Çünkü, tüm sahih rivâyetlere göre, bu olayda uygulanan İslâm Hukuku’nun hükmü değil, bizzat Yahudi Hukuku’nun hükmü olmuştur. Buhârî ve Müslim’in naklettiği bir hâdise göre, sorun Hz. Peygamber’e (s.a.) getirildiğinde o, “Tevratınızda bu suçun cezası nedir?” diye sormuştur. Tevrat’ın recm cezasını öngördüğü kesinleşince de, “Ben de Tevrat’ta belirtilen hükmün aynısını veriyorum” diye buyurmuşlardır. Bir başka rivâyette, hüküm ânında Hz. Peygamber (s.a.): “Ey Allah’ım! Onların (Yahudilerin) geçersiz kılıp uygulamadığı

(*) Burada söz konusu edilen ihsân “sad”la olup, “sin”le yazılan ve hadiste “Allah’ı görüyormuşçasına ibâdet etmek” şeklinde tanımlanan “ihsân”la karıştırılmamalıdır. (Çev.)

senin hükmünü ilk dirilten benim" diye dikkat çekmişlerdir (Müslim, Ebû Dâvûd, Ahmed).

11) Bir kimseyi cezalandıracak şekilde zinâ suçlusu saymak için, o kişinin bunu kendi hür iradesiyle işlediği kesin olmalıdır. Eğer bir kimse bu işi yapmaya zorlanır ve bunu baskı altında yaparsa, ne suçlu sayılır, ne de cezalandırılır. Bu kural, yalnızca İslâm Hukuku'nun baskı altında yaptıklarından kişiyi sorumlu tutmama ilkesine dayanmakla kalmamakta, ayrıca Kur'ân'a da bütünüyle uygun düşmektedir. Bu sürenin devam eden ayetlerinde Kur'ân, fuhşa zorlanan kadınların affedileceğini açıklar. Aynı zamanda, çeşitli hadislerde de bir tecâvüz olayında yalnızca erkeğin cezalandırılacağı ve kadının serbest bırakılacağı açıklanmaktadır. Tirmizî ve Ebû Dâvûd'un naklettiği bir hadise göre, namaz için karanlıkta dışarı çıkan bir kadın yolda tecâvüze uğrar ve ırzına geçilir. Kadının hemen bağırması üzerine saldırgan suçüstü yakalanır ve Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle recm edilir; fakat kadın serbest bırakılır. Buhârî'nin rivâyet ettiği bir başka hâdise göre, Hz. Ömer zamanında bir erkek bir kızı kirletir ve Hz. Ömer, erkeğe kırbaç vurdurur, kızı ise serbest bırakır. Bütün bu olaylar, zorla kirletilen kadının durumuyla ilgili yasa hakkındaki görüş birliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yalnız, zorla ve baskıyla zinâyâ sürüklenen erkeğin durumu üzerinde görüş ayrılıkları vardır. İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, İmam Şâfi'î ve İmam Hasan, İbn Sâlih zorla zinâyâ sürüklenen erkeğin de affedileceği görüşündedirler. İmam Züfer, erkeğin cinsel organı tam olarak harekete geçmeden zinânın olamayacağını, dolayısıyla erkeğin kendi cinsel arzusunun da zinâ olayında etken olduğunu belirterek, affın mümkün olmadığını söyler. İmam Ebû Hanîfe, eğer olay hükûmetin veya bir başka yetkilinin zorlamasıyla gerçekleşmişse, zorlamada bulunan bir makamın ceza veremeyeceğini belirterek, erkeğin cezalandırılmayacağı görüşündedir. Fakat ona göre, eğer herhangi bir kişi erkeği zorlarsa, şehvet zorlamayla uyanmayacağı için, işe erkeğin kendi arzusu da karışmış olacağından, zâninin cezalandırılması gerekir.

Bu üç görüşten, birincisi daha ikna edicidir. Çünkü, erkek cinsel oğrınının reaksiyonu şehvete delil bile olsa, bu onun isteğiyle zinâ ettiği anlamına gelmez. Sözelimi, bir despot, Allah'tan korkan herhangi bir adamı hapsedmiş, aynı odaya üryan güzel bir kızı da koymuş ve bu kızla zinâ etmedikçe adamı salmayacağını belirtmiş olsun; sonra da dört şâhidle olayı mahkemeye getirsin; bu durumda şartları hiç hesaba katmadan adamcağızı recm etmek veya kamçılarla hiç de adâletli bir hüküm olmayacaktır.

Kendisi hiç arzu etmese bile, cinsel arzusunun erkeği etkisine alabileceği şartları yaratmak her zaman için mümkündür. Bir adam hapsedilip de kendisine şaraptan başka bir içecek verilmezse, “İstemeseydi boğazına tek bir damla şarap gitmezdi” diyerek, şartların zorlamasıyla şaraptan içtiği için onu cezalandırarak mıyız? Suçun sabit olması için yalnızca niyet yeterli değildir; kişinin bunu iradesini serbestçe kullanarak yapıp yapmadığının da tesbiti gerekir. Bu yüzden zorla suç işleyecek bir duruma sokulan kişi, bazen gerçekten suçlu olmayabilir, bazen de suçu oldukça hafif olabilir.

12) İslâm Hukuku, hükûmetten başka kimseye, zinâyla suçlanan erkek veya kadını yargılama yetkisi vermez ve İslâm mahkemesinden başka hiçbir kişi veya makamın da onları cezalandırma yetkisi yoktur. Sûrenin 2. ayetindeki “Onlardan her birine yüz değnek vurun” emriyle halka değil, İslâm hükûmetinin memur ve yargıçlarına seslenildiğinden, tüm fakihler görüş birliği içindedirler. Yalnız, kölenin, sahibi tarafından cezalandırılıp cezalandırılmayacağına görüş ayrılığı vardır. Hanefî alimlerine göre cezalandırılmaz; Şâfiî’lere göre cezalandırılır. Mâlikîler, köle sahibinin hırsızlık durumunda kölesinin elini kesemeyeceği; ama zinâ, iftira ve içki içme durumlarında gerekli cezaları uygulayabileceği görüşündedirler.

13) İslâm Hukuku’nda zinâ cezası, ülke yasasının bir parçası olur. Bu nedenle, Müslüman olsun olmasın, İslâm devletinin tüm tebasına uygulanır. Herhalde İmam Mâlik’ten başka kimse, bu konuda farklı bir görüşe sahip olmamıştır. İmam Ebû Hanîfe’nin, zinâ suçlusu bir gayri müslimin recm edilemeyeceği görüşü, gayri müslimin recm cezasının şartları içinde yer alan tam bir muhsan olmamasından değil, bu şartın Müslüman olmadıkça yerine gelemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. İmam Mâlik ise, ilgili hükmün İslâm’da, kişi hukukunun bir parçası ve muhâtabların da gayri müslimler değil de, Müslümanlar olduğu görüşünden hareketle, gayri müslimin recm edilemeyeceğini söyler. Gerekli izinle İslâm ülkesine giren ve zinâ suçu işleyen bir yabancı ise, İmam Şâfiî ve İmam Ebû Yûsuf’a göre recm edilir: fakat, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre, böyle bir ceza ile cezalandırılmaz.

14) İslâm Hukuku, kişinin zinâ suçunu itiraf etmesini, ya da bunu bilenlerin durumu yetkililere bildirmesini şart koşmaz. Fakat suç yetkililerce bilindiğinde artık af için hiçbir gerekçe yoktur. Bu konuda gelen bir hadîste şöyle buyrulur: “Eğer içinizden biri bir ahlâksızlık yaparsa, Allah’ın örtüsü altında gizli kalsın; ama onu bize açacak olursa, kendisine Allah’ın kanununu mutlaka uygularız.” Ebû Dâvûd’un rivâyet ettiği bir hâdiseye göre, Mâiz bin Mâlik Eslemî, zinâ ettiği zaman, Hazzal bin Nu-

aym'ın tavsiyesiyle Hz. Peygamber'e gelerek itirafta bulunur. Hz. Peygamber recm edilmesini emreder, ama aynı zamanda da şöyle der: "İşi gizli tutsaydın, bu senin için daha iyi olurdu." Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin rivâyet ettiği bir başka hadiste ise, Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Öngörülen cezaları hak eden suçları kendiniz bağışlayın; çünkü bu tür cezalardan birini gerektirici bir suç benim önüme geldiğinde, cezayı vermek üzerime vâcib olacaktır."

15) İslâm Hukuku'nda zinâ uzlaşılabilir bir suç değildir. Bu kural, hemen hemen tüm hadis kaynaklarında geçen şu rivâyete dayanır: Bir evde işçi olarak çalışan bir delikanlı, ev sahibinin karısıyla zinâ eder. Delikanlının babası kadının kocasına 100 keçi ve bir câriye verir ve böylece onunla anlaşır. Fakat Hz. Peygamber, durumdan haberdar edilince şöyle buyurur: "Keçiler ve câriye senindir; geri sana verilir." Sonra da, suçluların ikisine de gerekli zinâ cezasını uygular. Bu olay da gösteriyor ki, İslâm Hukuku'nda zinâ suçu hiçbir zaman uzlaşmayla giderilemez; çiğnenmiş bir namus parayla telâfi edilemez. Bu utanç verici telâfi anlayışı yalnızca Batı hukukunun bir parçasıdır.

16) İslâm hükûmeti, tümüyle kanıtlanmadıkça zinâ yaptı diye kimseye karşı harekete geçmez. Suç kanıtlanmamışsa, yetkililer değişik kaynaklardan olay hakkında bilgi sahibi bile olsalar, ceza verme yoluna gidemezler. Buhârî ve İbn Mâce'nin rivâyet ettiği hadislere göre, Medîne'de açıkça fuhuş yapan bir kadın vardı; fakat hakkında herhangi bir delil elde edilemediğinden kendisine hiçbir ceza verilmemişti: o kadar ki, bir gün Rasûlullah şöyle demek durumunda kalmıştı:

"Delilsiz herhangi bir kimseyi recm edecek olsam, bu kadını mutlaka recm ederdim."

17) Zinânın sabit olmasındaki ilk şart, yeterli şahidin bulunmasıdır. Bu konudaki yasa hükümleri şöyledir:

a. Kur'ân, suça görgü tanığı en az dört kişinin bulunmasını emreder. Bu hüküm, Nisâ Sûresi 15. ayette belirtilmiş ve bu sûrede de iki kez (ayet 4 ve 13) tekrarlanmıştır. Hâkim, çifti suçu işlerken bizzat görse bile, kendi bilgisine dayanarak karar vermeye yetkili değildir.

b. Şâhidler, İslâm Hukuku'nun ilgili hükümlerine göre güvenilir, yani daha önce hiçbir şekilde yalan şâhidlikte bulunmadıkları sabit olmalıdır. İffetsiz olmamalı; doğru sözlü olmalı; daha önce hüküm giymemiş bulunmalı; sanığa karşı kişisel bir kini ve düşmanlığının bulunmadığı kesin olmalıdır vs. Kısaca güvenilir delillere dayanarak kimse ne recm edilebilir, ne de kamçılanabilir.

c. Şâhidler, erkekle kadını tam birleşme halinde, birleşmenin bir pistonun mil içinde, bir ipin kuyu içindeki hâli gibi tamamlanmış bir fiil olarak görmelidirler.

d. Şâhidler, zaman, yer ve suçu işleyenlerin kimliği üzerinde görüş birliği içinde olmalıdırlar. Bu noktadaki bir ayrılık şehâdetlerini hüküm-süzleştirecektir.

Bütün bu şartlar, İslâm Hukuku'nun insanları cezalandırma heveslisi olmadığını yeterince göstermektedir. Ancak, kötülüğü düzeltme ve yok etme konusundaki tüm bu önlemlere rağmen, hâlâ İslâm toplumu içinde dört kişi tarafından görülecek şekilde zinâ edebilecek utanmaz bir çift bulunursa, o zaman onlar da bu ağır cezayı hak etmişler demektir.

18) Kocasını olmadığı bilinen hür bir kadının veya efendisi olmadığı bilinen bir câriyenin gebeliğinin, zinâ suçunun sabit olması için yeterli delil olup olamayacağı konusunda görüş ayrılığı vardır. Hz. Ömer'e göre, bu yeterli bir delildir ve Mâlikîler bu görüşü benimsemişlerdir. Fakat fakihlerin çoğunluğu (cumhûr-u ulemâ), salt gebeliğin recm veya kırbaç cezası için yeterli delil olamayacağı görüşündedir. Böylesine ciddi bir ceza ya şâhîde, ya da suçlunun itirafına dayanmalıdır. İslâm Hukuku'nun en önemli ilkelerinden biri, şüphenin suçlu lehinde kullanılmasıdır. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: "Mümkün olduğunca hadleri kaldırın." (İbn Mâce). Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Müslümanları mümkün olduğunca cezalandırmaktan kaçının; eğer suçlananı cezadan kurtaracak bir yol olursa, kendisini serbest bırakın. Suçlananı serbest bırakma, hükmünde yapılacak bir hata ile onu cezalandırmaktan daha iyidir." (Tirmizî). Bu ilke uyarınca, gebelik ne kadar güçlü de olsa, zinâ için kesin delil olamaz. Çünkü, milyonda bir kez de karşılaşılsa, bir erkeğin ersuyu cinsel ilişki olmaksızın herhangi bir şekilde kadının rahmine yol bulup onu gebe bırakabilir. Bu kadar ufak bir şüphe ihtimali bile, suçlanandan zinâ cezasının kaldırılması demektir.

19) Bir kişiyi suçlayan şâhidlerin ifadelerinin farklı olması veya suç isbat edememeleri durumunda, şâhidlerin cezalandırılıp cezalandırılmayacağı konusunda da görüş ayrılığı vardır. Fakihlerin bir bölümüne göre, bu durumda şâhidler iftiracı kabul edilerek, kendilerine iftira cezası olan seksen değnek vurulur. Diğerleri ise, şikâyetçi değil, şâhid olduklarından cezalandırılmamaları gerektiği görüşündedirler. Bunun da ötesinde şâhidler, bu şekilde cezalandırılacak olsa, kimse zinâ suçuna şâhidlik etmez. Çünkü, bu durumda dört şâhidin de aynı şehâdette bulunmayacağından emin olunamayacağından, kimse cezayı göze alarak şâhidlik

yapmak istemeyecektir. Şüphenin suçlu lehine olduğu gibi, şâhid lehine de kullanılması gerektiğinden, biz bu ikinci görüşü daha akla yatkın buluyoruz. Bu nedenle, şâhidliklerindeki eksiklik veya sapma, suçlunun cezalandırılmasını önleyeceği gibi, şâhidlere de iftiracı cezası vermemekle sonuçlanmalıdır; ancak, yalan şâhidliği kesinleşirse başka. Bununla birlikte birinci görüş lehinde şu iki delil ileri sürülmektedir:

İlki; Kur'ân'ın, delilsiz zinâ suçlamasını ceza gerektirici bir suç saymasıdır. Fakat, bunun bu konuda delil olması doğru değildir. Çünkü Kur'ân, iftiracıyla şâhid arasında ayırım yapmaktadır. Mahkeme, şehâdetini kesin delil kabul etmedi diye, bir şâhid iftiracılıkla damgalanamaz.

İkinci delil; Hz. Ömer'in, Ebû Bekre ve diğer iki görgü tanığını yalan şâhidlik suçlamasıyla cezalandırdığı Muğîre bin Şu'be olayından kaynaklanmaktadır. Olayın eleştirel bir incelemesi, bunun kanıtlanmayan bir şehâdet için geçerli olamayacağını ortaya koyacaktır.

Basra valisi Muğîre bin Şu'be'nin, evi aynı caddenin öbür yakasında kendi evine karşı olan Ebû Bekre ile arası iyi değildi. Bir gün her iki evin pencereleri kuvvetli bir rüzgârla açıldı. Ebû Bekre, pencereye çıktığında caddenin öte yakasındaki karşı pencereden Muğîre'yi cinsel ilişki halinde gördü. Yanındaki üç arkadaşını (Nâfi bin Kalâde, Ziyâd ve Şibl bin Ma'bed) Muğîre'nin yaptığına şâhid olmaya çağırdı. Arkadaşları kadının kim olduğunu sordular. Ebû Bekre, "Ümmü Cemil" cevabını verdi. Ertesi gün Hz. Ömer'e bir şikâyet gitti ve Muğîre derhal görevinden alınarak yerine Ebû Mûsâ el-Eş'arî atandı. Muğîre şâhidlerle beraber Medîne'ye çağrıldı. Sorgu sırasında, Ebû Bekre, Muğîre'yi Ümmü Cemil'le cinsel ilişkide bulunurken gördüklerini söyledi. Fakat Ziyâd, kadını seçemediğini ve kesinlikle Ümmü Cemil olup olmadığını söyleyemeyeceğini belirtti. Muğîre ise, şâhidlerin bulundukları yerden kadını seçmelerinin mümkün olmadığını kanıtladı. Karısıyla Ümmü Cemil arasında büyük bir benzerliğin bulunduğunu da isbât etti. Bunun yanı sıra, Hz. Ömer'in halifelégi zamanındaki şartların, bir ilin valisinin karısı da yanındayken makamında böyle bir suç işleyemeyeceğini gösterdi. Böylece Ebû Bekre ve arkadaşlarının Muğîre'nin karısıyla değil, Ümmü Cemil'le cinsel ilişkide bulunduğu şikâyetlerinin bir göz aldanması ve zandan kaynaklandığı belli oldu. Bu nedenle de Hz. Ömer suçluyu aklamakla kalmadı; Ebû Bekre, Nâfi ve Şibl'e iftira cezası uyguladı. Bu eşine rastlanmayan kararın, delilleriyle suç kanıtlayamadıkları zaman şâhidlerin cezalandırılması gerektiği ilkesinden değil de, özel şartlardan kaynaklandığı açıktır. (Bu olayın ayrıntıları için bkz. *Ahkâmü'l-Kur'ân* İbnü'l-Arabî, cilt: II sh. 88-89.)

20) Delilin yanı sıra, zinâ suçunun sabit olmasının bir diğer nedeni, bizzat suçlunun itirafıdır. Bu itiraf kesin ve açık sözlerle ifade edilmiş olmalı ve suçlu kendisine helâl olmayan bir kadınla zinâ ettiğini itiraf etmelidir. Zinâ eyleminin her bakımdan tamam olduğunu da kabul etmesi gerekir. Mahkeme, suçlunun suçunu herhangi bir dış baskı olmadan kendi isteğiyle itiraf ettiğine ve itiraf anında aklı başında bulunduğuna kâni olmalıdır. Bazı fakihler, bir itirafın yeterli olmayıp, suçlunun dört kez itirafta bulunması gerektiği fikrindedirler. İmam Ebû Hanîfe, İmam Ahmed, İbn Ebî Leylâ, İshâk bin Rahaveyh ve Hasan İbn Sâlih'in görüşü budur. Fakat İmam Mâlik, İmam Şâfi'î, Hasan Basrî ve Osmânü'l-Battî'ye göre bir itiraf yeterlidir. Kararın bir başka delil olmadan yalnızca suçlunun itirafına dayandığı durumlarda, uygulama anında suçlu itirafını geri alırsa, cezanın uygulanmasından vazgeçilir. Bu geri alışı cezanın getirdiği acıdan kaynaklandığı kesin olsa da, durum değişmez. Bu kural, çeşitli zinâ olaylarıyla ilgili rivâyetlere dayanmaktadır.

Bu konuda gelen en önemli rivâyet, Rasûlullah'ın (s.a.) çok sayıda sahâbesinden gelen ve hemen hemen tüm hadis kaynaklarının ayrıntılarıyla aktardığı Mâiz bin Mâlik Eslemî olayıdır. Mâiz, Eslem kabilesinden Hazzal bin Nuaym'ın besleyip büyüttüğü bir yetimdi. Azadlı bir câriyeye zinâ etmişti. Hazzal kendisine, "Hz. Peygamber'e git ve günahını aktar; belki bağışlanman için dua eder" dedi. Mâiz, Mescid'de Hz. Peygamber'e gelerek, "Zinâ ettim; lütfen beni temizle" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) yüzünü ondan çevirerek, "Yazıklar olsun sana! Git ve Allah'tan bağışlanma dile" diye söyledi. Fakat, Mâiz yeniden huzura gelerek aynı şeyi söyledi ve Rasûlullah da yine yüzünü çevirdi. Çocuk suçunu üçüncü kez itiraf ettiyse de, Hz. Peygamber yine yüzünü çevirdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekr, suçunu dördüncü kez itiraf edecek olursa, Hz. Peygamber'in kendisini recm edeceği uyarısında bulundu. Fakat Mâiz itirafında ısrar ederek, aynı şeyleri söyledi. Nihayet Hz. Peygamber kendisine dönerek, "Belki onu yalnızca öpmüş, kucaklamış veya okşamış olabilirsin; ya da şehvetle ona bakmışsındır da (bunun zinâ olduğunu sanıyordursundur)" dedi. Mâiz "Hayır!" diye cevap verdi. Hz. Peygamber, "Onunla aynı yatakta yattın mı?" diye sordu ve "Evet" cevabını aldı. Hz. Peygamber tekrar sordu: "Onunla cinsel ilişkide bulundun mu?" "Evet" dedi yine genç. O zaman Hz. Peygamber (s.a.), bu sefer sorusunu, bu iş için kullanılan en açık ve net Arapça tabiriyle tekrarladı ki böylesine açık bir ifade ne daha önce, ne de daha sonra Hz. Peygamber'den duyulmuş değildir. Ortada bir kişinin hayatı söz konusu olmamış olsaydı, Hz. Pey-

gamber (s.a.) asla bu tür bir söz söylemezdi. Bu açık ifade karşısında cevap yine evet oldu. Ardından Hz. Peygamber (s.a.) tekrar sordu: “Cinsel organın, onun kadınlık organında kaybolacak şekilde yaptın mı bu işi?” Genç, “Evet” dedi. Soru, eylemin bir sürmenin sürmedanlıkta, bir ipin kuyuda kaybolması biçiminde tamamlanıp tamamlanmadığı şeklinde bir kez daha soruldu. Cevap yine olumlu oldu. Bir soru daha yöneltildi Mâiz’e: “Zinânın gerçekten ne anlama geldiğini biliyor musun?” “Evet” dedi çocuk. “Bir kocanın karısıyla meşrû olarak yaptığı işi ben gayri meşrû olarak yaptım.” Hz. Peygamber bu kez “Evli misin?” diye sordu ve “Evet” cevabını aldı. İçkili olup olmadığını sordu; “Hayır” cevabını aldı ve ashâbdan biri Mâiz’in ağzını koklayıp “içmemiş” dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.), komşularına onda delilik bulunup bulunmadığını sordu. Hiçbir delilik işaretine rastlamadıklarını söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hazzâl’a: “Eğer bunu gizleseydin, senin için daha iyi olurdu” buyurdular ve Mâiz’in recm edilmesini emrettiler. Ceza şehir dışında uygulandı. Kendisine taşlar gelmeye başlayınca, Mâiz kurtulmaya çalışarak, “Ey ahali! Beni geri Peygamber’e götürün. Kabilem Hz. Peygamber’in beni ölümle cezalandırmayacağını söyleyerek beni aldattı” dedi. Fakat dinlemediler. Sonra durum kendisine aktarıldığında, Hz. Peygamber (s.a.): “Niçin bırakmadınız onu? Eğer bana getirseydiniz belki tevbe ederdi ve Allah da tevbesini kabul ederdi” buyurdular.

İkinci olay, Cüheyne kabilesinin bir kolu olan Gâmid boyundan Gâmidîyye adlı bir kadınla ilgilidir. Bu kadın da zinâ ettiğini ve bunun sonucunda hâmile kaldığını dört kez itiraf etti. İlk itirafında Hz. Peygamber, “Yazıklar olsun sana! Git Allah’tan bağışlanma dile ve tevbe et” dedi. Fakat kadın, “Ey Allah’ın Rasûlü! Beni de Mâiz gibi terslemek mi istiyorsun? Ben zinâ sonucu gebeyim” diye karşılık verdi. İtirafın yanı sıra hâmilelik de söz konusu olduğunda, Hz. Peygamber (s.a.), Mâiz olayındaki gibi ayrıntılı bir sorgulamada bulunmadı. “Pekâlâ! Madem tavsiyemi kabul etmiyorsun; o halde git çocuğun doğumundan sonra gel” dedi. Kadın doğumdan sonra çocukla birlikte gelerek, temizlenmesi ricasında bulundu. Hz. Peygamber (s.a.) bu kez, “Git ve çocuğunu emzir; emzirme döneminin bitiminde tekrar gel” karşılığında bulundu. Kadın çocuğun memeden kesilmesinden sonra tekrar geldi; yanında bir parça da ekmek vardı. Hz. Peygamber’in (s.a.) önünde bu ekmek parçasını çocuğa yedirerek, “Ey Allah’ın Rasûlü! Çocuk süttten kesildi ve artık ekmek yemeye başladı” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) çocuğu bakıp büyütmesi için bir adama emanet edip kadının recm edilmesini emretti.

Her iki olayda da dört kez itiraf açıkça anılmaktadır. Ebû Dâvûd'da Büreyde'den nakledilen bir rivâyete göre, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashâbının, dört kez itirafta bulunmasalardı, Mâiz ve Gâmidîyye'nin recm edilmeyecekleri görüşünde olduğu belirtilmektedir. (Yukarıda 15. maddede anılan) aynı mahiyetteki üçüncü bir olayda kullanılan kelimeler, başka rivâyetlerde de geçtiği üzere, "Gidin ve bunu karısından sorun; eğer suçunu itiraf ederse kendisini recm edin" şeklindeydi. Burada dört kez itiraf söz konusu edilmediğinden, bazı fakihler tek itirafın yeterli olduğu sonucuna varmışlardır.

21) Yukarıda anılan üç olay da, günahını itiraf eden bir suçludan, kendisiyle zinâ ettiği kişinin sorulmayacağını açıkça göstermektedir. Çünkü bu durumda bir yerine iki kişi recm edilecektir. İslâm Hukuku kişileri cezalandırma heveslisi değildir; fakat, suçlu ortağının da adını verecek olursa, bu durumda bu ikinci kişiden de durum sorulur ve eğer itirafta bulunursa o da cezalandırılır. Yok, bu kişi suçu kabul etmezse, yalnızca itirafta bulunan kişi cezalandırılacaktır. Ne var ki, bu durumda itirafta bulunan kişiye zinâ suçu cezası mı, yoksa iftira cezası mı verileceği konusunda görüş ayrılığı vardır. İmam Mâlik ve İmam Şâfi'î'ye göre, böyle bir kişi yalnızca bu suçu itiraf ettiğinden, zinâ cezasıyla cezalandırılır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Evzâî'ye göre, karşıdaki kişinin inkârı suçu şüpheli hale getirdiği ve iftira olayı kanıtlanmış olacağı için, böyle bir kişiye iftira cezası verilir. İmam Muhammed ve İmam Şâfi'î'nin bir görüşüne göre, hem zinâ hem de iftira cezasıyla cezalandırılır. Çünkü, bizzat zinâ suçunu itiraf etmiş, fakat karşıdakinin suçunu ispatlayamamıştır. Buna benzer bir olay, Hz. Peygamber (s.a.) zamanında meydana gelmiştir. *Müsned-i Ahmed* ve Ebû Dâvûd'da, Sehl bin Sa'd'dan gelen bu konudaki rivâyet şöyledir: "Bir kişi Hz. Peygamber'e gelerek, falanca kadınla zinâ ettiğini itiraf etti. Hz. Peygamber (s.a.) durumu kadına sordu; fakat kadının cevabı 'Hayır' oldu. Bunun üzerine erkeğe gerekli cezayı verip, kadını affetti." Fakat bu rivâyet, verilen cezanın ne olduğunu belirtmemektedir. Nesâî'de, İbn Abbâs'tan gelen bir diğer rivâyette, adamın itirafı üzerine Hz. Peygamber'in kendisine zinâ cezası verdiği ifade olunmaktadır. Fakat kadın inkârda bulununca, adam iftira suçunun cezası olarak kırbaçlanmıştır. Ne var ki, bu rivâyet senedi yönüyle zayıftır. Çünkü râvîlerinden Kâsım bin Feyyâz, çoğu hadis âlimlerince güvenilir kabul edilmemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.)'in önce adama zinâ cezası verip, sonra da durumu kadına sorması beklenemeyeceğinden, bu rivâyet akla da aykırı görünmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) göz ardı

edemeyeceği sağduyu ve adâlet, durum kadından sorulmadan hükmün verilmemesini gerektirir. Sehl bin Sa'd'dan gelen bir rivâyet de bunu desteklemektedir. Bu nedenle, ikinci rivâyeti güvenilir kabul etmek zordur.

22) Zinâ suçu işlediği kanıtlanmış kişilere nasıl bir ceza verileceği hakkında fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Bu konudaki çeşitli görüşler şu şekildedir:

Zinâ suçlusu evli kişilere verilecek ceza:

a. İmam Ahmed, Dâvûd ez-Zâhirî ve İshâk bin Rahaveyh'e göre, 100 kamçı vurulduktan sonra recm edilirler.

b. Tüm diğer fakihler, yalnızca recm edilecekleri görüşünde ittifak halindedirler; recm ve celde-kamçılama aynı anda uygulanamaz.

Bekârlara verilecek ceza:

a. İmam Ahmed, İmam Şâfi'î, Dâvûd ez-Zâhirî, Süfyânü's-Sevri, İbn Ebî Leylâ ve Hasan bin Sâlih'e göre, ceza yüz kamçı ve hem erkek, hem de kadın için bir yıl süreli sürgündür.

b. İmam Mâlik ve İmam Evzât'ye göre, erkek yüz kamçı ve bir yıllık sürgünle cezalandırılırken, kadına yalnızca yüz kamçı vurulur. (Bu fakihlere göre, "sürgün", kişinin kendi ikâmetgâhından alınıp, en azından namazını kısıtlamak durumunda kalacağı kadar uzakta bir yere gönderilmesi anlamına gelirken; Zeyd bin Ali ve İmam Ca'fer es-Sâdik'a göre, hapis de aynı sürgün amacını görür.)

c. İmam Ebû Hanîfe ve talebeleri, İmam Ebû Yûsuf, İmam Züfer ve İmam Muhammed- böyle durumlarda zinâ haddinin erkek için de kadın için de 100 kamçı olduğu görüşündedirler. Sürgün veya hapis gibi herhangi bir ek ceza hadde değil, ta'zîre girer. Eğer hâkim, suçlu erkeğin karakterinin düşük veya suçlular arasındaki gayri meşrû ilişkinin çok içten olduğunu hissederse, ikisini de durumun gereğine göre sürgün veya hapsedebilir. Haddle ta'zîr arasındaki fark şudur: Hadd, suç İslâm Hukuku'nun koyduğu şartlar çerçevesinde sabit olduğunda mutlaka verilmesi gerekir bir ceza iken; ta'zîr, niteliği ve ağırlığı açısından hukukun belirlemediği, fakat duruma ve şartlara göre mahkemenin tesbit ettiği cezadır.

Tüm bu farklı görüşler, Hz. Peygamber'den nakledilen şu hadislerle dayanmaktadır:

Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Tirmizî ve İmam Ahmed'in Ubâde bin Sâmî'ten naklettiği bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.) şöyle demektedir: "Onu benden alın, onu benden alın. Allah zinâ suçlusu kadınlara nasıl davranılacağını belirlemiştir. Bekâr bir kadınla zinâ eden bekâr bir

erkeğin cezası 100 kamçı ve bir yıllık sürgündür. Evli kadınla zinâ eden evli erkeğin cezası ise 100 kamçı ve recm edilmektir.” Bu hadis her ne kadar senedi itibarıyla teknik açıdan sahihse de, çok sayıda daha fazla sahih rivâyetlerden, ne Hz. Peygamber (s.a.) zamanında, ne de râşid halifeler döneminde bu hadisle amel edilmediğini ve herhangi bir fakihin tam bu hadise göre hüküm vermediğini öğreniyoruz.

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed’in Ebû Hureyre ve Zeyd bin Hâlid el-Cühenî’den rivâyet ettikleri bir hadise göre, Hz. Peygamber’e (s.a.) iki bedevî tarafından bir dava getirilir. Onlardan biri şöyle der: “Bu adamın evinde işçi olarak çalışan oğlum onun karısıyla iş yapmış. Ben de bunu kendisine 100 keçi ve bir câriye vererek telâfi ettim; fakat âlimlerce bana bunun Allah’ın Kitabı’na aykırı olduğu söylendi. Lütfen aramızda Allah’ın Kitabı’na göre hükmet.” İkinci adam da aynı şeyi söyleyip, kararın Allah’ın Kitabı’na göre verilmesini istedi. Cevap olarak Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular: “Allah’ın Kitabı’na göre hükmedeceğim. Sen keçilerini ve câriyeni geri alacaksın. Oğluna ise 100 kamçı ve bir yıllık sürgün var.”

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Eslem kabilesinden bir adama şöyle dedi: “Ey Üneys! Bu adamın karısına git ve durumu ondan soruştur. Eğer suçu itiraf ederse, kendisini recmet.” Kadın suçu itiraf etti ve recm edildi. Bu hadiste, evli kadınla zinâ eden bekâr erkeğin kamçı ve sürgünle cezalandırıldığı belirtilirken, evli kadına recmden önce kamçı vurulduğundan söz edilmemektedir.

Ayrıca, çeşitli hadis kitaplarında nakledilen Mâiz ve Ğâmidîyye olaylarında da, Hz. Peygamber’in (s.a.), suçluların recmden önce kamçılanmalarını emrettiğine dair herhangi bir şey anılmamaktadır.

Hadis kitaplarında, Hz. Peygamber’in (s.a.) kamçıyla recmi birleştirdiği hakkında herhangi bir rivâyet bulmak mümkün değildir. Evli kişilerin zinâ etmeleri halinde, o her zaman yalnızca recm cezası uygulamıştır.

Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî’nin çeşitli râvîlere dayanarak naklettikleri ünlü hutbesinde Hz. Ömer, üzerine basa basa evlilikten sonraki zinâ cezasının recm olduğunu belirtmektedir. İmam Ahmed de bu konuyla ilgili pek çok rivâyet nakletmiş, fakat hiçbirinde recmden önce kamçı cezasını anmamıştır.

Râşid halifelerden yalnızca Hz. Ali, bir olayda kamçıyla recmi birleştirmiştir. İmam Ahmed ve Buhârî’nin Âmir Şa‘bî’den naklettikleri bu olayda, Şuraha adlı bir kadın, gayri meşrû ilişki sonucu gebe kaldığını itiraf etmiş; Hz. Ali onu perşembe günü kamçılıyıp, cuma günü recmetmiş

ve şöyle demiştir: “Onu Allah’ın Kitabı’na göre kamçıladık ve Peygamber’in sünnetine göre cezalandırdık.” Râşid halifeler döneminde bu iki cezanın birleştirildiğine dair başka bir rivâyet yoktur.

Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin Câbir bin Abdullah’tan naklettikleri bir hadiste, bir adam zinâ eder ve Hz. Peygamber (s.a.) kendisini kamçıyla cezalandırır. Sonra, adamın evli olduğu anlaşılınca, recm edilmesini emreder. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber’in kamçı cezasını yalnızca zinâ suçlusu bekârlara uyguladığını gösteren pek çok hadise yer verdik. Sözügelimi, namaz için dışarı çıkan bir kadının ırzına geçen ve kadın itiraf etmediği halde, zinâ suçunu itiraf eden bir adama kamçı cezası verilmiştir.

Sürgün konusunda, yetki sahibi kendi akıl ve seçimini kullanır. Hz. Ömer (r.a) içki içtiği için Rabî’a bin Ümeyye bin Halef’i sürgün etti; Rabî’a ise kaçıp Romalılara katıldı. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) daha başka kötü durumlar çıkabileceği korkusuyla bundan böyle zinâ suçlularını sürgün etmeyeceğini söyledi.” (*Ahkâmü’l-Kur’ân*, el-Cessâs, III, 315.)

Bu rivâyet ve olayların ışığında, İmam Ebû Hanîfe ve talebelerinin görüşünün doğru olduğu anlaşılır, yani, zinâ suçlusu evli erkek ve kadın yalnızca recm edilirken, bekârların cezası yalnızca 100 kamçıdır. Kamçı ve recm, Hz. Osman’ın (r.a) halifelîği zamanına kadar hiçbir zaman birleştirilmemiştir. Kamçı ve sürgün ise, bazı durumlarda birleştirilmiş, bazılarında birleştirilmemiştir. Bu da, İmam Ebû Hanîfe’nin yolunun doğruluğunu açıkça ortaya koyar.

23) Kamçılamanın niteliğiyle ilgili ilk değini, Kur’ân’ın “feclidû” emrindedir. “Celd”, deri anlamında “cild”den türemedir. Bu yüzden, tüm dilciler ve müfessirler buradan, kamçılamanın etkisinin deriyle sınırlı kalıp, alttaki ete geçmeyecek şekilde olması gerektiği anlamını çıkarmışlardır. Ette derin yaralar açan veya onu yırtıp parçalayan kamçılamar, Kur’ân’a aykırıdır.

Kamçılama için kullanılan kamçı veya değnek her bakımdan orta yollu olmalıdır; ne kalın ve sert, ne de ince ve yumuşak olmalıdır. İmam Mâlik’in *Muvatta*’da naklettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.) kamçılama için bir kamçı ister; fakat getirilen kamçının kullanıla kullanıla iyice eskimiş olduğunu görünce, “Daha sert olanını getirin” der. Bu kez, hiç kullanılmamış oldukça sert bir kamçı getirilir; o zaman da, “Bu ikisi arasında birini getirin” buyurur. Bunun üzerine at veya deve için kullanılan yeni bir kamçı getirilir ve ceza onunla uygulanır. Ebû Osman en-Nehdî, Hz. Ömer’in de her zaman orta yollu bir kamçı kullandığını bildirir. (*Ahkâmü’l-Kur’ân*, el-Cessâs, III: 322). Dügümlü veya iki üç uçlu

kamçıların kullanılması da yasaktır.

Kamçılama da orta şiddette olmalıdır. Hz. Ömer kamçıyı vurana, “Kamçılarken koltuk altın görünmeyecek şekilde vur” derdi. Yani, tam bir güçle vurmak için kol alabildiğine kaldırılmaz. (*Ahkâmü'l-Kur'an*, İbnü'l-Arabî, II: 84 ve *Ahkâmü'l-Kur'an*, el-Cessâs, III: 322).

Tüm fakihler şu noktalarda görüş birliği içindedirler:

a. Kamçılama yara açacak şekilde olmayacaktır.

b. Vuruş tek bir noktaya olmayacak, tüm bedene dağılacaktır.

c. Yüze, mahrem yerlere ve Hanefilere göre başa vurulmayacak; bunların dışında kalan tüm organlar vuruştan nasibini alacaktır. Bir defasında Hz. Ali kamçılایana şunu söylemişti: “Yüz ve mahrem yerler dışında, beden her azası gerekli payı alsın.” Bir başka rivâyete göre ise şöyle demiştir: “Baş ve mahrem yerler dışında...” (*Ahkâmü'l-Kur'an*, el-Cessâs, III, 321). Hz. Peygamber de şöyle buyurmuşlardır: “İçinizden biri kamçıyı vururken, yüze vurmasın”. (Ebû Dâvûd).

Kamçılama anında erkek ayakta tutulur, kadınsa oturtulur. İmam Ebû Hanîfe zamanında Kûfe kadısı İbn Ebî Leylâ bir kadını ayakta kamçılattı. İmam şiddetle itiraz ederek, bunun yanlış olduğunu açıkça ilan etti. Bu olay, İmam Ebû Hanîfe'nin mahkemeyi tahkir yasası hakkındaki tutumuna da ışık tutmaktadır. Kamçılama anında kadın bütünüyle örtülü olmalı; bedeninin hiçbir parçası açıkta kalmayacak şekilde elbisesi bağlanmalıdır. Yalnızca üzerindeki kalın elbiseler çıkarılabilir.

Bu konuda erkeklerle ilgili olarak görüş ayrılığı vardır. Bazı fakihlere göre, erkeğe yalnızca pijamaları içinde olma izni tanınır, bazılarına göre ise gömlek çıkarılmaz. Hz. Ebû Ubeyde İbn el-Cerrâh, zinâ suçlusu birine kamçı cezası verdiğinde adam, “Bu günahkâr beden sertçe kamçılmalı” diyerek gömleğini çıkartmaya başlar; bunun üzerine Ebû Ubeyde “Gömleğini çıkarma” der. (*Ahkâmü'l-Kur'an*, el-Cessâs, III: 322). Hz. Ali zamanında bir adam bir çarşafa sarılarak kamçılanmıştı.

Çok soğuk ve sıcakta da kamçı vurulmaz. Kışın hava nisbeten sıcakken, yazın da serinken kamçı vurulmalıdır.

Kaçmaya çalışmadığı sürece kimse kamçılanırken bağlanmaz. Abdullah İbn Mes'ûd'a göre, İslâm toplumunda herhangi bir kimseyi soyduktan sonra veya bir sehpaye bağladıktan sonra kamçılama izni yoktur.

Fakihler günde en az yirmi kamçı vurularak kamçılama cezasının uygulanabileceğini belirtmişlerse de, cezanın tümünü aynı zamanda uygulamak daha iyidir.

Kamçılama işi kaba, kültürsüz kişilere verilmemeli; hukukun gerekliliklerini karşılamak için bu işi yapabilecek derin anlayış sahibi kimselerce yerine getirilmelidir. İbn Kayyım, *Za'dü'l-Me'âd*'da, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu amaçla Hz. Ali, Hz. Zübeyr, Hz. Mikdâd bin Amr, Hz. Muhammed bin Mesleme, Hz. Âsım bin Sâbit ve Hz. Dahhâk bin Süf-yân gibi takvâ sahibi ve saygıdeğer kişileri kullandığını belirtir.

Eğer suçlu hasta ise ve hastalıktan kurtulma ümidi yoksa ya da çok yaşlıysa, kendisine yüz küçük çubuğu olan bir dalla veya yüz dallı bir sü-pürgeyle vurmak yeterlidir. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında hasta ve yaşlı bir adam zinâ suçlusu bulununca, Hz. Peygamber kendisine bu tür bir ceza uygulamıştır (Ahmed, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce). Eğer kadın hâmileyse, kamçılama çocuğun doğumuna ve doğumun ardından kanın tümüyle akmasına değin tehir edilmelidir. Ama eğer recm edilecekse, bu durumda cezanın uygulanması çocuk süttten kesilinceye değin ertelenecektir.

Eğer zinâ şâhidle sabit olursa, kamçılamaya şâhidler başlar. Yok, ceza itirafa dayanıyorsa, bu kez hâkim cezayı uygulamaya başlar. Şâhidlere ve hâkime meselenin ciddiyetini kavratmak içindir bu. Şuraha olayında Hz. Ali recme karar verince, "Bu suça herhangi bir şâhid olsaydı, ilk taşı o atacaktı; fakat itiraf üzere cezalandırıldığı için taşlamayı ben başlatacağım" demiştir. Hanefîlere göre bu işlem vâcibdir. Şâfi'îlere göre değilse de, tüm fakihlere görev tercih edilendir.

Bütün bu kamçılama yasası detaylarını inceledikten sonra, bu cezayı barbarca bulanların küstahlığı ortaya çıkmaz mı? Hele bu suçlamayı, zindanlarında daha sert ve acımasız cezalar uygulayanlar yapıyorsa, o zaman sadece gülünür. Mevcud yasalara göre, bırakın mahkemeyi, sıradan bir zindancı bile bir tutukluya itâatsızlık veya hakaret nedeniyle 30 kamçı vurabilmekte, hem de kamçılama işini bu konuda iyice uzmanlaşmış kişiler yerine getirmekte ve bıçak gibi bedende yaralar açsın diye kamçılar önceden iyice ıslatılmaktadır. Üstüne üstlük, mahkûmun elbiseleri çıkarılıp, gizli yerlerini örtmesi için tendürtiyotlanmış bir bezden başka üzerinde bir şey bırakılmamaktadır. Sonra da, kamçılama anında kımıldamasın diye bir sehpa bağlanmakta ve kamçılamanın belli bir mesafeden koşarak gelip, bütün gücüyle vurmaktadır. Her defasında aynı yere (kabalara) vurulduğundan, deri, kıyma et haline gelmekte ve çok zaman kemikler dışarı çıkmaktadır. Yine, çok zaman öyle olmaktadır ki, en güçlü-kuvvetli bir adam bile otuz kamçıya dayanamayıp bayılmakta ve yaralarının iyileşmesi çok zaman almaktadır. Bu "medenî (!)" cezayı bugün zindanlarda uygulayanların, İslâm'ın öngördüğü cezaya "barbarca" deme

yüzsüzlüğünde bulunmaları ne kadar tuhaftır! Bir de, yalnızca suçu sabit olanlara değil, aynı zamanda şüphelilere, siyasî suç şüphelilerine polislin uyguladığı korkunç işkenceler de göz önüne alındığında!...

24) Suçlu recm edildikten sonra, kendisine bir Müslüman gibi davranılır, cesedi yıkanır kefenlenir, cenaze namazı kılınır ve Müslüman mezarlığına gerekli saygı ve ihtimamla gömülür. Bağışlanması için dua edilir ve hakkında kötü konuşulmaz. Buhârî'nin, Câbir bin Abdullah el-Ensârî'den rivâyet ettiği bir hâdise göre, Mâiz bin Mâlik recm edildiğinde, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: "Mâiz bin Mâlik'in bağışlanması için dua edin; o öyle bir tevbe etti ki, eğer tüm topluma dağıtılacak olsa, tüm insanların bağışlanması için yeterdi." Aynı hadiste, recm sonucu Gâmidîyye de öldüğü zaman, Hz. Peygamber (s.a.) onun hakkında güzel sözler söylemiş ve bizzat kendisi cenaze namazını kıldırmıştır. Hâlid bin Velîd onun hakkında kötü sözler söylediği zaman, Hz. Peygamber (s.a.) "Hâlid, dilini tut! Hayatımı elinde tutuna yemin ederim ki, onun tevbesini zâlim bir vergi toplayıcısı yapmış olsaydı, affedilirdi" buyurmuşlardır. Ebû Dâvûd'un Ebû Hureyre'den rivâyetine göre, Mâiz'in recm edilmesinden sonra bir gün, Hz. Peygamber (s.a.) yolda yürürken, iki kişinin Mâiz hakkında ileri geri konuştuklarını duyar ve birkaç adım daha attıktan sonra bir merkeb leşi görür; yanında durup o iki adama şunları söyler: "Gelin ve şundan yiyin!" "Ey Allah'ın Peygamberi! Ölü bir merkebi kim yiyebilir?" dediklerinde, Rasûl-i Ekrem şöyle buyururlar: "Kendi kardeşiniz hakkında ileri geri konuşmanız, merkeb leşi yemekten daha kötüdür."

Müslim'in İmrân bin Husayn'dan naklettiği bir hâdise göre, Gâmidîyye'nin cenaze namazı kılınacakken Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e: "Bu zâniyenin cenaze namazını mı kılacağız?" der. Hz. Peygamber (s.a.) buna şöyle cevap verir: "O öylesine tevbe etti ki, eğer tüm Medîne halkına dağıtılacak olsa, affedilmeleri için yeter." Buhârî'nin Ebû Hureyre'den naklettiği bir başka hâdise göre, bir adam içki içme suyuyla cezalandırıldığında, bir başkası "Allah onu alçaltsın" der. Hz. Peygamber (s.a.) buna "Böyle sözler söyleyip de, ona karşı şeytana yardımcı olma" karşılığını verir. Ebû Dâvûd'un rivâyetinde, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.) ek olarak şunu da söylediği belirtilir: "Şöyle dua et: 'Allah'ım! Onu bağışla ve ona merhametini göster.'"

İslâm'da cezalandırmanın ruhu işte budur. İslâm, en büyük bir suça bile öç almak için değil, yalnızca ıslâh için ceza verir. Bu nedenle de, cezanın uygulanmasından sonra suçluya karşı şefkat ve merhamet gösterilir. Bunun tersine modern medeniyet, devletin askeri veya polisi tarafın-

dan öldürülen ve ölümü adli soruşturmadan geçenlere karşı son derece bayağı bir tutum takınmaktadır. Birisinin onun cesedini mezarlığa taşımasına ve hakkında iyi söz etmesine bile katlanılmıyor. Böyleyken, dünyaya hoşgörü dersi verme “cesareti” gösterecek (edepsizliğe perde) bir ahlâk sergileyebiliyorlar.

25) Evlenilmesi yasak (mahrem) yakınlarla zinâ etmenin cezası için Nisâ an: 33'e ve eşcinselliğin cezası için A'râf, an: 64-68'e bakınız. Bu iğrenç işi hayvanlarla yapma konusunda bazı fakihler zinâ karşısındaki tutumlarını takınarak, suçlunun zinâ için öngörülen cezaya çarptırılacağı görüşünü savunmuşlardır. Fakat İmam Ebû Hanîfe, İmam Yûsuf, İmam Muhammed, İmam Züfer, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî bunun zinâ olmadığı; dolayısıyla, suçluya “hadd” değil, “ta'zîr” uygulanacağı görüşündedirler. Ta'zîrin şeklini tesbit işinin hâkime bırakıldığını veya gerekirse devletin yasama organının bu suç için uygun bir ceza koyabileceğini evvelce belirtmiştik.

3. Bu ayette dikkatimizi çeken ilk olay, ceza yasası için “Allah'ın dini” yalnızca, namaz, oruç, hacc ve zekâtta oluşmamakta; yasalar da “Allah'ın Dini”nin bir bölümünü teşkil etmektedir. Dinin uygulanması yalnızca namazın kılınmasına bağlı olmayıp, İlâhî Kanun'un ve buna dayalı küllî sistemin uygulanmasını da gerektirmektedir. Eğer bunlar uygulanmaz ve yalnızca namazla yetinilirse, bu durumda “Din” kısmen uygulanmış olacaktır. Öte yandan, uygulamamak bir yana, bir de İslâm dışı bir sistem benimsenip uygulamaya konacak olursa, bu, dinin tümünden reddi anlamına gelecektir.

Dikkatimizi çeken ikinci nokta, merhamet ve acıma duygularının suçluya gerekli cezanın uygulanmasına engel olmaması hakkında ilâhî uyarıdır. Aynı şey bu hadislerde Hz. Peygamber (s.a.) tarafından daha geniş olarak açıklanmıştır:

“Hüküm günü bir davada cezaî bir kamçı indiren bir hâkim hesap vermeye çağrılacak ve kendisine ‘Neden böyle yaptın?’ diye sorulacaktır. O, ‘Halkına olan acıamdan’ diye cevap verecek, buna karşılık Allah (c.c) ‘Yani sen bu insanlara karşı benden daha merhametliyimmişsin’ (!) diyecektir. Sonra da ‘Götürün onu cehenneme!’ emri verilecektir. Bu kez cezaî bir kamçı arttıran bir hâkim getirilecek ve kendisine, ‘Neden böyle yaptın?’ diye sorulacaktır. O, ‘Başkaları için caydırıcı olsun diye’ cevabını verecek, bunun üzerine Allah, ‘Yani sen onlar karşısında benden daha çok hikmet sahibiyimmişsin (!)’ diyecek ve ‘Götürün onu cehenneme!’ emri verilecektir.” (et-Tefsîru'l-Kebîr, c. VI, s. 225).

Yukarıdaki hadis, merhamet veya bir başka faktör nedeniyle cezadan yapılan indirim ve artırmanın karşılığını ifade etmektedir. Ya cezanın miktarı suçlunun statüsüne göre değiştirilecek olursa, bu en kötü türde suçu oluşturacaktır. Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.) hutbede şöyle demiştir: "Ey insanlar! Sizden önceki ümmetler şu yüzden helâk olmuşlardır. Aralarından zenginler hırsızlık yaparlarsa affedilir, fakat ne zaman halktan biri hırsızlık yapsa gerekli cezayla cezalandırılırdı." (Buhârî, Müslim). Bir başka hadiste ise şöyle buyurulmuştur: "Allah'ın haddlerinden birinin uygulanması, bir topluluk için kırk gün yağmur yağmasından daha hayırlıdır." (Nesâî, İbn Mâce).

Bazı müfessirler bu ayeti (2. ayet), "Suçu sabit olduktan sonra suçlu ne affedilmeli, ne de cezasında indirim yapılmalıdır" şeklinde anlamışlardır. Bunlara göre, suçluya 100 kamçı vurulmalıdır. Daha başkaları ise, ayetten, kamçılamanın suçlunun etkisini duymayacak kadar hafif olmaması gerektiği anlamını çıkarmışlardır. Ayet bu her iki anlamı da içermekte olup, anlamların ikisi de doğru ve uygundur. Ayrıca, ayetten, zinâ eden bekâra bir başka cezanın değil, mutlaka Allah'ın öngördüğü cezanın verilmesi gerektiği anlamı da çıkar. Acıma veya merhamet uğruna kamçılanmadan başka bir ceza vermek günahdır. Hele, kamçı cezasını barbarca bulup bir başka ceza vermeye kalkmak, gerçek mü'minin bir an için bile katlanamayacağı küfre girer. Allah'a iman edip, sonra da O'na barbar demek, ancak münâfıkların en alçağına uygun düşer.

4. Bir yandan suçlu utansın, öte yandan başkaları için caydırıcı olsun diye ceza açıkta uygulanmalıdır. Bu, İslâm'da ceza kavramına da ışık tutmaktadır. Hırsızlık cezasıyla ilgili Mâide Sûresi 38. ayette şöyle buyurulmuştur:

"... yaptıklarına karşılık ve Allah'tan caydırıcı örnek bir ceza olsun diye".

Ve burada da zinâ edene cezanın açıkta uygulanması emrolunmaktadır. Bu, İslâm hukukunda cezanın şu üç amaca yönelik olduğunu gösterir:

a) Bir başka kişi veya topluma karşı yaptığı aşırılıktan dolayı suçluya acı vermek,

b) Tekrar suç işlemekten alıkoymak,

c) Toplumda kötü eğilimleri olanlar vazgeçsinler ve böylesi suçları işlemeye kalkışmasınlar diye, başkaları için caydırıcılık görevi yapmak.

Cezayı açıkta uygulamanın bir diğer yararı da, cezayı uygulayanların arzularına göre cezada eksiltme ve artırma yapmamalarıdır.

الزَّانِي

لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ
مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ يَزْمُونَ
الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ
جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦﴾ إِلَّا
الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾

- 3 Zinâ eden erkek, zinâ eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz; zinâ eden kadını da, zinâ eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.⁵
- 4 Korunan (iffetli) kadınlara (zinâ suçu) atan, sonra dört şahid getir-meyenlere de seksen değnek vurun ve onların şahidliklerini ebedî olarak kabul etmeyin. Onlar fâsık olanlardır.
- 5 Ancak bundan sonra tevbe eden ve sâlihçe davrananlar hariç. Çün-kü gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.⁶

AÇIKLAMA

5. Yani, yalnızca zâniye bir kadın, tevbe etmemiş zânî bir erkeğe ve-ya bir müşrike denk bir eş olabilir. Mü'min ve faziletli bir kadın böyle birine eş olamaz. Mü'minlerden tanıdıkları bu tür kişilere kızlarını ver-meleri haramdır. Aynı şekilde, zinâ edip (tevbe etmemiş) kadınlar için de ancak zânî veya müşrik erkekler uygun eş olabilir; böylesi kadınlar mü'minlere uygun eş olamazlar. Mü'minlerin ahlâken düşük kadınlarla evlenmeleri haramdır. Şu kadar ki, bu hüküm yaptıklarında ısrar edip, tevbe ve ıslâhta bulunmayanlar içindir. Çünkü tevbe ve ıslâhtan sonra "zâni-zâniye" kabul edilmezler.

İmam Ahmed bin Hanbel'e göre, zinâ edenle evlenme yasağı, yapılmışsa böyle bir evliliğin yasal etkisi olmayacağı anlamı verir. Fakat bu gö-rüş doğru değildir. Haramın yasal sonuç ve etkileri olmaz. Yani, bu hara-

mı işleyerek evlenen kişinin evliliğinin geçersiz olduğu ve eşlerin evliliğe rağmen zinâ ettiği demek değildir bu. Çünkü, bu noktada Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Haram, helâli haram yapmaz.” (Taberânî, Dâ-rakutnî). Bir başka söyleyişle, meşrû olmayan bir eylem meşrû bir eylemi gayri meşrû yapmaz. Bu nedenle, eğer bir kişi zinâ eder ve sonra evlenirse, onun ahlâksız olmayan öbür eşi de zinâyâ karışmış sayılmayacaktır. Açık isyan dışında hiçbir gayri meşrû eylemin, bunu yapanın bundan böyle yapacağı her işi gayri meşrû saydıracak şekilde yasal haklardan mahrum bir kişi haline getiremeyeceği kesin kuraldır. Bu açıdan bakıldığında, ayetin açık anlamı şöyle olmaktadır: Ahlâksız oldukları bilinen bu tür kişileri eş olarak seçmek günahıdır. Mü'minler bundan kaçınmalıdır; aksi halde hukuk onları, toplumun istenmeyen iğrenç elemanı olarak ayırırken, eğer mü'minler kendileriyle evlenirlerse yüreklendirilmiş olurlar.

Aynı şekilde, ayet zinâ eden bir Müslüman'ın müşrik biriyle yaptığı evliliği de bâtlı geçersiz kılmaz. Ayet zinâ eylemini vurgulamakta ve bunu yapan kişinin Müslüman da olsa, temiz ve saf İslâm toplumunda temiz evlilik yapmaya uygun olmadığını belirtmektedir. Böyle bir kişi, evlilik için kendisi gibi insanlara, ya da İlâhî Kanun'a inanmayan müşriklere yaklaşmalıdır.

Bu konudaki hadisler oldukça açık ve nettir. *Müsned-i Ahmed* ve *Nesâî*'de, Abdullah bin Amr el-Âs'dan gelen rivâyete göre, Ümmü Mahzul adlı bir kadın Medîne'de fâhişelik yapardı. Hz. Peygamber (s.a.), bir Müslümanın bu kadınla evlenme isteğini reddetti ve kendisine bu ayeti okudu. Tirmizî ve Ebû Dâvûd'da geçen bir rivâyete göre, Mersed bin Ebî Mersed adlı bir sahâbi, câhiliye döneminde Mekke'nin ahlâksız kadınlarından İnâkl'la gayri meşrû ilişkilerde bulunmuştu. Sonra, onunla evlenmeyi tasarlayarak izin için Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. İki kez izin isteğinde bulunmasına rağmen, Hz. Peygamber (s.a.) cevap vermedi. İsteğini üçüncü kez tekrarladığında, Hz. Peygamber (s.a.) kendisine bu ayeti okudu. Bunlardan ayrı olarak, Hz. Abdullah İbn Ömer ve Ammâr bin Yâsir'den de aynı konuda başka rivâyetler vardır. Sözelimi, bunlardan birinde, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır: “Karısının ahlâksız olduğunu bilen ve buna rağmen onunla yaşamaya devam eden adam cennete giremez.” (Ahmed, Nesâî, Ebû Dâvûd, et-Tayâlisî). Hz. Ebû Bekir (r.a) ve Hz. Ömer (r.a), zinâ eden bekâr bir çift bulduklarında, önce kendilerine gerekli cezayı (hadd) uyguladılar, sonra da onları evlendirirlerdi. İbn Ömer'in naklettiğine göre, bir gün dalgın ve düşünceli bir adam Hz. Ebû Bekir'e gelir. Bir şey söylemek ister, fakat açıkça söyleyemez. Hz.

Ebû Bekir, Hz. Ömer'den adamı bir kenara çekip, ne demek istediğini anlamasını ister. Soru üzerine, adam kendisine misafir olarak gelen birinin kendi kızıyla zinâ halinde görüldüğünü anlatır. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Yazıklar olsun sana! Kızının sırrını neden gizliyorsun?" der. Sonunda, delikanlıyla kız yargılanır, cezalandırılır, evlendirilir ve ardından bir yıllığına şehirden sürülür. Aynı nitelikte daha başka bir olay, Kadı Ebû Bekr İbnü'l-Arabî tarafından *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında (II: 86) anılmaktadır.

6. Bu hükmün amacı, sayısız kötülüklere yol açacağından, insanların haram bağlantı ve gayri meşrû ilişkilerinin toplumda yayılmasına karşı tam bir yasak koymaktır. Bu bağlamda ortaya çıkabilecek en büyük kötülük, derinden derine ahlâk dışı bir havanın yayılmasıdır. Biri çıkar, doğru veya yanlış bir başkasının yaptıklarını anlatır, diğeri onu daha fazla şüphe ve katmalarla daha başkalarına aktarır. Böylece, toplum içinde kötü ihtiras ve arzuların doğmasına kapı açılmış olur. İslâm bu kapının kapalı kalmasını amaçlar. Bir yandan, zinâ halinde yakalanan ve suçu delille sabit olan kişiye, başka bir suç karşılığında verilmeyen en ağır cezayı verirken; öte yandan, bir kişiyi zinâ ile suçlayıp da bunu delillendiremeyeceğine bir daha böyle bir iftirada bulunmasın diye 80 kamçı vurur. Eğer suçlayan ahlâk dışı bir hareketi gözleriyle görse bile, gizliyi açığa vurup kirin yayılmasına çalışacak yerde yerinde kalmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte, eğer yeterli şahidi varsa, gördüğünü toplumda yaymaktan kaçınarak doğru yetkililere koşacak ve suçluların mahkemece cezalandırılmalarını sağlayacaktır. Şimdi, bu konudaki yasanın ayrıntılarını madde madde sunalım:

1) "والذين يرمون المحصنات" ifadesinin geçtiği ayet, burada sıradan bir suçlamanın değil, temiz kadınların iffetine karşı zinâ suçlamasının söz konusu edildiğini açıkça göstermektedir. Sonra, suçluyarlardan dört şahid getirmelerinin istenmesi de, bunun zinâ ile ilgili olduğuna bir başka delildir. Çünkü, tüm İslâm Hukuku'nda dört şahid getirme şartı yalnızca zinâ ile ilgilidir. Bu bakımdan alimler, hırsızlık, içki, faiz alma gibi suçlamaları kapsamasın diye, ayetin zinâ suçlusuyla ilgili olduğunda görüş birliğine varmışlar ve bu tür suçlamaya mahsus olmak üzere "kazf" adını vermişlerdir. "Kazf"ten ayrı olarak, daha başka yersiz suçlamaların cezalarını belirleme işi hâkimin veya gerektiğinde iftira ve hakaret ile ilgili genel yasalar çıkarılabilecek olan İslâm Devleti Şûrâ Meclisi'nin icthâdına bırakılabilir.

2) Ayet, her ne kadar *el-muhsanât* (temiz ve namuslu kadınlar)'dan söz ediyorsa da, fakihler yalnızca kadınları suçlamakla sınırlı olmayıp, namuslu erkeklere iftirayı da içine aldığı anda ittifak halindedirler. Aynı şekilde, iftiracılar için "müzekker sigası/eril kipi" kullanılmışsa da, yasa

yalnızca erkek iftiracılarla ilgili olmayıp, kadın iftiracıları da kapsamına almaktadır. Suçun kötülüğü ve ağırlığı açısından, suçlayan veya suçlanılan, kadın olsun erkek olsun fark etmez. Bu nedenle, iftira eden erkeklerle, faziletli ve temiz bir erkek veya kadına iftira atan kadının her ikisi de, bu yasanın kapsamı içine girmektedir.

3) Bu yasa, suçlanan yalnız “muhsan” veya “muhsana” olduğu zaman geçerlidir. Suçlanan “muhsan(a)” “ahlâk kalesi içinde” olmadığı zaman yasa geçerliliğini yitirir. “Muhsan(a)” olmayan bir kişi ahlâksızlığıyla ünlüyse, ortada iftira diye bir sorun olmayacaktır; aksi halde, hâkim, suçlayana herhangi bir ceza vermek için ictihâdını kullanabilir, ya da Şûrâ Meclisi böyle durumlar için gerekli yasaları çıkarabilir.

4) *Kazf*’ın cezalandırılabilir olması için, birinin delilsiz olarak bir başkasını ahlâksızlıkla suçlaması yeterli olmayıp, *kâzif* (suçlayan), *makzûf* (suçlanılan) ve bizzat *kazf* eylemiyle ilgili yerine getirilmesi gereken bir takım şartlar vardır:

*Kâzif*le ilgili şartlar şunlardır:

a. Yetişkin olmalıdır, mükellef olmayan bir *kazf* suçu işlerse, kendisine hadd değil ta‘zîr uygulanır.

b. Akli yerinde olmalıdır; deli ve anormal kişilere hadd uygulanmaz. Aynı şekilde, haram olan sarhoşluk vericilerin dışında, kloroform gibi sarhoşluk veren bir şeyin etkisindeki kişi de *kazf* suçlusu sayılamaz.

c. Baskı altında değil de, kendi iradesiyle *kazf*’te bulunmuş olmalıdır.

d. *Makzûf*’un babası veya dedesi olmamalıdır; çünkü bunlara hadd uygulanamaz.

Hanefilere göre bir beşinci şart daha vardır ki, yalnızca hep el-kol hareketleri yapan bir kişi *kazf*’la suçlanamayacağından, *kâzif* sarhoş da olmamalıdır. Fakat, İmam Şâfi’î buna karşı çıkar. Sarhoşun el-kol hareketleri açık ve herkesin ne demek istediğini anlayabileceği şekildeyse, bir kimse-nin adını kirletmek için el-kol hareketi sözden daha az zararlı olmayacağından o da *kâzif* sayılır. Fakat, Hanefiler salt el-kol hareketlerini 80 kamçılık hadd cezası için yeterli bulmayıp, bu noktada ta‘zîr cezası önerirler.

Makzûf (suçlanan)la ilgili şartlarsa şunlardır:

a) Akli ve şuuru yerinde olmalıdır; yani, akli ve şuuru yerindeyken zinâ etmiş olmakla suçlanmalıdır: Deli (deliliği sonradan sürsün veya sürmesin) zinâ suçunu işlemiş olmaz. Çünkü; deli namusunu herhalde tam olarak koruyamaz ve zinâ ettiği delilleriyle sabit bile olsa, ne hadd cezasıyla cezalandırılır, ne de şahsına karşı aşağılamada bulunulur. Bu nedenle, onu

suçlayan da *kazf* cezasını hak etmiş olmaz. Bununla birlikte, İmam Mâlik ve İmam Leys bin Sa'd, delilsiz olarak bir başka kişiyi zinâ ile suçladığından dolayı, deliyi suçlayanın ilgili hadd cezasını hak ettiği görüşündedirler.

b) Yetişkin olmalıdır; yani, yasal açıdan tam yaşındayken zinâ ile suçlanmalıdır. Bir küçüğü veya küçüklüğünde zinâ etmiş bir yetişkini suçlamak hadd cezasını gerektirmez. Çünkü tıpkı bir deli gibi, bir çocuk da şeref ve namusunu bütünüyle koruyamaz. Fakat, İmam Mâlik'e göre, suçlanan yetişkinlik çağına yaklaşmış bir erkek çocuğu olduğunda suçlayana hadd cezası uygulanmazsa da, aynı yaştaki bir kız çocuğu kendisini zinâ için teslim etmekle suçlanır ve kendisiyle cinsel ilişki mümkün olursa, bu durumda suçlama yalnızca kızın ailesinin şerefini lekelemekle kalmayıp, kızın geleceğini de harap edeceğinden suçlayan (*kâzif*) hadd cezasını hak etmiş olur.

c) Müslüman olmalıdır; yani, İslâm'dayken zinâ etmekle suçlanmalıdır. Bir gayri müslimi veya Müslüman değilken zinâ etmiş bir Müslümanı suçlamaya, gerekli hadd cezası verilmez.

d) Hür olmalıdır; bir köle ve câriyeyi, ya da köle veya câriyeyken zinâ yapmış hür bir kimseyi suçlamak, gerekli hadd cezasını gerektirmez. Çünkü kölenin çaresizlik ve zayıflığı şeref ve namusunu korumaktan kendisini alıkoyabilir. Bizzat Kur'ân köleliği ihsân (ahlâk kalesinde olma) durumunun dışında tutmuştur (Nisâ: 25). Fakat Dâvûd ez-Zâhirî buna katılmaz; köle veya câriye iftira atanın da *kâzif* olup, *kazf* ceasıyla cezalandırılacağını savunur.

e) Temiz ve lekesiz bir karakteri olmalıdır. Yani, zinâdan ve onu andıran her şeyden uzak bulunmalıdır. Ne eskiden zinâ ile suçlanmış olması, ne gayri meşrû bir evlilikte cinsel ilişkide bulunmuş olması, ne açıkça mülkiyetinde bulunmayan bir câriyeyle, ne de karısı sandığı bir kadınla yatmamış olmasıdır. Her günkü hayatı, kimsenin kendisini ahlâksızlıkla suçlamayacağı şekilde geçmeli ve daha önce zinâdan küçük suçlarla suçlanmamış bulunmalıdır. Çünkü, bütün bu durumlar kişinin ahlâkî temizliğine leke getirir ve böyle birini suçlayan kişi de 80 kamçılık hadd cezasını hak etmiş olmaz. Öyle ki, suçlananın zinâ suçu, suçlayana haddin uygulanmasından hemen önce delille sabit olursa, birincinin ahlâkî temizliği ve iffeti kaybolmuş olacağından suçlayan affedilir.

Bu beş durumda her ne kadar hadd cezası uygulanmazsa da, bu tür bir deliyi, bir çocuğu, bir gayri müslim, bir köle veya iffetsiz birini delilsiz zinâ ile suçlayana ta'zîr cezası da verilmeyecek demek değildir.

Şimdi de *kazf*'le ilgili şartlara bakalım. Eğer suçlayan, herhangi bir kişiye, gerekli delillerle isbâtlandığında suçlananı ilgili hadd cezasına çarptı-

racak bir cinsel eylemle suçlar, ya da suçlayan, suçlanana yasa dışı doğumla suçlarsa kazf olur. Fakat, her iki durumda da suçlama açık ve net olmalıdır; zinâ veya yasa dışı doğum suçlamalarının suçlayanın niyetine bağlı olduğu kapalı ifadeler, güvenilir olmaktan uzaktır. Sözelimi, bir adam için zânî, günahkâr, kötü, ahlâksız ve bir kadın için fâhişe, orospu, kahpe gibi sözcüklerin kullanılması yalnızca bir işaret olup, kazf değildir. Ne var ki, fakihler arasında işaretin de kazf olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı vardır. İmam Mâlik'e göre, eğer işaret açıksa ve karşıdakine zinâ veya gayri meşrû doğum isnâd etme anlamına geliyorsa, bu kazftır ve kâzif hadd cezasını hak etmiş olacaktır. Fakat, İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşlarıyla İmam Şâfi'î, Süfyan es-Sevri, İbn Şübrûme ve Hasan bin Sâlih, her ne şekilde olursa olsun işaretin şüphe ve kapalılık ifade ettiği ve şüphenin olduğu her yerde haddin düştüğü görüşündedirler. İmam Ahmed ve İshâk bin Rahaveyh'e göre, işaret, bir kavga ve döğüşte kızgınlık anında yapılmışsa kazf; alay ve eğlence olsun diye yapılmışsa, kazf değildir. Halifelerden Hz. Ömer ve Hz. Ali, işaret için de hadd cezası uygulamışlardır. Hz. Ömer zamanında kavgaya tutuşan iki kişiden biri diğerine, "Ne babam zânîydi, ne de annem zâniyeydi" demiş ve olay Hz. Ömer'e gitmişti. Hz. Ömer, olaya şahid olanlara onunla diyenin neyi kastettiğini sormuş ve bazıları, adamın yalnızca anne-babasını övdüğünü ve karşısındakinin anne-babasına herhangi bir yüklemede bulunmadığını söylerken; diğerleri buna karşı çıkarak, bu sözlerle açıkça karşısındakinin anne-babasının zinâ-kâr olduklarını ima ettiğini belirtmişlerdir. Hz. Ömer, bu ikincilerin görüşüne katılarak adama hadd uygulamıştır (el-Cessâs, c. III, s. 330). Bir başkasını eşcinsellikle suçlamanın kazf olup olmayacağı konusunda da görüş ayrılığı vardır. İmam Ebû Hanîfe, bunu kazf saymaz; fakat İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, İmam Mâlik ve İmam Şâfi'î bunu da kazf olarak kabul ederek, gerekli haddin uygulanmasını önerirler.

5) Fakihler, kazfın mutlaka cezalandırılması gereken bir suç olup olmadığına da görüş birliği içinde değildirler. İbn Ebî Leylâ, bunun Allah'ın hakkı olduğunu ve dolayısıyla makzûf talep etsin etmesin, kâzife mutlaka hadd uygulanması gerektiğini söyler. İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşları, suçun sabit olmasıyla haddin uygulanmasının şüphesiz Allah'ın hakkı olduğu, fakat suçlunun ilgili kanun çerçevesinde yargılanmasının suçlananın talebine bağlı bulunmakla insanın hakkı olduğu görüşündedirler. İmam Şâfi'î ve İmam Evzaî de aynı görüştedir. İmam Mâlik'e göre ise, eğer kazf suçu yöneticinin huzurunda işlenirse, mutlaka cezalandırılması gerekli bir suç; aksi halde cezalandırılıp cezalandırılmaması, suçlananın talebine bağlı bir suçtur.

6) Kazf telâfi edilir bir suç değildir. Eğer suçlanan davayı mahkemeye getirmezse durum farklı olacaktır; fakat dava mahkemeye getirilecek olursa, suçlayanın suçlamasını isbâtlaması istenir; eğer isbâtlayamazsa kendisine gerekli hadd uygulanır. Sonra, mahkeme de suçlayan da onu bağışlayamaz; ne sorun para vermekle çözümlenebilir, ne de suçlayan tevbe ve özürle cezadan kurtulabilir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: “Haddi gerektiren suçları aranızda bağışlayın; fakat dava bana geldiğinde ceza vâcib olacaktır.”

7) Hanefîlere göre, kazf için hadd istemi suçlanan tarafından yapılabileceği gibi; suçlanan yoksa, baba, anne, çocuklar ve torunlar gibi vurulan lekeden etkilenen soyundan biri tarafından da yapılabilir. Fakat İmam Mâlik’e göre, bu hak vârislere de intikal edebilir, İmam Şâfi’î de aynı görüştedir. Eğer suçlanan ölürse, yasal vârislerinden her biri hadd isteminde bulunabilir. Fakat ilginçtir ki, ölümle bağlar kopacağı ve eşlerden birine yapılan suçlamanın karşı tarafın soyuna leke getirmeyeceği gerekçesiyle, İmam Şâfi’î karı ve kocayı bu hakkın dışında tutar. Ama, bu delillerin ikisi de zayıftır. Bir kere hadd isteminin verasetle intikal edileceği kabul edildikten sonra, evlilik bağlarının ölümle koptuğu gerekçesiyle karı ve kocayı bu haktan yoksun etmek Kur’ân’a ters düşecektir; çünkü bizzat Kur’ân, ölüm halinde eşlerden birini diğerine vârisçi yapmıştır. Suçlamanın, eşlerin soyuna leke getirmeyeceği iddiasına gelince, koca için bu doğru olabilirse de, kadın için kesinlikle yanlıştır. Öte yandan, kazf cezasının yalnızca kişilerin neseblerini korumak için konmuş olduğu düşüncesi de doğru değildir; neseble birlikte şeref de aynı derecede önemlidir. Bu yüzden eşinin zinâ ile suçlanması bir beyefendi veya hanımefendi için hiç de küçümsenecek bir haysiyet kırıcılık değildir. O halde, kazf haddinin uygulanmasını isteme hakkı verasetle intikal edebiliyorsa, karı ve kocayı bundan yoksun bırakmak doğru olmaz.

8) Bir kişinin kazf suçunu işlediği sabit olduktan sonra, onu gerekli hadd cezasından kurtarabilecek tek şey, mahkemede suçlanan kişinin falancayla zinâ halinde gördüklerini belirtecek dört şahid getirmesidir. Hanefîlere göre, dört şahidin dördü de mahkemede aynı anda hazır bulunmalı ve hep birlikte şahidlik yapmalıdırlar. Çünkü, aynı zamanda ve bir arada ifade vermeyecek olurlarsa, her biri kâzif durumuna düşeceğinden, kendisini destekleyecek dört şahid getirmesi gerekecektir. Fakat, bu delilin zayıflığı ortadadır. Bu konuda doğrusu İmam Şâfi’î ve Osman el-Bettî’nin görüşüdür; bunlara göre, şahidler birlikte gelsin, ayrı ayrı gelsin fark etmez; hatta ayrı ayrı hâkim huzuruna çıkmaları daha iyidir. Ha-

nefiler, şahidlerin dindar ve takvâ sahibi olmalarını şart koştur; kâzif, dört fâsık şahid getirirse hem kendisi, hem de makzûf zinâ haddinden kurtulur. Bununla birlikte, eğer kâzif kâfir, kör, köle veya daha önce kazf'ten hüküm giymiş dört şahid getirecek olursa, cezadan kurtulamaz. İmam Şâfi'î bu konuda fâsık şahidler getiren kâzifin de şahidlerin de haddi hak edecekleri görüşündedir; İmam Mâlik de buna katılır. Fakat, bu noktada Hanefilerin görüşü doğruya daha yakın görünüyor. Onlara göre, eğer şahidler takvâ sahibi iseler, kâzif kazf töhmetinden kurtulur ve suçlananın zinâ ettiği sabit olmuş olur. Ama şahidler takvâ sahibi (adil) değillerse, kâzifin kazf suçu, makzûfun zinâ suçu ve şahidlerin delili hep şüpheli hale gelir ve şüphe üzerine kimseye ceza uygulanmaz.

9) Kur'ân, kazf suçundan kurtulabilmesi için gerekli şehâdeti sağlamayan kişi hakkında üç hüküm getirir:

- Kendisine 80 kamçı vurulur.
- Artık hiçbir şehâdeti kabul edilmez.
- Bizzat fâsık olur.

Bundan sonra şöyle der Kur'ân:

“... ancak bundan sonra tevbe ve ıslâh edenler (gidişâtını düzeltenler) hariç, şüphesiz, Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”

Burada şu soru ortaya çıkar: “Ayette anılan tevbe ve ıslâha bağlı bağışlama bu üç hükümden hangisiyle ilgilidir?” Fakihler, birinciyle ilgili olmadığında müttefiktirler. Yani, tevbe cezayı kaldırmaz ve ne olursa olsun suçluya gerekli kamçı cezası uygulanır. Fakihler bağışlamanın üçüncü hükmü de ilgili olduğunda müttefiklerdir; yani tevbe ve ıslâhtan sonra suçlu daha fazla günahkâr olmayıp fâsıklıktan çıkacak ve Allah kendisini affedecektir. (Burada tek bir görüş ayrılığı vardır ki, o da şudur: Suçlu bizzat kazf suçu nedeniyle mi fâsık olur; yoksa mahkemece mahkûm olduktan sonra mı? İmam Şâfi'î ve Leys bin Sa'd, bizzat kazf suçu nedeniyle fâsık olacağı görüşünü savunduklarından, bir daha onun şahidliğini kabul etmezler. Buna karşı, İmam Ebû Hanîfe, arkadaşları ve İmam Mâlik, cezanın uygulanmasından sonra fâsık olacağı görüşüne dayanarak, cezanın uygulanmasına değin şehâdetinin geçerli olacağı fikrindedirler. Fakat, Allah katında suçlunun bizzat karar ve hükmün uygulanmasından sonra hal-kin kendisine fâsık gözüyle bakacağı gerçektir.) İkinci hükme, yani “kâzifin şahidliğinin bir daha kabul edilmeyeceği” hükmüne gelince, “... ancak bundan sonra tevbe ve ıslâh edenler...” cümlesinin bunu da kapsamına alıp almadığında fakihler arasında büyük görüş ayrılıkları vardır. Bir grup

bu cümlelerin yalnızca son hükümle ilgili olduğunu söyler. Yani, tevbe edip gidişatını düzelten kişi artık Allah'ın ve müslümanların gözünde fâsık olmaz. Fakat ilk iki hüküm geçerliliğini korur. Yani gerekli hadd kendisine uygulanır ve bir daha şâhidliği kabul edilmez. Kadı Şüreyh, Sa'îd bin Müseyyeb, Sa'îd bin Cübeyr, Hasan Basrî, İbrâhim Nehâî, İbn Sirîn, Mekhûl, Abdurrahman bin Zeyd, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Züfer, İmam Muhammed, Süfyân es-Sevrî ve Hasan bin Sâlih gibi seçkin fakihler bu gruba dahildir. Karşı grup, "ancak tevbe edip..." cümlesinin ilk hükümle değil de, son iki hükümle ilgili olduğu, yani tevbeden sonra kazf suçuyla cezalandırılan suçlunun şâhidliğinin kabul edileceği gibi, günahkâr olarak da sayılmayacağı görüşündedir. Bu grup; Arâ, Tâvûs, Mücâhid, Şa'bî, Kâsım bin Muhammed, Sâlim, Zuhri, İkrime, Ömer bin Abdülazîz, İbn Ebî Nüceyh, Süleyman bin Yesâr, Mesruk, Dahhâk, Mâlik bin Enes, Osman el-Bettî, Levs bin Sa'd, Şâfi'î, Ahmed İbn Hanbel ve İbn Cerîr et-Taberî gibi fakihlerden oluşmaktadır. Daha başka delillerin yanı sıra bu alimler, Hz. Ömer'in Muğîre bin Şu'be olayında, bazı rivâyetlere göre, cezayı uyguladıktan sonra Ebû Bekre ve iki arkadaşına: "Eğer tevbe eder (veya yalanınızı itiraf ederseniz) bundan böyle şâhidliğinizi kabul ederim, aksi halde etmem" dediğini anarlar. Arkadaşları kabul ederken, Ebû Bekre bunu kabul etmemiş (yani iddiasında diretmiştir). Güçlü bir delil gibi görünmektedir bu. Fakat, olayın ayrıntılarına baktığımızda, Hz. Ömer'in bu sözünün bu noktada delil olamayacağını görürüz. Çünkü, bu olayda, cinsel birleşmenin meydana geldiği konusunda ayrılık ortaya çıkmamış ve bizzat Muğîre bin Şu'be bunu inkâr etmemiştir. Anlaşmazlık konusu, kadının kim olduğu konusundadır. Muğîre, suçlayıcıların Ümmü Cemil sandıkları kadının, kendi karısı olduğunu söylemiştir. Sonra, Muğîre'nin karısının, uzaktan ve gördükleri işiğin altında fark edilmeyecek kadar Ümmü Cemil'e benzediği ve yanlışlıkla Ümmü Cemil sanıldığı da sabit olmuştur. Bu noktada deliller bütünüyle Muğîre bin Şu'be lehine olup, olayı gören bir şâhid de kadını açıkça seçemediğini kabul etmiştir. Bu yüzden Hz. Ömer, davayı Muğîre bin Şu'be lehine çözmüş ve Ebû Bekre'yi cezalandırdıktan sonra, yukarıda anılan sözleri söylemiştir. Bu da, Hz. Ömer'in gerçek niyetinin suçlayıcılar üzerinde, yersiz bir şüpheyi yol açtıklarını itiraf etmeleri ve bir daha böyle şüphelere dayanarak halkı suçlamayacaklarına dair tevbe etmeleri, aksi halde şâhidliklerinin kabul edilmeyeceği için baskı yapmak olduğunu gösterir. Buradan, Hz. Ömer'e göre, yalancılığı sabit olmuş bir kişinin şâhidliğinin tevbe ettikten sonra kabul edilebileceği görüşünü çıkarmak zordur. Bu bakımdan, bu konuda önceki grubun görüşü daha doğrudur. Allah'tan başka kimse herhangi bir ki-

şinin gerçekten samimi olarak tevbe edip etmediğini bilemez. Eğer önmüzde bir kimse tevbe ederse, onu artık “fâsık” sayamayız; fakat yalancılığı bir kez sabit oldu mu, o zaman da tevbe etti diye gelecekte kendisine güvenemeyiz. Üstelik, ayetin ifadesi de “... ancak tövbe edenler...”in yalnızca “... onlar fâsıktırlar”la ilgili olduğunu göstermektedir. Çünkü cümledeki ilk iki ifade, “onlara seksen kamçı vurun ve bundan böyle şahidliklerini hiç kabul etmeyin” emir kipinde gelmişken; üçüncü ifade olan “onlar fâsıklardır”, bir haber-bilgi cümlecigidir. Sonra, bizzat haber-bilgi cümleciginden sonra gelen “... ancak tevbe edenler hariç...” ifadesi, istisnanın ilk iki emir cümlesiyle değil de, haber-bilgi cümlecigiyle ilgili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, istisnanın yalnızca son cümleyle sınırlı olmadığı kabul edilecek olursa, o zaman neden bunun “onlara seksen kamçı vurun” emriyle değil de, yalnızca “bir daha şahidliklerini hiç kabul etmeyin” emriyle ilgili olduğunu anlamak zorlaşacaktır.

10) Burada böyle bir soru sorulabilir: “... ancak tövbe edenler hariç...”teki istisna birinci hükme de neden uygulanmasın? Kazf, eninde-sonunda, bir tür hakaret, bir lekelemedir. Bizzat Allah, “... ancak tövbe edenler ve ıslâh edenler hariç; Allah bağışlayıcıdır ve merhametlidir” derken, neden suçunu itiraf eden, özür dileyen ve tövbe eden bir kişi salıverilmez? Allah affederken insanların affetmemesi tuhaf değil midir? Bu sorulara cevabımız şöyle olacaktır: Tövbe, yalnızca tevbe sözünü dille söylemek demek değildir. Tövbe, pişmanlık, düzelme kararı ve sâlih amellerle bulunma eğilimidir; bir kişinin içten tevbe edip etmediğini bilebilecek de yalnızca Allah’tır. Bu yüzden, tevbeyle dünyevî cezalar değil de, ancak ahiret cezası kalkar ve yine bu yüzden Allah, “Suçlular tevbe ederlerse affedilebilirler” değil de, “Tövbe edenler için Allah bağışlayıcı ve merhametlidir” demektedir. Eğer tevbeyle dünyevî cezalar da bağışlanacak olsaydı, cezadan kurtulmak için tevbe etmeyecek suçlu bulunmazdı.

11) Sorunun bir diğer yanı da, suçlamasını destekleyici şahid getiremeyen bir kişinin mutlaka yalancı sayılmayacağı noktasıdır. Evet, isbat edemese bile o, suçlamasında doğru olamaz mı? Sonra, şahid getiremedi diye, yalnızca insanlar tarafından değil, ayrıca Allah tarafından da bir fâsık olarak nasıl mahkûm edilebilir? Bunun cevabı da şudur: Bir kişi, bir başkasının ahlâksızlığını görür ve gerekli şahidi olmadan hemen suçlamada bulunur ve gördüğünü yayarsa günahkâr sayılır. İlâhî Hukuk, gizlice kire bulaşan bir kişinin kirini, bir başkasının tüm toplumda yaymasını istemez. Böyle bir kire şahid olan kişinin önünde açık iki yol vardır: Ya, gördüğünü gördüğü yerde bırakmak; ya da İslâm devleti görevlilerin-

ce temizlenmesi için gördüğünü delillendirmek. Bunların dışında üçüncü bir yol yoktur. Eğer yaymaya kalkarsa, kişi her tarafa yayma suçunu işlemiş olacaktır ve konuyu yeterli delil olmadan görevlilerin önüne getirecek olursa, o zaman da görevliler etkin bir şey yapamayacaklardır. Sonuçta kir yayıldığıyla kalacak, mesele kirin yayılmasına vâsıta olacak ve toplumun kirli ögesi yüreklendirilecektir. Bu nedenle, gerekli delil ve şâhidi olmadan kazf'de bulunan kişi, suçlamasında doğru da olsa, günah işlemekten kurtulamayacaktır.

12) Hanefî fakihler, kâzifin cezasının, zinâ suçlusuna göre daha hafif bir şekilde uygulanması gerektiği fikindedirler. Yani, kendisine seksen kamçı vurulacak, fakat kamçılama daha az şiddette olacaktır. Çünkü, cezalandırıldığı suç hakkında yalancı olduğu kesin değildir.

13) Hanefîler de içinde olmak üzere, fakihlerin çoğunluğu suçlamayı cezanın uygulanmasından önce veya uygulama sırasında kaç kez tekrarlar- sa tekrarlasın, kâzife tek bir ceza uygulanacağı görüşündedirler. Kâzif uygulamadan sonra da aynı suçlamayı tekrarlarsa bile, kendisine verilen ceza kâfi gelecektir. Şu kadar ki, haddin uygulanmasından sonra, eğer suçlanana karşı bir başka zinâ töhmetinde bulunursa, o zaman yeni bir kazf suçuyla yargılanacaktır. Muğîre bin Şu'be aleyhindeki olayda Ebû Bekre, cezanın uygulanmasından sonra da açıkça Muğîre'nin zinâ ettiğine şâhid olduğunu tekrarlamış, bunun üzerine Hz. Ömer onu yeniden yargılamak istemiş; fakat Hz. Ali, aynı suçlamayı tekrarladığı için yeniden yargılanamayacağını belirtmiş ve Hz. Ömer de buna uymuştur. Buna dayanarak fakihler, kendisine hadd cezası uygulanan kâzifin, yeni bir kazf suçu işlemedikçe tekrar yargılanamayacağına neredeyse görüş birliğine varmışlardır.

14) Bir gruba karşı işlenen kazf suçuyla ilgili olarak fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefîlere göre, eğer bir kişi bir topluluğu bir sözle veya ayrı ayrı sözlerle suçlarsa, ilk cezanın uygulanmasından sonra yeni bir kazf suçu işlemedikçe yalnızca bir haddle cezalandırılır. "Muhsan kadınlara (iftira) atanlar" ifadesi, bir veya birden fazla kişiyi suçlayanın yalnızca bir cezayı hak edeceğini göstermektedir. Hem, iki kişi suçlanmadan zinâ olmaz; buna rağmen kanun koyucu, biri kadını, diğeri de erkeği suçlama karşılığında iki değil, tek bir ceza öngörmüştür. Buna karşı, İmam Şâfi'î, bir topluluğu bir veya birden fazla sözle suçlayan kişinin, suçlanan kişi sayısınca cezalandırılacağı görüşündedir. Osman el-Bettî de aynı görüşe sahiptir. Fakat Şa'bî ve Evzâî'nin de katıldığı İbn Ebî Leylâ'nın fetvâsı ise, bir topluluğu bir sözle suçlayan bir ceza, ayrı ve ayrı ayrı sözlerle suçlayan ise, suçladığı kişiler sayısınca ceza verileceği şeklindedir.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ
فَشَهَدَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾
وَالْخَمِيسَةُ أَنْ لَعْنَتَ اللَّهُ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرُؤُا
عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ
الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾ وَالْخَمِيسَةَ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ
حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

- 6 Kendi eşlerine (zinâ suçu) atan ve kendileri dışında şahidleri bulunmayanlar ise, onlardan da her birinin şahidliği, Allah adına dört (kere yemin) ile kendisinin hiç şüphesiz doğru söyleyenlerden olduğuna şahidlik etmektedir.
- 7 Beşinci (yemini) ise, eğer yalan söyleyenlerdense, Allah'ın lanetinin muhakkak kendi üzerinde olması(nı kabul etmesi)dir.
- 8 Onun (kadının) da dört kere Allah adına (yeminle) onun (kocasının) hiç şüphesiz yalan söyleyenlerden olduğuna şahidlik etmesi, kendisinden cezayı uzaklaştırır.
- 9 Beşinci (yemini) ise, eğer o (kocası) doğruyu söyleyenlerden ise, Allah'ın gazâbının muhakkak kendi üzerinde olması(nı kabul etmesi)dir.⁷
- 10 Eğer Allah'ın sizin üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı ve Allah gerçekten tevbeleri kabul eden hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı (ne yapardınız)?

AÇIKLAMA

7. Bu ayetler öncekilerden bir süre sonra gönderilmiştir. Kazf yasası, bir başka erkek veya kadını zinâ ile suçlayıp iddiasını isbatlamak için gerekli şahidleri getiremeyen bir kişi için belirli bir ceza koymuş; fakat karısını zinâ halinde yakalayan bir adamın ne yapacağı sorusu ortaya çık-

miştı. Eğer onu öldürse, cinâyetten suçlu olacak ve cezalandırılacaktı; öldürmeyip şâhid aramaya gitse suçlu kaçabilirdi; olanı görmezlikten gelse, buna uzun süre katlanması imkânsızdı. Kuşkusuz kadını boşayabilirdi; fakat bu durumda ne kadın, ne de ortağı manevî veya fizikî bir cezaya uğramayacak ve bu gayri meşrû ilişki gebelikle sonuçlanacak olursa, o zaman da, bir başkasının çocuğunu besleme yükünü çekmek zorunda kalacaktı. Bu sorunu önce Hz. Sa'd b. Ubâde, eğer kişi böyle bir şeyi evinde görürse şâhid aramaya gitmeyip, sorunu orada ve kılıçla çözeceğini söyleyerek varsayım şeklinde ortaya attı (Buhârî, Müslim). Fakat çok geçmeden, gerçek olaylar bu şeye şâhid olan kocalar tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.) getirildi. Abdullah b. Mes'ûd ve İbn Ömer tarafından aktarılan rivâyetlere göre, ensârdan bir müslüman (muhtemelen Uveymir Aclânî) Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek, "Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer bir kişi bir başkasını karısıyla yakalar ve suçlamada bulunursa, ona kazf had-di vuracaksınız; eğer karısını öldürürse, siz de onu öldüreceksiniz; eğer sessiz kalsa, ızdırab duyup duracak. Bu durumda bu adam ne yapsın?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) "Ey Allah'ım! Buna bir çözüm ver" diye dua etti (Müslim, Buhârî, Ebû Dâvûd, Ahmed, Nesâî.)

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Hilâl b. Ümeyye, günah işlerken yakaladığı karısının durumunu Hz. Peygamber'e getirdi. Cevap olarak Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dedi: "Delilini getir; aksi halde kazf suçuyla cezalandırılacaksın." Bunun üzerine ashab arasında bir panik başladı ve Hilâl şöyle dedi: "Seni peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki ben doğruyu söylüyorum. Gözümle gördüm, kulağımla işittim. Eminim ki, Allah bir hüküm gönderecek ve benim sırtımı (cezadan) koruyacaktır." Sonra bu ayet indi." (Buhârî, Ahmed, Ebû Dâvûd). Ayette ortaya konan yasal işleme li'an denir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) li'an yasasına göre hükmettiği davaların ayrıntıları hadis kitaplarında yer almakta olup, bunlar bu yasanın temelini ve kaynağını oluşturur. *Kütüb-ü Sitte*, *Müsned-i Ahmed* ve *Tefsîr-i İbn Cerîr*'de İbn Abbâs ve Enes bin Mâlik'ten nakledilen Hilâl b. Ümeyye olayının ayrıntılarına göre; hem Hilâl, hem de karısı, Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna getirilir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) önce kendilerine ilâhî kanunu hatırlatır ve sonra şöyle der: "İyi dikkat edin ki, âhiretteki ceza dünyadakinden çok daha ağırdır." Hilâl suçlamasının бүтünüyle doğru olduğunu belirtir; kadın da inkâr eder. Hz. Peygamber (s.a.), "Li'an yasasına göre yeminlerde bulunun" der. Hz. Peygamber (s.a.) onlara tekrar tekrar hatırlatır: "Allah birinizin yalancı olduğunu biliyor; o halde biriniz tevbe etmeyecek mi?" Hilâl beşinci kez yemin et-

meden önce, orada bulunanlar kendisine: “Allah’tan kork! Dünyadaki ceza âhirettekinden hafiftir. Beşinci yemin sana ceza verilmesini zorunlu kılacak” derler. Fakat Hilâl, sırtını dünyada (cezadan) koruyan Allah’ın, âhirette de kendisini bağışlayacağını söyleyerek beşinci kez de yemin eder. Sonra kadın yeminlere başlar. Beşinci yemine geçmeden önce, o da durdurulup kendisine şöyle tavsiyede bulunulur: “Allah’tan kork! Dünyevî ceza âhiretin cezasından daha hafiftir. Son yemin seni ilâhî cezaya mahkûm edecek.” Bunu duyan kadın, bir an duraklar. Oradakiler itiraf- ta bulunacağını sanırlar; fakat o, “Kabileme silinmeyecek bir leke sürmek istemem” diyerek beşinci yemini de eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ayrılımlarını emreder ve çocuğun doğumdan sonra erkeğe değil kadına verileceğine, bundan böyle kimsenin kadını ve çocuğunu suçlayamayacağına, bunlardan birini suçlayana kazf cezası verileceğine ve boşanma veya kocasının ölümü gibi bir nedenle ayrılmadıklarından, yasal bekleme (iddet) süresince kadının Hilâl’den nafaka istemeye hakkı olmadığına hükmeder; sonra da halktan, doğumdan sonra çocuğun Hilâl’e mi, yoksa kadınla birlikte suçlanan erkeğe mi benzediğine bakmalarını ister. Doğumdan sonra çocuğun öbür adama benzediği görülür ve bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: “Eğer yeminler olmasaydı (veya, Allah’ın Kitabı sorunu çözmemiş olsaydı) bu kadına en sert biçimde davranırdım.”

Uveymir Aclânî olayının ayrıntıları, Sehl b. Sa’d es-Sa’îdî ve İbn Ömer (r.a) kanalıyla, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Müsned-i Ahmed’de geçer. Buna göre, Uveymir ve karısı Mescid-i Nebvî’ye çağırılırlar. Li’an yasasını uygulamaya geçmeden önce, Hz. Peygamber (s.a.) kendilerine üç kez uyarıda bulunur: “Allah ikinizden birinin yalancı olduğunu çok iyi biliyor; o halde biriniz tövbe etmeyecek mi?” Hiçbiri tevbe etmeyince kendilerine li’an’da bulunmaları söylenir. Li’andan sora Uveymir: “Ey Allah’ın Rasûlü! Şimdi ben bu kadını tutarsam bir yalancı olmuş olurum” diyerek, Hz. Peygamber’in (s.a.) izni olmadan onu orada üç kez boşar. Sehl b. Sa’d’a göre, Hz. Peygamber (s.a.) boşanmayı uygulayarak onları uyardı ve şöyle dedi: “Li’andan sonra karı ile koca birbirlerinden ayrılacaklardır”. Böylece birbirlerine karşı yeminleşen eşlerin bir daha asla evlenmemek üzere ayrılımları bir sünnet olarak yerleşti. İbn Ömer, yalnızca Hz. Peygamber’in (s.a.) kendilerini ayırdığını söyler. Sehl bin Sa’d ise, kadının gebe olduğunu ve Uveymir’in bunun kendi tohumundan ileri gelmediğini söylediğini ekler; bunun üzerine çocuk anneye atfedilir. Bu şekilde yerleşen uygulamaya göre, bu şekilde doğan çocuk annesine, annesi de kendisine mirasçı olur.

Bu iki olaydan ayrı olarak, hadis kitaplarında bunlarla ilgisi olan ve ya olmayan daha birçok rivâyetlere rastlarız. Yalnız, bu rivâyetlerden bazıları başka olaylarla ilgili olup, li'an yasasının önemli bölümlerini ortaya koymaktadır.

İbn Ömer'den, Hz. Peygamber'in (s.a.) li'andan sonra eşleri ayırdığını ve gebelik durumunda çocuğun annesine atfedileceğine hükmettiğini ifade eden rivâyetler gelmektedir (Kütüb-ü Sitte, İmam Ahmed). İbn Ömer'den gelen bir başka rivâyete göre, Hz. Peygamber (s.a.) li'andan sonra bir erkekle kadına şunu söyler: "Artık işiniz Allah'a kalmıştır; her ne olursa olsun, ikinizden biriniz yalancısınız." Sonra adama şöyle der: "Artık o senin değildir, üzerinde hakkın kalmadı; ona hiçbir şekilde öc alıcı şekilde de davranamazsın." Adam, "Efendim! Lütfen verdiğim mehri geri bana döndürün" ricasında bulunur. Buna Hz. Peygamber'in (s.a.) cevabı şöyle olur: "Mehri geri almaya hakkın yok. Eğer suçlamanda yalancıysan, mehir ondan daha çok sana uzaktır." (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd)

Dârakutnî, Ali İbn Ebî Tâlib ve İbn Mes'ûd'un (r.a.), "Sâbit olan sünnet, birbirlerine karşı li'anda bulunan eşlerin bir daha evlilikle bir araya gelemeyecekleri şeklindedir" dediklerini rivâyet eder. Yine Dârakutnî, Hz. Abdullah İbn Abbâs'ın, "Hz. Peygamber (s.a.), ikisinin bir daha evlilikle bir araya gelemeyeceklerine hükmetmiştir." dediğini aktarır.

Kabîsa b. Zueyb, Hz. Ömer zamanında bir adamın, karısının gayri meşrû ilişki sonucu gebe kaldığını iddia ettikten sonra, bu defa da kendi tohumundan olduğunu kabul ettiğini, fakat doğumdan sonra yeniden çocuğun kendinden olduğunu inkâr ettiğini aktarır. Durum Hz. Ömer'in mahkemesine getirilir ve halife, adama kazf cezası uygular ve çocuğun da kendisine atfına karar verir (Beyhakî, Dârakutnî).

İbn Abbâs'ın rivâyetine göre, bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) geleerek, "Efendim! Kendisini çok sevdiğim bir karım var; fakat öylesine zayıf ki, bir başkası kendisine dokunsa aldırılmaz" der. (Bununla, zinâ veya daha hafif bir kötülüğü kasdetmiş olabilir). Hz. Peygamber (s.a.) "Onu boşayabilirsin" cevabını verir. Adam, "Fakat onsuz yaşayayamam" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), "Öyleyse onunla geçinmelisin" buyururlar (Hz. Peygamber adamdan herhangi bir açıklama istemediği gibi, şikâyetini zinâ suçlaması olarak almamış ve li'an yasasını da uygulamamıştır.) (Nesâî).

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre, bir bedevî Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek, karısının siyahî bir çocuk doğurduğunu ve bu çocuğun kendisinden olup olmadığından şüphelendiğini söyler. (Yani, çocuğun

rengi ona bu şüpheyi vermiştir, bunun dışında karısını zinâ ile suçlamak için herhangi bir delili yoktur.) Hz. Peygamber (s.a.) kendisine, “Hiç deven var mı?” diye sorar ve adam “evet” der. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) “Renkleri nasıl?” diye sorar; bedevî, “kırmızı” diye cevap verir. “İçlerinde gri olanı da var mı?” der, Hz. Peygamber. “Evet” der adam, “bazıları gri”. “Bu renge sebep nedir” diye sorar Hz. Peygamber. Bedevî, “Belki atalarında bu renkte olanlar vardır.” şeklinde cevaplar. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.), “Aynı şey senin çocuğunun rengine de sebep olmuş olabilir” buyurur ve adamın çocuğundan şüphelenmesine izin vermez (Buhârî, Müslim, İmam Ahmed, Ebû Dâvûd).

Ebû Hureyre'nin li'an ayetini açıklayan bir başka rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: “Bir aileye, gerçekten o aileden olmayan bir çocuk getiren (yani, bir erkekle evlendikten sonra, gayri meşrû yoldan gebe kalan) bir kadının Allah'la hiçbir alıp vereceği yoktur. Aynı şekilde, çocuk kendisine çekmişken, çocuğun babası olduğunu inkâr eden erkek de Hüküm Günü'nde Allah'ı hiç görmeyecek ve Allah kendisini tüm insanlığın önünde rezil edecektir.” (Ebû Dâvûd, Nesâî, Dârimî).

Bu şekilde li'an ayeti, Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisleri, şeriatın öncülleri ve genel ilkeler, fakihlerin şöylece kodlandığı li'an yasasının temelini oluşturur:

1) Karısını yabancı bir erkekle zinâ halinde yakalayıp, li'an yerine adamı öldüren kişi hakkında görüş ayrılığı vardır. Bir grup, yasayı eline alma ve cezayı uygulama hakkı olmadığından, böyle bir kişinin öldürüleceği fikrindedir. Diğer grup, adamı zinâ nedeniyle öldürdüğü sabit olduğu takdirde, öldürülmeyeceği ve yaptığından da sorumlu tutulmama çağını söyler. İmam Ahmed ve İshâk bin Rahaveyh, böyle bir kişinin zânnîyi zinâ nedeniyle öldürdüğünü isbâtlamak için iki şahid getirmesi gerektiğini savunurken; Mâlikilerden İbnü'l-Kâsım ve İbn Habîb, buna öldürülen kişinin evli olması gerektiği şartını eklerler; aksi halde, öldürülen bekâr bir zânnîyi öldürdüğü için kişi, zinânın sabit olması için dört şahid getirir veya öldürülen kişi ölmeden önce, öldürenin karısıyla zinâ ettiğini itiraf eder ve öldürülenin evli olduğu kesinleşirse, kısıstan kurtulabilir (*Neylü'l-Evtâr*, c. IV, s. 228).

2) Li'an yasası evde değil, ancak mahkemede hâkim önünde karşılıklı olarak uygulanır.

3) Li'an yalnızca erkeğin hakkı değildir; kadının da, kocası kendisini zinâ ile suçlar veya çocuğunun babası olduğunu inkâr ederse, mahkemede li'an talep etme hakkı vardır.

4) Li'an'ın herhangi bir karı-koca arasında uygulanıp uygulanmaya-
cağı ya da eşlerin birtakım şartları yerine getirmelerinin gerekip gerek-
mediği konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. İmam Şâfi'î,
ancak yemini yasal yünden güvenilir olan ve boşanma hakkını kullana-
bilen kocanın li'an yeminlerini edebileceği görüşündedir. Bir başka de-
yişle, ona göre akıl ve ergenlik (bülûğ) kocaya li'an hakkını vermede ye-
terli olup, eşlerin müslim-gayri müslim, hür-köle, şehâdetlerinin kabul
edilir olup olmaması ve müslüman kocanın karısının müslüman veya
zımmî olması önemli değildir. İmam Mâlik ve İmam Ahmed de aşağı-yu-
karı aynı görüştedirler. Fakat Hanefiler, 'li'an'ın ancak önceden kazf'ten
hüküm giymemiş hür müslüman eşler tarafından uygulanabileceğini sa-
vunurlar. Eğer karı-koca ikisi de gayri müslimse veya köle ise ya da da-
ha önce kazften hüküm giymişlerse, birbirlerine karşı li'an yapamazlar.
Üstelik, eğer kadın bir erkekle gayri meşrû veya şüpheli ilişkiden suçlu
bulunmuşsa, li'an geçerli olmayacaktır. Hanefiler bu şartları koşarlar;
çünkü onlara göre, li'anla kazf arasındaki tek ayrılık şudur: Eğer bir baş-
ka adam kazf işlerse haddle cezalandırılır; fakat bunu işleyen koca olur-
sa, li'anla cezadan kurtulur. Bunun dışında kazf ve li'an her bakımdan
birbirinin aynıdır. Bunun da ötesinde Hanefilere göre li'an yeminleri de-
lil (şâhid) niteliğinde olduğundan, onlar bu hakkı yasal açıdan şahidlik
yapmayacak bir kişiye vermezler. Fakat, bu konuda Hanefilerin görüşle-
ri zayıf kalmakta ve İmam Şâfi'î'nin görüşü doğru görünmektedir. Çün-
kü Kur'ân, kadının suçlanmasını kazf ayetinin bir parçası yapmamış, bu
konuda ayrı bir yasa koymuştur. Bu nedenle de, kazf yasasında birleştirilip,
kazfın şartları çerçevesinde ele alınamaz.

Sonra, li'an ayetinin sözleri kazf ayetinin sözlerinden farklı olduğu
gibi, bu iki ayet ayrı ayrı hükümler ortaya koymaktadır. Bu yüzden li'an
yasası kazf ayetinden değil, li'an ayetinden çıkarılabilir. Sözgelimi, kazf
ayetinde göre muhsan kadınları zinâ ile suçlayanlar cezayı hak ederler. Fa-
kat li'an ayetinde, kadın için muhsan olma şartı koşulmamaktadır. Bir
kadın bir zaman günahlara dalmış olabilir; fakat sonra tövbe eder ve bir
erkekle evlenirse, li'an ayeti kocaya dilediği zaman onu suçlama ve bir
zamanlar günahkârdı diye çocuklarını inkâr etme yetkisi vermez. Aynı
derecede bir başka önemli neden de, kişinin karısını suçlamasıyla bir
başka kadını suçlamak arasında dünya kadar fark bulunmasıdır. Yasa iki-
sini de aynı şekilde ele almaz. Bir adamın bir başka kadınla hiçbir ilgisi
yoktur. Ne duygusal olarak ona bağlıdır; ne de şerefi, aile ilişkileri ve
haklarıyla soyu onun yaptıklarıyla tehlikeye girer. Yabancı kadının kişi-

liğinde bir başkasını ilgilendiren tek anlamlı nokta, ahlâkî açıdan pak ve temiz bir toplum görme arzusudur. Buna karşılık, karısıyla olan ilişkile-riyse derin ve çok çeşitli niteliktedir. Karısı soy ve cinsinin paklığının, malının ve evinin koruyucusudur, hayat arkadaşıdır, sır dostudur ve en ince ve derin duygularla onunla bağlantı içindedir. Eğer karısı ahlâken düşük olsa, bu şerefine, ilişkilerine ve soyuna ciddi bir darbe demektir. Dolayısıyla, kişinin karısıyla bir başka kadını suçlaması aynı şeyler de ğil- dir ve yasa da bunları birbirinin aynısı olarak ele almaz. Bir zımmî, bir köle veya hüküm giymiş bir kocanın karısının kötü bir iş yapması, sonuç açısından bir hür, olgun ve sağlam müslümanın karısındakinden farklı veya daha az mı ciddidir? Eğer bizzat koca karısını bir başkasıyla zinâ ederken görse veya elinde karısının gayri meşrû ilişki sonucu gebe oldu- ğuna dair inandırıcı nedenler bulunsa, bu takdirde, onun bu kötü duru- mundan kurtulmasına yardım edecek başka hangi yasamız vardır? Bu noktada, öyle görünüyor ki, Kur'ân'ın niyeti, kocanın karısının ahlâksız- lığı veya gayri meşrû gebeliği karşısında, kadının da kocasının yalan suç- lamaları veya haksız yere çocuğunun babası olduğunu inkâr etmesi kar- şısında evli çiftleri bu zor durumdan kurtaracak bir yol açmaktır. Yalnız- ca hür ve sağlam müslümanların ihtiyacı değildir bu ve Kur'ân'da bu hakkı yalnızca onlarla sınırlayan herhangi bir şey de yoktur. Kur'ân'ın li'an yeminlerini şehâdet saydığı ve dolayısıyla şehâdet şartlarının bura- da da uygulanacağı iddiasının mantıkî sonucu, şehâdeti kabul edilen din- dar ve adil bir kocanın yeminlerde bulunması ve yemin etmek istemeyen kadınınsa, böylece ahlâksızlığı kesinleşeceğinden recm edilmesi olacak- tır. Fakat ilginçtir ki, bu durumda Hanefîler recmi öngörmezler. Bu da, li'an yeminlerini onların da şehâdetle bir tutmadıklarının açık delilidir. Gerçi Kur'ân li'an yeminlerini şahidlik olarak tanımlasa da, teknik an- lamda şahidlik olarak kabul etmez. Aksi halde, kadının dört de ğil, sekiz kez yemin etmesini isterdi.

5) İşaret, kapalı veya şüpheli bir ifadeyle li'an gerekmez; ancak koca karısını açıkça zinâ ile suçlar veya çocu ğun kendisinin olduğunu inkâr ederse li'an gerekir. İmam Mâlik ve Leys b. Sa'd buna, kocanın li'an ya- parken, karısını zinâ halinde bizzat gözleriyle gördüğünü söylemesi şart- tını eklerler. Fakat bu, Kur'ân'da ve hadiste temeli olmayan gereksiz bir sınır koymadır.

6) Karısını suçladıktan sonra koca li'an yeminlerini etmekten kaçır- nırsa, İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına göre hapsedilir ve li'an'da bu- lununcaya, ya da suçlamasının yalan olduğunu itiraf edinceye kadar sa-

liverilmez; bu ikinci durumda kendisine kazf haddi uygulanır. Buna karşılık İmam Mâlik, Şâfi'î ve Leys b. Sa'd, hapsi gereksiz görüp, li'anı reddetmenin kişinin yalancılığıнын itirafı demek olduğu ve dolayısıyla kazf cezasını gerektirdiği görüşündedirler.

7) Kocanın yeminlerinden sonra, kadın yeminden kaçınırsa, Hanefilere göre hapsedilir ve li'anda bulununcaya ya da zinâ suçunu itiraf edinceye kadar salıverilmez. Buna karşılık, yukarıda adı geçen imamlar hemen recm edileceği görüşündedirler. Bunların delilleri, Kur'ân'ın "... Eğer (kadın) dört kez Allah'a yemin ederse... ceza kendisinden kalkar" hükmüdür. Bu, yeminden kaçındığına göre, cezalandırılmasının kaçınılmaz olduğu anlamına gelir. Fakat bu delildeki zayıflık, Kur'ân'ın cezanın mahiyetini belirtmediği ve yalnızca cezadan söz ettiğindedir. Eğer burada, cezadan kastedilenin yalnızca zinâ cezası olduğu iddia edilirse şunu deriz: Zinâ cezası için Kur'ân, dört şahidin açık ifadelerini şart koşturmuştur ki, bu şart da bir kişinin dört yeminiyle yerine getirilmiş olamaz. Kocanın yeminleri kendisini kazf cezasından kurtarır ve kadını da li'anla karşı karşıya bırakır; fakat kadının zinâ ettiğini isbâtta yeterli değildir. Kadının kendini savunmak için yemin etmeyi reddetmesi, mutlaka bir şüpheye yol açar, hem de kuvvetli bir şüpheye; fakat şüpheler üzerine hadd cezası verilemez. Ve bu durum, erkeğe kazf haddi verilmesiyle kıyas edilmemelidir; çünkü erkeğin kazfı sabittir ve bunun için li'anda bulunmaya çağrılmaktadır. Oysa, kendisi itiraf etmedikçe veya dört görgü tanığının şahidliğiyle kesinleşmedikçe kadın zinâ suçlusu sayılmaz.

8) Eğer kadın li'an anında gebe ise, İmam Ahmed'e göre, bunu kabulü reddetsin veya etmesin, li'an kocayı gebeliğin sorumluluğundan kurtarmaya yeterlidir. İmam Şâfi'î ise, kocanın zinâ suçlamasıyla, gebeliğin sorumluluğunu kabulden kaçınmasının aynı şey olmadığını söyler. Bu nedenle, koca gebeliğin sorumluluğunu kabulden kesinkes kaçınmadıkça, bizzat zinâ suçlamasına rağmen ondan sorumlu sayılacaktır. Çünkü, kadının zâniyeliği mutlaka gebeliğinin de zinâdan olduğu anlamına gelmez.

9) İmam Mâlik, İmam Şâfi'î ve İmam Ahmed, kocaya gebelik süresince gebeliğin sorumluluğunu inkâr etme ve buna dayanarak li'anda bulunma hakkı tanır. Fakat, İmam Ebû Hanîfe, erkeğin suçlamasının temeli zinâ değil de, sadece kendisinden olması mümkün görünmeyen gebelikse, doğuma kadar li'an uygulamasından kaçınılması gerektiğini söyler; delili de gebelik işaretlerinin bazen hastalıktan kay-

naklanabileceği, yani dıştan her gebe görünen kadının gerçekten gebe olmayacağıdır.

10) Kocanın, çocuğun babası olduğunu inkâr etmesinin li'anı gerektirdiğinde icma vardır. Yine (sözelimi, doğum dolayısıyla tebrikleri kabul etmesi, çocuğa insanın kendi çocuğuna davrandığı gibi sevgiyle davranması ve yetiştirilmesine ve bakımına gerekli ilgiyi göstermesi gibi) işaretlerle veya açık ifadelerle olsun, kocanın bir defa çocuğu kabul etmesinden sonra, onu inkâr etme hakkını yitirdiği ve inkâr yoluna gittiği zaman kazf haddine maruz kalacağına da icma vardır. Fakat, kocanın ne kadar süreyle çocuğun babası olduğunu inkâr etme hakkına sahip bulunduğu fakihler görüş birliği içinde değildirler. İmam Mâlik'e göre, kadın gebeyken koca evdeyse, gebelikten doğuma kadar sorumluluğu inkâr edebilir, doğumdan sonra artık inkâr hakkı kalmaz. Fakat, koca evde bulunmaz ve doğum o yokken meydana gelirse, çocuğun olduğunu öğrenir öğrenmez inkârda bulunması hakkına sahip olur. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, doğumdan itibaren bir veya iki gün içinde inkâr ederse, li'andan sonra çocuğun sorumluluğundan kurtulur; fakat bir veya iki yıl sonra inkâr edecek olursa, yine li'an geçerli olacak, fakat koca çocuğun sorumluluğundan kurtulamayacaktır. İmam Ebû Yûsuf'a göre, babanın çocuğun doğumundan, ya da doğumu öğrenmesinden sonra kırk gün içinde babalığını inkâr etme hakkı vardır; kırk günden sonra bu hak düşer. Ne var ki, bu kırk gün sınırlaması anlamsızdır. Burada doğru görüş Ebû Hanîfe'ninkidir, yani ortada kişiyi bundan alıkoacak makul ve sağlam bir neden olmadıkça, babalık çocuğun doğumundan veya doğumun öğrenilmesinden itibaren bir veya iki gün içinde inkâr edilebilir.

11) Eğer bir koca boşanmış karısını zinâ ile suçlarsa, İmam Ebû Hanîfe'ye göre bu kazf olur, li'an olmaz. Li'ana ancak eşler arasında başvurulabilir ve "talâk-ı ric'at" (geri dönülebilen boşanma) olmadıkça ve suçlama ric'at döneminde yapılmadıkça, kadın için li'an yapılmaz. Fakat İmam Mâlik, bu suçlamanın, gebeliğin sorumluluğunu ya da çocuğun babalığını kabul veya inkâr sorununu kapsamadığı zaman kazf olacağı görüşündedir. Suçlama bu noktaya yönelik, yani babalığı kabul edip etmeme konusunda olursa, son boşanmayı (talak) vermesinden sonra da kocanın li'an hakkı vardır. Çünkü böyle bir li'anda kocanın amacı kadına leke getirmek değil, kendisini, kendine ait olmadığına inandığı çocuğun sorumluluğundan kurtarmak olacaktır. İmam Şâfi'i de bu görüştedir.

12) Li'anın bazı yasal sonuçları konusunda tam bir icma olduğu halde, bazıları üzerinde de fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. İcma bulunan hususlar şunlardır:

Ne erkek ne de kadın, cezaya çarptırılmaz. Eğer erkek, çocuğu inkâr ederse, çocuk yalnızca anneye atfedilir. Kocaya atfedilmediği gibi ona mirasçı da olamaz; anne kendisine, o da anneye mirasçı olur. Bundan sonra, kimsenin kadını "zâniye" olarak çağırmaya ve çocuğa da "piç" demeye hakkı yoktur; li'andaki duruma göre kadının zâniyeliğinden emin olunsa bile. Kadına ve çocuğa bu eski suçu yeniden yükleyen herkes kazf cezasıyla karşı karşıya kalır. Mehir kadından alınmaz, kadın nafaka talebinde de bulunamaz ve kocaya ebediyyen haram olur.

Bununla birlikte şu iki noktada görüş ayrılığı vardır:

a) Li'andan sonra karı ile koca birbirlerinden nasıl ayrılacaktır?

b) Li'an sebebiyle yeniden evlilikle bir araya gelmeleri mümkün müdür?

Birinci soruya İmam Şâfi'î, "Erkek li'anda bulunur bulunmaz, kadın li'anıyla erkeğin suçlamasını kabul etsin veya etmesin, kendiliğinden ayrı düşer" şeklinde cevap verir. İmam Mâlik, Leys b. Sa'd ve Züfer, hem erkek hem de kadın li'anlarını yaptıktan sonra ayrılacakları görüşündedirler. İmam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise, li'andan sonra ayrılma kendiliğinden gerçekleşir; fakat hâkim tarafından geçerli hale getirilir. Ama, eğer koca boşama sözü ederse, bu yeterlidir; aksi halde hâkim ayrıldıklarını ilân edecektir.

İkinci soruyla ilgili olarak; İmam Mâlik, Ebû Yûsuf, Züfer, Süfyân es-Sevrî, İshâk b. Rahaveyh, Şâfi'î, Ahmed b. Hanbel ve Hasan b. Zeyd, li'anla ayrılan eşlerin birbirlerine ebediyyen haram olduğu görüşündedirler. Yeniden evlenmek isteseler bile, hiçbir şekilde evlenemezler. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Abdullah İbn Mes'ûd da aynı görüştedirler. Buna karşılık Sa'id b. Müseyyeb, İbrâhim Nehâî, Şa'bî, Sa'id b. Cübeyr, Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed (Allah hepsinden razı olsun), eğer koca yalanını itiraf eder ve kazf haddiyle cezalandırılırsa, bu durumda evlilikle birleşebilecekleri fikrindedirler. Onlara göre, onları birbirine haram kılan li'andır. Li'anlarında ısrar ettikleri sürece birbirlerine haram olmakta devam edeceklerdir; fakat koca yalanını itiraf edip, gerekli cezayı gördükten sonra li'an geçersiz olur ve yeniden evlenmelerinin haram oluşu da ortadan kalkar.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ
شَرًّا لَّكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا أَكْتَسَبَ مِنَ
الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

- 11 Doğrusu, uydurulmuş bir yalanla gelenler,⁸ sizin içinizden birlikte davranan bir topluluktur;⁹ siz onu kendiniz için bir şer saymayın; aksine o sizin için bir hayırdır.¹⁰ Onlardan her bir kişiye kazandığı günahı (bir ceza) vardır. Onlardan (iftiranın) büyüğünü yüklene-
ne¹¹ ise büyük bir azâb vardır.

AÇIKLAMA

8. Bu, Hz. Âişe'ye atılan iftiraya eşittir. Bizzat Allah bunu ilk (gerçek dışı suçlama, iftira, bühıtan) olarak tanımlamış ve tümünden reddetmiştir.

Buradan itibaren, sûrenin inmesine yol açan olayın anlatımına geçilmektedir. Bu olayın başlangıç kısmını bizzat Hz. Âişe'nin ağzından giriş bölümünde vermiştik. Şimdi de, kalan kısmını aktaralım. Şöyle diyor Hz. Âişe:

"İftirayla ilgili söylentiler şehirde bir ay kadar süreyle yayılmaya devam etti. Hz. Peygamber'e (s.a.) büyük bir üzüntü ve yıkım kaynağı oluyordu bu. Ben çaresizlikten ağlarken, anne-babam da benim ızdırabımdan dolayı adeta hastalanmışlardı. Nihayet bir gün Hz. Peygamber (s.a.) bizi ziyaret etti ve yanıma oturdu; iftira başlayalıdan bu yana hiç yapmadığı bir şeydi bu. O gün önemli bir şeylerin olacağını hisseden Hz. Ebû Bekir'le Ümmü Ruman da (Hz. Âişe'nin annesi) yanıma oturdular. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle diyerek söze başladı: 'Âişe! Ben bunu duydum, yani hakkındakini; eğer masumsan, Allah'ın masûmiyetini açıklayacağını umuyorum. Yok, eğer bir günah işlediysen, tevbe et ve Allah'tan bağışlanma dile. Bir günahkâr günahını itirafı tevbe ederse, Allah onu affeder'. Bu sözleri işitince gözyaşlarım gözlerimde kurudu. Hz. Peygamber'e (s.a.) cevap verir umuduyla babama baktım; ama o da şöyle dedi: 'Kızım, ne diyeceğimi bilmiyorum.' Sonra aneme döndüm, o da ne diyeceğini bilmiyordu. Sonunda ben konuştum: 'Hakkımdaki her şeyi duydun ve ona inandın. Şimdi ben suçsuz olduğumu söylesem -Allah şahidimdir ki, suçsuzum- bana inanmayacaksın; yapmadığım bir şeyi itiraf etsem -Allah biliyor ki, yapmadım- o zaman inanacaksın.'

O anda Ya'kûb Peygamber'in adını hatırlamaya çalıştım, ama hatırlayamadım. Bu nedenle içinde bulunduğum kötü durum dolayısıyla şöyle dedim: 'Yûsuf Peygamber'in babasının söylediklerini tekrarlamaktan başka yapabileceğim bir şey yok: *Fe-sabrun cemîl* (Yûsuf: 83). Bunu diyerek uzandım ve öbür tarafa döndüm. Allah'ın masûmiyetimi bildiğini ve gerçeği mutlaka açıklayacağını düşünüyordum; fakat beni savunmak için insanların kıyâmete kadar okuyacakları İlâhî Vahy'in ineceğini hiç aklımdan geçirmemiştim. Herhalde Hz. Peygamber bir rüya görür ve Allah masûmiyetimi gösterir diye düşünüyordum. Fakat, o esnada birden Hz. Peygamber'in (s.a.) üzerinde vahy hali görüldü; böyle anlarda soğuk bir kış gününde bile yüzünde inci gibi ter damlaları birikirdi. Hepimiz nefesimizi tuttuk ve sessizce bekledik. Ben korkmuyordum, fakat anne-babam korkuyla çarpılmış gibi görünüyordular. İlâhî vahyin ne yönde geleceğini bilmiyorlardı. Vahy bitince Hz. Peygamber (s.a.) oldukça memnun görünüyordu. Büyük bir mutluluk içinde ilk sözleri şu oldu: 'Tebrîkler Âişe! Allah masûmiyetinin delilini gönderdi.' Ve sonra da bu on ayeti okudu (11-21). Bunun üzerine annem bana: 'Kalk ve Hz. Peygamber'e teşekkür et' dedi. Ben de, 'Ben ne ona, ne de siz ikinize teşekkür ederim; ben ancak benim berâetimi gönderen Allah'a şükrederim. Siz bile hakkımdaki töhmete bu kadar karşı çıkmadınız' dedim." (Bu, herhangi bir rivâyetin çevirisi değil, fakat Hz. Âişe aleyhindeki iftira olayıyla ilgili olarak hadis kitaplarında yer alan rivâyetlerin özüdür.)

Burada anlaşılması gereken ince bir nokta var. Şöyle ki; Hz. Âişe'nin (r.a) berâeti anılmadan önce, ayetler birtakım halinde, zinâ, kazf ve li'anla ilgili hükümleri açıklamakta ve zinânın bir toplantıda bulunanları eğlendirme aracı olarak kullanılabilecek basit bir şey olmadığı konusunda Allah'ın uyarısını ihtivâ etmektedir. Zinâ çok ciddi bir olaydır. Eğer suçlayan, suçlamasında doğrusya şahid getirmesi ve zânî ile zâniyeye en korkunç bir ceza verilmesi gereklidir. Eğer suçlayan yalancıysa, kimse bir başkasına yalan yere suç isnâdında bulunmasın diye 80 kamçı yiyecektir. Ve eğer suçlayan koca ise, sorunun çözümü için bir hukuk mahkemesinde li'anda bulunacaktır. Öyle ki, böyle bir suçlamada bulunan kimsenin rahatı yoktur. Yeryüzünde iyiliği ve takvâyı yerleştirmek amacıyla oluşturulan İslâm toplumu, ne bir eğlence aracı olarak zinâyâ izin verir, ne de bir eğlence ve oyun olarak zinâ hakkında dillerin gevşekliğine müsaade eder.

9. Rivayetlerde, söylentileri birkaç kişinin yaydığı ifade olunmaktadır. Bunlar da Abdullah b. Übeyy, Zeyd b. Rifâ'a (muhtemelen Yahudi münâfık Rifâ'a b. Zeyd'in oğlu), Mistah b. Üsâse, Hassan b. Sâbit ve Hamne bint Cahş'tı. Bunlardan ilk ikisi münâfık, kalan üçü ise yanlış anlama ve zayıflıktan dolayı şerre karışmış müslümanlardı. Şerre az veya çok bulaşmış başka kişilerin adlarına hadis ve siyer kitaplarında rastlanmamaktadır.

10. Yani, “Gevşememelisiniz. Her ne kadar münâfıklar kendi varsayımlarınca üzerinize en kötü saldırıda bulunmuşlarsa da, sonunda kaybeden onlar ve temelde kazanan siz olacaksınız.”

Girişte belirtildiği gibi, münâfıklar müslümanlara gerçek üstünlük alanı ve her cephede karşıtlarına karşı zaferlerinin asıl faktörü olan maneviyât cephesinden vurmayı planlıyorlardı. Fakat Allah, bunu müslümanlar için bir güçlenme aracına dönüştürdü. Bu vesileyle Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir’le ailesi ve genelde müslümanların benimsediği tutum ve davranış, onların ahlâken en temiz, tabiaten adâletli, hoşgörülü ve karakter olarak da soylu ve sabırlı insanlar olduklarını hiçbir şüpheye imkân tanımayacak şekilde gösterdi. Eğer Hz. Peygamber (s.a.) istemiş olsaydı, şerefine karşı girişilen saldırının sorumlularının kellelerini derhal uçurtabilirdi. Fakat, tam bir ay her şeye sabırla katlandı ve Allah’tan ilâhî hüküm gelince, kazf cezasını yalnızca suçları sabit olan üç müslümana uyguladı ve münâfıklara dokunmadı. Hz. Ebû Bekir’in sürekli olarak desteklediği kendi yakınları bile üzerine leke yağdırmaya devam ederken, bu soylu adam ne onlarla âilevî ilişkilerini kesti, ne de Mistah’ın ailesine geçimleri için yapageldiği para yardımından vazgeçti. Hz. Peygamber’in hanımlarından hiçbirisi iftirada en ufak bir rol almadıkları gibi, onu tasvib edici en ufak bir söz bile söylemediler. O kadar ki, uğruna kız kardeşi Hamne bint Cahş’ın iftirada rol oynadığı Hz. Zeyneb bile, rakibesi (Hz. Âişe) hakkında ancak iyi sözler etti. Bizzat Hz. Âişe (r.a) bunu şöyle açıklar: “Hz. Peygamber’in hanımları içinde Zeyneb benim en güçlü rakibimdi. Fakat, iftira olayıyla ilgili olarak Hz. Peygamber kendisine görüşünü sorduğunda, o şöyle cevap vermişti: ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Allah’a yemin ederim ki, onda takvâdan başka bir şey görmüş değilim.’ ” Hz. Âişe’nin kendi karakter yüceliği ise, Hassan bin Sâbit’e davranışıyla ölçülebilir. Hassan b. Sâbit, aleyhindeki iftira kampanyasında önemli bir rol oynamış olmasına rağmen, Hz. Âişe kendisine gerekli değer ve itibarı göstermekde devam etmiştir. Bir defasında, kendisine Hassan’ın iftirada bulunan kişi olduğu hatırlatıldığında o, “Hayır! Hassan, Hz. Peygamber ve İslâm adına İslâm düşmanı şairlere cevap veren kişiydi” karşılığını vermiştir. İftiradan doğrudan etkilenen kişilerin tavır ve davranışları da böyleydi. Diğer müslümanların tutumları ise şu tek bir örnekle açıklanabilir: Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin karısı iftira söylentilerinden söz ettiğinde, bu büyük sahâbi şöyle demiştir: “Ey Eyyûb’un annesi! Âişe’nin yerinde orada sen olsaydın böyle bir şey yapar mıydın?” Karısının, “Allah’a yemin olsun ki asla yapmazdım.” demesi üzerine de şunu söylemiştir: “O halde Âişe senden daha iyi bir kadındır. Bana gelince, Safvân’ın yerinde ben olsaydım, böylesine kötü bir düşünceyi aklımdan bile geçirmezdim. Safvân ise ben-

den daha iyi bir müslümandır.” Böylece, münâfıkların düzdüğü şerrin sonucu, varmak istediklerinin tam tersine oldu ve müslümanlar bu imtihan-dan manevî yönden daha da güçlenmiş olarak çıktılar.

Üstelik, bu olayın müslümanlara daha başka yararları da oldu. Bu olay nedeniyle, İslâm'ın sosyal hukuk kurallarına önemli eklemelerde bulunuldu. Müslümanların bu alanda Allah'tan aldıkları yeni hükümler-le, İslâm toplumu ahlâkî kötülüklerin baş gösterip yayılmasına karşı ko-ruma altına alınıyor, daha da arınıyor ve kötülükler ortaya çıkacak olsa bile, derhal önlenme çareleri getiriliyordu.

Bir başka yararı daha oldu bu olayın. Müslümanlar Hz. Peygamber'in (s.a.) gaybı bilmediğini bütünüyle anlamış oldular. Onun bildiği, ancak Al-lah'ın kendisine öğrettiği idi. Bunun dışında, onun bilgisi normal bir insa-nın bilgisiyle aynıydı. Tam bir ay Hz. Âişe ile ilgili olarak büyük endişe içinde kaldı. Konuyu bazen hizmetçiden bazan diğer hanımlardan, bazen de Hz. Ali ve Hz. Üsâme'den soruşturuyordu. Nihayet, Hz. Âişe'yle konuş-muş ve ancak şunu söylemişti: “Eğer bu günahı işlemişsen tövbe et, eğer suçsuzsan umarım ki, Allah suçsuzluğunu açıklayacaktır.” Eğer o gayb bil-gisine sahip olmuş olsaydı, böylesine alt üst olmaz, soruşturmada bulun-maz ve tövbe tavsiye etmezdi. Bununla birlikte, ilâhî mesaj gerçeği açıkla-yınca, bir aydan fazla bir süredir sahip olmadığı bilgiyi edindi. Böylece Al-lah, halkın aşırı ve kör inançlar nedeniyle dinî liderleri hakkında düştüğü aşırı düşüncelere karşı doğrudan tecrübe ve gözlemle müslümanları koru-muş oldu. Belki de vahyin bir ay sonra gelmesinin nedeni buydu. Çünkü vahy hemen ilk günde gelseydi, böyle faydalı bir etki yapmamış olurdu.

11. Yani, yalan suçlama ve şerrin gerçek kaynağı olan Abdullah b. Übeyy. Bazı rivâyetlerde, bu ayetin Hz. Hassan b. Sâbit'le ilgili olduğu ile-ri sürülmüşse de, bu bizzat râvîlerin yanlış anlayışına dayanmaktadır. Gerçekte Hz. Hassan bin Sâbir'in tek zaafı, münâfıkların çıkardığı bir şer-re katılmış olmaktı. Hafız İbn Kesîr haklı olarak, bu rivâyet Buhârî'de geçmemiş olsaydı, hiç dikkat çekmezdi gözleminde bulunmaktadır. Fakat bu konudaki en büyük sahtekârlık, hatta iftira; Emevîlerin, bu ayette işa-ret edilenin Hz. Ali olduğu iddialarıdır. Buhârî, Taberânî ve Beyhakî'de, Hişâm b. Abdülmelik'in, “onun büyüğünü çevirip işleyen”le Hz. Ali'nin kastedildiği sözü yer almaktadır. (Oysa, Hz. Ali'nin bu şerrde hiç mi hiç eli yoktur. Yalnızca, Hz. Ali, Hz. Peygamber'i karışık bir zihin halinde görmüş ve Hz. Peygamber'in kendisine danışması üzerine, “Allah bu ko-nuda sana sınır koymadı; sana uygun kadın çoktur. İstersen Âişe'yi boşa-yabilir ve bir başka kadınla evlenebilirsin” demişti. Fakat, bu hiçbir za-man onun Hz. Âişe aleyhindeki suçlamayı desteklediği anlamına gelmez. Onun amacı, sadece Hz. Peygamber'in zihnî ızdırabını teskîn etmekte.)

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشَّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِالسِّنِّتِمْ وَتَقُولُونَ بَافْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَنَكَ هَذَا بُهْتَنٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾

- 12 Onu işittiğiniz zaman, erkek mü'minler ile kadın mü'minlerin kendi nefisleri adına¹² hayırlı bir zanda bulunup "Bu, açıkça uydurulmuş iftira bir sözdür" demeleri gerekmez miydi?¹³
- 13 Ona karşı dört şahidle gelmeleri gerekmez miydi? Şahidleri getirmediklerine göre, artık onlar Allah katında yalancılardan ta kendileridir.¹⁴
- 14 Eğer Allah'ın dünyada ve âhirette sizin üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız dedikodudan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.
- 15 O durumda siz onu (iftirayı) dillerinizle aktardınız ve hakkında bilginiz olmayan şeyi ağızlarınızla söylediniz ve bunu da kolay sandınız; oysa o Allah katında çok büyük (bir suç)tur.
- 16 Onu işittiğiniz zaman: "Bu konuda söz söylemek bize yakışmaz. (Allah'ım) Sen yücesin; bu, büyük bir iftiradır" demeniz gerekmez miydi?
- 17 Eğer iman edenlerden iseniz, bunun gibisine bir daha dönmemeniz için Allah size öğüt vermektedir.

18 Allah size ayetleri açıklıyor; Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.¹⁵

AÇIKLAMA

12. Bu cümle şöyle de çevrilebilir: "... Kendi toplumlarının bireyleri hakkında iyi zanda bulunmaları gerekmez miydi?" Ayetin kelimeleri kapsamlıdır ve iyi anlaşılması gereken ince bir anlam içermektedir. Hz. Âişe ve Safvân İbn Muattal arasında olup bitenlerin özeti şuydu: (Hz. Peygamber'in hanımı olmasının dışında) kervandan bir kadın geride kalıyor ve aynı kervandan yine geride kalmış bir adam ona rastlıyor ve devesinin üzerinde onu kervana yetiştiriyor. Şimdi, eğer bir kimse, iki kişi yalnız kaldığında hemen günah işlerler iddiasında bulunacak olursa, suçlama iki varsayım daha doğurur:

1) Eğer suçlanan (erkek veya kadın) oradaysa, o bu nadir doğan fırsattan yararlanmış ve günahı işlemiştir. Çünkü, daha önce hiç karşıt cinsten biriyle böyle bir durumda bulunmamıştır.

2) Suçlayanın üyesi olduğu toplumun ahlâkî durumuyla ilgili değerlendirmesi, bu toplumda benzer durumlarla karşılaşıldığında günahıtan kaçınabilecek hiçbir kadın ve erkek bulunmadığı şeklindedir. O toplumda, hangi kadın ve erkekle olursa olsun durum budur. Fakat, düşünün ki erkek ve kadın aynı yerdendir; arkada kalan kadın eştir, kızkardeştir, bir dostun kızıdır, bir yakındır, bir komşudur, erkeğin bir tanıdığıdır; o zaman sorun çok daha ağır ve ciddi olmayacak mıdır? Sonra, böyle bir suçlamada bulunan kişinin, toplumu hakkında olduğu gibi, kendi hakkında da ahlâk ve sağduyuyla alâkasız oldukça zavallı, düşük görüşe sahip olduğu anlamı da çıkmaz mı buradan? Hiçbir soylu kişi, bir dostun ailesine ait kadını, bir komşusunu veya bir tanıdığını yolda kalmış bulduğunda hemen onu kirletmeye ve sonra da onu evine kadar getirmeye kalkışmaz; kalkışmak şöyle dursun, bunu aklından bile geçirmez. Üstelik burada sorun bin kez daha ciddidir. Kadın, her Müslümanın kendi annesinden daha çok değer verdiği ve bizzat Allah'ın kendi öz anneleri gibi Müslümanlara haram kıldığı Allah'ın Peygamberi'nin hanımıdır. Erkek, yalnızca aynı kervanın üyesi, aynı ordunun askeri ve aynı şehrin sakini değil, aynı zamanda, kadının kocasının Allah'ın Rasûlü ve kendi dini lideri ve kılavuzu olduğuna inanan ve onunla Bedir gibi tehlikeli bir savaşta bulunmuş ve onu izlemiş birisidir. Şimdi, bütün bunları göz önüne aldığımızda, böyle bir suçlamada bulunan kişinin ve suçlamayı mümkün görenlerin yalnızca kendilerinin değil, ait oldukları toplumun tümünün ahlâkı hakkında nasıl perişan ve zavallı bir görüşe sahip oldukları ortaya çıkmaz mı?

13. Yani, "Suçlamanın hesaba gelir hiçbir yanı yoktu; Müslümanlar, bunu oracıkta reddetmeli, sonra da yalan ve sahte olduğunu anlamalıydılar." Burada şöyle bir soru sorulabilir? Niçin Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebû

Bekir es-Sıddık (r.a) bunu daha ilk günde reddetmediler ve niçin ona bu kadar önem verdiler? Cevap olarak şunu deriz: Koca ve babanın durumu diğer insanlarınkinden çok farklıdır. Her ne kadar hiç kimse bir kadını kocasından daha iyi tanıyamazsa da ve takvâ sahibi bir koca, şunun bunun suçlamasıyla faziletli ve takvâ sahibi karısından şüphelenmezse de, karısı suçlandığı zaman ne olursa olsun koca zor duruma düşer. Bunu iftira olarak hemen reddetse bile, suçlayanlar dinlemez. Üstelik, kadının zeki olduğunu ve öyle olmadığı halde faziletli ve takvâlı görünerek kocasını kandırdığını söylerler. Anne-babanın karşı karşıya olduğu durum da aşağı-yukarı budur. Suçlamanın açıkça yalan olduğunu bilseler bile, “Kızımız temizdir” diyerek iftirayı silip atamazlar. Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ebû Bekir ve Ümmü Ruman’ın başına gelen buydu; yoksa onlar Hz. Âişe’nin karakterinden şüphe ediyor değillerdi. Bu yüzden, Rasûl-i Ekrem (s.a.) hutbesinde, ne karısından, ne de iftiraya bulaştırılan adamda bir kötülük görmediğini açıklamıştır.

14. “... Allah yanında”. Allah’ın kanununda veya Allah’ın kanununa göre, açıktır ki Allah’ın ilminde suçlamanın yalan olduğu ortadaydı ve bu yalanlık bir şekilde suçlayanların şahid getirip getirmemelerine de bağlı değildi.

Burada kimse, şahid getirememenin, suçlamanın yalan olduğunu kanıtlamada temel bir delil sayıldığı ve Müslümanlara, suçlayanlar dört şahid getirmede için bunu açık bir iftira saymalarının söylendiği gibi yanlış bir anlayışa kapılmamalıdır. Olayın temelinde yatan etken göz önüne alınmazsa, böyle bir yanlış anlama ortaya çıkabilir. Gerçekte suçlayanların hiçbirisi, dilleriyle söylediklerine bizzat şahid olmuş değildi. Suçlamaları yalnızca Hz. Âişe’nin kervandan geri kalmış ve Safvân’ın devesiyle onu kervana yetiştirmiş olmasına dayanıyordu. Bundan pek az bir sağduyusu olan kimse, Hz. Âişe’nin geride kalışının kasdî olduğu sonucuna varamaz. Bu tür işleri yapanların yolu değildir bu. Ordu komutanının karısı bir adamla çaktırmadan geride kalacak, sonra da aynı adam kadını devesiyle acele acele ertesi günü öğle vakti mola yerinde ordugâha yetiştirecek; bu düşünülemez bir şeydir. Bizzat bu durum onların masûmiyetini ortaya koymaktadır. Eğer suçlayanlar gözleriyle bir şeyler görmüş olsalar neyse; ama, suçlamanın ileri sürüldüğü şartlar şüpheye yol açacak hiçbir şey taşımamaktadır.

15. Bu ayetler, özellikle Allah’ın “... Mü’min erkeklerle kadın mü’minlerin kendi içlerinde, kendileri ve kendi toplulukları hakkında iyi zanda bulunmaları... gerekmez miydi?” buyurduğu 12. ayet, İslâm toplumundaki tüm ilişkilerin “güzel zan/hüsn-ü zan” esasına dayalı olması gerektiği ilkesini getirmektedir. Ortada açık ve somut bir delil olduğu zaman ancak sû-i zanda bulunabilir. İlke olarak, ortada güçlü suç veya suç sanısı delilleri olmadıkça herkes suçsuz kabul edilir. Yalancılığı ve güvenilmezliği hakkında güçlü deliller olmadığı sürece herkes doğru ve güvenilir kabul edilir.

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا
 لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا
 تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ
 رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ
 وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
 وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا
 وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾

- 19 İman edenler içinde, çirkin utanmazlıkların (fuhşun) yaygınlaşmasından hoşlananlara, dünyada da, âhirette de acıklı bir azâb vardır.¹⁶ Allah bilir, siz ise bilmiyorsunuz.¹⁷
- 20 Eğer Allah'ın sizin üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı ve Allah gerçekten Ra'ûf (şefkat eden ve) Rahîm olmasaydı (ne yapardınız)?
- 21 Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, (bilsin ki) gerçekten o, çirkin utanmazlıkları ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbirisi ebedî olarak temize çıkamazdı.¹⁸ Ancak Allah, dilediğini temize çıkarır. Allah, işitendir, bilendir.¹⁹

AÇIKLAMA

16. Ayetin doğrudan tefsiri, yer aldığı metne göre şöyledir: “İftira atanlar, kötülüğü propaganda edenler ve yayanlar ve İslâm maneviyât ve

ahlâkına güvensizlik getirenler cezayı hak ederler.” Metinde geçen kelimeler, kötülüğün propagandası için kullanılabilecek tüm biçimleri kapsamaktadır. Bunlar, genelevleri açma olabilir; şehvet kamçılayıcı (erotik) hikâyeler, şarkılar, tablolar, film ve piyesler yazma, yayınlama, söyleme ve gösterme olabilir. Veya halkı ahlâksızlığa iten kulüp ve otellerde her türden karışık toplantılar olabilir. Kur’ân, bütün bu yollara bavarınların, yalnızca âhirette değil, dünyada da cezayı hak eden suçlular olduğunu ilan eder. O halde, tüm bu ahlâksızlığı yayma ve propaganda etme araçlarını ortadan kaldırmak İslâmî bir görevdir. Ceza hukuku, Kur’ân’ın kamu ahlâkına karşı işlenmiş suçlar saydığı ve işleyenlerini cezaya müstahak gördüğü tüm bu eylemleri ceza gerektirici suçlardan saymak zorundadır.

17. “Siz bilemezsiniz....” yani, “Bireysel eylemlerin tüm toplum üzerindeki etkisini siz bütünüyle kavrayamazsınız. Bu eylemlerden etkilenen halkın sayısını ve bu eylemlerin toplumun kolektif hayatında yaptığı etki birikimini en iyi bilen Allah’tır. Öyleyse, Allah’a güvenmeli ve O’nun belirlediği kötülükleri ortadan kaldırmak için elinizden geleni yapmalısınız. Geçştiriliverecek önemsiz meseleler değildir bunlar; aksine, oldukça ciddi etkileri ve sonuçları vardır; dolayısıyla suçlular da şiddetle cezalandırılmalıdır.”

18. “Şeytan” sizi her türlü bataklığa ve kötülüğe düşürmeye çalışır. Size hayırla şerri ayırma imkânı veren ve kendinizi eğitip ıslâh etmenize yardım eden Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı; kendi becerileriniz ve inisiyatifinize dayanarak temiz ve faziletli bir hayat yaşayamazdınız.

19. Kimin takvâ sahibi ve faziletli olacağına karar veren Allah’ın iradesidir. O’nun kararları keyfi olmayıp, ilme dayalıdır. Kimin faziletli bir hayat yaşama arzusunda olduğunu ve kimin günah dolu bir hayatın cezasine kapıldığını tek bilen O’dur. Allah, kişinin en gizli konuşmasını bile işitir ve zihninden geçen her şeyden de haberdardır. İşte bu doğrudan bilgisi nedeniyle Allah kime takvâ ve fazilet nimeti vereceğini ve kimi de terk edeceğini kararlaştırır.

وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا

الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسْكِينِ
وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ
يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ
الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ
وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَ يُؤْفِكُهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ
وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

- 22 Sizden, fazileti ve varlıklı olanlar, yakınlara, yoksuklara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte eksiltme yapmasınlar, affetsinler ve hoşgörsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.²⁰
- 23 Namus sahibi, bir şeyden habersiz, mü'min kadınlara (zina suçu) atanlar, dünyada ve âhirette²¹ lanetlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.
- 24 O gün, kendi dilleri, elleri ve ayakları aleyhlerinde yaptıklarına dair şâhidlikte bulunacaklardır.^{21/a}
- 25 O gün, Allah onlara hak ettikleri cezayı eksiksiz verecektir ve onlar da Allah'ın hiç şüphesiz hak olduğunu bileceklerdir.

AÇIKLAMA

20. Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre, kendisini temize çıkaran 11-21. ayetler vahyedildikten sonra, Hz. Ebû Bekir, Mistah b. Üsâse'ye bir daha yardım etmemeye yemin etmişti. Bunun nedeni de, Mistah'ın ne yakınlığa, ne de Ebû Bekir'in kendisine ve ailesine yapageldiği yar-

dımlara bir itibar etmemiş olmasıydı. Sonra bu 22. ayet indi ve Hz. Ebû Bekir bunu duyunca derhal, “Vallahî, biz Allah’ın bizi bağışlamasını arzu ederiz” dedi. Ardından, Mîstah’a öncekinden daha cömertçe yardımlara yeniden başladı. Abdullah İbn Abbâs’a göre, Hz. Ebû Bekir’in yanı sıra, daha bazı sahâbeler de, iftirada faal rol oynayanlara daha fazla yardımda bulunmamaya yemin etmişlerdi. Bu ayetin inmesinden sonra, hepsi yeminlerini geri aldılar ve şerrin meydan verdiği bu tür kötü karlar da yok oldu.

Burada, bir şey için yemin eden, fakat ardından yemininde hayr olmadığını görerek, daha iyi ve daha faziletli bir yolu benimseyen bir kişinin yeminini bozmasıyla üzerine keffaret gerekip gerekmediği sorulabilir. Bir grup fakih, bizzat faziletli yola girmenin keffaret olduğu ve ayrıca başka bir şey gerekmediği görüşündedir. Delilleri bu ayette Allah’ın, Hz. Ebû Bekir’e yemini geri almasını emrettiği, fakat karşılığında keffaret istemediğidir. Ayrıca, görüşlerini isbât sadedinde şu hadis-i şerifi de anarlar: “Eğer bir kimse, bir şey için yemin eder ve sonra da daha iyi bir yol bulur ve ona girerse, onun daha iyi yola girmesi yeminini bozmasına keffaretir.”

Diğer grup, Kur’ân’da yeminleri bozmakla ilgili açık hüküm bulunduğu (Bakara: 225, Mâide: 89) ve bu hükmün hiçbir zaman neshedilmeyip bâkî kaldığı görüşündedir. Evet, Allah, Hz. Ebû Bekir’e yeminini geri almasını emretmiş, fakat keffaretin gerekmediğini belirtmemiştir. İlgili hadis-i şerif ise, yanlış bir şey için yapılan yeminin günahının, doğru yola girildiğinde silineceği anlamında olup, kişiyi yemininin keffaretinden kurtarmaya yönelik değildir. Nitekim, bir başka hadis-i şerif bu durumu açıklar: “Kim bir şey için yemin eder ve sonra yemin ettiğinden daha iyi bir yol görürse, bu daha iyi yolu benimser ve yemini için keffaret öder.” Görülüyor ki, yemin keffaretiyle, iyi olanı yapmama günahının keffareti farklı farklı şeylerdir. İkincisinin keffareti doğru olanı yapmakken, birincisinin keffareti Kur’ân’da konan hüküm üzeredir. (Daha fazla açıklama için bkz. Sad Sûresi an: 46).

21. Ayette kullanılan “ğâfilât” kelimesi, basit, yapmacıklık bilmeyen, safdil ruhlu, temiz kalbli ve hiçbir ahlâksızlık fikri taşımayan kadınlar demektir. Bunlar, isimlerinin herhangi bir iftiraya karışabileceğini tasavvur bile etmezler. Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda, “İffetli kadınlara iftira atmak yedi ‘ölümcül’ günahtan biridir” buyurmuşlardır. Yine, Taberânî’nin Hz. Huzeyfe’den rivâyet ettiği bir hadiste, “Takvâ sahibi bir kadına iftira atmak, yüz yıllık sâlih ameli yok etmeye yeter” buyurulmaktadır.

21/a. Açıklama için bkz. Yâsîn an: 55 ve Fussilet an: 25.

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ
وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ
أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾
الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا
وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

- 26 Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler, kötü kadınlara; iyi ve temiz kadınlar, iyi ve temiz erkeklere; iyi ve temiz erkekler, iyi ve temiz kadınlara (yaraşır). Bunlar, onların demekte olduklarından uzaktırlar.²² Bunlar için bir bağışlanma ve kerim (üstün) bir rızık vardır.
- 27 Ey iman edenler!²³ Evlerinizden başka evlere, yakınlık kurup (izin almadan)²⁴ ve (ev halkına) selâm vermeden girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır; umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz.²⁵

AÇIKLAMA

22. Bu ayet temel bir ilke koymaktadır: Temiz erkekler, temiz kadınlar için ve dindar erkekler, dindar kadınlar için uygun eştirler. Her bakımdan iyi bir adam asla gizli bir kötülüğe mübtelâ olmaz. Böyle bir kötülüğe mübtelâ olanın alışkanlıkları, davranış ve tavırları bu kötülüğün izlerini mutlaka açığa vurur. Bir kimsenin davranışlarında ve yaşantısında hiçbir varlık izi taşımadan birdenbire kötü bir yanını ortaya koyuvermesi mümkün değildir. Herkesin, halkın günlük yaşantısında tecrübe ettiği psikolojik bir gerçektir bu. O halde, nasıl olur da, hep temiz ve ahlaklı bir hayat sürmüş bir kimse yıllarca zâniye bir kadınla yaşayabilir ve ona katlanabilir? Zâniye olup da, yürüyüşü, tavrı ve davranışlarıyla kötü karakterini açığa vurmayacak bir kadın düşünülebilir mi? Böyle bir kadınla yüksek karakterde faziletli bir kişinin hayat sürmesi mümkün müdür? Burada verilmek istenen, bir daha kimsenin kendisine ulaşan söylentilere kapılarak, safca inancından vazgeçmemesi gerektiğidir. Suçlananın kim olduğu, neyle suçlandığı ve suçlamanın kişiye uygun düşüp düşmediği dikkatlice incelenmeli ve suçlamayı destekleyici hiçbir delil

bulunmadığı zaman, serseri ve kötü bir kişi bunu ortaya attı diye kimse suçlamaya inanmamalıdır.

Bazı müfessirler bu ayeti, “İyi şeyler iyi insanlar içindir ve iyi insanlar, kötülerin haklarında söyledikleri kötülüklerden uzaktırlar” anlamına almışlardır. Bazıları, “Kötü şeyler ancak kötü insanlara, iyi şeyler de iyi insanlara yakışır; takvâ sahibi kişiler, kötülerin kendilerine atfettikleri kötülüklerden uzaktır.” anlamı vermişlerdir. Daha bazıları ise ayetten, “Kötü ve kirli sözlere ancak kötü ve gizli kişiler dalar; iyi ve takvâ sözlerine de iyi ve takvâlı kişiler dalar; takvâ sahibi kişiler bu şerli insanların daldıkları sözlerden uzaktırlar” anlamını çıkarmışlardır. Ayetteki kelimeler anlam yönünden kapsamlı olduğu için, bu üç şekilden her biriyle tercüme ve tefsir edilebilir. Fakat okuyucuya çarpıcı gelen birinci anlam, yukarıda benimsemiş olduğumuz anlamdır ve metne diğer anlamlardan daha uygun düşmektedir.

23. Sûrenin başında verilen hükümler, kötülükleri toplumda ortaya çıktıkları anda yok etmeye yönelikti. Burada verilen hükümler ise, kötülüğü daha doğmadan önlemek toplumu ıslâh etmek ve kötülüğün ortaya çıkıp yayılmasından sorumlu nedenlerin kökünü kazımak amacını taşımaktadır. Bu hükümleri incelemeye geçmeden önce, şu iki noktayı açıkça anlamak yararlı olacaktır:

a) Bu hükümlerin, iftira olayına ilâhî müdahalenin hemen ardından gelişi, Hz. Peygamber’in (s.a.) eşi gibi soylu bir kişiye atılan iftiranın toplumda yayılmasının, cinsel açıdan yüklü bir atmosferin varlığının doğrudan sonucu olduğunu ve Allah katında, başkalarının evlerine serbestçe girişi yasaklamak, cinslerin serbestçe karışımını önlemek, kadınların süsleri ve makyajlarıyla yabancı erkeklere görünmesinin önüne set çekmek fuhşu yasaklamak, erkeklerle kadınları uzun süre bekâr kalmamaya teşvik etmek ve köle ve câriyeleri bile evlendirmekten başka toplumu şerden temizlemenin yolunun bulunmadığını açıkça göstermektedir. Bir başka deyişle, örtüsüz kadınların hareketi ve toplumda çok sayıda evlenmemiş kişinin varlığı, Allah’ın ilminde toplumda şehvet düşkünlüğünü kamçılayan gerçek nedenlerdir. Halkın kulaklarını, gözlerini, dillerini ve kalblerini herhangi gerçek bir skandala dalmaya hazır halde tutan, cinsel yönden yüklü atmosferdi. Allah, bu kötülüğü yok etmek için hikmetinde bir başka tedbiri daha uygun ve etkili görmedi; aksi halde, daha başka hükümler de koyabilirdi.

b) Hatırdı tutulması gereken ikinci önemli nokta, İlâhî Hukuk, kötülüğü yalnızca yasaklamak veya suçluya belli bir ceza vermekle kalmayıp, kötülüğe yol açıcı ve kişiyi kötülüğü işlemeye itici tüm faktörleri de

ortadan kaldırır. Kötüyü suçu işlemeyen çok önce kontrol etmek için kötülüğe götürücü nedenler, etkenler ve araçlar üzerine engeller koyar. Halkın günah sınırlarına serbestçe yaklaşmasını, bu sınırlar etrafında dolaşıp, düştüğü zaman yakalanarak cezalandırılmasını istemez. Yalnızca bir savcı, bir infazcı olarak değil; bir kılavuz, bir ıslâh edici ve yardımcı olarak da hareket eder. Bu nedenle, halkın kendini kötülükler karşısında koruması için her türlü ahlâkî, sosyal ve eğitsel araçları kullanır.

24. Ayette geçen “تَسَانَسُوا” kelimesi genellikle “تَسَادُّنُوا” anlamında çevrilegelmiştir. Oysa, iki kelime arasında gözden kaçırılmaması gereken ince bir farklılık vardır. Ayette geçen kelime “tesne'zinû” olsaydı, ayetin anlamı şöyle olacaktı: “Başkalarının evlerine ev sahiplerinden izin almadıkça girmeyin.” Ama Allah, “sevgi, yakınlık, ünsiyet” anlamındaki üns kökünden türeme “teste'nisû”yu kullanmıştır. Buna göre ayetin anlamı şöyledir: “Size karşı sevgi ve itibarlarına emin oluncaya kadar başkalarının evlerine girmeyin.” Bir başka deyişle, eve girişinizin ev sahiplerince iyi karşılanacağından ve size güzel bir “hoş geldin”de bulunacağından emin olun. Bu yüzden, kelimeyi “izin” yerine “onay, tasvib” şeklinde çevirdik; çünkü “tasvib” kelimenin kök anlamına daha yakındır.

25. İslâm öncesi Arap adetine göre, insanlar birbirlerinin evlerine yalnızca, “iyi sabahlar” ya da “iyi akşamlar” diyerek izin ve tasvib almadan serbestçe girerlerdi. Bu önceden haber verilmeden yapılan girişler, bazen ev halkının ve kadınların gizliliğini ihlâl ederdi. Allah, herkesin kendi evinde bir gizliliği olabileceği ve dolayısıyla kimsenin bir başkasının evine ev halkının izni olmadan habersizce giremeyeceği ilkesini koydu. Bu hükmün toplumda uygulanmasıyla ilgili olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.) getirdiği düzenlemeler sırayla şöyledir:

1) “Gizlilik hakkı” yalnızca evlere giriş sorunuyla ilgili olmayıp, bir evi dışardan gözleme, “dikiz etme” ve hatta başkasının mektubunu izinsiz okumanın yasaklanması gibi noktaları da içine almaktadır. Azadlısı Sevan'a göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: “Sen evin içine bir kez göz attıktan sonra, giriş için izin istemenin ne anlamı kalır?” (Ebû Dâvûd). Hz. Huzeyl bin Şurahbil'in rivâyetine göre, bir adam Hz. Peygamber'i (s.a.) görmeye gelir ve tam kapının önünde dururken giriş izni ister. Hz. Peygamber (s.a.) ona şunu söyler: “Kenarda dur; izin isteme hükmündeki amaç, evin içine göz atmayı önlemektir.” (Ebû Dâvûd). Hz. Peygamber'in (s.a.) bu konudaki uygulaması şöyleydi: Ne zaman birini görmeye gitse, kapının sağında veya solunda bir kenarda durur ve izin isterdi. O zamanlar kapılara perde asılmazdı (Ebû Dâvûd). Hz. Peygamber'in (s.a.)

hizmetçisi Hz. Enes'in anlattığına göre, "Bir adam dışarıdan Hz. Peygamber'in (s.a.) odasına bakar. Bu sırada Hz. Peygamber'in elinde bir ok vardır ve bu okuyla sanki onu karnına saplıyacakmış gibi adamın üstüne yürür." (Ebû Dâvûd). Hz. Abdullah ibn Abbâs, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet ediyor: "Kim izni olmadan kardeşinin mektubuna bakarsa, ateşe bakmış olur." (Ebû Dâvûd). Müslim ve Buhârî'nin rivâyet ettikleri bir hadiste, Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Eğer bir kimse senin evini dikizler ve sen de taşla onun gözünü yaralarsan, bunun hiçbir günahı yoktur." Bir başka hadiste ise şöyle buyrulur: "Evlerini dikizleyen bir adamın gözünü yaralayan ev halkına ceza yoktur." İmam Şâfi'i, bu hükmü olduğu gibi almış ve bu şekilde davranan bir adamın gözünün patlatılabileceğine izin vermiştir. Hanefîler ise, bu hükmü çıplak anlamıyla almazlar. Onlar, "Dışarıdan bir kimse, ev sahiplerinin karşı koymasına rağmen bir eve zorla girmeye çalışır ve bu durumda çıkan kavgada gözü veya bir başka organı zarar görürse, ev sahiplerine sorumluluk yoktur" görüşündedirler. (*Ahkâmü'l Kur'ân*, el-Cessâs, III: 385).

2) Fakihler, "dinleme"yi de "görmek"le birlikte ele almışlardır. Söz gelimi, kör bir adam, izinsiz bir eve girse kimseyi göremeyecektir; ama, evde olup bitenleri duyarak anlayabilecektir. Bu da, bir başkasının gizlilik hakkını ihlâl etmektir.

3) İzin isteme hükmü yalnızca kişinin başkalarının evlerine girmesinde değil, kendi annesi veya kızkardeşinin evine girmesinde de geçerlidir. Bir adam, Hz. Peygamber'e: "Efendim! Annemin odasına girerken de izin isteyecek miyim?" diye sorar. Hz. Peygamber, "Evet" cevabını verir. Adam, annesine kendinden başka bakacak kimsenin bulunmadığını söyler ve her girişinde izin isteyecek miyim?" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle cevap verir: "Evet, anneni çıplak durumda görmeyi mi istersin?" (İbn Cerîr, Ata bin Yesâr'dan). Abdullah İbn Mes'ûd'a göre, kişi annesini veya kız kardeşini görmeye gittiğinde bile izin isteyecektir (İbn Kesîr). Ona göre, bir kişi karısı evdeyken eve geldiğinde bile, söz gelimi öksürerek geldiğini bildirmelidir. Karısı Zeyneb'den, Abdullah İbn Mes'ûd'un her zaman öksürerek gelişini belli ettiği ve hiçbir zaman eve aniden girmek istemediği rivâyet edilmektedir (İbn Cerîr).

4) Bu genel kuralın tek istisnası, hırsızlık, yangın vs. gibi ani durumlarda izne ihtiyaç olmamasıdır. Böyle durumlarda kişi yardım için izinsiz eve girebilir.

5) İzin isteme kuralının konmasının daha ilk günlerinde, müslümanlar, izlenmesi gereken prosedürü iyice bilmiyorlardı. Bu günlerde bir

adam Hz. Peygamber'e (s.a.) gelmiş ve kapıda, "Girebilir miyim?" diye bağırmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), hizmetçisi Ravda'ya: "Git ve ona doğru şekli göster. 'Es-selâmü aleyküm, girebilir miyim?' de-sin" buyurdu. (İbn Cerir, Ebû Dâvûd). Câbir b. Abdullah, bir keresinde babasının borçlarıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) evine gidip ka-pıyı çaldığını ve Hz. Peygamber'in (s.a.) "Kim o?" diye sorduğunu; ken-disinin "Ben' deyince, Hz. Peygamber'in "Ben, ben" diye iki veya üç kez tekrarda bulunarak "Kim olduğun böyle anlaşılır mı?" demek istediğini anlatır. (Ebû Dâvûd).

Kalâde b. Hanbel adında bir adam, Hz. Peygamber'i (s.a.) görmeye gider ve selâm vermeden oturur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) kendisine, "Git ve 'es-selâmü aleyküm' dedikten sonra gir" der. (Ebû Dâvûd). Bütün bunlardan, izin istemede doğru olan yöntemin, önce ki-şinin kimliğini açıklaması, sonra da izin istemesi olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in, ne zaman Hz. Peygamber'i (s.a.) görmeye gitse, "Es-selâ-mü aleyküm ya Rasûlallah! Ben Ömer girebilir miyim?" dediği rivâyet olunmaktadır. (Ebû Dâvûd). Hz. Peygamber (s.a.) en çok üç defa izin is-te me gereğine hükmetmiştir. Üçüncüde cevap gelmezse geri dönülmeli-dir. (Buharî, Müslim, Ebû Dâvûd). Hz. Peygamber (s.a.) bizzat kendisi böyle yapardı. Bir kere Hz. Sa'd bin Ubâde'nin evine gitmiş ve iki kez "Es-selâmü aleyküm ve rahmetullah" diye selâm verip izin istemişti. Üçüncü defa da izin isteğine herhangi bir cevap gelmeyince dönüp git-mişti. Ardından Sa'd koşarak gelmiş ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Seni pekâ-la duyuyordum; fakat mübarek ağzından Allah'ın selâm ve rahmetini mümkün olduğu kadar sık ve çok almak için yavaş sesle cevap veriyor-dum" demiştir. (Ebû Dâvûd, İmam Ahmed). Üç defa izin hemen birbiri ardınca değil, ev sahiplerine, eğer o anda cevap verebilecek durumda de-ğillerse, cevap verebilmeleri için gerekli zamanı tanımak amacıyla belli aralıklarla istenmelidir.

6) Giriş izni ya bizzat ev sahibinden, ya da ev sahibi adına izin vere-bilecek hizmetçi veya sorumlu şahıs gibi bir başka güvenilir kişiden gel-melidir. Üç izin isteğinden sonra cevap gelmez veya ev sahibi geleni gör-mek istemezse geri dönüp gidilmelidir. Israrla izin isteğinde bulunmak veya reddedildikten sonra da inatla kapıda durmak doğru değildir.

7) İçeri girmek için izin almak üzerinde ısrar etmek veya reddedil-dikten sonra bile inatla kapının önünde beklemeye devam etmek yasak-tır. Üç kere kapıyı çaldıktan sonra giriş izni verilmezse veya ev sahibi görmek istemediğini belirtirse geri dönülmelidir.

فَإِنْ

لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ
لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾
لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَعٌ
لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾ قُلِ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا
مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ
بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾

- 28 Eğer orada kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar artık oraya girmeyin;²⁶ ve eğer size “Dönün” denirse, siz de dönün; bu sizin için daha temizdir.²⁷ Allah yapmakta olduklarınızı bilendir.
- 29 İçinde oturulmayan ve sizin için orada bir meta (yarar) bulunan evlere²⁸ girmenizde size bir sakınca yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, saklamakta olduklarınızı da bilmektedir.
- 30 Mü’minlere söyle: “Gözlerini (harama çevirmekten) kaçındırsınlar²⁹ ve ırzlarını korusunlar.³⁰ Bu, onlar için daha temizdir. Gerçekten Allah, yapmakta olduklarından haberi olandır.”

AÇIKLAMA

26. Ev sahibi veya bir başka sorumlu kişi izin vermedikçe, boş bir eve girmek de yasaktır. Sözgelimi, biri bir ziyaretçisine, kendisi gelinceye kadar odasında beklemesini söylemiş veya ona böyle bir haber göndermiş olabilir. Evde kimse olmaması veya izin isteğine cevap verilmemiş olması, kimseye izinsiz eve girme hakkı tanımaz.

27. Yani, kimse girme isteği reddedilir mi diye düşünmemelidir. Çünkü, herkesin bir başkasını reddetme veya meşgulse özür beyan etme hakkı vardır. “Geri dönün” hükmü fakihlere göre, basit anlamda geri dönmeyi ve kapıdan uzaklaşmayı ifade eder. Kimsenin, inatla kapısında du-

rarak görüşmek veya kucaklaşmak için bir başkasını zorlamaya hakkı yoktur.

28. “*Oturulmayan evler*”, genelde herkese açık olan oteller, hanlar, misafirhaneler, dükkânlar vs.dir.

29. “*غَضَ*” kısmak, azaltmak veya indirmek demektir. “*Ğazz basar*”, genellikle “*bakışı indirme*” olarak çevrilir. Fakat “*ğazz basar*” emri, bakışın her zaman yerde tutulması gerektiği anlamına gelmez. Emrin muhtevâsı yalnızca kişinin bakışını kısıtlaması ve rastgele oraya buraya bakmaktan kaçınması gerektiğinden oluşmaktadır. Yani, bir şeyi görmek arzu edilmiyorsa, gözler çevrilmeli ve o şeye bakmaktan kaçınılmalıdır. “Kısıtlanan bakış” sınırlaması yalnızca belirli bir alanda geçerlidir. İfade-nin geçtiği metinden, bu sınırlamanın erkeklerin kadınlara bakmaları ve ya başkalarının örtülü yerlerine göz atıp durmaları, ya da gözlerini müstehten manzaralara dikmeleriyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ilâhî hükmün Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetinde açıklanan ayrıntıları şu şekildedir:

1) Karısı veya bir başka mahremi dışında, bir erkeğin başka kadınlara gözünü dikip bakması helâl değildir. Tesadüfî bakışlar bağışlanmışsa da, nesnenin çekiciliği hissedildikten sonra ikinci kez bakmak bağışlanmış değildir. Hz. Peygamber (s.a.) bu tür bakışa “gözün fuhşu” adını vermiş ve insanın tüm duyu organlarıyla zinâ edebileceğini belirtmişlerdir. Bir başka kadına kötü niyetle bakmak gözlerin zinâsıdır; şehvî konuşmalar dilin zinâsıdır; başka kadınların seslerinden zevk almak kulakların zinâsıdır; elle kadına dokunmak veya haram amaç için yürümek ellerin ve ayakların zinâsıdır. Bu ilk hareketlerden sonra cinsel organlar ya zinâ olayını tamamlar, ya tamamlamadan bırakır. (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd).

Hz. Büreyde’nin rivâyet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ali’ye şöyle buyurmuşlardır: “Ya Ali, ilk bakıştan sonra ikinci kez bakma. İlk bakış bağışlanabilir, ama ikincisi değil”, (Tirmizî, İmam Ahmed, Ebû Dâvûd, Dârimî). Hz. Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Hz. Peygamber’e (s.a.) “Eğer tesadüfen bakarsam ne yapayım?” diye sormuş, “Gözlerini çevir veya bakışını indir” cevabını almıştır. (Müslim, Ahmed, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî).

Hz. Abdullah İbn Mes’ûd, Hz. Peygamber’den (s.a.) şu sözü nakleder: “Allah, bakışın şeytanın zehirli oklarından biri olduğunu söyler. Kim Allah korkusuyla onu terk ederse, tadını kalbinde duyacağı bir

imanla mükâfâtlandırılır.” (Taberânî). Ümâme’nin rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: “Bir Müslüman tesadüfen bir kadının güzelliğine bakar ve sonra gözlerini çevirirse, Allah ona ibâdet ve sadâkat nimeti verir ve bu nimeti daha bir tadlandırır.” (*Müsned-i Ahmed*). İmam Ca’fer es-Sâdık, babası İmam Muhammed el-Bâkır’dan, o da Hz. Câbir bin Abdullah’tan rivâyet eder: “Veda Haccı’nda, Hz. Peygamber’in (s.a.) genç kuzeni Fazl bin Abbâs, Meş’aru’l-Haram’dan dönüşte, deve üzerinde Hz. Peygamber’in (s.a.) terkinde bulunuyordu. Yolda birkaç kadına rastladıklarında, Fazl onlara bakmaya başladı. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.) elini onun yüzüne koyup öte tarafa çevirdi”. (Ebû Dâvûd). Yine aynı hacc esnasında, Has’em kabilesinden bir kadın, yolda Hz. Peygamber’i durdurup haccla ilgili bir konuda açıklama ister. Fazl bin Abbâs gözünü o kadına diker; fakat Hz. Peygamber, Fazl’ın yüzünü öte tarafa çevirir. (Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî).

2) Kimse, “Bakışı kısıtlama hükmü, kadınlara açık yüzle sokaklarda serbestçe dolaşma izni verildiği için konmuştur; çünkü, yüzü örtme emri olsaydı, bakışı kısıtlayıp kısıtlamama sorunu söz konusu olmazdı” şeklinde yanlış bir anlayışa düşmemelidir. Böyle bir anlayış ve ileri sürülen delil, gerçek ve aklî olmaktan uzaktır. Aklî olmaktan uzaktır; çünkü, yüzün örtülmesinin genel adet olduğu zamanda bile erkekle kadının birbirine yüz yüze gelebileceği veya kadının yüzünü açmak zorunda kalabileceği durumlar doğabilir. Sonra Müslüman kadınlar örtünseler bile, örtüsüz dolaşan gayri müslim kadınlar bulunacaktır. O halde, bakışı indirme veya gözleri çevirme hükmü, kadınların yüzleri açık dolaşmalarına izin veren bir adetin varlığını gerektirmemektedir. Gerçek olmaktan da uzaktır bu; çünkü Ahzâb Sûresi’ndeki hükümlerin vahyedilmesinden sonra konan örtünme adeti yüzlerin örtülmesini de içine almakta olup, bunu destekleyen çok sayıda hadis-i şerif de vardır.

Güvenilir râvîlerce rivâyet edilen “ifk” olayıyla ilgili sözlerinde Hz. Âişe şöyle demektedir: Ordugâha geri dönüp de kervanın gitmiş olduğunu görünce uzandım ve üzerime uyku bastı. Sabah, Safvân bin Muattal oradan geçerken beni tanıdı; çünkü örtünme hükmü inmeden önce beni görmüştü. Beni tanıyınca ‘*Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn*’ (Muhakkak biz Allah’a aidiz ve muhakkak biz O’na dönücüleriz) dedi. Uyandım ve çarşafımla yüzümü örttüm.” (Buhârî, Müslim, Ahmed, İbn Cerîr, İbn Hişâm).

Ebû Dâvûd, Ümmü Hallâd'ın, bir savaşta şehid edilen oğlunun durumunu sormak için Hz. Peygamber'e geldiği ve bu esnada normal peçesi içinde olduğunu anlatan bir olay nakleder. Böyle üzgün bir durumda, kişinin dengesini kaybedip örtünmenin sınırlarını çiğnemesi pekâlâ mümkündür. Kendisine bu şekilde bir soru sorulduğunda, "Oğlumu kaybettim, ama iffetimi kaybetmedim" cevabını vermiştir. Ebû Dâvûd'un Hz. Âişe'den rivâyet ettiği bir başka hadiste, bir kadın perde arkasından Hz. Peygamber'e bir dilekçe uzattı. Hz. Peygamber'in, "Bir erkek eli mi bir kadın eli mi?" diye sorduğunda, kadının "Kadın eli" diye cevap verdiği ve Hz. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.), "Bir kadın eliyse, en azından tırnaklar kınayla boyanmış olmalıydı" dediği anlatılır.

Haccla ilgili olarak yukarıda aktardığımız iki olay, Hz. Peygamber zamanında peçenin kullanılmadığına delil olamaz. Çünkü, ihramlıyken peçe takmak yasaktır. Bununla birlikte, bu durumdayken bile takvâlı kadınlar erkeklerin önünde yüzlerini açmaktan hoşlanmazlardı. Hz. Âişe, Veda Haccı'nda ihramlı halde Mekke'ye giderlerken, kadınların yolculara rastladıkları yerlerde başörtüleriyle yüzlerini kapadıklarını ve yolcular geçince açtıklarını anlatır. (Ebû Dâvûd).

3) Bakışı indirme veya sakınma hükmünün birtakım istisnaları vardır. Bu istisnalar, söz gelimi bir erkeğin evlenmek istediği kadının yüzünü görmek istemesi gibi, kadının yüzünün açmasının gerekli olduğu durumlarla ilgilidir. Böyle bir durumda, kadının yüzünü görmek, izinden de öte emirdir. Muğîre bin Şu'be anlatıyor: "Belli bir aileden kız almak istedim. Hz. Peygamber kızı görüp görmediğimi sordu. 'Hayır' cevabını verince, 'Ona bak! Bu aranızdaki ilişkinin ahenkli olmasını sağlar' buyurdu." (İmam Ahmed, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî).

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hâdise göre, bir adam ensârdan bir aileden kız almak ister. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine, ensâr kadınlarının gözlerinde kusur olduğunu söyleyerek, "Kıza bir bak" der. (Müslim, Nesâî, İmam Ahmed).

Câbir bin Abdullah'ın bir rivâyetinde, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: "İçinizden biri bir kadınla evlenmek istediğinde, kadınla onun evlenmesi konusunda kendisini ikna edecek bir nitelik bulması için ona baksın." (İmam Ahmed, Ebû Dâvûd).

Müsned-i Ahmed'de, Ebû Humeyde'den rivâyet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.) böyle bir bakışın zararı olmadığını belirtir. Kızın, kendisinin haberi olmadan görülebilmesine de izin verilmiştir. Bu ha-

dislerden fakihler, gerçekten gerekli olduğu durumlarda kadına bakılabileceği sonucunu çıkarmışlardır. Söz gelimi, bir suç üzerinde araştırma yapılırken şüpheli bir kadına bakmakta veya hâkimin kadın şahide bakmasında, ya da doktorun kadın hastaya bakmasında mahzur yoktur.

4) Bakışı kısıtlama hükmünün bir diğer amacı da, hiçbir erkek veya kadının bir başka erkek ya da kadının gizli yerlerine bakmasını yasaklamaktır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Hiçbir erkek bir başka erkeğin avret yerine, hiçbir kadın da bir başka kadının avret yerine bakmasın” (İmam Ahmed, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî).

Hz. Ali, Hz. Peygamber’den şu hadis-i şerifi nakleder: “Ölü veya diri, bir başkasının uyluk bölgesine bakma.” (Ebû Dâvûd, İbn Mâce).

30. “Ferclerini koruma”, gayri meşrû cinsel ilişkiden ve avret yerlerini başkalarına açmaktan kaçınmaktır. Avret yeri erkekler için göbekte diz arası olup, erkeğin, karısı dışında bir başkasının önünde vücudunun bu bölümünü göstermesine izin yoktur. (Dârakutnî, Beyhakî).

Hz. Cerhed el-Eslemî, bir defasında Hz. Peygamber’in (s.a.) yanında otururken, göbekte diz arasının açıldığını, bunun üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.) “uyluk bölgesinin (göbekte diz arasının) gizlenmesi gerektiğini bilmiyor musun?” dediğini aktarır. (Tirmizî, Ebû Dâvûd, *Muvatta*’).

Hz. Ali’nin (r.a) bir rivâyetinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: “Uyluğunuzu açmayın.” (Ebû Dâvûd, İbn Mâce). Avret yeri yalnızca başkalarının yanında değil, yalnızken de açılmaz. Hz. Peygamber (s.a.) uyarıyor: “Dikkat edin, sakın çıplak durmayın; çünkü, rahatlama ve karılara yaklaşma zamanlarınız dışında sizden ayrılmayanlar (yani, rahmet melekleri) sizinledir. O halde, onlardan utanın ve kendilerine gerekli saygıyı gösterin.” (Tirmizî).

Bir başka rivâyette de şöyle buyrulur: “Karınız ve câriyeniz dışında avret yerinizi herkesten saklayın. “Yalnızken de mi?” diye soruldu. Hz. Peygamber (s.a.) “Evet, yalnızken de; çünkü Allah’ın, O’ndan utanman konusunda daha büyük bir hakkı vardır” cevabını verdi. (Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce).

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَرِهِنَّ
وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا
وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا
لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ
بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَى إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَى أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ
نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّبِيعِينَ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ
الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا
يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ
جَمِيعًا إِنَّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿٢١﴾

- 31 Mü'min kadınlara da söyle: "Gözlerini (harama çevirmekten) kaçındırsınlar³¹ ve ırzlarını³² korusunlar;³³ süslerini³⁴ açığa vursunlar; ancak kendiğilinden görüneni hariç.³⁵ Baş örtülerini, yakalarının üstünü (kapatacak şekilde) koysunlar.³⁶ Süslerini, kendi kocalarından³⁷ ya da babalarından ya da kocalarının babalarından³⁸ ya da oğullarından ya da kocalarının oğullarından³⁹ ya da kendi kardeşlerinden⁴⁰ ya da kardeşlerinin oğullarından⁴¹ ya da kız kardeşlerinin oğullarından⁴² ya da kendi kadınlarından⁴³ ya da sağ ellerinin altında bulunanlardan⁴⁴ ya da kadına ihtiyacı olmayan (arzusuz veya iktidarsız) hizmetçilerden⁴⁵ ya da kadınların henüz mahrem yerlerini tanımayan çocuklardan⁴⁶ başkasına göstermesinler. Gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar.⁴⁷ Hep birlikte Allah'a tevbe edin⁴⁸ ey mü'minler! Umulur ki felâh bulursunuz."⁴⁹

AÇIKLAMA

31. Erkeklerin kadınlar karşısında bakışlarını indirme hükmü, erkekler karşısında kadınlar için de aynıdır. Kadınların başka erkeklerle gözlerini dikip bakmaları yasaktır; ister istemez erkekleri gördüklerinde hemen gözlerini çevirmeli ve başkalarının avret yerlerine bakmaktan kaçınmalıdır. Bununla birlikte, erkeklerin kadınlara bakıp bakmamalarıyla ilgili hükümler, kadınların erkeklerle bakıp bakmamalarıyla ilgili hükümlerden biraz farklıdır. Bu konuda bir rivâyet şöyle gelmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) hanımlarından Hz. Ümmü Meymûne ve Hz. Ümmü Seleme ile otururlarken, a'mâ bir sahâbi olan Hz. İbn Ümmü Mektûm çıkar gelir. Hz. Peygamber (s.a.) hanımlarına "Yüzünüzü ondan gizleyin" buyurur. Hanımlarının, "Ey Allah'ın Rasûlü! O kör değil mi? Bizi ne görebilir, ne tanıyabilir" demeleri üzerine de şu cevabı verir: "Siz de mi körsünüz? Onu görmüyor musunuz?" Hz. Ümmü Seleme, bu olayın örtü hükümlerinin inmesinden sonra meydana geldiğini açıklar. (İmam Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî).

Bunu destekleyen bir başka rivâyet daha vardır ki şöyledir: "A'mâ bir adamın kendisini görmeye gelmesi üzerine Hz. Âişe ondan gizlenir. Adam kendisini göremezken örtünmeye neden gerek duyduğunu Hz. Âişe şöyle açıklar: "Ama, ben onu görüyorum" (*Muvatta'*).

Ne var ki, bunların karşısında Hz. Âişe'den gelen değişik bir rivâyet vardır. Hicretin 7. yılında Medîne'ye bir zenci heyet gelir ve Mescid-i Nebevî'de fizikî bir hüner gösterisinde bulunurlar. Hz. Peygamber bunu Hz. Âişe'ye gösterir. (Buhârî, Müslim, İmam Ahmed). Bir başka olayda, Fâtıma bint-i Kays'ı kocası boşadığı zaman, iddetini nerede geçireceği sorunu baş gösterir. Hz. Peygamber (s.a.) ona önce Ümmü Şerik el-Ensârî ile kalmasını söyler, fakat sonra a'mâ olduğu için daha rahat eder düşüncesiyle İbn Ümmü Mektûm'un evinde kalmasını emreder. Ümmü Şerik zengin olup, evi ziyafet verdiği sahâbelerle dolup taşıdığından, onun evinde kalmasını hoşgörmez. (Müslim, Ebû Dâvûd).

Bu rivâyetler, kadınların erkeklerle bakması konusunda getirilen sınırlamaların erkeklerin kadınlara bakmalarıyla ilgili sınırlamalar kadar sert olmadığını gösterir. Kadınların erkeklerle karşı karşıya oturmaları yasaklanmış olmakla birlikte, yoldan geçerken erkeklerle bakmaları veya erkeklerin mahzur bulunmayan gösterilerini uzaktan izlemeleri haram değildir. Yine, gerçek ihtiyaç durumunda kadınların birlikte kaldıkları evdeki erkekleri görmelerinde de mahzur yoktur. İmam Gazzâlî ve İbn Hacer de aşağı yukarı aynı görüştedirler. Şevkânî, *Neylül-Evtâr*'da İbn

Hacer'den şu görüşü nakleder: "Kadınlarla ilgili bu izni, açık havadaki işlerinde de kendilerine böyle bir serbesti tanınmış olması gerçeği desteklemektedir. Camilere gittiklerinde veya sokaklarda dolaşırken, ya da seyahatta kadınlar erkekler kendilerine bakmasın diye peçe takarlarken, erkeklere kadınlar kendilerine bakmasın diye peçe takma emri verilmemiştir. Bu da iki cinsle ilgili hükümlerin farklı olduğunu gösterir." (c. VI, s. 101). Bununla birlikte, kadınların serbestçe istedikleri kadar erkeklerle bakıp durmaları ve bununla göz zevki almaları caiz değildir.

32. Yani, gizli yerlerini başkalarının yanında açmaktan ve cinsel arzularını gayri meşrû yollarla gidermekten sakınsınlar. Bu konudaki hüküm kadınlar ve erkekler için aynıysa da, avret yerinin sınırları kadınlar ve erkekler için farklıdır. Ayrıca, kadınların avret yeri erkekler karşısında ve kadınlar karşısında da değişiklik gösterir.

Kadınların erkekler karşısındaki avret yerleri el ve yüz dışında kalan tüm vücutlarıdır; avret yerlerini açması koca dışında, kardeşleri ve babaları için dahi doğru değildir. Vücut çizgilerini ve deriyi ortaya koyacak biçimde ince ve dar giyinmek de yasaktır. Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre, bir defasında kızkardeşi Esmâ ince bir elbise içinde Hz. Peygamber'e (s.a.) gelir. Hemen yüzünü çeviren Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Ey Esmâ! Bir kadın ergenlik çağına geldiği zaman, yüz ve el dışında vücudunun herhangi bir parçasının açığa çıkmasına izin yoktur." (Ebû Dâvûd).

Benzer bir hadisi İbn Cerîr yine Hz. Âişe'den nakleder. Buna göre, bir defasında, Hz. Âişe'nin annesinin önceki kocasından olma Abdullah bin Tufeyl'in kızı kendisini ziyarete gelir. O esnada eve giren Hz. Peygamber (s.a.) kızı görünce yüzünü çevirir. Hz. Âişe, "Ey Allah'ın Rasûlü! O benim yeğenimdir" der. Buna Hz. Peygamber (s.a.) şöyle karşılık verir: "Bir kadın ergenlik çağına geldiği zaman, el ve yüz dışında vücudunu göstermesi helâl değildir." (Sonra da, elle nereyi kasdettiğini göstermek için bileğini tutar ve kavradığı yerle avucunun orası kadar bir mesafe alır.) Bu bağlamda gösterilen tek hoşgörü, vücudunun bir kısmını yakın akrabalarının önünde (kardeş, baba gibi) gösterebilmesi için tanınan izindir. Bu da, kadın ev işlerini yaparken gereklidir. Sözelimi, hamur yoğururken kolunu, döşemeleri yıkarken pantolonunu sıvayabilir.

Kadınların kadınlar karşısındaki avret yerleri, erkeklerin erkekler karşısındaki avret yerlerinin aynısı, yani göbekte diz kapağı arasındır. Fakat bu, kadının kadın karşısında yarı çıplak duracağı anlamına gelmez. Şu kadar ki, vücudun göbekte diz kapağı arasının her hâlükârda kapanması gerekirken, vücudunun diğer bölümleri için böyle değildir.

33. İlâhî Kanun'un kadınlardan istediği yalnızca erkeklerden istediğiyle, yani bakışlarını sakınıp ferclerini korumakla sınırlı olmayıp, erkeklerden istenmeyen daha başka şeylerin de kadınlardan istendiği önemle belirtilmelidir. Bu da gösteriyor ki, bu alanda erkeklerle kadınlar bir değildir.

34. "Zinet" çekici elbiseler, süslemeler ve kadınların genellikle kullandığı diğer baş, yüz, el, ayak vs. süslerini içine alır ve modern manada "makyaj" (süslenme) sözcüğüyle ifade edilebilir. Bu zinetin başkalarının yanında açılmaması emri, aşağıdaki açıklama notlarında ayrıntılarıyla açıklanacaktır.

35. Çeşitli müfessirlerce bu ayete verilen anlamlar, ayetin gerçek anlamını karmakarışık bir hale getirmiştir. Oysa açıkça söylenmek istenen, "kadınların zinet ve süslerini", açıkta olan, kendiliğinden görünen ve kontrollerinin ötesine taşanın dışında göstermemeleri gerektiğidir. Yani, kadınlar bilerek ve kasden süslerini açığa vuramazlar; fakat, niyet ve kasıt olmaksızın, başörtünün savrulup zinetin ortaya çıkması veya kadın giyiminin bir parçası olarak çekiciliği bulunmakla birlikte gizlenmesi mümkün olmayan dış elbisenin görünmesi gibi durumlarda zinetin açığa çıkmasında kadın üzerine sorumluluk yoktur. Hz. Abdullah İbn Mes'ûd, Hasan Basrî, İbn Sîrîn ve İbrâhim Nehâî'nin tefsirleri de bu şekildedir. Buna karşılık, bazı müfessirler ayeti, "vücudun genellikle açıkta kalan ve örtülmeyen kısımları" anlamına almışlar ve tüm süsleriyle birlikte yüzü ve elleri bunun içine dahil etmişlerdir.

Bu, Hz. Abdullah İbn Abbâs'la izleyicilerinin ve çok sayıda Hanefî fakihinin görüşüdür (*Ahkâmü'l-Kur'an*, el-Cessâs, c. III, s. 388-389). Bu durumda, bunlara göre kadınların, tüm makyajıyla yüzleri ve süsleriyle elleri açık olarak dışarı çıkmalarında bir mahzur yoktur.

Fakat biz bu görüşe katılamayacağız. Bir şeyi göstermekle o şeyin kendiliğinden görünmesi arasında dağlar kadar fark vardır. Birincisi niyet ve kasıt belirtirken ikincisi zorda kalma ve çaresiz olmayı ifade eder. Üstelik böyle bir yorum, Hz. Peygamber (s.a.) devrinde örtü ayetinin inmesinden sonra kadınların yüzleri açık dışarı çıkmadıklarını bildiren rivâyetlere de ters düşmektedir. Örtü hükmü yüzlerin örtülmesini de içine almaktadır ve peçe, haccda ihramlı olmanın dışında kadın giyiminin bir parçası haline gelmiştir. Bunun bir diğer delili de, ellerin ve yüzün kadınların avret yerine dahil edilmemiş olmasıdır; avret yeri ile örtü farklı şeylerdir. Avret yeri, baba ve erkek kardeş gibi erkeklerin bile yanında açılmaması zorunlu olan yerlerdir; oysa örtü, kadını mahremi olmayan

erkeklerden ayıran şeydir; buradaki tartışma avret yeri değil, örtü hükümleriyle ilgilidir.

36. İslâm öncesi câhiliye günlerinde kadınlar, başın arkasında bağlanan bir tür başlık kullanırlardı. Gömleğin yakası da, boynun önünü ve göğsün üst kısmını dışarda bırakacak şekilde açılırdı. Göğüsleri örtecek gömlekten başka bir şey yoktu ve saçlar bir veya iki çift örgü halinde arkaya bırakılırdı (*el-Keşşâf*, c. II, s. 90; İbn Kesîr, c. III, s. 283-284). Bu ayet inince, Müslüman kadınlar başlarını, göğüslerini ve sırtlarını bütünüyle örten bir başörtüsü takmaya başladılar. Müslüman kadınların bu hüküm karşısındaki davranışlarını Hz. Âişe (r.a) canlı bir biçimde anlatır. "Nur Sûresi inip, halk muhtevâsını Hz. Peygamber'den öğrenince doğru evlerine koştular ve ayetleri karıları, kızları ve kız kardeşlerine okudular" der ve ilâve eder: "Ayetlere anında cevap geldi. Ensar kadınları hemen kalkıp, ellerine geçen bez parçalarından başörtüleri yaptılar. Ertesi sabah namaz için Mescid-i Nebevî'ye gelen tüm kadınlar başörtülüydüler." Bir başka rivâyette, Hz. Âişe ince bezlerin bırakılıp, bu amaçla kadınların kalın bez seçtiklerini anlatır (İbn Kesîr, c. III, s. 284; Ebû Dâvûd).

Hükümün amacı ve gerçek niteliği, başörtüsünün güzel ve ince bezden yapılmamasını gerektirmektedir. Ensâr kadınları gerçek hedefi anlamışlardı ve ne tür bir bezin kullanılması gerektiğini biliyorlardı. Kanun Koyucu bizzat bu noktayı açıklamış ve halkın yorumuna bırakmamıştır. Dihyetü'l-Kelbî anlatıyor: "Bir keresinde Hz. Peygamber'e belli uzunlukta güzel bir Mısır muslini getirildi. Ondan bir parça bana vererek, 'Bir kısmını gömleğin için kullan, kalanını da başörtüsü yapması için karına ver; fakat ona şöyle de: Bunun iç yüzüne bir başka bez parçası diksın ve içinden beden görünmesin' dedi." (Ebû Dâvûd).

37. Bu ayet, bir kadının tüm makyaj ve süsüyle serbestçe hareket edebileceği çevreyi açıklamaktadır. Bu çevrenin dışında, akraba olsun yabancı olsun, başkalarının karşısına makyajıyla çıkmasına izin yoktur. Hüküm, bu sınırlı çevrenin dışında kasden veya dikkatsizce süslerini göstermemesi gerektiğini ifade eder. Bununla birlikte, dikkat ve titizliğe rağmen, elde olmadan meydana gelen açılmaları da Allah affeder.

38. "Babalar" hem anne, hem de baba yanından dedeleri ve büyük dedeleri de içine alır. Dolayısıyla, bir kadın kendi babası ve dedesine görünebildiği gibi, kocasının babası ve babasının babasına da görünebilir.

39. "Oğullar" kadın ve erkek tarafından torunları ve küçük torunları da içine alır. Öz oğullarla üvey oğullar arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır.

40. “Erkek kardeşler” öz ve üvey kardeşleri içine alır.

41. “Erkek ve kız kardeşlerin oğulları”, öz ve üvey erkek ve kız kardeşlerin oğulları, torunları ve küçük torunları içine alır.

42. Yakınlardan sonra, diğer insanlara geçilmektedir. Bunları anlatmaya geçmeden önce karıştırmama için üç noktanın anlaşılması yararlıdır:

1) Bazı fakihler, bir kadının hareket ve süslerini gösterme serbestisinin bu ayette anılan akraba çevresiyle sınırlı olduğu görüşündedirler. Bu çevrenin dışında kalan herkes, amca ve dayıya varıncaya kadar bu listenin dışında kalır ve Kur’ân’da anılmadıkları için kadın onların yanında da örtünmek zorundadır. Fakat, bu fakihlerin bu görüşü doğru değildir. Bırakın gerçek amcaları, Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe’nin süt amcası karşısında bile tam anlamıyla örtünmesine gerek duymamıştır. Kütüb-ü Sitte ve *Müsned-i Ahmed*’de Hz. Âişe’den gelen bir rivâyete göre, bir defasında Ebu’l-Kays’ın kardeşi Eflah, Hz. Âişe’yi görmeye gelir ve eve girmek için izin ister. Fakat, örtünme emri inmiş olduğu için, Hz. Âişe izin vermez. Bunun üzerine Eflah, “Sen benim yeğenimsin. Seni kardeşim Ebu’l-Kays’ın karısı emzirdi” der. Buna rağmen, Hz. Âişe böyle bir yakınının yanında peçesiz bulunmaya izin olup olmadığına tereddüt eder. O esnada Hz. Peygamber (s.a.) gelir ve Hz. Âişe’ye Eflah’ı görebileceğine hükmeder. Bu da gösteriyor ki, bizzat Hz. Peygamber (s.a.), ayeti bu fakihlerin yorumladığı gibi yorumlamamış, yani yalnızca ayette anılan yakınlarla peçesiz görünmenin helâl olduğuna hükmetmemiş; amca, dayı, damat ve süt akrabalar gibi kendileriyle evlenmesi haram olan yakınlar karşısında örtüye gerek olmadığına karar vermiştir. Tâbiûndan Hasan-ı Basrî aynı görüşü benimsemiş ve bu görüş *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da (c. III, s. 390), Allâme Ebû Bekr el-Cessâs tarafından desteklenmiştir.

2) Kendileriyle evlenmenin ebedî haram olmadığı yakınlar sorunu vardır ortada; bu yakınlar, ne kendilerine kadının süsleriyle görünebileceği mahrem yakınlar kategorisine, ne de başkaları karşısında olduğu gibi, kendileri karşısında da bütünüyle örtünmesi gereken tümnden yabancılar kategorisine girmektedir. Herhalde kesin çizgilerle tesbit edilemeyeceğinden olsa gerek, İslâm bu konuda iki uç arasında benimsenmesi gereken yolu tayin etmemiştir. Böyle durumlarda örtüye uyup uyulmayacağı, karşılıklı ilişkilere, kadın ve erkeğin yaşına, ailevî ilişki ve bağlarla ve (aynı veya ayrı evlerde oturmak gibi) daha bazı şartlara bağlı olacaktır. Bu konuda bizzat Hz. Peygamber’in sergilediği örnek bize aynı yolu göstermektedir. Çok sayıda rivâyet, Ebû Bekr’in kızı, Hz. Peygam-

ber'in baldızı Esmâ'nın Hz. Peygamber'in karşısında peçesiz çıktığını ve en azından yüz ve ellerini örtmediğini aktarmaktadır. Bu durum, Hz. Peygamber'in vefâtından birkaç ay önce yapılan Veda Haccı'na kadar devam etmiştir (Ebû Dâvûd).

Aynı şekilde Ebû Tâlib'in kızı ve Hz. Peygamber'in yeğeni Ümmü Hânî de, yüzünü ve ellerini örtmeden Hz. Peygamber'in karşısına çıkardı. Bizzat kendisi, bunu doğrulayan bir olayı Mekke'nin fethiyle ilgili olarak nakleder (Ebû Dâvûd). Buna karşılık Hz. Abbâs'ın oğlu Fazl'ı (Hz. Peygamber'in amca çocuğu), Rabîa bin Hâris b. Abdülmuttalib'in de oğlu Abdülmuttalib'i, ailenin kazanan üyeleri olmadıkları için evlenemediklerinden bir iş ricasıyla Hz. Peygamber'e gönderdiklerini görüyoruz. Her ikisi de Hz. Peygamber'i, Fazl'ın amca veya hala kızı ve Abdülmuttalib bin Rabîa'nın babasına da benzer bir biçimde yakınlığı olan Hz. Zeyneb'in evinde görürler. Hz. Zeyneb karşılarına çıkmaz ve kendileriyle Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda bir perde arkasından konuşur (Ebû Dâvûd). Bu iki örneği birlikte ele alırsak, yukarıda ifade ettiğimiz aynı sonuca varırız.

3) İlişkinin kesin olmadığı durumlarda, mahrem yakınlarının yanında bile örtüye dikkat edilmelidir. Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiği bir hâdise göre, Hz. Peygamber'in hanımlarından Sevde'nin câriyeden doğma bir erkek kardeşi vardı. Sevde'nin ve delikanlının babası Utbe, kardeşi Sa'd b. Ebî Vakkâs'a kendi sulbünden olduğu için bir yeğen olarak delikanlıya bakması vasiyetinde bulunur. Durum kendisine aktarılmıca, Hz. Peygamber (s.a.) Sa'd'ın iddiasını reddeder ve şöyle buyurur: "Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir; zâniye ise, recm gerekir". Hz. Peygamber (s.a.) bununla da kalmaz ve Hz. Sevde'ye gerçekten erkek kardeşi olup olmadığı şüpheli bulunduğundan, delikanlının karşısında örtüye bütünüyle riayet etmesini söyler.

43. Arapça "نساء" kelimesi, "onların kadınları" demektir. Burada tam olarak hangi kadınların kastedildiğine geçmeden önce, burada geçen "*en-nisâ*" kelimesinin yalnızca kadınlar, "*nisâihinne*"nin ise "onların kadınları" anlamına geldiği belirtilmelidir. İlk durumda, Müslüman bir kadının tüm kadınlar karşısında peçesiz görünüp süslerini gösterebileceği anlamına gelir. Fakat "*en-nisâ*" yerine "*nisâihinne*"nin kullanılışı, bu serbestiyi belli bir çevreyle sınırlandırmıştır. Bu belli kadınlar çevresinin ne olduğu konusunda müfessirler ve fakihler farklı görüşler belirtmişlerdir.

Bir gruba göre, "kadınları"ndan kasıt yalnızca Müslüman kadınlar olup, zımmî veya başkası tüm gayri müslim kadınlar bu çevrenin dışındadır ve erkekler gibi onların karşısında da örtüye bütünüyle riayet edil-

mesi gerekir. İbn Abbâs, Mücâhid ve İbn Cüreyc bu görüşte olup, delil olarak şu olayı ileri sürerler. Halife Ömer, Ebû Ubeyde'ye yazar: "Bazı müslüman kadınların gayri müslim kadınlarla birlikte halka açık hammamlara gittiklerini duyuyorum. Allah'a ve âhiret gününe inanan müslüman bir kadının, vücudunu kendi toplumundan olmayan kadınların önünde açması helâl değildir." Bu mektubu alan Hz. Ebû Ubeyde çok sarsılır ve bağırır: "Tenini ağartmak için hamama giden kadının yüzü kıyâmet gününde kararsın." (İbn Cerîr, Beyhakî, İbn Kesîr)

İmam Râzî'nin de içinde bulunduğu bir diğer grup, "kadınları"ndan kasdın istisnasız tüm kadınlar olduğu görüşündedir. Fakat böyle olsaydı, "*nisâihinne*" yerine "*en-nisâ*" kelimesinin kullanılması yeterli olacığından, bu görüşü kabul etmek mümkün değildir.

Üçüncü ve daha akla yatkın Kur'ân'a daha yakın görünen görüş, "kadınları"ndan kasdın, müslüman bir kadının, müslüman olsun olmasın, günlük hayatında yakından ilişki içinde bulunduğu ve her günkü ev işini paylaştığı vs. tanıdık-bildik kadınlar olduğunu belirtmesidir. Burada amaç, kültürel ve manevî kökenleri bilinmeyen veya geçmişleri şüpheli görünen ve dolayısıyla güvenilemezlik arz eden yabancıları çevrenin dışına çıkarmaktır. Bu görüşü, zımmî kadınların Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarını ziyarete geldiğini ifade eden sahih hadisler de desteklemektedir. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken ana nokta, dinî inanç değil, ahlâkî karakterdir. Müslüman kadınlar gayri müslim de olsalar, tanınmış ve güvenilir ailelerin soylu, iffetli ve faziletli kadınlarıyla görüşebilir ve içten sosyal bağlar kurabilirler. Fakat müslüman da olsalar, iffetsiz ahlâksız ve adi kadınlar karşısında örtüye riayet etmelidirler. Bu kadınlarla bir arada bulunmak, ahlâkî açıdan erkekle bir arada olmak kadar tehlikelidir. Bilinmeyen ve tanıdık olmayan kadınlar ise, en fazla mahrem olmayan yakınlar gibi davranılır. Bunlar karşısında yüz ve eller açılabilir, fakat vücudun kalan kısmı ve zinetler kapatılmalıdır.

44. Bu emrin gerçek anlamı konusunda fakihler arasında büyük görüş ayrılıkları vardır. Bir grup, bu yalnız bir hanımın sahip olduğu câriyelerle ilgilidir der ve ilâhî hükmü; müslüman kadınların zinetlerini, ister müşrik, ister Yahudi, isterse Hıristiyan olsun, câriyeleri karşısında açabilecekleri, fakat örtünmenin amaçları açısından hür bir yabancı erkek gibi davranılması gereken köleleri karşısında görünemeyecekleri şeklinde tefsir eder. Bu, Abdullah b. Mes'ûd, Mücâhid, Hasan Basrî, İbn Sîrîn, Sa'îd b. Müseyyeb, Tâvûs ve İmam Ebû Hanîfe'yle İmam Şâfiî'nin bir görüşüdür. Bunlar, kölenin hanımına mahrem olmadığına, serbest kaldığında onunla ev-

lenebileceğini delil getirirler. Dolayısıyla, onun salt köle olması, kendisine erkek mahremler gibi davranılmasını gerektirmez ve kadının onun karşısında serbestçe görünmesine izin vermez. Genel anlamda ve hem kölelere, hem de câriyelere uygulanabilecek şekilde kullanılan “ellerinin altında bulunanlar” ifadesinin yalnızca câriyelerle sınırlandırılmasının nedenini bu fakihler şöyle açıklarlar: İfade her ne kadar genelse de, içinde yer aldığı metnin siyak ve sibakı (öncesi ve sonrası) onu yalnızca câriyelere özgü kılmaktadır. Ayette “ellerinin altında bulunanlar” ifadesi, hemen “kadınları”ndan sonra gelmektedir. Bu nedenle ayette, kadınların yakınları ve diğer arkadaşlarının kastedildiği, dolayısıyla câriyelerin bu hükmün dışında tutulduğu gibi bir yanlış anlamaya meydan verilmemesi ve kadınların hür kadın dostları gibi, câriyeleri karşısında da zinetlerini açabileceklerini belirtmek için “ellerinin altında bulunanlar” ifadesi kullanılmıştır.

Diğer grup, “ellerinin altında bulunanlar” ifadesinin, hem köleleri hem de câriyeleri içine aldığı görüşündedir. Bu da Hz. Âişe, Ümmü Seleme ve Hz. Peygamber’in Ehl-i Beytinin birtakım büyük alimleriyle İmam Şâfi’î’nin görüşüdür. Bunlar, yalnızca ifadenin genel anlamına dayanmazlar; görüşlerine Sünnet’ten de delil getirirler. Örneğin, bir defasında Hz. Peygamber (s.a.), kölesi Abdullah b. Müsa’de el-Fezârî ile kızı Hz. Fâtıma’nın evine gider. O zaman Hz. Fâtıma’nın üzerinde, ayaklarını açıkta bırakan bir entari vardı; başını örtse ayakları, ayaklarını örtse başı açıkta kalıyordu. Hz. Peygamber (s.a.) kızının utandığını görünce, “Zararı yok; yalnızca baban ve kölen var” buyurdular (Enes b. Mâlik’ten Ebû Dâvûd, Ahmed, Beyhakî). İbn Asâkir’in rivâyetine göre, Hz. Peygamber bu köleyi Hz. Fâtıma’ya verir ve Hz. Fâtıma onu yetiştirir, sonra da azad eder. (Ama adam iyilik bilmez nankör bir yaramaz olur ve Sıffin Savaşı’nda Hz. Ali’ye ateşli bir düşman kesilerek Muâviye’nin yanında yer alır.)

Bu fakihler, görüşlerine bir diğer delil olarak, Hz. Peygamber’in (s.a.) hadisini naklederler: “İçinizden biri kölesiyle mükâtebe(*) yapar ve köle de hürriyetini satın alacak gerekli araca sahip olursa, (sahibi olan) kadın, karşısındaki örtüsüne riayet etsin.” (Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Hz. Ümmü Seleme’den).

45. Bu ifadenin harfi harfine tercümesi şöyledir: “Erkeklerden bağlılarınız olup, hiçbir arzu taşımayanlar”. Buradaki anlam açıkça, Müslüman bir kadının mahrem erkeklerden ayrı olarak, şu iki şarta sahip olan

(*) Mükâtebe: Kölenin özgürlüğünün bedelini belirli şartlarla efendisine ödeyerek kendi nefsinin ondan satın alması üzerine yapılan akit. (Çev.)

erkekler karşısında da zinetlerini açabileceğidir: 1) Ancak ikinci derecede, yani kadına tâbi bir statüde olmak, 2) Efendisinin karısı, kızı, kız kardeşi veya annesi hakkında kötü düşünce veya arzu taşımayacak şekilde, yaşlılık, güçsüzlük, yoksulluk ve düşük sosyal mevkillerde olma gibi nedenlerle cinsel etkilerden uzak bulunmak. Bu hükmü, ona itâat etmek için salim bir zihinle inceleyen herkes, kötüye kaçma yol ve araçları aramaya kaçmadığı takdirde, bugün evlerde istihdam edilen hamal, aşçı, şöför ve diğer yetişkin hizmetçilerin bu kategoriye girmediğini teslim edecektir. Müfessir ve fakihlerce yapılan açıklamalar, bu ayette kastedilen erkeklerin tümünü ortaya koymaktadır. Şöyle ki:

İbn Abbâs: Kadınlara karşı hiç ilgi duymayan alık kimseler.

Katâde: Sadece gerekli rızkını sağlamak için size bağlanmış olan yoksullar.

Mücâhid: Yalnızca yiyeceğe ihtiyaç duyup, kadınlara karşı ilgisi olmayan alık erkekler.

Şa'bî: Her bakımdan efendisine bağlı olan ve evdeki kadınlara kötü nazarla bakma cesareti bulunmayan kimseler.

İbn Zeyd: Bir aileye o ailenin üyesi sayılacak kadar uzun süre hizmet etmiş ve evin kadınlarına karşı hiçbir arzu taşımayan erkekler. Bu erkekler yalnızca geçimlerini sağlamak için evdedirler.

Tâvûs ve Zuhârî: Kadınlara karşı hiçbir arzu duymayan ve duyma cesareti de olmayan saf kimseler (İbn Cerîr, c. XVIII, s. 95-96; İbn Kesîr, c. III, s. 285).

Bu konudaki en güzel açıklama, Hz. Peygamber (s.a.) zamanında meydana gelen ve Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İmam Ahmed'in Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme'den rivâyet ettikleri şu olaydır: Medîne'de, iktidarsız ve cinsel etkilerden uzak sanıldığından, Hz. Peygamber'in hanımlarının yanına serbestçe girebilen bir hadım erkek (hünsâ) vardı. Hz. Peygamber bir gün hanımlarından Hz. Ümmü Seleme'nin evine gittiğinde, bu adamı kardeşi Abdullah b. Ebî Ümeyye ile konuşurken işitti. Abdullah'a, ertesi gün Taif'i fethederlerse, hemen Gaylan Seka'fî'nin kızı Bedîa'yı elde etmesini tavsiye ediyordu. Sonra, Bedîa'nın güzelliğini ve çekiciliğini övmeye başladı ve o kadar ki, onun gizli yerlerini tasvir etmeye kadar gitti. Hz. Peygamber (s.a.) bunları duyunca şöyle dedi: "Ey Allah'ın düşmanı! Sanki onun her yanını görmüşsün". Sonra da, bu adam karşısında kadınların örtüye tam riayet etmelerini bir daha onun evlere alınmamasını emretti. Bunun ardından, onu Medîne'den çıkardı ve diğer hadımların da evlere girmelerini yasakladı. Çünkü kadınlar on-

ların varlığına aldırılmazlarken, onlar bir evdeki kadınları diğer evlerdeki erkeklerin karşısında tasvir ediyorlardı. Bu da gösteriyor ki, “cinsel arzu duyamayan” ifadesi, yalnızca fizikî iktidarsızlığı belirtmemektedir. Fiziksel açıdan iktidarsız olmakla birlikte, içten içe cinsel arzu besleyen ve kadınlara karşı ilgi duyan kişiler pek çok şerhler neden olabilirler.

46. Yani, cinsel duyguları henüz uyanmamış olan çocuklar. Bu da, en fazla 11-12 yaşındaki çocuklar için geçerli olabilir. Bu yaşın üstündeki çocuklar, henüz bülüğa ermemiş bile olsalar, cinsel duygu sahibi olmaya başlarlar.

47. Hz. Peygamber (s.a.) bu hükmü yalnızca süs eşyalarının şingirtisiyla sınırlamış, bundan bakışın yanı sıra, duyguları harekete geçirecek her türlü şeyin, Allah'ın kadınlara zinetlerini göstermeme emrindeki amaca aykırı olduğu ilkesini çıkarmıştır. Bu nedenle, kadınların koku sürünerek dışarı çıkmalarını da yasaklamıştır. Hz. Ebû Hureyre'ye göre, bu konuda şöyle buyurur o: “Allah'ın kadın kullarını mescidlere gelmekten men etmeyin; şu kadar ki, koku sürünerek gelmesinler.” (Ebû Dâvûd, İmam Ahmed).

Bir başka rivâyete göre, Ebû Hureyre mescidden gelen bir kadına rastlamış ve onun koku süründüğünü hissedince kendisini durdurarak: “Ey Allah'ın kadın kulu! Mescidden mi geliyorsun?” diye sormuş; kadının “Evet” demesi üzerine de, “Habibim Ebu'l-Kâsım'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: Kokuyla mescide gelen kadının namazı, o kadın cinsel ilişkiden sonra yıkandığı gibi yıkanmadıkça kabul olunmaz” demiştir (Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İmam Ahmed, Nesâî).

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder: “Halkın onun kokusundan zevk alacak şekilde, koku sürünmüş olarak yoldan geçen bir kadın şöyle şöyledir: Oldukça sert sözler kullanmıştır.” (Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî). Onun bu konudaki emri; kadınların parlak renkli, fakat hafif kokulu parfümler (kokular) kullanması şeklindeydi (Ebû Dâvûd).

Hz. Peygamber (s.a.), kadın seslerinin gereksiz yere erkeklerin kulaklarına gitmesini de tasvib etmemiştir. Gerçek ihtiyaç durumunda, bizzat Kur'ân kadınların erkeklerle konuşmalarına izin verdiği gibi, Hz. Peygamber'in hanımları da dinî konularda halkı aydınlatırlardı. Fakat hiçbir gerekçe veya dinî ya da ahlâkî bir amaç olmadığı durumlarda, kadınların seslerini erkeklere duyurmaları tasvib edilmemiştir. O kadar ki, imam cemâata namaz kıldırırken yanılır veya atlamada bulunursa, erkeklerin “Sübhaneallah” demeleri gerekirken, kadınlar yalnızca el çırpırlar (Buhârî, Müslim, İmam Ahmed, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce).

48. “Allah’a tevbe edin”: Bu konuda şimdiye kadar işleyegeldiğimiz hatalar nedeniyle, Allah’tan bağışlanma dileyin ve Allah ve Rasûlü’nün koyduğu hükümler doğrultusunda gidişatınızı düzeltin.

49. Bu hükümlerin inmesinden sonra, İslâm toplumunda Hz. Peygamber’in (s.a.) yaptığı diğer düzeltmeleri de vermek yararlı olacaktır. Şöyle ki:

1) Başka erkeklerin (akraba da olsalar) bir kadını gizlice görmelerini veya kadının mahrem yakınlarının yokluğunda onunla oturmalarını yasaklamıştır. Hz. Câbir İbn Abdullah, Hz. Peygamber’in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder: “Kocaları evde bulunmayan kadınların yanına girmeyin, çünkü şeytan kan gibi sizin içinizde dolaşır.” (Tirmizî).

Yine, Hz. Câbir’in rivâyet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Allah’a ve âhiret gününe inanan kimse, yanında mahrem bir yakını bulunmayan kadının yanına girmesin. Çünkü bu durumda üçüncü kişi şeytandır.” (İmam Ahmed). İmam Ahmed, Amr b. Rabîa’dan buna benzer bir hadis daha rivâyet eder. Bizzat Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda son derece titizdi. Bir defasında, geceleyin hanımı Hz. Safiye’yi evine getirirken, ensârdan iki adam yanlarından geçer. Hz. Peygamber (s.a.) onları durdurarak şöyle der: “Yanımdaki kadın, karım Safiye’dir.” Onlar da “Sübhânallah ey Allah’ın Rasûlü! Senin hakkında hiç şüphe edilir mi?” derler. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle cevap verir: “Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolaşır. Zihinlerinize kötü bir düşünce yerleştirir diye korktum.” (Ebû Dâvûd).

2) Hz. Peygamber, erkeğin elinin namahrem kadının bedenine dokunmasını tasvib etmemiştir. Bu yüzden, biat esnasında erkeklerin elini sıkarken, kadınların elini hiç sıkmamıştır. Hz. Âişe, Hz. Peygamber’in hiçbir yabancı kadına dokunmadığını söyler. Kadınlarla sözle biatlaşır ve bu bitince de, “Gidebilirsiniz, biatınız tamamdır” derdi. (Ebû Dâvûd).

3) Kadınların yanlarında mahremleri bulunmadan veya namahremle birlikte yolculuğa çıkmalarını şiddetle yasaklamıştır. Buhârî ve Müslim’in İbn Abbâs’tan rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) bir hutbelerinde şöyle buyurmuşlardır: “Hiçbir erkek, yanında mahremi bulunmadığı sürece yalnızken bir kadının yanına giremez ve hiçbir kadın, yanında mahremi bulunmadan tek başına yolculuğa çıkamaz.” Bir adam kalkar ve der: “Karım hacca gidecek, fakat bana bir sefere katılma emri verildi.” Hz. Peygamber (s.a.) buna şöyle karşılık verir: “Karınla hacca gidebilirsin.”

Aynı konuda sahih hadis kaynaklarının İbn Ömer, Ebû Sa’îd el-Hudrî ve Ebû Hureyre’den rivâyet ettikleri hadislerde, Allah’a ve âhiret gü-

nüne inanan Müslüman bir kadının yanında mahremi olmadan yolculuğa çıkamayacağı ifade edilmektedir. Şu kadar ki, yolculuğun uzunluğu ve süresi hakkında bazı farklı rivâyetler vardır. Bazı rivâyetlerde, yolculuğun asgarî sınırı 12 mil olarak belirtilmekte; bazıları bir gün, bir gün bir gece, iki gün veya hatta üç günlük bir süre koymaktadır. Bu farklılık, rivâyetlerin sıhhatine gölge düşürmediği gibi, içlerinden birini diğerlerine tercihle kabul etmemizi de gerektirmez. Rivâyetlerin arasını bulmak için, Hz. Peygamber'in (s.a.) farklı durumlarda şartlara ve durumun gereğine göre farklı talimâtlarda bulunduğu söylenebilir. Söz gelimi, üç günlük yolculuğa çıkan bir kadın mahremsiz çıkmaktan yasaklanırken, bir günlük yolculuğa çıkan bir başkası da aynı şekilde yasaklanmış olabilir. Burada ana sorun, farklı durumlarda farklı kişilere farklı talimât vermek değil, İbn Abbâs hadisinde ifade olunduğu üzere, bir kadının mahremsiz yolculuğa çıkamayacağı ilkesidir.

4) Hz. Peygamber (s.a.) cinslerin serbestçe karışımına uygulamalarıyla engel olduğu gibi, bunu şifâhen de yasaklamıştır. İslâm'da cum'a ve cemâat namazlarının önemi herkesin malumudur. Cum'a namazı bizzat Allah tarafından farz kılınmış, cemâatle namazın öneminin derecesi ise şu hadiste ifadesini bulmuştur: "Eğer bir kişi gerçek bir özrü olmaksızın mescide gelmez ve namazını evde kılarırsa, Allah bu namazını kabul etmeyecektir." (Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Dârakutnî, Hâkim, İbn Abbâs'tan). Böyleyken Hz. Peygamber (s.a.) kadınları cum'a namazından muaf tutmuştur. (Ebû Dâvûd, Dârakutnî, Beyhâkî).

Cemaatle namazlara gelip gelmemeleri konusunda ise kadınları serbest bırakmış ve "Mescidlere gelmek isterlerse kendilerine engel olmayın" buyurmuşlardır. Bununla birlikte, kadınların namazlarını evde kılmalarının mescidde kılmaktan daha faziletli olduğunu da belirtmekten geri durmamışlardır. İbn Ömer ve Ebû Hureyre şu rivâyette bulunurlar: "Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescidlerine gelmekten men etmeyin." (Ebû Dâvûd). İbn Ömer'den gelen diğer rivâyetler de aynı mealdedir: "Kadınların geceleyin mescidlere gelmelerine izin verin." (Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ebû Dâvûd). Ve "Evleri, kendileri için mescidlerden daha iyiye de, kadınlarınızı mescidlere gelmekten alıkoymayın." (İmam Ahmed, Ebû Dâvûd). Ümmü Humeyd es-Sâidiyye bir keresinde Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Namazımı senin imamlığında kılmayı çok arzu ediyorum" der. Rasûl-i Ekrem (s.a.) şöyle cevap verir: "Namazını odanda kılman taraçada kılmandan hayırlıdır. Namazını evinde kılman, yakınıntındaki mescidde kılmandan hayırlıdır; namazını

yakınındaki mescidde kılman, ana mescidde kılmandan hayırlıdır.” (İmam Ahmed, Taberânî). Ebû Dâvûd, Abdullah İbn Mes’ûd’dan aynı mealde bir rivâyette bulunur.

Hız. Ümmü Seleme’ye göre Hız. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Kadınlar için mescidlerin en hayırlıları evlerinin en iç bölmeleridir.” (İmam Ahmed, Taberânî). Hız. Âişe, Emevîler zamanında hâkim olan şartları görünce, “Hız. Peygamber kadınların bu tür davranışlarına şahid olsaydı, İsrâiloğulları kadınlarına yapıldığı gibi, onları da mescidlere girmekten mutlaka men ederdi.” (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd).

Hız. Peygamber, mescidinde kadınların girmesi için ayrı bir kapı ayırmış ve kendi zamanında Hız. Ömer de erkeklerin bu kapıdan girmelerini yasaklayan kesin emirlerde bulunmuştu (Ebû Dâvûd). Cemaatle kılınan namazlarda kadınların erkeklerin arkasında ayrı saf tutmaları emrolunmuştur; ayrıca, namazın bitiminde Hız. Peygamber ve ashâbı, kadınlar erkeklerden önce mescidden çıksınlar diye bir süre beklerlerdi (İmam Ahmed, Buhârî).

Hız. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: “Erkekler için safların en iyisi ön saf, en kötüsü de (kadınların safına en yakın olan) son saftır; fakat kadınlar için safların en iyisi en son saf, en kötüsü de (hemen erkeklerin arkasındaki) ön saftır.” (Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İmam Ahmed.)

Kadınlar bayram namazlarına da katılırlardı. Şu kadar ki, erkeklerden ayrı kapalı bir yerde bulunurlardı. Hutbeden sonra Hız. Peygamber (s.a.) kendilerine ayrıca hitâbede bulunurdu (Ebû Dâvûd, Buhârî, Müslim). Bir keresinde Hız. Peygamber, erkeklerle kadınları kalabalık içinde yan yana giderlerken gördü ve kadınları durdurarak şöyle dedi: “Yolun ortasından yürümeniz doğru değildir, kenarlardan yürüyün”. Bunu duyan kadınlar hemen duvar boyunca yürümeye başladılar (Ebû Dâvûd).

Bütün bu hükümler, kadın-erkek karışık toplantıların İslâm’ın ruhu-na bütününüyle aykırı olduğunu gösterir. Erkeklerle kadınların Allah’ın kutsal evlerinde namaz için yan yana durmalarına izin vermeyen İlâhî Kanun’un, onların okullarda, dairelerde, kulüplerde ve diğer toplantı yerlerinde serbestçe bir arada bulunmalarına izin vermesi düşünülemez.

5) Kadınların normal ölçülerde makyaj (süslenme) kullanmalarına izin, hatta bu konuda talimât vermiş; fakat aşırı makyajı (süslenme) kesinlikle yasaklamıştır. O dönemde Arap kadınları arasında geçerli olan makyaj ve süs çeşitlerinden aşağıdakileri lânetlemiş ve toplum için yıkıcı bulmuştur:

a) Daha uzun ve sık göstermek için saç fazladan yapay saç takmak;

b) Vücudun çeşitli kısımlarına dövme yapmak ve yapay benler meydana getirmek;

c) Belli bir görünüm vermek için kaşları yolmak veya daha açık bir görünüm kazandırmak için yüzdeki tüyleri yolmak;

d) Daha çok inceltmek için dişleri ovalamak, ya da dişlerde yapay delikler açmak;

e) Yapay bir renk ve görünüm kazandırmak için yüzü safran veya daha başka kozmetiklerle ovma.

Bu talimâtlar Kütüb-ü Sitte ve *Müsned-i Ahmed*'de Hz. Âişe, Esmâ bint-i Ebî Bekr, Hz. Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs ve Emîr Muâviye'den güvenilir râvilerce rivâyet edilmektedir.

Allah ve Rasûlü'nün bu apaçık hükümlerini öğrendikten sonra, bir müslümanın önüne iki yol açılır. Ya günlük hayatında bu hükümleri uygulayıp kendisini, ailesini ve toplumunu, ortadan kaldırılmaları için Allah ve Rasûlü'nün böylesine ayrıntılı hükümleri koyduğu kötülüklerden temizleyecek; ya da birtakım zaafları nedeniyle bu hükümlerin bir veya birkaçını çiğneyip, hiç olmazsa günah işlediğini bilecek ve bunu böyle kabul ederek, yaptığına fazilet etiketi vurmayacaktır. Bu seçeneklerin dışında, Kur'ân ve Sünnet'in açık hükümlerine aykırı olarak, Batı türü bir hayat tarzını benimseyenler ve sonra da Müslümanlığı kimseye bırakmayıp, İslâm'da örtünme diye bir şeyin olmadığını açıkça iddia edenler, yalnızca itâatsızlık suçunu işlemekle kalmazlar, aynı zamanda câhilliklerini ve münâfıkça inatlarını da sergilemiş olurlar. Böyle bir tavır, ne dünyada doğru düşünen biri tarafından onaylanabilir, ne de âhirette Allah'ın nimetine hak kazanabilir. Fakat gel gör ki, Müslümanlar arasında yer alan ve münâfıklıklarında öylesine mesafe katetmiş bulunan birtakım münâfıklar, ilâhî hükümleri gerçek dışı görerek reddetmekte ve gayri müslim toplumlardan ödünç aldıkları yaşama biçimlerinin doğru ve gerçeğe dayalı olduğuna inanmaktadırlar. Böyleleri asla Müslüman değildirler; eğer Müslüman sayılacak olurlarsa, İslâm ve İslâm dışı kelimeler bütün anlam ve önemini yitirecektir. Eğer Müslüman adlarını değiştirmiş olsalar ve İslâm'ı terk ettiklerini açıkça ifade etseler, o zaman hiç olmazsa medenî ve manevî cesaretlerinin bulunduğunu söyleriz. Ama, bu kişiler tüm yanlış tavırlarına rağmen, kendilerini müslüman olarak sunmaya devam etmektedirler. Dünyada bunlardan daha bayağı bir insan sınıfı herhalde bulunamaz. Böylelerinden, böylesi bir karakter ve ahlâk taşıyanlardan her türlü yalan, hile, aldatma ve iffetsizlik beklemek mümkün değil midir?

وَأَنْكِحُوا الْأَيْمَىٰ

مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ
يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلِيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ
لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ
الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا
وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى
الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ
يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

- 32 İcinizde evli olmayanları,⁵⁰ kölelerinizden ve câriyelerinizden sâlih olanları⁵¹ evlendirin.⁵² Eğer fakir iseler Allah, kendi fazlından onları zengin eder.⁵³ Allah geniş (nimet sahibi)dir, bilendir.
- 33 Nikâh (imkânı) bulamayanlar, Allah onları kendi fazlından zenginleştirmeye kadar iffetli davransınlar.⁵⁴ Sağ ellerinizin mâlik olduğu (köle ve câriyelerden) mükâtebe⁵⁵ isteyenlere -eğer onlarda bir hayır görüyorsanız⁵⁶ -mükâtebe yapın.⁵⁷ Ve Allah'ın size verdiği malından da onlara verin.⁵⁸ Dünya hayatının geçici metaini elde etmek için -ırzlarını korumak istiyorsa -câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.⁵⁹ Kim onları (fuhşa) zorlarsa, hiç şüphe yok, onların (fuhşa) zorlanmalarından sonra Allah (onları) bağışlayandır, esirgeyendir.

ACIKLAMA

50. “Evli olmayanlar” olarak çevirdiğimiz “ایمى”, tek başına bekâr anlamındaki “eyyim” kelimesinin çoğulu olup, karısı olmayan her erkek ve kocası olmayan her kadın için kullanılır.

51. Yani, sizinle olan ilişkilerinde doğru tavır takınanlar ve kendilerinin evlilik hayatının sorumluluklarını yerine getirebilme yeteneği gördük-

leriniz. Kölesi doğru tutum içinde olmayan ve gerçekten mutlu bir evlilik hayatı sürdürme yetenek ve mizacından yoksun görünen köle sahibinden, köle veya câriyesini evlendirmesi istenmez. Çünkü, bu durumda o bir başkasının hayatını mahvetme nedeni olacaktır. Bu şart hür kişilere yüklenmiş değildir; zira, onlar için evlendirme teşebbüsünde bulunacak kimseler, ancak öğüt verici, arkadaş veya tanıtıcı olabilirler. Evlilik gelinle güveyin karşılıklı isteğine bağlıdır. Köleyle ilgili olarak, tüm sorumluluk sahibinin üzerindedir; bu yüzden, eğer o yoksul bir insanı kötü tabiatlı, kötü huylu biriyle evlendirirse, bu sorumluluğun tüm sonuçları kendisinin olacaktır.

52. "... sâlih olanları evlendirin" ifadesindeki fiilin emir kipinde gelişi, bazı alimleri bu işin zorunlu olduğu sonucuna götürmüştür; oysa sorunun mahiyeti, işin gerçekte böyle olmadığını göstermektedir. Bir kimsenin bir başkasını evlendirme zorunda olmadığı açıktır. Evlilik tek yanlı bir iş olmayıp, bir ikinci tarafın daha bulunmasını gerektirir. Eğer zorunluysa, evlenecek kişinin durumu ne olacaktır? Başkaları kendisini evlendirmek istediğinde, bunu kabul etmek zorunda mı kalacaktır? Eğer böyleyse, o zaman onun bu konuda hiçbir seçim hakkı yok demektir. Ve eğer kişinin reddetme hakkı varsa, diğerleri sorumluluklarını nasıl yerine getireceklerdir? Tüm bu yönleri dikkate alan çoğu fakihler, buradaki hükmün emir değil, tavsiye ifade ettiği görüşünü benimsemişlerdir. Hükmün amacı, toplumda evlenmemiş kimsenin kalmaması konusunda müslümanları temin etmektir. Ev halkı, arkadaşlar ve komşular bu konuya gerekli ilgiyi gösterecekler ve böyle bir yardımın olmadığı yerde de, devlet gerekli düzenlemeleri yapacaktır.

53. Bu, Allah'ın evlenen herkese servet bahşediverceği anlamında değildir. Amaç, para hesabına dayalı bir yaklaşıma engel olmaktır. Talimat hem erkeğin, hem de kızın anne babasıdır. Kızın ebeveyni, yoksul diye dindar ve faziletli bir eşi reddetmemeli; erkeğin ebeveyni de, henüz ailenin tam kazanan bir ferdi değil diye, çocuklarının evlenmesini ertelememelidirler. Gençlere de, daha uygun zaman bulma bahanesiyle, yok yere evlenmekte gecikmemeleri öğütlenmektedir. Gelir yeterli olmasa bile, kişi Allah'a tam bir iman ve teslimiyetle evlenmelidir. Çok zaman evlilik dar ve zor şartlardan kurtulma nedeni olur. Kadın aile bütçesinin kontrolüne yardım eder, ya da koca yeni görev ve sorumluluklarını yerine getirmek için daha bir çabalar. Ayrıca, aile bütçesine katkıda bulunmak için kadın da kazanabilir. Sonra, geleceğin onlar için ne hazırladığını kim bilebilir? İyi vakitler kötüye, kötü vakitler de iyiye dönebilir. Bu nedenle, bu konuda çok hesaplı olmamak gerekir.

54. Bu ayetler en güzel yorumunu hadis-i şeriflerde bulmuştur. Hz.

Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Ey gençler! İçinizde kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin; çünkü bu, gözleri kötü bakıştan alıkor ve kişinin temiz ve iffetli kalmasını sağlar. Evlenmeye gücü yetmeyen ise oruç tutsun; çünkü oruç ihtirasların bastırılmasına yardım eder." (Buhârî, Müslim)

Hz. Ebû Hureyre'nin bir rivâyetinde ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: "Allah üç kişiye yardım etmeyi üzerine almıştır: a) İffetini korumak için evlenene, b) Hürriyetini kazanmak için çalışan köleye, c) Allah yolunda savaşmak için çıkana." (Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, İmam Ahmed). (Daha fazla açıklama için bkz: Nisâ: 25).

55. "Mükâtebe" terim olarak köleyle sahibi arasındaki, kölenin belirli bir süre içinde kararlaştırılan miktar parayı ödedikten sonra âzâd edilmesini öngören anlaşmadır. Kölelerin hürriyetine kavuşması için İslâm'ın ortaya koyduğu yöntemlerden biridir bu. Kölenin mutlaka para olarak ödemede bulunması şart değildir. Her iki tarafın razı olması durumunda, efendisine belli bir hizmette bulunmakla da hürriyetini elde edebilir. Bir kez anlaşma imzalandı mı, kölenin sahibinin kölesinin hürriyetinin önüne engeller çıkarmaya hakkı kalmaz. Üstelik, salınması yolunda kölesine gerekli imkân ve kolaylıkları sağlamak ve kararlaştırılan miktar zamanında ödendiğinde kölesini hemen salmak zorundadır. Hz. Ömer (r.a) zamanında bir köle, hanımefendisiyle böyle bir anlaşma yapar ve gereken parayı kararlaştırılan vakitte biriktirmeyi başarır. Para kadına sunulduğunda, aylık ve yıllık taksitler halinde almak istediği gerekçesiyle kadın parayı kabulden kaçınır. Kölenin şikâyeti üzerine, Hz. Ömer paranın devlet hazinesine emaneten yatırılmasını ve kölenin serbest bırakılmasını emreder. Kadın paranın hazineye yatırıldığından haberdar edilir ve kendisine bunu toptan veya yıllık, ya da aylık taksitler halinde alma hakkı tanınır (Dârakutnî).

56. "Hayır" üç anlam ifade eder:

a) Köle emeğiyle özgürlüğünü kazanabilmelidir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kölenin gerekli parayı kazanabileceğinden emin olduğunuzda anlaşmayı yapın; onu parayı halktan dilenmesi için bırakmayın." (İbn Kesîr, Ebû Dâvûd).

b) Anlaşmanın amaçları bakımından köle namuslu, doğru sözlü ve güvenilir olmalıdır. Fırsatları en iyi biçimde değerlendirmeli ve kazancı nisraf etmemelidir.

c) Köle sahibi, kölesinin gayri ahlâkî eğilimleri olmadığından, İslâm ve Müslümanlara karşı düşmanlık hisleri beslemediğinden ve hürriyeti-

ne kavuşturulmasının İslâm toplumunun menfaatlerine zararlı olmaya-
cağından emin bulunmalıdır. Bir başka deyişle, köle bir beşinci kol ele-
manı değil, İslâm toplumunun sâdik ve inançlı bir üyesi olduğunu kanıt-
lamalıdır. Bu tür önlemlerin, köleleştirilen savaş esirleri için kesinlikle
gerekli olduğu belirtilmelidir.

57. “فكاتبواهم” (Onlarla mükâtebe yapın) emri, açıkça Allah'ın kesin
bir hükmü olduğuna delâlet eder. Ancak, fakihlerden bir grup “Onlarla
mükâtebe yapın” ifadesinden, köle sahibinin kölesinin kitabet teklifini
kabul etmek zorunda olduğu anlamını çıkarmışlardır. Bu, Atâ', Amr b.
Dinâr, İbn Sîrîn, Mesruk, Dahhâk, İkrime, İbn Cerîr et-Taberî ve Zâhirî-
lerin görüşü olup, İmam Şâfi'î de başlangıçta buna meyletmiştir. Diğer
grup ise buradaki emrin zorunluluk değil, tavsiye ifade ettiği fikrindedir.
Şa'bî, Mukâtil b. Hayyân, Hasan Basrî, Abdurrahman bin Zeyd, Süfyân
es-Sevrî, Ebû Hanîfe, Mâlik bin Enes ve sonraki görüşüyle Şâfi'î bu grup-
tandır. Birinci görüşü destekleyen iki delil vardır:

a) “Mükâtebe yapın” fiilinin emir kipinde gelişi, bunun Allah'ın hük-
mü olduğunu ortaya koyar.

b) Sahih rivâyetlerde geldiğine göre, büyük fakih ve muhaddis Mu-
hammed bin Sîrîn'in babası Sîrîn, efendisi Hz. Enes'ten mükâtebe ister,
fakat Enes bunu reddeder. Bunun üzerine Sîrîn meseleyi Hz. Ömer'e gö-
türür ve Hz. Ömer elinde kırbaç Enes'e döner ve şöyle der: “Allah'ın
hükmüdür, onunla mükâtebe yap!” (Buhârî). Olay sahâbelerin huzurun-
da geçtiği ve kimse de itiraz etmediği için, bu karar Hz. Ömer'in kişisel
seçimi değil, ayetin gerçek yorumu olarak kabul edilmelidir.

Diğer grup ise, Allah'ın yalnızca, “Onlarla mükâtebe yapın” demedi-
ğini; “Kendilerinde hayır görürseniz” şartını eklediğini belirterek, bu
şartın tümüyle köle sahibini muhâtab aldığını ve “hayır görme” konu-
sunda mahkemenin hüküm verebileceği sabit bir ölçünün bulunmadığını
ileri sürer. Dilin bu tür kullanımından yasal emirler çıkarılamaz. Do-
layısıyla, bu emir yasal zorunluluk değil, ancak tavsiye ifade eder. Sî-
rîn'in durumu konusunda fakihler şöyle der: Gerek Hz. Peygamber, ge-
rekse râşid halifeler döneminde mükâtebe isteyen bir değil, binlerce kö-
le vardı ve birçoğu mükâtebe yoluyla hürriyetlerini elde ettiler. Fakat Sî-
rîn'inkinden ayrı olarak, bir köle sahibinin mahkemece mükâtebeyeye zor-
landığına dair tek bir rivâyet yoktur. O halde, Hz. Ömer'in bu kararı ya-
sal bir karar olamaz. Bu konuda söylenebilecek tek şey, Hz. Ömer'in yar-
gıç olmasının yanı sıra, Müslümanlar için bir baba gibi olduğu ve yargıç
olarak müdahale edemeyeceği yerde babalık otoritesini kullandığıdır.

58. Genel olan bu hüküm köle sahiplerine Müslümanlara ve İslâm hükûmetine hitâb etmektedir.

a) Köle sahibine, mükâtebe ile kararlaştırılan paranın bir kısmından geçmesi talimatı verilmektedir. Sahâbelerin, bu paranın büyücek bir miktarını kölelerine bağışladıklarını ifade eden rivâyetler vardır. Hz. Ali (r.a) dörtte birini bağışlar ve başkalarını da aynı şekilde davranmaya teşvik ederdi. (İbn Cerîr).

b) Müslümanlardan, hürriyetlerine kavuşmak için yardım isteyen kölelere cömertçe yardım etmeleri istenmektedir. Zekâtın Kur'ân'da belirtilen harcama yerlerinden biri de "kölelerin fidyesi"dir. (Tevbe: 60) Allah katında köle âzâd etmek büyük bir fazilettir (Beled: 13). Bir rivâyete göre, bir bedevî, Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek cenneti kazanmak için ne yapması gerektiğini kendisine söylemesini rica eder. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle cevap verir: "En kısa yoldan en önemli şeyi sordun. Köle âzâd et ve onların hürriyetlerine kavuşmalarına yardımcı ol. Birine bir inek verdiğinde, sütlü olanı ver. Akrobana nazik davran. Sana kaba davransalar bile. Bunları yapamazsan, yoksulları doyur, susuzlara su ver, halkı ma'rûfu emretmeye ve münkerden nehyetmeye çağır. Bunu da yapamazsan, dilini tut, konuşacaksan hayır konuş, aksi halde sus." (Beyhakî).

c) İslâm hükûmetine, zekâtın bir kısmını kölelerin hürriyetlerine kavuşturulması yolunda harcaması tavsiye edilmektedir.

Burada yeri gelmişken şu noktayı belirtmeliyiz: Eskiden köleler üç sınıfa ayrılırdı: 1) Savaş esirleri, 2) Ele geçirilip köleleştirilen hür kimseler, 3) Babalarının neden köle olduğunu ve başlangıçta bu kategorilerden hangisine girdiklerini bilmeyen miras kalmış köleler. İslâm'dan önce, dünyanın kalan bölgeleri gibi, Arabistan da her üç türden kölelerle doluydu. Toplumun tüm sosyal ve ekonomik yapısı hizmetçi ve ücretlilerden daha çok kölelerin emeğine dayanıyordu. İslâm'ın önündeki ilk sorun, miras kalmış köleler sorununa el atmak ve ardından, gelecek tüm zamanlar için kölelik sorununa tam bir çözüm bulmaktı. İlk sorunu ele alırken, İslâm, tüm sosyal ve ekonomik sistemi bütünüyle felç edip, Arabistan'ı Amerika'dakinden daha yıkıcı bir iç savaşa sürükleyerek, sorunu bugün zencilerin her türlü hakaret ve aşağılanmaya maruz kaldığı Amerika'daki şekliyle bırakacağından, miras kalmış köleleri hemen sahiplerinin elinden kurtarmaya kalkmadı. İslâm bu tür çılgınca bir reform politikası izleyemezdi. Bunun yerine, kölelerin âzâd edilmesi için manevî-ahlâkî bir hareket başlattığı ve halkı âhirette kurtuluşa ermek için veya gü-

nahlarının keffareti olarak ya da mükâtebe yöntemini kabul etmekle, isteyerek kölelerini serbest bırakma yolunda eğitici ve harekete geçirici faktörler, ikna, dinî emirler ve yasal yaptırımlar kullanma yolunu seçti. Yolu açmak için bizzat Hz. Peygamber 63 köle âzâd etti. Hanımlarından Hz. Âişe 67, amcası Hz. Abbâs 70 köle âzâd ettiler. Sahâbeler içinde Hakîm b. Hizâm 100, Abdullah b. Ömer 1.000, Zülkal'a Himyerî 8.000 ve Abdurrahman b. Avf 30.000 köle âzâd ettiler. Diğer sahâbeler bu arada Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman yine çok sayıda köle âzâd ettiler. Allah'ın rızasını kazanmak için halk yalnızca kendi kölelerini âzâd etmekle kalmadılar, başkalarından da köleler satın alıp hürriyetlerine kavuşturdular. Sonuçta, râşid halifelik sona ermeden önce mirasa konu olan kölelerin hemen hepsi hürriyetlerini elde etmiş bulunuyorlardı.

Köleliğin gelecekteki durumu konusunda, İslâm hür insanların kaçırılarak köle olarak alınıp satılmalarını bütünüyle yasaklamıştır. Savaş esirlerinin ise, Müslüman savaş esirleriyle değiştirilinceye, ya da fidye karşılığında serbest bırakılincaya kadar köle olarak tutulabilmelerine izin vermiş, fakat emretmemiştir. Bir yandan kölelerin mükâtebe sûretiyle hürriyetlerini kazanmalarına imkân tanırken, öte yandan köle sahiplerini Allah'ın rızasını kazanmak ve günahlarına keffaret olması için veya öldüğünde kölesinin âzâd edilmesini istemek, ya da istemiş olsun olmasın, efendisinin ölümüyle çocuk doğurmuş câriyelerin serbest kalması şeklindeki yollarla faziletli bir hareket olarak tıpkı miras kalmış köleler gibi, bu tür köleleri de serbest bırakmaya teşvik etmiştir. Budur İslâm'ın kölelik sorununu çözme yolu. Bu çözümü kavramaya çalışmayan câhiller, itirazlar yükseltirken, özür dileyiciler ise her türlü özrü ileri sürmekte ve bazen de İslâm'ın hiçbir sûrette köleliğe izin vermediğini söylemek zorunda kalmaktadırlar.

59. Bu, câriyeler iffetli ve faziletli bir hayat yaşamak istemezlerse, fuhşa zorlanacaklardır demek değildir. Denmek istenen, bir câriye kendi iradesiyle ahlâksızlıkta bulunursa, bundan onun sorumlu olduğu ve kanunun yalnızca kendisine karşı uygulanacağıdır. Buna karşı, eğer sahibi câriyeyi ahlâksızlığa zorlarsa, bu durumda sorumluluk sahibinin olur, kanun da ona karşı işleyecektir. “Dünya hayatının serip verdiğini elde etmek için” ifadesi ise, efendinin, câriyesinin gayri ahlâkî kazancına ortak olmadığı takdirde, câriyeyi fuhşa zorlamakla günah işlemiş olmaz anlamında bir şart ve sınırlama getirmek için değildir. Burada amaç, bu yolla elde edilen her türlü kazancın, gayri meşrû ve gayri ahlâkî yollardan geldiği için haram olduğunu açıklamaktır.

Bununla birlikte, bu emrin tüm anlam ve kapsamını yalnızca metinden çıkarmak mümkün değildir. Bu nedenle, emrin vahyedildiği dönemde geçerli olan tüm şartları hâkim ortamı yerinde tesbit etmek gerekir. Bu zamanda Arabistan'da fuhuş, "ev içi" fuhuş ve açık fuhuş olarak iki şekildeydi.

a) Ev içi fuhuş, koruyucuları bulunmayan âzâd edilmiş câriyelerce, ya da ailevî veya kabilevî desteği bulunmayan hür kadınlarca yapılırdı. Bunlar bir eve yerleşir ve cinsel doyum karşılığında geçimlerini sağlamak için aynı anda birden fazla erkekle anlaşma yaparlardı. Çocuk doğacak olursa, anne onu ilişkide bulunduğu erkeklerden istediğine atfeder ve toplumda bu adam onun babası sayılırdı. Câhiliyye döneminde yerleşik bir adet halini alan bu durum, evlilikle hemen hemen eş statüdeydi. İslâm gelince, bir kadının nikâhla tek bir kocanın bulunduğu durumları yasal evlilik olarak kabul etti ve tüm diğer cinsel doyum şekillerini zinâ ve dolayısıyla ceza gerektirici suçlardan saydı (Ebû Dâvûd).

b) Yalnızca câriyelerin yaptığı açık fuhuşun ise iki türü vardı:

1) Câriyeler her ay sahiplerine büyük miktarda belli bir para ödemeye zorlanır ve bunu da ancak fuhuş yoluyla kazanabilirlerdi. Câriye sahibi, paranın nasıl kazanıldığını çok iyi bilirdi ve gerçekte, özellikle bu yolla kazancın normal çalışma ücretlerini çok çok aştığı bir zamanda, böylesine ağır bir yükü zavallı câriyenin üzerine yüklemenin başka bir amacı da yoktu.

2) Genç ve güzel câriyeler genelevine konur ve kapıya isteyenin orada şehvetini doyurabileceğini gösteren bir bayrak asılırdı. Böylece çalışan kadınlara "*kalikiyyât*" ve çalıştıkları evlere de "*mevâhir*" denirdi. Dönemin tüm önde gelen kişileri bu türden fuhuş yuvalarına sahip olup onları işletmekteydi. Hz. Peygamber'in hicretinden önce Medîne krallığına getirilmiş bulunan ve Hz. Âişe'ye iftira olayında başrolü oynayan münâfıkların başı Abdullah b. Übeyy'in böyle bir evi vardı ve içinde altı güzel câriye çalışıyordu. O bunlarla yalnızca para kazanmakla kalmıyor, aynı zamanda Arabistan'ın çeşitli yörelerinden kendisini görmeye gelen önemli misafirlerini de eğlendiriyordu. Bu yolla doğan çocukları da, köleler ordusunun gücünü ve görkemini artırmada kullanıyordu. Bu fâhişelerden olan Mu'âzah, İslâm'ı kabul edip geçmiş günahları için tevbe etmek dileyince, İbn Übeyy kendisine işkence etmişti. Kadın Hz. Ebû Bekir'e şikâyetle bulunmuş, o da meseleyi Hz. Peygamber'e getirmişti. Hz. Peygamber (s.a.). kadının bu zâlim adamdan

alınmasını emretti (İbn Cerîr, c. XVIII, s. 55-58, 103-104; *el-İsti'âb*, c. II, s. 762; İbn Kesîr, c. III, s. 288-289).

İşte ayetin indiği zamandaki şartlar buydu. Eğer bu şartlar göz önüne alınırsa, ayetin amacının yalnızca câriyeleri fuhşa zorlamayı yasaklamak değil, İslâm devletinin sınırları içinde fuhşu da her türüyle gayri meşrû ilân ederek yasaklamak olduğu açıklık kazanacaktır. Bununla birlikte, geçmişte bu işe zorlananlar hakkında da genel af ilânında bulunulmuştur.

Bu hükmün inmesinden sonra, Hz. Peygamber (s.) şöyle buyurdular: "İslâm'da fuhşa yer yoktur." (Ebû Dâvûd). Rasûlullah'ın bu bağlamda koyduğu ikinci hüküm, zinâ yoluyla elde edilen tüm kazançların haram, necis ve bütünüyle yasak olduğudur. Râfi' b. Hadîc'in rivâyetine göre, Hz. Peygamber bu tür kazancı necis, en kötü mesleğin ürünü ve en kirli gelir olarak nitelemiştir (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî). Ebû Huzeyfe'ye göre, o fuhuş yoluyla kazanılan parayı haram saymıştır (Buhârî, Müslim, Ahmed). Ebû Mes'ûd Ukbe b. Amr, Hz. Peygamber'in (s.a.), halkı fuhuş kazançlarını almaktan men ettiğini söyler (Kütüb-ü Sitte ve İmam Ahmed).

Bu konudaki üçüncü hüküm, câriyenin meşrû olan el işlerinde kullanılabileceği, fakat sahibinin ne kadar gelir getireceği belli olmayan bir iş için câriyeye belli bir miktar yükleyemeyeceğidir. Râfi' b. Hadîc'e göre, Hz. Peygamber (s.a.) ne kadar kazandıkları bilinmeden câriyelerden herhangi bir kazancın kabul edilmesini yasaklamıştır (Ebû Dâvûd). Râfi' b. Rifâ'a el-Ensârî, aynı hükmü daha açık bir sûrette ifade ederek şöyle der: "Rasûlullah, ekmek pişirme, pamuk eğirme, yün ya da pamuk tarama gibi el işleriyle (bunu eliyle gösterdi) kazandıkları dışında, bizi câriyenin kazancını kabul etmekten men etti." (Müsned-i Ahmed, Ebû Dâvûd). Müsned-i Ahmed ve Ebû Dâvûd'da, Ebû Hureyre'den nakledilen bir başka rivâyette, câriyenin haram yollarla elde ettiği paranın alınması yasaklanmaktadır. Böylece Rasûlullah, ayete uygun olarak, o zaman Arabistan'da icra edilen tüm fuhuş türlerini dinî emir ve kanunla yasaklamış oluyordu. Bütün bunların üstünde, onun Abdullah b. Übeyy'in câriyesi Mu'âze'yle ilgili verdiği karar, câriyesini fuşa zorlayan bir kişinin, bu câriye üzerindeki sahiplik haklarını yitireceğini göstermektedir. Bu, İbn Kesîr'in *Müsned-i Abdürrezzâk*'a dayanarak İmam Zuhri'den naklettiği bir rivâyettir.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا

إِلَيْكُمْ ءَايَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ
وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ ۝ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ
نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ ۖ الزُّجَاجَةُ
كَأَنَّهُ كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا
غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ
يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَلَ لِلنَّاسِ ۖ وَاللَّهُ

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

- 34 And olsun, size açıklayıcı ayetler, sizden önce gelip geçenlerden bir örnek ve takvâ sahipleri için de bir öğüt indirdik.⁶⁰
- 35 Allah,⁶¹ göklerin ve yerin nûrudur.⁶² O'nun nûrunun misali, içinde çerağ bulunan bir kandil gibidir; çerağ bir sırça içerisindedir; sırça, sanki incimsi bir yıldızdır ki, doğuya da, batıya da ait olmayan⁶³ kutlu bir zeytin ağacından⁶⁴ yakılır; (bu öyle bir ağaç ki) neredeyse ateş ona dokunmasa da yağı ışık verir. (Bu,) Nûr üstüne nûr dur.⁶⁵ Allah, kimi dilerse, onu kendi nuruna yöneltip iletir.⁶⁶ Allah insanlar için örnekler vermektedir. Allah, her şeyi bilendir.⁶⁷

AÇIKLAMA

60. Bu ayet, yalnızca hemen kendinden önce gelen ayetle değil, sûrenin başından beri gelen ayetlerin genel muhtevâsıyla ilgilidir. Açıklayıcı ayetler şunlardır: 1) Zinâ, kazf ve li'an'la ilgili kanunu ortaya koyan ayetler, 2) mü'minlerin kirli erkek veya kadınlarla evlenmelerini yasaklayan ayetler, 3) namuslu kişilerin iftirayı ve toplumda fuhşu yaymayı yasaklayan, 4) erkeklerin ve kadınların bakışlarını kısmalarını ve ferclerini korumalarını vurgulayan, 5) kadınlar için örtünmenin sınırlarını çizen, 6) evlenebilecek kimselerin bekâr kalmalarını tasvib etmeyen, 7) kölele-

rin mükâtebe yoluyla hürriyetlerini kazanabilecekleri hükmünü getiren ve 8) toplumu temizlemek için fuhşu yasaklayan ayetler. Bütün bu hüküm ve talimâtlardan sonra, hâlâ bu hükümleri çiğneyecek olanlar çıkarsa, bunun, kıssaları Kur'ân'da anlatılan şerli kavimlerin payına düşen sonuçla karşılamak istedikleri anlamına geleceği uyarısında bulunulmaktadır. Bir emrin sonunda herhalde bundan daha sert bir uyarı olamazdı. Ama ne yazık ki, mü'min olduklarını söyleyen ve bu kutsal emri okuyup, onun kutsallığını kabul eden insanlar, yine de bu sert uyarıya rağmen emri çiğnemeye devam etmektedirler.

61. Bundan sonra hitâb, İslâm toplumunda İslâmî hareketi ve İslâm ümmetini zarara uğratmak için içten içe dıştaki kâfirler gibi fitne çıkarmaya çalışan ve bu amaçla faaliyet gösteren münâfıklara yönelmektedir. Münâfıklar, iman ikrarında bulundukları, dıştan İslâm toplumuna bağlı oldukları ve Müslümanlarla, özellikle ensârla aralarında kan ilişkileri bulunduğu için fitneyi çıkarıp yaymada daha uygun konumdaydılar ve birtakım samimî Müslümanlar bile, saflık ve zaafılarından onların elinde alet ve hatta onların destekçileri olmuşlardı. Mü'min olduklarını söylemelerine rağmen dünyevî kazançların aldatıcılığı münâfıkları, Kur'ân'ın ve Hz. Muhammed'in (s.a.) öğretileriyle dünyaya yayılmakta olan nura karşı büsbütün kör ve sağır yapmıştı.

Burada münâfıklara yönelen hitâbın üç amacı vardır:

1) Allah'ın nimeti ve rahmeti, fitne ve şerde ısrarlarına rağmen, doğrudan sapmış olanları uyarmayı sürdürmeyi gerektirdiğinden sonuna kadar münâfıkları uyarmak.

2) İslâm toplumunda her doğru düşünebilenin gerçek mü'minle münâfığı ayırabilmesi için imanla nifâkın sahalalarını açıkça çizmek. Sonra, bu ayırımı rağmen, münâfıkların çarkına kapılan veya onları destekleyen olursa, artık yaptığından sorumlu tutulacaktır.

3) Allah'ın vaaadinin, yalnızca iman etmiş olup, imanlarının gerekliliklerini yerine getirenlere ait olduğu konusunda münâfıkları açıkça ikaz etmek. Allah'ın vaadi, nüfus cüzdanlarında Müslüman yazanlara değildir. Dolayısıyla, münâfıklar ve fâsiklar (günahkârlar) bu vaadde hisseleri olduğu ümidine kapılmamalıdır.

62. "Gökler ve yer" ibaresi, Kur'ân'da genellikle, "kâinat" için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, ayetin anlamı: "Allah tüm kâinâtın nurudur" şeklinde de olabilecektir.

"Nûr" kendisi görünen ve eşyayı görünür kılan şeydir. İnsan zihni, nûru bu anlamıyla düşünür. Nûrun yokluğu karanlık, görünmezlik ve geçilmezliktir. Öte yandan görünebilirlik olduğu ve eşya göze görüldüğü zaman, insan nûr (ışık) vardır der. Allah'a bu temel anlamıyla "Nûr" denmiş-

tir; yoksa -maazallah- saniyede 186.000 mil hızla giden ve ağ tabakayla göz sinirini harekete geçiren ışık şuaası anlamında değil. Işığın bu anlamının, insan zihninin ışık dediği anlamın gerçeğiyle hiçbir ilişkisi yoktur; ışık kelimesi fizikî dünyada duyularımıza hitâb eden tüm ışıklar için kullanılır. İnsanın Allah için kullandığı tüm kelimeler, fizikî çağrışımlardan uzak temel anlamlarıyla. Söz gelimi, Allah'la ilgili olarak "görme" kelimesini kullandığımız zaman, bu hiçbir zaman Allah'ın insanlar ve hayvanlar gibi kendisiyle gördüğü gözü bulundugu anlamına gelmez. Aynı şekilde, Allah "iştir", "tutar, yakalar" dediğimiz zaman, bu da O'nun bizim gibi kulaklarıyla işittiği ve elleriyle tuttuğu veya yakaladığı anlamında değildir. Bu kelimeler mecâzî anlamda kullanılmakta olup, ancak zayıf akıllı bir adam, işitme, görme veya tutmanın, bizim algıladığımız sınırlı ve dar anlam dışında mümkün olamayacağı yanılgısına düşer. Yine "nûr" kelimesini, ışıklı bir cisimden çıkan ve ağ tabakaya çarpan fizikî ışık anlamında kullanmak kısa görüşlülük olacaktır. Bu kelime, Allah hakkında dar ve sınırlı anlamıyla değil, ancak mutlak anlamıyla kullanılır. Yani kâinatta yalnızca O, tezâhürün, görünmenin, ortaya çıkmanın gerçek ve asıl nedenidir; aksi halde kâinatta karanlıktan başka hiçbir şey olmaz. Işık veren ve başka şeyleri aydınlatan her şey ışığını O'ndan alır; hiçbir şeyin ışığı kendinden değildir.

"Nûr" kelimesi bilgi anlamında da kullanılır, dolayısıyla cehâlete karanlık denir. Allah bu anlamda da kâinâtın nûrudur. Çünkü, Hakikat ve Hidâyetin bilgisi yalnızca O'ndan gelir. O'nun Nûr'una başvurmadan, dünyada karanlıkla cehâlet ve sonuçta kötülük ve şerden başka bir şey olmayacaktır.

63. "Doğuya da batıya da ait olmayan": Açık ovada veya bir tepede bitip, sabahtan akşama güneş ışığı alan. Böyle bir zeytin ağacı parlak ışık saçan güzel yağ verir. Öte yandan, yalnızca doğudan veya batıdan güneş ışığı alan bir ağaç ise, zayıf ışıklı koyu yağ verir.

64. "Mübarek": Sayısız yarar sağlayan.

65. Bu benzetmede Allah lambaya, kâinât ise oyuğa benzetilmektedir. Cam ise, Allah'ın kendisini yarattıklarından gizlediği perdedir. Bu perde, gizlenmek için fizikî bir perde değil, ilâhî zuhûrun şiddetinin neden olduğu bir perdedir. İnsan gözü, aradaki karanlıktan dolayı değil, fakat saydam perdede ışayan her tarafa yayılmış ve her şeyi kapsayıcı Nûr'un şiddetinden dolayı O'nu göremez. Mahiyeti gereği sınırlı olan insanın görüş kapasitesi bu Nûr'u kuşatamaz, kavrayamaz. O ancak değişken parlaklıkta, görünüp kaybolan ve ancak karanlığa zıt olarak algılanabilen sınırlı fizikî ışıkları kuşatabilir ve kavrayabilir. Fakat, "Mutlak Nûr"un zıddı (karanlık) yoktur; asla kaybolmaz, sürekli ışıır ve her zaman var olan ihtisâmyla her yere yayılır, insanın algısının ve kavrayışının ötesindedir.

"Doğuya da batıya da ait olmayan mübarek bir zeytin ağacından yakılan lamba" ifadesi ise, lambanın kusursuz ışığı ve parlaklığı hakkında bir fikir vermek için kullanılmış bir mecâzdır. Eskiden, parlak ışığın kaynağı zeytinyağı lambalarıydı ve bu amaçla kullanılan en üstün yağ, açık ve yüksek bir yerde biten ağaçtan elde edilen yağıdır. Benzetmede Allah için lambanın kullanılışı, Allah'ın enerjisini dış bir kaynaktan aldığı anlamına gelmez. Demek istenen, benzetmedeki lambanın sıradan bir lamba olmayıp, tasavvur edilebilecek en parlak lamba olduğudur. Nasıl parlak bir lamba tüm evi aydınlatırsa, Allah da tüm kâinâtı aydınlatır.

Yine, "... yağı kendisine ateş değmemiş de olsa, nerdeyse ışık verecek" ifadesi de, en güzel ve en iyi derecede ve hemen yanan yağla beslenen lambanın ışığının parlaklığını vurgulamak içindir. Zeytin ağacı, zeytin ağacının doğuya da batıya da ait olmayışı ve yağının kendiliğinden yanışı, benzetmenin aslî öğeleri değil, benzetmenin birincil öğesi lambanın sıfatlarıdır. Benzetmenin aslî öğeleri üç tanedir: Lamba, oyuk ve saydam cam.

"O'nun nurunun misali..." cümlesi, "Allah göklerin ve yerin nurudur" ifadesinden doğabilecek bir yanlış anlamayı bertaraf etmektedir. Burada, Allah için nûr kelimesinin kullanılışı, hiçbir zaman O'nun Zâtı'nın nûr olduğu anlamına gelmez. O, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, her hikmete sahip... ve tüm "Nûr"a sahip mükemmel varlıktır. Bir kişiye büyük kereminden dolayı "keremli", üstün çekiciliği ve güzelliğinden dolayı "güzel" dendiği gibi, Nûr'un kaynağı olarak mükemmelliğinden dolayı da Allah'a "Nûr" denmiştir.

66. Yani, her ne kadar Allah'ın Nûru tüm dünyayı aydınlatıyorsa da, herkes bunu alamaz, algılayamaz. Dilediğine nûrunu alma ve algılama ve ondan yararlanma yeteneğini veren yalnızca Allah'tır. Geceyle gündüz kör bir insan için nasıl aynıysa, basirete sahip olmayan insanın durumu da aynıdır. Böylesi, elektrik ışığını görebilen, güneş ışığını görebilir, ayın ve yıldızların ışığını görebilir. Fakat, Allah'ın Nûrunu göremez. Onun için kâinatta yalnızca karanlık vardır. Nasıl kör bir adam takılıp düşmedikçe yolunun üstündeki taşı göremezse, basiret sahibi olmayan bir insan da çevresinde Allah'ın Nûru'yla parlayan ve ışıldayan gerçekleri göremez. Böyle bir adam, ancak yaptıklarının sonuçlarıyla karşı karşıya kaldığı zaman bu gerçeklikleri görebilir.

67. Bunun iki anlamı vardır. a) O belli bir gerçekliği en güzel şekilde hangi benzetmenin açıklayacağını bilir. b) Bu nimeti almaya kimin lâ-yık olup olmadığını da bilir. Nûrunu istemeyene, arzulamayana ve dünyevî emeller, maddî kazanç ve zevkler peşinde koşturup durana Allah, nûrunu gösterme ihtiyacında değildir. Bu nimet, ancak Allah'ı tanıyarak, O'nun nûrunu gönülden isteyenlere verilir.

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا
 أَسْمُهُمْ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ
 تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ
 يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

- 36 (Bu nûr,) Allah'ın, onların yüceltilmesine ve isminin zikredilmesine izin verdiği evlerdedir;⁶⁸ onların içinde sabah akşam O'nu tesbîh ederler.
- 37 (Öyle) adamlar ki, ne ticaret, ne de alışveriş onları Allah'ı zikretmekten, dosdoğru namazı kılmaktan ve zekâtı vermeten 'tutkuya kaptırıp alıkoymaz'; onlar kalplerin ve gözlerin inkılâba uğrayacağı (dehşetten allak bullak olacağı) günden korkarlar.

AÇIKLAMA

68. Bazı müfessirler, “evleri, mescidler”; “yükseltme”yi de “mescidler yapma” ve onlara saygı duyma şeklinde anlamışlardır. Bazıları, evleri mü'minlerin evleri, yükseltmeyi de, manevî-ahlâkî statülerinin yükseltilmesi olarak tefsir etmişlerdir. “İçlerinde isminin zikredilmesi” ifadesi, mescidlere işaret ediyor ve ilk yorumu destekler görünüyorsa da, daha derin bir bakış açısıyla, ikinci yorumu da aynı şekilde desteklediğini görürüz. Çünkü, İlâhî Kanun, ibâdeti (ritüelleri) ancak bir din adamının önderliğinde ifâ edilen ruhbanlı dinlerde olduğu gibi yalnızca mescidle- re hasretmez. İslâm'da, her ev, mescid gibi ibâdet yeridir ve her insan kendisinin ruhbanıdır. Ayrıca, bu sûre, ev hayatına asâlet ve kutsallık katıcı hükümleri ihtivâ ettiği için de ilk yorumu reddedici hiçbir neden bulunmamakla birlikte, ikinci yorumun metne daha uygun düştüğünü hissederiz. Burada, hem mescidlerin, hem de mü'minlerin evlerinin kastedildiğini söylemekte hiçbir sakınca yoktur.

لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ
 مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَلُهُمْ كَسَرَابٍ
 بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْثَانُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا
 وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ ۗ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ
 كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ ۖ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ ۖ
 سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ
 يَرَهَا ۗ وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾

- 38 Çünkü Allah, onlara yaptıklarının en güzeliyle karşılık verecek ve onlara kendi fazlından arttıracaktır. Allah, dilediğini hesapsız olarak rızıklandırmaktadır.⁶⁹
- 39 Küfre sapanlar ise; onların amelleri⁷⁰ dümdüz bir arazideki seraba benzer; susayan onu bir su sanır. Nihayet ona yetişip geldiğinde, onu bir şey olarak bulmayiverir ve kendi yanında Allah'ı bulur. (Allah da) onun hesabını tam olarak verir. Allah, hesabı çok seri görendir.⁷¹
- 40 Ya da (küfredenlerin amelleri) engin bir denizdeki karanlıklara benzer; onun üstünü bir dalga kaplar, onun üstünde bir dalga, onun da üstünde bir bulut vardır. Bir kısmı bir kısmı üzerinde olan karanlıklar; elini çıkardığında onu bile neredeyse göremeyecek.⁷² Allah kime nûr vermemişse, artık onun için nûr yoktur.⁷³

AÇIKLAMA

69. Burada, Allah'ın Mutlak Nûrunu algılama ve O'nun nimetlerinden faydalanma için gerekli olan nitelikler tanımlanmaktadır. Allah, nimetlerini sebepsiz olarak bahşetmez; onları ancak hak edene bahşeder. Alıcının kendisini içten sevdiğini; karşısında huşu ile durduğunu; lütfunu isteyip gazâbından çekindiğini; maddî kazançlar peşinde koşturmadığını ve dünyevî meşguliyetlerine rağmen, kalbini daima zikirle sıcak tuttuğunu gördüğü zaman nimetlerini yayar. Bunları hak eden kişi, alt düzeydeki manevî mertebelerle yetinmez. Rabbinin kendisini götüreceği zirvelere ulaşmaya

gayret eder. Bu fâni dünyanın değersiz kazançlarına göz dikmez; bunun yerine gözü hep sonsuz âhiret hayatındadır. Bütün bu nitelikler, kişinin Allah'ın Nûrundan yararlanıp yararlanamayacağını belirleyen ölçülerdir. Sonra, Allah nimetlerini vermeye razı olduğu zaman, bunları hesapsız verir, eğer kişi bunları bütünüyle alamıyorsa, bu kabının dar oluşundandır.

70. Yani, o dönemde peygamberlerin, şimdi de Hz. Muhammed'in (s.a.) getirdiği ilâhî mesajı içtenlikle kabulden kaçındılar. Yalnızca gerçek ve sâdık mü'minlerin Allah'ın Nûru'ndan yararlanabileceğini, bu ayetler açıkça göstermektedir. Buna karşılık, burada, Allah'ın Nûru'na ulaşmanın gerçek ve yegâne aracı olan Hz. Peygamber'e inanıp itâat etmeyi reddedenler tanımlanmaktadır.

71. Bu benzetme, küfür ve nifaklarına rağmen bazı iyi amellerde bulunan ve daha başka şeylerin yanı sıra, Peygamber'e inanıp itâat etmeseler ve gerçek mü'minlerin niteliklerinden yoksun bulunsalar da, yaptıklarının âhirette kendilerine yararı olacağı umuduyla âhiret hayatına inanan kimselerin durumunu tasvir etmektedir. Benzetmede, böylelerine gösteriş için yaptıkları faziletli amellerden âhirette yarar ummalarının yalnızca bir hayâl olduğu söylenmektedir. Nasıl çölde giden bir yolcu gün ışığında parlayan kumları pınar sanarak, susuzluğunu gidermek için oraya seğırtirse, yaptıkları iyi amellere dayanarak bâtıl ümitlerle ölüme doğru yol alanların durumu da böyledir. Ama seraba koşan, susuzluğunu kandıracak bir şey bulamadığı gibi, böylelerinin de ölüm halinde kendilerine yarayacak hiçbir şeyleri olmayacaktır. Buna karşılık, vardıkları yerde Allah'ı bulacaklar. O da gösteriş için yaptıkları birtakım faziletli işlerin yanı sıra, küfür, nifak ve kötü amellerinden dolayı kendilerini hesaba çekecek ve onlara tam bir adâletle davranacaktır.

72. Bu benzetme, gösteriş için iyi işlerde bulunanları da içine almak üzere, tüm kâfirlerle münâfıkların durumunu tasvir etmektedir. Bu tür kişiler, dünya hayatında halkın en bilgilileri ve öğrenim sahalarının liderleri olsalar da, hayatlarını tam ve mutlak bir cehâlet içinde yaşayan bir insan gibidir onlar. Onlar bilginin yalnızca atom bombaları, hidrojen bombaları, süpersonik uçaklar ve Ay'a giden füzeler yapmaktan veya ekonomi, maliye, hukuk ve felsefede seviye kazanmadan ibaret sanırlar. Gerçek bilginin bütünüyle farklı olduğunu ve bu konuda hiçbir fikirlerinin bulunmadığını anlamazlar. İşte böylesi cehâletleri karşısında, ilâhî gerçeği nisbeten tanımış olan bir köylü onlardan daha akıllıdır.

73. Burada, "Allah göklerin ve yerin nûrudur"la başlayan bölümün gerçek hedefi açıklanmaktadır. Kâinatta Allah'ın Nûru'ndan başka nûr olmadığına ve tüm gerçeklik tezâhürleri O'nun nûruna bağlı olduğuna göre, Allah'ın nûr vermediği kişi nereden nûr alabilecektir? Böylesinin bir nûr şuaşı alabileceği başka hiçbir nûr kaynağı yoktur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَفَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ
 وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿١١﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ
 يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ
 وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ
 وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقُهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَرِ ﴿١٣﴾
 يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَرِ ﴿١٤﴾
 وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ
 وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ
 يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا
 ءَايَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾
 وَيَقُولُونَ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ
 بَعْدَ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾

- 41 Görmedin mi ki,⁷⁴ göklerde ve yerde olanlar ve dizi dizi uçmakta olan kuşlar, gerçekten Allah'ı tesbîh etmektedir. Her biri, kendi duasını ve tesbîhini hiç şüphesiz bilmıştır. Allah, onların işlemekte olduklarını bilendir.

- 42 Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır ve dönüş yalnızca O'nadır.
- 43 Görmedin mi ki, Allah bulutları sürmekte, sonra aralarını birleştirmekte, sonra da onları üst üste yığmaktadır; böylece, yağmurun bunların arasından akıp çıktığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar (gibi bulutlar) indiririr,⁷⁵ onu dilediğine isabet ettirir de, dilediğinden onu çevirir; şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri kamaştırıp götürüverecektir.
- 44 Allah, gece ile gündüzü evirip çevirir. Hiç şüphesiz, bunda basîret sahipleri için birer ibret vardır.
- 45 Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üzerinde yürümekte, kimileri iki ayağı üzerinde yürümekte, kimi de dört (ayağı) üzerinde yürümektedir. Allah, dilediğini yaratır. Hiç şüphe yok Allah, her şeye güç yetirendir.
- 46 And olsun biz, açıklayıcı ayetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola yöneltip iletir.
- 47 Onlar derler ki: "Allah'a ve Rasûl'e iman ettik ve itâat ettik." Sonra da bunun ardından onlardan bir grup sırt çevirir. Bunlar iman etmiş değildirlir.⁷⁶

AÇIKLAMA

74. Yukarıda ifade edildiği gibi, Allah tüm kâinâtın nurudur. Fakat O'nun nûrunu ancak takvâ sahibi mü'minler alabilir ve algılayabilir. Diğerleri, her yeri kuşatan ve her şeyi saran Nûr'a rağmen kör gibi karanlıklar içinde yalpalayıp dururlar. Burada, Nûr'a götüren sayısız ayetler, işaretlerden yalnızca birkaçı yeri geldiği için anılmaktadır. Ancak kalb gözü açık olan kişi bunları görür ve Allah'ın her an çevresinde faaliyette bulunduğunu fark eder. Fakat, kalbleri kör olanlar ve yalnızca duyu organı gözleriyle görebilenler biyolojiyi, zoolojiyi ve dünya üzerinde faaliyette olan diğer bilimleri görebilir; ancak her yerde etkilerini gösteren Allah'ın ayetlerini hiçbir yerde görüp tanıyamazlar.

75. Mecâzî kullanımındaki "göklerdeki dağlar" ifadesinden, donmuş bulutlar kastedilmiş olabilir. Ayrıca, göklere uzanan ve karla kaplı doruklarının, bulutlarda dolu fırtınalarıyla sonuçlanan yoğunlaşmalara neden olduğu yüksek dağlar da kastedilmiş olabilir.

76. Yani, itâattan yüz çevirmeleri, mü'min oldukları iddialarını yalanlamakta ve davranışları iman ve İslâm ikrarlarının sahte olduğunu açığa vurmaktadır.

وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ

وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفَى قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾

- 48 Aralarında hükmetmesi için⁷⁷ onlar Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıkları zaman, onlardan bir grup yüzçevirir.⁷⁸
- 49 Eğer hak onların lehlerinde ise, ona boyun eğerek gelirler.⁷⁹
- 50 Bunların kalplerinde hastalık mı var? Yoksa kuşkuya mı kapıldılar? Yoksa Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine karşı haksızlık yapacağından mı korkmaktadırlar? Hayır, onlar zâlim olanlardır!⁸⁰
- 51 Aralarında hükmetmesi için, Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıkları zaman mü'min olanların sözü, "İşittik ve itâat ettik" demeleridir. İşte, felâha kavuşanlar bunlardır!
- 52 Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itâat ederse ve Allah'tan korkup O'ndan sakınırsa, işte 'kurtuluşa ve mutluluğa' erenler bunlardır.

AÇIKLAMA

77. Bu ifadeler, Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmünün Allah'ın hükmü ve Hz. Peygamber'in buyruğunun Allah'ın buyruğu olduğunu açıkça belirtmektedir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'e itâat çağrısı, hem Allah'a, hem de Rasûlü'ne itâat çağrısıdır. Ayrıca bu ve önceki ayetten açıkça, Al-

lah'a ve Rasûlü'ne iman etmeden yapılan bir İslâmî çağrının anlamsız olduğu anlaşılmaktadır. İstenen yaklaşım, Allah'ın ve Rasûlü'nün getirdiği hükümlere kayıtsız şartsız teslim olmaktır. Aksi takdirde, böyle bir dava münâfıkça bir hareketten başka bir şey değildir (Ayrıca bkz. Nisâ: 159-161 ve ilgili açıklama notu).

78. Bu, yalnızca, hayatında karar vermesi için Hz. Peygamber'e getirilen durumlarda değil, bugünkü durumlarla da doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla Allah'ın kitabına ve Rasûlullah'ın sünnetine göre hükmeden İslâmî hükûmetin mahkemesinin çağrısı, Allah ve Rasûlü'nün mahkemesinin çağrısı olup, bunu reddeden de kuşkusuz Allah'ı ve Rasûlü'nü reddeder. Bu gerçek Hasan Basrî'nin bir rivâyetinde şöyle açıklanmaktadır: "Kim Müslümanların hâkimlerinden bir hâkimin huzuruna çağrılrsa, fakat gelmese fâsıktır ve haklarını da kaybeder." (el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. III, s. 405). Bir başka deyişle, böyle birisi üzerine cezayı çektiği gibi, suçlu ve aleyhinde dava açılmasına müstehak olur.

79. Bu ayet, ilâhî kanunun işine gelen kısmını kabul edip, arzu ve çıkarlarına aykırı düşen kısmını reddeder ve bunun yerine beşerî yasaları tercih eden kişinin mü'min değil, münâfık olduğunu ifade etmektedir. Onun, mü'min olduğunu diliyle söylemesi yalandan başka bir şey değildir. Çünkü o, gerçekte Allah'a ve Rasûlü'ne değil, kendi çıkarlarına ve arzularına inanmaktadır. Bu tavrıyla o, ilâhî kanunun bir kısmına inanıp uysa da, onun bu inancının Allah katında hiçbir değeri yoktur.

80. Yani, böyle bir davranış için yalnızca üç neden bulunabilir. 1) Kişi aslında inanmadığı halde, İslâm toplumunun mensubu olmanın avantajlarından yararlanabilmek için müslümanmış gibi görünür. 2) Belki inanmış olmakla birlikte, hâlâ nübüvvet, âhiret ve hatta Allah'ın varlığı konusunda şüpheler taşımaktadır. 3) Belki bir mü'min olmakla birlikte, Allah ve Rasûlü'nde zulüm ve haksızlık hissetmekte ve bunların hükümlerini şu veya bu şekilde kendi aleyhinde bulmaktadır. Bu üç kategoriden birine girenlerin bizzat kendilerinin zâlim olduklarına şüphe yoktur. Bu tür şüpheleri olduğu halde, İslâm toplumunun içine giren ve kendisini bu toplumun bir üyesi göstererek hak etmediği avantajlardan yararlanan bir kişi, hiç şüphesiz bir münâfıktır, sahtekârdır, yalancıdır. Yalnızca kendisine zulmetmek, sürekli sahtekârlıkta bulunmak ve en bayağı karakter özellikleri üretmekle kalmamakta, diliyle mü'min olduğunu söylediğinden dolayı onu kendilerinden biri sayan ve böyle olduğu için de onu kendileriyle olan tüm sosyal, kültürel, siyasî ve ahlâkî ilişkilerden de yararlandıran Müslümanlara da zulüm ve haksızlık etmektedir.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَنِهِمْ لَئِنْ
 أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا
 تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا
 عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى
 الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ
 وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ
 وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا
 وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾

- 53 Yeminlerinin olanca gücüyle Allah'a and içtiler; eğer sen onlara emredersen (savaşa) çıkacaklar diye. De ki: "And içmeyin! Bu bilinen (örf üzere) bir itâattır.⁸¹ Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır."⁸²
- 54 De ki: "Allah'a itâat edin, Peygamber'e de itâat edin. Eğer yine de yüz çevirirseniz, artık onun (Peygamber'in) sorumluluğu kendisine yükletilen, sizin de sorumluluğunuz size yükletilendir. Eğer ona itâat ederseniz, hidâyet bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, apaçık bir tebliğden başkası değildir."
- 55 Allah, içinizden iman edenlere ve sâlih amellerde bulunanlara va'detmiştir: Hiç şüphesiz onlardan öncekileri nasıl 'güç ve iktidar sahibi' kıldıysa, onları da yeryüzünde 'güç ve iktidar sahibi' kılacak, kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine yerleşik kılıp sağlamlaştıracak ve onları korkularından sonra güvenliğe çevirecektir. Onlar, yalnızca bana ibâdet ederler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar.⁸³ Kim ki bundan sonra küfre sapsa,⁸⁴ işte onlar fâsık olandır.

AÇIKLAMA

81. Ayet, mü'minlerden beklenen itâatın, başkalarını inandırmak için yemin etmeyi gerektirecek şekilde değil de, her türlü şüphenin üzerinde bilinen ve tanınan türde olması gerektiği anlamına da gelebilir. Onların davranışları ortadadır ve kendileriyle ilişkide bulunan herkes, onların Allah'a ve Rasûlü'ne gerçekten itâat ettiklerini anlarlar.

82. Yani, "Belki halkı kandırabilirsiniz; ama açık gizli her şeyden, hatta tüm içinizden geçenlerden haberdar olan Allah'ı kandıramazsınız."

83. Bölümün başında belirtildiği gibi, burada, Allah'ın yeryüzünde halifelik verme sözünün adı Müslüman olanlar için değil; imanda samimi, amelde muttakî, sadâkatte içten ve Allah'ın dinine uymada şirkin her türlüşünden uzak ve ihlâslı olanlar için olduğunu belirterek münâfıklar uyarılmaktadır. Kendilerinde bu nitelikleri taşımayanlar ve İslâm'a yalnızca dillerinin ucuyla hizmet edenler bu sözün muhâtabı ve layığı değildirler. O halde, bu sözde payları olduğu ümidini beslememelidirler.

Bazıları hilâfeti siyâsî iktidar ve otorite şeklinde tefsir edip, yeryüzünde güç ve iktidara sahip bulunanların gerçek mü'minler ve Allah'ın razı olduğu dinin her türlü şirkten uzak bağlıları olduğu sonucuna varmaktadır. Sonra, bu yanlış sonuçlandırmalarını desteklemek için de, iman, fazilet, ilâhî emir, Allah'a ibâdet ve puta tapma vs. ya da tefsirlerine uygun düşecek çarpık anlamlar vermektedirler. Kur'an'ın anlamının en feci şekilde tahrifidir bu; Yahudi ve Hıristiyanların kendi kitaplarını tahriflerinden de feci. Ayetin bu şekilde tefsiri, Kur'an'ın mesajını özden yok etmeye yöneliktir. Eğer yeryüzünde hilâfet, salt güç ve iktidar demekse, dünya üzerinde güç ve iktidar sahibi olanlar, bugün güç ve iktidarı ellerinde bulunduranlar Allah'ı, vahyi, nübüvveti ve âhiret hayatını inkâr da etseler ve faziz, zinâ, içki ve kumar gibi tüm büyük günahlara dalmış da olsalar, ayetin anlamına giriyorlar demektir. Böyleleri takvâ sahibi mü'minlerce ve sahip oldukları niteliklerden dolayı yüksek mevkileri ellerinde tutmaya lâıksalar, bu durumda "iman" fizikî kanunlara uyma, fazilet de bu kanunlardan başarıyla yararlanma demek olacaktır. Allah'ın razı olduğu din, fizik bilimlerde üstünlük sağlayarak, yararlı, ferdî ve kolektif girişimlerde başarı için gerekli kurallar ve işlemlere uymak ve şirk de yararlı işlem ve kuralların yanı sıra birtakım zararlı yöntemler de benimsemek anlamına gelecektir. Fakat, Kur'an'ı açık kalb ve zihinle inceleyen bir kimse, "imân" "sâlih amel" "hak din" "Allah'a bağlanma", "tevhîd ve şirk" kavramlarının, gerçekten Kur'an'da bu anlamlarda kullanıldığına inanır mı?" Gerçekte, böyle bir anlama ulaşan kişi, ya Kur'an'ı bütünüyle akılcıca incelemeyip, oradan buradan bazı ayetler okuduktan sonra, bu ayetleri kendi

yanlış anlayışına, önyargılarına ve önceden oluşmuş görüş ve teorilerine göre yorumlayan biridir; ya da Kur'ân'ı bütünüyle okumuş olmakla birlikte bir Rabb olarak Allah'ı, hidâyetin yegâne kaynağı olan vahyini, mutlak itâata lâyık gerçek yol göstericiler olarak rasûllerini kabul etmeye çağıran ve yalnızca âhiret hayatına inanmayı istemekle kalmayıp, yaptıkları karşılığında âhirette sorguya çekilecekleri fikrini taşımadan, dünya hayatındaki başarıyı tek ve nihâî hedef sayanların, gerçek başarı ve kurtuluştan yoksun kalacaklarını bildiren büyük ayetleri yanlış ve saçma gören biridir. Kur'ân, bu konuları farklı şekillerde ve apaçık bir dille öylesine tekrarlar durur ki, onu namusluca inceleyen bir kişinin, bu ayetin tefsirinde modern müfessirlerin daldığı yanlışlıklara düşmesi asla mümkün değildir. Bu müfessirler, Kur'ân üzerinde iyi kötü bilgisi olan birinin asla doğru kabul edemeyeceği bir hilâfet ve istihlâf anlayışına saplanmışlardır. Bu anlayış da kendi yanlış düşüncelerinin ürünüdür.

Kur'ân, hilâfet ve istihlâfı, aşağıdaki üç anlamda kullanır ve nerede hangi anlamda kullandığını, kavramın geçtiği ayet ve bu ayetin öncesi ve sonrası belirler:

a) "Allah'ın verdiği yetki ve otoriteyi taşımak." Bu anlamda, tüm insanlık yeryüzünde Allah'ın halifesidir.

b) "Allah'ı 'hâkimiyetin mutlak ve yegâne sahibi' kabul ederek, O'nun verdiği güç ve yetkiyi O'nun koyduğu yasalara uygunluk içinde kullanmak." Bu anlamda, yalnızca dindar ve takvâ sahibi bir mü'min halife olabilir; çünkü, yalnızca o, hilâfetin sorumluluklarını gerçek anlamda yüklenebilir. Öte yandan, bir kâfir ve günahkâr halife olamaz; olsa olsa Allah'a asi olur. Çünkü Allah'ın verdiği güç ve yetkiyi, yine O'nun bahşettiği ülkede O'na itâatsizlik etmekle kötüye kullanır.

c) "Yeryüzünde bir ulusun diğerinin yerini alması" a) ve b) anlamları "vekâlet" ifade ederken, c) anlamı "halef olmayı" ifade eder. Hilâfetin bu iki anlamı da Arap dilinde meşhurdur ve yaygındır.

Şimdi, bu ayeti okuyan kimsenin, burada hilâfet kelimesinin, Allah'a vekâletin sorumluluklarını salt fizikî kanunlara göre değil, Allah'ın kanunlarına uygun olarak yerine getiren hükûmet anlamında kullanıldığını şüphesi olmayacaktır. Bu yüzden, bırakın kâfirleri, dilleriyle Müslüman olduklarını söyleyen münâfıklar bile, Allah'ın vaadinin kapsamı dışındadır. Yine bu yüzden, gerçek ve takvâ sahibi mü'minlerin bu vaade lâyık oldukları ifade edilmektedir. Yine bu yüzden, hilâfetin kurulmasının, Allah'ın razı olduğu din olan İslâm'ın sağlam temeller üzerinde kurulup yerleşmesiyle sonuçlanacağı vurgulanmaktadır; yine bu yüzden bu nimeti kazanmak için ileri sürülen şart, mü'minlerin her türlü şirkten kaçınarak, imanlarında ve Allah'a bağlılıklarında sağlam ve sarsılmaz olmaları gerektiğidir. Bu vaadi,

gerçek anlam ve hedefinden çıkarıp, uluslararası alanda Amerika ve Rusya'ya uygulamak, tam anlamıyla bir saçmalaktır. Çünkü kriter böyle idiyse, niçin Firavun ve Nemrud lanetlenmiştir? (Ayrıntı için bkz. Enbiyâ an: 99).

Burada anılması gereken bir diğer nokta, bu vaadin doğrudan muhâtablarının Hz. Peygamber (s.a.) zamanında yaşayan Müslümanlar ve dolaylı muhâtablarının da gelecek Müslüman kuşaklar olduğudur. Bu sözün Allah tarafından verildiği günlerde Müslümanlar korku içindeydiler ve İslâm Hicaz'da henüz bütünüyle yerleşmemişti. Birkaç yıl sonra, bu korku hali, yerini huzur ve sükûna bırakmakla kalmadı; aynı zamanda İslâm, Arabistan dışında Afrika ve Asya'nın geniş bölgelerine yayıldığı gibi, hem doğduğu ülkede, hem de yayıldığı yerlerde iyice yerleşti. Bu, Allah'ın, vaadini Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman (Allah hepsinden razı olsun) zamanlarında yerine getirdiğinin tarihî delilidir. Dolayısıyla, ilk üç halifenin halifeliklerinin Kur'ân tarafından doğrulandığı ve bizzat Allah'ın, onların takvâ sahibi mü'minler olduğuna şahidlik ettiğinden, doğru düşünen kimse şüphe duyamaz. Eğer hâlâ şüphe duyacak biri çıkarsa, Hz. Ali'nin *Nehcü'l-Belâğa*'da geçen, Hz. Ömer'in İranlılara karşı bizzat savaşa gitmesi için söylediği sözleri okusun:

“Bu işteki başarımız veya başarısızlığımız, çokluğa ya da azlığa bağlı değildir. Bu, Allah'ın muzaffer kıldığı dinidir ve hazırlayıp güçlendirdiği ordusudur; ulaştığı noktaya ulaşmış, vardığı noktaya varmıştır. Biz, Allah'tan bir vaad üzereyiz ve Allah, vaadini yerine getiren ve ordusuna yardım edendir. Bu işte, emirliği elinde bulunduranın yeri (halifenin konumu), inci gerdanlığın ipi gibidir. İp koparsa inciler dağılır gider; sonra da onları bir daha bir araya getirmek mümkün olamaz. Bugün Arap sayıca azsa da, İslâm'la çok ve dayanışmayla güçlüdür. Sen mihver ol ve değirmeni Araplarla çevir, harb ateşine sensiz gitsinler. Eğer sen buradan ayrılacak olursan, Araplar her yerden ve her taraftan üzerine gelirler ve neticede arkanda korunmasız bıraktığın yerler önündekilerden daha önemli olur. Acemler yarın seni görürlerse, ‘Bu Arab'ın köküdür; eğer onu sökerseniz rahat edersiniz’ derler. Böylece, onların senin aleyhindeki şevkleri ve tamahları artar. ‘Onlar, Müslümanlarla savaşmaya çıktılar’ sözüne gelince, muhakkak Allah-u Sübhâneh, onların çıkışından senden daha çok nefret eder. Ve O, nefret ettiğini gidermeye senden daha muktedir. Onların sayısı konusunda söylediğine gelince; biz hiçbir zaman çoklukla savaşmadık, her zaman nusret ve yardımla savaşık.”

84. “Küfür” burada nankörlük veya gerçeğin inkârı anlamına gelebilir. Birinci durumda ayet, Allah kendilerine hilâfet nimetini verdikten sonra doğru yoldan sapanlara; ikinci durumda, Allah'ın vaadini işittikten sonra da nifaklarından vazgeçmeyen münâfıklara işaret eder.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ

وَأَتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَأْوَهُمُ النَّارُ وَلَيْسَ
 الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِيَسْتَفْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ
 أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ
 صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ
 صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ
 جُنَاحٌ بَعْدُهَا طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ
 يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

- 56 Dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin ve peygambere itâat edin. Umulur ki, rahmete kavuşturulmuş olursunuz.
- 57 Küfre sapanların, yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakacaklarını sanma. Onların son barınma yerleri ateştir. Ne kötü bir dönüştür o.
- 58 Ey iman edenler!⁸⁵ Sağ ellerinizin mâlik olduğunuz⁸⁶ ile sizden olup da henüz erginlik çağına ermemiş olan (çocuk)lar,⁸⁷ (odalarınıza girmek için şu) üç vakitte izin istesinler: Sabah namazından önce, öğleyin üstünüzü çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra. (Bu) üçü sizin için mahrem (vakitler)dir.⁸⁸ Bunların dışında size de, onlara da bir sakınca yoktur;⁸⁹ onlar yanınızda dolaşabilirler,⁹⁰ birbirinizin yanında olabilirsiniz. İşte Allah, size ayetleri böyle açıklamaktadır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

AÇIKLAMA

85. Buradan itibaren sosyal hayatla ilgili hükümler sıralanmaktadır. Nûr Sûresi'nin bu bölümünün daha sonraki bir tarihte indirilmiş olması ihtimali vardır.

86. Müfessir ve fakihlerin çoğunluğuna göre, burada hem erkek, hem de kadın köleler kastedilmektedir. Bununla birlikte İbn Ömer ve Mücâhid, yalnızca erkek kölelerin kastedildiği görüşündedirler. Fakat bir sonraki hüküm göz önüne alındığında böyle bir ayırım makul görünmemektedir. Kişinin mahremiyetinin çocuklarınca çiğnenmesi kadar, câriyelerince çiğnenmesi de arzu edilmez. Tüm fakihler bu ayetteki hükmün hem küçük, hem de yetişkin kölelerle ilgili olduğunda ittifak halindedir.

87. Bu ifade bir başka şekilde şöyle çevrilebilir: “İhtilâm olma yaşına gelmemiş olanlar.” Buradan fakihler, erkek çocukların ergenliğe [(bülüğ) ihtilâm olmaya başladıklarında] ulaştıkları ilkesini çıkarmışlardır. Fakat bizim benimsediğimiz çeviri daha tercihe şayandır; çünkü hüküm hem erkek, hem de kız çocukları içindir. Eğer ihtilâm, ergenliğe ulaşmanın işareti sayılacak olursa, kızlar için ergenliğin başlangıcını ihtilâm yerine aybaşı kanaması belirlediğinden, hüküm yalnızca erkeklerle sınırlı olacaktır. Bize göre hükmün amacı, ailedeki çocukların cinsî bilince ulaştıkları vakte kadar bu muâmeleye uymaları gerektiğini bildirmektir. Cinsî bilince ulaştıktan sonra, bundan sonraki hükme uymaları zorunluluğu doğar.

88. “Avret”; sözcük olarak tehlike ve meşakkat yeri demektir; kişinin, başkaları önünde açmak istemediği bedeninin gizli bölümü ve bütünüyle güvenlik içinde olmayan herhangi birşey anlamlarına da gelir. Bu anlamların hepsi birbirine yakın olup, âyetin kapsamı içindedirler. Ayete, “Bu vakitler, yalnız veya çocuklarınızın ve hizmetçilerinizin habersiz gelip sizi görmelerinin uygun olmayacağı bir durumda hanımınızla birlikte bulunduğunuz mahrem vakitlerdir.” demektedir. Dolayısıyla çocuklara ve hizmetçilere, bu üç vakitte evin kadın ve erkeğinin yanına izinsiz girmemeleri gerektiği öğretilmelidir.

89. Yani, bu üç vaktin dışında küçük çocukların ve kölelerin izinsiz özel odalarınıza girmelerinde sakınca yoktur. Eğer böyle bir durumda siz, normal şekilde giyinmemiş olur, onlar da izinsiz girerlerse onları sorguya çekme hakkınız bulunmayacaktır. Çünkü, günlük iş için gerektiği biçimde giyinmenizin lâzım olduğu bir zamanda uygunsuz durumda bulunmanız sizin hatanızdır. Bununla birlikte onlar, mahrem vakitlerde izinsiz girecek olurlarsa, kendilerine gerekli kuralın öğretilmiş olması şartıyla suç onlarındır.

90. Bu, yukarıda anılan üç vaktin dışında kalan vakitlerde izinsiz girme konusunda, çocuklara ve kölelere tanınan genel iznin sebebidir. Bu, her dinî hükmün, açıklanmış olsun olmasın, belli bir hikmete dayalı olduğu şeklindeki temel bir fikhî ilkeye ışık tutmaktadır.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ

مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَفِذُوا كَمَا اسْتَفَذَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ
النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ
ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَغْفِرْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ وَاللَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

- 59 Sizden olan çocuklar, ergenlik çağına erdikleri zaman,⁹¹ kendilerinden öncekiler izin istediği gibi, bundan böyle izin istesinler. İşte Allah, ayetlerini size böyle açıklamaktadır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 60 Kadınlardan evliliği ummayıp da oturmakta olanlar,⁹² süslerini açığa vurmaksızın⁹³ (dış) elbiselerini çıkarmalarında⁹⁴ kendileri için bir sakınca yoktur. Yine de iffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah, işitendir, bilendir.

AÇIKLAMA

91. Yani, ergenlik çağına ulaştıkları zaman. Yukarıda an: 87'de açıklandığı gibi ergenlik işareti erkek çocuklar için ihtilâm, kız çocukları için aybaşı kanı görmeleridir. Bununla birlikte, belli bir zaman geçmiş olmasına rağmen şu veya bu nedenle bu fizikî işaretleri göstermeyen kız ve erkek çocuklarında ergenliğin başlaması konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. İmam Şâfi'î, İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Ahmed'e göre, 15 yaşındaki bir kız ve erkek çocuğu ergenlik çağına ulaşmış sayılır; İmam Ebû Hanîfe'nin bir kavli de böyledir. Fakat, İmam Ebû Hanîfe'nin meşhur görüşü, böyle durumlarda ergenlik yaşının kızlar için 17, erkekler için 18 olduğudur. Bu görüşlerden her ikisi de ictihâd sonucu olup, Kur'ân ve Sünnet'te herhangi bir hükme dayanmamaktadır. Dolayısıyla, anormal durumlarda dünyanın her tarafında ergenliğin başlangıcı

olarak 15 veya 18 yaş sınırlarını kabul etmek gerekli değildir. Farklı ülkelerde ve çağlarda fizikî gelişme şartları da farklı olur. Belli bir ülkede rüşd yaşı normal durumlarda genel geçer standartlarla tesbit edilebilir. Anormal durumlarda ise rüşd yaşını tesbit etmek için yaşlar arasındaki fark ortalaması üst yaş sınırına eklenir. Söz gelimi, eğer bir ülkede ihtilâm ve hayız için asgarî ve azamî yaşlar 12 ve 15 olsa, anormal durumlarda ergenlik çağı başlangıcını tesbit etmek için yıllık fark ortalaması azamî sınır olan 12 ve 15'e eklenir. Aynı ilke, çeşitli ülkelerin hukuk uzmanlarınca her ülkenin özel şartları göz önüne alınarak ergenlik çağının tesbitinde kullanılabilir.

İbn Ömer'den, rüşd çağı için 15 yaşı destekleyen bir rivâyet gelmektedir. Şöyle der İbn Ömer: "Uhud Savaşı'na katılmak için Hz. Peygamber'in (s.a.) iznini isteyip de, O'nun izin vermekten çekindiğinde 14 yaşımdaydım. Sonra, Hendek Savaşı'nda 15 yaşımdayken yeniden müsaade istedim, bu defa katılmama izin verdi." (Kütüb-ü Sitte, *Müsned-i Ahmed*). Fakat, bu rivâyet şu iki nedenle delil olmaktan uzaktır:

a) Uhud Savaşı hicrî 3. yılın Şevval ayında, Hendek Savaşı ise hicrî 5. yılın Şevval'inde (İbn İshâk'a göre) veya hicrî 5. yılın Zilkâde ayında (İbn Sa'd'a göre) meydana gelmiştir. Bu iki olay arasında iki yıl ve daha fazla bir süre vardır. Bu durumda İbn Ömer, Uhud Savaşı'nda 14 yaşında idiye, Hendek Savaşı'nda 15 yaşında olamaz. Belki, "14 yaşımdaydım" dediğinde 13 yaşını 11 ay geçmiş, "15 yaşımdaydım" dediğinde de 15 yaşını 11 ay geçmişti.

b) Savaş için yetişkin sayılmakla, sosyal işler için yetişkin sayılmak arasında büyük fark vardır. Her ikisinin aynı olması gerekli değildir. Dolayısıyla, anormal bir erkek çocuğu için 15 yaş tesbitinin Kur'ân veya Sünnet'ten bir delile değil, kıyas ve ictihâda dayandığı görüşü doğrudur.

92. "Oturan kadınlar": Artık çocuk duğuramayacak yaşa gelmiş, cinsel arzu duymayan ve erkeklerin şehvetini uyandırmayan kadınlar.

93. "نبرج" gösterme, sergileme demektir. Kadınlarla ilgili olarak kullanıldığında yabancı erkeklerin önünde güzellik ve süsü sergileme anlamına gelir. Dış elbiseleri bırakma izni, artık daha fazla süslenmeye ilgi duymayan ve cinsel arzudan kesilmiş yaşlı kadınlar içindir. Fakat, hâlâ kalblerinde gizli bir arzu ve görünme hevesi taşıyorlarsa, o zaman da bu izinden yararlanamazlar.

94. "Elbiselerini bırakmalarında": Bu, üzerindikileri çıkarıp çıplak kalabilecekleri anlamına gelmez. Bu yüzden, tüm fakih ve müfessirler, burada, Sûre-i Ahzâb'da emredildiği gibi (59), ziynetleri gizlemek için kullanılan dış elbiselerin kastedildiğinde ittifak halindedirler.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ
 حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ
 بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
 إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
 عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ
 مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ
 أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ
 اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
 تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

- 61 Kör olana güçlük yoktur, topal olana güçlük yoktur, hasta olana da güçlük yoktur; sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, anahtarına mâlik olduklarınız (yerlerden) ya da dostlarınızın (evlerin)den yemenizde bir güçlük yoktur.⁹⁵ Hep bir arada veya ayrı ayrı yemenizde de bir günah yoktur.⁹⁶ Evlere girdiğiniz vakit, Allah tarafından kutlu, güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selâm verin. İşte Allah, size ayetleri böyle açıklamaktadır. Umulur ki aklınızı kullanırsınız.

AÇIKLAMA

95. Bu ayeti anlamak için şu üç şeyi bilmek gereklidir:

a) Ayet iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; hasta, total, kör ve diğer sakat insanlarla, ikinci bölümü ise, diğer insanlarla ilgilidir.

b) Kur'ân'ın ahlâkî-manevî öğretileri Arab'ın zihnini öylesine değiştirmişti ki, haramla helâl arasındaki ayırım konusunda son derece duyarlı hale gelmişlerdi. İbn Abbâs'a göre, Allah "mallarını aralarında haksızlıkla yememelerini" emrettiği zaman (Nisâ: 29) oldukça titizlenmişler ve birbirlerinin evlerinde serbestçe yiyemez hale gelmişlerdi. O kadar ki, resmî bir davet olmadıkça, bir dost veya yakının evinde yemeyi bile haram sayıyorlardı.

c) "Evlerinizden yemeniz" ifadesi, bir yakın veya dostun evinde yemenin, kişinin izninin gerekmediği kendi evinde yemesi gibi olduğunu vurgulayıcı anlam taşımaktadır.

Bu üç nokta hatırdâ tutulursa, ayetin anlamının kavranması kolaylaşır. Ayete göre, sakat olan kişi, açlığını gidermek için istediği yerde ve istediği evde yemek yiyebilir. Çünkü, bir bütün olarak toplum, sakatlığından dolayı ona bu ayrımı tanımak zorundadır. Diğerleri için ise, kendi evleri ve ayette anılan yakınların evleri yemek için aynı derecede uygundur. Onların evlerinde yemek için resmî bir davet veya izne gerek yoktur. Ev sahibinin yokluğu durumunda, karısının veya çocuklarının verdiği tereddütsüz alınabilir. Bu bağlamda, kişinin çocuklarının evleri de kendi evi gibi olup, "sadîk"ten kastedilen de yakın dostlardır.

96. Eski Arabistan'da, bazı kabilelerde her bir ferдин oturup, ayrı yeme adeti vardı. Bugün hâlâ Hinduların yaptığı gibi, aynı yerde birlikte yemek yemek kötü sayılırdı. Buna karşılık bazı kabileler ise, ayrı ayrı yemeyi kötü sayıyorlardı; o kadar ki, yemekte bir başka kişi yoksa yemeden kalkarlardı. Bu ayet, bu tür adet ve sınırlamaları ortadan kaldırmaktadır.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَإِذَا
 كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ
 يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا
 أَسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذَنْ لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ
 ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ
 كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ۚ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا
 فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ ۚ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَا إِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ قَدْ يَعْلَمُ
 مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا ۚ وَاللّٰهُ بِكُلِّ

شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

- 62 Mü'minler⁹⁷ o kimselerdir ki, Allah'a ve Rasûlü'ne iman edenler, onunla birlikte toplu(mu ilgilendiren) bir iş üzerinde iken, ondan izin alıncaya kadar bırakıp gitmeyenlerdir.⁹⁸ Gerçekten, senden izin alanlar, işte onlar Allah'a ve Rasûlü'ne iman edenlerdir. Böylelikle, senden, kendi bazı işleri için izin istedikleri zaman,⁹⁹ onlardan dilediklerine izin ver¹⁰⁰ ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile.¹⁰¹ Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.
- 63 Peygamber'in çağırmasını, kendi aranızda bir kısmınızın bir kısmını çağırması gibi saymayın.¹⁰² Allah, sizden bir diğerinizi siper ederek kaçanları gerçekten bilir.¹⁰³ Böylece onun emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir fitnenin isabet etmesinden¹⁰⁴ veya onlara acıklı bir azâbın çarpmasından sakınınsınlar.
- 64 Dikkatli olun; göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. O, sizin üzerinde bulunduğunuz şeyi kuşkusuz bilmektedir. Ve O'na

döndürülecekleri gün, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir. Allah, her şeyi bilendir.

AÇIKLAMA

97. Bunlar İslâm toplumunun disiplinini pekiştirmek ve öncekinden daha organize hale getirmek için verilen son talimâtlardır.

98. Bu hüküm, Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra gelen halifeler ve müslümanların diğer rehberlerine karşı da geçerlidir. Müslümanlar, ister savaş ister barışla ilgili olsun, ortak bir amaç için toplanmaya çağrıldıklarında, rehberin izni olmadan dağılmaları caiz değildir.

99. Burada geçerli bir mazeret olmadan izin istemenin mutlak haramlığı konusunda uyarıda bulunmaktadır.

100. Yani, geçerli bir mazeret durumunda bile izin verip vermemek, Hz. Peygamber'e veya Hz. Peygamber'den sonraki halifeye kalmıştır. Eğer o ortak neden ve çıkarı bireyin şahsî mazeretinden daha önemli görürse, izin vermeyebilir ve bir mü'minin de buna gönülden razı olması gerekir.

101. Burada da bir uyarı vardır: Eğer izin istemede küçük ve gereksiz bir mazeret beyanı, ya da bireysel çıkarı toplumsal çıkarın üstünde tutma söz konusu olursa, bu da günahıdır. Dolayısıyla, Peygamber veya halefi, izin isteyenin bağışlanması için dua etmelidir.

102. "Duâ", "çağırma, dua etmek, seslenmek" demektir. "Dua'r-rasûl", "Rasûl'ün çağırması veya duası" ya da "Rasûl'ü çağırma" anlamına gelir. Bu nedenle, ayetin hepsi de aynı derecede doğru üç anlamı vardır:

a) "Peygamber'in çağırısı, halktan birinin çağırısı yerine konulmamalıdır." Çünkü Peygamber'in çağırısı göz ardı edemeyeceğiniz olağanüstü önemdedir. Eğer O'nun çağırısına cevap vermez veya cevapta tereddüt ederseniz, imanınızı riske sokmuş olursunuz.

b) "Peygamber'in duasını halktan birinin duası yerine koymayın." Eğer o sizden razı olur ve sizin için dua ederse, sizin için bundan daha büyük bir servet olamaz. Yok, sizden razı olmaz ve size lanet ederse, o zaman sizin için bundan daha büyük bir iflâs olamaz.

c) "Peygamber'e seslenmek, aranızda birinize seslendiğiniz gibi olmamalıdır." Yani, Hz. Peygamber'e, başkalarına isimleriyle seslenip hitâb ettiğiniz gibi seslenip hitâb edemezsiniz. O'na karşı son derece saygılı olmalısınız; çünkü bu konuda göstereceğiniz en ufak bir umursamazlık, âhirette Allah'ın sorgusunu gerektirecektir.

Bu anlamların üçü de metne tamamen uygunsu da, birincisi bundan sonraki konuyla daha yakından bağlantılıdır.

103. Münâfıkların bir diğer özelliği de budur. Onlar, ortak bir hedef için toplanmaya çağıldıklarında, Müslümanlar arasında sayılmalarını istemediklerinden çağrıya cevap vermezler. Müslümanların cevap vermesine ise, kinle hasedlenirler ve fırsatını bulur bulmaz sıvışıp giderler.

104. İmam Ca'fer es-Sâdık'a göre, "fitne" burada "zâlimlerin yönetimi" demektir. Yani Müslümanlar, Rasûl'ün hükümlerine itâat etmezlerse, zorbaların hükmü altına düşerler. Bunun yanı sıra fitnenin daha başka pek çok şekilleri de olabilir. Söz gelimi, mezheb ayrılıkları, iç savaş, ahlâkî-manevî çöküş, toplum hayatının bozulması, dahilî kaos, siyasî ve maddî gücün çözülmesi, başkalarının emri altına girme vs...

NÛR SÛRESİ'NİN SONU

FURKÂN SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Sûre, “Furkan” adını birinci ayetten alır. Daha pek çok sûrenin adları gibi, bu ad da sembolik olmakla birlikte, ana konuyla yakından ilişki içindedir.

Nüzûl Zamanı: Üslub ve konusundan, bu sûrenin de Mü’minûn Sûresi gibi, Mekke’nin ortasında indiği anlaşılmaktadır. İbn Cerîr ve İmam Râzî, Dahhâk İbn Müzâhim’den, bu sûrenin Nisâ Sûresi’nden sekiz yıl önce indiği rivâyetinde bulunurlar. Bu da, sûre ile ilgili nüzûl zamanı konusundaki görüşümüzü doğrulamaktadır (İbn Cerîr, c. XIX, s. 28-30; *Tefsîru’l-Kebîr*, c. VI, s. 358).

Ana ve Yan Konular: Sûre, Mekke kâfirlerinin Kur’ân, Hz. Muhammed’in (s.a.) peygamberliği ve getirdiği öğretilere karşı yükselttikleri şüphe ve itirazları ele almaktadır. Her itiraza uygun cevap verilmekte ve halk gerçeği reddetmenin sonuçları hakkında uyarılmaktadır. Sûrenin sonunda, Mü’minûn Sûresi’nin başında olduğu gibi, mü’minlerin ahlâkî-manevî üstünlükleri tasvir edilerek sanki şöyle denmektedir: “Gerçekle sahteyi ayırmanın ölçüsü buradadır. Bunlar Rasûlullah’a inanan ve öğretilerini izleyen insanların soylu nitelikleridir ve bu insanlar, Rasûlullah’ın yetiştirmeye çalıştığı tiplerdir. O halde, bu insanların Mesaj’ı henüz kabul etmemiş ve ‘câhiliye’de kalıp gerçeği yenmek için ellerinden geleni yapan insanlarla karşılaştırılabilir ve değerlendirebilirsiniz. Sonra da, kendi adınıza hangi tarafı seçeceğinize karar verebilirsiniz.” Bu sorun, bu kadar çok sözle ifade edilmiyorsa da, hissedilir şekilde Arab’ın önüne konmaktadır. Birkaç yıl sonra bu soruya verilen pratik cevabın, çok az istisna dışında, İslâm’ı kabul şeklinde olduğunu belirtmeliyiz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ❶ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ
 نَذِيرًا ❷ ❸ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا
 وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ
 تَقْدِيرًا ❹ ❺ وَأَتَّخِذُوا مِنْ دُونِهِ ءَالِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ
 يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا
 وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا ❻

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Ne mübarektir¹, Furkan'ı² alemler için uyarıcı-korkutucu³ olsun diye kuluna parça parça indiren⁴.
- 2 Göklerin ve yerin mülkü O'nundur;⁵ çocuk edinmemiştir;⁶ O'na mülkünde ortak yoktur;⁷ her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, belli bir ölçüyle takdir etmiştir.⁸
- 3 O'nun dışında, hiçbir şeyi yaratmayan, üstelik kendileri yaratılmış olan, kendi nefislerine bile ne zarar, ne yarar sağlayamayan, öldürmeye, yaşatmaya ve yeniden diriltip yaymaya güçleri yetmeyen bir takım ilâhlar⁹ edindiler.¹⁰

AÇIKLAMA

1. Arapça “tebâreke” kelimesi son derece kapsamlı olup ‘mübârektir’ kelimesi ile karşılanamayacağı gibi, bir cümleyle bile ifade edilemez. Bununla birlikte, belki birinci ve ikinci ayetlerin anlamları göz önüne alındığında kavranabilir. Burada şu anlamları ifade ettiğini söyleyebiliriz:

1) Allah, en lütfkâr olandır. Bu yüzdendir ki, tüm insanlığı uyuysın diye kuluna “el-Furkan” nimetini derece derece bahşetmiştir.

2) Allah, en büyük ve en yüce olandır. Çünkü, göklerin ve yerin hâ-

kimiyeti O'nundur.

3) Allah, en kutsal, en pâk ve en kâmil olandır. Şirkin her türlüşünden uzak bulunup ilâhlığında bir ortağı olmadığı gibi, yerini alacak bir oğula da muhtaç değildir. Çünkü O, ebedî olandır.

4) Allah, rütbe bakımından da en yüce ve en ulu olandır. Mülk ve hükümrânlık bütünüyle ve yalnızca O'na aittir ve kudret ve otoritesinde kimsenin payı yoktur.

5) Allah kâinâtın yegâne yaratıcısı olup kâinâtta her bir şeyi yaratmış ve takdir etmiştir (Ayrıntı için bkz. Mü'minûn, an: 14, Furkan, an: 19).

2. *El-Furkan*: Ölçü. Doğruyla yanlış, erdemle kötüyü ve hakla bâtılı ayırıp değerlendirmede ölçü olduğundan dolayı Kur'ân'a "el-Furkan" denmiştir.

3. "... *Alemler için uyarıcı-korkutucu*": Tüm insanlığı gaflet ve delâletlerinin kötü sonuçları konusunda uyarsın diye. Uyarıcı, el-Furkan veya O'nun kendisine indirdiği Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisi olabilir. Gerçekte, bir ve aynı amaçla gönderildiklerinden hem el-Furkan, hem de Hz. Peygamber (s.a.) uyarıcıdır. Kur'ân'ın ve Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliğinin mesajı tek ve belli bir ülke için değil, tüm dünya içindir. Yine, yalnız kendi zamanı için değil, kendinden kıyâmete kadar bütün zamanlar içindir. Bu gerçek Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde ifade edilmiştir: "*De: Ey insanlar! Muhakkak ben sizin hepinize gönderilmiş Allah'ın Rasûlü'yüm...*" (Arâf: 158), "... *Ve bu Kur'ân, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım diye bana vahyolunuyor.*" (En'âm: 19). "*Biz seni ancak tüm insanlığa müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.*" (Sebe: 28) ve "*Biz seni ancak âlemler için bir rahmet olarak gönderdik.*" (Enbiyâ: 107).

Bizzat Hz. Peygamber de (s.a.) bunu hadislerinde açıkça ifade etmiştir: "*Ben, kırmızı ve siyah tüm insanlara gönderildim.*" (Buhârî, Müslim). "*Ben, bütün insanlığa gönderildim ve ben, peygamberlerin sonuncusuyum.*" (Müslim).

4. "رَجُلٌ" kelimesi tadrîcen, parça parça indirmeyi ifade eder. Girişte bu şekilde dikkat çekilmesinin hikmeti, Mekke kâfirlerinin Kur'ân'ın neden bir defada indirilmediği şeklindeki itirazlarının ele alındığı 32. ayet incelenirken açıklanacaktır.

5. Şöyle de çevrilebilir: "Göklerin ve yerin hâkimiyeti O'nundur." Yani, gökler ve yer üzerinde O'ndan başka kimsenin hakkı yoktur ve başka hiç kimse bu noktada bir paya da sahip değildir.

6. Yani, "O'nun babalıkla hiçbir ilgisi olmadığı gibi, hiçbir oğul da edinmemiştir. Dolayısıyla, başka kimse tapınılmaya lâayk değildir. O tektir

ve ilâhlığında hiçbir ortağı yoktur. Bu nedenle melekleri, cinleri veya velîleri O'nun çocukları kabul edenler müşrik ve câhildirler. Aynı şekilde, şu veya bu kişinin O'nun "oğlu" olduğuna inananlar da câhillerdir. Böyleleri Allah'ın büyüklüğünü kavrayamamakta ve O'nun insanlar gibi bir mirasçıya gerek duyacak şekilde zayıf ve muhtaç görmektedirler. Bu ise cehâlet ve aptallığın ta kendisidir." (Daha fazla ayrıntı için bkz. Yûnus, an: 66-68.)

7. Arapça mülk kelimesi "hâkimiyet", "en yüce otorite" ve "hükümdarlık" anlamlarına gelir. Dolayısıyla, cümlelerin anlamı şöyle olmaktadır: "Allah tüm kâinâtın mutlak hükümdarıdır ve otorite hakkı bulunan başka hiç kimse yoktur. O halde yalnızca O ilâhtır."

Bir kişi herhangi bir şeyi rabb olarak kabul ettiği zaman, kabul ettiği bu şeyin fayda veya zarar verme ve kaderinde söz sahibi olma gücüne sahip bulunduğunu da kabul etmiş olur. Çünkü, kimse güçsüz bir tanrıya tapınmak istemez. Kâinatta yalnızca Allah'ın gerçek güç ve yetkiye sahip olduğu kabul edildiği zaman, artık kimse bir başkası önünde ibâdet edip rûkûya varamaz, kimsenin ilâhîsini söylemez ve kimseyi hükmün sahibi olarak kabul etmez. Çünkü, "Göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah'a, yalnızca Allah'a aittir."

8. Bunun da daha başka çevirileri yapılabilir: "Tam bir orantıyla meydana getirmiş, her şeye bir oran vermiştir.", "Her şey için şaşmaz bir ölçü tayin etmiştir." Cümlelerin gerçek anlamı ise şöyle açıklanabilir: "Allah kâinattaki her şeyi yaratmakla kalmamış, aynı zamanda her şeye biçim, şekil, potansiyel, güç, nitelik, süre, gelişme, sınır ve miktarı ve daha pek çok şeyler vermiştir. Sonra, kendine ayrılan alanda fonksiyonunu yerine getirebilmesi için de rızık ve araçlar yaratmıştır."

Tevhîd doktriniyle ilgili Kur'ân'ın en kapsamlı ayetlerinden birisidir bu. Hadislerde Hz. Peygamber'in (s.a.) ailesindeki her çocuğa konuşmaya başlar başlamaz bu ayeti öğrettiği rivâyet edilmiştir (Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe). O halde, zihinlerimize tevhîd doktrinini nakşetmenin en iyi aracı olan bu ayeti her Müslüman, anlama çağına gelen çocuğunu eğitmede kullanmalıdır.

9. Kelimeler son derece kapsamlı olup ister Allah'ın yarattığı melekler, cinler, peygamberler, velîler, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, ırmaklar, hayvanlar vs. olsun; isterse insan yapısı taştan putlar olsun, müşriklerin tapındığı tüm sahte tanrıları içine almaktadır.

10. Yani, "Allah, insanları gaflet ve delâletleri nedeniyle terk ettikleri Hakk'a çağırırsın ve akılsızlıklarının kötü sonuçları konusunda kendilerini uyarsın diye kuluna el-Furkan'ı indirmiştir. Furkan, doğrunun yanlıştan, gerçeğin sahteden ayrılması için parça parça vahyolunmaktadır."

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ

أَفْتَرَنَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ ؕ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ۝۴

وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ؕ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً

وَأَصِيلًا ۝۵ قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝۶

- 4 Küfre sapanlar dediler ki: “Bu (Kur’ân), olsa olsa ancak onun uydurduğu bir yalandır; onu kendisi düzüp uydurmuş ve ona bir başka topluluk da yardımda bulunmuştur.” Böylelikle onlar, hiç şüphesiz haksızlık¹¹ ve iftira ile geldiler.
- 5 Ve dediler ki: “(Bu,) geçmişlerin uydurduğu masallardır; bir başkasına yazdırmış olup kendisine sabah akşam okunmaktadır.”¹²
- 6 De ki: “Onu, göklerde ve yerde gizli olanı bilmekte olan (Allah) indirmiştir. Kuşkusuz O, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.”¹³

AÇIKLAMA

11. Büyük bir haksızlık, adâletsizlik.

12. Bu, Kur’ân’a karşı modern müştüşriklerin de ileri sürdüğü aynı itirazdır; fakat tuhaftır ki, Hz. Peygamber’in (s.a.) hiçbir çağdaşı, kendisine karşı böyle bir itirazda bulunmamıştır. Sözelimi kimse Hz. Muhammed’in (s.a.) çocukken râhib Buheyra ile karşılaşp ondan dinî bilgiler aldığını söylememiş; yine hiç kimse, seyahatlerinde Hıristiyan râhib ve Yahudi râhiblerinden bilgiler edindiğini iddia etmemiştir. Çağdaşları, onun yalnız değil, kervanlarla seyahat ettiği şeklinde bir iddiada bulunacak olurlarsa, şehirde yüzlerce kişi tarafından reddedileceklerini biliyorlardı.

Sonra O, tüm bilgiyi daha 25 yaşında iken Buheyra’dan ve 25 yaşında iken yaptığı diğer seyahatlerde almışsa, neden o zaman değil, 40 yaşında peygamberlik iddiasında bulunduğu da rahatlıkla sorulabilir? O, hiçbir zaman memleketinden ayrılmamış ve yıllarca aynı şehirde halkının içinde yaşamıştı. Bu yüzden, Mekkeliler ona böylesine saçma ve asıl-

sız bir ithâmda bulunamıyorlar ve itirazlarını peygamberlik öncesiyle değil, peygamberliği zamanıyla ilgili olarak yapıyorlardı. Bu konuda kendilerince şöyle bir delil ileri sürüyorlardı: “Bu adam okuma-yazma bilmez ve kitaptan hiçbir bilgi edinemez. Kırk yıldır aramızda yaşıyor, fakat şimdi tebliğ etmeye başladığı şeyleri daha önceden bildiğine dair kendisinden hiçbir şey işitmedik. O halde, bazıları ona yardım edip söylediklerini eskilerin yazılarından çıkarıyorlar; O da bunları öğreniyor ve kendilerine ilâhî vahiyler diye okuyor. Dolayısıyla, bu bir aldatmadır.” Öyle ki, bazı rivâyetlerde ona yardım ettikleri ileri sürdükleri kişilerin adları da gelmektedir. Kitap Ehli’nden olup Mekke’de oturan ve okuma yazma bilmeyen bu kişiler şunlardı: 1) Addâs (Huveytib bin Abdü’l-Uzzâ’nın azadlısı), 2) Yesâr (‘Alâ bin el-Hadramî’nin azadlısı), 3) Cebr (Âmir bin Rabî’a’nın azadlısı).

Görünüşte belli bir ağırlığı olan bir iddia idi bu. Çünkü, peygamberlik iddiası hakkında onun kaynağını belirlemekten daha büyük bir delil olamazdı. Fakat, bu iddiaya karşı bir delil ileri sürülmeden, doğrudan redde gidilmesi ve adeta “Sizin töhmetiniz asılsız ve yalandır. Siz Rasûlümüze karşı böylesine asılsız bir töhmette bulunacak kadar zâlim ve acımasız kişilersiniz. Kur’ân, göklerde ve yerdeki tüm gizlilikleri bilen Allah’ın kelâmıdır” denmesi ilginç görünüyor. Müşriklerin töhmeti vâkıalara dayanmış olsaydı, böyle bir tahkirle reddedilmezdi. Çünkü, bu durumda, onlar ayrıntılı ve açık bir cevap isterlerdi. Fakat Kur’ân’daki reddin kuvvetini anladıklarından, böyle bir istekte bulunmamışlardır. Bunun da ötesinde, “ağırlıklı” iddianın, yeni müslümanların zihinlerinde hiçbir şüphe doğurmamış olması, bunun bir yalan olduğuna açık bir delildir.

Kur’ân’ın müşriklerin iddiasını cevaplandırmayıp doğrudan reddetmesi, şu durumlar göz önüne alındığında kolayca anlaşılabilir:

1) Mekke kâfirleri, ithâmlarını kanıtlayacak hiçbir harekette bulunmamışlardır. Eğer ithâmlarında herhangi bir gerçeklik olsaydı, bunu yaparlardı. Söz gelimi, yardım ettiklerini ileri sürdüklerinin evlerine ve Hz. Peygamber’in (s.a.) evine sık sık baskınlar yapıp bu “aldatma”da kullanılan bütün “malzeme”yi ele geçirir ve peygamberlik iddiasının “yalan” olduğunu böylece açığa çıkarabilirlerdi. Kendileri için bunu yapmak zor da değildi. Çünkü kendilerini hiçbir ahlâkî bağla bağlı hissetmediklerinden işkence dahil, Hz. Peygamber’i (s.a.) yenmek için her türlü çareye başvurmaktan çekinmiyorlardı.

2) Yardım ettikleri söylenenler yabancı değillerdi. Mekke’de oturduklarından, onların bilgilerinin derecesi herkese malumdu. Bizzat kâ-

firler, onların en üst düzeyde edebî meziyet ve olağanüstülük sahibi Kur'ân gibi yüce bir kitabın meydana getirilmesinde yardımcı olamayacaklarını biliyorlardı. Bu yüzden, onları tanımayanlar bile, bu ithâmın anlamsızlığının farkında idiler. Sonra sözde yardımcıları bu kadar deha sahibiydiler de, neden kendileri peygamberlik iddiasında bulunmuyorlardı?

3) Yine, sözde yardımcıların tümü, Arabistan adetlerine göre, hürriyetlerine kavuştuktan sonra bile efendilerine bağlı âzâdlı kölelerdi. Dolayısıyla, efendileri, yaptıklarını açığa çıkarmak için kendilerini zorlayacağından, peygamberlik iddiasında Hz. Peygamber'e (s.a.) yardım etmek istemezlerdi. Hz. Peygamber'e (s.a.) yardımlarının tek nedeni, o zamanki şartlarda hayâl bile edilemeyecek bir istek veya çıkar olabilirdi. Koruyup gözetmelerine muhtaç oldukları kişilerin namına bu "aldatmaca"da suç ortaklığı yapmaları için ortada hiçbir neden yoktu.

4) Hepsinden öte, tüm bu sözde yardımcıları İslâm'ı kabul etmişlerdi. Hz. Peygamber'e (s.a.) "aldatmaca"sında başarılı olması için yardım eden kişilerin ona bağlanmaları hiç düşünülebilir mi? Üstelik tartışma olsun diye, haydi Hz. Peygamber'e (s.a.) yardım ettiklerini söyleyelim. O zaman, içlerinden hiç olmazsa birisi yaptığı yardım karşılığında neden büyük bir mertebeye yükseltilmedi? Neden Addâs, Yesâr ve Cebr, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde'nin statüsüne yükseltilmediler?

Peygamberlik "aldatmacası", sözde yardımcıların yardımıyla sahneye konmuşsa, yine sorarız ki, nasıl oldu da bu Hz. Ali bin Ebî Tâlib, Hz. Ebû Bekir, Zeyd bin Hârise ve benzeri Hz. Peygamber'in (s.a.) en yakın ve en bağlı sahâbilerinden gizli kalabildi? O halde, bu ithâm yalnız saçma ve sahte olmakla kalmamakta, ayrıca Kur'ân'ın cevaplandırma onurunun da altına düşmektedir. Dolayısıyla Kur'ân, bu ithâmı bulanların gerçeğe karşı çıkışlarında hiçbir şey söylemeyecek kadar kör olduklarını isbâtlamak için ondan söz etmektedir.

13. Burada, "... O çok bağışlayıcıdır, çok rahmet sahibidir" denilmesi oldukça anlamlıdır. "Bağışlayıcı ve rahmet sahibi" olduğundan, Allah gerçeğin düşmanlarına süre tanımaktadır. Aksi halde, Rasûl'e karşı yalan ithâmlarından dolayı kendilerini azâb kamçılarıyla yok edebilirdi. Ayrıca, bir uyarı da vardır bu ifadede: "Ey zâlimler!" denilmektedir; "şimdi bile inat ve düşmanlığınızı bırakıp gerçeği kabul etseniz, biz, önceki günahlarınızı bağışlarız."

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ
 الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلِ إِلَيْنَا مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ
 نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ
 الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٨﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا
 لَكَ الْأَمْثَلَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾ تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ
 شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَن كَذَّبَ
 بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ إِذَا رَأَوْهُم مِّنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْظًا
 وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ

نُبُورًا ﴿١٣﴾

- 7 Dediler ki: "Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yemekte ve pazarlarda dolaşmaktadır?"¹⁴ Ona, kendisiyle birlikte uyarıp-korkutucu olacak bir melek de indirilmesi gerekmez miydi?"¹⁵
- 8 "Ya da kendisine bir hazinenin bırakılması veya ondan yemekte olduğu bir bahçesi olması (gerekmez miydi)?"¹⁶ Zulmedenler dedi ki: "Siz olsa olsa, ancak büyülenmiş bir adama uymaktasınız."¹⁷
- 9 Bir bakıver; senin için nasıl örnekler verdiler de böyle saptılar. Artık onlar hiçbir yol da bulamazlar.¹⁸
- 10 Dilediği takdirde, sana bundan daha hayırlısı olarak altından ırmaqlar akan cennetler veren ve senin için köşkler kılan (Allah) ne yücedir.¹⁹
- 11 Hayır, onlar kıyâmet saatini²⁰ yalanladılar;²¹ biz kıyâmet saatini yalan sayanlara çılginca yanan bir ateş hazırladık.

- 12 (Ateş,) Onları uzak bir yerden gördüğünde,²² onlar bunun gazablı öfkesini ve uğultusunu işitirler.
- 13 Elleri boyunlarına bağlı olarak, onun sıkışık bir yerine atıldıkları zaman, orada yok oluşu isteyip çağırırlar.

AÇIKLAMA

14. Yani, “Bizim gibi bir insan olduğu için, o, Allah’ın rasûlü olamaz. Eğer Allah bir rasûl göndermek dileyseydi, bir melek gönderirdi. Yok, eğer mutlaka bir insan gönderecekse, bu defa da bir köşkte oturan ve koruyucu çevresi bulunan bir kral veya bir milyoner gönderirdi. Rasûl, sıradan insanlar gibi, pazar yerlerinde dolaşan alelâde birisi olamaz. Çünkü, böyle bir rasûlün, başkalarının dikkatini çekemeyeceği açıktır.” Bir başka deyişle, onlar, rasûlün halkı doğru yola ileten biri değil, dünyevî güç ve ihtişâmla itâata zorlayan birisi olacağını sanıyorlardı. (Daha fazla ayrıntı için bkz. Mü’minûn, an: 26).

15. Yani, “Eğer bir insan rasûl olarak gönderilirse, yanı başında bir melek de gelmeli ve insanlara, ‘Eğer ona inanmazsanız sizi cezalandırırım’ diye tehditte bulunmalıdır. Ama bu ne biçim bir rasûl ki, hakaret ve işkencelere maruz kalıyor.”

16. Yani, “Haydi bütün bunları bir yana bırakalım; hiç olmazsa Allah, onun geçimi için olağanüstü düzenlemelerde bulunmalıdır. Fakat, bu adamın ne hazinesi var, ne bahçeleri. Öyleyken, Kâinâtın Rabbi’nin bir elçisi olduğunu iddia ediyor.”

17. Mekke kâfirleri, bir cinin veya bir düşmanın büyüüne ya da küstahlığından dolayı bir tanrı veya tanrıçanın lanetine uğramış diye Hz. Peygamber (s.a.) aleyhinde saçma sapan propagandalarda bulunuyorlardı. Ama ne tuhaftır ki, bir yandan da onun “peygamberliğini” isbâtlamak için eskilerin yazılarından yararlanabilecek kadar zeki, büyü yapabilen ve hem de şair biri olduğunu kabul ediyorlardı.

18. Bu karşı çıkışlar da diğerleri gibi saçma ve anlamsız olduğundan, Kur’ân bunlara da bir kalem geçmekte ve adeta şöyle demektedir: “Sizin karşı çıkışlarınız yersiz, mantıksız ve anlamsızdır. Siz kendi şirk doktrininizi isbatlayacak veya onun tevhiid doktrinini reddedecek hiçbir sağlam delil ileri süremezken; Rasûl, karşısında “O büyülenmiş” demekten başka reddetmek için çıkar yol bulamayacağınız derecede tevhiid doktrinini delillerle isbâtlamaktadır. Âhiret doktrinini ve Kur’ân’ın yüksek karakterde insanlar meydana getiren ahlâkî-manevî örgüsü için de durum

aynıdır. Bunları inkâr edememekte fakat, “O da bizim gibi bir insan vs. vs.” diyerek reddetmektesiniz.”

19. Yine burada “تبارك” kelimesi kullanılmakta ve şu anlama gelmektedir: “Allah her şeyi kontrol etmektedir ve sınırsız güce sahiptir. Bu nedenle, birini nimetlendirmeyi dilediğinde, dilediğini dilediği zaman hiçbir engel tanımadan yapar.”

20. Zaman veya saat anlamına gelen *es-Sâ'at* kelimesi, Kur'ân'da, her çağda yaşamış tüm insanların ölü iken diriltilip yanlış ve doğru bütün inanç ve amelleri için Kâdir Allah'ın önünde hesap vermek için toplanıp duruma göre cezalandırılacakları veya mükâfâtlandırılacakları “Yeniden Dirilme Günü” için kullanılan bir kavramdır.

21. Yani, “Karşı çıkışları, birtakım aklî gerekçelerle Kur'ân'ın sıhhatinden şüphe ettiklerinden veya normal insanlar gibi caddelerde dolaşıp yiyip içtiğin için sana inanmadıklarından, ya da yanında bir melek gelmediği veya sana bir hazine verilmediği için ileri sürdükleri tüm saçma “delil”lerin gerçek nedeni âhirete inanmamaları olup bu inkâr, kendilerini her türlü ahlâkî kayıttan kurtarmaktadır. Çünkü, âhiret hayatı inkâr edilince, doğru ile yalanı, hak ile bâtılı göz önünde tutmanın hiçbir gerekçesi kalmayacaktır. Bu konuda onların söyledikleri şuydu: “Yeryüzündeki bu hayattan başka bir hayat yoktur. Allah'ın önünde yaptıklarımızdan dolayı hesaba da çekilmeyeceğiz. Ölüm, her şeyin sonu demektir. Bu nedenle Allah'a ibâdet etmişsin; bir kâfir, bir müşrik veya bir ateist olmuşsun, hiç fark etmez. Nihaî son, toz-toprak olup gitmekse, dünya hayatında “başarı” veya “başarısızlığı” ölçü almaktan başka doğru ile yanlış arasında ayırım yapmaya ne gerek var?” Âhireti inkâr edenler de, dünyevî başarı ile başarısızlığın bütünüyle kişinin inanç veya davranışlarına bağlı olmadığını görmekte; hatta iyilerin de, kötülerin de dünya hayatında belirlenmiş hiçbir ceza veya mükâfât söz konusu olmaksızın, inançlarına bakılmadan aynı sonuçla karşılaştıklarına çoğunlukla şâhid olmakta; iyi ve dindar bir kişi zorluklarla dolu bir hayat yaşarken, öbürü hayatın tüm zevk ve nimetlerinden yararlanmakta; bazan da kötü bir kişi belki kötülüklerinin karşılığını görüp zevk ve bolluk içinde yaşarken, diğeri yaşamamaktadır. O halde, âhireti inkâr edenler, en karşı konulmaz biçimde sunulsa da inanç ve ahlâka yapılan davete kulak vermeye gerek görmemektedirler.

22. “Ateş onları görecektir”: İfade mecâzî olabildiği gibi, cehennem ateşinin görme, düşünme ve ölçüp biçme melekeleriyle donatıldığı anlamına da gelebilir.

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ
 أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ
 وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا
 مَسْئُولًا ﴿١٦﴾

- 14 Bugün bir yok oluşu çağırmayın, birçok (kere) yok oluşu isteyip çağırın.
- 15 De ki: “Bu mu daha hayırlı, yoksa takvâ sahiplerine va’dedilen ebedî cennet mi? Ki onlar için bir mükâfat ve son duraktır.”
- 16 “İçinde ebedî kalıcılar olarak, orada her istedikleri onlarındır; bu, Rabbinin üzerinde istenen bir vaaddir.”²³

AÇIKLAMA

23. Kelime kelime anlamı: “Rabbinin üzerinde (yerine getirilmesinden) mes’ul bir vaaddir.”

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Cennet vaadi ve ateş tehdidi, yenedirilmeyi ve cennet ile cehennem varlığını inkâr eden bir kişinin tavrı üzerinde nasıl bir etki yapabilir? Bu uyarı yönteminin hikmetini anlamak için bunun, başka türlü, böylesi delillendirmelere kulak asmayan inatçı bir kişinin çıkarlarına seslendiğini göz önüne almak gerekir. Sanki şöyle denmektedir burada: “Haydi tartışma olsun diye diyelim ki, âhiret hayatının gerçekliğine dair bir kanıt yoktur; böyle bir olayın meydana geleceğine dair de bir kanıt yoktur. Buna karşılık, bunun olacağına dair bir ihtimal ve imkân da vardır. Eğer âhiret hayatı yoksa, mü’min de kâfir de aynı durumda olacaktır. Ama Rasûl’ün ısrarla vurguladığı gibi âhiret hayatı varsa, o zaman kâfirler tam bir helâke maruz kalacaklardır.” Dolayısıyla, böyle bir yaklaşım kâfirlerin inadını kıracağı gibi, âhiretin tüm manzarası, haşr, sorguya çekilme, cennet ve cehennem, Rasûl’ün kendi gözleriyle görürcesine parlak bir şekilde sunulduğunda son derece etkili olacaktır. (Daha fazla açıklama için bkz. Fussilet: 52 ve ilgili an: 69 ve Ahkâf: 10).

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ
 ءَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا
 سُبْحَنَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ
 وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَعَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾
 فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ
 يَظْلِم مِّنْكُمْ نُدِقْهُ نُدْفَةً عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ
 الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنْهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ
 وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَكُ أَوْ نَرَىٰ
 رَبَّنَا لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًا كَبِيرًا ﴿٢١﴾

- 17 Onları ve Allah'tan başka taptıklarını²⁴ bir araya getirip toplayacağı ve: "Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yolu sapıttılar"²⁵ diyeceği gün;
- 18 Derler ki: "Sen yücesin; senin dışında başka veliler edinmemiz bize yakışmaz; ancak onları ve atalarını sen meta verip yararlandırdın. Öyle ki (senin) zikri(ni) unuttular ve böylece yıkıma uğrayan bir kavim oldular."²⁶
- 19 "İşte (ilâhlarınız) sizin söylemekte olduklarınızı yalanladılar;²⁷ bundan böyle (azâbı) ne geri çevirmeye gücünüz yetebilir, ne de bir yardıma. Sizden kim zulmederse,²⁸ ona büyük bir azâb tattırırız."
- 20 Senden önce gönderdiklerimizden, gerçekten yemek yiyen ve pazarlarda gezen (peygamber)lerden başkasını göndermiş değiliz.²⁹ Biz,

sizin bir kısmınızı bir kısmı için deneme (fitne konusu) yaptık.³⁰ Sabredecek misiniz?³¹ Senin Rabbin görendir.³²

- 21 Bize kavuşmayı ummayanlar, dediler ki: “Bize meleklerin indirilmesi³³ ya da Rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?”³⁴ And olsun, onlar kendi nefislerinde büyüklüğe kapıldılar³⁵ ve büyük bir azgınlıkla baş kaldırdılar.

AÇIKLAMA

24. Burada kendilerine tapınılardan kasıt putlar değil, çeşitli müşrik toplumların tanrılaştırdıkları melekler, peygamberler, velîler, şehidler ve dindar kişilerdir.

25. Allah ile kâfirlerin tanrıları arasındaki bu tür diyaloglar, Kur’ân’ın çeşitli yerlerinde söz konusu edilir. Söz gelimi Sebe Sûresi’nde şöyle denmektedir: “Onların hepsini toplayacağı ve meleklerle ‘Bunlar mı size ibâdet ediyorlardı?’ diyeceği gün, ‘Seni tesbîh ederiz.’ dediler; ‘onlar değil, sen bizim velîmizsin. Belki onlar cinlere ibâdet ediyorlardı. Onların çoğu onlara mü’mindiler.’ ” (Âyet: 40-41).

Benzer şekilde Mâide Sûresi’nde de şöyle buyrulur: “O zaman Allah, ‘Ey Meryem oğlu İsâ! Sen mi insanlara Allah’tan başka beni ve anemi iki ilâh edinin dedin?’ der. (İsâ) ‘Seni tesbîh ederim’ der, ‘benim için hak olmayan şeyi söylemem bana yaraşmaz. Ben onlara senin bana emrettiğini söyledim. Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a ibâdet edin diye...’ ” (Ayet: 116-117).

26. Yani, “Onlar adi kimselerdi; kendilerine sana şükretsınler diye her türlü geçim araçlarını verdin; fakat onlar nankörlük ettiler ve rasûllerinin tüm uyarılarına da kulak asmadılar.”

27. Yani, “O gün, şimdi doğru olduğuna inandığınız dininizin sahteliği ortaya çıkacak ve kendi ellerinizle yaptığınız tanrılarınız da bu dinin bâtil olduğunu ilan edeceklerdir. Onlardan hiçbirisi sizden kendilerini tanrılaştırmayı ve kendilerine tapınmayı istememişti. Dolayısıyla, sizin adınıza şefâatta bulunmak yerine, aleyhinize de şâhidlik edeceklerdir.”

28. “... Kim zulmederse...”, “... Kim gerçek ve hak karşısında zâlim kesilir, küfür ve şirk suçunu işlerse...” Ayetin ifadesinden, Rasûl’ü reddedip Allah’tan başka tanrılar edinenler ve âhireti inkâr edenlerin zâlim oldukları anlaşılmaktadır.

29. Bu, yemek yiyor ve çarşılarda dolaşüyor diye Hz. Muhammed'in (s.a.) Allah'ın rasûlü olamayacağını iddia eden Mekkelilere cevaptır. Onlara bildikleri ve peygamber olarak kabul ettikleri Nûh, İbrâhim, İsmâil, Mûsâ ve daha başkaları gibi Hz. Muhammed'den (s.a.) önce gelen tüm rasûllerin de yemek yiyip caddelerde dolaştıkları; hatta Hristiyanların Allah'ın oğlu kabul ettikleri (ve Mekke kâfirlerinin putunu Kâ'be'ye koyduğu) Meryem oğlu İsâ'nın (a.s.) bile, bizzat İncillerde anlatıldığı üzere, bütün insanlar gibi yemek yiyip caddelerde dolaştığı anlatılmaktadır.

30. Rasûl'ün ve mü'minlerin, İlâhî mesajı işittikten ve pâk karakterlerini gördükten sonra da inanıp inanmayacakları konusunda kâfirler için fitne (sınama) olduğu açıktır. Öte yandan, işkencelerle imanlarını deneme ve isbâtlamada Rasûl ve izleyicileri için de kâfirler fitneydi. Çünkü yalnızca bu fitne (sınama-deneme)dir ki, gerçek mü'minlerin münâfıklardan seçilmesini sağlar. Bu yüzden, başlangıçta yalnızca yoksul, bîçâre fakat samimî kişiler İslâm'a kucak açmışlardır. İşkence, zorluklar ve güçlükler yerine refah, servet ve ihtişam olmuş olsaydı, önce dünya ya tapanlar ve bencil kişiler İslâm'ı kabul ederlerdi.

31. Yani, "İşkenceyle fitneye uğratılmanın (denenmenin) hikmetini anladıktan sonra, hiç şikâyet etmeden her türlü zorluğa katlanacağınız ve kaçınılmaz olan işkencelere hiçbir üzüntü duymadan göğüs gereceğiniz ümit edilmektedir."

32. Burada, şu iki anlamın ikisi de mümkündür: 1) Rabbinizin işlerinizi idare etmesi, O'nun idaresi dahilinde olup O'nun bilgisi dışında hiçbir şey meydana gelmez. 2) Her türlü zorluğa rağmen O'nun davası yolunda gösterdiğiniz samimiyet ve bağlılıktan O bütünüyle haberdârdır. Bu nedenle, tam bir mükâfâtla mükâfâtlandırılacağınızdan şüpheniz olmasın. Kâfirlerin zulüm ve işkencelerini de görmektedir O. Öyleyse, onlar yaptıklarının sonuçlarından kaçamayacaklardır.

33. Yani, "Eğer Allah gerçekten mesajını bize ulaştırmak isteseydi, bir peygamber seçerek ona bir melek göndermez; bunun yerine her birimize ayrı ayrı melek gönderir, ya da mesajını bir melekler heyetiyle gönderirdi." Müşriklerin bu itirazı En'âm Sûresi'nde de anılmaktadır: "Onlara bir ayet geldiği zaman, 'Allah'ın rasûllerine verilen bize de verilmedikçe asla inanmayacağız' dediler. Allah risâletini nerede kılacağını daha iyi bilir..." (Ayet: 124)

34. Yani, "Bizzat Allah bize görünmeli ve müracaatta bulunmalı."

35. Çeviri şöyle de olabilir: "Kendilerini pek büyük gördüler."

يَوْمَ يَرَوْنَ

الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَٓذٍ لِلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُولُوْنَ حِجْرًا
مَّحْجُوْرًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَا اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبٰٓءًا
مَّنْشُوْرًا ﴿٢٣﴾ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَٓذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّ اَحْسَنُ
مَقِيْلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَمِ وُنْزِلَ الْمَلٰٓئِكَةُ

تَنْزِيْلًا ﴿٢٥﴾

- 22 Melekleri görecekları gün, suçlu-günahkârlara bir müjde yoktur.³⁶ Ve o gün (melekler onlara) derler ki: “(Size sevinçli haber) Yasaktır, yasak.”
- 23 Onların yapmakta oldukları her işin önüne geçtik; böylece onu savurulmuş toz zerreları kılıverdık.³⁷
- 24 O gün, cennet halkının kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer çok daha güzeldir.³⁸
- 25 Göğün bulutlarla parçalanacağı ve meleklerin bir indirilme ile indirileceği gün;

AÇIKLAMA

36. Bu konu, En‘âm: 8, Hicr: 7-8, 51-64 ve İsrâ: 90-95’te çok daha ayrıntılı olarak ifade edilmektedir.

37. Açıklama için bkz. İbrâhim: 18 ve ilgili an: 25-26.

38. Yeniden Dirilme Günü, kâfirlerin hallerinin aksine, mü’minler her türlü güçlükten korunacak ve kendilerine büyük bir itibar gösterilip dinlenmeleri için âsûde yerlere konulacaklardır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Hayatımı elinde tutan Allah’a yemin olsun ki, uzun ve dehşetli Mahşer Günü, bir mü’min için bir farz namaz vaktinin kısıalığı ve hafifliği kadar kısa ve hafif olacaktır.” (Müsned-i Ahmed).

الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى
 الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَعْضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ
 يَلَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٤٠﴾ يَتَوَلَّى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ
 فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٤١﴾ لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ
 الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٤٢﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ يَرَبِّ إِنَّ قَوْمِي
 اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٤٣﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ
 عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
 كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ
 فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٤٥﴾

- 26 İşte o gün, gerçek mülk, Rahmân (olan Allah)'ındır.³⁹ Küfredenler için de oldukça zorlu bir gündür.
- 27 O gün, zulme sapan, ellerini (hınçla) ısıarak (şöyle) der: "Ah keşke, peygamberle birlikte bir yol edinmiş olsaydım!"
- 28 "Vah yazıklar bana! Ne olurdu da filanı dost edinmeseydim."
- 29 "Çünkü o, gerçekten bana gelmiş bulunduktan sonra beni zikirden (Kur'ân'dan) saptırmış oldu. Şeytan da insanı 'yapayalnız ve yarıdmsız' bırakandır."⁴⁰
- 30 Ve peygamber dedi ki: "Rabbim gerçekten benim kavmim, bu Kur'ân'ı terk edilmiş (bir kitap) olarak bıraktılar."⁴¹
- 31 İşte böyle; biz, her peygambere suçlu-günahkârlardan biri düşman kıldık.⁴² Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.⁴³
- 32 Küfredenler dediler ki: "Kur'ân ona tek bir defada, toplu olarak indirilmeli değil miydi?"⁴⁴ Biz onunla senin kalbini sağlamlaştıırıp pe-

kiştirmek için onu böylece⁴⁵ (ayet ayet indirdik) ve onu ‘belli bir okuma düzeniyle (tertil üzere) düzene koyup’ okuduk.

AÇIKLAMA

39. Yani, “O gün, dünyada insanları kandıran tüm diğer mülk ve hâkimiyetler yok olup yalnızca kâinâtın gerçek hâkimi olan Allah’ın mülk ve hâkimiyeti geçerli olacaktır.” Mü’min Sûresi, ayet 16’da aynı gerçek şöyle ifade edilir: “O gün onlar ortaya çıkarlar, kendilerinden hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz. ‘Bugün mülk kimindir?’, ‘Vâhid ve Kahrî olan Allah’ındır.’ ”

Hız. Peygamber de (s.a.) bu konuda şöyle buyururlar: “Allah bir eline gökleri, diğerine de yeri alarak ilân edecek: ‘Hâkim olan benim, Hükümdar benim! Nerede yerin diğer hükümdarları? Nerede o gaddar zâlimler? Nerede o müstekbirler?’” (*Müsned-i Ahmed*, Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd, küçük farklılıklarla).

40. “*Şeytan da insanı yapayalnız ve yardımsız bırakandır.*” Bu kâfirlerin hayıflanmasının bir bölümü olabileceği gibi, Allah’ın ihtarı da olabilir. Bu durumda anlam şöyle olacaktır: “Şüphesiz şeytan, insanı her zaman aldatan biridir.”

41. Arapça “mehcur” kelimesi çok çeşitli anlamlara gelebilir. Bunlara göre ayetin anlamı şöyledir: “Kavmim Kur’ân’ı dikkate değer görmedi. Kabul etmedikleri gibi, ardından da gitmedi. Onu anlamsız ve deli saçması bir şey yerine koydular. Onu eğlenme ve alay konusu haline getirdiler.”

42. Yani, “Kâfirlerin düşmanınız olması yeni bir şey değildir. Tüm önceki peygamberler ve rasûller için de durum böyle olmuştur (Ayrıca bkz. En’âm: 112-113.). Bu, kaçınılmazdır. Çünkü, suçluların Hakk’a karşı çıkmaları benim sünnetimdir. Sabretmelisiniz. Zira tebliği yapar yapmaz, herkesin hemen sizi kabul edip size tâbi olacağını ümit etmeyin. O halde, hemen sonucunu beklemeden tam bir güven ve kararlılıkla görevinize devam edin.”

43. Hidâyet, yalnızca gerçeğin bilgisini verme anlamında değil, İslâmî hareketin doğru çizgide sürmesi ve İslâm’ın düşmanlarının strateji ve planlarının akamete uğraması için, gereken vakitte, gereken yol göstericilikte bulunmak anlamına da gelir. “Yardım”, bâtıla karşı savaşımların Hakk’ın bağlılarına yapılan her türlü ahlâkî, maddî ve manevî yardımı içine alır. Dolayısıyla, takvâ sahipleri için Allah kâfidir ve Allah’a tam bir imanla bağlandıkları ve bütün güç ve enerjileri ile bâtıla karşı savaştıkları sürece, başka hiçbir desteğe ihtiyaç duymazlar.

Burada Hz. Peygamber (s.a.) cesaretlendirilmektedir. Aksi halde, önceki vurgu, bu olmadan cesaret kırıcı olurdu. Yani, burada şöyle denmektedir: “Kâfirler sana düşman da kesilseler, görevine devam etmelisin. Çünkü her durum ve aşamada seni yönlendirecek ve onlara karşı sana yardım edecek olan biziz. Düşmanlarının bütün planlarını boşa çıkaracak ve bâtılla savaşında her yönden sana yardım edeceğiz. Seni maddî araçlarla da donatacağız. Yeter ki sen bize güven ve bâtil karşısında elinden geleni yap.”

44. Mekke kâfirleri bu karşı çıkışı oldukça güçlü bulduklarından, tekrar tekrar ortaya atmaktadırlar. Kur’ân da buna çeşitli yerlerde cevap vermektedir (Söz gelimi bkz. Nahl an: 101-106, İsrâ an: 119). Onlar bu soruyla şunu demek istiyorlardı: Kur’ân gerçekten Allah sözü olmuş olsaydı, bir defada ve bütün bir kitap olarak indirilirdi. Çünkü Allah, her şeyi ve insanın her yaptığını bilir. Böyle olmadığına göre, yukarıdan hiçbir şey gönderilmemekte, fakat bu adam kendisi bütün bunları düzmekte, ya da başkalarından veya başka kitaplardan almaktadır.”

45. Bir başka çeviri şöyle olabilir: “Böyle yapıyoruz ki yüreğini güçlendirelim ve onu cesaretle dolduralım.” İfade, anlam bakımından kapsamlı olup her iki çeviri şekli de imkân dahilindedir. Bu kısa cümle, Kur’ân’ın neden parça parça indirildiğini şu şekilde açıklamaktadır:

1) Hz. Peygamber (s.a.) onu hâfızasına nakşetsin ve yazılı olarak sunmaktan çok, kavmine ezberden okusun diye.

2) Mesaj ve öğretileri zihinlerde iyice yer etsin; tedricen, değişik zamanlarda, değişik üsluplarla okunulan ayetlerden yararlanınsınlar diye.

3) Tarif ettiği hayat biçimi tam bir inanç ve kanâatle uygulansın diye. Hükümler ve bütün cepheleriyle bu ayet biçimi topluca ve bir defada bildirilseydi, istenilen düzeyde yaşanması mümkün olmazdı.

4) Hak ile bâtil arasındaki savaşta Peygamber’in (s.a.) ve izleyicilerinin yürekleri iyice cesaretlendirilsin diye. Bu, ilâhî hidâyetin ve cesaret mesajlarının, pratik durumlara göre, gerektiği zaman ve gerektiği biçimde gönderilmesini gerektiriyordu. Açıktır ki, toplu olarak bir defada gönderilmiş olsalardı, bu amaca ulaşamazdı. Yine bu göstermektedir ki Allah, Rasûlü’nü risâletle görevlendirdikten sonra, O’nu her türlü direnç ve muhâlefeti karşılarsın diye, işkencelerin ortasında yalnız başına bırakmamıştır. Allah, mücâdeleyi ilgiyle izliyor, her zor durumda ve her kritik durumda Rasûlü’ne yol gösteriyordu.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ
وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٤٦﴾ الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ
أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٧﴾

- 33 Onların sana getirdikleri hiçbir örnek yoktur ki, biz (ona karşı) sana hakkı ve en güzel açıklama tarzını getirmiş olmayalım.⁴⁶
- 34 O yüzükoyun cehenneme doğru sürülüp toplanacak olanlar; işte onlar, yer bakımından çok kötü, yol bakımından da sapık olanlardır.⁴⁷

AÇIKLAMA

46. Kur'ân'ı parça parça göndermenin bir diğer hikmeti de budur. Allah bir "hidâyet kitabı" meydana getirmek ve bunun öğretilerini Peygamber'i (s.a.) aracılığı ile yaymak istemiyordu. Böyle yapmış olsaydı, kâfirler, "Kur'ân neden bütün bir kitap olarak bir defada indirilmedi?" şeklindeki karşı çıkışlarında haklı olurlardı. Kur'ân'ı vahyetmenin gerçek amacı, küfür, cehâlet ve günaha karşı Allah'ın bir iman, takvâ ve ilim hareketi başlatmayı dilemesiydi. Bunun için de hareketi yürütmek üzere bir peygamber seçmişti. Sonra, Allah bir yandan gerektiği zaman ve gerektiği şekilde hareketin rehberine ve izleyicilerine gerekli talimatı göndermeyi, gerekli yolu göstermeyi kendi üzerine almış; öte yandan da itirazları cevaplandırma, muhâliflerin şüphelerini giderme, nâzil ettiği ayetleri bizzat tefsir ve açıklama ile yanlış anladıkları noktaları aydınlatma sorumluluğunu da üstlenmişti. Bu yüzden Kur'ân, Allah tarafından vahyedilen farklı hitâb ve konuşmaların bütünü olmuştur. Yalnızca bir kanun ve ahlâkî prensipler kitabı olmaktan öte, farklı durum ve şartlarda, her durum ve şartın gereğine göre hareketi her aşamasında yönlendirmek için parça parça indirilmiş bir kitap olmuştur Kur'ân. (Ayrıca bkz. Giriş, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. I).

47. Yani, "Sapıklıkları ve çarpık düşüncelerinden dolayı yüzleri üstü cehenneme çekileceklerdir."

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ

وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا أَذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمُ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا
الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ
عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ
ذَٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَرْنَا تَبِيرًا ﴿٣٩﴾
وَلَقَدْ أَنَا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمِطِرَتْ مَطَرِ السَّوَاءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا
يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ
إِلَّا هُزُوعًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾

- 35 And olsun, biz Mûsâ'ya kitabı⁴⁸ verdik ve onunla birlikte kardeşi Hârûn'u yardımcı kıldık.
- 36 Böylece onlara: "Ayetlerimizi⁴⁹ yalanlayan kavme gidin" dedik; sonunda onları (Firavun ve çevresini) kökünden darmadağın ettik.
- 37 Nûh'un kavmi de, peygamberleri yalanladıklarında⁵⁰ onları suda boğduk ve insanlar için bir ayet kıldık. Biz zulme sapanlara acıklı bir azâb hazırlamışız.⁵¹
- 38 Âd'ı, Semûd'u, Ress halkını⁵² ve bunlar arasında birçok kuşakları da (yok ettik).
- 39 Biz (onlardan) her birine örnekler verdik ve her birini darmadağın edip mahvettik.

- 40 And olsun, onlar üstüne felâket yağmuru yağdırılmış bulunan o ülkeye⁵³ uğramışlardır; yine de onu görmüyorlar mıydı? Hayır, onlar dirilmeyi ummuyorlardı.⁵⁴
- 41 Seni gördükleri zaman, seni yalnızca alay konusu edinmektedirler: “Allah’ın, peygamber olarak gönderdiği bu mu?”

AÇIKLAMA

48. Burada “Kitap”tan kasıt, Hz. Mûsâ’ya Mısır’dan çıktıktan sonra verilen Tevrat değil, Çıkış’tan önce rasûl olarak görevlendirilmesi üzerine verilen İlâhî hidâyettir. Firavun’un sarayında söylediği sözler ve Kur’ân’ın çeşitli yerlerinde anlatıldığı üzere, Firavun’la olan mücâdelesi boyunca kendisine Allah tarafından gönderilen talimât Kitab’ın muhtevâsına dahildir. Çok büyük ihtimalle, bunlar Tevrat’a alınmamıştır. Tevrat, Çıkış’tan sonra Sînâ Dağı’nda Mûsâ’ya verilen taştan tabletler üzerine kazınmış On Emir ile başlamıştır.

49. “Ayetlerimiz”: Kendilerine Ya’kûb ve Yûsuf peygamberler aracılığı ile iletilen ve yüzyıllarca İsrâiloğulları’nın sâlihleri tarafından okunan, tebliğ edilen ilâhî öğretiler.

50. Onlar, bir insan olduğu için yalnızca Hz. Nûh’u değil, hepsi de insan olduğu için bütün peygamberleri yalancılıkla suçluyorlardı.

51. Yani, âhirette acıklı bir azâb.

52. “Ress Ashâbı” hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu konuda müfessirler farklı şeyler söylemişlerse de, hiçbirisi tatmin edici değildir. Haklarında söylenebilecek tek şey, onların peygamberlerini bir “ress”e (eski ve susuz bir kuyu) atarak veya içine asarak öldüren bir topluluk olduğudur.

53. Sözü edilen memleket, Hz. Lût’un kavminin memleketidir ki, taş yağmuruyla helâk edilmiştir. Hicaz halkı, Filistin ve Suriye’ye giderken onun yıkıntılarına uğrar ve helâkı hakkındaki dehşetli hikâyeleri dinlerdi.

54. Kâfirler âhirete inanmadıklarından, bu haberlere yalnızca bakmakla yetinirler ve onlardan hiçbir ders almazlardı. Bir mü’min ile bir kâfirin âhiretle ilgili gözlemleri arasındaki fark budur: Kâfir bu tür şeylere salt bir seyirci veya en fazla bir arkeolog olarak bakarken, mü’min aynı şeyden ahlâkî-manevî dersler alır ve bu dünya hayatının ötesindeki gerçekler konusunda bir basîrete ulaşır.

إِنْ كَادَ لَيُضِلَّنَا عَنْ

ءَالِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ
الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ
أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ
يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَمِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾ أَلَمْ تَرِ إِلَى
رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ

عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾

- 42 “Eğer biz onlara karşı kararlılık göstermeseydik, neredeyse bizi ilâhlarımızdan saptırmış olacaktı.”⁵⁵ Azabı görecekları zaman, kim yol bakımından daha sapkımış, onlar öğreneceklerdir.
- 43 Kendi istek ve tutkularını (hevâsını) ilâh edineni⁵⁶ gördün mü? Şimdi ona karşı sen mi vekil olacaksın?
- 44 Yoksa sen, onların çoğunu (söz) işittir ya da aklını kullanır mı sayıyorsun? Onlar, ancak hayvanlar gibidirler; hayır, onlar yol bakımından daha da şaşkın (ve aşağı)dırlar.⁵⁷
- 45 Rabbini görmedin mi, gölgeyi nasıl uzatıvermiştir? Eğer dilemiş olsaydı, onu durgun kıları. Sonra biz güneşi ona bir delil kılmuştır.⁵⁸

AÇIKLAMA

55. Açıklıkır ki, kâfirlerin sorusuyla, ilâhları konusundaki kabul ve ısrarlı tutumları arasında bir çelişki vardır. Soru, “Sen şu düşük mertebenin çok çok üzerinde iddialarda bulunuyorsun.” dercesine, Hz. Peygamber’i (s.a.) aşağılama anlamı taşıyordu. Buna karşılık ilâhları konu-

sundaki ısrarlı tutumları ise, Hz. Peygamber'in (s.a.) yüksek kişiliğini ve delillerinin gücünü dolaylı olarak itiraf ettiklerini, hatta mesajın başarı ve etkisinden korktuklarını göstermektedir. Çünkü, neredeyse ilâhlarından vazgeçme noktasına bile geldiklerini bizzat kendileri açıklamaktadır.

56. "... Hevâsını ilâh edinen", arzu ve tutkularının kölesi olandır. İlâhına ibâdet eden biri gibi, o da tutkularına ibâdet ettiğinden, bir puta tapan kadar şirk suçu işlemektedir. Hz. Ebû Ümâme'den rivâyet olunan bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: "Allah'tan başka kendilerine ibâdet olunan sahte ilâhların Allah yanında en kötüsü, kişinin hevâsıdır." (Taberânî). Daha fazla açıklama için bkz. Kehf an: 50.

Tutkularını kontrol altında tutabilen ve karar vermede sağduyusunu kullanabilen kişinin, şirke ve küfre dalmış da olsa aklını kullanarak doğru yola gelebileceği umulur. Eğer böyle doğru yolu seçecek olursa, bu yolda da kararlı ve sağlam olur. Buna karşılık tutkularının kölesi olan bir insan, dümeni olmayan gemi gibi, hevâsı kendisini nereye sürüklerse oraya gider. Doğruyla yanlış, hakla bâtıl arasındaki fark onu hiç rahatsız etmez ve böylesi bir seçimde bulunmak da istemez.

57. "Olsa olsa, hayvanlar gibidir onlar"; çünkü körü körüne tutkularının ardından giderler. Nasıl, koyunlar ve sığırlar sürücülerinin kendilerini otlağa mı yoksa kesimhaneye mi, nereye götürdüğünü bilmezse, böyle insanlar da nereye sürüklendiklerini -felâkete mi, kurtuluşa mı- bilmezler. Aradaki tek fark, hayvanların aklının olmaması ve götürüldükleri yer konusunda sorumluluklarının bulunmamasıdır. Fakat ne yazık ki akıl nimetiyle donatılmış insanlar hayvanlar gibi davranabilmektedir. Dolayısıyla, durumları hayvanlarınkinden çok daha kötüdür.

Yeri gelmişken, bu bölümün (ayet: 43-44), Hz. Peygamber'i (s.a.) mesajı böyle kişilere götürmekten alıkoymaya yönelik olmadığını belirtmeliyiz. Burada kâfirlere, hayvanlar gibi davranmaya devam ederlerse, karşılaşacakları sonuçlar konusunda dolaylı bir uyarıda bulunmaktadır.

58. Burada delil kelimesi, gemileri limandan sâlimen çıkaran veya limana getiren ve suda götüren kişi, yani "kaptan" anlamındadır. Güneş gölgenin kaptanıdır. Çünkü gölgenin uzaması ve dürülmesi güneşin doğuş, yükseliş, batmaya meylediği ve batışına bağlıdır.

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذِي
 جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾
 وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ
 السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَّيِّتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا
 أَنْعَمًا وَأَنْاسِيَ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَكَّرُوا فَأَبَى أَكْثَرُ
 النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا
 تُطِيعُ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾

- 46 Sonra da onu tutup kendimize ağır ağır çekmişizdir.⁵⁹
 47 O, geceyi sizin için bir elbise,⁶⁰ uykuyu bir dinlenme ve gündüzü de
 yayılıp çalışma (zamanı) kılandır.⁶¹
 48 Ve kendi rahmetinin önünde rüzgârları müjdeciler olarak gönderen
 de O'dur. Biz, gökten tertemiz su⁶² indirmiş bulunmaktayız.
 49 Onunla ölü bir beldeyi (toprağı) canlandırmak ve yarattığımız hay-
 vanlardan ve insanlardan birçoğunu onunla sulamak için.⁶³
 50 And olsun bunu, onların arasında öğüt alıp düşünsünler diye çeşit-
 li biçimlerde açıkladık.⁶⁴ Ama insanların çoğu nankörlük edip ayak
 direkttiler.⁶⁵
 51 Eğer dilemiş olsaydık, her kasabaya da bir uyarıcı korkutucu gön-
 derirdik.⁶⁶
 52 Öyleyse kâfirlere itâat etme ve onlara (Kur'ân'la) büyük bir cihâd
 ver.⁶⁷

AÇIKLAMA

59. "Onu kendimize dürdük": Onu yok eder veya görünmez kılarız.
 Çünkü, yok olan her şey Allah'a döner. Her şey Allah'tandır ve Allah'a
 dönmektedir.

Kur'ân, güneşin yol açtığı gölge olgusunu iki amaç için anmaktadır: “Günlük hayatınızda gölgenin yararlarına dikkat etmiş olsaydınız, tevhîd doktrininin tereddütsüz kabul ederdimiz. Gölge, böyle devamlı uzayıp kısalmamış olsaydı; hayat, güneşin ısı ve ısısına bağlı olduğundan, yeryüzünde hayat olmazdı. Öte yandan, hiç gölge olmasaydı, güneşin kesintisiz ısı ve ışığı hayatı imkânsızlaştırırdı. Bunun yanı sıra, güneş ve gölgede ani değişimler olsaydı, buna uzun süre katlanılamazdı. O halde, bu olgu üzerinde düşünmeli ve Hâkim ve Kâdir Yaratıcı'nın böyle yaptığını, sabit tabii kanunlara göre gölgenin uzayıp kısalacağını anlamalısınız. Bunun kendiliğinden böyle olmayacağı, ya da kör bir mekânizmanın bunu meydana getiremeyeceği veya pek çok bağımsız ilâhın kontrolü altında böylesine düzenli bir biçimde işlemeyeceği açıktır” denilerek, kâfirler bu olgudan bir ders alma ve hayvanlar gibi davranmama konusunda uyarılmaktadır.

İkinci olarak, mecâzî anlamda bir gerçek ifade edilmektedir: Nasıl gölge hep aynı durumda kalmıyorsa, aynı şekilde, enine boyuna yayılmış görünen küfür ve şirk gölgesi de hidâyet güneşi yükseldikçe dürülecek ve kılacaktır. Fakat Allah, her şeyi belli bir sebebe bağlayıp ani değişimler meydana getirmedüğinden, bu da sabır ve katlanma istemektedir.

60. Gece, “eşyayı örtüp gizlemesi” anlamında bir “elbise” dir.

61. Bu ayet üç hedefe yöneliktir:

1) Tevhîde bir delildir.

2) Günlük hayattan, ölümden sonraki hayata delil çıkarmaktadır.

3) Câhiliyye gecesinin sona ermekte olduğunu ve parlak ilim ve hidâyet gündüzünün şafağının attığını müjdelemektedir. Dolayısıyla, câhiliyye uykusunda uyuyanların eninde sonunda uyanacakları, fakat ölüm uykusuna dalmış olanların uyanmayıp kendilerini hayattan yoksun bırakacakları ve gündüzün işlerinin onlarsız da devam edip gideceği kaçınılmazdır.

62. Yani duru, bütün kirlerden, mikrop ve zehirlerden arınmış, kiri gideren ve yıkayan, insanlar, hayvanlar ve tüm bitkiler için hayat kaynağı olan su.

63. Bu ayette de tevhîd doktrini ve âhirete deliller vardır. Bunun yanı sıra, câhiliyye “kuraklığı” döneminin yerini, Allah'ın rahmetiyle kendisinden herkesin değilse de, Allah'ın pek çok kullarının faydalanacağı hayat bahşedici Vahiy ilmi sağanağı halinde gelen “kutlu nübüvvet yağmuru”nun aldığı ima edilmektedir.

64. “Aralarında döndürdük durduk” ifadesi üç anlama gelebilir:

1) “Yağmur olgusunu, gerçeği kendilerine açıklamak için Kur’ân’da defalarca tekrarladık.”

2) “Kendilerine, yeri geldikçe sıcaklık ve kuraklık, mevsim rüzgârları ve bulutları, yağmur ve hayat verici etkileri, olguları gösterip duruyoruz.”

3) “Her zaman aynı yer, aynı miktar yağmuru almasın, bazen bir yerde kuraklık olurken, başka yerde normalden fazla veya az yağmur yağsın, ya da bir başka yer yağmur sularıyla dolsun taşsın diye, yağış miktarını, yıl ve yıl dünyanın her tarafında değiştiriyoruz. Onlar da, günlük hayatlarında sayısız derecede farklı sonuçlarıyla tüm bu değişik olguları görüp duruyorlar.”

65. Bu ayete, bizzat harika yağış sisteminin bile Allah’ın varlığının, kâinatın tek bir rabbi olduğunun ve sıfatlarının delili olduğunu vurgulamaktadır. Yağışın, yıl boyu, yeryüzünün değişik yörelerine harika bir biçimde dağılımı, tek bir hâkim düzenleyicinin varlığını isbâtlamaktadır. Ne ki, inatçı kâfirler bundan bir ders almazlar da, küfürlerinde diretir dururlar. Oysa bu gerçek, Kur’ân’da bu amaçla tekrar tekrar ifade edilmektedir.

Ayette âhirete de delil vardır. Çünkü, bizzat kâfirler, yağmurların yıl be yıl ölü toprağa hayat verdiğini görmektedirler. Bu da, Allah’ın ölülere yeniden hayat vermeye kadir olduğunun açık bir delilidir. Ama kâfirler bundan da ders almazlar ve sorumsuzca yollarına devam ederler.

Eğer 48. ayet mecâzî anlamda alınırsa, “tertemiz su” nübüvvet nimeti demek olacaktır. İnsanlık tarihi göstermektedir ki, ne zaman bu nimet gönderilmişse, cehâletin yerini ilim, zulmün yerini adâlet ve kötülüğün yerini takvâ ve iyilik almıştır. Peygamberlerin gelişi, her zaman kesinlikle ah-lâkî-manevî devrimin bir müjdecisi olmuştur. Fakat ondan yararlananlar, yalnızca peygamberlerin hidâyetini kabul edenlerdir. Tarihin verdiği ders-tir bu, yine de kâfirler inat ve nankörlükleri nedeniyle onu reddederler.

66. Yani, “Eğer dilemiş olsaydık, her memlekete ayrı bir peygamber gönderirdik. Fakat böyle yapmadık. Çünkü, son nebimiz tıpkı güneş gibi bütün dünyayı aydınlatmaya yeterlidir.”

67. “Cihâd-ı Kebîr” üç anlam ifade eder:

1) İslâm davası yolunda elden geleni yapmak.

2) Bu dava için tüm imkân ve kaynakları seferber etmek.

3) “Allah’ın Kelimesi”ni yükseltmek için tüm kaynakları harekete geçirip mümkün olan her cephede İslâm’ın düşmanlarıyla savaşmak. Bu da dille, kalemlle, malla, hayatla ve diğer bütün silâhlarla yapılan “cihâd”ı içine alır.

وَهُوَ الَّذِي

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ
 بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ
 بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ
 ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾

- 53 İki denizi (birbirine) salıp katan O'dur; bu, tatlı, susuzluğu giderici, bu da tuzlu ve acıdır. İkisinin arasında (birbirlerine karışmalarını önleyen) bir engel (berzah) ve aşılmayan bir sınır koymuştur.⁶⁸
- 54 Ve insanı bir sudan yaratıp onu, neseb ve sihr(iyyet sahibi) kılan O'dur.⁶⁹ Senin Rabbin güç yetirendir.
- 55 Allah'ın bırakıp kendilerine yarar da, zarar da sağlayamayacak şeylere ibâdet etmektedirler. Kâfir, (asıl) kendi Rabbine karşı (şeytana) arka çıkandır.⁷⁰
- 56 Biz seni yalnızca bir müjde verici ve uyarıp korkutucu olarak gönderdik.⁷¹

AÇIKLAMA

68. Bu olgu, denizde ve karada pek çok yerde görülmektedir, yani tatlı suyla acı su yanyana bulunmaktadır. Türk amirali Seydi Ali Reis, *Mir'âtü'l-Memâlik* adlı eserinde (16. yüzyıl), İran Körfezi'nde, denizin acı sularının altında tatlı su kaynaklarının bulunduğunu ve donanması için bunlardan faydalandığını yazar. Amerikan Petrol Şirketi de, içme suyu için Zahran yakınında kuyular kazmadan önce İran Körfezi'ndeki aynı kaynaklardan su almıştı. Bahreyn yakınında da, deniz yatağında hal-kin son zamanlara kadar su aldığı tatlı su kaynakları vardı.

Allah'ın birliğinin ve kâinâtın yegâne rabbi olduğunun aklî delillerinden olan zâhirdeki bu anlamın yanı sıra, ayet ince bir anlam daha sunmaktadır: Allah dilediği zaman, nasıl denizin tuzlu sularının altından tatlı, içilebilir su kaynakları fışkırtıyorsa, aynı şekilde büyük ve kirli bir toplumdan takvâ sahibi, temiz bir toplum çıkarabilir.

69. Burada, insanın bir spermden doğuşu, erkek ve kadından soyunun türeyişi mucizesi tevhide delil olarak anılmaktadır. Her ne kadar, erkek ve kadın aynı türe ait ise de, yine de onlar önemli ortak insanî niteliklere ve buna karşılık farklı fizikî yapı ve psikolojik özelliklere sahip iki cinstir. Mutlak Kâdir olan Allah'ın bu "farklılığı", bu iki cinsi düşman değil, birbirini tamamlayıcı kılması tevhide bir delildir. Dünyada gerekli oranda oğullar ve kızlar yaratması da Kâdir Yaratıcı'nın bir planıdır. Sonra, oğullar evlenir ve kan bağı meydana getirirken, kızlar da evlenip yeni ilişkilerin oluşmasında vâsita olurlar. Bu süreç, aynı medeniyete bağlı ve aynı ırka ait aileler, kabileler ve kavimler meydana getirecek şekilde genişleyerek devam eder.

Ayette bir başka derin anlam daha yatmaktadır: Bütün hayat "farklılık-ihtilâf" ilkesi ekseninde dönmektedir: gece ile gündüz, yaz ile kışın ihtilâfı gibi. Bu nedenle ayette şöyle denmektedir: "Ey müslümanlar, düşmanlarınızla aranızdaki ihtilâfa sabredin. Çünkü bunun iyi sonuçlar vereceği kesindir."

70. Bu, kâfirin tam bir özelliğidir. O, Allah'a karşı çıkan herkesin yardımcısı ve savunucusu ve Allah'ın Kelimesi'ni yükseltmeye ve hükmünü yeryüzünde uygulamaya çalışan herkesin de düşmanıdır. Allah'a itâatsizliğin olduğu her yerde o vardır; insanları Allah'a kulluk ve itâat yoluna götürmeye yönelik her çabanın karşısında yine o vardır.

71. Bu ayet (56), Hz. Peygamber'i (s.a.) rahatlatmak ve ona karşı çıkan, işini aksatmaya çalışan kâfirleri de uyarmak için olup adeta şöyle demektedir: "Senin görevin, yalnızca müjdelemek ve kâfirlere küfrün sonuçları konusunda uyarı mesajını iletmektir. Mesajı kabul edip etmemelerinden veya mü'minleri mükâfâtlandırıp kâfirleri cezalandırmaktan sen sorumlu değilsin."

Kur'an'da yer yer tekrarlanan bu tür ifadeler açıkça kâfirlere yöneltilmekte ve sanki şöyle denmektedir: "Rasûl'ün mesajı, hiçbir bencillik taşımadan halkı islâha yöneliktir. Kimseyi mesajı kabule zorlamadığına göre, kendinize hücum edilmiş hissine kapılmanız yersizdir. Mesajı kabul ederseniz bu, kendi iyiliğinize olacaktır; reddederseniz, bu da kendi zararınıza olacaktır. Rasûl, mesajı iletikten sonra görev ve sorumluluğundan kurtulmuş olacak, sonra sorun sizinle benim aramda olacaktır?"

56'ıncı (ve benzeri ayetlerin) basit ve açık tefsiri bu olduğu halde, bazıları Rasûl'ün tek görev ve sorumluluğunun başka değil, yalnızca mesajı iletme olduğu sonucuna varmışlardır. Bunlar, Kur'an'ın, Rasûl'ün yalnızca bir müjdeleyici ve korkutucu olmayıp aynı zamanda mü'minlerin öğretmeni, kanun koyucusu, yargıç ve yol göstericisi, nefslerini arıtıcı ve onlar için bir hayat modeli ve söylediği her sözün, hayatın her alanında itâat edilip izlenmesi gereken bir kanun olduğunu tekrar tekrar vurguladığını unutuyorlar.

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ

عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ
عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ بِذُنُوبِ
عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَسَلِّ بِهِ
خَبِيرًا ﴿٥٩﴾

- 57 De ki: “Ben buna karşılık, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen (insanlar olmanız) dışında sizden bir ücret istemiyorum.”^{71/a}
- 58 Sen, asla ölmeyen ve daima diri olan (Allah)a tevekkül et ve O’nu hamd ile tesbîh et. Kullarının günahlarından O’nun haberdar olması yeter.
- 59 O, gökleri ve yeri ve ikisinin arasındakilerini altı günde yaratan ve sonra da arşa istivâ edendir.⁷² Rahmân (olan Allah)’dır. Bunu (bundan) haberi olana sor.

AÇIKLAMA

71/a. Açıklama için bkz. Mü’minûn an: 70.

72. “Arş” hakkında bkz. Arâf an: 41-42, Yûnus an: 4 ve Hûd an: 7.

“Altı gün” ile tam olarak ne kastedildiğini söyleyebilmek zordur. Burada “gün” bir zaman dilimi anlamına gelebileceği gibi, dünyanın günlelerinden bir gün anlamına da gelebilir. “Gün” ile ilgili olarak bkz. Fussilet an: 11-15.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ
 أَنْسَجِدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ۝٦٠ تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي
 السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ۝٦١ وَهُوَ الَّذِي
 جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ۝٦٢
 وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا
 خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ۝٦٣ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ
 سُجَّدًا وَقِيَمًا ۝٦٤ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ
 إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ۝٦٥ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ۝٦٦

- 60 Onlara: “Rahmân (olan Allah)a secde edin” denildiği zaman, “Rahmân da neymiş? Biz senin bize emrettiğine mi secde edecek miyiz?” derler⁷³ ve (bu,) onların nefretini arttırır. ⁷⁴
- 61 Gökte burçlar⁷⁵ kılan, onların içinde bir aydınlık⁷⁶ ve nurlu bir ay var eden (Allah) ne yücedir.
- 62 O, gece ile gündüzü birbiri ardınca kılandır;⁷⁷ öğüt alıp düşünmek isteyenler ya da şükretmek isteyenler için.
- 63 O Rahmân (olan Allah)ın kulları,⁷⁸ yeryüzü üzerinde alçakgönüllü olarak yürürler⁷⁹ ve câhiller kendilerine muhâtab oldukları zaman da “Selâm” derler.⁸⁰
- 64 Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyâma durarak gecelerler.⁸¹
- 65 Onlar: “Rabbimiz, cehennem azâbını bizden geri çevir; gerçek şu ki, onun azâbı ödenmesi kaçınılmaz bir borç (veya sürekli bir acıdır) derler.
- 66 Şüphesiz o, ne kötü bir karargâh ve ne kötü bir konaklama yeridir.”⁸²

AÇIKLAMA

73. Firavun'un, Mûsâ Peygamber'e (s.a.) "Nedir kâinâtın Rabbi?" dediği gibi, bunlar da gururları ve inançları yüzünden bunu söylüyorlardı. Firavun'un, "Kâinâtın rabbinden habersiz olmayacağı gibi, Mekke kâfirleri de Rahmân'dan habersiz değillerdi. Ayetin ifadesinden ve Rahmân hakkındaki sorunlarının, ondan habersiz olduklarından değil, isyanlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yoksa, bundan dolayı Allah kendilerini cezalandırmaz ve kendisinin Rahmân olduğunu yumuşak bir dille anlatırdı. Ayrıca Allah için Rahmân kelimesinin eski zamanlardan beri Arabistan'da kullanılmakta olduğu tarihi bir gerçektir. Bkz. Secde an: 5 ve Sebe an: 35.

74. Burada, ayeti her okuyanın ve her işitenin "tilâvet secdesi" yapması gerektiğinde bütün alimler ittifak etmişlerdir. Hadis-i şeriflerde, bu ayeti işitenin "*Zâdenallâhü hudûan, emmâ zâde li'l-a'dâi nüfûra*": "Düşmanların nefreti arttığı gibi, Allah da bizim huşumuzu artırsın" denmesi buyurulmuştur.

75. Bkz. Hicr an: 8-12.

76. Yani, Nûh Sûresi ayet 16'da "... ve güneşi bir lamba yaptı" ifadesinde açıkça belirtildiği üzere, güneş.

77. Gece ile gündüzün harika bir şekilde art arda gelişi olgusunun derinden gözlenip üzerinde tefekkür edilmesi tevhit; ve insanın şükretmesi ve tam bir huşû ile önünde secdeye kapanması için O'nun Rezzâk (Rızıklandırıcı) oluşuna bir delildir.

78. Yani, "Her ne kadar tüm insanlar doğuştan, önünde nefretinizi çeken secdeye çağrıldığınız Rahmân'ın kullarıysa da, O'nun gerçek kulları şuurla O'na itaat yoluna girenler ve bu güzel niteliklere sahip olanlardır. Sonra, secdenin tabii sonuçları mü'minlerin hayatında görülürken, çağrıyı reddedişin kötü sonuçları da sizin hayatınızda görülmektedir." Burada dikkatler iki ayrı kişilik ve hayat modeline çekilmektedir: Hz. Peygamber'in (s.a.) mesajını kabul edip yolunca gidenlerin yaşantı ve kişilikleriyle, câhiliyede ısrar edenlerin yaşantı ve kişilikleri. Burada, yalnızca onları toplumda gören ve haklarında bir karara varabilecek gören göz ve düşünen kafalara bırakılmaktadır.

79. Yani, "Tiranlar ve zâlimler gibi büyüklene büyüklene yürümezler; onların "gidiş"i, yumuşak huylu, doğru düşünceli ve güzel ahlâklı insanların gidişidir."

"Vekar ve tevazu ile yürümek" ne hasta, ne zayıf bir kimse gibi yürümek, ne de huşû veya Allah korkusu gösterişinde bulunan bir münâfık gibi yürümek anlamına gelir. Rivayetlere göre Hz. Peygamber (s.a.) sağ-

lam ve çabuk adımlarla yürürdü. Bir gün Halife Ömer (r.a), bir gencin zayıf, hasta biri gibi yürüdüğünü görerek ona, "Hasta mısın?" diye sordu. "Hayır" cevabını alınca, kırbacını kaldırarak genci azarladı ve sıhatli biri gibi yürümesini söyledi. Bu da gösteriyor ki, "mütevazı yürüyüş," zayıflık ve gereksiz huşu gösterisinde bulunan bir yürüyüş değil, soylu ve ağır başlı bir insanın yürüyüşüdür.

Allah'ın gerçek kullarının dikkati çeken ilk niteliği "yürüyüş"leridir. Çünkü, yürüyüş kişinin karakterini gösterir. Kibir ve gurur gösterisi içinde değil, mütevazı ve vakarlı bir yürüyüş, yürüyenin soylu ve ağırbaşlı bir kişi olduğunu gösterir. O halde, çeşitli tipte kişilerin farklı yürüyüşleri, onların ne tür bir karaktere sahip olduklarının göstergesidir. Ayet, Rahmân'ın gerçek kullarının halk içinde "yürüyüş"leriyle tanınabileceklerini ima etmektedir. Onların Allah'a ibâdet ve itaatları kendilerini öylesine değiştirmiştir ki, ilk bakışta "yürüyüş"lerinden hiçbir kötülüğe bulaşmaları umulmayan soylu, mütevazı, vakur ve iyi huylu kişiler oldukları anlaşılır. Daha fazla açıklama için bkz. İsrâ, an: 43 ve Lokman, an: 33.

80. "Câhiller": Okuma-yazma bilmeyen ve öğretim görmemişler değil, kaba ve küstah kişilerdir. Rahmân'ın gerçek kulları, kendilerine kaba ve küstahça davranan câhillerle ilişkilerinde bile "kin" nedir bilmezler. Böylelerine rastladıklarında onlara esenlik dileyip yollarına devam ederler. Aynı durum Kasas Sûresi ayet 55'te de ifade olunmaktadır. "Boş söz işittikleri zaman, ondan yüz çevirirler ve 'Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size; size selâm olsun, bizim câhillerle bir işimiz yoktur' derler." Ayrıntı için bkz. Kasas, an: 72-78.

81. Yani, gecelerini ne eğlence ve neşelenmekle, ne dedikodu ve masal söylemekle, ne de kötü işlerle geçirirler. Çünkü bunlar câhillerin işleridir. Allah'ın gerçek kulları, gecelerini ellerinden geldiğince zikir ve ibâdetle geçirirler. Onların bu nitelikleri Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde açıkça ifade edilmektedir: "Yanları yataklarından uzaklaşır ve Rablerine korku ve umutla dua ederler." (Secde: 16). "Gecenin az bir kısmında uyurlar ve şehirlerde istiğfâr ederler." (Zâriyât: 17-18). "Yoksa o, gecelerin secde ederek ve kıyâmda durarak boyun bükken, âhiretten çekinen ve Rabbinin nimetini uman gibi midir?" (Zümer: 9).

82. Yani, onların ibâdeti, kendilerini Allah'ın sevgilileri olduğu ve cehennem ateşinin kendilerine dokunmayacağı şeklinde bir boş inanç ve gurura götürmez. Bütün ibâdet ve sâlih amellerine rağmen, cehennem azâbının korkusu içinde öylesine yer etmiştir ki, âhirete kurtuluşa ermelerinin kendi amellerine değil, Allah'ın rahmetine bağlı olduğunu bilerek, kendilerini cehennem azâbından kurtarması için Rablerine dua ederler."

وَالَّذِينَ

إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾
 وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي
 حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾
 يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾

- 67 Onlar, harcadıkları zaman, ne israf ederler, ne de kısırlar; (harcamaları,) ikisi arasında orta bir yol olur.⁸³
- 68 Ve onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler ve zinâ etmezler.⁸⁴ Kim bunları yaparsa 'ağır bir ceza ile' karşılaşır.
- 69 Kıyamet günü, azâb ona kat kat arttırılır⁸⁵ ve o içinde aşağılanmış olarak temelli kalır.

AÇIKLAMA

83. Allah'ın gerçek kulları, harcamada bulunurken terazinin dilini tam ortada tutarlar. Ne gerekli harcamalarının sınırını aşarak israfta bulunurlar, ne de para biriktirip yığmak için acınacak durumlara düşerler; yalnız tutumludurlar. Hz. Peygamber'in (s.a.) izleyicilerinin, kendilerini Arabistan'ın şehvetlerini doyurmada alabildiğine harcayan zenginleriyle, paralarını hayırlı yerlere kısan cimrilerinden ayıran niteliklerden biri de buydu.

İslâm'a göre şunlar israftır:

- 1) Gayri meşrû yerlerde en küçük miktarda da olsa harcamada bulunmak,
- 2) Meşrû yollarda kendi kaynaklarının dışına taşmak, ya da zevk için harcamada bulunmak,
- 3) Allah için değil de gösteriş için infâkta bulunmak.

Öte yandan, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için kendi mevki ve imkânları ölçüsünde harcamada bulunmamak, ya da hayırlı işler için parayı kısmak ise cimriliktir. İslâm'ın öngördüğü yol, terazinin dilini ortada tutmaktır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Yaşayışta 'itidâl' üzere olmak, hikmet işaretidir." (Ahmed, Taberânî).

84. Gerçek kullar üç büyük günahtan sakınırlar: Şirk, katl ve zinâ. Bizzat Hz. Peygamber (s.a.) bu günahların ağırlığı konusunda uyarıda bulunmuştur. Abdullah İbn Mes'ûd'un rivâyetine göre, kendisine en kötü günahlar sorulduğunda şu cevabı vermişlerdir:

1) Seni yaratmış olan Allah'a bir şeyi denk tutmak,

2) Rızık korkusuyla çocuğunu öldürmek,

3) Komşunun karısıyla zinâ etmek (Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ahmed).

Büyük günahların yalnızca bunlar olmadığı açıktır. Fakat bu üçü, o zamanki Arap toplumunda işlenen günahların en yaygınları olduğundan, özellikle belirtilmişlerdir.

Şirkten kaçınmanın, gerçek kulların meziyetleri arasında sayılması konusunda, şirki bir kötülük saymayan kâfirlere karşı, bunun neden bir fazilet olarak sunulduğu sorulabilir. Bunun cevabı şudur: Her ne kadar şirke dalmış da görünseler, Arapların şirk doktrini üzerinde şüpheleri vardı. Tarihlerinde bunun örneği pek çoktur. Söz gelimi Ebrehe, Mekke'yi kuşattığı zaman, Kureyş Kâ'be'nin kurtulması için putlarına değil, Allah'a yalvarmıştı. Bu olayla ilgili şiirleri "Fil Ashâbı"nın helâk edilmesinin, putlarının yardımından değil, Allah'ın gücünden ve tabiat üstü bir müdahaleden ileri geldiğine inandıklarını gösteren delillerle doludur.

Kureyş ve Arap putperestleri, Ebrehe Mekke yolunda Taif'e vardığında, Taif halkının, en büyük putları "Lât"ın tapınağını yıkar korkusuyla Kâ'be'yi yıkması için kendisine yardım ettiklerini, hatta kılavuzlar vererek tepelerden Mekke'ye geçirdiklerini biliyorlardı. Bu olay Araplara öylesine dokunmuştu ki, bundan sonra yıllarca baş kılavuzun mezarını taşa tutmaya devam ettiler.

Ayrıca Kureyş ve diğer Araplar, inançlarını İbrâhim Peygamber'e (a.s.) dayandırıyorlar, dinî ve sosyal adetleriyle hac ibâdetlerine İbrâhim'in dininin bir parçası olarak bakarlardı. İbrâhim Peygamber'in (a.s.) putlara değil, Allah'a ibâdet ettiğini de biliyorlardı. İçlerinde puta tapıcılığın ne zaman başladığını ve hangi putun nereden, ne zaman ve kim tarafın-

dan getirildiğini gösteren gelenekleri ve hikâyeleri de vardı. Sıradan Arab'ın, putlarına fazla saygı duymadığı da bir gerçektir. Hatta, onlardan hakaretle söz ettiği, istek ve duaları yerine gelmediğinde takdimlerini geri aldığı da olurdu. Söz gelimi, anlatıldığına göre, babasının öldürülmesinin intikamını almak isteyen bir Arap, putu Zü'l-Halâse'nin tapınağına gider ve fal oku atar. Cevap, niyetinden vazgeçmesi şeklinde olur. Bunun üzerine Arap kızar ve bağırır: "Ey Zü'l-Halâse! Sen benim yerimde olan ve baban da öldürülmüş olsaydı, katillerin cezalandırılması gerektiğini söylemez miydin?"

Bir başka Arap, bereket vermesini istemek üzere develerini Sa'd isimli ilâhının tapınağına getirir. Bu ise, üzerine kurban kanları sürülmüş uzun boylu bir puttur. Kendisini görünce develer ürker ve o yana bu yana kaçışmaya başlarlar. Arap öylesine kızar ki, putu taşlamaya başlar ve bağırır: "Allah seni helâk etsin! Senden develerime bereket istemeye geldim, fakat sen hepsini elimden aldın."

Kökenleri hakkında kirli hikâyelerin anıldığı bazı putlar vardı. Örneğin, anlatıldığına göre, heykelleri Safâ ile Merve'ye konmuş bulunan Asâf ve Nâile, aslında bir erkek ve kadın olup mukaddes Kâ'be içinde zinâ etmişler ve ceza olarak Allah kendilerini taşlaştırmıştı. Böylesi ilâhlara tapınan hiç kimse, kalbinden onlara karşı hiçbir saygı besleyemezdi.

Bütün bunlardan kolayca anlaşılabilceği üzere, Araplar Allah'a ibâdetin değerini kalblerinde duyuyorlar; fakat bir yandan bu kalbî duyuşu, eski adetler ve câhiliye hayat ve değer anlayışı bastırırken, bir yandan da Kureys'in öncü "dinî" sınıfı, büyük çıkarları gereği Allah'a ibâdet aleyhine halk arasında önyargılar üretiyordu. Bunlar Arabistan'daki öncülüklerine son vermekle sonuçlanacağı için putperestlikten vazgeçmezlerdi. Dolayısıyla, şirkten kaçınma ve bir Allah'a ibâdet etme, kalblerinde bunun kendilerine rağmen doğru olduğunu bilen ve hisseden kâfirlerin karşı çıkışlarından korkmayan Rasûlullah'ın (s.a.) izleyicilerinin bir üstünlük alâmeti olarak anılmaktadır.

85. Burada şu iki anlam da mümkündür: 1) Onun cezası hiç bitmeyecek ve tekrarlarına devam edecektir. 2) Küfür, şirk ve tanrıtanımazlık günahlarına ek olarak katl, zinâ ve diğer günahları da işlemiş olanlar, isyanları ve her bir günahları karşılığında tekrar tekrar cezalandırılacaklardır. Büyük-küçük tüm günahları için sorguya çekilecekler ve bunlardan hiçbirini bağışlanmayacaktır. Söz gelimi her bir katl ve her bir zinâ eylemi için ayrı bir ceza söz konusu olacaktır.

إِلَّا مَنْ

تَابَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ

حَسَنَاتٍ ۖ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا

فَأِنَّهُ يُتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧٢﴾

- 70 Ancak tevbe eden, iman eden ve sâlih amellerde bulunup davranan başka;⁸⁶ işte onların günahlarını, Allah iyiliklere çevirir.⁸⁷ Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.
- 71 Kim tevbe eder ve sâlih amellerde bulunursa, gerçekten o, tevbesi (ve kendisi) kabul edilmiş olarak Allah'a döner.⁸⁸

AÇIKLAMA

86. Bu, tevbe edip kendilerini düzeltenler için bir müjdedir. Çünkü, ayet 70'te ifade edilen "genel af"tan yararlanacaklardır. Gerçek kullar tarafından büyük bir nimet olarak karşılanmıştır bu. Çünkü, pek azı dışında İslâm'ı kabul edenlerin hepsi "câhiliye" günlerinde, bu günahlardan uzak değildiler ve dolayısıyla ayet 68-69'daki tehditle dehşete kapılmışlardı. Fakat bu af kendilerini rahatlatmakla kalmadı, aynı zamanda ümitlendirdi.

İçten tevbe eden ve yollarını düzelten kişilerin durumları, hadis kitaplarında geçmektedir. Sözelimi, İbn Cerîr ve Taberânî, Ebû Hureyre'den şunu rivâyet ederler: "Bir gün Mescid-i Nebevî'de yatsı namazını kılıp da eve döndüğümde kapıda duran bir kadın gördüm. Kendisine selâm verip odama girdim ve kapıyı kapayarak nafîle ibâdetime koyuldum. Bir süre sonra, kadın kapıyı çaldı; kapıyı açtım ve kendisine ne istediğini sordum. Bir sorunu olduğunu söyledi. Zinâ etmiş, gebe kalmış, doğan çocuğunu da öldürmüştü. Günahının bağışlanma şansının olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Olumsuz cevap verdim. Üzüntüyle geri döndü ve feryad ediyordu: 'Ah! Bu güzel vücut ateş için yaratılmış!' Ertesi sabah, namazdan sonra, geceki olayı Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda naklettim. Şöyle buyurdular: 'Çok yanlış bir

cevap vermişsin Ebû Hureyre. ‘Allah’ın yanı sıra bir başka ilâh çağır-mayanlar... ancak tövbe eden ve iman eden ve sâlih amel işleyen hariç’ ayetini okumadın mı?’ Hz. Peygamber’den (s.a.) bunu duyunca kadını aramaya çıktım ve yatsı vaktinde kendisine rastladım. Kendisine müj-deyi verdim ve sorusuna Hz. Peygamber’in (s.a.) vermiş olduğu cewa-bı anlattım. Hemen secdeye kapandı ve kendisine bağışlanma yolu açan Allah’a şükretti. Sonra tövbe etti ve bir câriyesini oğlu ile birlik-te âzâd etti.”

Kaynaklarda yaşlı bir adam için de benzer bir olay anlatılmaktadır. Bu adam Hz. Peygamber’e (s.a.) gelerek şöyle der: “Ey Allah’ın Rasûlü! Hayatım hep günah içinde geçti, yapmadığım günah kalmadı; o kadar ki, günahlarım dünyadaki bütün insanlara bölüştürülecek olsa, hepsi he-lâk olur. Bağışlanmam için hiçbir yol yok mu?” Hz. Peygamber (s.a.) “İs-lâm’a girdin mi?” diye sorar. Adam “Şehâdet ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur ve Muhammed Allah’ın Rasûlüdür.” cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) “Var git, Allah çok bağışlayıcıdır ve senin kötülüklerini iyiliklere çevirme gücüne sahiptir.” der. Adam, “Bütün suç ve günahlarımı da mı?” diye sorar ve Hz. Peygamber (s.a.) “Evet, bütün suç ve günahlarını” karşılığını verir (İbn Kesir).

87. Burada iki anlam söz konusudur: 1) İçten tövbe ettiği zaman, iman ve Allah’a itâat hayatına başlar ve Allah’ın rahmet ve yardımıyla, küfür halindeki kötülüklerin yerine iyi ameller işlemeye koyulur ve kö-tülüklerinin yerini iyilikleri alır. 2) Yalnızca geçmişteki kötülükleri silin-mekle kalmaz, ayrıca amel defterine, Rabbine isyanı bırakıp O’na itâat yolunu benimseyen bir kul olarak yazılır. Sonra, geçmiş günahlarına üzü-lüp tevbe ettikçe, daha çok sâlih ameller hanesine kaydolunur. Çünkü, günahtan tevbe etmek ve af dilemek bizzat sâlih bir ameldir. Böylece, amel defterinde iyilikleri bütün kötülüklerini bastırır ve böyle bir kişi yalnızca âhirette cezadan kurtulmakla kalmaz, aynı zamanda Allah’ın büyük nimetlerine de kavuşur.

88. Yani, sonunda herkes Allah’a döner. Çünkü, yalnızca Allah insa-nın son ve gerçek sığınağıdır. Yalnızca O, insanı iyi amelleri dolayısıyla mükâfâtlandırabilir veya kötü amelleri nedeniyle cezalandırabilir. Yalnız-ca, O, Rahmân’dır ve Rahîm’dir; pişmanlığa afla karşılık verir ve içten tevbe edip doğru tavırlar takınılarak düzelindiği takdirde, geçmiş hata-larından dolayı kişiyi cezalandırmaz.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا

مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ
يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ
أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْ لَنَا لِمَتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَئِكَ
يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾
خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي
لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

- 72 Ki onlar, yalan şahidlikte bulunmayanlar,⁸⁹ boş ve yararsız sözle karşılaştıkları zaman onurlu olarak geçenlerdir.⁹⁰
- 73 Onlar, kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman, onun üstünde sağır ve körler olarak kapanıp kalmayanlardır.⁹¹
- 74 Ve onlar: “Rabbimiz, bize eşlerimizden ve soyumuzdan, gözün aydınlığı olacak (çocuklar) armağan et⁹² ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl,”⁹³ diyenlerdir.
- 75 İşte onlar, sabretmelerine⁹⁴ karşılık (cennetin en gözde yerinde) odalarla⁹⁵ ödüllendirilirler ve orada esenlik dileği ve selâmla karşılanırlar.
- 76 Orada ebedî olarak kalıcıdır; o, ne güzel bir karargâh ve ne güzel bir konaklama yeridir.
- 77 De ki: “Sizin duanız olmasaydı, Rabbim size değer verir miydi?⁹⁶ Fakat siz gerçekten yalanladınız; artık (bunun azâbı da) kaçınılmaz olacaktır.”

AÇIKLAMA

89. Burada da iki anlam vardır: 1) Bir mahkeme vs. de aslında gerçek dışı ve en azından şüpheli olduğu zaman, yalanı doğru çıkarmak için ya-

lanıcı şâhidlikte bulunmazlar, 2) Yalan, sahtekârlık veya kötülüğe seyirci kalma niyeti taşımazlar. Bu anlamda her günah, her ayıp, her hile ve her aldatma bir yalan ve sahtekârlıktır. Allah'ın gerçek bir kulu bunu yalan bilir ve güzel görünümlü "sanat" biçimlerinde sunulsa bile ondan kaçınır.

90. Arapça *lağv* kelimesi, her türlü boş, yararsız ve anlamsız şeyi içine alır ve bu meyanda "yalan"ı da kapsar. Gerçek kullar "lağv"a rasladıklarında, sanki bu pislik yığınıymış gibi vakarla geçerler. Ahlâksızlık, iğrenç sözler ve terbiyesizlik kırıyla zevklenmek için oralarda eğlenmedikleri gibi, herhangi bir tür "kir"i duymamak, görmemek veya bu kire bulaşmamak için bilerek ve kasıtlı olarak kirin bulunduğu yerlere gitmezler. Daha fazla ayrıntı için bkz. Mü'minûn, an: 4.

91. Allah'ın gerçek kulları, uyarı için kendilerine okunduğunda Allah'ın ayetlerine karşı kör ve sağırlar gibi davranmazlar. Ayetlerin öğretilerine sağır kulaklarla yönelmedikleri gibi, gözlemlemeleri istenen ayetler karşısında gözlerini kapamazlar; tam tersine, ayetler onları derinden etkileyerek harekete geçirir. Kendilerine emredileni yaparlar ve yasaklardan kaçınırlar.

92. Gerçek kulların en belirgin özelliği, Allah'a duaya istekli olmalarıdır. Ayet 65'te kendi kurtuluşları, ayet 74'te ise eşleri ve çocukları için duaları anılmaktadır: "Rabbimiz, eşlerimizi ve çocuklarımızı gerçek mü'minler yap ki, muttakî ve bizim için rahatlık ve esenlik kaynağı olsunlar." Onların bu duaları, Allah'ın gerçek kullarının, sevdikleri için dünya zevklerini değil, âhiretteki kurtuluşlarını düşündüklerini göstermektedir. Bu özelliğin burada, gerçek kulların mesaja içten inandıklarını göstermek için anıldığını belirtmeliyiz. Bu yüzden, onlar sevdiklerinin imanıyla bu derece ilgilenmektedirler. Yine, mü'minlerin yakınlarının ve sevdiklerinin birçoğunun, o zaman daha henüz İslâm'ı kabul etmemiş oldukları da hatırdâ tutulmalıdır. Eğer bir erkek İslâm'a girmişse, karısı hâlâ bir kâfirdi; eğer bir genç İslâm'a girmişse, anne-babası ve kardeşleri hâlâ küfürde idiler veya tersi bir durum söz konusuydu. Bu yüzden, gerçek kullar ne zaman cehennemin dehşetli halinin sûreti gözlerinin önüne gelse, onlar için ağlar ve dua ederlerdi.

93. Yani, "Takvâ, dindarlık ve sâlih amellerde üst olalım; muttakîlere rehberlik edelim ki, dünyada fazilet ve takvâyı yaymada onlara öncülük yapalım." Yeri gelmişken, gerçek kulların bu özelliğinin, birbirleriyle dünyevî iktidar ve servet yarışı ve rekabetine giren kâfirlerin durumuyla tam bir tezat teşkil ettiği belirtilmelidir. Ama ne yazık ki, günümüzde bazıları bu ayeti yanlış yorumlamakta ve bundan siyasî liderlik için adaylı-

ğın, hoş görülüp tavsiye edildiği sonucunu çıkarmaktadırlar. Onlara göre ayetin anlamı şöyledir: “Rabbimiz, bizi muttakîlerin yöneticisi kıl.”

94. Sabr kelimesi, burada en kapsamlı anlamında kullanılmıştır. Gerçek kullar, hakkın, gerçeğin düşmanlarının işkencelerine cesaretle göğüs geriyor, yeryüzünde Allah Yolu’nun yerleşmesi mücadelesinde kararlı ve azimli davranıyor; içten, korkusuzca ve dünyevî kayıp ve mahrûmiyet konusunda hiçbir endişe taşımadan Allah’ın emirlerini yerine getiriyor ve Şeytan’ın ve nefsin her türlü iğvâlarına karşı duruyorlardı.

95. “Yüksek köşk” diye tercüme ettiğimiz “غرة” yüksek bir konak, mâlikane olup kelime genellikle iki katlı bir evin “üst katı” için kullanılır. Fakat bu konudaki gerçek şudur ki, dünyada insanların yaptığı en yüksek binalar, Hindistan’daki Tac Mahal ve New York’un gökdelenleri bile Cennet’in “yüce konaklar”ının çirkin bir müsveddesinden başka birşey değildir. Bu konaklar öylesine muhteşem, yüce ve güzeldir ki, insan zihni onların ihtişamını hayâl bile edemez.

96. Allah’ın gerçek kullarına vaad edilen büyük mükâfâtlara zıt olarak kâfirlere yapılan bu uyarıyla şöyle denmektedir: “Yardım ve himâye için Allah’a dua etmez ve O’na ibâdetde bulunmazsanız, O’nun yanında hiçbir değer ve öneminiz olmayacak ve sizden müstağnî olduğu, hiçbir şekilde yardımınıza muhtaç bulunmadığı için, size hiç itibar etmeyecektir. Size rahmetiyle davranması için, kendisine dua etme fırsatı tanıması, şüphesiz kendi yararınızdır. Bunu da yapmazsanız, diğer yaratıklarla aranızda hiçbir fark kalmaz.”

FURKAN SÜRESİ’NİN SONU

DÖRDÜNCÜ CİLTTE YER ALAN SÜRELER

26 / Şuarâ’ Sûresi	32 / Secde Sûresi
27 / Neml Sûresi	33 / Ahzab Sûresi
28 / Kasas Sûresi	34 / Sebe’ Sûresi
29 / Ankebût Sûresi	35 / Fâtır Sûresi
30 / Rûm Sûresi	36 / Yâsîn Sûresi
31 / Lokman Sûresi	